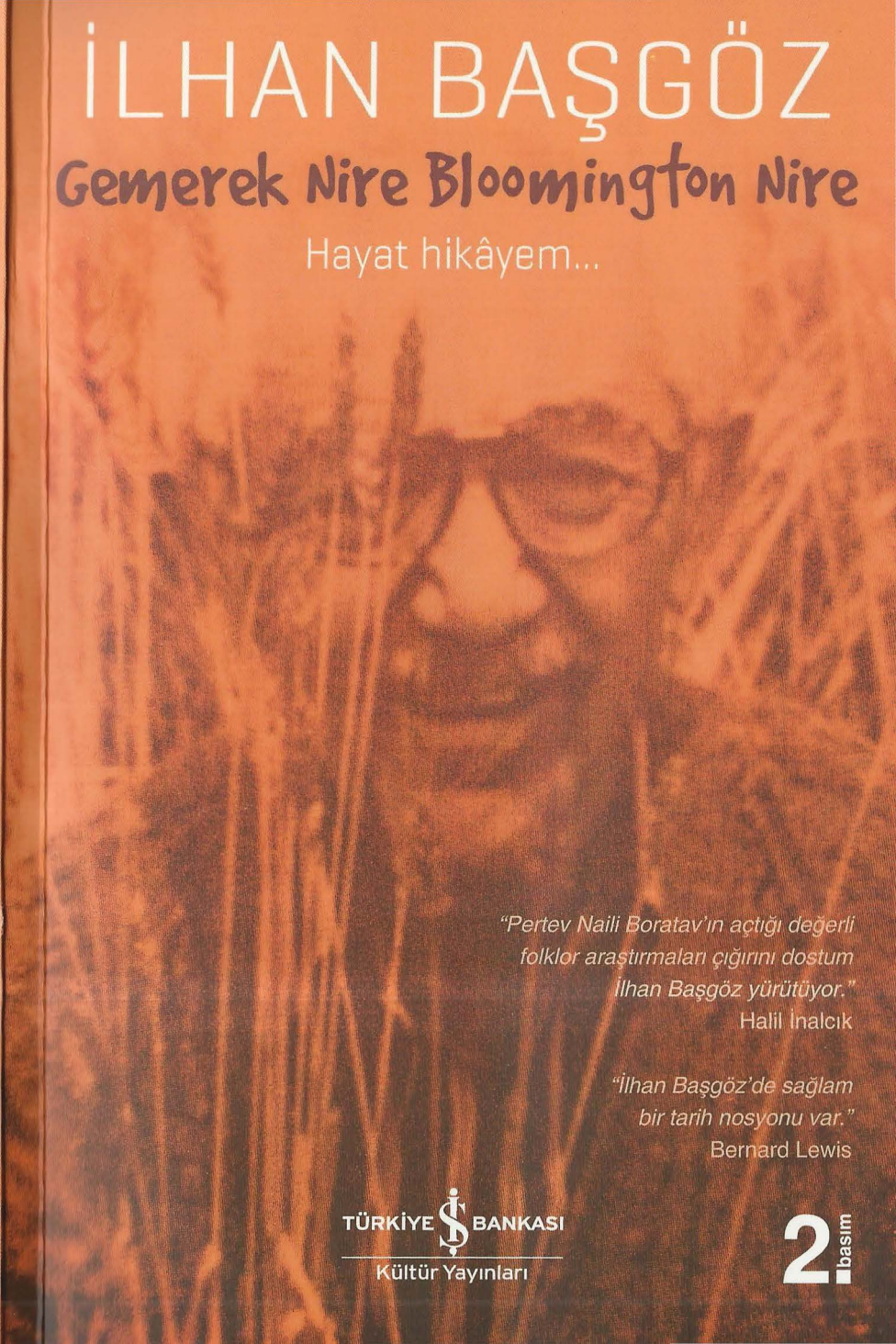
İLHAN BAŞGÖZ

Gemerek Nire Bloomington Nire

İLHAN BAŞGÖZ

Gemerek Nire Bloomington Nire

Hayat hikâyem...

"Pertev Naili Boratav'ın açtığı değerli folklor araştırmaları çığırını dostum İlhan Başgöz yürütüyor."
Halil İnalcık

"İlhan Başgöz'de sağlam bir tarih nosyonu var."
Bernard Lewis

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

2. basım

Genel Yayın: 3777

İLHAN BAŞGÖZ
GEMEREK NİRE BLOOMINGTON NİRE

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2013
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
RÛKEN KIZILER

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
HACER ER

DİZİN
MERYEM BULUŞ

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM: NİSAN 2017, İSTANBUL
II. BASIM: MART 2018, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-004-3

BASKI
UMUT KAĞITÇILIK SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
KERESTECİLER SİTESİ FATİH CADDESİ YÜKSEK SOKAK NO: 11/1 MERTER
GÜNGÖREN İSTANBUL
Tel: (0212) 637 04 11 Faks: (0212) 637 37 03
Sertifika No: 22826

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme hiçbir yolla yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Hayat Hikâyesi

gemerek nire bloomington nire

İLHAN BAŞGÖZ

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Gemerek nire Bloomington nire dayan İlhan Başgöz dayan bre

Yıl 2010. Temmuz ayının 10'uncu günü. 89 yaşındayım. Boston koyunda, denizle iç içe bir balık lokantasında yemek yiyorum. Sağ yanımda ikiz kızlarımdan Nesli oturuyor, solumda Aslı. İkisi de eğitimini Amerika'da yaptı. Nesli Harvard Üniversitesi'nde tıp doktoru profesörüdür. Üniversitesinden sık sık ödül alır. Bunların arasında, Harvard Üniversitesi'nde en iyi profesör ödülü de vardır. Harvard Üniversitesi Amerika'nın bir numaralı üniversitesidir. Nesli tıp ihtisasını San Francisco'da yaparken Harvard'da bir pozisyon açıldı. Amerika'nın en iyi beyinlerinden 13 kişi başvurdu. İlk mülakattan sonra kızım bana telefon etti, "Baba altı aday kaldık, gerisi elendi," dedi. İkinci mülakattan sonra aday sayısı üçe inmişti, birisi Nesli idi. Nesli için destek mektupları yazan hocalarından biri, "Nesli Başgöz tıp dalında bir yıldız olmaktan yakasını kurtaramayacaktır," demiş. Üçüncü mülakattan sonra bana telefon edip "Baba ben seçildim," deyince sevinç gözyaşlarımı tutamamıştım.

Aslı uluslararası hukukta avukattır. "White and Case" adlı bir Amerikan hukuk firmasında işe başladı. Firmanın 300'den fazla avukatı ile Fransa, İngiltere, Almanya, Kazakistan ve İskandinav memleketlerinde şubeleri vardır. Aslı İstanbul şubesinde görev aldı, kısa bir zaman sonra firmaya ortak seçildi. İşi uluslararası banka ve finans kurumlarından Türk banka ve kurumlarına kredi sağlamaktır. Aslı, 1960'tan sonra, özellikle kredi ve borç anlaşmalarında hükümetimizi de temsil etmişti. Hükümetimizi temsil ettiği yıllardaki bir olayı unutmuyorum: T.C. milli bir sanayi kuruluşunu satacaktır, İngiltere'den almaya istekli bir grup gelir. Konuşma sırasında burnu büyük İngilizlerden biri laf arasında "Biz sizin mahkemelerinize güvenmiyoruz," der. Bu ifade Aslı'ya fena dokunur. Aslı "Bir dakika," der, "Türk yargısı anayasamıza göre bağımsızdır, siz mahkemelerimize hakaret ettiniz, toplantıya 10 dakika ara verelim." Aslı, İngiliz heyetinden özür dilemesini isteyecektir. Toplantıda bizim bakanlıklardan birinin baş bürokratı da vardır, bizim bürokratta şafak atar, "Aman Aslı Hanım, ne yapıyorsunuz? Ciddi bir satış tehlikeye düşecek." Aslı gerçekçidir, durumu kavramıştır. Adamlar ta İngiltere'den dünyanın masrafını ederek gelmişler, üstelik satın alacakları tesis onlar için çok kazançlı bir yatırım, elbet bir özür yüzünden bu kadar zamanı ve masrafı kaybetmek istemeyeceklerdir. Müzakere masasına dönülür, Aslı, "Siz bizim hukuk sistemimize hakaret ettiniz, özür dileyip sözünüzü geri almazsanız, müzakereyi kesiyoruz," der. Buz gibi bir hava eser. Adamlar aralarında konuşmak için on dakika dışarı çıkarlar. Bizim yüksek bürokrat ter dökmektedir. İngiliz heyeti döner, "Özür diliyor, sözümüzü geri alıyoruz," der. Aslı artık hükümetimizi temsil et-

miyor. Yakınlarda *Fortune* dergisi Aslı'yı Türkiye'nin en güçlü 50 kadını arasında gösterdi. Kızlarımın dürüst çalışmaları ve başarılarıyla övünüyorum. Bulundukları yerlere öz alın terlerini ve göz nurlarını dökerek geldiler.

Boston koyunda kızlarım bana en güzel balıkları ve şarapları ikram ediyor. Önümde bir motor, denizi yarıp geçiyor. "Dalgacı Mahmut" şiirini hatırlıyorum Orhan Veli'nin:

> "İşim gücüm budur benim, / gökyüzünü boyarım her sabah / hepiniz uykudayken. / Uyanır bakarsınız ki mavi. / Deniz yırtılır kimi zaman, / bilmezsiniz kim diker? / Ben dikerim."

Şarabımda iplik gibi süyem süyem köpükten çizgiler, ben de yırtılan denizi dikiyorum. Sonra Nâzım Hikmet'in şiiri geliyor aklıma: *"Mutluluğun resmini yapabilir misin Abidin?"* Sağ olsaydı "Abidin" derdim, "bizim resmimizi yapabilirsin, bu mutluluğun resmidir." Abidin Dino'yla tanışıklığımız pek kısa. Bir defa Yaşar Kemal'le Kavaklıdere'deki evine gitmiştik, Güzin Hanım'la galiba yeni evlenmişti. Bir de Paris'te gördüm. Abidin Dino, Doğu ve Batı kültürünü çok iyi bilen değerli bir ressamdır. Nâzım Hikmet'in yazdığı "Kuvâyi Milliye Destanı"na desenler çizmiştir. Ben Anadolu insanını bu kadar iyi yansıtan desen görmedim. Bu nefis desenleri kopya edip, büyüterek evimin merdiven duvarlarına astım. Onlar artık benim Kuvâyi Milliyecilerim.

Boston yemeğinden sonra yılların gerisine döndüm. Açlık çekmedimse de yoksulluklar görmüşüm. Biri peritonit tüberkülozdan sedirde yatan dört bacı, dul bir anne, bir de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencisi, yani ben, Ankara'da, Kaleiçi'nde bir tek odayı paylaşmışız.

Sansaryan Hanı'nın 12 numaralı ışık görmez hücresinde yatmışım. Tam 35 gün. Hapislerden, sürgünlerden, işsizliklerden, zehir gibi acılardan, yaman korkulardan, insanı deli eden sevinçlerden geçmişim de öyle gelmişim buraya. Doğum yerim Gemerek nire, Boston nire? Size İlhan Başgöz'ün bu uzun yolculuğunu hikâye edeceğim. Dilerim gamınız kederiniz az olsun, sabrınız, zamanınız bol olsun, mert yakanız namert eline gelmesin.

Zaman evvel zaman değil idi. Ne develer tellal idi, ne pireler berber idi. Sivas Göydünlü Hasan Efendi, Gemerek İlkokulu'nda öğretmen idi. Eşi Zeycan Hanım, Cadoğlu Türkmenlerinden Ahmet Ağa'nın ve Fadime Bacı'nın kızı, karnı burnunda bir çocuk bekler idi. Erkek umarak bekler idi. Doğurduğu on iki çocuktan yalnız biri erkek olmuş, o da ölmüş de onun için erkek çocuk umardı Zeycan Hanım. Bu bebekten sonra doğan üç çocuğu da kız olacaktı.

Zaman evvel zaman değil, yeni zaman idi. Türk milleti canını dişine takıp dövüşmüş, Yunan'ı, İngiliz'i, Fransız'ı, İtalyan'ı yurdundan kovmuş idi. Düvel-i muazzamayı (büyük devletleri) temsil ederek, kır bir atın üzerinde kasıla kasıla İstanbul'a giren (hani Fatih Sultan Mehmet öyle girmişti ya İstanbul'a) Fransız generali Franchet d'Espèrey eşekten düşmüş gibi, süklüm püklüm İstanbul'u terk etmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın bu öngörüsü de gerçekleşmişti. İstanbul işgal edilince Paşa, "Geldikleri gibi giderler" demişti. Geldiklerinden daha kötü gitmişlerdi. Artık yurdumun toprağını çiğneyen bir tek yabancı çizmesi kalmamıştı. Halife-i Ruy-ı Zemin Efendimiz Sultan Vahdettin de, "Bolşevik, zındık, dinsiz, eşkıya ve yedi mezhepte öldürülmeleri vacip" dediği Anadolu ihtilalcilerinin

başarısı üzerine tası tarağı toplayıp, bir İngiliz gemisine sığınarak İstanbul'dan kaçmıştı.

Ankara'da, kan ve ateş içinde yeni bir çocuk doğuyordu. Türk ulusu, hür bir vatanda kendi kaderini çizecek, iyisi de gelse, kötüsü de gelse kabahat da başarı da kendisinin olacaktı. Memlekette esen bir korku, pısırıklık ve ölüm rüzgârı değil, bir özgüven ve yaşama sevinciydi.

İlhan bebeğin doğumu

Arpaların biçilme zamanıydı, temmuz veya ağustos olacak, beklenen bebek geldi. Erkekti, hoş geldi, safa geldi. Büyük bir leğene koyup yudular, tuzladılar. Tombul bir bebekti, iri kara gözleri vardı. Anne aşererken manda yavrusuna baktığı için bebeğin böyle iri, kara gözlü olduğuna inandılar. Kundağının ucuna bir iğde ile bir mavi boncuk diktiler. Yoksa dört gözle beklenen bu erkek çocuğa göz değerdi. Bebeği, Hasan Efendi'nin kucağına verdiler, kulağına ezan okudu, "Senin adın Mehmet İlhan olsun" dedi, "adını ben verdim yaşını Tanrı versin." Hasan Efendi, İlhan adını Ziya Gökalp'ın bir şiirinden almıştı:

> Kurultay kurulsun Tanrı dağında
> İlhan tahta çıksın elma bağında
> Beyler sağda dursun hanlar solunda.

Türk milliyetçiliği böylece İlhan'a ad olarak Gemerek'e girmiş oldu. Hasan Efendi doğumun ayını, yılını ve gününü bir Kuran'ın arkasına yazdı. Ama evde Hasan Efendi'den başka Arap harflerini okuyan olmadığı için bu kitap, Hasan Efendi'nin ölümünden sonra kayboldu. Böylece bebeğin doğduğu ay ve gün unutuldu. Kimlik

kâğıdına o vakit ay ve gün yazılmazdı. Arpalar biçilirken yazılmış, doğum tarihi olarak da "Aslı 1337 (1921) düzeltilmişi 1339 (1923)" yazılıdır. Bu yaş düzeltmenin şöyle bir hikâyesi var: İlhan ilkokulu Sivas'ta bitirince, yaşı küçük geldiği için ortaokula almadılar. Babası öğretmen olduğundan, Gemerek'te ilkokula beş veya altı yaşında başlamıştı. Okula girerken yedi yaş sınırı aranmadı. Yaş küçüklüğü yüzünden ortaokula kayıt yaptıramayınca mahkeme kararıyla yaşının büyütülmesi gerekti. İki yalancı tanık buldular. Bunlardan biri, öğretmen Fikri Gönen, güya İlhan'ın doğduğu gün Gemerek'ten geçiyormuş, Hasan Efendi'nin evine konuk olmuş da, o gün ailenin bir çocuğu olduğunu duymuş da... Bu yalana yargıç da dinleyenler de gülmüştü.

Bu doğum tarihi bilinmezliği, sonraları, Amerika'da İlhan'ı gülünç durumlara düşürecekti. Yıl 1961'di. Zaman geçmiş, iyili kötülü yıllar birbirini kovalamış, rüzgâr İlhan'ı Amerika'ya atmıştı. Kaliforniya Üniversitesi'nde Ortadoğu Bölümü'nün sekreteri, üniversiteye yeni katılan İlhan Bey'e doğum tarihini sordu. Bizimki de bir ay adı attı. Ne fark ederdi, ha eylül olmuş, ha mayıs olmuş. Arpalar biçilirken doğdum diyemezdi ya! Birkaç ay sonra aynı sekreter doğum tarihini yeniden sorunca, İlhan Bey evvelkini unutup bu sefer başka bir ay adı attı. Sekreter güldü, "İlhan Bey," dedi, "insan anasından bir defa doğar, iki defa doğmaz. Ben sizin yerinizde olsam hangi ayda doğduğuma karar veririm." Gülüştüler, hemen oracıkta İlhan 15 Ağustos 1923 dedi. Ve bir daha da sözünden dönmedi. Bu 15 Ağustos'un ona bir faydası oldu. Eğer ocak deseydi, şimdi emekli edilmiş olacaktı. 1995 yılının ocak ayından evvel Indiana Üniversitesi'nde profesörler

yetmişine basınca emekli edilirdi. Bu zorunlu idi. Sonra yeni bir kanun çıktı, artık kendileri istemedikçe üniversite öğretim üyeleri emekli edilemiyor. Ağustos 15'in yüzü suyu hürmetine İlhan hâlâ üniversitede görevini sürdürüyor (Bu satırların yazıldığı tarih 1997'ydi.) Bizde yaşı yetmişi geçen profesör emekli ediliyor. YÖK'ün kanunu bu. Halbuki bu yaş profesörün en olgun ve bilgili yaşıdır, görevine devam etmesi gerekir. Yıl 2016 yani ben 90 yaşın üstündeyim ve hâlâ Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde ders veriyorum.

Gemerek

Gemerek'in yazıları
Ceylan avlar tazıları
Bozulmuş yayladan gelir
Hacı Bey'in kuzuları.

Hele şuna hele şuna
Varın bakın telaşına
Hacı Bey'i öldürmüşler
Kuzgun döner üleşine.

Kızılırmak akıntısı
Uzun selvi yıkıntısı
Hacı Bey'im düğün kurmuş
Hani bize okuntusu.[1]

Gemerek adı, İlhan'ın aklına hep türkülerle gelir. Olayların yazılı kaynaklardan öğrenilmediği dönemlerde türkü hem tarih, hem coğrafya, hem efsane, hem de gerçektir. Ahmet Hamdi Tanpınar, "Türkülerdeki trajediyi

1 Anonim bir Gemerek türküsü.

duymayan Türk romanını yazamaz" diyor. Doğrudur. Birkaç küçük dizeyle halk türküsü bize büyük trajediler çizer. "Kırmızı gül demet demet" diye başlayan bir Kars türküsünün kavuştağı:

İrevan'da beyim kaldı,
Nahcıvan'da gülüm kaldı

diye sürer. Yeniyetme okuyucular İrevan yerine şol Revan diyorlar, böylece türkünün canına okuyorlar. Ben "şol" kelimesine hiçbir türküde rastlamadım. Bu Revan türküsünde harplerde, kırımlarda, kırgınlarda zulümden ve ölümden kaçarak anayurda sığınan, ama yüreğinin bir parçasını sevgili, evlat yahut akraba olarak geride bırakan binlerce Kafkasya göçmeninin dokunaklı trajedisini duyarım. Kafkasya'dan göçü bugün kim hatırlar? Ama türkü vefalıdır, unutmaz. Bu göçün en güzel romanını *Bir Göçmen Kuştu O* adlı yapıtıyla Ayla Kutlu yazdı, kalemine sağlık.

Gemerek çarşısında Fazlı Çavuş, Emir Ağa'yı vurmuş. Olay çoktan unutulmuştur, ama anısı türkülerde yaşıyor:

Dar sokaktan geçemedim
Soğuk sular içemedim
Dediler Fazlı geliyor
Namuslandım kaçamadım.

Yayladan indirir yozu
Tahtada deldirir gazi (Gazi altını)
Kınamayın eller bizi
Dil bilmiyor Kürt'ün kızı.

Camız aldım koşamadım
Yiğit oldum yaşamadım

Kız ben seni boşamadım
Niçin çekmiyon kahrımı

Emir Ağa adı, İlhan ilkokul öğrencisiyken, Gemerek'te bir yiğitlik bayrağı gibi dalgalanırdı. Fazlı Çavuş sağdı; kırmızı tombul yüzlü, göbekli, kısa boylu bir adamdı. Emir Ağa'yı öldürdükten sonra bir zaman kaçak gezmiş, sonra bir aftan faydalanarak kurtulup köye dönmüş. *Anadolu Ağıtları* adlı eserinde Ahmet Şükrü Esen, Kayseri'den Sivas'a yola çıkarken Fazlı Çavuş adlı bir eşkıyadan korktuklarını yazıyor. Emir Ağa'yı vuran eşkıya Fazlı Çavuş'tur.

Türküler iyileri idealleştirip yücelterek, kötüleri karalayıp yerin dibine batırarak bize saygın kalması gereken değerlerimizi öğretti. Onun için İlhan, Fazlı Çavuş gibilere hiç ısınamadı; onun romantik dünyasında Emir Ağalar hep örnek ve yiğit insanlar olarak yaşadı. İnsanları iyiliklere ve yüceliklere eğitmede türkülerin değerini küçümsememeli.

1915 kırımına kadar Gemerek halkının üçte biri Ermeniymiş. Çevre yemyeşil bağ ve bahçelerle çevriliymiş. Ermeniler öldürüldükten sonra halk bu meyve fidanlarını kökünden söküp yakmış. İlhan ilkokul öğrencisiyken, Gemerek'te ancak birkaç demirci Ermeni aile kalmıştı. O ailelerden Kalost ve Gülbeyaz, İlhan'ın okul arkadaşlarıydı. Sonraları onlar da İstanbul'a göçtüler. Geriye bir tek yeşillik kaldı Ermenilerden. Etrafı çitlerle çevrili büyük bir bağ. Adı Gani'nin bağı. Biz ona Gannı'nın (kanlının yerine) bağı derdik ve önünden geçerken korkardık. Yıllar sonra öğrendim ki asıl korkanlar, o bağda nasılsa sağ kalan Ermenilermiş, ödleri koparmış Türkler gelip bizi de öldürecek diye.

İlhan, bu Gemerek'te doğdu, böbrek yağda beslenir gibi, al gülüm ver gülüm büyümedi. Ama öteki köy çocukları gibi yalınayak, başı kabak, dal taşak harman yerlerinde, küllüklerde de oynamadı. O muallim Hasan Efendi'nin oğluydu. Ne köylü oldu, ne kentli. İlhan köy çocukları gibi toza toprağa belenerek, çamurlara bata çıka oynamayı hep özlerdi. Hasan Efendi yüzü hiç gülmeyen, sert bir disiplin adamıydı. Onun oğlu gün batmadan eve dönecekti. Kire pise bulanmayacaktı. Bu iki arada bir derede kalmışlık İlhan'ı korkak bir çocuk yaptı. Üniversite yıllarına kadar kimseye karşı gelmedi, kimseyle kavgalı olmadı.

Gemerek İlkokulu

İlkokul geniş bir bahçe içinde, beş sınıflı bir yapıydı. Sınıfların kapıları geniş bir salona açılırdı; salon bir dirsekle sol tarafa kıvrılınca meydana gelen L harfinin bir kenarında öğretmenler odası, karşısında da okulun ana giriş kapısı vardı. Büyük bahçe taşlardan yapılmış, alçak duvarlarla çevriliydi. Duvar diplerine dikilen mürver ağaçları yalnız suya yakın olan yerlerde büyümüştü; güzel kokan beyaz çiçekler açardı baharda.

Cadoğlu Ahmet Ağa'nın (İlhan'ın ana tarafından dedesi) evi ile okul arasında dar bir yol vardı. Bu ev İlhan'ın doğduğu yıl yapılmıştı. Okula başladıktan sonra İlhan ders aralarında bu alçak duvardan atlar, anneannesi Fadime Hanım'a gider; Fadime Bacı, belinde taşıdığı deste anahtarlardan birini alıp dar, uzun ve karanlık bir oda olan mahzenin kapısını açar, bir besmeleyle ecinnileri kovduktan sonra, mevsimine göre İlhan'a ayva, pelit, pürçüklü (havuç) verir; İlhan da koşa koşa derse yetişir-

di. Dayımın çocukları Yavuz ve Oğuz'la bu mahzenden ayva, elma, hatta kavun çalmak için bir usül geliştirmiştik. Mahzenin bahçe tarafında bir penceresi vardı, pencere demir parmaklıklıydı ve parmaklıkların araları dardı. Bu parmaklığın deliğinden, eğişi içeriye sokardık. Eğiş, ucu sivri ve eğri olan bir demirdir. Bununla tandırdan ekmek ve benzeri şeyler çıkarırlar. Eğişi yakında bulunan bir elmaya, ayvaya, bazen de kavuna saplar, onları pencerenin demirine kadar çekerdik. Gerisi kolaydı; elmayı ya da ayvayı ikiye bölünce demirin deliğinden, elle tutup dışarı alabilirdik. Kavunu almak daha zor olurdu, onu dört-beş parçaya kesmek gerekirdi. Güle oynaya bunları yerdik.

Fadime Bacı kısa boylu, tombul, iki yanağına iki elma oturtulmuş gibi kırmızı bir Türkmen kadınıydı. Okuyup yazması yoktu. Ama evi *Âşık Garip* gibi, *Kerem ile Aslı* gibi hikâye kitaplarıyla doluydu. Okuryazar birini bulunca bunları okutur dinlermiş. Fadime Bacı gençliğinde Karadağ'a yaylaya çıkarmış, elbet genç bir kız olan annemle beraber. O günlerin anılarıyla doluydu. Ara sıra türküler söylermiş Fadime Bacı, bu türküyü annemden öğrendim:

Karadağ'ın eteğinde
Yayla derler yurdumuz var.
Herkes bizi dertsiz sanır
Türlü türlü derdimiz var.

Bu dede evinin arkasında güzel bir bahçe, bahçeden sonra da bir ahır ve samanlık vardı. Cafar (Cafer) pınarından gelen su bu bahçeden geçer, duvarın altındaki bir delikten okula girer ve bahçedeki mürver ağaçlarını sulardı. Bu ahırın sekisinde kışları hizmetçiler ve bir de konuklar yatardı. Seki, hayvanların yattığı yerin üzerine

direklerle tutturulmuş, her tarafı açık, yatak odası gibi bir yerdi. Aşağıda hayvanlar yattığı için seki pis kokardı, ama hayvanların nefesinden kışın sıcak olurdu. Ben de orada bir iki defa yattığımı hatırlıyorum. Elektrik elbet yoktu, orada gazlı veya bezirli idare lambası yakılırdı.

Yıllar sonra Karadağ'a çıktım. Kimse artık yaylaya çıkmıyordu. Bayburtlu Zihni'nin dediği gibi, "Yavru gitmiş, ıssız kalmış otağı." Yaylada etrafı taşlarla çevrilmiş, ortası oyuk yerler vardı. Belli ki buralara vaktiyle ya alaçıklar yapılmış ya çadırlar kurulmuş. Yayla halk kültüründe bağımsızlığın, hükümet korkusundan uzakta kalmanın ve göçebeliğin sembolüdür. Dadaloğlu bunu söyler: "Ferman padişahın, dağlar bizimdir." Yayla türkülerimizin çokluğu bundandır: "Yayla yolu yâr yolu", "Yaz gelende çıkam yayla senin başına" veya "Yaylaların yoğurdu, seni kimler doğurdu", "Yaylalar içinde Erzurum yayla, şehirler içinde Konya'dır Konya." Hâlâ yaylayı hasretle anarız. Bu arada Karadağ'dan dönerken, attığım taş bir keklik vurdu, hem de keklik uçarken. Kötü bir rastlantı. Adım yaman atıcıya çıkmıştı.

İlhan'ın babası Muallim Hasan Efendi, sertliği ve disipliniyle tanınmıştı. Herkes ona Hasan Efendi dediği için biz de babamıza "Efendi" derdik. Teneffüslerde öğrenciler sınıf sınıf olur, depik dövüşü oynardık. Salon tozdan görünmez olurdu. Öteki öğretmenler araya girmeye cesaret edemezdi. Ama Hasan Efendi, öğretmenler odasından çıkıp da, "Hele şunlara bak!" dedi mi herkes, korkudan çil yavrusu gibi dağılırdı. Acımasız döverdi Hasan Efendi. Hikâye şöyleydi ki, bir gün öğrencilerden birine bir tokat atmış. Birkaç gün sonra çocuk ölmüş. Güya tokat çocuğun kulağının tözüne rast gelmiş de ondan ölmüş.

Elbet kimse bu dürüst hocadan şikâyetçi olmayı aklından geçirmemiş. Öğrencinin neden öldüğü de zaten pek belli değilmiş. Çocukları olduğumuz halde Hasan Efendi bizi de döverdi. Bir seferinde bilmem neden, kız kardeşimin eline sınıfta bir cetvelle vurmuş, kızcağızın burnu kanamıştı. Sivas'a göçtükten sonra bu dayak faslından ben de hissemi aldım, hem de iki defa.

İlhan'da bu Gemerek okulundan parça parça anılar var. Daha öğrenci değildi, 6 yaşında filan olmalıydı. Çünkü ilkokula 6 yaşında başladı; baba öğretmen olduğu için sık sık okula giderdi. Onu koridorda gören öğretmenler elinden yakalar, odalarına götürür, "Haydi oku bakalım şu manzumeyi" derlerdi. Nerden öğrenmişti İlhan, kim bilir? Bir okul müsameresinden ezberlemiş olacak. Bir monologdan parçalar okurdu. Çocuk ana babanın sözünü dinlememiş, ilaç dolabını açmış, zehirli bir ilacı yutmuş: "Kıvyım kıvyım kıvyanıyor, yüyeciği dağlanıyoy." İlhan o vakit r'leri y okurdu. Bu dizeleri okurken elini midesine bastırır, sancı çekiyor gibi kıvranırdı. Bir kahkahadır giderdi öğretmenler arasında. Demek ta o vakitten İlhan'da şiir okuma hastalığının belirtileri görülmüş. Övünmek gibi olmasın ama iyi şiir okur İlhan.

Etli Cumhuriyet, sulu millet ve nallanan İsmet Paşa ile Kemal Paşa!

Bayramlarda İlhan dizi olup hükümet konağına giden öğrencilere katılır, onlarla beraber marş söylerdi. İlhan'ın aklında bu marşlardan iki dize kalmış; birincisi: "Etli Cumhuriyeti de, siz sulu Türk milleti, payidar etsin cihanda Hak bu âli devleti" (Tanrı bu yüce devletin

ömrünü uzun etsin.) Sesinin çıktığı kadar bağırırdı: "Etli Cumhuriyeti de siz sulu Türk milleti." Bu etli sulu dizenin ne olduğunu sonraları çok düşündü İlhan, bulamadı. Herhalde "Etti Cumhuriyeti de siz ulu Türk milleti" filan gibi bir şey olacaktı. Ama sesi çıktığı kadar bu etli sulu dizeyi bağırdığını hiç unutmadı. Buna benzer başka bir şarkıdan da dizeler var aklında: *"İsmet Paşa Kemal Paşa nallandı, / Anadolu baştan başa sallandı"*

Bunun ne demek olduğunu artık biliyorum: "İsmet Paşa, Kemal Paşa namlandı, Anadolu baştan başa şanlandı."

Bir de oyunda rol aldı İlhan. Üçüncü yahut dördüncü sınıf öğrencisi olmalıydı. Oyunda kurmay yüzbaşı oldu. Ona bir asker elbisesi buldular, küçülttüler; giyindi. Yoksul bir ailenin çocuğuymuş, adı Turan'mış, ama çalışmış kurmay subay olmuş, cepheden annesine mektup yolluyordu. Mektubu oyunda annesi olan Gülbeyaz, ki bir Ermeni kızıydı, yüzüne gözüne sürüyor, "Turan'ım, yavrum! Kokuların taa buraya kadar geliyor, mektubun da güller gibi kokuyor" diye ağlıyordu. Bir de zengin çocuk vardı. "Her gün yağ bal yer, gene de hayvan gibi bir şey ne okur, ne yazardı." Sonra, sahnenin ortasında bir öğrenci oturup türkü söyledi. Remzi Turan olacak adı. Yalnız dörtlükler değil, Remzi'nin yanık sesi ve türkünün bestesi bugün gibi aklımda...

Ey mavi dağ rastladın mı babama
Söyle bana şenlik gelsin obama

Ey akarsu, deren yakar kalbimi
Babam senden bir yudum su içti mi?

Saklıyorlar niçin benden babamı
Ben ne ise yakmasınlar anamı.

İlhan, İlkokul dördüncü sınıftayken okula Sivaslı Hafız Osman adlı bir öğretmen geldi. Hafız Osman öğrencilere namaz başlarını ve öteki duaları öğretmeye başladı. Birkaç ay sonra Hafız Osman'ı öğretmenlikten çıkardılar. Cumhuriyet devlet okullarında din dersi verilmesini laiklik ilkesine aykırı buluyordu.

Cumhuriyet laiklik ilkesini uygulamakta titizdi, Hıristiyanların misyoner okullarında da uygulattı bu ilkeyi. Bu yabancı okullar duvarlardaki haçları kazımalı, okul kitaplarından aziz resimlerini çıkarmalıydı. Misyoner okullarından bir bölümü Cumhuriyet'in bu ilkesine uydu. Okullarından din dersleri kaldırıldı. Bir kısmı uymadı. Cumhuriyet ilkeli ve güçlü bir devletti. Uymayan okulları derhal kapattı. Araya yabancı sefirlerin, devlet başkanlarının girmesi bile para etmiyor; devletin laiklik anlayışına uymayan yabancı okullar kapalı kalıyordu. Laiklik çağdaş bir ilkeydi. Bunu kendi okullarında uygulayan Cumhuriyet, Hıristiyan okullarına göz yumamazdı. Cumhuriyet'in Avrupa'da veya Amerika'da verilen kararlara boyun eğdiğini gösteren hiçbir belirti henüz yoktu.

Ali Turgut Çatak

İlhan'ın dayısı Ali Turgut Çatak da babası Hasan Efendi gibi Gemerek'te ilkokul öğretmeniydi. Gemerek'te okuyan gençler, çoğunlukla ya öğretmen, ya subay olmuştur. Çünkü hem asker okulları hem öğretmen okulları parasız yatılıydı. Gerçi Cumhuriyet ilkokuldan, üniversite eğitiminin sonuna kadar bütün okulları parasız yapmıştı. Ama lise eğitimi için köyden kasabaya veya kente gitmek, orda ev tutmak, yemek içmek büyük giderler gerektiriyordu. Onun için ilkokulu bitiren öğrencilerden pek azı-

nın yükseköğrenim şansı vardı. İlkokul bile kırk altı bin köyden pek azında açılabilmişti.

Ali Turgut Efendi zevkine düşkün, yeniliklere dehşetli açık, çevresine pek değer vermeyen, sivri akıllı bir öğretmendi. Gemerek'e gramofonu ilk defa o getirdi. Ve köyde gramofon bir olay oldu. Bir zaman herkes kadınların bu aletin neresinde saklanmış olduğunu merak etti. Öyle ya başka türlü bu ses nereden gelecekti? Onun evine gittiler, gramofonu incelediler, kapağında "Sahibinin Sesi" yazıyordu. Bir türlü anlaşılamadı, kimdi bunun sahibi? Kimin sesiydi bu plaklardaki? Türlü görüşler ortaya atıldı. Sonra gramofona ilgi azaldı. Her gün Ali Turgut Efendi gramofonu balkonuna kurar, sesi alabildiğine açar, türkülerini dalga dalga köye yayardı. Varsın herkes dinlesin, yeniliklere alışsındı. Bu türkülere ilgi hiç azalmadı. Üç plağı vardı, altı türküsü. Biri şöyleydi:

Evlerine vara gele yol ettim,
El kızını ben kendime mal ettim, vay!
Evlerine varamıyom köpekten,
Uçkurunu çözemiyom göbekten vay!

O yılların güzel anlayışı buydu. Bir zaman hepimiz, bu türkünün etkisiyle, değirmen taşı gibi göbeği uçkurunun üzerinde dökülmüş güzeller hayalledik, dilimizden de bu dizeler düşmedi. Hollywood'un çıtkırıldım güzelleri daha duvarları süslememişti. Güzel dediğin etli butlu olmalıydı.

İkinci türkü "Yıldızların Altında"ydı:

Ettiğim ah değildir,
Bahtım siyah değildir,
Buse günah değildir,
Yıldızların altında.

Türkünün biri de "Kız Saçların"dı:

Kız saçların saçların yar yar yar aman,
Oynar omuz başların, şinanay yavrum, şinanay nay.

Kız seni alır kaçarım, yâr yâr yâr amman,
Koymuyor kardaşların şinanay yavrum şinanay nay!

Kız annenden izin al yâr yâr yâr amman
Bir gece de bizde kal şinanay yavrum şinanay nay.

Bu türküler yeniydi. Gemerek'te ikilikler doğurdu. Gençler ve Cumhuriyet yanlıları bunları beğeniyor, biraz açık saçık olmasını yadırgamıyordu. Yaşlılar, ki hep geleneksel ve yerel türkülere alışıktılar, bir tuhaf buluyorlardı Ali Turgut'un plaklarını, "Din iman, terbiye, edep bırakmadı" diyorlardı. Ama aynı yaşlılar, Ahmet Ağa'nın bir göçmen karısı hizmetçiyi kapının arkasında sıkıştırıp: "Bana bir öpücük ver, sana bir altın vereyim," demesini tuhaf bulmuyorlar, bunu güle eğlene anlatıyorlardı.

Ahmet Ağa annemin babasıdır. Ağalığı galiba bir Adana seferinden sonra almış. Ondan evvel hali vakti pek yerinde olmayan bir ekinci. Adına Kaz Ahmet derlermiş. Köyde kıtlık olmuş, dedem katırlarla Adana'ya gidip buğday veya un getirip satarak bir sermaye peydahlamış. Onu akıllıca işleterek parasını artırmış. Ben de hatırlıyorum, 1930'lu yıllarda celeplik denen bir ticaret yolu vardı. Biraz parası olanlar Kars'a, Erzurum'a gider; danalar, taylar ve kuzular satın alırdı. Bunlar bir çobanın idaresinde otlaklarda otlayıp, yayıla sulana Gemerek'e getirilir, burada beslenir, büyütülür, sonra da satılırdı. Dedem celepliği iyi yapmış ve para kazanmıştı. Oğlu Ali Turgut Efendi de öğretmen olunca durumu iyice düzeltmiş, Ahmet Ağa olmuş...

Yusuf Efendi

Ali Turgut Efendi, Ahmet Ağa'nın küçük oğluydu, büyüğü Yusuf Efendi. Yusuf Efendi de öğretmenmiş. İlhan, Yusuf Efendi'nin hikâyesini annesinden öğrendi. Cadoğlu Yusuf Efendi, bir kuşağın idealist öğretmenlerinin güzel bir örneğidir. Bana her zaman Köy Enstitüleri'nde ders veren idealistleri hatırlatmıştır. Annem, kardeşi Yusuf Efendi'yi, Trabzon'dan sırtına bir torba fındık sararak, yayan yapıldak, Gemerek'e ailesine armağan getirmesiyle anardı.

1915 Ermeni olaylarından sonra, bir sürü yetim çocuk kalır Gemerek'te, bir hayli de boş tarla. Yusuf Efendi, yetim kalan Ermeni çocuklarını toplar; bunlara, babaları savaşa gidip bir daha gelmeyen Müslüman çocukları da katar. Boş kalan Ermeni konaklarından birini yatılı okula dönüştürür. Bir çeşit yetimhane. Selanik'te Mithat Paşa'nın öncülüğüyle açılan ilk sanat okullarımız da yetimhaneydi. Yusuf Efendi, sahipsiz kalan tarlaların bir kısmını ektirerek bir çiftliğin temelini atar; mandalar ve inekler alınır yahut sahipsiz kalan inek ve mandalar toplanır. Yatılı okulun gideri böyle karşılanır. İyi keman çalan bir Ermeni de müzik hocası olarak okula katılır. Babam Hasan Efendi de bu okulda bir zaman gönüllü öğretmenlik yapmış. Ben hatırlamıyorum, savaş yılları olduğuna göre 1915-18 arası olacak.

Büyük savaş yıllarında, Almanlar bir grup eğitimciyi davet etmişler. Yusuf Efendi de onların arasında Almanya'ya gitmiş. Oradan kimi mark biriktirerek, kimi para edecek öteberi alarak dönmüş. Yusuf Efendi de bir mızıka takımı için gerekli müzik aletleri ve ilkel bir sine-

ma makinesi getirmiş. Bir boru gibi uzun olan bu makineye bakınca içinde renkli resimler görülürmüş.

Getirdiği müzik aletleriyle okulda bir mızıka takımı kurmuş. Gemerek'in önü şosedir. Bu yol doğuyu batıya bağlayan ana yoldur. Kafkas cephesine veya Allahuekber Dağları'na donmaya giden asker bu yoldan gider; kalanlar, hasta, yaralı, perişan bu yoldan dönermiş. Ne vakit asker geçeceği öğrenilse, Yusuf Efendi mızıka takımını yol boyuna dizermiş. Köyden kazanlarla getirilen ayran, askere verilir ve köyün mızıka takımı marşlar çalarmış:

Annem beni yetiştirdi bu vatana yolladı.
Vatan bizim canımız, feda olsun kanımız.

Asker Gemerek'ten biraz daha canlı ve umutlu olarak geçer. Yaralı dönenler biraz daha umutla hayata bağlanır.

Birinci Dünya Savaşı sona erer. Memleketimizin dört bir yanı yabancıların çizmesi altındadır. Kurtuluş Savaşı'nın bunalımlı günleri yaşanmaktadır. Düzenli ordu daha kurulamamıştır. Gemerek'te de asker kaçakları vardır. Türkiye, Sakarya'da ölüm kalım savaşına hazırlanırken kaçak sayısı 30.000'i bulur. Yusuf Efendi bir gün Mehmet Emin Yurdakul'un bir şiirini büyük yazılarla cami avlusuna asar:

Kılıcın kınında parlasın dursun
Kır atın ahırda naralar vursun
Korkaklar harp günü evde otursun
Sen yürü cenge git aslan Türkoğlu.

Bu korkaklardan biri cami avlusundaki şiiri okur. Yazık ki adını hatırlamıyorum. Evine döner ve karısına, "Bohçamı hazırla, ben cenge gidiyorum" der; sakladığı

silahını alır ve cenge gider. Ordudan kaçanlar silahlarıyla kaçıyordu.

Bu yiğit idealist Yusuf Efendi'nin acıklı bir sonu var. Gemerek'ten sonra Karaman Yetimler Evi'ne müdür olarak atanır. Yetimler okulundaki çocuklara kaput bezi getirmek için Adana'ya gitmektedir. Gülek Boğazı'nda tünel yıkılır ve Yusuf Efendi trende ölür. Hafızamda eşi Türkan Hanım'ın yaktığı bir ağıttan dizeler kalmış:

Gülek Boğazı'nda düştü başıma bir taş
Ne anam var ne babam var ne kardaş

Sivas Valisi Muammer Bey, ona orada bir mezar yaptırır. Bu mezar uzun zaman Gülek Boğazı'nda kalmış. Eğer hâlâ ordaysa, bu mezarı Adana öğretmenleri bulmalı ve bu güzel adamın, bu idealist öğretmenin anısını yaşatacak bir şeyler yapmalıdır.

Yusuf Efendi'nin eşi Türkan Hanım, memleketi olan Avanos'ta perperişan kalmış. 1940'lı yıllarda kızı Nezihe'yle Ankara'ya geldi. Yoksulluğun, kimsesiz kalmanın dayanılmaz çöküntüsünü yaşıyordu. Kendisini Muaffak Şeref Bey'e hizmetçi verdik. Kızıyla beraber bir zaman orada barındı. Sonra İstanbul'a göçmüş, Pendik'te bir gecekonduda yaşıyordu. Ara sıra kardeşim Türkan'a geliyordu. Ben de birkaç defa bu kadersiz kadınla ilgilendim. Sonra neler oldu bilmiyorum.

Bu Vali Muammer Bey için iyi bir araştırma yapılmalı. Gemerek'e ilkokulu o yaptırmış, Sivas'ta nereye gitseniz Vali Muammer Bey'den bir eser var: Soğuk Çermik onun eseri, Veteriner Çiftliği onun eseri. Yusuf Efendi'yi askere göndermeyen Vali Muammer Bey, "Okul ve eğitim askerlikten daha önemsiz değildir" dermiş.

Tren yolunun gelişi

İlhan'ın Gemerek'le ilgili anıları arasında tren yolunun Gemerek'e gelmesi de var. Yıl 1932 filan olmalı. Bu sadece bir demiryolu olayı değildi; bir köhne anlayış yıkılıyordu. Türkler tren yolu yapamaz, Almanlar yaparmış; Türkler tren işletemez, Rumlar ve Ermeniler işletirmiş. İşte Türk işçilerinin raylarını döşeyip yollarını düzenlediği, Türk makinistlerinin kullandığı ilk tren Gemerek'e geliyordu. Yol Gemerek'ten çıkacak, kıvrıla kıvrıla kara bir kuşak gibi Tonus Ovası'nın beline sarılacak, Kızılırmak'ı bir çelik köprüden aşacaktı. Böylece Âşık Veysel'in,

Parça parça etsem seni
Fabrikaya tutsam seni
Deniz olsam yutsam seni
Kızılırmak seni seni.

Arzun yerine getirsem
Üzerine köprü kursam,
Seni cehenneme sürsem,
Kızılırmak seni seni.

diye kurduğu hayal gerçekleşecekti. Sivas'tan sonra Divriği'nin demir dağları delinecek, üzerinden sadece turnaların geçer sanıldığı Pasin Ovası tren düdükleriyle çınlayacak, yeni Cumhuriyet'in demir rayları bayramlar ve şenlikler içinde Erzurum'a ulaşacaktı. Tatlı bir hikâye var: Tren yolu Erzurum'a ulaşmış. Belediye başkanı nutuk veriyor, "Biz İstanbul'a atla, arabayla iki ayda giderdik. Trenle üç günde gideceğiz. Cumhuriyet, treni ayağınıza kadar getirdi. Ama bilmem ki kâr edirler, vallah zarar edirler." Bir Erzurumlu sorar: "Anladık, biz üç günde İstanbul'a varacağız, ama 57 gün ne yapacağız?"

Gemerek istasyonunda uzun zaman, heyecanlı bir bekleyiş oldu. Sonra, bacasına takılmış defne dallarından çelenklerle "kara tren" Gemerek istasyonuna girdi. Nutuklar verildi, oyunlar oynandı, halaylar çekildi. Konuşulanlardan, benim aklımda sadece Behçet Dayımın "Ağaç dikelim, orman yetiştirelim, vatandaşlar! Ne dediğimi anlıyorsunuz, değil mi?" sözleri kalmış. Behçet Dayı Lütfiye Teyzemin kocasıydı. Her zaman sarhoştu. Kafayı bulunca onun kadar tatlı fıkra anlatan insan zor bulunurdu. İstasyonda bir taşın üstüne çıkmış, o da kendi nutkunu atıyordu. O yılların sloganlarından biri "Ağaç dikelim, orman yetiştirelim " idi. Ama Behçet Dayı bu sözlerle başka bir şeye işaret ediyordu. Ağaç dikmek onun dilinde kadınlarla yatmaktı; orman yetiştirmek de çocuk sahibi olmak. Kendisinin çocuğu olmamıştı. Bunu açık söyleyemediği için "Anlıyorsunuz ya!" diye ekliyordu.

Tren geldi, gitti. Anısı bilmecelerde ve hikâyelerde kaldı: "Koca İngiliz pipo içer." Bir de cinsel yorumda bulundu köylüler, lokomotif pistonunun girip çıkmasını görünce: "Şu dünyada bir tatlı iş var, Allah onu da kara trene vermiş" dediler. Yeri gelmişken söyleyeyim. Açık saçık cinsel anlatım, halk edebiyatının tuzu biberidir. Masalda, bilmecede, atasözlerinde, fıkralarda dünya kadar açık saçık örnek var. Bunlar halkın terbiyesini bozar diyenlerin kendi terbiyelerine bakmaları gerekir. Halk bunları gülünç buluyor, eğleniyor; bunları konuşarak cinsel tabuların baskısından kurtuluyor.

Köserelli Aşireti'nden Mahmut Ağa

1970'li yılların başında, Toros Dağları'nın Göller Yaylası'nda, Köserelli Aşireti'nden Mahmut Ağa'nın ça-

dırına konuk oldum. Baba, ana ve üç genç kız genişçe bir çadırda yatıyorlardı. Beni de aynı çadıra konuk ettiler, bir yatak da bana yaptılar. Yaman kızlardı bunlar. Sabahın köründe kalkar, ocağı yakar, yemeği pişirir, sofrayı hazırlar, çadırın etrafını siler süpürür, ormandan odun toplar, öğleye doğru yaylımdan inen keçileri sağarlardı. Bu ölçüde de sözleri geçgel oluyordu. Baba akşama kadar çadırın gölgesinde oturur, çayını içer, tespihini çekerdi. Bu üç genç kız babalarının önünde en ayıp bilmeceleri söylediler ve yazdırdılar bana: "Oturdum önüne, soktum deliğine" (Sandık-Anahtar), "Yattım yatamadım, kalktım kalkamadım, kol kadar koymayınca rahat edemedim" (Kapı sürgüsü). Baba da ana da, bir yabancı erkeğin önünde bu bilmecelerin söylenmesine kızmıyor, kıkır kıkır gülüyorlardı. Ama bu kızlar saygılı kızlardı, bir düğüne gitmek gerekince, "Baba birimiz çadırda kalalım, erkek misafirler gelirse, karşılamak, ağırlamak gerekir," diyecek kadar saygılı ve erkekle ilişkilerinde rahattılar. Çadırda tek başlarına kalır, erkek konukları ağırlarlardı ve dehşetli çalışkandılar.

Harçoğlu Memed Efendi

Behçet Dayı, adı sosyal değişim kitaplarına giresi bir babanın oğludur. Onun babası, Harçoğlu Memed Efendi, Talazoğlu Türkmenlerinden, çalışkan, kara yağız, tıknaz, yüzü pek az gülen bir Türkmen'di. Hayatı hakkında fazla bilgim yok. İlkokul yıllarımda Burundere denen yerde onun kurduğu çiftliğe giderdik. Boz ve kurak tepelerin ortasında yemyeşil bir cennet... Sabahın alacakaranlığında Harçoğlu omuzunda kürek, ya tarla sular, ya ağaç diker, ya bir hayvanın yarasını sarmakla uğraşırdı. Kaymakam gelir Memed Efendi'ye iner, vali gelir ona konuk

olur. Filanın ineği hastalanmıştır, Memed Efendi'ye gelir. Memed Efendi ona bir ilaç yapar, iki gün sonra hayvan sapasağ olur. Memed Efendi Burundere'de yüzü aşkın kayısı ağacı dikip yetiştirmiş; Trabzon'dan fındık fidanları, Tokat'tan ceviz fideleri getirip dikmiş. Biz Burundere'ye gidince Memed Efendi'nin korkusundan dallardan meyve koparamazdık, ancak dibe dökülenleri yiyebilirdik. Her gün koyunları gelir, sağılır; sütler söğüt dallarıyla örülmüş alaçıklarda bekleyen büyük leğenlere boşaltılır. Ertesi gün kaymaklar toplanır, yayıklara konup yağ yapılır veya yenir. Memed Efendi'nin evinde, bu dağ başında, ceviz komodinler, kristal aynalar, Avrupa malı antika çini tabaklar bulunur. Helva Kayseri'den tenekelerle gelir. Memed Efendi Kayseri'ye mal götürür, satar. Kayseri'nin madrabaz kasapları ondan mal almaya gelince hizaya girerler. Çünkü Memed Efendi bir fiyat söyler, pazarlık etmez ve der ki: "Bu hayvandan şu kadar et, şu kadar yağ çıkacaktır. Derisi şu kadar eder, sen de şu kadar kazanırsın." Memed Efendi'nin kim olduğunu bilmeyen bir kasap onunla pazarlığa oturur. Memed Efendi, Nuh der peygamber demez. Fiyattan bir kuruş indiremeyince kasap, "A birader, başıma Harçoğlu Memed Efendi mi kesildin?" deyiverir. Memed Efendi'nin bir koyunu çalınır, yıllar sonra bir köyden geçerken bir davar sürüsüne rastlar, "Şu koyun bizimkinin soyundan olacak, sorun bakalım kiminmiş?" Sorarlar, koyunun anasına "Kendi gelen" derlermiş. Hırsızlık mala oralarda "kendi gelen" diyorlarmış.

Harçoğlu Memed Efendi'de ben, Anadolu'ya ilk gelen ve boz toprağı açıp, bağ bahçe yapan, gül yetiştiren Türkmen erenlerinin gücünü, çalışkanlığını ve sağduyusunu bulurum. Veya Memed Efendi şimdi Anadolu Kaplanları

dediğimiz, girişken, tuttuğunu koparan insanların ağababası. Hoş şimdi bu kaplanlar da büyüdü, hantallaştı; yerlerinden kımıldamaları için devlet desteği gerekiyor.

Memed Efendi dindar değildi, namaz kıldığını hiç görmedim. Ama Gül Baba gibi, Sucu Dede gibi çalışkan insanların soyundandı. O eğitim yokluğu ve bilgi kurakllığı içinde Memed Efendi, bu yoksul köylü, bilgisini nereden edinmiş? Baytarlığı, bağ bahçe yetiştirmeyi kimden öğrenmiş? Hiç yoktan bu varlığı nasıl edinmiş?.. Anlaşılır gibi değil. O vakit bu toprak adamını dinleyip, hayat hikâyesini yazmak aklıma gelmemiş. Buna çok üzülürüm. Memed Efendi kanserden öldü. Anısı yaşasın.

Memed Efendi'nin ölümünden sonra Burundere bakımsız kaldı, harap oldu. Son gittiğimde sadece ulu bir ceviz ağacı kalmıştı. Çalışmanın, gayretin, bilginin yerinde yeller esiyordu. Her otoriter babanın çocukları gibi onun çocukları da kişiliklerini geliştiremediler. Behçet Efendi alkolik oldu, öteki çocuk Refik silik bir insan olarak bir zaman babadan kalan malları sattı, yedi. Gemerek'e bir daha gidersem Burundere'ye uğrayacağım. Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur denilmiştir.

Göçmen Sabri, Nâzım Hikmet ve Bulgaristan göçmenleri

İlhan ilkokulun dördüncü sınıfındayken Bulgaristan' dan bir öğretmen geldi. Adı Sabri'ydi. Ona Göçmen Sabri dediler. Herhalde solcuydu. Nâzım Hikmet'in şiirlerini ilkin bu Sabri öğretmenden duyduk. O vakit Cumhuriyet kendinden emindi, Nâzım Hikmet'in şiirlerinin okunması suç sayılmazdı. Gemerek'te akşamüstleri Topaç Tepesi'ne kadar yürür, türküler söyler ve Göçmen Sabri'den Nâzım'ın şiirlerini dinlerdik. O günlerden aklımda,

Çıkıyor kayık, iniyor kayık,
devrilen bir atın sırtından inip,
şahlanan bir ata biniyor kayık,
ve Türkmen kayıkçı bir Buda heykeli gibi.

diye giden dizeler kalmış. Bunlar Nâzım'ın en iyi şiirleri değildir, ama çok yeni ve değişik bir ses getiriyordu bize. Nâzım'ı böylece tanıdık ve sevdik.

Göçmen Sabri, galiba Bulgaristan'dan Gemerek'e 450 göçmen aileyle birlikte gelmişti. Neden ve nereden geldiklerini bilmiyorum. Bu göçmenler Gemerek İstasyonu'na konuşlandırıldı. Devlet onlara tek tip evler yaptı. İki oda, arkasında bir ahır ve samanlık ve küçük bir bahçe. Balkan memleketlerinin birinden gelmiş olan bu göçmenlerin uygarlığı yerlilerden daha yüksekti. Çevreye kağnı yerine talika dedikleri at arabasını onlar getirdi. Çamurdan iki katlı küçük fırınlar kuruyorlardı. Büyükçe bir sobaya benzeyen bu fırının içinde daima kömür yanıyor, üzerinde demlikle kaynamış su bulunuyor, altında da ekmek veya börek pişiriliyordu. Devlet baba bunlara zamanında su getiremedi. Göçmenler sıtmaya yakalandı. Bir kısmı evlerini satarak kentlere göçtü. Bu yerleşkeye Yeni Çıbık (Çubuk) adı verildi. Bugün de orası Yeni Çıbık adı ile anılmaktadır. Yeni Çubuk çevre köylerden taşınanlarla büyümüş, nerdeyse Gemerek'le birleşmiştir. 1960'lardan sonra bir zaman Almanya'da çalışıp, ceplerinde parayla dönenler de buraya apartmanlar ve dükkânlar yapmışlar. Şimdi galiba ilçe veya il olmak için sırada Yeni Çubuk.

Gemerekli delikanlılar göçmen kadınlarını biraz gevşek buldular, bir zaman elleri arkalarından bağlı, efelene efelene Yeni Çıbık'ın sokaklarını arşınladılar.

Cadoğlular

Gemerek büyükçe bir nahiyeydi. Sosyal yapı ikiye bölünmüştü. Bir bölümüne Beyler Mahallesi denirdi. Burada Cadoğluların konakları vardı. Fikri Bey, Seyfi Bey, Himmet Efendi Cadoğlulardandı. Yerleşimin şoseye yakın kısmında otururlardı. Öteki bölüm yukarı mahallede yaşardı. Bunlar ufak tefek tarlaları ekip biçen veya toprakları olmadığı için başkasına yarıcı çalışan çiftçilerdi.

Cadoğlu, tanınmış bir Türkmen aşiretindenmiş. Kır serdarlığı yapmış. Çukurova'da Avşar'la aralarında yaman bir dövüş olmuş; yankısı Dadaloğlu'nun şiirlerinde kalmış: "Ali Beyim her attığın düşürdü, Cadoğlu'nun tebdilini şaşırdı." Sonra göçüp Gemerek'e yerleşmişler. Ermeniler Gemerek'ten ayrılınca beyler sahipsiz kalan en iyi tarlaları ve konakları ele geçirmiş. Tapuları olmadığı halde bir zaman ekip biçip, vergisini vererek sahiplenmişler. Gelirleri topraktan kaynaklanan Cadoğlu beylerinden yalnız Seyfi Bey'in oğlu Bahattin Bey tıp fakültesinde okudu, doktor oldu; sonra Demokrat Parti'den milletvekili seçildi. Öbürlerinin çocukları para ve ticaret işinde başarılı olamadılar. Bey çocuklarıydılar, iyi de okuyamadılar. En kabadayısı liseyi bitirdi. Küçük memurlar olarak hayatlarını kazandılar. Ama görkemli konakları hâlâ görünür Gemerek'e girerken. Bey çocukları ticareti adi bir iş sayarlardı. Hiçbirisi böyle süfli bir işe girişmedi. Onlar memur olacaktı. Briyantinli saçlar, lacivert elbise ile ellerini arkalarına bağlayıp volta atacaklardı tozlu yollarda.

Yıllar sonra Gemerek'e gittim. Bir akraba benden ortaokulu bitiren oğluna bir iş bulmakta yardım istedi. Yeni Çubuk'ta haftada bir gün pazar kuruluyordu. Artık köy-

lü çarşı ekmeğinden bıkmış, tandır ekmeği arıyordu. Bu akrabaya üç beş kadın toplayıp tandır ekmeği yaptırmasını ve oğlunun bunları pazarda satmasını salık verdim. Bu işten ellerine geçecek para memur aylığının en az üç misli olacaktı. Beni bir ayıpladı akrabam. "Bilmem ne beyin oğlu ekmek satar mıymış? Ne kadar ayıpmış."

Ayten'in fotoğrafçıya kaçması

Bir gün Gemerek başka bir olayla çalkalandı. Öğretmen Cengiz Bey'in kızı, adı Ayten olacak, Kayseri'den gelen bir fotoğrafçıyla kaçmış. Bu o vakit aklın almayacağı bir ahlaksızlık ve düzen bozuculuğuydu. Daha yirmisine basmamış bir kız Kayseri'de bir kere fotoğraf çektirdiği delikanlıyla nasıl haberleşti, bu fotoğrafçı ne vakit Kayseri'den gelmiş, kız bohçasını alıp Gemerek'teki buluşma yerine nasıl varmış? En önemlisi bu cesareti Ayten nasıl göstermiş? Duyduğumuza göre Kayseri'ye varır varmaz nikâhlanmışlar. Bizim oralarda aferin yerine pardon derler. Pardon diyorum bu kıza, cesaretine hayran oldum. Umarım mutlu bir hayatları olmuştur.

Bu olay bana Sabahattin Ali'nin çok sevdiğim bir hikâyesini hatırlattı. Hikâyenin başlığı belki de "Selam"dır [1940]. Küçük bir yere bir tiyatro kumpanyası gelir. Grubun güzel kadınlarından biri her gün Berber Yusuf'un dükkânının önünden geçer; merhabalaşırlar, konuşurlar da. Berber Yusuf evli ve üç çocuk babasıdır. Tiyatro topluluğu köyden ayrılır, aradan yıllar geçer. Kumpanya uzak bir şehirdedir. Tesadüf bu ya, Yusuf'un köyünden bir adam tiyatrodaki bu kadınla karşılaşır. Kadın, Yusuf'un köylüsüne der ki: "Köye dönünce benden Yusuf'a selam

söyle." Bu selamı alan Yusuf dükkânını, evini, ailesini, çocuklarını bırakıp, filan hanımın peşine düşer. Hikâyenin sonunda Sabahattin Ali şöyle bir şey der: "Çok defa sıkıcı bulduğumuz ama kıramadığımız bu sosyal bağları bir selam uğruna kıran Yusuf, benden de sana selam olsun."

Gemerek'teki sosyal durgunluğu zaman zaman bozan başka olaylar da olurdu. Bunlardan biri Yukarı Mahallelilerle, Aşağı Mahalleliler arasındaki sapan taşı kavgalarıydı. Gençler iki uzak mahallede toplanır, birbirlerine veryansın ederlerdi sapan taşlarıyla. Bu kavgalarda kafa, kol yarıldığı olurdu. Yukarı Mahalle'nin halk çocukları, Aşağı Mahalle'nin bey çocuklarını kavgadan kaçırırlardı. Bunlar hem sayıca kabarıktı, hem de gözünü budaktan sakınmaz çocuklardı. Ben ne bey çocuğuydum, ne Yukarı Mahalle'nin yiğit delikanlılarından. Böyle kavgalardan uzak dururdum.

Çıbık Çiftliği

Gemerek anılarımın içinde büyükbabam Ahmet Ağa'nın Çıbık'taki çiftliğinde geçirdiğim renkli günler de vardır. Çıbık, Yeni Çıbık'tan 5, Gemerek'ten 20 kilometre kadar uzakta, Ekizce ile Karacalar Köyü arasında bir köydü. Dedem Ahmet Ağa'nın evi bir ahır, bir samanlık ve iki oturma odasından oluşan kerpiç bir yapıydı. Evin önünde üstü kapalı bir tandır yeri vardı. Tandır her sabah yakılır, taze ekmek yapılır, yemek pişirilirdi. Biz Çıbık'a sık giderdik. Orada taze ekmek, tereyağı, bazen bal yemek bir ayrıcalık olurdu. Evin önü çok geniş bir çayırlıktı. Köylünün hayvanları burada yayılırdı. Meranın sonunda küçük bir çay akar ve bu çayın 200-300 metre ilerisinden

Ankara-Sivas demiryolu geçerdi. Dedemin evinin yanına sonra teyzem Lütfiye Hanım ve kocası Behçet Efendi ev yaptılar. Böylece orada iki akrabamız oldu.

Hem dedemin, hem Lütfiye Teyzemin bostanları vardı. Kavun karpuz ekerlerdi. Ekizce Köyü'nün önündeki kıraç toprakta pek tatlı kavun (biz ona "düğlek" derdik) ve karpuz yetişirdi. Hangi tarlanın önünden yürüsen, seni tanısınlar tanımasınlar, mutlaka davet eder "Buyur bostan ye" diyerek kavun, karpuz ikram ederlerdi. Bu güzel bir gelenekti. Tabii bununla yetinmez geceleri kavun karpuz çalmaya giderdik. Hırsızlık başka bir tat verirdi bize. Geceleri bostana girer, karanlık olduğu için, kavunun ve karpuzun iyilerini bulup koparamazdık; ama yatıp yuvarlanınca belimize dokunanların irisini seçmek mümkün olurdu. Biz de öyle yapar, çaldığımız kavunları bir torbaya doldurup saman öbeklerinin içine gömerdik. Sonra çıkarıp yerdik. Bir yaz Sivas'tan emmimin oğlu Vahit Ağabey Çıbık'a geldi. Onu da bu hırsızlığa götürdük. Ancak ertesi gün bostan sahipleri Vahit Ağabey'i yakaladılar. Çünkü onun ayağında bizimki gibi ne çarık ne yemeni varmış. Şehirden aldığı ayakkabılar bostanın kumları üzerinde iz bırakmış. İzi sürerek Vahit Ağabey'i buldular. Hırsız pek fena bir duruma düştü. Olayı nasıl kapattık hatırlamıyorum.

Lütfiye Teyzem eli sıkı bir kadındı. Sandıklarda torbalarla kuruyemiş, evinde tenekeyle tahin helvası bulunurdu. Bize pek vermezdi. Biz de evi yalnız bulunca içeriye dalar, ceplerimizi yemişle doldurur, kaçarken de böyle hırsızlıklarda sık söylediğimiz şiiri tekrar eder, "Türk çocuğu küçük yaştan, ekmeğini söker taştan" diye bağrışırdık. Bununla herhalde kendimizi haklı çıkarıyorduk.

Köyde kaldığım zamanlarda ben Öğretmen Hasan Efendi'nin oğlu olmaktan kurtulur, öteki köy çocuklarına katılmanın mutluluğunu duyardım. Gündüz bostana, tarlaya gider vakit öldürürdük. Geceleri evin önündeki çimenlikte oyunlar oynardık. Bunlardan biri "lıkka" dediğimiz oyundu. Tıpkı futbol sahası gibi ama daha küçük bir alana iki kale yapılır. İki takım olan çocuklar ortaya beyaz, yuvarlak bir kemik atardı. Elimizdeki değneklerle bu kemiği karşı takımın kalesine sokmaya çalışırdık. İngilizlerin hokey dedikleri ve at üstünde oynadıkları oyunun yere inmişi denebilir buna. İkinci oyunumuz biraz daha eğlenceliydi. Akşamları oynanırdı. İki takıma ayrılırdık. Birinin adı dalkılıç, ötekinin adı daltopuz olurdu. Takımın birinden bir oyuncu, beyaz ve yuvarlak bir kemik parçasını alana fırlatırdı. Kemik fırlatılırken herkes arkasını alana dönmüş olacaktı. Yani kemiğin ne tarafa atıldığı görülmeyecekti. Bütün oyuncular dört tarafa dağılır, bu kemik parçasını bulmaya çalışırdık. Kemiği bulan oyuncu hemen takımının adıyla bağırırdı: "Dalkılıç, daltopuza binsin." Karşı takımdan kim yakalanırsa onun sırtına binilir ve oyunun başladığı noktaya kadar oyuncu sırtta taşınırdı.

Çekirge ve keven

Gemerek'in bazı sosyal felaketlerinden söz etmeliyim. Bunlardan biri çekirge salgınıydı. Yaz aylarında, tam ekinlerin yetme zamanı, tarlaları çekirge basardı. Birden gökyüzü kararır, görünmez olur, binlerce çekirge, kara bir bulut gibi tarlalara inerdi. Kısa bir zamanda ekinlerin başakları bıçakla kesilir gibi koparılır, taneler yenir ve

geriye sadece saman kalırdı. Köylü bu felaket karşısında çaresizdi, dualar edilir, taşlar birbirine vurularak çekirge sürüleri korkutulup, kaçırılmaya çalışılır, ama daha işe başlamadan çekirgeler işini bitirmiş olurdu. Köylü, her zaman olduğu gibi, felakete türkü yakmakla avunurdu:

Çekirgenin ayağında nalini
Çekirgede kaymakamın gelini
Eğri de butlu, sivri de götlü çekirge
Çekirgenin ayağında mesi var
Başında da al çuhadan fesi var
Eğri de butlu sivri de götlü çekirge

Çekirge güneyden, Arap çöllerinden gelirmiş. Sonra ne oldu bilmiyorum, bu çekirge felaketi bitti.

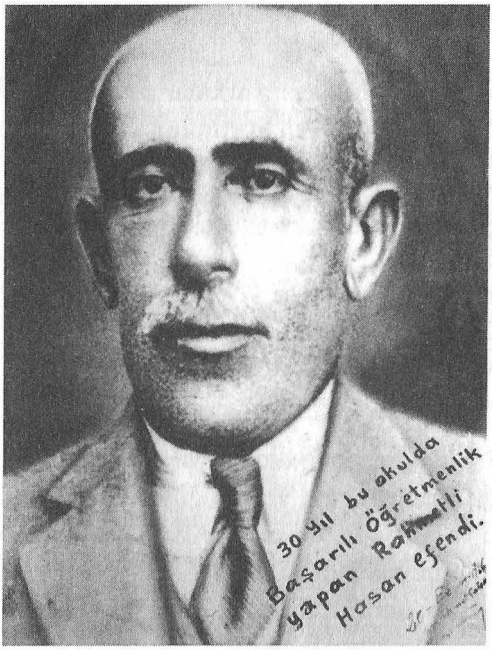
Bazen de mevsim kurak geçer, yağmur yağmaz, bu sefer buğday ve saman kıtlığı baş gösterirdi. Köylü yağmur duasına çıkar. Kırk taş toplanır, üzerine dualar okunur, suya bırakılır, elbiseler ters giyilir, dua ederken eller göğe doğru değil yere doğru açılır. Veya kurbağalar toplanır, içine yeşillikler serilen bir seleye konarak başın üstünde taşınır, kurbağaya tören boyunca su dökülür, su döküldükçe kurbağa bağırır. Bunun yağmur yağdıracağına inanılırdı. Tarımla uğraşan Avrasya toplumlarının hepsinde bu kurbağa taşımak âdeti vardır.[2] Saman kıtlığının çaresi keven sökmekti. Keven, kurak havalarda yetişen, oylumu, kaba, dikenli bir ottur. Lahana büyüklüğünde olabilir. Keveni sökmek, kağnılara, çetenlere doldurmak veya şelek yapıp sırtlamak kadınlara düşerdi. Kadınlar toplanır, sıcak basmadan yazıya yabana dağılır, grup halinde

2 Bu konudaki bir araştırmam için bkz. *Folklor Yazıları*, "Anadolu'da Yağmur Törenleri", Adam Yayınevi.

keven sökmeye gider, akşam arkalarında keven şelekleriyle köye dönerdi. Bu keven kurutulur, ezilir ve hayvanlara yem olurdu. Sevincini ve acısını ifade etmek için türküden başka bir kanal bulamayan köylü, elbet kevene de türkü yakacaktı:

Yağmur yağar yer ışılar
Dananın bumu fışılar
Kevene giden komşular
Haydin kevene kevene.

Köylümüzün canını yakan felaketlerden biri de sıtma salgınıydı. Sıtma Adana yolculuğuyla bağlantılıdır. Tahıl kıtlığının ve işsizliğin tek çaresi Adana'ya gidip çalışmak, para kazanmaktı. Adana'da pamuk yetiştirilirdi ve bu işin işçiye ihtiyacı vardı. Adana'ya giden mutlaka sıtmaya yakalanarak dönerdi. Sıtma korkunç bir baş belasıydı. Köylü Adana'ya ırgat giderken, göğsünü güney rüzgârına açar "Es, babayiğidin bağrına es" dermiş. Dönerken bir iğne bir iplik kalan ırgat yel esince "Beni mi buldun üşütecek?" diye sızlanırmış. Sıtma diyesiymiş ki "Ben bir tuttuğum adamı yedi sene sonra ensesinin inceliğinden tanırım." Cumhuriyet'in pek bilinmeyen başarılarından biri sıtmanın kökünün kurutulmasıdır. Bataklıklar ve pis su birikintileri ilaçlanıp da sivrisineğin kökü kurutulunca, sıtmanın da kökü kurudu.

"Babam Muallim Hasan Efendi."

"Annem Zeycan Hanım ve babam."

"On dört yaşım."

"Sünnetlik fotoğrafım."

"Bu resim 1930'ların sonunda çekilmiş. Ortada annem ve babam, sol köşede, şapkalı olan ben."

Sivas'a yolculuk

İlhan ilkokulun beşinci sınıfına geçmişti. Hoca Hasan Efendi bir müfettiş raporu ile erken emekli edildi. Ali Rıza Bey adlı bir müfettiş gelmiş, babamın emekli olmasını gerektiren bir rapor vermişti. Söylenti buydu. Bu müfettiş ne yazmıştı, bilmiyorum. Hoca Hasan Efendi'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı olduğunu gösteren hiçbir anım yok. Tersine, babam akşamları köylüyü toplar, cenk kitapları yerine Mustafa Kemal'in *Nutuk*'unu bölüm bölüm okurmuş. Bütün kış süren bu okuma bitince dedem Ahmet Ağa'nın "Yahu Hoca! Mustafa Kemal çok büyük adammış, biz bilmiyormuşuz" dediğini annemden duymuştum.

Sivas'ta ailenin bir evi vardı. İlhan bir yıl sonra ilkokulu bitiriyordu. Sivas'a göçmeye karar verildi. O vakit yaylı denen bir at arabası kiralandı; alta yumuşak yataklar, üste evin pılı pırtısı yüklendi. Çocuklar da yatakların üstüne oturdular. Yedi kişi bir at arabasına sığdığına göre, ne kadar az eşya götürülmüş yahut ne kadar az eşya varmış.

Hasan Efendi'nin Gemerek'ten ayrılacağı gün esnaf dükkânlarını, babalar kahveyi bıraktı; gençler çifte gitmedi, analar da çocuklarının ellerinden tutarak Topaç denen tepeye kadar Hasan Efendi'yi uğurlamaya geldiler. Yüzünde yumuşak çizgi pek görülmeyen Hasan Efendi, tek tek gelip elini öpen köylülere, "Allahaısmarladık" derken gözlerinden yaş akıyordu. İdadiyi bitirip Gemerek'e öğretmen atanmış; 33 yıl, sıkılmadan, usanmadan, başka yere göçmek isteği duymadan burada yaşamış, burada hizmet vermişti. Burada evlenmiş, çocukları burada doğmuş, ölenler buranın toprağına gömülmüştü. Gemerek

onun asıl vatanı olmuştu. Nice kuşaklar onun rahle-i tedrisinden geçerek hayata atılmış, meslekler edinmiş, çoluk çocuğa karışmışlardı –İlhan bu duyguyu iki yıllık edebiyat öğretmenliğinden sonra Tokat'tan ayrılırken tadacaktı, o da gözyaşlarını tutamamıştı–.

Okulun bir hademesi vardı, Hacı Ağa Dayı. Kendisine hiç hademe muamelesi yapılmazdı. Yalnız okulun değil evin de her işine koşardı. Bunu kendi isteğiyle, ev halkından biri gibi yapardı. Bunun için bir ayağı aksayan Hacı Ağa'ya biz Dayı derdik. Yemeğin üstüne gelmişse bizimle sofraya oturur, bayramda seyranda kendisine ufak tefek hediyeler verilirdi. Kız kardeşim Türkan ağır hastaymış, babam onun hayatından ümidi kesip Hacı Ağa'yı mezar kazması için çağırmış. Hacı Ağa, "Efendi çocuk öldü mü?" demiş. Babam da "Daha ölmedi" deyince Hacı Ağa, "Hoca Efendi, ölmemiş çocuğa mezar kazılmaz," diye gitmemiş. Kız kardeşim bu olaydan sonra uzun yıllar yaşadı. Bu cevap şaka konusu olmuştu, sık sık söyler gülerdi Hacı Ağa Dayı. Okul hademesi ile öğretmen arasına resmi bir soğukluk ne zaman girdi bilmiyorum, ama benim çocukluğumda insan ilişkilerini başka, daha sıcak değerler çekip çeviriyordu. Biz Sivas'a göçtükten sonra, Hacı Ağa Dayı'nın oğlu Hamdi Durukan bir zaman bizim evimizde kalarak ortaokulu bitirdi. Hasan Efendi elbet bu eski hademesinin oğlundan para istemezdi. Hamdi de babası gibi yürürken aksardı. Bu Hamdi sonra Ankara Hukuk Fakültesi'nde okudu, avukat oldu ve genç yaşta kalpten öldü.

Gemerek, Hasan Efendi'nin vatanıydı. Hasan Efendi sert, ama adil bir adamdı. Kimseye kötülük etmedi, kimsenin hakkını yemedi. Kimseden kırk paralık hediye

kabul etmedi. Bu dürüst hizmetin karşılığını bir sevgi ve saygı seli içinde onu yolcu etmeye gelen köylülerin yaşlı gözlerinden alıyordu.

Babamın dürüst hizmet yıllarını düşündükçe, bugünün telaşlı, sabırsız, ne yapıp edip kente kaçmaya çalışan öğretmenlerini anlayamıyorum. Cumhuriyeti kuran kuşak, öğretmeni, askeri, valisiyle has kumaştan dokunmuş bir kuşakmış. Yıllar sonra babamın idadi notlarını buldum. Hepsi aliyyülâlâ, yani pekiyiydi. İstese kolayca bir kente atanabilirdi.

Bir yaz günü Gemerek'ten ayrıldık. Ermeni Toros Usta'nın yaptığı evimizi herhalde sattık. Ben 11 yaşında filan olmalıyım. Arkada arkadaşlarımın, okulumun, öğretmenlerimin ve sokaklarında koşup oynadığım harman yerlerinin, Büyükdere'nin, Küçükdere'nin, küllüklerinde oynadığım sokakların anısını bırakarak bilinmez bir diyara yolculuğa çıkıyordum.

At arabasıyla Sivas'a yolculuk üç gün sürdü. Son günü büyük bir yağmura yakalandık. Gökten yağmur değil sel boşanıyordu. Atların kulakları ıslanınca yürümezmiş. Biz yorganlara sarıldık, şemsiye daha köyümüze gelmemişti. Başımı bir kazana soktuğumu hatırlıyorum. Hanlı denen bir köye yetişene kadar iyice ıslandık. Hanlı'da bir değirmene sığınınca biraz rahat edeceğimizi sanmıştık. Kurtulduk diye sevinirken değirmeni sel basmadı mı? Sel küçük çağlayanlar halinde değirmene doldukça biz daha yüksekçe yerlere çekilip, korkuyla büzülüyorduk. Değirmencileri bir telaştır aldı, "Aman domuzluğu açın, domuzluğu!" diye bağrışmalar oluyordu. Eyvah, şimdi bir de ortaya domuzlar çıkarsa diye bir korkudur aldı İlhan'ı. Meğer domuzluk bir deliğin adıymış; domuzluk açıldı, değirmeni

dolduran sel suları oradan aşağıdaki dereye akmaya başladı. Sular çekildi, ortaya da domuzlar filan çıkmadı. Hanlı bugün Sivas'a yakın tren istasyonlarından biridir.

Sivas

> Göründü Sivas'ın bağları
> Vara vara vardık ki şalgam tarlaları.

Halkın dilinde Sivas için bu dizeler vardı. Yolculuğun üçüncü gününde Yoğun Yokuş'tan inerken Sivas'ı gördüler. İlhan'ın aklında yer yer kalemle çizilmiş gibi kısa, yeşil çizgiler kaldı bu ilk görünüşten. Sivas'ın meşhur selvi ağaçlarıydı bunlar. Türküde söylenmiştir: "Allah sana boy vermiş Sivas selvisi gibi". Sivas'a girer girmez doğanın size, geniş ve rahat bir nefes aldırdığını hissedersiniz. Birden dehşetli bir ferahlık duyarsınız. Arkasını Merakum Dağları'na dayamış sert doğa, Kızılırmak'a doğru inerken incelir, düzelir, sertlikten eser kalmaz. Bu yumuşak düzlük, mevsimiyse sebzelikler, havuç ve lahana bahçeleri ve meyve ağaçları halinde sizi kucaklar. Kızılırmak'ın uçan kuşu alan korkunç selleri bile bu düzlükte munis bir kedi gibi yayılır ve gevşer. Sivas'ın bir yanı, Abdulvahap Gazi de denilen Akkaya üzerine kurulmuştur. Abdulvahap Gazi, Emeviler devrinde Bizans'ın fethine katılan gazilerden biridir, burada şehit olmuştur. Evimizden Akkaya'ya gitmek zor olmazdı. Mısmıl Irmak boyunca Pötürge Köyü'ne doğru yürüyeceksiniz. Daha ırmağı geçmeden salatalık, lahana ve havuç tarlaları içinde bulacaksınız kendinizi. Bostanları bekleyen yoksa bir iki salatalık veya şalgam çalarsınız. Irmağın öte geçesi kumluk ve kayalıktır. Verimli bir arazi değildir. Tıpkı Kızılırmak çevresinde olduğu gibi

sert doğa ile verimli toprak burada da kucak kucağadır. Bu zıtlık galiba Sivas'ın en belli niteliğidir. Bazen dehşetli zalim, bazen yumuşak ve merhametli. Bir yandan Mustafa Kemal'i bağrına basmıştır, hem de yanında koruculari filan yokken, tek başına açık bir otomobille Sivas'a girdiği halde; bir yandan Pir Sultan burada asılmış ve 37 Alevi can burada dumana ve ateşe kurban verilmiştir. Bunu yapanların Sivas'ın yerlisi olmadıklarını biliyorum.

Evimiz

Hasan Efendi'nin yaylı arabasındaki yolcular Hamurkesen Mahallesi'nde Yağcı Sokağı'ndaki dede evine indiler. Bu evi Hasan Efendi'nin babası Memo Ağa yaptırmış. Memo Ağa, Zara ve Hafik ormanlarından kerestelik ağaçları kestirir, bunları Kızılırmak'a taşıtır, ırmakta yüzdüre yüzdüre Sivas'a getirir satarmış. Zor bir ticaret ama iyi kazandıran bir iş olmalı ki Memo Ağa'nın yaptırdığı ev haremlik ve selamlıktan oluşan iki bölümlü bir konakmış. Bir bölümünü, Hasan Efendi Gemerek'te öğretmenken, kardeşi Mahmut Efendi yıkıp satmış. Mahmut Efendi'nin bu parayı, bir şeyhle yediği söylenir. Toplanır ayinler yaparlarmış. Şeyh efendi yanına bir tef koyup, ara sıra tefe vurmasa dönerken havalanıp uçacaklarmış.

Hasan Efendi Sivas'a vardığında evin sadece bir bölümü kalmıştı. Bu bölüm iki katlı, üzeri kiremit örtülü ve yarım görünüşlü bir evdi. Birinci katta kerpiçten yapılmış çok kalın duvarlar vardı. Bu duvarlar sıcağı da, soğuğu da geçirmezdi. Duvarların dışı, beton gibi sert bir kireç karışımıyla sıvalıydı. Birinci katta büyük bir oturma odası, üç dört basamak merdivenle çıkılan büyük bir yazlık oda

vardı; biz buraya evin yüzü derdik. Odanın sonunda bir küçük kapı, kiler denen dar ve uzun bir odaya açılırdı. Evin yüzünün üstü kalın bir toprak ve çamur karışımıyla örtülüydü. Buraya, saray dediğimiz ikinci katın tepesinden açılan bir büyük pencereden çıkılırdı. Bahar açılıp da bu toprak dam nemini alınca loğ taşını çeke çeke bu damı sertleştirirdik. Dam hafif meyilli olduğu için ne kadar yağmur yağarsa yağsın akmazdı. En aşağıdaki bölümün altı mahzendi. Mahzene dört beş basamaklı taş bir merdivenle inilirdi. Bu merdivenin üzeri bir tahta kapakla kapalıydı, kapanınca orada mahzen olduğu belli olmazdı. Mahzenden, küçük bir kapıyla dışarı çıkılırdı. Evin ikinci katı, tabanı kireç gibi sert bir karışımla sıvalı büyük bir odaydı. Yazın bir kısmımız bu saray odasında yatar veya gündüzleri orada oynardık. Babam sonraları bu sarayı uzunlamasına bir duvarla ikiye böldü. Çok çirkin iki oda oldu.

Birinci kattaki büyük oturma odasının birçok görevi vardı. Burası, hem ailenin yatak ve yemek odası, hem de benim çalışma odamdı. Yemek vakitleri ortaya bir bez serilir, üzerine elek, kalbur gibi yuvarlak bir kasnak, onun üzerine de büyük bir bakır sini konurdu. Hepimiz yere sininin etrafına oturur, dizlerimize peşkirleri örter yemeklerimizi yerdik. Masa, sandalye ve herkese ayrı tabak devri henüz başlamamıştı. Yemek kabı büyük sininin ortasına konur, herkes kendi kaşığıyla bu kaptan yemek yerdi. Yemeğe başlarken hepimiz bismillah çeker ve ilk kaşığı babamızın almasını beklerdik. Bu büyük oturma odası kışın bir mangalla ısınacak kadar sıcak olurdu.

Odanın sol karşı duvarında yerden biraz yükseğe konmuş, küçük bir kapı vardı. Oraya yüklük derdik. Yatma zamanı yüklüğün kapısı açılır, oradan üst üste konmuş

yataklar alınır, yere serilir, ana baba ve beş kardeş, kışın hep bu odada uyurduk. Henüz karyola bilinmiyordu. Yüklüğün altı cağ denen yıkanma yeriydi. Tenekeyle kaplanmış uzun bir küvete benzeyen bu yıkanma yerinin üzerinde bir kapak vardı. Bu kapağın üzerine gündüz yataklar koyulurdu. Akşam olunca sedirin bir köşesine konmuş sandığın önüne oturur, gaz lambasının ışığında ders çalışırdım. Çalışma masam yoktu. Bu sandığın önü pek rahatsız bir çalışma yeriydi. Dizlerimi sandığın genişliği kadar iki tarafa açmadıkça masaya yaklaşamazdım. Hafızam çok kuvvetli olduğundan, bir dersi iyi dinlersem aklımda kalırdı, pek fazla çalışmazdım.

Dedem Memo Ağa keresteci olduğu için, yapıda o kadar büyük ve sağlam kereste kullanmış ki, daha sonraları, ben üniversite öğrencisiyken, mahzen denen kısmı yıkıp çürükçülere satınca, evden çıkan bağdadileri ve hezenleri görenler hayrette kalmış.

1937 yılında, büyük Erzincan zelzelesi olunca, Sivas'ta bir sürü bina zarar gördü, ama bizim evden bir tek sıva bile düşmedi. Komşular, yer sarsıntısı korkusu geçene kadar, Sivas'ın korkunç kışında gelip bizim evde gecelediler.

Babam geceleri kahveye, başka emekli arkadaşlarla buluşmaya gider ve komşu kadınlar bizim evde toplanırdı. Bu evden çok söz etmemin bir nedeni var. Eskiler evleri yaparken çevre koşullarının ve insan ilişkilerin gereğini göz önünden uzak tutmamışlar. Bir odada beş kardeşin, hele bunlardan dördü kızsa, yatması pek sağlıklı değil. Ama bu büyük oda, büyük bir ailenin rahatını ve başlıca gereksinimlerini tek başına karşılamaya yetiyordu. Koltuğumuz, sandalyemiz yoktu. Odanın bir yanı boydan boya sedirdi, arkasına yastıklar dayanırdı. Sedirin altı sandık

görevi görürdü. Bu sedirde otururduk, bazen de kestirirdik. Eski evlerin çevre koşullarına ve geleneksel ilişkilere uygun yapılması dostum Cengiz Bektaş'ın bir olayını hatırlattı. Denizli'de bilmem kaç katlı bir apartman yapılıyor. Daracık merdivenler, soba borusu gibi bir asansör boşluğu filan. Bütün dert bu kata bir oda daha sığsın, kira geliri azıcık artsın. Cengiz soruyor, "Peki üst katta bir ölen olsa cenazesini bu daracık merdivenlerden nasıl indireceksiniz?" İyi mimarın öngörüsünden korkmalı. Evin sahibi bir Hacı. Gerçekten üst katta ölüyor. Cenazesini ancak bir torbaya koyup, pencereden sallandırarak aşağı indirebiliyorlar.

Biz çocuklar, geceleri Gül Nene'yi beklerdik. Asıl adını bilmem, biz ona hep Gül Nene derdik. Gül Nene şişman bir kadındı, renkli çorap ipleriyle gelir, hem çorabını örer, hem bize masal söylerdi. Dilinden bal damlardı. Masalı gerçekten güzel söylemesini bilen bir kadındı Gül Nene. Eskilerin "masal anası" dediği kadındı. Herkesi ağzının içine baktırırdı. Türkçenin tadına ben Gül Nene'nin masalları ile vardım. Gül Nene ördüğü çorapları kışta kıyamette, sabahın köründe pazara götürür, satar, evin geçimine yardım ederdi. Kocası Rıza Emmi herhalde küçük bir memur emeklisiydi. Bir iş yapmazdı. Ailede pek otoritesi de yoktu. İpe sapa gelmez şeyler söyler, elinde bir bastonla dolaşırdı. Galiba çocukları da yoktu.

Yıllar sonra, Indiana Üniversitesi Folklor Bölümü'nün başkanı Richard Dorson benden masallar isteyince, Gül Nene'nin masallarından ikisini İngilizceye çevirerek verdim. O da *Folk-Tales Told Around The World* adlı kitabında "Rose Anny" masalları adıyla bunları yayımladı. Gül Nene'nin masallarından bir kısmı da Boratav Hoca'nın

Zaman Zaman İçinde adlı kitabında yayımlandı. Onları da fakültede ödev olarak yazıp Hoca'ya vermiştim.

Gül Nene adı aklıma kış akşamları yapılan tel helvası sohbetleriyle gelir. Şimdi pişmaniye adı verilen helvaya o vakit tel helvası denirdi. Tel helvası çekmek kolay olmayan, ama renkli bir eğlenceydi. Tellerini ince düşürmek büyük ustalık isterdi. İlkin şeker kaynatılır, pekmez gibi koyu bir sıvı haline gelince ateşten indirilir ve geniş bir tepsiye konarak soğuması için dışarıya bırakılırdı. O soğurken içerde fincan oyunu oynanır, bilmeceler söylenir, tura oynanırdı. Tura oyununa katılacaklar bir halka halinde yere oturur. Ebe seçilen kişi, eline ucu düğümlenmiş bir havlu alır, halkanın etrafında dolaşırken şöyle bir tekerleme söyler: "Yağ satarım, bal satarım, ustam ölmüş ben satarım." Ve turayı yavaşça oturan oyunculardan birinin arkasına bırakırdı. Halkayı dönüp turayı bıraktığı yere gelince, eğer oyuncu arkasına tura bırakıldığını fark etmeden oturuyorsa turayı alır, vura vura oyuncuya bir devir yaptırırdı. Eğer fark etmişse, bu sefer oyuncu turayı alıp aynı tekerleme ile başka bir oturanın arkasına bırakırdı. Oyun böylece devam ederdi.

Fincan oyunu bir fincanın içine yüzük saklayarak oynanırdı. Bir tepsinin içine 8-10 fincan ters çevrilerek konur ve fincanlardan birinin içine bir yüzük bırakılırdı. Karşı takımdan biri bu yüzüğü bilmem kaçıncı denemede bulmalıydı. Yoksa cezaya çarptırılırdı.

Meyane dışarıda soğuyunca içeri alınır, tepsiden çıkarılır, iki kişi meyaneyi elleriyle sıka sıka değnek gibi uzatır, ikiye katlar gene uzatırdı. Bu iş 33 defa yapılmalıydı. Sonra bu değnek gibi uzayan meyane halka yapılır, 33 defa da halka çevrilir ve kavrulup soğutulmuş birkaç kilo unun

üzerine yatırılır. Una bulandıra bulandıra halka yapılır, bu halka da 33 defa üst üste konarak katlanırdı. O vakit, telleri çok incelen bir tel helvası ortaya çıkar, ayran veya limonata içerek yenirdi. Helva çekmenin en ince tarafı meyaneyi tam kıvamında ateşten indirmektir. Biraz fazla kaynarsa sertleşir, erken yani gençken indirilirse su gibi akardı. Meyanenin içine kaynarken limon sıkılmazsa ilk kaynamada şeker donar, taş gibi katılaşırdı. O vakit yeniden su eklenip kaynatılması gerekirdi. Helva çekmenin bir de tehlikesi vardı. Eğlenceyi bilen komşulardan bir genç, evinizin damına çıkar, bir ipin ucuna bir aşık veya küçük bir taş bağlayarak tepsinin içine atar, meyane taşla beraber donar. O vakit ip yukardan çekilir ve meyane çalınırdı. Bu bizim başımıza bir defa geldi. Komşuyu bulduk, onu da helva sohbetine davet ederek tepsiyi geri aldıktı. Bu kış eğlencelerinin iyi tarafı insanları edilgin hale sokmamasıydı. Televizyonun karşısına oturan insan artık etkin değildir. Böyle aile toplantılarının bir başka iyiliği vardır: Biz gençler, sosyal değerleri orada öğrendik. Büyüklerin önünde ayaklarımızı uzatıp oturamaz, yüksek sesle gülemezdik, yani yerleşmiş değerlere ters düşemezdik.

Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta

Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresi'ne gelişini kısaca anlatmalıyım. Bu anlatım, aşağıda sözünü edeceğim amcam Mahmut Başgöz'ün hikâyesini anlatmak için zaruridir. Mustafa Kemal, Sivas Kongresi'ne katılmak için gelirken, Sivas valisi padişahın mı, Mustafa Kemal'in mi tarafını tutması gerektiğini bilmiyordu ve bu arada İngiliz ajanı Ali Galip, Mustafa Kemal'i tutuklamak için Sivas'a

gönderilmişti. Ali Galip etrafına 200 kadar atlı toplayıp Sivas'ı basmak ve Mustafa Kemal'i yakalamak istemişti. Mustafa Kemal, bu büyük zekâ, Tokat'tan ayrıldıktan üç saat sonra valiye Sivas'a doğru yola çıktığını haber verdiriyor. Vali, Mustafa Kemal'in Sivas'a gelmekte olduğunu öğrendiğinde, Mustafa Kemal Sivas'taydı. Valinin yanında da Mustafa Kemal'i yakalaması için valiyi boyuna sıkıştırıp duran İngiliz ajanı Ali Galip vardı. Vali, Paşa'nın Sivas'ta olduğunu öğrenince Ali Galip'e döner ve der ki "Paşa vilayet konağına gelmek üzeredir. Sıkıysa buyur sen tevkif et." Ali Galip, tası tarağı toplar, kararı firara verir. Etrafına topladığı atlılar da çözülür, kendisi de Malatya'dan Irak'a kaçar ve canını zor kurtarır.

Hasan Efendi Sivas'a göçünce, küçük kardeşi Mahmut Efendi evi boşalttı, kiraya çıktı. Bu Mahmut Efendi mürettipti, yani gazete tertiplerdi. O vakit gazeteler kurşun harflerle dizildiği için mürettiplik zor işti. Harfleri tek tek yan yana bir demir kutunun içine dizeceksin. Dağılmasınlar diye bağlayacaksın. Ondan sonra baskıya vereceksin. Mustafa Kemal, Sivas Kongresi'ne gelince bir gazete çıkarmaya karar verir; fakat kimse bu Anadolu asileri için gazete dizmeyi göze alamaz. Sivas'ta basılacak olan gazetenin adı *İrade-i Milliye*'dir ve Anadolu ihtilalcilerinin çıkardığı ilk gazetedir. Bu gazeteyi dizmek cesaretini gösteren sermürettiptir Mahmut Efendi. *İrade-i Milliye*'yi dizen başka bir mürettip de Cemal Efendi'dir. Yazık ki bu kahramanın soyadını hatırlamıyorum.

Zeycan Hanım Sivas'taki eve inince ilk işi, bu evi hemen bir köy evinin düzenine sokmak oldu. Eve bir mutfak eklendi, mutfağa bir tandır ve bir fırın, eski selamlığın

yerine de bir ahırla, bir samanlık yapıldı. Bir manda ve bir inek alındı. Sivas'ın kenar mahalleleri 1930'lu yıllarda köyden pek farklı değildi, köyden farkı eğitim kurumlarıydı. Bir lise, bir öğretmen okulu, bir kız ortaokulu, bir de hükümet binası vardı. Her sabah inekler, mandalar bir yerde toplanır ve çobana emanet edilirdi. Çoban hayvanları otlağa götürür, akşamüzeri hayvanlarla beraber döner, her hayvanı evinin kapısı önünde bırakırdı.

Komşular arasında bizim tandır ekmeği ün saldı. Mahallemizin bir de fırını vardı. Bu fırın zenginlerden birinin konağının büyücek bir odasına yapılmıştı ve herkese açıktı. Bu fırından keşik (sıra) alınır; kışlık ekmek, peksimet, pide ve yufka yapılırdı. Bunlar kurutulur, saklanır, bir ay iki ay, ya ısıtılarak veya ıslatılıp yumuşatılarak yenirdi. Fırın sahibine ücret olarak bir pide veya ekmek verilirdi. Sonra çarşıya fırın yapıldı ve bu güzel âdet unutuldu.

Sivas'a vardıktan sonra da Gemerek'le bağımız kopmadı. Oradan kim gelse babam eve getirir, evde mantı yapılır, konuk ağırlanır, hastane veya hükümetle işleri varsa Hasan Efendi önlerine düşer, uzun boyu ve kamburlaşmış sırtıyla sokakları onlarla beraber arşınlardı. Bu yüzden komşular evimize "Gemerek Oteli" dediler. Gemerek'ten bize gelen insanlar arasında bir ağır yaralıyı unutamam; adı Ömer Ağa olacak, kamyon şoförü. Adamın boynuna ustura atmışlar. Boyun düştü düşecek. Babam yaralıyı hemen hastaneye götürdü. Bereket atardamarlarından hiçbiri kesilmemiş. Ve akıllı bir Gemerekli yaraya bolca diş macunu sürdürmüş. Macunun asidi yaranın mikrop kapmasını önlemiş. Boyun dikildi ve yaralı, babama dua ederek köye döndü. O vakit hastane sayısı azdı, yatak

bulmak zordu. Sivas'a bir Numune Hastanesi yapılmıştı. Bütün hastaneler gibi Sivas Numune Hastanesi'nde de tedavi ve ilaç parasızdı. Çünkü Cumhuriyet sosyal bir devlet olarak kurulmuştu.

Gemerek'ten gelen konuklar arasında Hoca Ahmet Efendi'nin bir sözünü unutmam. Annemin akrabası olan Ahmet Efendi başı sarıklı hocaydı. Bir akşamüstü evde oturuyoruz, yakın minareden bir müezzin ezan okuyor. Müezzin "Şüphesiz bilirim, bildiririm" deyince Ahmet Efendi yüzünü ekşitti, "Bilmez ol, bildirmez ol. Ne bildin ne bildirdin?" deyiverdi.

Mahallemizde genelev

Ben lise öğrencisiyken mahallemizde beklenmedik bir olay oldu. Mahallemizin evlerinden biri genelev oldu. Resmi bir müsaadesi var mıydı, yok muydu bilmiyorum. Bu evin arkası Çukur Bostan denen boş bir tarlaya açılırdı. Yani evin ön kapısından giren kolayca arka kapısından kaçabilirdi. Süslü püslü kadınların oturduğu bu eve faytonlarla müşteriler geldiler. Bu kadınlar müşterilere gittiler. Mahallede geceleri sarhoş naraları duyulur oldu. Korkumuz, geceleri sarhoş korkusuydu. Hepimiz gece olsun, gündüz olsun bu evin kapısı önünden geçerken tuhaf bir korku duyardık. Sonra bu ev kapandı, mahalleli mi şikâyetçi oldu, yoksa idare mi kapattı bilmiyorum.

Sosyal hayatta Sivaslı kadınlar pek görülmezdi. Ben ortaokula girince okul karma oldu, kızlarla aynı sınıfta oturmaya başladık. Ama gene de teneffüslerde kızlar bir yere toplanır, kendi aralarında konuşurlardı. Okul dışında kız erkek arkadaşlığı henüz yoktu.

Udcu Zöhre

Bu kadın erkek ayrımını bozan bir cesur kadın vardı Sivas'ta: Udcu Zöhre. Hiçbir düğün onsuz olmazdı. Düğün sahibi bir fayton tutup gider, Udcu Zöhre'yi getirirdi. Koca göbekli, şişman bir kadındı. Çok iyi ud çalardı Zöhre. Önünden rakısı eksik olmazdı. Yanaklarına allıklar sürer, gözlerine sürme çeker, ud çalarken bir yandan rakısını içer, bir yandan şakır şakır sakız çiğnerdi. Udcu Zöhre pek saygı gören bir kadındı. Sonraları çok merak ettim. Kimdi bu kadın? Nerden ve nasıl öğrenmişti bu kadar güzel ud çalmayı, hangi çilelerden geçerek kendini bu erkek topluluğuna kabul ettirmişti? Bugün Sivas'ta hatırlayan veya bilen, duyan kalmışsa bu yiğit kadın hakkında bilgi toplamak güzel bir çalışma olur.

Hoca Hasan Efendi Sivas'ta, her emekli gibi, sudan çıkmış balığa döndü. Her gün sabah evden çıkar, akşama kadar başka emekli öğretmenlerle kahvede oturur, akşam yemek vakti eve dönerdi. Akşam yemeği için gerekli yiyeceği, büyük bir mendile koyarak elinde eve getirirdi. Kese kâğıdı henüz bilinmiyordu. Daha büyük şeyleri biz ortası delikli bir heybeyi boynumuza takarak çarşıdan eve taşırdık. Bir seferinde et budunu bu kıllı heybeye koyarak eve getirdiğimi hatırlıyorum. Kasaplarda her gün et bulunmazdı. Hayvan kesildiği gün bir tellal etleri yüklenir, bağıra bağıra satardı. Müşteri etin neresini isterse keser verirdi satıcı.

Kahvelerin kapatılması

Cumhuriyet hükümeti bir ara, tembel yatağıdır diye kahveleri kapattı. Emekliler nerede toplanacaklarını şa-

şırdılar, açıkta kaldılar. Yasak uzun sürmedi, kahveler yeniden açıldı. Türkler grup halinde yaşamayı seven insanlardır. Kahvehane olmazsa insanlar nerede toplanacaktı? Kahveler sade aylak adamların yeri değildi; insanların toplandığı, konuştuğu, fikir alışverişinde bulunduğu, politika yaptığı, sohbet ettiği mekânlardı aynı zamanda. "Gönül ne kahve ister ne kahvehane, gönül ahbap ister kahve bahane" denilmiştir. Kahveyi kaparsın, ama yerine bu insanları bir araya getirecek kulüpler, kitaplıklar, okuma odaları açmak gerekirdi.

Hasan Efendi'nin emekli maaşı üç ayda 32 lira tutuyordu. Ama paranın azlığı büyük bir sorun değildi. Ev kirası verilmiyordu, her yaz Gemerekli akraba ve tanıdıklardan kimi Hoca'nın yıllık bulgurunu veriyor, kimi mercimeğini ve ununu gönderiyordu. Asıl güçlük, bu maaşların hiçbir zaman üç ayda ödenmemesiydi. Bazen altı ay, bazen bir sene geçer, emekli maaşı ödenemezdi. Çünkü ilkokul öğretmenlerinin maaşı özel idarelerden ödeniyordu ve özel idare parayı zamanında bulamazdı. Öğretmenler borca girer, kasaba, bakkala borç yığılır, öğretmen utanır, dükkânların önünden geçemez olurdu. Sonra bir umut belirir, bilmem kimden rivayetler ortaya atılır, maaşların verileceği haberi gelirdi. Ama Ziraat Bankası umutları suya düşürür, maaşlar gene gelmemiş olurdu. Bu sorun 1948'e kadar devam etti. O tarihte ilkokul öğretmenlerinin maaşı, tıpkı şehirdeki öğretmenlerin maaşı gibi devlet bütçesine aktarıldı da çileler bitti. Ama artık emekli maaşıyla geçinmenin olanağı kalmamış, enflasyon 32 lira emekli maaşıyla 7 kişilik bir ailenin geçinmesini olanaksız kılmıştı.

Hem gerçek hayatı tanıyayım, hem de para kazanmanın tadını alayım diye babam Hapan'dan bir sepet kayısı aldı ve bana kayısı sattırdı. Meydan Camii'nin karşısındaki bir arsada meyve satanlar vardı. Ben de aralarına katıldım ve bağırdım sesimin çıktığı kadar: "Kayısı kayısı, meyvelerin dayısı, alayından iyisi." Ama herkesin meyvesi satıldı, benimki satılmadı. Ben de bu ticaret işinden vazgeçtim.

Hasan Efendi biraz ek gelir sağlamak için, emekli arkadaşlarından Süleyman Efendi'yle ortak bir eskici dükkânı açtı. İkisi de ticaretin t'sini bilmeyen insanlardı. Eskiler aldılar, dükkânı işe yaramaz bir sürü eski eşyayla doldurdular: eski elbise, eski bakır, ayakkabı, yorgan, döşek... Bunları satamadılar, sonra yoksula dağıttılar. Hasan Efendi, emekli ikramiyesinden elinde kalan parasını akrabadan bir aileyle yağ alıp satmaya yatırdı. Hiçbir gelir sağlayamadığı gibi, bu işe koyduğu 200 lira da battı. Akrabalar Hasan Efendi'ye borçlu kaldılar. Yıllar geçti. İlhan 1944 yılında Kızılçakçak'a (Kars), Pertev Boratav'la beraber bir inceleme gezisine gitti. Orada bu akrabanın oğlunu, Hamdi Alper Ağabeyi, levazım subayı bulduk. Levazım subayı Hamdi Alper dürüst davranarak Hasan Efendi'ye olan borcunu İlhan'a bir teneke yağ ve bir teker kaşar peyniri vererek ödedi.

Bir başka seferinde de Hasan Efendi Gemerek'e bir sandık vişne götürüp satmak istemiş. Sivas'tan yola çıkan kamyon sallandıkça vişne su olmuş. Söylediklerine göre Hasan Efendi çok zarar etmesin diye Gemerekliler gene de vişneden satın almış.

Bir ara babam, Sivas'taki bir akrabasından tarım aletleri, düvenler, dirgenler, tırpanlar, yabalar götürdü Gemerek'e, tanıdıklara veresiye sattı. Mal harman vaktinden evvel satılıyor, harman kalktıktan sonra babam gidip paraları topluyordu. Gemerekliler Hasan Efendi'nin hatırını sayıyorlar, paraları olmasa bile borç alıp ona karşı mahcup olmuyorlardı. Para toplamak için gittiği bir sefer babam Gemerek'te ishale yakalandı. Uzun zaman çekti, kurtulamadı. Bir yanlış inanışa kurban gitti babam. İshal olana su içirilmezdi, zararlı sayılırdı. Halbuki, çok su içmesi gerekiyordu. Ramazan da üstüne geldi. Babam uzun zaman su içmedi. Orucunu bozamazdı elbet. Çok halsiz düştü. Sivas'taki tek doktor Ziya Bey'di, onu çağırdık. Ziya Bey, kalbi zayıflamış diye bir iğne vurdu, sorunun ne olduğunu bilemedi. Elbet bu iğnenin faydası olmadı.

Babamın ölümü

Lise öğrencisiydim babamı kaybettiğimde, arife günüydü. Bugün adım gibi biliyorum ki babam aşırı susuzluktan öldü.

Babam Hasan Efendi'yi zıt duygularla düşünürüm. Bize güler yüz ve sevgi göstermedi. Ondan sadece korktum. Zamanın erkek çocuk eğitme yolu bu olmalıydı. Çocuk şımartılmayacaktı. Ama babamın dürüstlüğünü ve meslek aşkını hep saygıyla anarım. Düşünün emekli olmuş, Gemerek'ten ayrılmış. Onu tanıyanlar, her yıl Hoca Efendi'nin yiyeceğine katkıda bulunuyor, onu sevgi ve saygıyla anıyor. Yukarda babamın dayağa dayalı bir disiplin adamı olduğundan söz ettim. Sivas'ta ben de bu dayak faslından hissemi almıştım

1967 yılında Gemerek'e gittim. Okulumu ziyaret ettim. Öğretmen odasının duvarında babamın resmini görünce duygulandım. Altında şu yazı vardı: "33 yıl bu okulda başarılı öğretmenlik yapan Rahmetli Hasan Efendi." Resmi alıp büyüttüm ve geri yolladım. Bu resim şimdi yerinde değilmiş bkz. (s. 34). Öğretmenler, kulüpte toplanıp akşamlara kadar sayısız tavla partileri yapıyormuş. Sonra da öğretmenliğe saygı kalmadı diye yakınıyorlarmış. Bu öğretmenlerin Muallim Hasan Efendi ile Yusuf Efendi'yi tanımalarını isterdim.

1938 yılında Hasan Efendi ölünce bize sadece 200 lira borç, bir de otuz iki lira emekli maaşı bırakmıştı. Bu para elbet küçük bir paraydı. Ama bu emekli maaşını hem İlhan, hem de anne ve kardeşler almaya devam ettiler. İlhan, devlet babadan burs aldığı halde, eli ekmek tutana kadar bu baba maaşını kesmediler. Kız kardeşler evlenene, anne ölene kadar bu emekli maaşını aldı ve annem "Koyup giden nurda yatsın" diye dua etti. Kızlardan ikisi yıllarca evli kaldıktan sonra eşlerinden ayrılınca bu maaş yeniden bağlandı. Sağ kalan kardeşler 1995 yılında bu maaşı hâlâ alıyordu. Böylesi sosyal güvenlik desteği hiçbir Batı demokrasisinde yoktur. Cumhuriyet'in 1940'lara kadar vatandaşlarına sağladığı sosyal güvenlik ağı sadece bunlarla kalmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1923'ten beri eğitim, ilkokuldan üniversiteye kadar, her dereceli okulda ücretsizdi. Eğitim sistemimiz, o yıllarda dünyanın en pahalı eğitim sistemlerinden biri olarak kurulmuştu. Büyük Millet Meclisi'nde, eğitime çok para harcandığı için, hiç olmazsa üniversitede bir miktar eğitim ücreti alınması teklif edilince, Bursa mebusu Besim Atalay şöyle der: "Arkadaşlar tasarruf yaparken öksüz, fakir ama zeki çocukların okumaktan yoksun kalması bana dokunuyor.

Eğer biz bu yolda gidersek memlekette ilköğretim, yükseköğretim ancak parası olanların evladına has bir imtiyaz olarak kalacaktır. Esnafın, köylünün, orta halli halkın çocukları okuyamayacaktır. Yıkılası medreselerin bir iyiliği vardı; orda yer, orda içer, orda yatıp kalkardık."[3]

Türkiye Cumhuriyeti sadece eğitimden ücret almamakla kalmamış, yoksul ama kabiliyetli öğrencileri okutmuş ve onların eğitim giderlerini karşılamıştır. Kurtuluş Savaşı şehitlerinin çocuklarından büyük bir bölümü, ortaokul ve liselerde leylimeccani (parasız yatılı) okumuştur. 1920'li yıllarda parasız yatılı okuyan çocukların, genel öğrenci sayısına oranı yüzde 16'yı bulmuştu. Ben Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde devlet babanın verdiği 40 lira bursla, 6 kişilik bir aileyi geçindirerek okudum. Liselerde parasız yatılı sınıfları vardı. Sivas Lisesi bunlardan biriydi. Köylerden ve ilçelerden başarılı öğrenciler bu liselere girer, oralarda yer içer, yatıp kalkar ve para vermeden okurdu.

Sivas okul yılları ve karma eğitim

İlhan, Sivas'ta Hafız Recep Okulu'nun beşinci sınıfına yazıldı. Bu okulun adı sonra Recebevi oldu, daha sonra da yıkılıp arsasına büyük bir okul yapıldı: Ziya Gökalp Okulu. Okul adlarındaki, yer adlarındaki, ticaret ve işyeri adlarındaki, dükkân adlarındaki değişmeler incelenmeli. Bunlar sosyal değişimin aynasıdır.

Okulun biraz ilerisinde, ırmağın kenarında Kız Muallim Mektebi vardı. Ermenilerden kalma, büyük, üç katlı, ahşap bir binaydı. Hafız Recep Okulu'nun iri öğrencileri dersler biter bitmez, soluğu bu kız okulunun önünde alır,

3 İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Pan Yayınları.

kızlara laf atarlardı: "Kız Muallim ovalara yayılır, Hafız Recep hayran olur bayılır." Laf atma bir erkeklik işareti sayılırdı. Bunun kızları rahatsız ettiğine inanmazdık. Öyle ya onlar kadındı, bizler nasıl ilgimizi sokakta laf atarak belirtiyorsak, onlar da bunu duymaktan hoşlanacaklardı. İlhan ilkokulu bitirince Kız Muallim Mektebi karma bir ortaokul oldu. İlhan bu ortaokulda, kızlarla beraber okudu. Okul karma olur olmaz laf atmalar bitti. Kızlarla yan yana oturunca anladık ki, onlar da bizim gibi insanmış. Ne biz barutmuşuz, ne onlar ateşmiş.

2011 yılında Öğretmenler Günü'nde Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde bir konuşma yaptım. Sivas anılarıma da dokunduğum bu konuşma için internette, Ekşi Sözlük sitesinde şöyle bir yorum çıkmıştı: "Bu konuşmada salonun en çok güldüğü anekdotu da ben sizlere aktarayım. Karma eğitim başladığında İlhan Hoca da pilot okullardan birindeymiş. Dedi ki 'Kızlar gelip yanımıza oturunca onlara laf atamaz olduk. O zaman anladık ki kızlar barut biz ateş değilmişiz, bir araya gelince patlamıyormuşuz. Zaten öyle patlanıyor olsaydı, ODTÜ'deki ağaçların altında her gün nice bombalar patlardı.' "

Sonradan öğrendim ki, bu karma eğitim konusunda, Cumhuriyet'in Milli Eğitim Bakanlığı'nda tartışmalar olmuş. Ama özellikle taşrada görev yapan subay ve memur aileleri kız çocuklarını da okutmak için hükümete baskı yapmışlar. Cumhuriyet'in ise parası kıt, hem kızlara hem erkeklere ayrı okul binası yapamıyor. Ayrıca Cumhuriyet, kadını sosyal hayatta aşağılık bir yaratık olmaktan kurtarmakta da kararlı. Bunun için ilkin birkaç okul seçerek karma eğitimi orada denemeye karar vermişler. Sivas'taki okullar bunların arasında. Okul müdürleri de iyice tembihlenmiş ki, kızlarla erkekler arasında istenmeyen olay-

lar çıkarsa hemen bakanlığa bildirile. Yıl sonunda bir de ne görsünler, kız erkek ilişkilerinde istenmeyen olaylar karma olmayan okullarda çıkıyor; karma okullarda erkekler daha dikkatli ve kibar olmaya başlıyor. Bunun üzerine bütün okullarda, üniversite ve eğitim kurumlarında kızlarla erkeklerin beraber okumasına karar veriliyor. Kararı veren Milli Eğitim bakanı, idealist insan Mustafa Necati Bey ve onun üst düzey bürokratlarıdır.

1936 yılı olacak, Cenevre'de uluslararası bir konferans toplanmıştı. Konferansa dünyanın her tarafından gelen delegeler, karma eğitim sorununu tartışacaktı. Türkiye Cumhuriyeti'ni o vakit Milli Eğitim Bakanlığı Orta Öğretim Genel Müdürü olan Cevat Dursunoğlu temsil ediyordu. Bütün delegeler memleketlerinde bu yeni eğitimin güçlüklerini belirten konuşmalar yapmışlar. Sırası gelince Türk delege çıkmış ve şu kısa konuşmayı yapmıştı: "Türkiye Cumhuriyeti'nde karma eğitimin hiçbir sorunu yoktur. Öğrencilerimiz ilkokuldan üniversite eğitiminin sonuna kadar kız erkek yan yana eğitim görmektedir." Konuşma bitince bir alkış kopmuştu salonda.

Ayrı okul geleneği Osmanlı'dan sürüp geliyor. O kadar ki, kız okullarına kadın öğretmen bulunamayınca, yaşlı ve çirkin erkekleri seçer, öğretmen atarlarmış. Karma eğitim kızla erkeği ayıran gelenek duvarını yıktı. Ama gene de kızlarla konuşurken utanır, zorlanırdık. Hele sokaklarda kız arkadaşla beraber yürümek görülmemiş bir şeydi.

Bahri ve Necdet

Bahri adlı bir arkadaşımız, Necdet denen kız arkadaşımızı okuldan çıktıktan sonra takip etmiş. Aynı sınıfta oldukları halde kızla okulda konuşamazmış. Bahri, kızın

oturduğu sokağa kadar arkasından gitmiş. Sokakta bir kabadayı Bahri'nin yolunu keserek, "Bu sokakta erkek tilki var, sokağımızın kızını kimseye izletmeyiz," demiş. Kavga çıkmış, Bahri de bu erkek tilkiyi bıçaklamış. Ertesi gün, haber okulda bomba gibi patladı. Bahri'yi birkaç hafta hapsettiler, sonra bırakıldı. Ama Necdet'in adı pek iyi anılmaz oldu. Halbuki zavallı kızın hiç bir şeyden haberi yoktu.

Kız erkek beraberliğinin günlük hayatta normal yerini alması kolay olmadı. Okulumuzda, her dersin sonundaki teneffüste kızlar avlunun bir tarafına toplanır, erkekler bir tarafına. Kızlardan biriyle iki satır konuşan erkek hemen okulun diline düşerdi. Filan kızı kafeslemiş diye arkasından dedikodu yapılırdı.

Okullar karma olunca Hasan Efendi iki kızını da okuldan aldı. Kızlarla erkeklerin yan yana okumasını istemiyordu. Bu yüzden gerçekten akıllı ve çalışkan öğrenciler olan kardeşlerim Fevziye ve Bedriye okumak olanağını kaybettiler.

Hafız Recep Okulu

Sivas'ta son sınıfı Hafız Recep İlkokulu'nda okudum. Hafız Recep okulundaki bir yıllık eğitimden pek bir şeyler kalmamış aklımda. Yalnız hüsnühat (güzel yazı) dersimizin yaşlı hocası Abdi Kalfa'yla "Göbüç" olayını anımsıyorum. Bir de Musahipzade Celal'in bir oyunundan aklımda kalan tek bir cümle var. Adını hatırlamadığım bu oyunda gözlüklü arkadaşımız Kazım başroldeydi. Kazım'a kimliği sorulunca "Bendeniz ümmet-i Osmaniyan ve İslamiyan" diyordu. Artık hiçbirimiz Türk oldu-

ğumuzdan kuşku duymadığımız için ne demek olduğunu anlamadığımız bu cevaba pek gülmüştük.

Abdi Kalfa

Abdi Kalfa İsmet Paşa'nın da hocasıymış. İsmet İnönü Sivas'a gelince onu ziyaret eder, elini öpermiş. Hat sanatı, eski kültürümüzde çok eski geleneği olan bir sanat. Büyük ustalar yetiştirmiş, kendine özgü biçimler yaratmıştır. İslam'da resim sanatı gelişmediği için hat sanatı resmin yerini de tutmuş.

Abdi Kalfa derse girer, karatahtaya bir cümle yazardı: "Türk çadırda doğar, at üstünde ölür." Biz onu renkli elişi kâğıtlarına özel mürekkepli kalemle kopya ederdik. Abdi Kalfa gelir, düzeltir; beğenmezse biz kâğıdımızı yalayarak temizler, gene yazardık. Bu yalamanın mürekkep tadı hâlâ damağımdadır. Kâğıt yalama, mürekkebi yutma bize acayip gelmiyordu. Bu çadırlı, atlı sözler de bize pek yiğitçe gelirdi, milliyetçi damarımız kabarırdı. Yıllar sonra, Kaliforniya Üniversitesi'nde, Berkeley'de dersteyim. Namık Kemal'in bir şiirinin çevirisini okuyoruz. Şiirde şöyle bir bölüm var:

> Kan ile kılıçtır görünen bayrağımızda
> Can korkusu gezmez ovamızda dağımızda
> Her kûşede bir şir (aslan) yatar toprağımızda
> Kavgada şahadetle bütün kâm alırız biz
> Osmanlılarız can veririz nam alırız biz.

Öğrencilerimden biri sordu: "Hocam, gerçekten bayrağınızda kan ile kılıç mı vardır ve siz bu kadar kanlı, kavgalı, can almalı, can vermeli şiirleri sever misiniz?"

Amerikalı öğrencilerin başka kültürler hakkındaki cahilliklerini bildiğim için bayrak sorusuna şaşırmadım. Ama bu kan, kılıç, can almak, can vermek bölümü üzerinde düşündüm. Galiba biz kanlı bıçaklı şiirleri seviyoruz. Çadırda doğup at üstünde ölmek de bize gurur veriyor. O vakte kadar bunlara dikkat etmemişim. Ne kadar koşullanmışız. Çadırda doğup, at üstünde ölmek sadece göçebe olmanın işareti. Öyle pek ileri bir uygarlığı belirtmiyor. Neden bize dostluk, kardeşlik, barış türküleri öğretmemişler. Neden eski ve yeni sanat ve bilim adamlarından bir tek örnek yazı yazdırmamış veya okutmamışlar?

İlk aşk uyanıyor

İlhan ortaokulun ikinci yılında sınıfta kaldı. O vakit ipka derlerdi. Üç dersten ikmale (bütünlemeye) kalan sınıfta kalırdı; yani bir yıl daha okula devam edecek, aynı dersleri alacaktı. Bu sınıfta kalma hikâyesinin önemli bir nedeni var. İlhan orta ikide acayip bir hayal kurma sevdasına kapıldı. Akşamları ders çalıştığı sandığın önüne oturdu ve hayaller kurdu. Önünde açık duran kitaba baktı, ama okumadı, hayal kurdu. Bu hayaller her hal, yeni uyanan cinsel isteklere bağlıydı. O yaz bir kamyona binerek Gemerek'e gitmişti. Yolda kamyon bozulmuş, iki saat kadar beklemişlerdi. Kamyonun iki yanına uzatılan tahtalarda oturuyorlardı ve İlhan'ın karşısına genç bir kız düşmüştü. Beklerken herkes marifetini gösterdi. Kimi türkü söyledi, kimi fıkra anlattı. Küçük mektepliye de şiir okumak düşmüştü. İlhan, okul kitabından öğrendiği, Samih Rifat'ın bir şiirini okudu.

Vuruştuk yaralı, hasta, dermansız,
Ne aman istedik, ne aman verdik.

Genç kız ilgilendi. Her hal bakıştılar, iki satır konuşmuş da olabilirler. Kız nerede oturduklarını da söylemiş ki İlhan Sivas'a döndükten sonra kızın oturduğu evin önünden sık geçer oldu. Evin avlusu yüksek duvarlarla çevriliydi ve büyük kanatlı kapı hiçbir zaman açık kalmazdı. Kızı bir daha göremedi. Ama hayaller kurdu hep, kızı haramiler kaçırıyordu. Kahraman İlhan onu kurtarıyordu. Kız da elbet bu kahramanlığı karşılıksız bırakmıyordu.

Babası, İlhan'ı, eğer sınıfta kalırsa kalaycı yanına çırak vermekle korkuturdu. İpka (sınıfta kaldı) yazan karnesini alıp babasına götürürken korkudan eli ayağı titriyordu. Karnede ipkayı gören Hasan Efendi, hiçbir şey söylemedi, garsonu çağırıp ona bir çay ısmarladı. Sadece "Gelecek sene daha iyi çalışırsın," dedi. Bu beklenmedik iyi davranış İlhan'ı o kadar etkiledi ki bir daha sınıfta kalmadı ve sınıfın en iyi öğrencileri arasında yer aldı.

Menemen Olayı

Ortaokul ikinci sınıftaydım, Menemen irtica olayı patladı. Birkaç meczup şeyh, yeşil bir bayrak çekip, "Şeriat isteyen, bayrağımızın altına koşsun" diye huruç etmişler. Gerçi kimse bayraklarının altına koşmamış ama, bu gözü dönmüş şeyhler, karakolu basıp, yedek subay Fehmi Kubilay'ın başını kesmişler; kesik başı yeşil bayrağın ucuna takarak sokak sokak gezdirmişler. Bu konuda gayet duyarlı olan genç Cumhuriyet, bu şeyh efendileri asarak cezalarını verdi. Menemen'e de Fehmi Kubilay'ın bir heykeli dikildi. Olay yurt çapında dalgalanmalar ya-

rattı. Biz de ilkin okul bahçesinde toplandık, Türkçe öğretmenimiz Behram Altay, Üsküplü göçmen ağzıyla nutuk verdi: "Menemen kazasında irtica teşebbüsünde şehit edilen Fehmi Kubilay..." Sonra hükümet meydanına yürüdük. Gene nutuklar verildi. Ama hiç kimse çıkıp da bize irtica teşebbüsünün ne demek olduğunu açıklamadı. Bayrağa takılan bu kanlı baş, tıpkı masallardaki kesik başlar gibi uzun zaman İlhan'ın hafızasından çıkmadı. Ne vakit irtica sözü edilse bu kanlı baş gözünün önüne gelir. Olaydan sonra bizlere ev ödevi verildi. Galiba benim yazdığım ve içinde Menemen kazası, irtica teşebbüsü sözleri çok sık geçen ödev en iyi seçildi ve öteki sınıflarda okundu. İlhan, irtica teşebbüsünün ne olduğunu, ancak 1945 yılından sonra, uzun sakallı, kara cübbeli adamlar, ellerinde çekiçlerle Atatürk heykellerini parçalayınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne dalıp "Allahuekber" diye ezan okuyunca anlayacaktı.

Bu ortaokulumuzun, düzgün eğitimle yetişmiş öğretmeni pek azdı. Bulunanlarla idare ediliyordu. Biyoloji öğretmenimiz bir subaydı, müzik öğretmenimiz Hüseyin Bey keman çalmasını bilen bir vatandaş. Bize gelir, kemanıyla alaturka şarkılar çalar, sonra tahtaya bir müzik solfeji çizer, hepimize sıra ile "do, re, mi, fa" çektirirdi. Bütün bir yıl biz "do, re, mi, fa" çektik ve keman dinledik. Hepimiz de müzikten pekiyi aldık. Zaten müzik gibi, beden eğitimi gibi derslerden kötü not alınmazdı. İstersen hiç derse girme veya benim gibi çektiğin do'larla, mi'ler arasında hiç fark olmasın, gene de pekiyi alırdın.

Resim hocamız Hüsnü Bey, babamın arkadaşıymış, iyi resim yapardı. Bardak gibi, sürahi gibi bir şeyi masanın üstüne kor, bize resmini yaptırır, sonra da gelir düzeltirdi.

Onun bir iki kalem vuruşuyla bir resmi nasıl canlandırdığını görmek bize mucize gibi gelirdi.

Şükran Hanım

Ben orta ikideyken yeni bir müzik öğretmeni geldi: Şükran Hanım. Genç, etli butlu, yüzü bebek gibi güzel, sarışın, okullu bir öğretmen. Tavan arasında bir piyano varmış, çalan olmadığı için orada tozlanıp kalmış. Ermenilerden kalma olacak. Şükran Hanım alaylı değildi, iyi piyano çalardı. Bize şarkılar ve Batı müziğinden parçalar öğretti. Bir kuzu türküsü vardı ki, çok sevilmişti. Sözlerini bugün de hatırlıyorum:

Bak şu kuzu, annesini kaybetmiş arıyor,
Titrek bir hüzün var sesinde
Hemen ağlamak hevesinde.

Yıllar sonra İlhan, Amerika'da bu sözlerin ezgisiyle karşılaşınca hayrete düştü ve "Ben bu müziği biliyorum," diye tatlı bir heyecana kapıldı. Defalarca bu ezgiyi televizyonda dinledi. Bu şarkının "*Silent night, holy night*"[4] diye başlayan Christmas şarkısının müziği olduğunu öğrendi.

Şükran Hanım bir de zafer marşı öğretmişti. Belki Beethoven'ın 9. Senfonisi'nin sonundaki koro parçasıdır:

Artık savaş bitti ey şen arkadaş,
Büyük zaferin gününü terennüm edelim.
Dinsin gözümüzden sızan şu yaş,
Şanlı askerin gününü terennüm edelim.

4 Sessiz gece, kutsal gece.

Yıllar geçecek, İlhan, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde sol grubun aktif bir üyesi olacak ve grupla birlikte Beethoven'ın koro müziğini şöyle değiştirerek söyleyecekti:

Türkiye hür bir dünyada hür bir vatan olacak
Haramiler vurguncular bu yurttan kovulacak
Emekçiler münevverler hep beraber güleceğiz
Bu toprağın çilesini severek çekeceğiz.

Şükran Hanım Sivas'ta fazla kalmadı, başka yere atandı. Değerli bir öğretmendi. Biz müziği onun dersinde sevmeye başlamıştık. O gittikten sonra, öğrenciler gene "do, re, mi" çekmeye devam ettiler.

Kartopu kavgası

Sivas soğuk olur. Kışa sormuşlar sen nerelisin diye, "Erzurumluyum, ama Sivas'ta otururum," demiş. Sabahları okula giderken, ağzımızı burnumuzu sardığımız atkının yünleri, nefesimizden sıra sıra buz tutar, sarkardı. İlhan'ın paltosu olmadı hiçbir zaman. Alacak paraları yoktu. Annesinin ördüğü kazakları üst üste giyer, soğuktan öyle korunurdu.

Ortaokulun en tehlikeli oyunlarından biri kartopuydu. Ama bu bildiğimiz gibi karı sıkarak top yapıp atmak değil. Kartopları akşamdan yapılır, okul bahçesinde yığılır, ertesi güne kadar saklanırdı. Sabahleyin kar, yuvarlak bir buz parçasına dönüşürdü; taştan daha sert bir buz topu. Sınıflar ders aralarında iki taraf olur birbirine girerdi. Karşılıklı fırlatılan toplarla kafa yarılmaları, surat şişmeleri eksik olmazdı. Sonra bu oyunu bize yasak ettiler, iyi de ettiler.

Bir yaşlı biyoloji hocamız vardı. İlk derste bize "ilkah" nedir diye sordu, hiçbirimiz bilemedik. Hocamız anlattı ki ilkah, polen tozunun gamet üzerine dökülmesiymiş. Hiçbir şey anlamadan her tahtaya kalkan bunu tekrar ederdi. İlkahın döllenme demek olduğunu ve çiçeklerde bir tozun bir yaprağa dökülmesiyle döllenmenin gerçekleştiğini çok sonra öğrenecektim. Adamın adı İlkah Hoca kaldı. Biyoloji hocamıza taktığımız bu ada hâlâ gülerim.

Bu biyoloji hocası ya emekli oldu ya başka bir yere atandı, yerine bir asker doktor geldi ve ilk gün bizi imtihan etti. Hoca kürsüye oturdu, önüne bir kâğıt parçası koydu, onun üzerine bir şeyler yazmakla uğraştı. Öğrencilere hiç bakmadı. Bizler de notlarımızdan, kitaplarımızdan bir güzel kopya çektik. Ertesi derste hepimiz tam numara umuyorduk. Beklenmedik bir şey oldu. Hemen herkes kopya çekmekten sıfır almıştı, şaşırıp kaldık. Meğer hoca sıraları numaralamış, biz kâğıtlarımızı verince kâğıtların üzerine numaraları yazmış. Herkesin kopya çektiğini cevaplardan anlamış. Bu doktor, sonra bize kopyanın bilmediğimiz yollarını öğretti. Onlar, beyaz, yassı lastiklerin üzerine notları yazar, ceketin içinden dirseklerine tuttururlarmış, lastiği çekince uzar, notlar okunur hale gelirmiş; bırakınca içeri gidermiş. Kolalı yaka takar, üzerine notlar yazarlarmış. Bu arkada oturan arkadaş içinmiş. Daha neler neler... Bizim gibi acemiler bu usta kurda elbet yutturamazdık. Tereciye tere satmaya kalkışmıştık.

Sivas Lisesi

Ben liseye başladığım vakit Ömer Beygo müdürdü. Bekârdı, lisede yatar kalkardı. Ömer Bey çok sertti, fena

döverdi ama iyi hocaydı. Derse başlamadan evvel bize ya bir anısını anlatır veya bir fıkra söylerdi. Bir benzetmesini hiç unutmam. Bir gün, ulus olarak nasıl şişinmeyi sevdiğimizi, gösterişten ne kadar hoşlandığımızı anlatırken demişti ki: "Çocuklar muhteşem bir mezar göreceksiniz, dehşetli sağlam ve büyük; mezar taşında şu yazı olacak. Ey zair (ziyaretçi)! Bu gördüğün mezarda Türk milleti metfundur (gömülmüştür), cakadan ölmüştür."

Biz ona Rezil Ömer veya Değnekli Ömer derdik. O yıllarda lisemizde palabıyıklı, yetişkin Sivaslıların dayı dediği öğrenciler vardı. Erzurum'un dadaşı gibi bir lakaptır bu dayılık. Bu kabadayılar bıçakla gezer, kimse onlara söz geçiremezdi. Ömer Bey geceleri kahve kahve dolaşır, nerede bir öğrenci görse önüne katar, direnen veya kabadayılık taslayan olursa elindeki bastonu konuşturur, öğrenciyi götürür ailesine teslim ederdi. Ömer Bey bu kabadayıları muma çevirdi. Sayesinde lisemiz saygın liselerden biri oldu. Öğrenci velileri Ömer Bey'i çok sevdiler. Değnekli Ömer lakabı buradan gelir. Rezil Ömer lakabı ise başka bir olaydan takıldı Ömer Bey'e. Sivas'a bir tiyatro kumpanyası gelmişti. Sivas'ta tiyatro o yıllarda pek az görülen bir olaydı. İlan ettiler ki biletler öğrenciye yarı fiyatadır. Temsil başlamadan kısa bir zaman önce bilet almak için sinema binasının önünde toplandık. Bu bina lisenin tam karşısındadır. Demir kapıyı kilitli bulduk, yalnız elinde bileti olanları kapıyı açıp içeri alıyorlar. Bize, yarı fiyatına bilet kalmamış. Herhalde biletler tam fiyatla satılmış. Ömer Bey öğrenci kalabalığını görmüş. İtişmiş, kakışmış, biraz da gürültü etmiş olmalıyız ki koşarak geldi. Sordu, durumu anlattık. Kendisi de öğrenciye tenzilatlı bilet verileceğini herhalde biliyordu. Konuşacak, dert anlatacak

bir idareci yok ortalıkta. O vakit Ömer Bey'in tepesi attı, "Yüklenin çocuklar kapıya" dedi. Demir kapıya yüklendik, kapı açıldı. Gerçi yer kalmamıştı, ama ayakta da olsa bedava tiyatro seyrettik. Bu oyundan benim aklımda etli butlu, yanakları ve dudakları boyalı kadınların göbek atması kalmış. Rezil lakabı bu olaydan sonra takıldı Ömer Bey'e. Halkımız rezili iyi anlamda da kullanır; gözünü budaktan sakınmaz, korku bilmez demektir. Bazı babalar çocuklarını "ulan rezil" diye severler.

Lisede çok iyi başka hocalarımız da vardı. Matematik hocası Sıfırcı Nazım Bey, fizikçi Bahattin Örnekol, Almanca öğretmeni Alge, Fransızca hocası Şahap Şımay, felsefe hocası Faik Dıranaz. Bunlar gerçekten çok değerli, işini ciddiye alan, hatır gönül tanımaz, idealist insanlardı. Çok sonraları, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk* adlı kitabımı yazarken öğrendim ki Cumhuriyet, Anadolu'da güçlü kültür merkezleri kurmak istemiş, bu kültür yuvaları liselerin etrafında oluşacakmış. Bunun için bazı liselere çok değerli öğretim elemanları göndermişler; Erzurum, Konya, Balıkesir, Sivas böyle liselermiş. Abdülbaki Gölpınarlı fakülteye geçmeden evvel Balıkesir Lisesi'nde, Pertev Naili Boratav Konya Lisesi'nde, Ahmet Hamdi Tanpınar Erzurum Lisesi'nde hocalık yapmış. Ben lisede öğrendiğim Fransızcayla fakültede hiçbir güçlük çekmedim, bu dersten çok iyi notlar alarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni bitirdim...

Lisede bir de kurmay binbaşı hocamız vardı. Askerlik dersini verirdi, bu dersi almak zorunluydu. Hocamız kurmay olduğuna göre seçkin bir subay olmalıydı. Bir ara Almanya'da askeri ataşelik yaptığı söylenirdi. Adını hatırlamadığım bu hocanın bize söylediklerini düşündükçe

bu binbaşının Hitler hayranı olduğunu bugün anlıyorum. Derse gelir ve "Arkadaşlar, Almanya'da gençler 'Mine Führer Hitler' deyip de kolları ile selam durunca bütün Almanya bir yumruk gibi ayağa kalkıyor" derdi. Bize her zaman Almanya'yı örnek gösterirdi. Demek Nazi hayranlığı ordumuzda daha o yıllarda başlamıştı. Bu dersten kimse kötü not almazdı. Dersin tatbikatı olarak, her yıl 20 gün askerlik kampına çıkardık. Benim boyum çok kısa olduğu için büyük bir elbiseyi terziye küçülttürerek bana uyar hale getirmişlerdi. Kampta iyi yemek çıkardı. O kampların birinde yediğim vişneli ekmek tatlısının tadı damağımdadır. Ne vakit Amerika'dan Türkiye'ye dönsem vişneli ekmek tatlısı yapan bir lokanta ararım. Ama o yılların tadı yok artık.

Lisemizin yatılı ve yatısız bölümleri vardı. Yatılıya o vakit "leylimeccani" denirdi. Buraya imtihanla öğrenci alınır ve bunlar okulda ücretsiz yatar, kalkar, yer içer, eğitim alırlardı. Ortaokulu bitiren, başarılı ve yoksul çocuklar bu yatılı okullara giderdi.

Atatürk sınıfımızda

Lise hayatımın unutamadığım olayı Atatürk'ün sınıfımıza gelmesidir. Lisenin 4-A sınıfında öğrenciydim. Bir gün bize "Yarın Atatürk Sivas'a gelecek, liseyi ziyaret edebilir" dediler. Çünkü Sivas Kongresi bu lisede toplanmıştı ve Mustafa Kemal'in yattığı oda, küçük tahta masası, demir yaylı karyolası ile müze olarak saklanıyordu. Ertesi sabah erkenden istasyona götürüldük. Ellerinde bayraklar taşıyan başka öğrenciler ve kalabalık bir Sivaslı grubu istasyon binasının arkasına dizildik. Hakkındaki

efsanelere inandığımız Kurtarıcı Mustafa Kemal Atatürk Sivas'a geliyordu ve biz onu yakından görecektik. Özel tren geldi, o daha trenden inmeden hepimiz heyecandan tir tir titriyoruz, Atatürk binanın kapısından görününce "Yaşa, var ol!" sesleri küçük meydanı inletti. İstasyon binasının kapısından anayola kadar meydana kırmızı halı döşenmişti. Atatürk halının üzerinden yürümedi, taşların üzerinden öğrencilere doğru yürüdü. "Görüyor musun?" dedik, "Atatürk mürailikten [riyakârlık] hoşlanmadığı için halının üzerinden yürümedi." Bu yanlış bir yorum değildi. Sonra Atatürk otomobiline bindi ve valiliğe gitti, biz de okulumuza döndük.

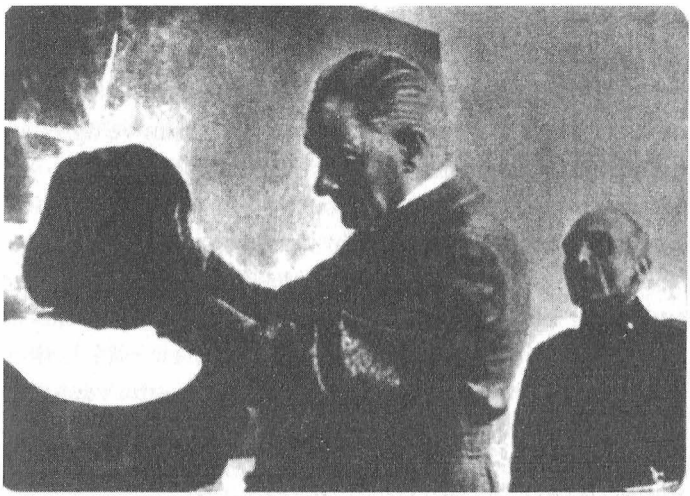
Dersimiz hendeseydi [geometri], Değnekli Ömer'in dersi. Birden sınıfın kapısı açıldı, golf pantolon giymiş, kısa boylu bir hanım içeri girdi. Onun Sabiha Gökçen olduğunu resimlerinden tanırdık. Sabiha Gökçen Atatürk'ün manevi kızıydı. Atatürk onu uçak pilotu olarak yetiştirmişti. Onun uçağa atlayıp tek başına Balkan memleketlerine gitmesi bütün dünyada hayranlıklar uyandırmış, Gökçen'i bakanlar karşılamış, resimleri gazetelerin ilk sayfasında yer almıştı. O vakit dünyanın hiçbir memleketinde kadın pilot yoktu. Gökçen modern Türkiye'nin sembolüydü.

Sınıfa ilkin Sabiha Gökçen'in girmesi bunun için bizi şaşırtmadı; kadına saygısını göstermek için Atatürk, Gökçen'in arkasından sınıfımıza girdi. Yanında başkaları da vardı. Sınıfımız doldu. Atatürk de golf pantolon giymişti, üzerinde belden kuşaklı gri bir spor ceket vardı. Mustafa Kemal efsanesinin etkisindeyiz. Atatürk'ün gözlerinde müthiş bir kuvvet varmış, insan doğrudan onun gözüne bakarsa çarpılırmış. Evvela korku ile yavaş yavaş

bakmaya çalışıyoruz, çarpılmadığımızı görünce rahat rahat bakıyoruz bu mavi gözlere.

Atatürk, dersimizin ne olduğunu sordu. Dişçinin kızı Saadet'i tahtaya kaldırdı. Bu adı iyi hatırlıyorum. O yıl Beethoven'ın bir korosundan şu dizeleri öğrenmiştik: "Bu yol bizi saadetin kucağına götürecek, gözyaşları eriyecek, hayat neşe verecek." Bu dizeler dilimizde, Saadet'in karşısına geçer veya duyacağı bir yerde başlardık: "Bu yol bizi Saadet'in kucağına götürecek."

Atatürk, Saadet'e geçen derste ne öğrendiğimizi sordu. Üçgenlerin eşitliğini okumuştuk. Atatürk, Saadet'e iki üçgen çizdirdi. Saadet ilk üçgenin açılarına alfa, beta, gamına (α, β, γ) harflerini yazdı; ötekine de alfa 1, beta 1, gamma 1 harflerini koydu. Atatürk birden ciddileşti, "Ne bunlar kızım?" dedi. Saadet sınıfın en soğukkanlı kızıdır. Sakin sakin, "Alfa, beta, gamma Paşam" dedi. Atatürk neden Türk alfabesinin harflerini değil de, Yunan harflerini kullandığını sordu. Türk harfleri matematik terimlerini ifade etmeye yetmiyor muydu? Saadet gene sakin sakin, "Öğretmenimiz böyle gösterdi Paşam" deyiverdi. Rezil Ömer zaten sınıftaydı. Atatürk'ün önüne geldi. Karşısında kuru yapraklar gibi titrediğimiz Ömer Beygo'ya gelmişti titreme sırası veya biz öyle düşünüyorduk. Atatürk aynı soruyu ona da sordu. Ömer Bey de topu Milli Eğitim Bakanlığı'na attı: "Paşam" dedi, "Milli Eğitim Bakanlığı bize bir kitap gönderdi, orada bunları kullanmışlar." Atatürk kitabı istedi. Ömer Beygo haklıydı. Kitapta alfa, beta, gamma harfleri kullanılmıştı. Atatürk kitabın o sayfasını yırtıp, yere attı. Sonra gidip parmaklarıyla alfa, beta, gamma harflerini sildi; yerine a, b, c yazdı. Bize dönerek: "Çocuklar! Türk al-

Bu ünlü fotoğraf geometri dersimiz sırasında çekildi, 1937.

fabesi matematik terimlerini de ifadeye yeterlidir" dedi. Ve bize okul anılarından söz etti. Onun zamanında eşkenar üçgene "Müselles-i mütesâvi's-sâkayn" derlermiş. Dilde sadeleşmenin ve Türkçeleşmenin zorunluluğunu ve bize nasıl kolaylıklar getirdiğini anlattı. Meğer Milli Eğitim Bakanı da sınıfa girenler arasındaymış. Bir hafta ya geçti, ya geçmedi, abc'li matematik kitaplarımız geldi. Devrimi yapan liderler ilkelerine inanırlardı. Atatürk de İnönü de, Arap alfabeli okullarda okumuşlardı; Arap harfleriyle yazmak onlar için büyük kolaylıktı. Ama ikisi de 1928 yazı değişiminden sonra Arap alfabesiyle bir tek satır yazmadılar.

Atatürk'ü ilk ve son görüşüm bu oldu. Ertesi yıl, bir öğle tatilinde bahçede voleybol oynarken, bir arkadaşımız yaşlı gözlerle gelerek Atatürk'ün öldüğünü haber verdi. Ağlaşarak oyunu bıraktık.

Ali Namık Aykaç

Lisede öğretim gayet ciddiydi. Hocaların tek derdi iyi öğretmek ve iyi öğrenci yetiştirmekti. Çalışan ve öğrenen de mutlaka kazanırdı. Başka hiçbir endişeye okulda yer yoktu. Ama lisemizde askeri bir disiplin vardı. Hoca dersin kapısına yaklaşınca, sınıf mümessili bir dikkat çekerdi ve hepimiz ayağa kalkardık. Ömer Bey, o andan itibaren sınıfta en küçük bir gürültü istemezdi, bir fısıltı duysa kıyameti koparırdı. Nasıl olduysa oldu, bir gün herkes daha yerine oturmadan Ömer Bey bir konuşma veya gülme sesi duydu. Sesin ne taraftan geldiğini iyi kestiremediği için konuşanın ortaya çıkmasını istedi. Kimde "Konuşan bendim" diyecek yürek var, elbet kimse çıkmadı ortaya. Ömer Bey de en baştan başlayarak herkese "Namusum ve şerefim üstüne yemin ederim ki ben konuşmadım" diye yemin ettirmeye başladı; herkes tahtaya kalkıyor, yemin ettikten sonra yerine oturuyordu. Sıra Ali Namık Aykaç'a geldi. Namık yemin etmedi: "Ben konuşmadım, ama yemin de etmiyorum, sözüme inanmıyorsanız, yeminime de inanmayacaksınız" deyiverdi. Ömer Bey, Namık'a bir tokat patlattı ve sınıftan dışarı attı. Aradan ne kadar vakit geçti bilmiyorum. Ömer Bey bu davranıştaki dürüstlüğün farkına vardı ve Namık'ı sınıfa çağırdı, "Bir sen varmışsın dürüst bu sınıfta, dürüst olmayan benmişim" diyerek ondan özür diledi.

Yanılmıyorsam 1963 yılı olacak; Indiana Üniversitesi'nden Amerikan Folklor Cemiyeti'nin bir toplantısı için New York'a gitmiştim. Namık Aykaç, New York'ta Türkiye Büyükelçiliği'nin başkonsolosuydu. Bir akşam davet etti, evine gittim. Davette rahmetli Başer de vardı; Aslan

veya Adnan Başer olabilir. Sefaretin ekonomi danışmanıydı. Adlarını hatırlamadığım birkaç arkadaş daha vardı. Yenildi, içildi. Namık iyi şiir okuduğumu bildiği için benden şiirler istedi. Ben de Âşık Veysel'den, Karacaoğlan'dan, Orhan Veli'den filan şiirler okudum... Sonra toplantıya katılanlardan biri Nâzım Hikmet'ten şiirler okumasın mı? Ben Türkiye'de esen solcu düşmanlığı havasından daha yakamı kurtaramamışım. Şiirlerin arkasından bir sosyalizm tartışması başladı. Herkes sosyalist görüşleri savunuyordu. Ne çok şey değişmişti 27 Mayıs Anayasası'ndan sonra. Benim de dilim açıldı. Nâzım'ın şiirlerinin bir kısmı ezberimdeydi. Büyük bir coşkuyla bildiğim şiirleri okudum. Daha 1946'nın sonunda Nâzım'ın şiirleri Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne kadar gelirdi. Nâzım Bursa Hapishanesinde'ydi. Hiçbir suçu olmadığı halde 12 yıl hapis cezasına çarptırılmıştı. Olay şöyle: Birkaç Harp Okulu öğrencisi Nâzım Hikmet'in evine gitmiş ve şiirlerini çok sevdiklerini, onlara sosyalizmden bahsetmesini filan istemişler. Nâzım da onlara "Siz askersiniz, böyle şeylere karışmayın" diyerek başından savmış. Arkasından da polis müdürüne telefon ederek, "Şimdi de polislerinizi Harp Okulu öğrencisi olarak benim evime gönderiyorsunuz. Yapmayın bunu, ben ekmek paramı kazanmaktan başka bir şey düşünmüyorum," demiş. Ama bu olay Nâzım Hikmet'in orduyu isyana teşvik etmesine dönüşmüş. Bir gemide yapılan gizli muhakemeyle Nâzım evvela 25 yıl hapse çarptırılmış, sonra bu hapis cezası bazı sebeplerden 12 yıla indirilmiş. Nâzım bu cezayı Bursa Hapishanesi'nde çekiyordu. Cezayı verdirenin Fevzi Paşa olduğu söylenirdi.

Biz gene dönelim lisemize. Ömer Beygo Sivas'tan ayrıldıktan sonra yerine Faik Dıranaz müdür oldu. Felsefe

hocasıydı. Faik Bey de sert adamdı, döverdi öğrencileri. Demek o vaktin disiplin anlayışı dayağa dayanıyordu. Felsefe dersini Emin Erişirgil'in *Felsefe* adlı kitabından okuyoruz. Her gün derste kitaptan birkaç sayfa okunur, sonra ya Faik Bey açıklamalar yapar veya bir öğrenciyi kaldırır ondan okunanları açıklamasını isterdi. Notu çok kıttı Faik Bey'in. Ondan tam numara alan olmamıştı. Erişirgil'in kitabı çarşaf gibi uzun cümlelerle yazılmıştı, anlamak kolay değildi. Bir gün sınıfta, yine uzun cümlelerle başlayan bir sayfa okuduk. Hoca "Bunu kim açıklayacak?" diye sordu. Kimseden ya ses çıkmadı veya yapılan açıklamaları Faik Bey beğenmedi. Benim boyum çok kısa olduğu için ön sıralarda oturuyorum. O vakit tahta sıralarda iki kişi yan yana otururdu. Genellikle kızlar kızlarla, erkekler erkeklerle. Eğer bir kız sırada tek kalmışsa yanına beni oturturlardı; o kadar ufak tefektim. Ertesi yıl birdenbire boy attık, uzun bir öğrenci oldum. Bütün giyeceklerim kısa gelmeye başladı.

Kimseden ses çıkmayınca, korka korka parmak kaldırdım. "Anlat bakalım ne anladın?" dedi. Dilimin döndüğü kadar anlattım. Faik Bey durdu, "Bir daha söyle bakayım" dedi. Bir !!daha söyledim. Bu sefer kendime güvencim biraz arttığı için daha rahat anlattım. "Numaran kaç senin?" dedi, cevap verdim. "Sana tam numara veriyorum." Faik Bey'den tam numara almak duyulmuş şey değildi. Dersten sonra olay bütün sınıflara yayıldı. Bu ufak tefek öğrenci Faik Bey'den tam numara almakla tanınır oldu.

Bazen dersin hocası gelmez, ders boş geçerdi. Böyle saatlerde bir uğultudur gider sınıfta. Nöbetçi öğretmen gelerek bizi sustururdu. Bir gün, bu boş derslerin birinde

sınıf arı kovanı gibi uğuldarken, aniden gürültü kesildi. Böyle kısa sessizlik anlarına biz "şeytan geçti" derdik. Bir öğrenci, bağırarak veya bir şey yapıp sınıfı güldürerek bu sessizliği bozardı. Ses birden kesilince ben "Ulan Hasan Ağa!" diye bağırdım. İzcilerin trampet sesine biz böyle bir söz uydurmuştuk "Ulan Hasan Ağa, Ulan Hasan Ağa, danalar girmiş bostana, kovalasana, rap rap rap..." Yanımda oturan arkadaş dürttü. Bir de baktım Faik Bey sınıfa girmiş, arka sıralara doğru yürüyor. Ben de şafak attı. Başımı önüme eğdim, büzüldüm, bekliyorum. Yavaş yavaş Faik Bey yaklaşıyor arkadan... Geldi, tam arkamda durdu. Şaplak ha indi, ha inecek. O halde geçen beş on saniye bana saatler gibi geldi. Ama Faik Bey beni dövmedi, böylesi bir korkunun dayak yemekten daha kötü olduğunu düşünmüş olacak ki, halime gülmüş, yürüyüp gitmişti.

Faik Bey'in Seher'i kaçırması

Sonra bir gün beklenmedik bir haberle çalkandı lisemiz: Faik Bey, öğrencisi Seher'i kaçırmış. 1937'nin Sivas'ı. Bir kız öğrenciyi takip etmek bile insanda yürek ister. Namus için Sivaslı kan döker. İlk günün dedikodusu daha bitmeden başka bir haber geldi. Seher'le Faik Hoca yıldırım nikâhıyla evlenmişler. Olay böylece kapandı. Ama Faik Bey'i Trabzon'a sürdüler bu yüzden. Faik Bey'i Trabzon çok sevdi. Ben Amerika'daydım. Yıllar sonra Trabzonlular onun anısına bir kitap çıkardılar. Bu kitapta Faik Bey "Ben mesleğimi cumhurbaşkanlığıyla değişmem" diyordu. Bir yaz Türkiye'ye geldim. İstanbul'da Faik Bey'i ziyaret etmeyi planlıyordum. Faik Hoca ölmüş, göremedim. Anısı uzun yaşasın.

İki lise hocası: Elçin ve Sancar

Lisede biri dar milliyetçi, öteki solculuğa yatkın iki öğretmenim oldu. Nihal Atsız'ın kardeşi olan Necdet Sancar lise birinci sınıfta edebiyat öğretmenimdi. Ondan iyi not almak kolaydı. Bizden beklediği bilgi kalıplarını ezberlemiştik. Kim tahtaya kalksa geleneksel bir sorusu vardı: "Ziya Gökalp kimdir?" "Ziya Gökalp, Türkçülüğün peygamberidir." "Otur, sana tam numara veriyorum." Edebiyat dersinde bundan başka bir şey öğrenmedik. Bir de Türklerin düşmanlarını öğrendik. Kalleş İngilizler bizim baş düşmanımızdı. Palikarya Yunanlılar yeni düşmanımızdı, ama biz istesek her zaman onlara yaman bir kötek atardık. Atatürk Selanik'e kadar gidip bu palikaryalara iyi bir ders vermeliydi. Palavracı Acemlere düşman demek bile değmezdi. Ruslar bizim geleneksel ve ebedi düşmanımızdı. Çobanlıktan başka bir şey bilmeyen Bulgarlara gelince, istesek iki günde Sofya'yı alıp bunlara da bir güzel ders verebilirdik. Bu nedenle Necdet Bey'i öğretmen olarak tutmadılar, bir kitaplığa memur olarak sürdüler.

Öteki öğretmen Şükrü Elçin'di. Şükrü Bey belki solcu filan değildi. Fakat bize Sait Faik'i, Sabahattin Ali'yi, Orhan Veli'yi ve öteki solcu yazarları tanıttı. Kendisi de o yolda şiirler yazıyordu. *İstanbul Kazan Ben Kepçe* adlı küçük bir şiir kitabı da yayımlamıştı. Yıllar geçti, ben Amerika'dan Hacettepe Üniversitesi'nin çıkardığı *Beşeri Bilimler* adlı dergiye bir makale yolladım. Şükrü Bey orada edebiyat bölümünün başkanı olmuştu. Makalem değerlendirilmek için ona verilmiş. Bu eski hocam çalışmama bir kusur bulamamış, bilimsel ve değerli bir makaleymiş. Ama hocam Şükrü Bey, "İlhan Başgöz'ün adının dergimizde bulunmasını uygun görmüyorum" diye bir

rapor vermiş. Dergiyi çıkaran genç arkadaşlar gülmüşler bu bağnazlığa, yazıyı yayımladılar. Ben de elbet hocamdaki bu değişikliğe çok şaşırdım ve üzüldüm.

Şükrü Elçin bir şey daha yaptı. Kültür Bakanlığı bana Emre Kongar'ın müsteşarlığı zamanında Türk Kültürüne Üstün Hizmet Ödülü verdi. 1993 yılı filan olacak. Törende bir konuşma yaptım ve 1950'den sonraki kültür bakanlarının bağnaz ve tutucu politikalarını eleştirdim. Konuşmam biter bitmez Şükrü Elçin, etrafına topladığı öğrencilerine ve kendisi gibi düşünenlere bir protesto mektubu imzalatmış. Mektupta konuşmamla politika yaptığım için beni ayıplıyorlarmış. Mektubu bakanlığa yollamışlar, Emre Kongar "İlhan Başgöz'e neler çektirdiler, elbet düşündüklerini söyleyecek" demiş ve mektubu çöp sepetine atmış. Zaman ve sosyal çevre insanı ne kadar değiştiriyor, ne garip değil mi? Şükrü Elçin'le ben Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde doktora yaparken bir daha karşılaşacağız. O da benimle beraber doktora yaptı. Bu doktoranın hikâyesini ileride anlatacağım.

Lisemizde her sınıfın cuma akşamları bir eğlence düzenlemesi gerekirdi. Öğretmenlerin hemen hepsi, müdürle beraber bu gecelere gelirdi. Şiirler okunur, şarkılar söylenir, taklitler yapılırdı. Bizim sınıfın şarkısı şuydu:

Sinemde bir tutuşmuş
Yanmış ocak olaydı,
Zülfün karanlığında
Bezm-i çerağ olaydı

N'olaydı yâr n'olaydı
Yâr bâde doldurayda
Şu garip gönlüm için
Kanun icat olaydı.

Sanat müziğini sevmediğim halde ne vakit olanak bulsam bu şarkıyı söyletir, dinler ve duygulanırım. Bu eğlencelerin birinde ben Sıfırcı Nazım Bey'in taklidini yaptım. Nazım Bey matematik hocamızdı ve R harfini söyleyemez, onun yerine L derdi. Sıfır diyemez, sıfıl derdi. Ben çıktım "Nazım Bey'e sormuşlar" dedim, " Hocam bunun adı sıfıl mıdır? Nül müdür, zelo mudur?" Nazım Bey diyesiymiş ki "Sıfıl da val, nül de val, zelo da val." Yapılcak taklit mi bu? Ne kadar ayıp. Bir matematik dersinde tahtada bocalayınca Nazım Bey bana kızdı: "Hocanızı taklit etmeyi bilirsiniz" dedi. Ama takmadı, beni sınıfta bırakmadı.

Okul dışında biz öğrenciler ne yapardık? Bu konu üzerinde düşündüm. Öğrenciler için devletin planladığı hiçbir ciddi çalışma ve eğlence hayatı yoktu. Bolca oyun oynardık. Futbol topu satın alamadığımız için koyun kavluklarını bulur, bir güzel şişirir, etrafına birkaç tabaka ip sarardık: Bir top olurdu. Sokakta veya nerede bir boş arsa bulursak orada top koştururduk. Bir futbol takımımız vardı, adı "Atar yemez". Ben sağ açık oynardım.

Ailem binde bir, dutluk denen bir ağaçlığa eğlenceye giderdi, elbet ben de beraber. Orada babam Sivas kebabı veya tava ısmarlardı, beraber yemek yerdik. O yıllarda Sivas'ın kebabı meşhurdu ve en iyi kebapçı Arot Ustaydı. Bu kebap et ve sebze karışımı bir yemekti. Etler bir şişe küçük lokmalar halinde dizilir, aralarına patlıcan, domates, biber ve galiba kabak da konurdu, bunlar iki yandan ateş alan tuğla döşeli bir ocakta pişirilir, pidelerin üzerine konarak sofraya gelirdi. Gerçekten tadına doyum olmazdı bu kebabın. 1970'li yıllarda Sivas'a tekrar gittim ve kebap yedim. Ya eski tadı kalmamıştı veya benim ağzımda gençlik yıllarının tadı yoktu.

Sivas çok eski ve köklü tarihi olan bir şehirdir. Romalılar şehre Sebaste derlermiş. Selçuk ve Osmanlı devirlerinde kervanlar konar, kervanlar kalkar ve Sivas'a servet bırakırmış. Sivas zengin bir kentmiş. Topal Timur şehri kuşatmış, uzun zaman alamamış; alınca da direndiler diye 40 bin Sivaslı'yı diri diri hendeklere gömdürmüş. 1930'larda Sivas çok fakir bir şehirdi. Son yüzyılın üst üste gelen savaşları gelirini tarımdan elde eden Sivas'ı çok fakir bırakmış. Büyük paralar bırakan kervanlar geçmez olmuş. Koca Sivas'ta eski asil ailelerin birkaçı kalmıştı. Bir de Dutluk denen dere içinde Ermeni evleri...

Esnaf loncaları ve sosyal değişim

Eski esnaf loncalarından kalan çarşılar yerinde duruyordu. Bu loncalar yarı ekonomik, yarı dini esnaf teşkilatlarıydı. Başlarında bir lonca şeyhi bulunurdu. Dükkân açmak kolay iş değildi. Usta olmak uzun bir eğitim isterdi. İlkin çırak, sonra kalfa, sonra usta olunacaktı. Bir dereceden ötekine yükselen çırak için dinsel törenler yapılır, önlük kuşatılır, sonra usta olunurdu. Dükkâncı bozuk bir mal satarsa şeyh efendi hemen onu cezalandırır, hatta dükkânını bile kapatırdı. Sivas'ta bu esnaf loncalarından yemeniciler, bıçakçılar, bakırcılar yaşıyordu. Ama hiçbiri artık iyi iş yapamıyordu. Dövme çelikten yapılan Sivas bıçaklarına artık rağbet kalmamıştı. Sapları daha renkli ve daha ucuz, makine yapımı bıçaklar onların yerini aldı. Renkli sahtiyandan [keçi/inek derisi] yapılan yemenileri pek az insan yaptırıyordu... Dükkân sahipleri sinek avlıyordu akşama kadar. İyi hatırlıyorum, eskiyen

ve dökülen dükkânların yerine sokakların başında ilkin hazır elbise ve ayakkabı satan dükkânlar açılmıştı. Elişi güzelim yemenilerin yerini, ucuz, çirkin, tabanı otomobil lastiğinden yapılmış ayakkabılar aldı. Bunlar ucuzdu ve hazırdı. Bu yeni dükkânlar daha çok satış yapmaya başlayınca, eski dükkânlar yavaş yavaş kapandı. İnsanlar terziye gidip uzun uzun provalar yaptırmaktan vazgeçtiler. Hazır elbiseler bedenlerine tam uymuyormuş, varsın uymasın. İnsanlar önemsemedi bunu. Hazırlar ucuzdu. Ellerinin sanatı ile öğünen terziler de iş alamaz oldu. Terzi dükkânları da birer birer kapandı. Ancak bir iki terzi dükkânı direndi. Paralı müşterilere güzel elbiseler diktiler. Sonra herhalde onlar da kapanmıştır.

Küçük esnaf sabahları erken kalkar, köylerden Kepçeli denen mahalleye gelen kağnıları, şehrin ta dışında karşılardı. Bunlar köylerden süt, yoğurt, peynir ve renkli örme çoraplar getiren kağnılardı. Köylünün hayvan getirip sattığı da olurdu. Esnafa, bunları ucuza alıp pahalıya satmak kalmıştı. Ancak bu yolla geçim sağlanabiliyordu. Ekonomik canlılığın en yoğun olduğu yer sabahları bu Kepçeli pazarıydı. Kurban bayramında babamla ben de bu pazara gitmiş, kurbanlık hayvan almışızdır. Buralarda mal alıp satanlara simsar denirdi. Bu simsarlardan Seyit Efendi, Deliktaşlı Ruhsati'nin malını ucuza kapatmış. Ruhsati bizim âşık şiirimizin büyük ustalarından biridir, 19. yüzyılda yaşamış. Diyor ki:

Ölçtün özeni özeni,
Sen ettin bana düzeni,
Yerin katran kazanı
Pişesin Seyit Efendi.

Babanı katmam sayıya
Özünü benzettim ayıya
Kendi eştiğin kuyuya
Düşesin Seyit Efendi.

Düştüm de geldim izine
Parmağım patlak gözüne
Kasap itleri yüzüne
İşesin Seyit Efendi.

Pir Sultan Abdal

Pir Sultan Abdal da Sivas'ta bu Kepçeli'de asılmış. Aşağı yukarı 16. yüzyılın ikinci yarısı. Rivayet öyle ki Banaz'da yaşayan Pir Sultan'ın müritleri varmış. Onlardan biri Pir Sultan'dan rica etmiş ki kendisine dua ede, büyük adam ola. Pir Sultan demiş ki "Ben sana dua ederim, ama sen paşa olunca gelip beni astırırsın." "Aman şeyhim" demiş mürit "olur mu hiç böyle şey, ben sizi nasıl astırırım?" Gel zaman git zaman mürit Hızır İstanbul'a gitmiş, Sivas paşası olarak dönmüş. Hemen şeyh çağrılmış, izzet ikram sofralar kurulmuş. Pir Sultan demiş ki "Sen bu nimeti haram parayla, günah işler yaparak kazandın. Bunları ben değil benim köpeklerim bile yemez." Pir Sultan'ın Banaz'da iki köpeği varmış, onları çağırmış; köpekler gerçekten o mükellef sofradaki etlerin hiçbirini yememişler. Buna fena halde kızan Hızır Paşa, Pir Sultan'ın asılmasını emretmiş. Bir şartla bağışlayacak şeyhini, eğer üç türkü söyler ve üçünde de Şah'ın adını anmazsa. Pir Sultan almış sazı eline, ilk dörtlüklerini aldığım şu türküleri söylemiş:

Sivas illerinde sazım çalınır
Çamlı beller bölük bölük bölünür
Yardan ayrılmışam bağrım delinir
Kâtip ahvalimi yaz Şah'a böyle.

Hızır Paşa bizi berdar etmeden
Açılın kapılar Şah'a gidelim
Siyaset günleri gelip yetmeden
Açılın kapılar Şah'a gidelim.

Karşıdan görünen ne güzel yayla
Bir dem süremedim giderim böyle
Ela gözlü pirim sen himmet eyle
Ben de bu yayladan Şah'a gideyim.

Hızır Paşa, inadına Şah'tan (Şii İran Şahı) bahseden türküleri dinleyince fena halde kızıyor ve Pir Sultan'ın asılmasını emrediyor. Pir Sultan Abdal, Kepçeli'de asılıyor. Ertesi sabah müritleri geliyor ki Pir Sultan darağacında yok. Paltosu darağacında sallanıyor. O sabah Sivas'a gelen yolculardan biri Pir Sultan Abdal'ı sabahın erinde Malatya yolunda gördüğünü, öteki Merakum Dağı'nda, bir üçüncüsü de Kızılırmak köprüsünde gördüğünü söylüyor. Pir Sultan Abdal ölmemiş, kayıplara karışmış.

Benim okuduğum 30'lu ve 40'lı yıllarda Sivas'ta durumu iyi olanlar devlet memurlarıydı. Küçük bir kâtip bile aldığı maaşla bey gibi geçinebilirdi. Bu durum İkinci Dünya Savaşı bitene kadar sürdü. Bunun için biraz okuyanlar bir kâtipliğe veya devlet görevine kapağı atmak isterdi. Enflasyon canavarı bunları ancak 1950'den sonra, Demokrat Parti iktidarında vuracaktı.

Köy sahibi olan veya köyde geniş toprakları olan eski ailelerin hiçbiri yeni hayata ayak uyduramadı. Çocukları

iyi okumadı. Sokağımızda böyle ailelerden biri yaşardı: Arif Beyler. Arif Beylerin büyük bir konağı vardı. Haremliği, selamlığı olan bir konak, ama bakımsız, harap. Konağı çevreleyen bahçenin duvarları yıkılmıştı, biz mahalle çocukları orada oynardık. Eşekler, atlar girerdi bu bahçeye. Arif Beylerin Tecer'de köyleri vardı. Bu köyü ziyarete gittik. Köylü Arif Beylere gene saygı gösteriyordu, ama bu saygının artık ekonomik bir temeli yoktu. Köylüler böyle alıştıkları için sürdürüyordu davranışlarını. Arif Beyler de köylüye azaplarıymış gibi yukardan bakmaya devam ediyorlardı. Köylü, toprağına sahip çıkıyor ve Arif Beyler köylerinden gelir elde edemiyorlardı. Bu toprak zenginleri, ticareti hor görüyor ve saygınlıklarını koruyacak güçleri kalmadığından el içine pek çıkmıyorlardı. Ama herkes onlara gene de Arif Beyler, evlerine de Arif Beylerin konağı diyordu. Arif Bey çökmüş ve kamburlaşmış sırtıyla mahalleden bir hayalet gibi, kendinden bile ürkerek gelip geçerdi.

Memlekette yeni bir devirle beraber yeni bir ekonomik düzen başlıyordu. Bu düzenin önderleri köy ağaları ve memurlar değil, ticaret erbabı olacaktı. Ama ortada henüz ne ticaret, ne de zengin tüccar vardı. Yeni açılan İstasyon Caddesi'nin hemen kenarına ilk büyük evi Bakkal İhsan yaptı. Evin adı hemen apartman oldu ve bütün Sivaslı bunu zenginlik işareti saydı. Oysa iki katlı küçük bir evdi. Kamil Bey milletvekiliydi. Bir matbaası vardı, önüne bir kitapçı dükkânı açtı. Küçük bir dergi de çıkarırdı. Adı Kitapçı Kamil oldu. Sonra Sivas Halkevi'nin çıkardığı *Dört Eylül* adlı dergiyi de Kamil Matbaası bastı. Milletvekili olduğu için dergiyi kimse elinden alamıyordu. Bu matbaa işinden para kazanıyor olmalıydı. Resmi kâğıtları

ve ilanları bu matbaa basardı. Bunlar yeni zenginlerdi. Bilmem nerden kendine kalan kitaplarla Kamil Bey bir özel kitaplık açarak halkın hizmetine sundu. Bu kitaplık bugün de yaşıyor mu? Bilmiyorum.

Tren hattı ve Sivas'ta ekonomik canlılık

Sivas'ta görece bir ekonomik canlılık tren hattının gelmesinden ve bir de ordu için dikimevi açılmasından sonra başladı. İstasyonda vagon yapımı ve tamiri için bir atölye açıldı: Cer atölyesi. İstasyon, Vali Reşit Paşa'nın yaptırdığı hükümet konağına geniş bir caddeyle bağlandı. İstasyon Caddesi'nin iki yanına akasyalar dikildi. Trenin geldiği saatlerde İstasyon Caddesi ana baba günü olurdu. Bu yol herkesin piyasa yeri oldu. İyi planlanmış bir mekânın toplum hayatında ve insan ilişkilerinde ne kadar önemli olduğunu, ben bu caddeyle öğrendim. Öğrenciler bu caddede boy gösterdi, aydınlar ve bürokratlar eşlerini yanlarına alıp bu caddede piyasa eder oldular. Yolun iki yanına yeni evler ve apartmanlar yapılmaya başlandı. Devlet bürokrasisinin hâkim olduğu toplumlarda en büyük ve görkemli binalar devlet binalarıdır. Hükümet binası da Sivas'ın en büyük ve haşmetli binasıydı. Şimdi özel girişimin diktiği gökdelenlerin yanında Hükümet Konağı küçük bir ev gibi kalmış.

Cer atölyesinde ve dikimevinde herhalde öğrencilerin ve kadınların yapacakları bazı işler vardı. Hayatlarında evden dışarı çıkmamış kadınlar, dikimevinde çalışıp para kazanmaya başladılar. Komşumuz Hafız Naciye Hanım, bu kadınlardan biriydi. Hafızlığını gidip atölyede çalışmasına engel saymadı. Ben bile iki gün el arabasıyla beton

taşıdım Cer atölyesinde. Ama daha fazla dayanamadım, avuçlarım kabardı. Günlüğü 75 kuruştan yevmiyemi ödediler. Ben de işi bıraktım.

Sivas'ta eskiden gözde yerler, zengin Ermeni evlerinin bulunduğu Merakum Boğazı'ymış. Derenin iki yanı ağaçlıktı, biraz ilerde bir dutluk vardı. İstasyon ve İstasyon Caddesi bu mekânı ters yöne kaydırdı. Daha sonraları Sivas Çimento Fabrikası, istasyondan Kayseri'ye giden yolun üzerine kurulunca kent artık güneybatıya doğru yayılmaya başladı.

Bir zaman sonra Sivas'a Ethem Bey adlı bir zengin adam geldi. Kimdi, parayı nerden bulmuştu. Dutluğa giden yolda ırmağın önünü bir duvarla kestirdi, büyük bir göl oluşturdu, çevresine de bir park yaptırdı. Adı Ethem Bey'in parkı oldu. Bu park, şehrin gelişme yönünü biraz dengeledi. Ethem Bey'in bir hazine bulduğu söylenirdi.

Bu ticaret hayatına küçük bir dükkânla Fehmi Efendi de katıldı. Meydan Camii'nin karşısındaki köşeye, ekmek fırınıyla caminin arasına bir küçük dükkân açtı. Orada hazır yiyecek satmaya başladı. Biz okula gidip gelirken, para buldukça ondan helva ekmek satın alırdık. 40 para ekmek, 60 para helva. Dükkâncı Fehmi helva diyemez havla derdi. Biz de gidip, "Fehmi Ağabey yüz paralık da bana havla" der, gülüşürdük.

Ben lise ikinci sınıftayken babam öldü. Başka erkek evladı olmayan beş kişilik bir ailenin geçim derdi ve sorumluluğu bana kalıyordu. Ertesi yıl, yani 1940 ders senesinde liseyi bitirdim. O vakit, lise imtihanla bitirildikten sonra, üniversiteye girebilmek için Olgunluk İmtihanını kazanmak gerekirdi. Liseyi 9 öğrenci bitirdik. Notları en iyi olan öğrenciye Nuri Demirağ bir altın saat hediye etti.

Benim bitirme notum en iyi değildi. Ama Olgunluk İmtihanını o yıl bir tek ben geçmiştim. Türkçe kompozisyon sorusu "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" özdeyişinin izahıydı. Sekiz arkadaş kompozisyondan geçemedi –1940 yılında Sivas Lisesi'nden üniversiteye girme hakkını bir ben kazanmıştım. Ama bana bir saat hediye edilmedi–. Nereden bilecektim ki, alnında bu özdeyişin yazılı olduğu fakültede, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde okuyacak ve orada doktora yapacağımı.

Bir çocukluk

Lisede veya ortaokul son sınıfta olmalıyım. Bir akşam nasıl olduysa bir fayton tutarak sinemaya gittik, iki kız kardeşim ve onların arkadaşı Mergube ile beraber. Sinemadan dönerken kızcağızın bacağını okşamıştım. O da kardeşlerime söylemiş ve rezil olmuştum.

Bu kötü âdet uzun yıllar ortadan kalkmamış olmalı ki, 1930'lu yılların sonunda bir gece kız kardeşim Türkan'la Ankara'da sinemaya gittik. Kardeşimin arkasında oturan bir adam eliyle Türkan'ı rahatsız ediyormuş. Kardeşim bana söyledi, ben de ona bir topluiğne verdim ve bir daha yaparsa iğneyi iyice eline batır dedim. Adam yine elini uzatınca iğne batırıldı, adam da bir daha elini uzatamadı. Şimdi durum nasıldır bilmiyorum. Bildiğim şöyle bir olay var:

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde çalışırken asistanım olan Sultan Yetkin, 2012 yılında, Van'da şehir merkezinden üniversite kampusuna gitmek için dolmuşa biniyor. Yanında oturan kişi eliyle kızı rahatsız ediyor. Cesur kızdır Sultan, bir güzel boyuyor bu terbiyesiz herifi. Dolmuş yolcularından birisi çıkıp da sarkıntılık yapanı azarlamı-

yor, tersine şöyle bir ihtar geliyor: "Sen de erkek dolmuşuna binmeseydin." Az gitmişiz uz gitmişiz, dere tepe düz gitmişiz, altı ay bir güz gitmişiz, bir de ne görelim; bir arpa boyu yol gitmişiz.

Kurşunlanma tehlikesi atlatıyoruz

Sivas'ta bir gece az kalsın kurşunlanıyorduk. Lisede öğrenciyiz. İbrahim Karababa ile belediye binasının karşısındaki park kapısının önünden geçiyoruz. Yakından gelen iki silah sesiyle donup kaldık. İki adım önümüzde bir kadın ve bir erkek, kanlar içinde yere serildi. Dünyada daha yiyecek ekmeğimiz varmış. Birkaç saniye bizi korudu. Bir delikanlı askerde duymuş ki karısı bir erkekle ikilişki kurmuş. İzin alıp gelmiş, Bu çifti izlemiş ve parktan çıkarken kurşunlamış. Bu olaydan *Radikal* gazetesinde çıkan bir yazımda çok kısa bahsetmiştim. Yazım tümden bu olaya ayrılmamış. Ama aynı zihniyeti anlattığı için yazıyı buraya alıyorum.

Dört erkek, dört kadın ve bir şamar

Zekeriya Sertel *Hatırladıklarım* adlı kitabında yazıyor, 1923 yılının Ankara'sındayız. Ankara büyük yıkıntının acısını ve büyük umudun coşkusunu aynı zamanda yaşıyor. Ankara bir yokluklar diyarı, yol yok, lokanta yok, hiçbir kültür faaliyeti yok. Etlik'te, Keçiören'de bağ evi bulan milletvekilleri mutlu. Oradan Meclis'e at sırtında geliyorlar. Bir İngiliz gazete yazarının deyişiyle: "Ankara bir büyük bataklıktır, bir sürü kurbağa bu bataklıktan başlarını çıkarmış, bütün dünyaya meydan okuyor."

Nasıl olmuşsa, yabancı konukları ağırlamak için iki katlı bir ev bulunmuş. Amerika'da gazetecilik eğitimi gördükten sonra Ankara'da hizmete koşan Zekeriya Sertel'i de bu evin bir odasına konduruyorlar. Ev şöyle böyle oturulur bir ev, ama banyosu yok. Bir gün bir Amerikalı kadın gazeteci geliyor. Bu kadın gazeteci İstanbul'dan trenle geliyor. Acayip bir makinedir bu tren. Şoför Ahmet'in üç numaralı kamyoneti gibi sık sık karanlığa yaslanıp duruyor. Lokomotifi kaynatan odun tükenmiştir. Yollardan veya istasyonlardan odun tedarik ediliyor. O vakit tren yürüyor. Tren İstanbul'dan Ankara'ya 24 saatte geliyor.

Ankara'da otel yok, kiralık ev yok. Bu kadını da Sertel'in kaldığı evin bir odasına konuk ediyorlar. Otuz, otuz beş yaşlarında güzel bir kadındır. İngilizce bilen başka kimse olmadığından bu kadına yardımcı olmak, arkadaşlık etmek Sertel'e düşüyor. Geceleri karanlıkta kalan, gündüzleri tozdan dumandan sokağa çıkamayan bu gazeteci Ankara'da fena sıkılıyor, bir gün Sertel'e diyor ki: "Bunaldım, ne olur beni eğlenceli bir yere götür." Ankara'da eğlenceli yer ne gezer? O vakit Meclis bahçesinde sinema oynatılırmış. Kutu içinde, elle çevrilen bir film makinesi olacak bu. Oraya giderler. Geç kalmışlardır, film başladığı için karanlıkta, arkada boş buldukları, rastgele dizilmiş arkalıksız sandalyelere otururlar. Ara verilip de ışıklar yanınca seyircilerde bir acayip hareketlilik başlar. Meclis bahçesinde, akşam akşam, erkeklerin arasında, yüzü gözü, saçı başı açık bir kadın oturmaktadır. Görülmemiş bir şeydir bu. Film arkada oynuyormuş gibi, bütün başlar kadına çevriliyor. Başlıyorlar kadını dikizlemeye. Bu pek eğlenceli dikizleme fısıltılara dönüşür.

Herhalde fesuphanallah, başımıza taş yağacak filan diye düşünmüşlerdir. Film yeniden başlayana kadar bu eğlenceli temaşa sürüyor.

2009 yılının Türkiye'sindeyiz. İki hafta kadar evvel, Ece Temelkuran, Avukat Oya Ersoy'un bir internet haberinden alarak *Milliyet* gazetesinde yazdı. İki genç, biri erkek biri kız, İstanbul'da belediye otobüsünde yan yana oturmuşlar. Tatlı tatlı konuşuyorlar. Ne dedikleri duyulmuyor ama herhalde havada sevgi sözleri uçuşmaktadır. Erkek başını kızın omzuna koymuştur. Yüzleri de birbirine yakın olabilir.

Otobüsün iki şoförü var. Aynadan bu gençleri dikizlerlermiş. Dikiz aynası trafiği gözetlemek için konmuştur oysa. Bu yaman hafiye şoförlerden birinin ayranı kabarmış. Gençlerin yanına varmış, delikanlıya bir şamar aşketmiş ve buyurmuş ki: "Burası sevişecek yer değildir." Otobüste bulunan Avukat Oya Ersoy müdahale etmiş. Bunun suç olduğunu, şikâyetçi olurlarsa tanıklık edeceğini söylemiş. Biraz ilerde otobüs durunca dayakçı şoför inip, kayıplara karışmış... Olayın üzerinden iki hafta geçti. Ne şoför cezalandırılmış, ne gençler şikâyetçi olmuşlar. Kimi kime şikâyet edecekler? Gençler, bir şamarla atlattıklarına sevinmişlerdir bile.

Ben kendimi bu şoförün yerine koydum. Ömründe eli bir kız eline değmemiş. Bundan kuşkum yok. Bunalımlarla dolu. Nerde bir kızla bir erkeği yan yana görse, bunların sevişme sahneleri gözünün önüne geliyor. Tüyleri diken diken oluyor. Deliye dönüyor. Üstelik bizim o temiz, milli, insani, ailevi ahlakımızı bir şamarla koruduğuna inanmıştır. Bundan da kuşkum yok. Ceza almayacağından da emindir.

Ankara

Ankara, Ankara, güzel Ankara
Seni görmek ister her bahtı kara
Senden yardım umar her düşen dara
Yetersin onlara güzel Ankara.

Yurduma göz diken dik başlar insin
Türk gücü orada her zoru yensin
Yoktan var edilmiş ilk şehir sensin
Var olsun toprağın taşın Ankara.[5]

Ankara'ya trenle gittim. Cumhuriyet idaresinin kalbi Ankara'da atıyordu. Ankara'ya varmak, Çankaya'yı uzaktan olsun görmek her gencin ulaşılmaz hayaliydi. Lisemizde bir izci oymağı vardı. Renkli boyun atkıları, özel kılıkları ve trampetleriyle günlerce hazırlanır, her yıl Cumhuriyet Bayramı'nda Ankara'ya gider, memleketin dört tarafından gelen öteki izcilerle Atatürk'ün önünden geçerlerdi. Onlara çok heveslenirdim, ama izci elbisesi alamadığım için Ankara'ya gidemezdim. Şimdi ben de Ankara'ya gidiyordum. Ankara'ya varınca trenden daha inmeden, istasyon binasını görürsünüz. Pembemsi taşlardan yapılmış bir görkemli bina. Bu binanın özel taşlarını Cumhuriyet idaresi Afyon'dan getirmiş, öyle derlerdi. Onlar bana gurur veren bir büyüklük olarak göründü. Bir merdivenden indik, bir merdivenden çıktık. Binadan ayrılır ayrılmaz Ankara Kalesi sizi karşılar. Yücelerden değil tarihin derinliklerinden size bakar gibidir. Ulus Meydanı'na doğru biraz yürürseniz sizi bir Atatürk heykeli karşılar. Atatürk bir atın üzerindedir, iki tarafında iki kadın, omuzlarında top mermisi taşıyor. Kurtuluş Sava-

5 O yılların marşlarından biri.

şımızın ikmal ağırlığı Anadolu kadınının omuzlarındaydı. Yağmur çamur demeden, kışta kıyamette, bazen bebeleri kucaklarında bu kadınlar cepheye silah, cephane, ekmek, peksimet, gaz bezi ve postal taşımış, ıslatılan tarlayı ayaklarıyla çiğneyerek hava meydanı yapmıştır. Savaş yıllarında tren yolu mu bozulmuştur, kadınlar düzenlerdi; raylar mı gevşemiş, kadınlar sıkıştırırdı. Böyle bir manzarayı görüp duygulanan İsmet Paşa, Kemal Paşa'ya sorar "Kadınlarımızın hakkını nasıl ödeyeceğiz paşam?" Mustafa Kemal'in cevabı şöyledir: "Öderiz İsmet, hele şu savaşı kazanalım, öderiz" Gerçekten de kadınlara oy hakkı tanıyarak, her dereceden okulun kapısını kadınlara açarak, onlara seçme ve seçilme hakkı vererek, milletvekili seçilmelerini sağlayarak onların hakkını ödemiştir Mustafa Kemal.

Elimde tahta bavulumla istasyon binasından çıkınca büyük ve bakımsız bir tarlayla karşılaştım. Hayal kırıklığına uğradım. Ama 1940'lı yıllarda bu tarlanın Gençlik Parkı'na dönüştüğünü gördüm, büyük bir havuzu ve yeni dikilmiş akasya ağaçlarıyla güzel bir gezi yeri olmuştu. Ufak bir para karşılığı kayığa binebilirdiniz. Ankara Birası içebileceğiniz küçük bir gazinosu vardı. Orada birer bardak bira içmek bizim için eşsiz bir mutluluk olurdu. Sonra bizim ters belediyecilik anlayışımız, bu güzel parkın bütün yollarını, sağını, solunu dükkân ve lokantalarla tıka basa doldurdu. Hepsi de müziklerini sonuna kadar açıyorlar. Şimdi orada gürültüden iki adım atamıyorsunuz. Eğer özel girişime peşkeş çekilmediyse ve gökdelenlerle dolmadıysa, yani Atatürk Orman Çiftliği'nin başına gelen bu parkın da başına gelmediyse bu gürültüye razı olacaksınız.

İstasyondan Ulus Meydanı'na varınca karşıda, sağda İş Bankası binasını ve kapısının yanında bir yazı görürsünüz: "Anadolu Türkiye İş Bankası'nın Sigortalısıdır." Ne güzel ve anlamlı bir yazı. Daha sonraları ne vakit bu yazının yanından geçsem içim gururla dolmuştur.

Ankara'ya gitmemin nedeni, subay olmak için Harp Okulu'na başvurmaktı. Çünkü liseyi bitirince ailenin sorumluluğu benim omuzlarıma binmişti; ailemi geçindirmek için tez elden bir meslek sahibi olmalıyım. Babamdan kalan 32 lira emekli maaşıyla 5 kişilik bir aile artık geçinemiyordu. Harp Okulu da yatılı ve iki yıllıktı. İki yıl sonra subay çıkıyordunuz. Ankara'da enişte vardı; Rauf Akın, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin ilk öğrencilerindendi. Ablam Safiye ile evliydi. Becerikli bir insandı, hem okuyor, hem Türk Hava Kurumu'nda memurluk yapıyordu. Galiba, kardeşi Tuğrul Akın'ın maddi yardımıyla bir de kamyon almıştı. Tuğrul Akın levazım subayıydı. Kamyon işini beceremediler. Halbuki o yıllarda kamyon sahibi olmak zengin olmak demekti. Bu iki kardeş benim annemin bacısının çocuklarıdır. Tuğrul da benim başka bir kız kardeşimle, Fevziye ablamla evlendi. Babaları Kurtuluş Savaşı'nda şehit düşen bu kardeşlerin okumasına babam yardım etmiş, onların elinden tutmuş. Rauf enişte okulu bitirince tarih öğretmeni oldu.

Harp Okulu'na başvurdum. Bu okula girmek için tam teşekküllü bir askeri hastaneden sağlık raporu gerekliymiş. Okula yakın bir yerdeki askeri hastanede sağlık muayenem yapıldı. Kulaklarımda bir arıza bulundu, çocukken geçirilen ve farkına bile varılmayan bir kulak iltihabından kalma yara iziymiş (skatris). Bu nedenle beni Harp Okulu'na almadılar. Çok üzüldüm. Milli Savunma

Bakanlığı Sağlık Dairesi'nin başkanına gittim. Babacan bir generaldi. Subay olmayı çok istediğimi, bana yardım etmesini rica ettim. Dikkatle dinledi. Evrakıma ve notlarıma baktı. Bu general sonraları çok hatırlayacağım bir şey söyledi: "Oğlum ben şimdi sana yardım etmeyeceğim, sen sonra bana çok dua edeceksin." Gerçekten de çok dua ettim bu generale.

Ankara'da paralı okumak olanağım yoktu. Harp Okulu'na giremeyince başka yatılı okulların imtihanına girdim. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Hukuk Fakültesi, Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi başvurduğum kurumlardı. Şeker Fabrikaları Almanya'ya tarım mühendisi olmaları için öğrenci gönderecekti. İmtihanı bu nedenle açıyordu.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, giriş imtihanını kazanan öğrencilere ayda 40 lira burs veriyordu. İlk sınav Dil Tarih'teydi. İlk yazılı sınavını kazandım, sonra sözlü sınava girdim. İmtihan heyeti Abdülbaki Gölpınarlı ile Tahsin Banguoğlu'ndan ibaretti. İkisi de daha sonra çok saygı duyduğum hocalarım oldu. Baki Hoca bana Şeyh Şemsi Sivasi'nin kim olduğunu sordu. Bu şeyhin türbesi Sivas'tadır. Biz liseye gidip gelirken onun avlusunda oyunlar oynardık. Ama kim olduğunu, ne vakit yaşadığını bilmiyordum. Bilmediğimi söyledim. Baki Bey bir kahkaha patlattıktan sonra "Bunun hocası da bilmez" dedi. Gerçekten de bilmiyor olmalılar ki bize bu konuda hiçbir şey söylemediler. Sonra bana bir gazel okuttular. Aruzu iyi bilirdim. Biz o vakit lise ikinci sınıfta Divan edebiyatı okurduk. Doğru okudum. Yıllar sonra bu Şeyh Şemsi Sivasi'nin kim olduğunu öğrendim ve *Dastan-ı Murgan* (Kuşlar Destanı) adlı bir elyazmasını okudum. Yanılmı-

yorsam yazma Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştu. Orada takır takır ses çıkaran leyleğe "kuşların ozanı" diyordu. Demek ki daha o vakit ozanlık artık gevezelik sayılmaya başlamış.

Ankara'da imtihan sonuçlarını bekliyordum. Şeker Fabrikalarının sınavını da kazandığımı öğrendim. Almanya'da okuyacak ve tarım mühendisi olacaktım. Hiç düşünmeden kabul ettiğimi bildirdim. Yurtdışına gitmeden evvel iki ay bir şeker fabrikasında staj görmemiz gerekiyormuş. Kura çektik, bana Turhal Şeker Fabrikası çıktı. Elbet kabul ettim. 40 lira yol parası verdiler, ver elini Turhal. Ankara'dan trene binerken gazete Hukuk Fakültesi'nin yatılı imtihanını kazananların adını yayımlamıştı, ben de imtihanı çok iyi bir dereceyle, listenin başlarında kazanmıştım. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin imtihanını da kazanmıştım. Ama bir kere ok yaydan çıkmıştı. Geri dönmek olmazdı. İşin ucunda Almanya'da eğitim de vardı. Siyasal Bilgiler'i kazanamamıştım.

Turhal'a giderken Sivas'ta indim, bu 40 liradan tren parası ancak 7,5 liraydı. Gerisini cüzdanıma koyup şişine şişine evime gittim. Kendime bir cep saati aldım. Evime harçlık bıraktım. Annem sevincinden ağlayarak parayı aldı. Bu oğlunun ilk kazancıydı. Ona göre helal paraydı.

Turhal

Turhal'a vardım. Turhal'da, başka adaylarla beraber iki ay, şeker fabrikasının lojmanlarında kaldık; ahır temizledik, inek sağdık ve bir güzel beslendik. Kahvaltıda tereyağı, süt, reçel, zeytin, peynir... Bunlar benim soframı tek tek ve ara sıra ziyaret eden yiyeceklerdi. Her hafta

fabrika sinemasında bir film, bedava. Bu şeker fabrikasını görene kadar devlet fabrikalarının ne olduğunu bilmezdim. Fabrikanın bütün işçileri, sıcak sulu, merkezden ısıtmalı evlerde yaşıyorlardı. Fabrikanın büyük bir çiftliği vardı. Çalışanlara süt, yoğurt, tereyağı, sebze ve meyve çok ucuza bu çiftlikten geliyordu. Bir spor kulübü, bir sinema salonu, bir de sağlık kliniği vardı. O klinikte Dr. Ceyhun Atuf Kansu doktor olarak çalışıyordu. Aklımda yanlış kalmamışsa bir de işçiler için ilkokulu vardı. Bütün bunlardan başka, fabrika işçilerine bir paso verilirdi. Bununla senede 20 gün devlet demir yollarında bedava seyahat edebiliyorlardı. Bu, devletin sosyal politikasıydı. Onun için şeker herhalde biraz pahalıya mal oluyordu. Ama işçilerin kendileri bile bunun değerini bilmediler. Ta ki özel şeker fabrikaları kurulsun ve işçiler Turhal'da verilen hakların yüzde birini bile alamasınlar. Uzun zaman devleti kötü bir patron olarak gören işçiler, devletçiliğin ne demek olduğunu 1980'lerden sonra anlamaya başladılar. Daha sonraysa özelleştirilen fabrikalarda yok pahasına çalışmaya başlayıp da, çoğu kolayca işten çıkarılınca devlet işletmelerini savunur oldular.

Bu iki aylık stajda unutamadığım iki olay var. Biri Şemsi adlı Kıbrıslı bir arkadaşın herkesi birbirine düşürmesi. Öteki de başka bir arkadaşın aşk mektuplarını yazmam. Şemsi fal bakardı. Adı, yaman falcıya çıkmıştı. Meğer gelen mektupları açarmış. Kötü bir huyu da vardı: Dedikoducuydu, "Filan arkadaş senin için şöyle dedi, filan arkadaş sana bunu dedi" diye yalanlar uydururdu. Bu yüzden arkadaşlar birbirine düştü. Stajımızın tadı kaçtı. Bir gün Şemsi'yle yüzleşti arkadaşlar. Gerçek anlaşıldı. Şemsi bir güzel sopa yedi ve Turhal'dan kaçtı. Sonra Dil

ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde, bu sefer İngilizce bölümü öğrencisi olarak karşıma çıktı. Gene meşhur falcıydı.

Sevgilisine aşk mektupları yazdığım arkadaşımın adı Ali Ragıp'tı. Soyadını yazmıyorum, sağsa belki istemez mektuplarını yazdığımın duyulmasını. Ne edebi ve romantik mektuplardı kim bilir? Bu Cyrano de Bergerac'lığım bir akrabama pahalıya mal oldu. Liseyi bile bitirmemiş bu akrabam, üniversite mezunu bir kıza âşık oldu. Tıpkı Cyrano gibi benim yazdığım aşk mektupları ile çabucak anlaştı ve evlendiler. Sonra, gerçekle yüz yüze gelince kız, akrabamı beğenmedi, ayrıldılar. Ben de başkası için aşk mektubu yazmaya tövbe ettim.

Böyle bir aşk mektubunu Sivas Lisesi'nde öğrenciyken, arkadaşım Suzan'a bu sefer kendi adıma yazmıştım. Aynı sınıftaydık, evlerimiz aynı mahalledeydi. Aynı yollardan liseye gider gelirdik. Ama konuşamazdık, iyi karşılanmazdı. Nihayet bir mektup yazmaya karar verdim. Mektup şöyle başlıyordu: "Sizinle mutlu bir yuva kurmak kararındayım, bu yuvanın temellerini şimdiden atmayı arzu ediyorum." Kim bilir hangi romandan almışım. Uzun zaman kızı takip ettim, ama utandım, mektubu veremedim. O arada babam öldü, benim de aşkım bitti. Yıllar sonra bir karşılaşmamızda Suzan'a aşkımdan bahsettim. "Hatırlıyorum," dedi, "beni takip ederdin, hep bir kâğıt gösterirdin, herhalde bir mektup verecektin, ama vermedin." O zaman aşklarda romans vardı. Kızlarla konuşup, görüşemediğimiz için aşkımızı sembollerle ifade ederdik. Cebe kırmızı mendil takmak "aşkından yanıyorum" demekti. Beyaz mendil "aşkım saf ve temiz" demek oluyordu. Sarıya gelince "sarardım soldum aşkından" anlamına geliyordu. Şimdilerde kız erkek ilişkilerin-

de hayal ve romans kalmadı. Bunun için kolay başlıyor, kuru devam ediyor ve çabuk bitiyor.

Turhal'da stajımız sürerken bir haber geldi. Bizim staj, öğrencilik sayılmadığı için hepimizi askere alacaklarmış. Birçok arkadaş gibi ben de palas pandıras soluğu Ankara'da aldım. İlkin yatılı imtihanını kazandığım Hukuk Fakültesi'ne başvurdum. "İki aydır nerdeydin?" dediler. Yerime yedeğimi almışlar.

Dil-Tarih şanlı fakülte

Değerli arkadaşım Enver Gökçe bir şiirinde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne "Şanlı Fakülte" der. Hukuk Fakültesi'ne kabul edilmeyince ben bu şanlı fakülteye Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne başvurdum. Fakülte müdürü, Saffet Korkut adında dev cüsseli bir kadındı. İngiltere'de okumuş, İngilizce profesörüydü. Burs imtihanını kazandıktan sonra niçin iki ay geciktiğimi doğruca söyledim. Saffet Korkut bana sorular sordu. Nereliydim, babam ne iş yapardı, ailemde başka çalışan kimse var mıydı... Anlattım ve o vakit Saffet Hoca bana hiç unutmadığım bir şey söyledi: "Evladım, biz senin gibi halk çocuklarını okutmayacağız da kimi okutacağız? Zenginler zaten okuyor, giriş imtihanını da iyi dereceyle kazanmışsın. Git bana herhangi bir doktordan iki aydır hasta olduğuna dair bir rapor getir. Ben senin biriken iki aylık bursunu da verdiririm." Saffet Hoca'nın, Behice Boran'la arkadaş bir sosyalist olduğunu yıllar sonra öğrenecektim. Bu yiğit kadını, genç yaşta, pis bir sarılık yüzünden kaybettik. Ben fakülleteyi bitirmiş, ilmi yardımcı olmuştum. Bir kış günü Numune Hastanesi'ndeki odasında kendisini

ziyaret ettim. O dağ gibi kadın bir deri bir kemik kalmıştı. Bana "İlhancığım! Biliyor musun neyi özlüyorum? Dışarda olmalıyım kar ve rüzgâr göğsüme vura vura Çankaya'ya doğru yürümeliyim," demişti. Yürüyemedi 1946'nın bir kış günü Saffet Hoca'yı toprağa verdik. Fakültede düzenlenen bir toplantıda ben konuştum. Enver Gökçe de Saffet Korkut için yazdığı şu şiiri okudu:

Bir Saffet Hoca vardı dost bağında
Hürriyet yoktu sağlığında
Gün geldi gitti incecikken
Yiğitken, güzelken, gencecikken

Şimdi ne kadar dost varsa arkasında
Hasatçı, öğrenci, öğretmen
Ne kadar gül varsa toprağımızda
Daldırma gül, ak gül, gonca gül
Ne kadar sevgili varsa arkasında
Tiyatro, iş, kitap, şiir, marş
Yanar yanar ağlaşır cümlesi
Çoban ateşi hatırasında

Gâvur Müslüman demezdi
"Kendisi için bir şey istemezdi"
Yatak ölümü beklemezdi
Gitti vadesiz gencecikken
Yiğitken, güzelken, incecikken
Ölüm! Adın kalleş olsun.

Tırnak içine alınan mısra o yıllarda Türkçeye çevrilen *Gazap Üzümleri* romanından alınmıştır.

Biz gene dönelim fakülte maceramıza... Saffet Hoca'nın isteği üzerine hemen Sivas'a yazdım, babamın öğrencilerinden olan Mal Müdürü Rasim Çeliker'in yardımıyla hü-

kümet doktorundan bir rapor aldım. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü'ne böylece öğrenci oldum. Rasim Bey yıllar sonra bir kalp rahatsızlığından Ankara'ya geldi, evimde konuk ettim. Merdivenleri çıkamadığı için sırtımda indirdim, sırtımda çıkardım onu. Bana hep takılırdı, "İlhancığım sen hakkımı, beni sırtında taşıyarak ödedin." Rasim Bey tırnakla özel kâğıtlar üzerine pek güzel yazılar yazardı. Daha sonra Sivas Sanayi Mektebi'ne müdür oldu. Sivas Sanayi Mektebi, Rasim Bey'in müdürlüğü zamanında pek güzel halılar üretti ve bu halılar çok aranan, meşhur halılar oldu.

Ben Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne girince yıl 1940'tı. İkinci Dünya Savaşı'nın eli kulağındaydı. Dil Tarih'te hayatımın on yılı geçti. Dört yıl öğrencilik, dört yıl doktora öğrenciliği, iki yıl da ilmi yardımcılık. Bu yıllar savaşın kıtlık ve korku yıllarıydı. Türkiye savaşa girmedi ama ekmeği, şekeri, pirinci ve daha başka yiyecek maddelerini karneyle aldık. Ben insan olarak ve bilim adamı olarak formasyonumu Dil Tarihli yıllarıma borçluyum. Bir uzun hikâye. En çarpıcı yanlarını, aklımda kaldığınca anlatacağım

Baraj gezisi

"Bu memleket komünist olacaksa onu da biz yaparız!"

Bu yazının başlığındaki ifade sık sık Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'a mal ediliyor. Aslında kimin söylediği pek de önemli değil. İddianın kendisi bir devirde bazı insanların zihniyetini göstermesi bakımından önemli. Bu olaya ben tanık oldum, bu sözün kimin ağzından çıktığını gözlerimle gördüm, kulaklarımla duydum.

1946 olacak. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden kızlı erkekli bir grup Baraj'a eğlenmeye gittik. O vakit Ankara'nın tek eğlence yeri Baraj'dı. Orada küçük ama güzel bir orkestra vardı. Parası olanlar bira içti, Ankara Birası. İsmet Paşa ile Celal Bayar'ın arasını açan Atatürk Orman Çiftliği'ndeki bira fabrikasının birası.

Kumanyalar yendi, danslar edildi ve bir ara orkestra "Volga Volga" diye bir Rus halk şarkısı çalmaya başladı. Bu, Don balıkçılarının tanınmış bir halk şarkısıdır: "Önümüzde çok yol var, yürüyelim yoldaşlar, hayda da hayda" filan diye Türkçeye çevrilmiştir. Bilenlerimiz orkestraya katıldı, sesi kötü olanlar sadece dinledi. Türkü koro halinde söylendi. Başka türküler de söyledik. Güzel bir hafta sonu geçirmiştik, evlerimize rahat ve dinlenmiş döndük. Ben deliksiz bir uykudaydım, kapı çalındı. İki sivil polis, "Vali Bey sizinle görüşmek istiyor, hükümet binasına gideceğiz," dedi. Gece yarısı vali beyin benimle hükümet binasında ne işi olacak? Herhalde çok önemli bir şey var diyerek giyindim, gittim. Hoş, gitmemek olur muydu? Vali konağına vardım. Ne göreyim, bizim arkadaşların hepsi vali beyin kapısının önünde volta atmıyorlar mı? "Hayrola, nedir?" filan dedimse de kimsenin bir şey bildiği yok. Arkadaşlar işi matrağa vuruyor, "Taş kaldırmışınız oğlum, neden saklıyorsunuz?" yollu şakalar yapılıyor. O devir solcu öğrencilerin her ay başında bir yerlerde taş kaldırarak, para aldıkları dedikodusu vardı. Parayı Ruslar koyuyordu. Buna gerçekten de inananlar vardı. Başka arkadaşlar, "Havuza Ruslara verilmek üzere mesaj bırakmışız veya kız kaçırmışız," filan diyorlar.

Saat 10'da vali bey teşrif ettiler. Vali, Cumhuriyet Halk Partisi'nin valisi Avni Doğan'dı. Kaşlarının ucunu

Atatürk'ün kaşları gibi yukarıya kaldırmış, heybetli bir vali. O vakit böyle kaşlar Atatürkçülük işaretiydi. Karşısına dizildik. Kız arkadaşlarımız pek tedirgindi. Hepimizi şöyle bir süzdü vali bey. Bizi korkutacak kadar beklediğine inandıktan sonra, "Siz dün bir Rus şarkısı söylemişsiniz, doğru mu?" deyiverdi. Büyük suçumuzu kabullenmemizi istiyordu. Biz hem bu dehşet suçumuzu öğrenerek rahatlamış, hem de yarı gecede bunun için mi çağrıldığımıza hayret etmiştik. "Türk şarkıları yok muydu? Siz Türk değil misiz?" diye bizi bir güzel haşladı. "Aman vali bey, biz Türk halk şarkıları da söyledik, sonra ilkin orkestra başladı bu şarkıya, onlar da suçlu olmalı," dedik, ama varak-ı mihr ü vefayı kim okur kim dinler? Sonra aşağı perdeden nasihata geçti vali bey. Gençmişiz, geleceğimizi düşünmeliymişiz. Bu seferlik bizi affediyormuş. Sonra o meşhur cümleyi patlattı: "Bakın çocuklar! Eğer bütün dünya komünist olacaksa Türkiye en son komünist olacaktır. Eğer Türkiye komünist olacaksa onu da biz yaparız, size bırakmayız, haydi gidin." Ucuz atlattık diye evlerimize döndük. Bir daha da "Volga Volga" şarkısını ağzımıza almadık. Yukarıda bu sözler Vali Tandoğan'ın değil dedim. Niyetim Tandogan'ı arkalamak değil. Kılıkları kötü diye köylüleri Atatürk Bulvarı'ndan geçirmezdi Tandoğan. Bu köylülerin sefaretlerin önünden geçerek bizi yabancılara kötü göstermeye hakları yoktu. Tandoğan'ın adı bir doktorun öldürülmesi davasına karıştı. Oğlu, bir doktoru öldürmekle suçlanıyordu. Tanık olarak mahkemeye çağrıldı. Sanık muamelesi yapılmış olacak ki: "Bana bunu nasıl yaparlar?" diyerek başına bir kurşun sıktı, 1946'da olacak, öldü. Astığı astık, kestiği kestik bir valiydi. Uzun yıllar Ankara ondan soruldu. Hakkını da yememek gerek.

Meyhaneler tam vaktinde kapanırdı. Ankara sokaklarını sarhoşlar dolduramazdı. Milli Korunma Kanunu'nun yaman uygulayıcısıydı. Karaborsacılara göz açtırmazdı. Ne diyelim, sevabı ve günahıyla gitti. Esti bir muhalif ruzigâr; kendi gitti, ismi kaldı Tandoğan Meydanı'nda yâdigar.

Âşık Veysel Şatıroğlu

Âşık Veysel'i Ankara'da tanıdım. Yıl 1943 filan olmalı. Şarkışla'nın Sivralan (Söbelen) Köyü'nden Âşık Veysel'in hayatını kökten değiştiren ilk olay Sivas'ta yaşanır. Sivas Milli Eğitim Müdürü Kutsi Tecer'in girişimiyle Sivas'ta "Halk Şairlerini Koruma Derneği" kurulur. Sonradan Ankara Radyosu'nda "Yurttan Sesler Programı"nı idare edecek olan Muzaffer Sarısözen derneğin sekreteridir. Kendi ifadeleriyle derneğin amacı: "Bir yandan Türk gençliğinin medeni idealini halka ve köylüye aşılamak, bir yandan da köy ve halk içinden süzülüp gelen değerleri umuma tanıtmaktır." Bunun için her sonbaharda bir halk şairleri bayramı yapmaya karar verilir ve bunlardan ilki 1931 yılında yapılır. Bayrama 15 âşık katılır, Veysel bunlardan biridir. Bayram bütün yurtta ilgi uyandırır. Devlet Demir Yolları, bayrama katılacaklara yüzde 50 indirim yapar, konuklar dernekçe ağırlanır, bayram için kartpostallar basılır, yerel gazeteler birer sayısını bayrama ayırır. Bayramın anısına bir de kitapçık yayımlanır.[6] Bayrama katılan halk, çekilen halayları, âşıkların sözünü ve sazını, aydınların konuşmalarını coşkuyla izler. Bu küçük kitapçıkta Veysel'in bir tek şiiri bile yayımlanmamıştır, ama öbür âşıklarla beraber resmi dergilere ve gazetelere geçer.

6 *Sivas Halk Şairleri Bayramı*, Hzl. Ahmet Kutsi Tecer, Sivas Kamil Matbaası, 1932.

Veysel bu toplantıdan köyüne yeni umutlar ve heyecanlarla döner; sazını ve sesini dinleyen, ona değer veren bir idare vardır iş başında. Veysel Ankara'ya gidecek, Cumhuriyet'in başı Mustafa Kemal Paşa'ya şiirlerini dinletecektir. Cebinde bir destanla Veysel, bir arkadaşının, Küçük Veysel'in elinden tuta tuta, 1933 yılında, Sivralan'dan yola çıkar. Üç ay yayan yapıldak köylerde konup göçerek, yiyip içerek Ankara'ya varır. Cebindeki destan "Türklerin ihyası Hazret-i Gazi, / Kurtardı vatanı düşmanımızdan" diye başlamaktadır. Veysel Ankara Radyosu'na çıkar, sesi bütün Türkiye'de duyulur. Mustafa Kemal Atatürk de duyar ve bu sesten ve sazdan duygulanır, Veysel'i görmek ister. Oysa garip Veysel, kenar mahallelerde kaybolmuş, bir tanıdığın küçük gecekondu evinde kalmaktadır. Bütün aramalara karşın bulunamaz. Böylece büyük bir fırsatı kaçırır. Ama Veysel Cumhuriyet'in aydınlarıyla tanışır, onları sever, onlar da bu gözleri görmeyen, nükteli ve olgun âşıktan çok hoşlanırlar. Veysel artık Ankara'ya sık sık gelecek, Atatürk'ün ölümü için yazdığı bir şiir radyoda okunacak ve gazetelere basılacaktır.

Ben Dil Tarih'te öğrenci iken Veysel Ankara'ya hemen her yıl geliyordu. Hergele Meydanı'ndaki Kırşehir Hanı'nda kalırdı. Bu Hergele Meydanı, şimdiki Opera Meydanı'nın adıdır. Kırşehir Hanı'nın da solcu arkadaşların hayatında önemli bir yeri vardır. Hanın genişçe bir odasında arkadaşlardan Laz Naci, Köylü İbrahim sürekli kalırdı. Galiba Yaşar Kemal de bir ara orda kalmıştı. Ankara'ya yeni gelen gariban için yere bir şilte veya ot dolu bir yatak daha atılır, böylece yersizlikten kurtulurdu. Bu odada bir türkü yarışması yaptığımızı hatırlıyorum. Yarışmada sesi en kötü olan bendim. Benden sonra Yaşar Kemal geliyordu.

"Resimde en sağda Aşık Veysel, 1932 âşıklar bayramında daha tanınmamışken."

Âşık Veysel her gelişinde bu handa kalırdı; ben gider, handan alır, fakültemize getirirdim. Veysel'in güçlü bir hafızası vardı, ondan yalnız kendi şiirlerini değil öbür âşıkların da şiirlerini kaydederdik. Halk kültürü için Veysel değerli bir kaynaktı. Gözleri görmezdi ama bir gittiği yeri bir daha unutmaz, artık yardım almadan oradan yürüyebilirdi. Olgun, nüktedan, hoşsohbet bir insandı. Bir gün Kırşehir Hanı'nın üç beş basamak merdiveninden iniyoruz. Ben Veysel'in koluna girip yardım etmek istedim. Veysel'in cevabı, "İlhan Bey, ben kör müyüm, niye koluma giriyon?" oldu. Başka bir gün Kutsi Tecer'in evine yemeğe davet edilir, sazını da yanına alması rica olunur. Veysel sazı omzunda yemeğe varır. Yenir, içilir, sohbet koyulaşır; Veysel'in sazı unutulur. Veysel bir bekler, iki bekler, bakar ki saz çalmasını isteyen yok, "Beyler" der "biz yedik içtik saz acından ölüyor."

1960 yılında Veysel'le ayrıldık. Ben Amerika'ya geldim. Uzun zaman haberleşemedik. 1970 yılında askeri müdahaleden hemen sonra Türkiye' ye varınca Veysel'i köyünde ziyaret ettim. Kapısını açıp "Merhaba Veysel" deyince sesimden tanıdı. "İlhan Bey, sen nerden çıktın yahu!" diye cevap verdi. Oturduk, bana tavuk kestirdi, rakı açtırdı, yedik içtik. Sonra ses makinemi açtım, şiirlerini ve bildiği halk türkülerini kaydettim. Bu kaydın özelliği türkülerin sözlerini de Veysel'e okutmam oldu. Bu kaydı Kültür Bakanlığı yayınladı. Bu ziyarette duvardaki bir Şarkışla kilimine sık bakmışım. Kızı "Baba, İlhan Bey kilime çok bakıyor" deyince Veysel sordu. Ben de "Veysel bu kilimi çok sevdim" dedim. Veysel "Hoca! Al senin olsun" deyiverdi. Elbet Veysel'in duvarını süsleyen, kızının dokuduğu kilimi alamazdım. "Biz gene yaptırırız" deyince "Parasını da

benden alır mısınız?" diye sordum. Alırdı, ne kadar 1200 lira. Parayı verip kilimi aldım. Kenarında kızı Zekine (Sakine) adı işlenmiş olan bu kilim, Amerika'yı filan gördükten sonra bugün de Ankara'daki evimi süslemektedir. Bu kilimi Amerika'ya göndermem bir sorun oldu.

Paket Postanesi'nden sordum. Kilimi yuvarlayıp bir sağlam torbaya koymam söylendi. Torbayı yaptırdım, Paket Postanesi'ne vardım. Bir genç çocuk yanıma yaklaştı "Amca, kilimi yurtdışına göndermek için ben şu formu dolduracağım, bana yüz lira vereceksiniz" dedi. "Oğlum, benim okuyup yazmam var" dedim. Formu doldurdum ilgili memura verdim. "Beyim bunun değerinin 1000 liradan fazla olmadığına dair bir vesika getireceksiniz" dedi. Vesikayı Posta Caddesi'ndeki Halıcılar Cemiyeti verirmiş. Adres yakındı, gittim. "Beyim," dediler, "ilgili memur daha gelmedi, belki bugün gelmez ama kolayı var, biz ona bir telgraf çekeriz, karşılığı hemen gelir, ama o vakit bize 50 lira ücret vereceksiniz." Parayı verdim yazıyı alıp postaneye vardım gene. Yazıyı gösterdim. "Beyefendi, şimdi de Kültür Bakanlığı Eski Eserler Müdürlüğü'nden bu kilimin antika olmadığına dair bir yazı getireceksiniz," dedi. Bu komisyon ayda iki defa toplanırmış ben iki gün sonra Amerika'ya döneceğim. "İnsaf yahu! Değeri bin liradan düşük antika olur mu?" filan diye memurla tartışırken o genç çocuk geldi. "Amca boşuna uğraşma, gönderemezsin. Bana yüz lira vereceksin, ben ellisini müdüre vereceğim, o vakit gider," dedi. Çaresiz yüz lira daha verdim, kilim Amerika yolunu tuttu.

1939'un sonu, 40'lı yılların başı ciddi sorunlara gebeydi. İkinci Dünya Savaşı'nın eli kulağındaydı, Atatürk'ün ölümünün memleketimizde ciddi bir buhrana sebep ola-

cağı korkusu vardı. İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçildi. İnönü Kurtuluş Savaşı kahramanıydı, Atatürklü yıllarda uzun zaman başbakanlık yapmıştı, laik Cumhuriyet'in kurucularındandı. Türkiye Cumhuriyeti bağımsız ve laik bir devlet olarak yoluna devam edecekti. İnönü cumhurbaşkanı olduktan sonra yapılan ilk seçimde Atatürk'le araları bozulmuş olan Kazım Karabekir, Ali Fuat gibi generalleri ve kapatılan Türk Ocakları'nın başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'i milletvekili seçtirdi, böylece muhalefet edebilecek kırgınlar susturuldu. Bu paşaların ikisi de "Biz halifenin ekmeği ile büyüdük" diyerek hilafetin kaldırılmasına karşı çıkmıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Karabekir ve Ali Fuat hem ordu kumandanı, hem milletvekili idiler. Atatürk, *Nutuk*'ta, bu generallerin bir darbe yapmak peşinde olduklarından kuşkulandığını söyler. Hemen bir kanunla ordu kumandanlığı ile milletvekilliği birbirinden ayrılır. Bir insan ya ordu kumandanı olacak ya milletvekili. Bu kumandanlar milletvekilliğini seçip Meclis'te kaldılar. Haber o idi ki İnönü bu paşalara Atatürk'ten hiç bahsetmeyecekleri konusunda söz almış. Bu, Atatürk'ün aleyhinde konuşmayacaksınız, demekti. İsmet İnönü'nün seçilmesinde en önemli etken olan Fevzi Çakmak, yeni devirde genelkurmay başkanı olarak göreve devam etti.

Savaş yılları büyük sıkıntılar getirdi. Alman orduları Trakya kapılarına dayanmıştı. Türkiye 500.000 kişilik bir ordu besliyordu. Yeri gelmişken haksız bir eleştiriye dokunmak istiyorum. Cumhuriyet'i kötülemek isteyenler camilere katır bağlandığını ileri sürerler. Haksız ve yanlış bir karalamadır bu. Türkiye Cumhuriyeti'nin silah altında tuttuğu büyük bir orduyu konduracak kışlası, yatakhaneleri ve barınakları yoktu. Bu yüzden askerin bir

kısmı camilere yerleştirilmiştir. Sivas'ta böyle bir caminin önünden ben her gün geçerdim. Meydan Cami asker dolu idi. Bazı askeri birliklerin o vakit katır sırtında taşınan topları da vardı. Bunun için cami avlusuna katır da bağlanmış olabilir. Olay budur. Bu bir zorunluluktu. Yoksa dine ve camiye saygısızlık değil.

Savaş yıllarında ekmek, şeker, pirinç ve un gibi ana gıda maddeleri karneye bağlandı. Biz ekmek sıkıntısı çekmedik. Ankara'da Gemerekli askerler vardı. Askere tam ve büyük tayın veriliyordu. Onlar bize tayın getirirlerdi. Ve annem her yıl Gemerek'e gider; un, bulgur, nohut, fasulye gibi ana gıda maddelerini alır, torbalara doldurarak getirirdi. Bunları Hoca Hasan Efendi'nin hatırını sayan öğrencileri ve tanıdıkları verirdi.

İnönü, savaş yıllarında memleketimizin en önemli eğitim projesinin hayata geçirilmesine çok büyük destek verdi. Bu atılımın adı Köy Enstitüleri idi. Enstitülerin diğer öğretmen okullarından pek çok farkı vardı. Buraya sağlık memuru ve öğretmen yetiştirilmek üzere yalnız köy çocukları alınıyordu. Bu çocuklara klasik eğitimle beraber marangozluk, demircilik, arıcılık gibi bir sanat öğretiliyordu. Enstitüyü bitirenler köylere atanıyor ve bunlara köy okulunun bitişiğinde hazırlanan bir ev veriliyor, öğretmenler köyde kaldıkları sürece bu evde kirasız oturuyordu. Bu köy öğretmenlerine kent öğretmenlerine verilen maaşın onda biri kadar verilirdi. Şehirde öğretmen ayda 200 lira alıyorsa, köy öğretmeni 20 lirayla çalışıyordu. Ama Enstitülü öğretmenden köyde sanatını işleyerek geçimine katkı sağlaması bekleniyordu. Marangozsa köylünün evini tamir edecek, demirci ise saban demirini onaracaktı. Arıcılık öğrenmişse bal yetiştirecek, köylüye de arı beslemeyi

öğretecekti. 1945 yılından sonra aynı İnönü, Enstitülerin yıkılmasına göz yumdu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin en başarılı milli eğitim bakanını, Hasan Âli Yücel'i, Bakanlıkta tutmadı. Savaş yıllarında hemen her hafta başarısını övdüğü, Enstitülerin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç'un mahkemelerde sürünmesine göz yumdu.

Savaş yıllarında Cumhuriyet'in başarı hanesine yazılacak başka bir kültür projesi yer aldı. Hasan Âli Yücel'in bakanlığı zamanında Tercüme Bürosu kuruldu. Bu büro 500 ciltlik dünya klasiklerini Türkçeye kazandırdı. Bu tercüme faaliyetini yürütenler Sabahattin Eyüboğlu, Orhan Veli, Melih Cevdet gibi değerli aydınlardı. Memleketimizde 1950'lerden sonra yetişen yazarlar dünya klasiklerini anadillerinde okuyabilen şanslı insanlardı.

İkinci Dünya Savaşı 1945 yılında sona erdi. Hitler Almanyası, Mussolini İtalyası ve Japonya teslim oldu. İsmet İnönü de Polis Vazife ve Yetkileri Kanunu'nda bazı değişiklikler yaptı ve yeni bir siyasi parti kurulmasına yol açtı. Demokrat Parti kuruldu. 1946 yılında seçim yapıldı. Bu seçim ilk tek dereceli ve serbest seçimdi. Bu tarihten evvel memlekette tek siyasi parti olduğu için CHP'nin listesine kim girerse o milletvekili olurdu. Bunları da cumhurbaşkanı, başbakan ve CHP genel sekreteri listeye alırdı. Bir gerçeği burada belirtmek gerek. Bu üç kişi tarafından seçilen adaylar elbet Cumhuriyet devrimlerini beğenen ve Cumhuriyet'e bağlı kişiler olacaktı. Aynı zamanda gerçekten değerli, eğitim seviyesi yüksek, hemen hepsi üniversite bitirmiş, bir kısmı Avrupa ve Amerika'da eğitim görmüş, yabancı dil bilen insanlardı. 1945'ten sonraki Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri bu bakımlardan çok geride kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı bitti. Bütün dünyada bir barış dönemi açılıyordu. 1945 yılında Demokrat Parti kuruldu. Yeni kurulduğu halde Demokrat Parti beklenmedik bir başarıyla Meclis'e 67 milletvekili soktu. Memleketimizde gerçek bir demokrasi idaresi bekliyorduk. Bu gerçekleşmedi, tam tersi oldu. Savaşı beraber kazanan demokrasi cephesi yani Amerika, İngiltere ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) parçalanmaya başladı. Komünizm Polonya, Romanya, Bulgaristan'ın tamamına ve Almanya'nın yarısına yerleşti. İran'ın kuzeyinde Pişeveri'nin liderliğinde bir Şii Halk Cumhuriyeti kuruldu. Daha sonra Çin'de Mao'nun komünist Halk Cumhuriyeti kurulacak, Hindistan'ın dışında bütün Asya komünist rejimlerin eline geçecekti.

Bu gelişmeden çok endişelenen Batı, özellikle Churchill'in İngilteresi, komünizmin daha fazla yayılmasını durdurmaya karar verdi. Yunanistan'da komünistlerle kralcılar arasında başlayan içsavaşı İngiliz tankları kralcıları destekleyerek bastırdı. Amerika bir hava köprüsü kurarak Batı Almanya'nın komünizmin eline düşmesini önledi. Komünistlikten korku Amerika'yı bile sardı. Amerikan Savunma Bakanı Dullas, korkunç bir paranoya ile "Eyvah, komünistler geliyor!" deyip kendini bakanlık penceresinden attı. Komünizmin yayılması ille de önlenmeliydi. SSCB ile savaşa girmenin imkânı yoktu. Batı, başka bir yol denemeye karar verdi. Komünist olmayan dünyada özel sermaye desteklenecek ve kapitalist gelişme sağlanacaktı. Bu ekonomik temele bir de ideoloji lazımdı. Bu ideolojiyi Müslümanlıkta buldular. İslam, özel girişime karşı değildi. "Allahsız, dinsiz, aileye saygısız" komünizme elbet karşı olacaktı.

Türkiye'de bu korkuyu besleyen bazı önemli olaylara tanık olduk. Bir Gürcü gazetesi yayımladığı makalede Kars ve Ardahan'ın Sovyet Gürcü Cumhuriyeti'ne ait olduğunu ileri sürdü. Stalin, Boğazlar rejimi anlaşmasının uzatılmasına karşı çıktı, Çanakkale Boğazı'ndan üs istedi. Amerika ilkin Stalin'le çatışmak istemedi. Türkiye bu baskıya, bir zaman tek başına direndi. Ama SSCB ile Batı'nın arası iyice açılınca Amerika Türkiye'yi yalnız bırakmamaya karar verdi. Rusya'nın yumuşak karnı denen Türkiye'ye yardım kararı alındı. Marshall yardımı çerçevesinde bize ilk krediler açıldı. Ve biz Amerika'nın savaş artığı malzemesini de almaya başladık. Bunların bir kısmı bedava, bir kısmı krediyle alınıyordu. Savaştan kalma kamyonlar, havan topları ve Roosevelt ayakkabıları bu yardımın içinde idi (Amerika'dan gelen kırmızı asker ayakkabılarına "Roosevelt", İngiltere'den gelen siyah ayakkabılara "Churchill" adı verilmişti). Yardımda Teksas katırları da vardı. Ben Kars'ta yedek subayken bu katırları askerlerimizin çok sevdiğine tanık oldum. Onların ahırında gece nöbeti tutmak için erler sıraya girerdi. Türkiye'nin Amerika'ya borçlanması o vakit başladı. Borçlanma 1950'lerde başlayan Menderes devrinde de devam etti. Hem Cumhuriyet Halk Partisi hem Demokrat Parti hükümetleri bu yardımı pek sevdiler. Nasıl ödeneceğini düşünmeden boyuna kredi istediler. Bu yardımın Osmanlı devrindeki adı Düyun-u Umumiye idi. 1940'lardaki adı Marshall yardımı oldu. Şimdiki adı Dünya Bankası'dır. Sanırım hâlâ borcumuz var. Yardımı yapanların küçük bir ricası vardı. Bu krediler iktisadi devlet kuruluşlarına değil, özel girişime verilecekti. Türkiye'de özel girişimin beslenmesi ve büyümesi böyle başladı.

Yardımın hemen arkasından memleketimize bir Amerikan yardım heyeti, onlarla beraber Amerikan askerleri ve sivil uzmanlar geldi. Kavaklıdere'ye yakın Atatürk Bulvarı'nda büyük bir bina satın aldılar. Amerikalılar için adını hatırlamadığım bir Amerikan pazarı kuruldu. Oraya her şey Amerika'dan ve gümrüksüz geliyordu. Bu pazarda viskiden düdüklü tencereye kadar her şey yok pahasına satılıyordu. Oraya ancak ve yalnız Amerikan askerleri girebilirdi. Çankaya'nın, Kavaklıdere'nin en güzel evlerini Amerikalılar kiraladı. Sokaklar "for rent, for lease" (kiralıktır) ilanlarıyla donandı. Amerikalı, kira için avuç dolusu dolar ödüyordu. Çünkü kira bedelleri Amerikan ordusundan geliyordu. Ev kiraları fırladı, Türkler bu bölgelerde ev tutamaz oldular. Memleketimizde bir Amerikan sevdasıdır başladı.

Hanımlarımızın Amerikalı erlerden aldıkları giyecek, yiyecek ve içki bizim Hergele meydanındaki bitpazarlarına düştü. Ben de bir Amerikalı generalin yazlık pardösüsünü satın aldım. Genişti, etekleri yerleri süpürüyordu, varsın süpürsündü. Ucuzdu ve sağlamdı. Ben 137 lira maaşımla bir palto alamazdım. Tokat'ta öğrencilerimle çektirdiğim bir resimde General Taylor'un bu giysisi görülmektedir.

Bu sevda yıllarının birinde bir Amerikan gemisi İstanbul'u ziyaret etti. Adı *Missouri* olacak. Yer yerinden oynadı, kıyametler koptu. İstanbul'da genelevler beyaza boyandı, ayakları takılıp bizim gibi çukura düşmesinler diye konukların yürüyeceği kaldırımlar onarıldı. Rus salatasının adı Amerikan salatası oldu. Amerika'yla ilişkilerimizin normal hale gelmesi çok vakit alacaktı.

Bu koşullarda Cumhuriyet Halk Partisi'nde ciddi bir değişim yer aldı. Savaş yıllarında karaborsada mal sata-

rak palazlanan ticaret burjuvazisi iyice güçlenmişti. Bu yıllarda karaborsa şöyle çalıştı: Hükümet aşırı fiyat artışlarını önlemek için bir Milli Korunma Kanunu çıkardı. Yiyecek, giyecek ve eşya fiyatları bakanlar kurulunca kararlaştırılıyor, daha pahalı satanlar cezalandırılıyordu. Taze süt ve yumurta almak çok zordu. Bunlar sadece Atatürk Orman Çiftliği'nde üretilir ve bakkallara dağıtılırdı. Ben erken saatte mahalledeki bakkalın önünde beklerdim. Süt ve yumurta gelir, on dakika sonra satılıp bitmiş olurdu. Biraz sonra gider, arka kapıdan süt ve yumurtayı karaborsa fiyatından satın alırdım. En az üç dört misli para ödeyerek. Yurtdışından getirilen malların da satış fiyatı bu kanunla belirlenirdi. Ama onlar da gelir gelmez kaybolur, karaborsaya aktarılırdı. Bir ara Almanya'dan renkli basmalar geldi. Bunu tanınmış bir kumaş mağazası satacaktı. Dükkânın önündeki uzun kuyrukta bir zaman bekledikten sonra kız kardeşlerime üç beş metre basma aldık. Ama bu elbiselik, kanunla belirlenen fiyattan daha fazlaya satılıyordu. Milli Korunma Kanunu'nun işlemesini kontrol için bir denetçiler grubu oluşturulmuştu. Bu denetçilerden biri hukuk fakültesinde öğrenci olan arkadaşım Sacit Uz'du. Durumu ona anlattık. Satılan basmanın fiyatı kontrol edildi, zabıt tutuldu. Mağaza sahibi mahkemeye verildi. Alacağı ceza ağırdı. Ama avcı ne kadar al bilirse, ayı o kadar yol biliyordu. Dükkân sahibi "Benim haberim yok, tezgâhtar satmış" diyerek yakayı kurtardı. Tezgâhtar ne kadar hapis yattı bilmiyorum.

O yılların mal kıtlığında ve karaborsa vurgununda, bir devlet işletmesi olan Sümerbank'ın bizlere nasıl faydalı olduğunu belirtmek isterim. Sümerbank ayakkabıdan kaput bezine kadar birçok giyecek malzemesi üretir ve

bunları kendi mağazalarında satardı. Ulus Meydanı'nda büyük bir Sümerbank mağazası vardı. Ayakkabılar kaba saba idi, görünüşleri hantaldı; ama sağlam ve ucuzdu. Ankara'nın ayazında, sabahın köründe kuyruğa girer, bir çift ayakkabı veya beş metre kaput bezi almak için saatlerce beklerdik. Gelen mal sınırlı idi, hemen tükenirdi. Onun için erken kalkmak zorunlu idi. Burada da sorun sadece malın az gelmesi değildi; bütün devlet dairelerinde olduğu gibi iltimas ve kayırma işe karışırdı. Önemli bir insandan bir kart götürünce hemen istediğin malı arka kapıdan alır, zafer kazanmış gibi evine dönerdin. Ben öğrenci idim. Yukarıdan tanıdıklarım vardı. Ama onlardan bir çift ayakkabı için yardım istemeye utanırdım. Bir gün yüzümü kızartıp müdüre çıktım. Öğrenci olduğumu, 40 lira bursla geniş bir aile geçindirdiğimi, piyasadan pahalı mal alamadığımı anlattım. Müdür, anlayışlı bir insanmış. Satış müdürüne telefon etti ve ben istediklerimi alarak şişine şişine evime döndüm. 2000'lerde, Adalet Parti hükümetinde adı kötüye çıkan ve babalar gibi yok pahasına sattıkları Sümerbank ve Etibank gibi devlet kurumları olmasa halk kıçına don, ayağına ayakkabı bulamayacaktı.

Savaş yıllarında palazlanan karaborsanın başka bir vurgun yolu da vardı. Bu yol Demokrat Parti idaresinden sonra gelişmişti. Döviz kıttı ve isteklilere hükümet resmi kur fiyatından tahsis yapıyordu. Resmi kurdan bir dolar 2,5 Türk lirası ise karaborsada 11 lira idi. Çeşitli torpillerle devletten ucuz döviz alan zengin oluyordu. Diyelim bir gazeteci matbaa makineleri getirecek. Resmi kurdan dünya kadar döviz alıyor, bir gazete çıkarıyor. Gazete çıkarmasa bile dövizi karaborsa fiyatından satarak dünyanın parasını kazanıyordu. Eğer gazete çıkarırsa hükümete

minnet duyuyor ve onun politikasını körü körüne destekliyordu. Bu yolla basın da kontrol altında tutuluyordu. Bu tip gazetelerin adı o vakit besleme basın olmuştu.

Karaborsa ve özel girişim kazancıyla zenginleşenler Cumhuriyet'i elinde tutan asker-aydın-bürokrat kesimine kafa tutmaya başladı ve idarede söz sahibi olmak istediler. İnönü'nün çok partili rejime geçmek istemesinin bir nedeni budur. Öteki de demokrat devletler birliğinin dışında kalmamak.

Gerek savaş yıllarında, gerek savaş bittikten sonra, özellikle 1945-50 arasında Türkiye Cumhuriyeti tam bir polis devleti halini almıştır. Milli Emniyet devlet içinde güçlü bir devlet oldu. Vatandaş hangi işe başvursa Milli Emniyet'e sorulurdu, oradan iyi hal kâğıdı almadıkça hiçbir işe giremezdiniz. O vakit şimdiki gibi uzaktan dinleme ve takip etme teknikleri gelişmemişti. Bugün Amerika, Pakistan'daki bir toplantıyı hemen öğrenebiliyor, Washington'dan bir düğmeye basarak Peşaver'de üç kişinin bir araya geldiği evi füzeyle yerle bir edebiliyor. Türkiye'de o yıllarda siz takip edilirdiniz. Peşinize bir polis takılır, nereye gitseniz gölge gibi sizi izlerdi. Biz bunlara "meraklı vatandaş" derdik ve bunları hemen tanırdık. Siyah gözlük takar, ceplerinde bir gazete taşırlardı. Birden arkanıza dönüp bakarsanız hemen cebinden gazeteyi çıkarır, bir duvara dayanarak gazete okuyor gibi görünürlerdi. Mevsim kış ise, biz inadına uzun yollara vurur, bu meraklı vatandaşları bir güzel yorar ve dondururduk. Milli Emniyet'in sizden bilgi istediği de olurdu. Verseniz bir türlü, o vakit ajan oluyordunuz; vermeseniz bir türlü, bilgi vermediniz mi devlete yardım etmiyor durumuna düşerdiniz ki o vakit belalardan bela beğenin.

Milli Emniyet'in bir sürü gönüllü haber kaynakları vardı. Ankara'da oturduğum evin altında bir sütçü yaşardı. İki güğüm süt satın alırdı, dört güğüm süt satardı. Polis ajanı olamazdı; ahmak, cahil bir adamdı. Ama penceresinin önüne oturur, evime kim geliyor, kim gidiyor gözetlerdi. Şair Eşref'in bir dörtlüğü vardır:

Tefrika saldın miyan-ı millete şol rütbe kim
(Milletin arasına o kadar nifak saldın ki)
Âlet etmekte seni ağraza dostun düşmanın
(Dostun düşmanın seni garazlara alet ediyor)
Padişahım verme beyhude hafiyye aylığı
(Padişahım boşuna hafiye aylığı verme)
Hasbeten-lillah millet hep hafiyyendir senin.
(Millet bedavaya hep senin hafiyendir.)

Böyle bir gizli polisi fakültemizde Pertev Naili Boratav'la benim ofisimizin bulunduğu kata yerleştirdiler. Köşede bir odada oturur, geleni gideni gözetlerdi. Biz ona Polis Emin derdik. Odamıza kim gelecek? Arkadaşlar filan. Dışarıdan geleceklerin fakülteye girmesi yasaktı. Daha kapıda bir memur onların kimliğini kontrol ederdi.

Böyle bir polis hikâyesini Abidin Dino anlatmıştı. Gene İnönülü savaş yılları... Büyük şehirlerde örfi idare (olağanüstü hal) vardı. Bu idare, keyfi bir kararla bir grup solcuyu Samsun'a sürgün eder. Aralarında Abidin Dino da vardır. Bunlar bir otele yerleşir. Grup halinde, sık sık Karadeniz kıyısındaki bir parka gider, banklara otururlar. 30-40 insan başka nereye gidecek? Bir polis memuru da bunları takip eder ve her gün valiye rapor verir. Raporun biri şöyle: "Sürgünler gene Karadeniz kıyısındaki parka kadar yürüdüler, banklara oturdular. Yüzlerini Rusya'ya döndüler ve 'Ey benim vatanımdan gelen dalgalar, bize öz

yurdumuzdan ne haberler getiriyorsun?' diye düşündüler." Vali aklı başında bir adam olacak ki polis memurunu çağırır ve sorar: "Anladık bunlar parka kadar yürümüş, banklara oturmuşlar. Sen de o banklardan birine otursan yüzünü Rusya'ya dönersin. Hadi bunu da anladık. Bu adamların neler düşündüğünü nasıl yakaladın?" Polisin cevabı şöyle: "Vali bey, bunlar gomonis değil mi, başka ne düşünecekler?"

Ben bu koşulların fakültemize nasıl yansıdığını ve benim hayatımı nasıl etkilediğini anlatacağım. Dil-Tarih'te çok iyi hocalardan ders aldım. Abdülbaki Gölpınarlı'dan divan edebiyatı okudum. Baki Bey İstanbul Üniversitesi'ne gidince onun yerine Ferit Kam metin şerhi hocam oldu. Pertev Naili Boratav'dan folklor ve halk edebiyatı okudum. Sonra onun yanında doktoramı verdim ve ilmi yardımcılık yaptım. Tahsin Banguoğlu Türk dili ve lehçeleri hocamdı. Bu değerli bilim adamlarından daha sonra uzun uzun söz edeceğim.

İlk yılımda Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü'nde altı veya yedi öğrenci vardı. Hepsi kızdı: Muazzez Görkey, Hasibe Çarbaş, Necile, Rukiye Yanık, Cavidan Özgütürk, Mukaddes. (Bu arkadaşlarımdan sağ kalanlar varsa onlara selam ederim. Güzel dostluklardı bunlar.) İçlerinde erkek bir ben vardım. Erkektim ama ne sakalım çıkmıştı, ne bıyığım. Sipsivri, uzun boylu, dal gibi ince bir oğlan. O yıllar henüz kızların bağımsız hareket edemediği yıllardı. Aradan bunca yıl geçtikten sonra, bugün de bazı bölgelerimizde kızların bağımsız bir hayatları olduğu söylenemez. O yıllarda kızlar gece yalnız sokağa çıkamaz, sinemaya, pastaneye yalnız gidemezlerdi. Tehlikeli olduğundan değil aile ve mahalle baskısındandı bu. İş bana düşerdi. Halkevinde bir geceye veya sinemaya,

tiyatroya gitmek gerekirse gider, kız öğrencileri tek tek evlerinden alırdım. Sonra geceleri tek tek evlerine bırakırdım. Bu yüzden adım kızlarağası oldu. Serde dürüstlük var ya! Hiçbir kız arkadaşıma yan gözle bakmadım. Bana emanet ediliyorlardı. Emanete hıyanet olmazdı. Bir gece bir arkadaşımı evine bırakırken bir ağacın gölgesine gelince durdu, "Hadi İlhan burası karanlık, kimse görmez," deyiverdi, duymazdan geldim. Yıllar sonra bu saflığıma çok güldüm. Onun istediğinin kötülük olmadığını hep gülerek hatırladım. Ne vakit bu olayı hatırlasam aklıma bir mâni gelir:

Lalem der ki ya nasip
Dil gerdana münasip
Dudak dile yanaşmış
Daha der ki ya nasip

Fakültenin ikinci yılında bir kız arkadaşıma âşık oldum. Bir de gazel yazdım: "O kâfirde iman mı var ne soran" dizesini içine alan bir gazeldi. Arkadaşım, "İlhan bana âşık" demiş. Bu sözden çok alındım ve bu romantik aşktan vazgeçtim. Ne varsa alınacak?

Kız arkadaşlarla gittiğimiz bir oyun ve bir konuşma aklımdan çıkmaz. Burhanettin Tepsi diye o vakit pek tanınmış bir tiyatro oyuncusu vardı. Bay Tepsi, Ankara Halkevi'nde Abdülhak Hamit'in *Tarık* adlı oyununu sahneye koyacak ve kendisi başrolü oynayacaktı. Gittik. Sahne bir gemi olarak düzenlenmişti. Geminin ucu seyircilerin bulunduğu alana uzanıyordu. Burhanettin Tepsi kısaca boylu ve kocaman göbekli bir oyuncu idi. Geminin ucuna kadar geldi ve orada Davalaciro'nun dalgalara hitabını okudu. Şu dizeleri hatırlıyorum:

Öyle bir şiddet-i tasmim ile çıktım ki yola
(Öyle şiddetli bir kararla yola çıktım ki)
Karşıma çıksa eğer seng-i mezarım dönmem
(Mezar taşım karşıma çıksa dönmem)
Bahr-i zehhar değil ebr-i şerer-bar değil
(Zehirler denizi değil, şimşekler çaktıran bulutlar değil)
Hep yanardağlar ile dolsa civarım dönmem.
(Her yanım yanardağlar ile dolsa dönmem)

Düşünün, koca göbekli bir oyuncu, göbeğini sallaya sallaya, yumruklarıyla havayı döverek bu şiiri okuyor. Bize pek komik gelmişti ve dehşetli gülüşmüştük.

İkinci olay Nurullah Ataç'ın, gene Ankara Halkevi'nde yaptığı bir konuşmadır. Ahmet Haşim'in ölüm yıl dönümü idi. Başka konuşmacılarla beraber Nurullah Ataç da konuşacaktı. Öteki konuşmacılar kimdi anımsamıyorum. Nurullah Ataç sahneye çıktı. Masanın üzerinde bir su bardağının içinde karanfil vardı. Eliyle karanfili bir tarafa iteledi ve dedi ki "Şimdi size Haşim'in 'Karanfil' şiirini okuyacağım." Ataç kekeme idi. Şöyle konuşmaya başladı. "Ta ta ta Tanrı, be be beni yaratırken de de demiş ki sen konuşmayacaksın. Be be ben de konuşacağım" ve şiiri okudu:

Yârin dudağından getirilmiş
Bir katre alevdir bu karanfil
Ruhum acısından bunu bildi

Düştükçe, vurulmuş gibi, yer yer
Kızgın kokusundan kelebekler
Gönlüm ona pervane kesildi...

Ataç şiir okurken kekelemiyordu, dedi ki, "Okudum, burnunuza karanfil kokusu geldi mi? Daha evvelki ko-

nuşmacı, 'Haşim o kadar büyük bir şairdir ki Karanfil şiirini okurken burnunuza karanfil kokusu gelir,' demişti. Haşim yoksulluktan ve açlıktan öldü diyor konuşmacılar. Haşim açlıktan ölmedi, çok obur bir insandı. Öldüğünde dolabında zeytinyağlı dolma bulunmuştu." Ve devam etti: "Haşim'in Çanakkale Savaşlarına katıldığını ve kahramanlıklar gösterdiğini söylüyorlar. Doğru değildir bu. Haşim bu savaşa katılmıştır, ama bize sadece bir Hintli sihirbazla arkadaşlığından bahsederdi, öyle kahramanlık filan ettiği yoktur. Bir sanatkârımız ölünce ya büyük kahraman olacak veya açlıktan ölecek, ayıptır böyle konuşmak." Bu çizgi üzerinde konuşmacılarla bir güzel alay etti. Bu konuşma herhalde yayımlandı. Ataç'ın kitaplarında bulunabilir[7].

Ali Şîr Nevaî Günü

Dil-Tarih'teki ikinci yılımda benim kaderimi kökten değiştiren çok önemli bir olaya katıldım. Çağatay şairi Ali Şîr Nevaî'nin 500. ölüm yılı idi. Fakültemizde ortaçağ tarihi profesörü olan Fuat Köprülü bu münasebetle bir konuşma yapacaktı. Türk dili tarihi doçentimiz Tahsin Banguoğlu bizden Köprülü'nün konuşmasından sonra Nevaî'den şiirler okumamızı istedi. Bana iki gazel okumak düştü. İkinciyi hatırlamıyorum, birincisinden aklımda şu dizeler kalmış:

Mınga ni menzil-i me'va iyan ni hanüman peyda
(Bana ne gidip sığınacak bir yer görünüyor, ne de bir ev)
Ne canımdan eser zahir ne könlümden nişan peyda.
(Ne canımdan bir iz görünüyor ne de gönlümden bir nişan)

7 Nurullah Ataç, *Günlerin Getirdiği*, YKY, 12. Baskı, 2017, s.66.

Hıret mahfi, beden fani, köngül gaip, tarab madum
(Akıl kapanmış, beden fani, gönül kayıp, neşe kalmamış)
Barı sehl irdi bolsa ol büt-ü nâ-mihriban peyda
(Bari o vefasız sevgili görünse bunların hepsi kolaydı.)

Aruzu iyi bilirdim. Babam idadi mezunuydu; Arapçası, Farsçası çok iyiydi. Bana aruzla dizeler yazdırır, veznini öğretirdi. Bunlardan biri aklımda kalmış:

Ecel kasabının kimse halâs olmaz bıçağından
Ne zalim pehlivan olsa tutar bir gün kuşağından.

Sesim şiir okumaya çok yatkındır. Gazeli hakkını vererek okudum ve bir alkış koptu. Yüzüm biraz Türkmen yüzüne benzer. Annemin soyundan geçmiş olacak. Çağataycayı da doğru okuyunca herkes beni Türkmen zannetmiş. Köprülü konuşunca elbet önemli isimler dinlemeye gelecek. Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütün kodamanları salondaymış. Tören bitince bir hayli tanımadığım insan beni tebrik etti. Sonradan öğrendiğime göre bunların arasında Maarif Vekâleti Müsteşarı İhsan Sungu, Ortaöğretim Genel Müdürü Cevat Dursunoğlu ve CHP Genel Merkezi'nde önemli yeri olan Ahmet Kutsi Tecer de varmış. Hepsi benimle yakından ilgilendi. Eğer bir işim düşerse kendilerini görmemi söylediler. Zaman farklı zamandı. O zamanın yetkilileri bir değer görünce onun elinden tutmak, ona destek vermek isterdi. Tanıdık, torpil veya rüşvetle iş bulmak gibi hastalıklar Cumhuriyet'in sosyal hayatına henüz yerleşmemiş, salgın halini almamıştı. İlerde Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'tan nasıl destek gördüğümü anlatacağım. Bu olaydan benim aklımda en çok yer eden şey şu oldu: Salondan çıkarken Güner adlı pek güzel bir kız ve bir arkadaşı yanıma yaklaştı ve "Ay

sen de öğrenci misin, daha sakalların bile çıkmamış," dediler. Bunlar İngilizce bölümünün varlıklı öğrencileriydi. Pek de gözdeydiler, onlara kimse kolay yaklaşamazdı. Bu bana fena dokundu. Ondan sonra jiletle kazıya kazıya sakallarımı çıkardım. Çıkarmaz olaydım.

Banguoğlu ile şiir saati

1943 yılıydı sanıyorum. Ankara Radyosu'nda bir şiir saati tertipledik. Şiirleri ben seçiyor, daktilo ediyor ve hocamız Banguoğlu'na veriyordum. Her hafta yarım saat radyoda bu şiirleri okuyorduk. Benimle beraber birkaç kız öğrenci de okuyanlar arasındaydı. O yıllarda tek iletişim aracı bu radyoydu. Eski *Kadro* dergisi yazarlarından Vedat Nedim Tör radyo müdürüydü, *Hep Bu Topraktan* adlı güzel bir dergi de çıkarıyordu. Annem ve kardeşlerim henüz Ankara'ya gelmemişti. Onlara şiir saatini haber verdim. Her hafta radyosu olan bir komşuya gider, beni dinlerlerdi. Şiire başlamadan evvel hafiften öksürürdüm. Bu onlara selam demekti. Hocam Banguoğlu radyo idaresinden elbet bir para alıyordu. Ben para yüzü görmüyordum. Bu ağırıma gidiyordu. Bir gün hocam beni Özen Pastanesi'nde bira içmeye davet etti. Özen, Sıhhiye ile Kızılay arasında, daha çok şairlerin ve yazarların devam ettiği bir pastaneydi. Hocam bana bira ısmarladı. Siyah birayı ilk defa orada tattım ve çok sevdim. Sonra cebinden radyodan aldığı çekleri çıkardı. Arkalarını imza ederek bana verdi ve "İlhancığım bunları sen bozdur," dedi. Çok sevindim ve hocam için düşündüklerimden utandım.

Yukarıda sözünü ettiğim şiir saatlerinin birinde Ahmet Kutsi Tecer'i yakından tanıdım. Köroğlu için düzenlediği-

miz şiir saatine Tecer de davet edilmişti. O vakit, Tecer'in yazdığı, *Koçyiğit Köroğlu* adlı bir oyun Ankara'da sahneleniyordu. Tecer, sanırım bunun için davet edilmişti. Şiirler okunduktan sonra Tecer benimle ilgilendi, nereli olduğumu filan sordu. Gemerekli olduğumu öğrenince daha da fazla ilgilendi. Çünkü kendisi Sivas'ta Maarif Müdürlüğü yapmıştı. Babamın ilkokul öğretmeni olduğunu söyleyince adını sordu, söyledim. Meğer bir teftişte Tecer bizim evde yatmış. Tecer o vakit Halkevleri Genel Müdürü'ydü ve *Ülkü* adlı halkevi dergisinin de, Fuat Köprülü'den sonra galiba yazıişleri müdürü olmuştu. *Ülkü* CHP tarafından çıkarılan bir dergiydi. Tecer, kendisini görmemi istedi. Gittim ve bana küçük bir iş verdi. Her ay, basında çıkan önemli kültür haberlerini derleyip *Ülkü* dergisine verecektim, bu iş için bana ayda 20 lira ödenecekti. Bu para benim aylık gelirimin nerdeyse yarısıydı. Yaptığım iş sadece yarım günümü alıyordu, çünkü gazete ve dergilerin hepsi Halkevleri Bürosu'na geliyordu.

Tecer'le tatlı bir anım daha var. Bir bayram günü... Bizim cep delik, cepken delik. Ulus Meydanı'nda Hacı Bekir şekercisinin önünde kötü kötü dolaşıyorum. Kahve alamamışım, şeker alamamışım. Tecer'le karşılaştım. "Hayrola İlhan," dedi "ne dolaşıyorsun böyle?" "Hiç hocam," dedim ama Kutsi Bey anladı halimi ve bana çıkardı 20 lira verdi. "Bununla evine öteberi alırsın, sonra ben Ahmet Serdar'a söylerim bu parayı senin hesabından bana verir." Nasıl sevindiğimi anlatamam.

Halkevleri Bürosu, Ulus Meydanı'nda eski Büyük Millet Meclisi'nin yanında, bugün Koçhan olan binadaydı. Bir okul gibiydi. Devrin tanınmış yazarları gelir, belli bir konuda konuşurlardı. Bu konuşmacılardan

Memduh Şevket Esendal'ı iyi hatırlıyorum. Bir ara Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri oldu. MEŞE takma adıyla hikâyeler yayımlardı. Biz bu MEŞE'nin kim olduğunu bilmezdik. Bu hikâyeler arı, duru dili, süsten püsten uzak, yalın ifadesi, kısa cümleleri ve sosyal konulara verdiği ağırlıkla çok sevdiğimiz hikâyelerdi. Bugün bile Esendal'ı en iyi hikâyecilerimizden biri sayarım. Esendal'ın toplum değişimi konusunda kendine has fikirleri vardı. Uygarlığı ikiye ayırır, birine ufki uygarlık, ötekine dikey uygarlık derdi. Ona göre dikey uygarlık fabrika bacalarının ve gökdelenlerin yükseldiği sanayi uygarlığıydı. Ufki uygarlık hayali ise şöyleydi: Köylü köyünden kente göçmeyecekti. Her köylünün kendine yeter tarlası ve toprağı olacak, köylü ailesinin üretimi kendisine yetecek, bahçe içinde bir evi bulunacak, orada temiz hava ve yeşillikler içinde, çoluk çocuğuyla mutlu bir hayat sürecekti. Esendal'ın bu hayali gerçekleşmedi, 1950'den sonra köye traktör girdi. Bir traktör 100 köylünün işini yapmaya başladı. Köylü büyük ölçüde kente göçtü, gecekondular boğucu bir zincir gibi şehirlerin etrafını sardı. Mutlu köylü ailesi kentte huzursuz, parçalanmış, kente uyamayan bir aile haline geldi.

Artık Tanrı yürü ya kulum demişti. Ankara Halkevi'ne üye oldum. O vakit Dil-Tarih'te bir tek öğrenci cemiyeti vardı. Bu cemiyet üniversitenin kontrolündeydi. Yapacağınız her etkinlik için idareden onay almanız gerekirdi. Ben cemiyete başkan oldum. İlkin, lise yıllarımdaki eğitimin etkisiyle Ziya Gökalp, Mehmet Âkif ve Mehmet Emin günleri düzenledim. Bu anma günlerinin hepsinde başkan olarak açılışı yapar, konuşur ve şiirler okurdum. Ankara Halkevi'nde tertiplediğimiz bir Mehmet Emin

gününe, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de geldi ve tören bitince bizi locasına davet etti. Locasında Behçet Kemal Çağlar da vardı. Bizi tek tek takdim etti İnönü'ye. İnönü güzel şiir okuduğum için beni tebrik etti. Ve ben "Bilece bir resim çektirelim," istedim. İsmet Paşa ile resim çektirmek büyük bir ayrıcalıktı. Resim çekildi. Yazık ki bu resimden bende yok.

Fevzi Çakmak'la görüşmemi anlatmalıyım burada. Çakmak genelkurmay başkanıydı, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasına büyük katkısı olan üç generalden biriydi ve adı efsaneydi. Öğrencilik yıllarımdı, 1942 filan olacak. Ailece durumumuz iyi değildi, geçinemiyorduk. Suruç'ta levazım subayı olan bir enişte vardı. O Ankara'ya nakledilirse bize yardımı olabilirdi. Fevzi Paşa'dan yardım istemeye karar verdim. Yaverine başvurdum, konuyu sordu, "Filan gün gel ben seni görüştürürüm," dedi. Gününde gittim ve Paşa beni kabul etti. Durumu anlattım. Anlatırken heyecandan dizlerim titriyordu. Fevzi Paşa yaverine emir verdi: "Bu gencin gerçekten babası ölmüş müdür? Eğer iyi talebe ise enişteşini Ankara'ya nakledin." Sivas'a soruldu. Babam ölmüştü ama yeni değildi, birkaç sene evvel ölmüştü. Fakülteme soruldu, Banguoğlu Hocam çok güzel bir cevap yazdı. Orduda nakiller ağustos ayında yapılır. Enişte kış ortasında Ankara'ya nakledildi.

Solculuk yılları

Ben, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde İkinci Dünya Savaşı'nın en buhranlı günlerinde okudum. O yıllarda fakültemizde yaşananlar, fakülte dışına, memleketimize, hatta dünyaya bakmadan kolay anlaşılmaz.

Alman orduları bir silindir gibi Fransa'yı, Danimarka'yı, Polonya'yı, Romanya'yı ezip geçmiş, Rusya içlerine doğru ilerliyordu. Hitler ordularının başarıları, memleketimizde olduğu gibi, fakültemizde de Hitler veya Nazi hayranlığı yarattı. İstanbul'da arka arkaya ırkçı ve Turancı dergiler yayımlanmaya başladı. Bunlardan aklımda kalanlar *Ergenekon*, *Gökbörü*, *Bozkurt* dergileridir. Bunlar bir temiz ırk, temiz kan peşindeydiler. Bilmem kaçıncı göbekten Türk olduğunu ispat edemeyenleri Türk saymıyorlardı. Hayalleri Turan'dı. Enver Paşa'nın Turan'a giderken Allahuekber Dağlarında 60.000 askeri dondurduğunu hatırlamıyorlardı. Hükümette Mareşal Fevzi Çakmak gibi, CHP'den Memduh Şevket Esendal gibi yukarı seviyeden asker ve sivillerin bu cereyanın içinde oldukları söylenirdi. Siyasi hedef Almanların safında savaşa girmek ve Doğu Anadolu'dan Rusya'ya bir cephe açmak, Bakü ve Kafkasya'ya doğru Rusya'yı güneyinden vurmaktı. Böylece iki kıskaç arasında kalan Sovyetler, Bakü petrollerini kaybedecek ve yıkılacak, savaşın kazananlarından biri de biz olacaktık. Böylece büyük Türk İmparatorluğu kurulacaktı. 1960 yılından sonraki asker idaresinde Başbakanlık müsteşarı olan Alparslan Türkeş, bu görüşe katılanlarla daha savaş yıllarında bir gizli örgüt kurduklarını söyleyecekti.

İkinci Dünya Savaşı boyunca İnönü hükümetleri güya tarafsızdı ama bir yandan İngiliz yanlısı bir politika izliyor, bir yandan da Almanya'yı kolluyor, Hitler hükümetine gizlice krom satıyordu. Şükrü Saracoğlu 1942 yılında başbakan olunca hükümetinin programını okurken şuna benzer görüşler ileri sürdü: Biz Türk'üz ve Türkçüyüz. Biz azalan ve azaltan Türkçüler değiliz, çoğalan ve çoğaltan

Türkçüleriz. Türkçülük bizim için bir kan meselesi olduğu kadar, bir kültür meselesidir de... Bu konuşmanın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün haberi olmadan yapılmış olması düşünülemez. Zaten hükümet programı kabul için cumhurbaşkanına sunulacaktı. Bu konuşma Alman ordularının batıdan Sovyetler Birliği'ne derinlemesine daldığı ve Stalingrad'a dayandığı bir zamanda yapılıyordu ve Sovyetler Birliği'nin yıkılacağına herkes inanıyordu. Başbakanın demek istediği şuydu: Biz Asya'ya doğru genişleyeceğiz ve Orta Asya'daki Türk kardeşlerimizle bütünleşerek çoğalacağız. Zaten, Almanya'yla Orta Asya ve Kafkasya Türklerinin kaderi için konuşmalar da yapılıyordu. Saracoğlu'nun konuşması o vakit kimsenin dikkatini çekmedi. Daha sonraları Nihal Atsız 1944 yılında *Orhun* dergisinde Saracoğlu'na hitaben bir mektup yayımladı. Bu mektupta belirtildiğine göre Türkiye'de korkunç ve gizli bir komünist faaliyet yürütülüyordu ve bu faaliyetin ön saflarında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde üç komünist profesör, Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes ve Behice Boran bulunuyordu. İnönü hükümetinde de bunları koruyan bir bakan vardı: Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel. Bu mektupta komünistler arasında sayılan tanınmış hikâyeci Sabahattin Ali kendisine hakaret edildiği gerekçesiyle Nihal Atsız'ı mahkemeye verdi. Ankara'da başlayan dava bir siyasi boy gösterisine dönüştü. Nihal Atsız taraftarları nerdeyse her celsede mahkemeyi bastı, sokak nümayişleriyle davayı görülmez hale soktular. Saracoğlu'nun konuşması ve Nihal Atsız'ın mektubu fakültemizi siyasi olayların ve korkunç bir cadı avının içine attı.

Zaman geçiyor ve Sovyetler Birliği'ni yıkacağına inanılan Alman orduları Stalingrad'ı bir türlü ele geçiremi-

yor ve orada ilk yenilgilerini yaşayarak yüz binlerce esir veriyor ve gerilemeye başlıyordu.

İsmet İnönü, tam bu zamanda ırkçı ve Turancıların ve onları destekleyen ordudaki yüksek rütbeli subayların İnönü hükümetine karşı bir darbe girişiminde bulunacaklarını haber almış olmalı. İnönü, 1944 yılının 19 Mayıs Bayramı'nda, Turancıları vatan hainliğiyle suçlayan bir konuşma yaptı: "Cumhuriyet'in ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin mevcudiyeti aleyhinde teşebbüsler karşısındayız. Turancılar Türk milletini bütün komşuları ile onarılmaz bir surette ve derhal düşman yapmak için birebir tılsımı bulmuşlardır. (...) Doğudan ve batıdan ülkeler gizli Turan Cemiyeti ile zapt olunabilir mi? Bu fırsatçıların tezvirlerine Türk milletinin mukadderatını teslim etmemek için Cumhuriyet'in bütün tedbirlerini kullanacağız." Bu konuşmanın hemen ardından Zeki Velidi Togan, Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Alpaslan Türkeş ve daha başka insanlar tevkif edildi.

O akşam Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in isteğiyle Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bir toplantı düzenledik. Talebe Cemiyeti'nin başkanı olarak, kısa bir konuşmayla toplantıyı ben açtım. Sonra Bakan Hasan Âli Yücel konuştu. Hepimizi çok etkileyen konuşmasında bugün de unutamadığım bir bölüm var. Yücel demişti ki: "Turan'a gidip hayal ülkelerinde kâşaneler kuracağınıza gidin bir Türk köyüne abdesthane yapın. Bundan büyük ideal olmaz. Semtine uğramadığınız köylü, evinin arkasına büyük abdestini yapıyor, üzerine de tüy dikiyor. Ertesi sabah pisliğe yapışıp donan tüyden tutarak götürüp evin uzağına atıyor bu pisliği..."

Bakanın konuşmasından sonra öğrenci arkadaşlarla şiirler okuduk. Hangi şiiri okuduğum aklımda değil, ama

elimde tuttuğum bir kâğıda ara sıra bakıyormuşum... Şiir bitince Yücel beni çağırdı, evvela tebrik etti, sonra da "Delikanlı, ver bakayım şu kâğıdı," dedi. Kâğıdı verdim. Baktı. "Şiiri okurken başın sağdan sola gidiyordu, metin Arap alfabesiyle yazılmış zannettim. Onun için kâğıdı görmek istedim," dedi. Eski yazıyı okurdum ama yazamazdım, elimdeki şiir metni elbet Arap alfabesiyle değildi.

Çeşitli safhalardan geçen bu siyasi olaylar bizim fakültemize de yansıdı. Kendilerine milliyetçi denen öğrencilerden 57 tanesi bir mektup yayımlayarak hocalarımızı suçlamalara katıldılar. Bu üç hoca derslerinde komünistlik propagandası yapıyor diyemiyorlardı. Çünkü komünistlik propagandası yapıyorsunuz, demek suçtu. Ancak o vakit icat edilen bir suçlama terimi vardı. Bu hocalar "kökü dışarıda" ideolojilerin propagandasıyla öğrencileri zehirliyordu. Biz de 67 imzalı bu mektuba 5 Mart 1947 tarihinde 107 imzalı bir mektupla cevap verdik. Bu hocaların propaganda yapmadıklarını, değerli bilim adamları olduğunu belirttik. Bu mektupta babası Milli Eğitim Bakanı olan Can Yücel'in de imzası vardı.

Can, Dil-Tarih'teki bütün sol hareketlere katıldı. O yıllarda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde klasik diller bölümünde Latince de okutuluyordu. Can, Latince ve İngilizce bilirdi. BBC'de çalışmaya başladı. Tok sözlü, düşündüğünü açıkça söyleyen ve ömrünün sonuna kadar inançlarına sadık kalan, dehşetli kültürlü bir insandı Can. Şiirleri ve nükteleri bugün de dillerdedir. Can'a TİP'e (Türkiye İşçi Partisi) neden girmediğini sormuşlar, "O benim tipim değil" demiş. Şiir tercümeleri çok başarılıydı ve şiirin nasıl tercüme edileceğine en iyi örneklerdir.

Mektubumuzu yalnız *24 Saat* gazetesi ile *Zincirli Hürriyet* dergisi yayımladı. Bu dergiyi 1960'tan sonra Türkiye İşçi Partisi'ni kuran Mehmet Ali Aybar çıkarıyordu. Böyle bir mektup yazdık diye hakkımızda soruşturma açıldı. 67 imzalı mektubu yazanlar hocalarımıza iftirada bulundukları halde onlar için soruşturma açılmadı. Sorgulamayı Hukuk Fakültesi Doçenti Faruk Erem yürüttü. Niçin yazmışız, kim öncülük etmiş? Neden *Zincirli Hürriyet* dergisine göndermişiz filan. Faruk Erem, Hukuk Fakültesi Anayasa Profesörü Baha Kantar'ın doçenti değerli ve dürüst bir hukukçuydu. Suç olacak bir eylem görmedi ve olay kapandı.

Devir Cumhurbaşkanı Milli Şef İsmet İnönü devriydi. Kendi hükümetini komünistleri koruyor suçlamasından kurtarmak için cumhurbaşkanımız kurban istiyordu. Paşamız birkaç yıl evvel yeni bir parti kurulmasına yol açan bir kanun değişikliği de yapmıştı, böylece memleketimizde çok partili bir devir açılmıştı. Buna rağmen adları komüniste çıkan üç değerli bilim adamını İsmet Paşa aslanın ağzına atmaktan çekinmedi. Ankara'da ve İstanbul'da bir cadı avıdır başladı. Üç hoca ilkin, Ankara Üniversitesi Senatosu'nun kararıyla bakanlık emrine alındı. Kendisi Ankara Hukuk Fakültesi'nin senato üyesi olan Prof. Hirsch bu kararın ne kadar saçma, kanunsuz olduğunu anlatıyor:

> Senato 10 Ocak 1948'de toplandı. Tıp Fakültesi senatörü, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden iki doçentle bir profesörün hocalık görevinde kalmalarını imkânsız kılacak biçimde, üniversitenin şeref ve haysiyetini zedeleyen davranışlarından ötürü üniversiteden çıkarılmaları önerisini getirdi. Ben söz alarak

hazırlık soruşturması dosyasını istedim. Böyle bir şey yoktu... Peki suçlanan kişiler bu konuda dinlendi mi? Tıp Fakülteli meslektaşım "Buna hacet yok, hepimiz onların komünist olduğunu biliyoruz," cevabını verdi. "Özür dilerim, ben bilmiyorum; ama bir hukukçu olarak, her suçlanan kişinin en temel hakkının dinlenme hakkı olduğuna işaret ederim," dedim. Tıp Fakültesi dekanı buna kesinlikle karşı çıktı. Bunun üzerine ben de "Pekâlâ sayın meslektaşım," dedim, "o zaman ben de şu andan itibaren körbağırsağın sol omuzda olduğunu iddia ediyorum," dedim. Hiddetten kendini kaybeden Tıp Senatörü üzerime saldırmak istedi, öteki senato üyeleri onu ancak zapt edebildiler. Ama önerisinde ısrar etti. Ben de şu açıklamayı tutanağa geçirttim: "Bir disiplin soruşturmasında dahi suçlanana söz hakkı tanınması zorunludur. Bu olmaksızın yapılacak bütün işlemler hukuka aykırıdır, ben hukuka aykırı bir işleme katılmam. Hukuk Fakültesinin Senatodaki temsilcisi olma görevimden istifa ediyorum."[8]

Bu kararın kesinleşmesi için Üniversitelerarası Kurulca onaylanması gerekiyordu. Bu kurul fakültemizde toplandı. Kurul başkanı, Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer'di. Sirer, bağnazlığı ve ırkçı görüşleriyle tanınıyordu. Toplantılardan birine Başbakan Hasan Saka da katılarak üyelere baskı yapmayı denedi. Üniversitelerarası Kurul'da İstanbul Hukuk Fakültesi'nin Dekanı Anayasa Profesörü Sıddık Sami Onar gibi, Tıp Fakültesi'nin Dekanı Tevfik Sağlam gibi, İktisat Fakültesi Dekanı Ömer Celal Sarç gibi güçlü ve dürüst profesörler vardı. Bakan bunları korkutarak etkilemeye çalıştı. Kurul toplantılarından birinin ardından şöyle bir haber yayıldı. Rektör Sıddık Sami, bakana, "Biz buraya sizi değil vicdanımızın sesini

8 Prof. Dr. Ernst Hirsch, *Hâtıralarım*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985, s.425.

dinlemeye geldik. Bu hocaların suçlu olup olmadıklarına tanıkları dinledikten ve delilleri değerlendirdikten sonra karar vereceğiz," demiş. Bu görüşü Tevfik Sağlam Paşa da desteklemiş. Bunun üzerine Bakan Sirer, "Siz Moskova Radyosu'nun ağzı ile konuşuyorsunuz" diyerek Paşa'yı terslemiş. Tevfik Sağlam Paşa'nın cevabı şöyle: "Benimle böyle konuşamazsınız, siz daha ana kucağında bebeyken ben Kafkas cephesinde Ruslara kurşun atıyordum." Kurul hükümetin baskısına boyun eğmedi ve bu üç hocayı görevlerine iade etti. Bunun sevinciyle biz öğrencileri bir çay partisi verdik fakültemizde. Pertev Hoca partiye gelirken Enver Gökçe ile ben Plevne türküsünü biraz değiştirerek söylemeye başladık:

Tuna nehri akmam diyor
Etrafımı yıkmam diyor
Şanı büyük Pertev Hoca
Dil Tarih'ten çıkmam diyor.

Bu çay partisine o zamanın tanınmış solcularından Emin Türk Eliçin de katılmış. Onu kimin davet ettiğini bilmiyorum. Parti için davetiye dağıtmamıştık, duyup öğrenen geliyordu. Bunun için bizi gene sorguya çektiler. Ama bir şey çıkmadı ve olay kapandı.

Üniversitelerarası Kurul'un kararıyla hocalarımız kürsülerine döndü. Ama Bakan hırsını alamamıştı. Ankara Üniversitesi Senatosu'na baskı yaparak üç öğretim üyesine bu sefer disiplin cezası verilmesini teklif ettirdi. Karar beşe karşı altı oyla kabul edildi, ama bazı üyelerin teklifiyle belli bir süre beklenmesine ve bu arada, geçici bir tedbir olarak, üç hocanın derslere girmemesine karar verildi. Tartışmalarda Senato'nun disiplin kararı vermek yetkisi hakkında

kararsızlıklar belirmiş, Büyük Millet Meclisi'nden yorum istemeye karar verilmişti. Bu arada Üniversitelerarası Kurul disiplin kararını görüşüp, ortada disiplin cezası verilecek bir suç olmadığını onayladı. Sirer, kararı Danıştay'a götürdü. Danıştay da hocalarda suç teşkil edecek bir eylem görmedi. Sirer bu sefer Danıştay Genel Kurulu'nda karara itiraz etti. Oradan da suç kararı çıkmayınca bu üç hoca, büyük siyasi baskılarla mahkemeye verildi ve kararın bağımsız yargıdan gelmesi istendi. Bu iftira dalgası etkisiyle çoğu üniversite hocaları ve gazete yazarları korku ile susarken Ankara Hukuk Fakültesi'nden cesur ve korkusuz bir ses duyduk. Prof. Vasfi Raşit Sevig bir derste öğrencilerine şunları söylüyor:

> Kürsü hürriyetini, hürriyetin ifadesi olan Cumhuriyet gibi koruyunuz. Türk üniversitesi sizin elinizle yıkılmasın. Mümtaz Türk cezacılarını yetiştiren, ilmine sonsuz bir itimat beslediğim ve yüksek ahlakına hayran olduğum Baha Kantar'ın tetkikleri neticesi, suç yok dediği bir mevzu hakkında, senetsiz sepetsiz dedikodulara yalnız iftira diyebilirim... Olayda, Danıştay da benim gibi, bir suç unsuru görmedi. Danıştay'a inanmayayım da yaygaraya mı inanayım? 1914-18 büyük harbinde Rus cephesinde vatani vazifesini görürken tanımış ve hayran kalmış olduğum Tevfik Sağlam'ın hâkimlik kürsüsünden profesörlük kürsüsüne geçmiş büyük âlim ve büyük rektör ve büyük insan Sıddık Sami Onar'ın ve şerefli arkadaşlarımın dosyaya dayalı incelemelerinin vicdanlarına ilham ettiği karara inanmayıp da kime inanayım? Onların suçsuz dedikleri ilimadamlarının uğradıkları haksızlık, vicdanımda onlara karşı sonsuz bir saygı ve sevgi hisleri vücuda getiriyor."[9]

9 Mete Çelik, *Üniversitede Cadı Avı*, Dipnot Yayınları, 2008, s. 225.

Bu üç hoca mahkemeye verildi ama yargının da bunları suçlu bulmayacağı belli olmuştu. Mahkeme daha devam ederken Türkiye Büyük Millet Meclisi devreye sokuldu. Meclis bir kanun çıkararak Boratav, Berkes ve Boran'ın kürsülerinin tahsisatını kesti. Böylece dersler kapatılmış oldu. TBMM'nin tarihinde, isim vererek üç kişi için kanun çıkarılması görülmüş şey değildir. Meclis üzerindeki baskı o kadar ağırdır ki, CHP'den ve Demokrat Parti milletvekillerinden, tek bir kişi bile bu karara itiraz etmedi. Yalnız iki milletvekili bu haksızlığı kınadı. Biri, Bağımsız Milletvekili Adnan Adıvar'dır. Adıvar, "Meclis üç insan için kanun çıkaramaz. Kanun genel olur. Bu karar demokrasi tarihimizin bir yüz karası olacaktır" dedi. İkinci karşıt oy Millet Partisi'nden Meclis'e giren General Sadık Aldoğan'dan geldi: "Üniversitelerimizden gençlerimizi milliyetçi yetiştirilmesini isteyerek oralara politikayı asıl biz sokmuyor muyuz? Üniversiteler her fikrin tartışıldığı kürsülerdir."

Bu üç hoca için açılan davaya ben de tanık olarak çağrıldım. Boratav Hocamızın aleyhinde konuşan birkaç öğrenci de tanık olarak çağrıldı. Bunların arasında, aşağıda Ferit Kam'dan bahsederken adını gene anacağım, Zeynep de vardır. Pertev Boratav bize bir sömestr Tanzimat edebiyatı dersi vermişti. Bu edebiyatta özellikle Hüseyin Rahmi üzerinde çalışmıştık. Hocamız hepimize ev ödevleri vermişti. Ödevi yaparken nelere dikkat etmemiz gerektiğini de not ettirmişti. Romanı özetlemeliydik. Roman kahramanlarını tahlil etmeli, onlardaki fikirlerin Hüseyin Rahmi'nin mi, roman kahramanlarının mı olduğunu açıklamalıydık. Zeynep Hanım, Hüseyin Rahmi'nin beş romanını inceleyen bir ödev yapmış, yazısını *Ülkü* der-

gisine götürmüş, dergi, "bu ödevde komünistlik var" diye yazıyı yayımlamamış. Zeynep'e göre kabahat Pertev Hoca'nındı. Elimize ödev için bir anahtar vermişti. O anahtarı kullandığı için Zeynep Hanım'ın ödevinden komünistlik çıkmıştı. Yargıç Pertev Hoca'ya bu ifadeye ne diyeceğini sorunca Pertev Hoca diyor ki: "Sayın yargıç, ben karıştırdım; ben bir ödev veriyorum, ödevi bu öğrenci hazırlıyor, ödev konusu da Hüseyin Rahmi'nin romanları. Acaba ben mi komünistim, Hüseyin Rahmi mi, yoksa Zeynep Hanım mı komünist?" Dinleyenler gülmemek için kendilerini zor tutmuştu. Zeynep Hanım, beni de suçlamayı ihmal etmedi. Oysa ben sanık filan değildim. Bir gün Zeynep yeni bir elbise giymiş. Elbisenin rengi kırmızıymış, ben demişim ki, "Zeynep bu elbise sana çok yakışmış." Zeynep de bunu, sana kızıllar çok yakışmış diye yorumlamış, kızıl renk komünist bayrağının rengidir ya. Bundan alınmış ve cevabı yapıştırmış: "Görmüyor musun elbisemin üzerinde beyaz benekler var, Türk bayrağının renkleridir bunlar." Ben böyle bir şey söylediğimi hatırlamadım. Herhalde yakışıyor demekle şaka yapmışım. İşin enteresan tarafı şu ki, ben de Hüseyin Rahmi hakkında bir ödev yaptım. Benimkinden komünistlik çıkmadı ve ödevim *Ülkü* dergisinde yayımlandı.

Bu mahkemede tanıklık bir sicil yerine geçti. Zeynep gibi, Pertev Hoca'nın aleyhinde konuşan öteki tanıklar ifadeleri için ödüllendirildiler. Zeynep Hanım da ödülünü aldı ve asistan olarak fakültemizde kaldı. Ben Tokat Lisesi'ne edebiyat öğretmeni olarak sürüldüm.

Bu yargılamada bizi pek güldüren bir olay yer aldı. Prof. Ernst Hirsch de tanık olarak çağrılmıştı. Mahkemeye geldi. Mübaşir herkesi adıyla çağırırdı. Adamcağız,

Hirsch adını bir türlü okuyamadı, "Hırış, Hırış!.. Ulan Hırış, kimsen ifadeye gel!" diye bağırıverdi. Bu profesör üniversitede her fikrin tartışılması gerektiği yolunda, düzgün bir ifade verdi. Hirsch, Hitler Almanyası'ndan kaçarak Türk üniversitelerinde görev alan antifaşist profesörlerden biridir. Türkiye'de özel anlaşmayla ders verdiği için öbür profesörlerden kat kat fazla maaş alıyordu. Kısa zamanda Türkçe öğrendi ve Türk vatandaşı oldu. Vatandaş olur olmaz da kanun gereği maaşının üçte ikisi kesildi. Hirsch, Bakan Hasan Âli Yücel'e çıkıp, "Türk vatandaşı olmak benim için onurdur, ancak aç kalıyorum," deyince Yücel, sonradan çok tekrar edilen bir nükte yapmış: "Mr. Hirsh, Türk olmak kolay değildir."

İki yıl kadar süren bu cadı avından sonra Boratav, Berkes ve Boran aklandılar. Boratav Paris'e gitti ve Sorbonne'da hayatının sonuna kadar profesörlük yaptı; ayrıca Fransa'nın en önemli bilim araştırma madalyasını aldı. Berkes, Kanada McGill Üniversitesi'ne davet edildi. Oradan emeritus (onursal profesör) unvanıyla emekli oldu. Boran politikaya girdi. 1960'dan sonra Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasında önemli bir rolü oldu. Milletvekili seçildi. Bu partinin başkanı Mehmet Ali Aybar'dı. Boran 1980 darbesinde yurtdışına çıktı ve Belçika'da öldü.

1945 yılında Demokrat Parti kurulunca, onların baskısıyla Polis Yetkileri Kanunu'nda, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda bazı değişiklikler yapıldı. CHP'nin altı oku, yani cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devrimcilik, laiklik ve devletçilik Anayasa'dan çıkartıldı. Bu ilkeler Recep Peker'in CHP başkanlığı devrinde, sanırım 1937'de Anayasa'ya girmişti. Yeni kuru-

lan Demokrat Parti'nin haklı olarak belirttiği gibi bunlar Anayasa maddeleri olarak kaldıkça hiçbir siyasi parti değişik ilkelerle kurulamazdı. Kurulursa Anayasa'ya aykırı davranmış olurdu.

Sanırım 1946'da dernek kurmak da valilerin iznine bağlı olmaktan çıkarıldı. Belli kurallara uyularak izin almadan dernekler kurulabiliyordu. Biz de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin solcu öğrencileri Türkiye Gençler Derneği adıyla bir dernek kurduk. Bu dernek daha evvel kurulan gizli bir derneğin açığa çıkmasıdır. Bu gizli derneği, Dil-Tarih'in solcu öğrencileriyle bazı sosyoloji asistanları, bir Atatürk Orman Çiftliği yürüyüşünde kurmuştuk. Katılanlar arasında Fatma Taşkıngöl, Nezihe Araz ve Nilüfer adlı asistanlar, ben ve öğrencilerden Şevki Akşit, Enver Gökçe, İbrahim Erdem (Köylü İbrahim), Naci Akın (Laz Naci), Mübeccel Belik ve adlarını hatırlamadığım başkaları vardı. Dernek, demokratik bir dernek olacak ve ırkçı milliyetçilerden başka herkesi içine alabilecekti. Ben bu derneğin arkasındaki ismin Behice Boran olduğunu zannediyorum. Türkiye Gençler Derneği kurulunca elbet bu gizli dernek dağılmış oldu. Ben devlet memuru olduğumdan Türkiye Gençler Derneği'ne kurucu üye olamadım. Kız kardeşim Fevziye Başgöz'ün ismini derneğe kurucu üye olarak yazdırdım.

Derneğe üye olmadım ama dernek faaliyetini yürüten birkaç isimden biriydim. Ötekiler Enver Gökçe ve Şevki Akşit'ti. Dernek adına yapılan konuşmaları ve basına verilecek yazıları ben hazırlardım. Denizciler Caddesi'nde, arkadaşımız Muammer Eronat'a ait, küçük ve uzunca, dar bir bodrum odasını derneğin merkezi olarak gösterdik. Aynı adla İstanbul'da da bir dernek kurulmuştu.

Anayasa değişiklikleri üzerine birbiri ardınca işçi sendikaları kuruldu. Türk devletçiliği döneminde kurulan sanayi nedeniyle işçi sayısı artmış ve sendika kurma hakkı güçlü bir akım halini almıştı. Gazete yayını ve yazıları daha geniş bir bağımsızlığa kavuştu. Cumhurbaşkanı ve Milli Şef İnönü yeni bir siyasi partinin, Demokrat Parti (DP) kurulmasına izin verince hepimiz çok sevinmiştik. Tek parti baskısı son bulacak ve demokratik ilkelere bağlı bir memlekette yaşayacaktık. İkinci Dünya Savaşı da bitmişti. Sevinçliydik.

1 Aralık 1945 gününde Ankara'nın duvarlarını haftalık bir derginin ilanları süsledi: *Görüşler*. Demokrat Parti'yle işbirliği içinde kurulan İleri Demokrasi Cephesi'nin yayını olacaktı dergi. Dergiyi Sabiha Sertel çıkaracak ve yeni kurulan Demokrat Parti'nin kurucularından Adnan Menderes, Fuat Köprülü ile beraber sol kanattan Cami Baykurt, Zekeriya Sertel, Pertev Boratav, Adnan Cemgil, Tevfik Rüştü Aras, ayrıca Halide Edip Adıvar da dergide yazı yazacaklardı. Bu yazarlardan Sabiha ve Zekeriya Sertel'in yayımladığı *Tan* gazetesi 1940'la 1945 arasında solu temsil ediyor ve büyük bir okuyucu kitlesine ulaşıyordu. Yeni kurulan DP'nin sol ile işbirliği içinde görülmesi İnönü hükümetini fena korkuttu. Kısa bir zaman önce yeni bir parti kurdurup, demokrasiye adım attığını ilan eden İnönü pek demokratik olmayan davranışlar gösterdi. Dört gün sonra, 5 Aralık'ta, milliyetçi gençler heyecanlarını zapt edemez oldular. Birkaç yüz kişilik bir kalabalık ellerinde demir çubuklarla Sabiha ve Zekeriya Sertel'in İstanbul'da yayımladığı *Tan* gazetesini bastı, makineleri parça parça etti, kâğıt bobinlerini sokaklarda yuvarladı. Böylece *Tan* gazetesi susturuldu. Devrin İçişleri

Bakanı Şükrü Sökmensüer ilk Hatay valisiydi, memlekette büyük bir komünist komplo keşfetti; İşçi sendikalarını, Şefik Hüsnü Deymer'in kurduğu İşçi ve Köylü Partisi'ni, sendika yayınlarını, *Adımlar* ve *Yurt ve Dünya* gibi solcu dergileri kapattı. Hasan Âli Yücel bakanlıktan alındı, yerine parti sağ kanadının temsilcisi olan Reşat Şemsettin Sirer getirildi. Sirer'in bakanlığında İnönü'nün kurulmasına büyük destek verdiği Köy Enstitüleri, gene onun bakan yaptığı Sirer tarafından kuşa çevrildi. Kurucu İsmail Hakkı Tonguç görevinden alınıp mahkemeye verildi. Suçu, bir öğrencisine İtalyan yazarı Ignazio Silone'nin *Fontamara* adlı bir kitabını salık vermesiydi. Kitap güney İtalya'da açlığı anlatan bir romandı.

Aynı günlerde Ankara'da başka olaylar da oldu. Polis Müdürü Ekrem Anıl'ın idaresinde, Emniyet'in otobüslerine bindirilmiş 200 kadar milliyetçi (?) Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ni bastı ve Profesör Boratav'ın Karacaoğlan hakkındaki bir konuşmasını engellediler. Gençler, sessiz sakin ama Cumhuriyet idealine bağlı dürüst bir rektör olan Prof. Şevket Aziz Kansu'nun odasına doldular. Daha evvel hazırlayıp pulunu da unutmadıkları bir dilekçeyi rektöre zorla imza ettirdiler. Rektörü "kahrolsun komünizm" diye bağırmaya zorladıkları söylendi. Böylece rektör, istifa etmiş sayıldı. Bu olay üzerine Hukuk Fakültesi Profesörü Baha Kantar "Şevket Aziz Bey büyük bir fırsat kaçırdı. Rektörlük masasını korurken ölecekti. Böyle şerefli bir ölüm bir daha ele geçmez" diyecekti.

Bindirilmiş öğrenciler, hızlarını alamadılar. Oradan Denizciler Caddesi'ne yürüdüler, derneğimizin camlarını kırdılar, kitaplarını parçaladılar. Bu pek demokratik nümayişler CHP'nin Maltepe ocağında organize edilmişti.

O yılların demokrasi modasıydı. Komünist sayılan bir kimse veya kurum evvela hedef gösterilir, sonra zorbalar tarafından basılır, zorbalar değil zorbalık vurgunları mahkemeye verilirdi. Türkiye Gençler Derneği'ni kırıp döken zorbalar değil, dernek idarecileri mahkemeye verildi. Enver Gökçe, Şevki Akşit, Mehmet Kemal, Melahat Türksal'la Nuran Ertan tutuklananlar arasındaydı.

Türkiye Gençler Derneği'nin davasında pek gülünç olaylar yaşandı. Tanıklar, dernek idarecilerini suçlamak için ellerinde yazılı kâğıtlarla geliyordu. Yargıç gerçek bir hukuk adamıydı. Adı Celil Cevherlioğlu olacak. Elindeki kâğıtla gelen tanığa "Bırak o kâğıdı! Tanık eline verilenleri değil bildiklerini söyler," deyince yalancı tanıkların eli ayağı, ağzı, dili tutuluyor, söyleyeceklerini unutuyorlardı. Türkiye Gençler Derneği'ni basan bir tanık, bu dernek duvarında ihtilalci resimler gördüğünü söyleyince yargıç sormuştu: "Kimlerin resimleriydi bunlar?" Tanık, "Abidin Daver'in" deyiverdi. Abidin Daver *Cumhuriyet* gazetesinin asker işleri yazarı, sağ kanattan bir emekli generaldi. Elbet ressamlığı filan yoktu. Yargıç sordu "Sen gazete okur musun?" "Okumam efendim." "Belli belli, çık dışarı!" diye kovmuştu tanığı yargıç. Resimler Abidin Dino'nundu, ihtilalci filan resimler değildi. Dino derneğe hediye etmişti, biz de duvarlara asmıştık.

Enver Gökçe'yi komünistlikle suçlayan başka bir tanık, Abdullah, kendisinin milliyetçi olduğunu söyledi. Yargıç, Enver'e bu tanığın ifadesine ne diyeceğini sorunca Enver Gökçe'nin cevabı şu olmuştu: "Sayın yargıç! Bu milliyetçi tanığa sorun lütfen; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Türkçe grameri dersinden dört defa sınıfta kaldığı için fakülteden kovulmuş mudur, kovulmamış

mıdır?" Abdullah gerçekten bu nedenle fakülteden kovulmuştu.

Bir başka tanık, Veterinerlik Fakültesinden Nevzat isimli öğrenciyi komünistlikle suçladı. Yargıç sordu: "Bu öğrenci sana komünizm propagandası yaptı mı?" "Hayır." "Komünistliği metheden kitaplar verdi mi?" "Hayır." "Rusya'yı methetti mi?" "Hayır." O yıllarda Sovyet Rusya'nın, diyelim ağır sanayi kurmaktaki başarısından bahsetmek komünistlik sayılırdı. Bu hayırlardan sonra yargıç suçlamanın nedenini sorunca tanık aynen şu cevabı verdi: "Sayın yargıç, bu öğrenci her yaz, aynı ağacın gölgesinde ders çalışır." "Peki ne var oğlum bunda?" "Sayın yargıç siz bilmiyorsunuz, bu ağacı 1932 senesinde Rus Generali Voroşilof, Ziraat Fakültesi'ni ziyaret edince dikmiştir." Yargıç kendini tutamadı "Çık dışarı, çık dışarı!" diye tanığı kovduktan sonra dedi ki: "Dinlemesen dinlemedi diyorlar. Dinlesen böyle saçmalıyorlar." Sanıkların hepsi 2 ay hapiste kaldıktan sonra aklandılar.

Nihat Bey'in hikâyesi

Galiba 1945 yılı olacak, Ankara'dan trenle Gemerek'e gidiyorum. O vakit trenler çok dolu olurdu. Kompartımanlarda oturacak yer kolayına bulunmaz da bir hayli yolcu ayakta giderdi. O devrin vagonlarında yüznumaranın bitişiğinde duvara tutturulmuş, açılır kapanır bir tahta sandalye vardı. Ben o sandalyede yer bulmuşum. Kayseri'ye yaklaşırken ayakta kalan insanlardan biri bana "Beyim sen rahatı bulmuşsun, keyfin yerinde," deyiverdi. Ben de cevap olarak, "Yer buldum ama keyfim pek yerinde sayılmaz, şu ayakta gidenler için de üzülüyo-

rum," dedim. O sırada gene ayakta giden 60'ına yakın, iyi giyinmiş, eli bastonlu bir adam "Haklısın genç o da bir görüştür, bir felsefedir," dedi. Kimdi bu başkalarının acısına üzülmenin bir felsefe görüşü olduğunu söyleyen adam? Adı Nihat ama ona Füldüşpatçı Nihat derlermiş. Yerköy'de feldispat denen bir maden işletiyormuş. Hükümet, madenini devletleştirmiş. Şimdi madenini geri almak için uğraşıyormuş. Nihat Bey ta Kurtuluş Savaşı yıllarından beri komünistmiş. Yüksek düzeyde dostları varmış. Başbakan Recep Peker arkadaşıymış. Ama hep polis takibi altındaymış. Bir gün Başbakan Recep Peker'e giderek bundan şikâyetçi olmuş, Peker'in emriyle polis takibinden kurtulmuş. Ben Tokat'tan her gelişimde Nihat Bey'e uğradım. Hapisteki arkadaşlara yardım için ufak tefek paralar da verdi. Madenini geri almış, ama henüz işletmeye başlamamıştı. Para kazanınca bize önemli yardımda bulunacağını, bir matbaa kurabileceğimizi, gazete ve dergi yayımlayabileceğimizi söyledi. Başka bir gelişimde öğrendim ki bir cip almış, ama Yerköy'e giderken bir kazada hayatını kaybetmiş. Ben Tokat'a giderken evde tehlikeli sayılan kitaplarımı Nihat Bey'in kasasına bırakmıştım. Yıllar sonra kitaplarımı almak için evine gittim. Evli değildi, ama bir hanımla yaşıyordu. Kapıyı açan hanıma kasadaki kitapların benim olduğunu ve almaya geldiğimi söyledim. Kadın beni fena halde tersledi ve kovdu. Böylece bizim kitaplar ve Nâzım Hikmet'in şiir tomarı herhalde yakıldı.

Biz 1945'le 1950 arası, İnönü'nün cumhurbaşkanlığı devrini, sol hareketlere karşı memleketimizin gördüğü en zalim, en baskıcı ve en kanunsuz devir olarak yaşadık. Türk solunun İsmet İnönü'yü hâlâ neden desteklediğini bir türlü anlamam. 1945'ten itibaren kendimi bu sosyal

ve politik olayların tam ortasında buldum. Benim sola açılmam bu koşullar içinde başladı ve gelişti. Şunu hemen belirtmeliyim ki, o yıllarda sosyalistlik, sosyal demokratlık diye bir şey yoktu. Ya CHP'nin zulmünden taraf olacaktınız veya komünist. Sol denilebilecek birkaç kitap vardı. Bunlar 1930'lardan sonra yayımlanmış, ama yasak edilmişti. Sabiha Sertel'in İngilizceden çevirdiği *Kadın ve Sosyalizm*, Haydar Rifat'ın galiba Lenin'den çevirdiği *Devlet ve İhtilal* adlı kitaplardı bunlar. Benim solcu veya komünist olmamda en etkili olay Enver Gökçe'yle tanışmam oldu. Bu tanışmayı "Enver Gökçe ile Bir Nice Yıl"[10] adlı yazımdan alıyorum.

Enver Gökçe ile bir nice yıl

Enver'le epeydir yazışamıyorduk. Mektuplarıma ya iki satırla karşılık veriyor, ya hiç vermiyordu. Son haberini Pertev Hoca'dan almıştım. Enver'i huzurevinde ziyaret etmiş, oturup eski günleri anmışlar, benim de kulaklarımı çınlatmışlar. Enver iyiymiş, yaraları kapanmış. Ayten'in evine kadar yürüyormuş. İyimserlikle, umut dolu, *Eğin Türküleri*'ni yayına hazırlamaktaymış. Hoca böyle yazıyordu. Ben de, ne iyi diyordum, yaza Ankara'ya varırım, Enver'i huzurevinden alır, Kocatepe'ye doğru yürürüm. Aramızda büyüyen sessizliği belki bu sefer kırarız. On beş yıl var ki, yani Enver hasta olalı beri, ne vakit buluşsak karşılıklı susuyoruz. Saatlerce iki söz etmeden bakışıyoruz. Enver eskiden de az konuşurdu. Ama hastalıktan sonra, bana öyle gelir ki, Enver düşünemiyordu da.

10 *İmece*, Sayı: 7, Ocak 1999.

Amerikalıların hindi günüydü. Aklıma nerden esti bilmem, kitaplığa uğrayıp Türkçe gazetelere bakmak istedim. *Cumhuriyet* gazetesinin ilk sayfasında Enver'in resmini gördüm. İyilik haberlerine öyle inanmıştım ki, ilkin, belki bir kitabi filan çıkmıştır diye düşündüm. Meğer ölmüş Enver. Gurbetteyim, dalgın dalgın yolları arşınlamaktan başka bir şey yapamadım. Cenazesine katılamadım, tabutunu tutamadım Enver'in, toprağının önünde saygı ile eğilemedim. Bundan olacak, Enver ölmemiş gibi, eskisinden daha diri, daha canlı bende...

Yıl 1940, Dil Tarih'teyim. Dil Tarih dedikleri bir büyük yapı, bir şanlı yapı. Türk Dili Kitaplığı'nın önünde Enver'le karşılaşıyoruz. Gözlüklü, bana bakarak kısa ve tıknaz, bıyıkları ile gülen tatlı bir oğlan Enver. O vakit bir gözünün takma olduğunu bilmezdim. Şuna bak, bugün bile neden olduğunu bilmiyorum. Sormayı bile akıl etmemiştim. Ama bu yüzden Enver çürüğe çıkarıldı, askerlik yapmadı. Eğin'in Çit köyündenmiş. Ben de Gemerek'tenim. Edebiyat öğrencileriyiz. Dilimizde Karacaoğlan, Yahya Kemal, Orhan Veli, Mehmet Âkif birbirine dolaşık. Hemen kaynaşıyoruz. On yıl Ankara'da içtiğimiz su ayrı gitmeyecek. "Kalem yazmaz bir nice sevda." Umutların, acıların, deli gibi sevinmelerin ve zulümlerin içinden beraber geçeceğiz. 1950 yılında yollarımız ayrılana kadar, her Allahın günü, ya Enver benim kapımı "fâilatün"ün bir uzun, bir kısa ve iki uzun darbesi ile vuracak, ya da ben onunkini. Tıkırtılardan gelenin kim olduğunu anlayacağız.

1940 yılının baharındayız. Kocatepe o vakit küçük ve şirin bir ağaçlık. Baharda ılık toprağın üstüne oturdun mu, bozkırın Ankara'yı çevreleyen tepelerini görürsün. Daha gecekondular konmamış bu tepelere. Ağaçların dibine uzanıp Enver'le *Dağlar ve Rüzgâr*'ı okuyoruz:

"Enver Gökçe ile Dil Tarih Fakültesi yıllarından."

Burda çiçekler açmıyor, / Yıldızlar ışık saçmıyor, / Geçmiyor günler geçmiyor.

Enver Gökçe, halk türkülerini iyi bilirdi. Küçük ama tatlı ve dokunaklı bir sesi de vardı. Çok üstelersek bize Eğin ela gözlüleri söylerdi. Uzun nefes isteyen bu gurbet türkülerini sürdüremez, sigara içtiğinden nefesi tez kesilirdi. Ancak Enver'in sanatında halk şiirinin etkisi doğrudan olmadı. Araya Sabahattin Ali'nin bu küçük, ama içli koşmaları girdi. Enver bu koşmaları çok sevdi. Gördü ki, çağdaş bir yazarın dilinde koşma, diyelim hapishane duygularını yolunca anlatmada işe yarıyor. İlk koşmalarını Enver bunun üzerine yazdı. Bunlar köy insanının fukaralığını, çaresizliğini yansıtan kısa şiirlerdi. Yakın zamanlara kadar bunlardan bir iki dörtlük aklıma gelirdi. Şimdi hiçbirini çıkaramıyorum. Ama bu koşma taklitçiliğinden Enver tez sıyrıldı. Sonra yazdığı şiirlerde, bu ilk denemelerinden imgeler, söz kalıpları yer alacaktır. Enver koşmayı terk eyledi ama halk türküsünün yalın anlatımını ve arı Türkçesini bulmuştu bir kez. Bu kaynağı, sanatında sonuna kadar kullandı. Bitirme tezini Eğin Türküleri'ne ayırdı. Dede Korkut hikâyelerini bugünkü dille yeniden yazdı. Birkaç da masal yayımladı...

Kocatepe ondan sonra bizim uğrak yerimiz oluyor. Nice kitapları, daktilo edilmiş çevirileri ve broşürleri orada, Enver'le birlikte okuyoruz. Hepsini Enver bulup getiriyor. Nerden buluyor diye sormuyorum. Kitaplıklardan almadığı belli. 1942 yılına Enver'le divan şiiri delisi olarak giriyoruz. Hocamız Abdülbaki Gölpınarlı. Yeşile çalan saçları ve edalı yürüyüşü ile Baki Hoca coşkulu bir adam... Baki Hoca iyi şiir okur. Aruzun ezberlemeyi ne kadar kolaylaştırdığını bilmiyoruz daha. Baki Hoca'nın bu kadar şiiri aklında tutmasına şaşıyoruz... Divan şiirini seviyoruz. Ama Nef'i'nin böbürlenmesi, Baki'nin güm-

bürtülü sesi, Fuzuli'nin umutsuz sevgisi bizi pek sarmıyor. Sonra Nedim gelip başköşeye oturunca iş değişiyor. Nedim tepeden tırnağa İstanbul. Nedim hovarda adam. Sevgisinde insan, üzüntüsünde de. Üstelik İstanbul Türkçesini çok iyi biliyor. Halk şiirine de yakınlığı olmalı. "Bildiğini elden koma" diyor, "ay aydın hesap belli" diyor, "tepeden tırnağa dek" diyor, "baş üzre yerin var" diyor, "gönlü su gibi aktı" diyor. Onun, "serimde gene bir dağ-ı heves, bağrımda başım var" diye şiire girmesi bana hep Yunus'u hatırlatmıştır. Nedim'e bayılıyoruz. O vakit Nedim Divanı daha yeni yazı ile yayımlanmamış. Eski yazı ile olanları da ele geçirmek zor. Bulunsa bile ateş pahası. Ben tutup *Nedim Divanı*'nı baştan sona yeni yazıya çekiyorum. Koca bir dosya oluyor. Enver'le *Nedim Divanı*'nı ezberliyor, bir zaman Nedim'in dilinden konuşuyoruz...

Divan şiirinin etkisi Enver'de kolay sezilmez. Bunun nedeni, genç kuşakların divan şiirini iyi bilmemesidir. Hâlbuki bu şiirin ses ve söz dünyasını iyi tanıyanlar, Enver'in bu yanını anlamakta güçlük çekmezler. Enver, "gönlümüzce", "evvel madde, ahir fikir", "sol aşkı bilmezlenenler", "hayal etmesi zor", "ben berceste mısraı buldum" derken sadece divan şiirinin usta söyleme geleneğini yansıtmaz, onun sözcükleriyle de konuşur. Divan şiiri Enver'e sözcükteki şiir yükünü bulmada çok yardım etti. Bir bilmece oyunu kurmuştuk. Divanları tarar, karşıdakinin görmediği, bilmediği bir çift dize (beyt) ayırırdık. Ondan en güzel sözcüğü çıkarır, birbirimizden bu sözcüğü bulup yerine oturtmasını isterdik. Aruzun yardımı ile oraya yakışan bir sözcük bulmak kolay olurdu. Ama tek bir söz vardı ki, o gelip yüzük taşı gibi yerine oturmadıkça, "şah beyit" şahlığını bulamazdı. Buradan yola çıkıp,

şiir yükü yoğun sözcükler aradık. En çok pınar adlarında bulduk: Alim pınarı, gülüm pınarı, kekik pınarı, yavşanlı pınar, kanlı pınar... Bunları yan yana koymak bile coğrafyamızdaki güzelliği görmeye yetiyordu. Enver'in şiirine "Aydın'ın tütün tarlaları, Manisa bağları, Karadeniz'in rumelikâri tütünü" bu aramalardan geçerek girmiştir.

Fikir gelişmemiz bizi divan şiirine karşı çıkardı. Ama bu şiirin çift dizelerini hep sevdik. Onlarda insan duygularının bulunmadığı savı doğru değildir. Pek ince ve pek güzel anlatılmış insan duyguları bu şiirde vardır...

1945 yılıydı. Baki Hoca, divan şiirini yeren bir kitap yayımladı: *Divan Edebiyatı Beyanındadır*. Bu edebiyatı çok iyi bilen birisinden gelen kitap bizi etkiledi. Divan şiirinden artık söz etmez olduk. Zaten o yıllarda Dil Tarih'in koridorlarında başka bir güçlü şiir dalgası esmeye başlamıştı. Bursa Hapishanesi'nden geliyordu. Nâzım Hikmet ilk şiirlerindeki soyut, ideolojik havayı bırakmış, "Memleketimden İnsan Manzaraları"na eğilmişti. Her gelen şiirini ezber ediyor, dikkatle kopya ederek saklıyorduk. Divan şiirinin selvi boylu güzelleri, bizim dilimizde de yerini, "Arap kısrağının üstünde taze, yeşil selvi gibi, ince uzun duran" yiğitlere bıraktılar. Nâzım'ın şiiri Enver'i şaşırttı. Yaptığı işe güvenini sarstı. Uzun zaman şiir yazmadı Enver: "Usta her şeyin iyisini söylemiş, başka ne yazılır artık?" diyordu. Bu duralama ne kadar sürdü bilmiyorum. Ama bu eziklikten Enver'i *Dede Korkut Kitabı*'nın kurtardığını biliyorum.

Pertev Hoca askerden dönmüştü. Halk edebiyatı dersleri veriyordu. Tutuk bir konuşması vardı. Başladığı cümleleri bitiremeyecek gibi gelirdi bize. Ama her dersin sonunda ne kadar yeni şey öğrendiğimize şaşardık. Üstelik

de hiçbir cümlesini yarım bırakmadı Hoca. Enver'le masal derlemeye giriştik. Sonra Sabit Müdami'den, Dursun Cevlani'den halk hikâyeleri yazıyor, fakültede bir halk edebiyatı arşivi geliştiriyorduk. Bu çaba bize masalın, tekerlemenin, halk hikâyesi anlatımının dilini ve deyimlerini tanıttı. Dede Korkut'u Enver o vakit okudu. Sanatçı sezisi ile hemen ondaki yinelemenin, iç uyakların, arı Türkçenin ve bir destan soluğu içinde verilen yalın insan duygularının tadına vardı. Yeniden şiir yazmaya koyuldu.

Enver Gökçe, halk şiirinden divan şiirine, Nâzım'dan Dede Korkut'a uzanan bu birleşimi 1943'lerde tutturdu. Şiir yükü yoğun sözcükler seçmede, bunları dizelemede, destelemede Enver bu geleneklerin hepsinden fayda gördü. Ustaca söylemenin yoluna girmişti. Daha 23 yaşlarındaydı. Verimli şiir yazma yılları ancak yedi yıl sürdü. Sanatını daha da geliştirecek, en olgun eserlerini verecek çağa girmişti. Harbiye mahpusuna düştüğü vakit 30 yaşındaydı. Yazık ki böyle başlayan ve uzun süren çileli hayat ve hapislik Enver'in yalnız sağlıklı yaşamasının değil, şiir ve sanatçı hayatının da sonu oldu. Onun 1960'tan sonra yazdığı şiirleri ve söylediklerini okudum. Hiçbiri Enver değil bunların. Çalışamayan, okuyamayan ve en kötüsü artık düşünemeyen bir adamın kesik kesik sözleri bunlar. Enver'i genç yaşında budadılar.

Enver'le yollarımız 1949 yılında ayrıldı. O İstanbul'a gitti. Ben Tokat Lisesi'ne öğretmen atandım. Birlikte geçirdiğimiz bu dokuz yılın bir tek günü Enversiz değil. Halkevlerinde beraber çalışıyoruz. *Ülkü* dergisinde beraberiz. *Ant*'ı ve *Yağmur ve Toprak*'ı çıkaranların içindeyiz...

Bir gün fakültenin önünde yürüyoruz. Ben uzun, Enver kısa ve tıknaz. Yapısı Enver'i andıran bir Türk Dili

hocamız var. Yanımıza geliyor ve nükte yapıyor: "Çocuklar yan yana gelmişsiniz de on numara olmuşsunuz." Hocayı pek sevmeyiz. Enver karşılığı yapıştırıyor: "Siz de yanımıza geldiniz, şimdi yüz numara olduk hocam."

Enver az konuşurdu. Ağır adamdı ama eskilerin "nüktedan" dedikleri insanlardandı. Sırası gelince taşı gediğine kordu. Bu ağırlık yüzünden hiçbirimiz Enver'in iç dünyasına giremedik. Bizimle hep şiirleri ve yaptıklarıyla konuştu. Bu yüzden uykusuz geceler boyunca, nelerin çilesini çektiğini ben de bilmem. Haftalar geçer, ablası, annesi ve yeğeni ile bir tek söz konuşmazdı. Eve konuk gibi girer çıkardı. İçinde devrilen dünyalardan kimsenin haberi olmazdı... Enver'le 1953 yılında bir daha karşılaştım. Sansaryan Hanı'nın üç numaralı odasında Enver duvar yazıları olarak karşıma geldi. Elyazısından hemen tanıdım. Eline nerden kalem geçirmiş de yazmış bilemem. Belki de ifadeni yaz diye vermişlerdir. O da fırsatı kaçırmamış yazmış duvara:

yüce dağ başında bir koca kartal
açmış kanadını dünyayı örter
bazı yiğit vardır ölümden korkar
ben korkmam ölümden er geç yolumdur.

Enver orada olmalıydı. Kapıya fâilatün'le vurdum. Biraz sonra 12 numaradan da kapıya aynı ölçüyle vurdular. Enver'in 12 numaralı hücrede kaldığını böylece öğrendim. Bir de Divan edebiyatının işlevi bitmiş derler. Ondan sonra Enver 5 yıl daha hapis yattı. Romatizmaları eskiden de vardı ama hapiste iyice arttı. Enver hapisten posası kalmış bir insan olarak çıktı. Artık yaşamayacaktı. Onun en çileli yılları bundan sonra başladı. Ben de bu yıllarda Türkiye'den ayrıldım.

Enver'den kötü haberler geliyordu. Yürüyemiyormuş, pantolonunu çekemiyormuş. Kışın Çit köyüne dönüp eski evlerinde vakit geçiriyor, yazın İstanbul'da ya Sirkeci otellerinde ya İhsan'ın yanında kalıyormuş. Dostlarının çoğu aramaz olmuşlar. Yazamıyor, okuyamıyor, iş göremiyormuş. 1967'de Türkiye'ye dönüşümde ilk işim Enver'i aramak oluyor. Yusuf Ahıskalı'nın evinde kalıyormuş, evi de Yaşar Kemal biliyormuş. Yaşar'a uğruyorum, Enver'in odasına varıyoruz. Enver bir yer yatağına bağdaş kurup oturmuş. Yatağın yanında, yerde bir sigara tablası var, izmarit dolu. Geceyi gene uykusuz geçirmiş olmalı. Kucaklaşıp ağlaşıyoruz. Enver sandığımdan da kötü, elleri titriyor, ayağa kalkamıyor, kalksa ayakta duramıyor. Enver bitmiş... Ertesi gün Sirkeci'de buluşmak üzere ayrılıyoruz. Sirkeci'de bir lokantaya giriyoruz. Enver yürüyemediği için başka bir yere gidemiyoruz. Enver eski dostlardan dert yanıyor. "Bunlar halkçı değil balıkçı, kardeşim" diyor. "Sen burada olsan ben bu hallere düşmezdim."

Enver'in evinde peynir ekmek yiyerek, onun fasulyesini ve turşusunu paylaşarak sanat hayatına adımlarını atan nice dost köşe başlarındalar. İyi de para kazanıyorlar. Ama Enver'e Yusuf Ahıskalı, gecekondusunda bir oda göstermese, Enver hasta başı ile yatacak yer bulamayacakmış.

Enver'in bu kötü yılları ölümüne dek sürdü. Son birkaç aydır iyilik haberlerini alıyordum. Ama iyi günlerini ben göremedim. 1970'lerin sonuna doğru sanat çevrelerimiz Enver'i yeniden keşfetti. Eski dostları geç de olsa, onu hatırlar oldular. Şiir kitapları, çevirileri basıldı. Enver'in eline para da geçer oldu. Ama o asıl, yeniden tanınmasına seviniyor, yeni kuşakların ilgisinden onur duyuyordu.

Yeniden dirilmenin Enver'e faydası olmadı değil. Hele huzurevine girdikten sonra yavaş yavaş kendini toplamaya başlamıştı. Sonunu getiremedi...

Türkiye'de olsam Enver'in tabutunu Doğu Ekspresi'ne koydurur, Kemaliye'nin Çit köyüne yollatırdım. Bir yerlere de onun şiirini yazardım:

beni şehir şehir beni
beni köy kent beni
beni usul, beni yolca götür
kardeşlik treni!

Enver'i kötü günlerinde adı haritalarda bile bulunmayan bu köy arkalamış, yaralarını bu köy sarmıştır. Enver'in mezarı en çok oraya yakışacaktır. Enver hayatı boyunca kendisi için hiçbir şey istemedi. Hep başkalarının ağrısını, sızısını taşıdı. Enver, kardeşim, dilerim "incinmesin kolların, ayakların, ellerin..."

Dil Tarih'te güzel olaylar

Ankara'da Kale'de üç kız kardeş, ben ve annem geniş bir odadan ibaret bir evde oturuyoruz. Devdıran Sokak'taydı bu ev. Öteki kiracılarla ortak kullanılan, küçük bir taş avlusu ve avluda bir kuyusu vardı. Kız kardeşim Fevziye peritonit tüberkülozdan hasta. Sedirde o yatıyor. Ben hasta kardeşim uyanmasın diye akşam saat 10'dan sonra elektrik yakamıyorum. Sokaktaki elektrik lambasından evimizin bir penceresine ışık düşüyor, orda çalışıyorum. Dardayız.

Bir gün Süleyman Emekcil diye yaşlı bir adam beni buldu. Süleyman Bey Halkevleri Bürosu'nda ambar me-

muru. Anılarını yazdırmak istiyormuş. Buluştuk. Süleyman Bey Kurtuluş Savaşı'na katılmış. Bürokrasinin çok yukarılarında oturan arkadaşları var. Milletvekillerinden tanıdıkları var. Başbakan Recep Peker savaş yıllarından dostu. Savaş yıllarında bir arkadaşı buna, "Gel komünist olalım Süleyman," demiş. Süleyman Bey sormuş: "Nedir bu komünistlik?" Arkadaşı "Çıkaralım paralarımızı," demiş. Çıkarmışlar. Arkadaşın parası daha az çıkmış. "Bunları karıştıracağız, sonra eşit şekilde bölüşeceğiz," demiş arkadaşı. Kendi parası daha çok olduğu için Süleyman Bey razı olmamış. Çok pişmandı, razı olsa şimdi Türkiye'de daha adil bir idare olacaktı. Süleyman Bey, anılarını yazmaya yardımcı olunca bana para veremeyecekti ama bir araba kitap verecekti. Onları parçalayıp kesekâğıdı yaparsak iyi para ederdi. İkinci Dünya Savaşı yıllarıydı ve kesekâğıdı bulunmuyordu.

Anıları yazmaya başladım. O anlatıyor, ben biraz düzene koyarak yazıyordum. Neden bilmiyorum, devam etmedik. Anılar pek ilgi çekici değildi. Ama Süleyman Bey bana bir at arabası dolusu kitap verdi. Bunlar, CHP'nin yıllık toplantılarında tutulan zabıtların ve belirtilen dileklerin yayımlandığı kitaplardı. Kalın kitaplardı. Cildini dağıtırsan her forma büyük bir tabaka kâğıt oluyordu. Onları hamurla yapıştırarak, ben ve kız kardeşlerim kesekâğıdı yaptık. Ağır çeksin diye hamuru çok sürerdik. Bir ay filan bunların geliri ile geçindik.

Ragıp Soysal atasözlerine merak sarmış, yüzlerce atasözü toplamış. Ben Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde halk edebiyatı doktorası yapıyorum. Konudan anlayan birinin yardımına ihtiyaç duymuş. Beni haber vermişler. Evine gittim. Ragıp Soysal, bugün Kızılay'daki Soysal

Apartmanlarının ve pasajının sahiplerinden. Apartmanın birinin çatısında buldum onu. Çatı dediğim en üst katta bir bahçe. Büyük saksılarda ağaçlar yetiştirilmiş, her taraf çimen çiçek içinde. Birkaç defa buluştuk. Bildiklerimi söyledim. Bir gece geç vakit evime dönerken tepeden aşağı doğru açılan bir dolabı açtı ve taksi parası yapayım diye bana bir avuç banknot verdi. Elbet ben taksiye binmedim. Kaledeki evimize yürüyerek gittim ve parayı saydım. Benim üç aylık bursumdan az değildi. Ragıp Bey bu kitabı *Türk Atasözleri* adıyla yayımladı.

1949 yılına kadar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde öğrenci derneği başkanlığı yaptım. Derneğin bütün toplantılarını ben tertipliyor ve hepsini bir konuşma ile ben açıyordum. Bu konuşmalardan ikisini notlarımın arasında bulunca pek heyecanlandım. Biri, İkinci Dünya Savaşı bitince yaptığım bir konuşma, 1945. Dünya Barış Günü'nü ve demokrasi cephesinin (Buna Sovyetler Birliği de dahildi) zaferini kutluyordu. Biz de bugünü benim yaptığım bir konuşmayla kutlamıştık. Öteki 1947'de, Atatürk'ün Ankara'ya gelişinin yıl dönümünde yaptığım bir konuşma. Bunlar 22-25 yaşlarındaki dehşetli antifaşist ve sosyalist İlhan Başgöz'ün konuşmaları. Bu konuşmalardan bazı bölümleri alıyorum:

Barış Günü Konuşması

Değerli Arkadaşlarım,

Bu zafer ölen milyonların kanı pahasına kazanılmasaydı bugün hür dünyamızın sevinci, içlerine sığmayacak kadar büyük olurdu; fakat gidenlerin gözünde tadına doyamadıkları bir dünyanın hasreti yandığını ve bir daha geri gelemeyeceklerini

biliyoruz. Halbuki, bugünün sevinci herkesten çok, bize aydın bir dünya bırakmak için dövüşenlerin olmalıydı. Yaşamak asıl onların hakkıydı.

Tarihin hiçbir devrinde kolun ve kafanın ve alınterinin eserleri bu kadar alçakça yok edilmedi. Deryalar dolusu kan aktı arkadaşlarım, insan kanı. Onların kabahati insan olmaktan, hürriyeti sevmekten başka neydi ki? Kimi tarlada traktörünü yatar bıraktı, kimi üniversitede kitaplarını. Belki de çoğunun dünyaya gözlerini daha yeni açmış çocukları vardı evlerinde. Dövüştüler, boş kalan tarlanın işlemesi uğrunaydı bu. Dövüştüler, üniversitenin selameti, hakikatin galebesi, ilmin zaferi uğrunaydı bu. Beşikteki yavrunun boyun eğmemesi, efendi ve üstün ırk tanımaması uğrunaydı bu.

Zafer dişle tırnakla sökülüp alındı. Dünyaya efendilik taslayan zorbalar ve onların yalanlarına kanan binlerce masum insan, hürlerin ve eşitlerin cephesinde dize geldiler. Makine insan yaratan, insanları köleler ve efendiler diye ayıran bir ideoloji dünyadan elini eteğini çekmiştir. Yeryüzünde insanların hürriyetine zincir vuracağını sananlar varsa, hakikatin zaferi önünde er geç tepeleneceklerini bilsin ve ürpersinler.

Tepelenen ve ezilen faşizmin ardında bıraktığı harabeler dolusu bir dünyada, hürriyet şarkıları ile çın çın öten, zulümden, tahakkümden ve zorbaların hâkimiyetinden uzak, ağız dolusu gülebilen insanlarla dolu bir yarına bizden selam olsun. Fabrika bacaları yıkıntılar arasında rahat nefeslerle solumaya yeniden başlasın. Kapatılan üniversiteler hürriyet ve kardeşlik yuvaları olsun. Bizler tahakkümün, saltanatın, emperyalist kudurganların elinden hür bir millet yaratmak için oluk gibi kan akıtan bir neslin çocukları, bizden de hürriyet cephesinin isimsiz kahramanlarına ve demokrat dünyanın aydın yarınına gönüller dolusu sevgi ve selam.

Atatürk'ün Ankara'ya gelişinin yıldönümü konuşması

27 Aralık 1947

Değerli Hocalarımız ve Değerli Arkadaşlar,

1919 yılının Ankara'sındayız. 27 Kânunuevvel (Aralık), saat 3.10, yani tam buraya toplandığımız saat. Dikmen ve Kızılyokuş'a varan yollar tıklım tıklım halkla dolu. Ankaralılar bir yolcu bekliyorlar. 1919 yılının Ankara'sı, 1919 yılının İzmir'ine, Antep'ine, İstanbul'una benzer. 1919 yılının Ankara'sının bağrına yabancı milletlerin bayrağı saplanmıştır. İstasyonda İngiliz bayrağı, Kurşunlu Cami'de Fransız bayrağı. Bunlar dış düşmanların işareti. Fakat Türkiye halkının çektikleri bunlardan ibaret değil. İçerde de kafası ezilecekler var. Padişah var, emperyalistlerin oyuncağı olmuş, bağrından çıktığı halkı ezen valisi var, memuru var, mültezimi var. Bunların zulmüne dayanamayan Ankaralı daha dün postaneye yığıldı. Derdini "Zat-ı Şahaneye" anlatacaktır. Telin öteki ucundan bir saray yaltakçısı konuşur: "Halk, padişahımız efendimizle konuşamaz." Ankara halkı ısrar eder. Bu sefer Sadrazam Damat Ferit aynı cevabı verir. O vakit Ankara halkı da karar verir, "Halkla konuşmayan padişah efendimizle biz de konuşmayız. Onu tanımayız." Ankaralı sarayın valisini kovar, kendi valisini seçer. Hapishanelerin kapısı açılır. Osmanlı'nın gadre uğramış vatandaşları çıkar, herkes birbirini kucaklar. Köylüsü, münevveri, öğrencisi, işçisi, askeri, Ankara'nın namuslu tüccarı ve vatansever hocası aynı şarkıyı söylemektedir: "Artık yeter!"

27 Kânunuevvel'de beklenen yolcu, Dikmen sırtlarından böyle bir Ankara görecektir. Kırşehir'den Ankara'ya doğru yola çıkan Mustafa Kemal Paşa geceyi Beynam'da bir köy odasında geçirmiştir. Ankara'ya geliyor. Ahraz (dilsiz) İbrahim günün ilk müjdesini Samanpazarı'nın tozlu yollarında sattığı ajans haberleri ile verir. Mürekkebi henüz kurumamış kâğıdın başlığı şudur: "Kurtarıcı geliyor." Tellal Ali Dayı gür sesiyle aynı haberi

tekrar etmektedir: "Kurtarıcı geliyor." Bu ses dalga dalga yayılır, köylerden duyulur. Köylü ekinini harmanda, orağını tarlada, bebesini gübrelikte bırakır. Atlar çekilir, erkekler biner, kadınlar biner, seğmen elbiseleri giymiş çocukların bellerine hançerler takılır, çocuklar biner. Dikmen'e doğru yollara dökülür insanlar. Kurtarıcı geliyor. Bu ses Ulucanlar'da Sarı Ahmet'in kahvesinde de duyulur. Sarı Ahmet'in kahvesinde Yağcı Fehmi Efe oturur. Bekçi Hasan Dayı oturur. Seymen başı kasap Yaşar oturur. Haber efeleri yürekten sarsar. Bir üçe haber verir, üç beş olur, beş de bin olur. Üç bin efe Dikmen yollarındadır. En önde Güveç köylü İbrahim vardır. Omzunda sancak vardır. Keçeciler, pıtpıtçılar, semerciler, çıkrıkçılar, kilciler, kaba tuzcular, bakırcılar, önlerinde esnaf bayrakları yüreklerinde kurtuluş ümidi Dikmen yollarındadır. Saat 3.10'da bir korna sesi duyulur. Mustafa Kemal geliyor, Arkadaşlar Mustafa Kemal mutantan (tantanalı) bir alayla gelmiyor. Mustafa Kemal yürümemek için kafa tutan, homurdayan bir otomobille geliyor. Mustafa Kemal yaldızlı, sırmalı muhafızlarla gelmiyor. Şoför Mehmet Efendi ile geliyor. Mustafa Kemal halkın bağrını lastik tekerleklerle yarıp geçmez. Otomobilden iner. Bu iniş şefin halkın bağrına inişidir. Bu iniş idarenin halka inişidir. Birden heyecan dalgaları boşanır, Dikmen sırtları "Yaşa, var ol!" sesleriyle çınlamaktadır. Paşa sorar: "Arkadaşlar buraya niçin geldiniz?" "Millet yolunda kanımızı akıtmaya geldik." "Andınızda sabit misiniz?" "Ant olsun paşam."

Arkadaşlar, Dikmen sırtlarında verilen bu ant Meclis toplanana, iç ve dış düşmanlar yurttan kovulana kadar bütün millet tarafından tutulacaktır.

Sözlerime o gün yayımlanan *Ankara* gazetesinin 2209 sayılı nüshasından aldığım şu sözlerle son vereceğim:

Zulmün topu var güllesi var kal'ası varsa
Hakkında bükülmez kolu dönmez yüzü vardır
Göz yumma güneşten ne kadar nuru kararsa
Sönmez ebedi her gecenin bir gündüzü vardır.

Bir Hasanoğlan ziyareti

Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde bir de yüksek kısım açılmıştı. Bu kısım ilerde üniversitenin yerini alacak ve köyden yetişen gençleri kabul ederek, yükseköğretimi de köy insanına bağlayacaktı. Bu kısım *Köy Enstitüleri* adlı bir dergi çıkarmaya başlamıştı. Hocam Pertev Naili Boratav da orada ders veriyordu. Biz, Dil-Tarih'in solcu gençleri, bir gün Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nü ziyarete karar verdik. 1946 yılı olacak. İngiltere'de İşçi Partisi seçimi kazanmış ve Churchill'in başkanlık ettiği Torry'lerin elinden iktidarı almıştı. Bizler çok seviniyorduk, Avrupa sosyalizme bir adım daha yaklaşıyordu. Fransa'da en büyük parti Komünist Partisi olmuştu, İtalya'da Nenni'nin başkanlık ettiği Komünist Partisi iktidar ortağıydı. O yıl Niyazi Berkes, Harold Lasky'den *Sosyalizm* adlı küçük bir kitap tercüme etmişti. Lasky İngiliz İşçi Partisi'nin önde gelen teorisyenlerinden biri olduğu için kitap Türkiye'de yasaklanmamıştı. Bizler de kitabı heyecanla okumuştuk. Köy Enstitüsü'ne gidince elbet gösteriş yapacaktık. Kitabı cebimize koyduk, trene atladık, ver elini Hasanoğlan. Enstitüde herhalde bir bayram günüydü. Açık bir alanda kendilerinin çaldığı mandolinlerin eşliğinde öğrencilerin halay çektiğini hayranlıkla seyrettik. Rus yazarı Çehov'un *Vişne Bahçesi* oyununu öğrenciler sahneye koymuştu, kendileri oynuyorlardı. Bu derece başarılı oyuncuları bir konservatuvarda görmemiştik. Bir kafeteryada oturduk, sohbet ettik. Şişine şişine cebimizdeki *Sosyalizm* kitabını çıkarıp gösterdik. Acaba görmüşler miydi? Bizi şaşırtan bir şey oldu. Öğrenciler kitabı sadece okumamışlar, sınıfta tartışmasını yapmışlardı. İyice bozulmuştuk. Enstitü

öğrencileri okuyordu. Gece tren olmadığı için bir kum kamyonuna doluştuk, şarkılar türkülerle döndük. Gecenin karanlığında ayakta geliyorduk. Sevdiğim kızın saçları gecenin rüzgârında yüzüme dokunuyor ve geceyi benim için fevkalade bir rüya gecesi haline koyuyordu.

Ev sahibim beni mahkemeye veriyor, komünistlik yapıyormuşum

Şimdiki Hacettepe Hastanesi'nin yeri, eski Ankara evlerinden oluşan bir fukara mahallesiydi. Biz orada bir astsubayın evinde oturuyorduk. Evimiz ikinci katta, bir buçuk oda ve dolap kadar küçük bir mutfaktı. Evsahibimiz beni "Bu adam komünistlik yapıyor," diye mahkemeye verdi. Yargıç sordu:

— Nedir bu adamın yaptığı komünistlik?

— Efendim geceleri bazen sabaha yakın saatlere kadar daktilo yazıyor.

— Ne yazdığını biliyor musun?

— Hayır efendim.

Ev sahibinin söylediği doğruydu, ben bazen sabaha kadar doktora tezimi daktilo ediyordum. Yargıç "Peki" dedi ve bize gün verdi. Bir hafta kadar sonra yeniden mahkemeye gittik. 1940'lı yıllarda Milli Korunma Kanunu diye bir kanun yürürlükteydi. Bir ev sahibi, kime kiraya vermiş olursa olsun, kiracı ne kadar otururşa otursun, ev kirasını artıramazdı. Bu kiracı evden çıkarsa, yeni kiracıdan da daha fazla kira alamazdı, ama bir senelik peşin diye hava parası alabilirdi. Ev sahibi beni bunun için çıkarmak istiyordu. Yargıç durumu hemen anlamış, ikinci duruşmamızda sordu:

— Sen İlhan Bey'den ayda kaç lira kira alıyorsun?

— 65 lira efendim.

— Ben seni şimdi Milli Korunma Kanunu'na muhalefetten hapse göndereceğim.

Meğer kanuna göre alınan kira evin gayri safi değerinin yüzde bilmem kaçından fazla olamazmış. Yargıç maliyeden sorup durumu öğrenmiş ki ev sahibim benden, kanuna göre alması gereken kiradan her ay 30 lira fazla kira alıyor.

Ceza ve hapishane lafını duyunca bizim başgediklide (o vakit astsubaylara gedikli deniyordu) şafak attı, yalvarmaya başladı, "Aman sayın yargıç, ben askerim, ordudan atarlar beni, ailem perişan olur, mahvoluruz." Yargıç dedi ki "O vakit sen bu beyden fazla aldığın kiraları ödeyeceksin." Evde iki senedir oturuyordum. Ev sahibimin bana 720 lira ödemesi gerekiyordu. Elbet bunu bir defada ödeyemezdi. Anlaştık bu para ödenene kadar evde kira vermeden oturduk. Komünistlik ithamından ilk defa bir fayda gördüm.

Söğütözü'nde askerlik kampı ve İsmet İnönü'den işittiğimiz azar

Üniversite öğrencileri, tıpkı liseliler gibi yılda 20 gün askerlik kampına çıkardı. Ankara'da bu kamp Söğütözü denen, o vakit kentin dışında, ağaçlık ve inceden bir deresi olan yerde yapılırdı. Askerlik kampına Ankara'daki üniversitelerin bütün öğrencileri katılmak zorundaydı. Kampta çadırlarda yatılır, sağa dön, sola dön talimleri yapılır ve son hafta da tüfekle atış yapılırdı. Bu atışta gerçek mermi kullanılır uzaktaki bir boy hedefi vurulmaya

çalışılırdı. Çoğumuz elbet karavana atardık. Sonra bu kamp kaldırıldı. 1943 yılıydı sanırım. Gene kampa çıktık. İlk gün bir perişanlıktır gitti. Daha çadırlar kurulmamış, mutfak hazırlanmamış, yemek pişmemişti. Biz sağda solda, küçük gruplar halinde dolaşıp dururken uzaktan üç atlı göründü. Yaklaşınca anladık ki gelenler Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, eşi ve yaveriydi. İnönü, askerlikte edindiği bu âdeti bırakmamıştı. Sık sık böyle atlı gezintiler yapardı. Kampı görünce geldi, biz de hemen çevresini sardık. "Arkadaşlar nasılsınız?" diye sordu İnönü. Hep bir ağızdan "Açız!" diye bağırdık. İnönü'nün havası birden değişti, yüzü asıldı. Açız diye bağırılır mı? Askerliğin gereği oydu ki, hazır ola geçeceksin, kumandanın yüzüne tatlı sert bakacaksın ve sesin çıktığı kadar "Sağ ol!" diye bağıracaksın. İnönü, o gün bir şey söylemedi fakat biraz buruk gitti. Kamp kumandanı kurmay binbaşıyı bir korkudur aldı. "Arkadaşlar, yapmayın, etmeyin, beni ekmeğimden edeceksiniz, açız diye bağırılır mı?" filan yollu epey sızlandı. Hemen o gün çadırlar kuruldu, mutfak hazırlandı. İşler yoluna girdi. Akşam bize sıcak yemek çıktı. Ertesi gün öğle yemeğine yakın İnönü gene üç atlıyla geldi. Doğru mutfak kazanlarına gitti. Yemekler bayram yemeği gibi... Pirinç pilavı, üzüm hoşafı ve irmik helvası. Yemeklerden tattı ve biz gene hemen etrafını sardık. Paşa açtı ağzını yumdu gözünü. Kimdi bu açız diye bağıran soysuzlar, hainler... Kendileri bu yemeği evlerinde bulamıyormuş, savaşta böyle hainleri kurşuna dizerlermiş. Elbet kimse çıkıp da, "Paşam siz geldiğiniz için her şey düzeldi ve bu güzel yemekler çıktı," diyemedi. Açız diye bağıranlar için bir soruşturma da açılmadı. Çünkü bağrışanlar siyasal bilgiler fakültesinden kodamanların çocukları veya

akrabalarıydı. Başbakanın, dışişleri bakanının filan... O vakit bu fakülteye girmek için açılan imtihan yabancı dil ağırlıklıydı. Bu kodaman çocukları yabancı dili ya daha bebekken İngiliz ve Fransız dadılardan veya yurtdışında öğrenerek geliyorlardı. Galiba 1960 asker idaresinden sonra bu sistem değişti. Sorular matematik ağırlıklı oldu. Yani en yüksek puan matematik sorusuna veriliyordu. O vakit halk çocukları siyasal bilgiler fakültesini doldurdu. Bunlar kaymakam ve vali oldular.

30 Ağustos Afyon ziyaretleri

Benim üniversitede okuduğum yıllarda 30 Ağustos Zafer Bayramı büyük coşkuyla kutlanırdı. Bayram yalnız Ankara'da değil yurdun dört tarafından Afyon'a gelen insanlarla Zafertepe'de de kutlanırdı. Ankara'dan özel bir tren kalkar öğrencileri Afyon'a kadar götürür, 30 Ağustos kutlamasından sonra İzmir'e kadar uzanır, 9 eylülde İzmir'in kurtuluş bayramı da kutlanır, sonra Ankara'ya dönülürdü. Tren elbet ücretsizdi. Afyon'da halkevi ve valilik büyük bir ziyafet verir, konukları ağırlardı.

Bu kutlamalara ben iki defa Ankara Üniversitesi'ni temsil ederek katıldım. Trenimiz Ankara istasyonundan bayraklarla donanmış olarak, marşlarla hareket etti. Ara istasyonlarda kaynamış mısır, ayran ve çeşit çeşit meyveler satılıyordu. Arkadaşlar alışveriş yaparken ben kompartımanda konuşmamı bir daha gözden geçirdim. Afyon istasyonunda bizi yerel kıyafetleriyle efeler ve bir kalabalık karşıladı. Otellere veya halkevinin konuk evine yerleştirildik. Ertesi gün bir süre trenle, sonra yaya Zafertepe'ye tırmandık. Orada bir general konuştu. Sava-

şın planlarını ve Mustafa Kemal'in şaşılacak öngörüsünü anlattı. İki görüş varmış: Biri, düşmanın en güçlü olduğu yere vurmak. Bu planın tehlikesi şu; eğer 48 saatte cephe yarılamazsa düşmanın yedekte bekleyen kolordusu yetişecek ve zafer tehlikeye düşecek. İkinci görüş ise düşmana bütün kuvvetimizi kullanarak vurmak yerine zayıf bir noktasına vurmak, başarı kazanılırsa ilerlemek, kazanılmazsa geri çekilmek ve yeni kuvvetler toplayarak yeniden vurmak. Bu planı Nureddin Paşa teklif etmektedir. Harp Akademisi'nde Mustafa Kemal'in hocasıdır Nureddin Paşa. Ona göre düşman cephesi 48 saatte yarılamazdı, aylardır düşman bu siperleri berkitmişti, zaten kayalık ve taşlık olan bu siperler 48 saate filan sökülemezdi. O vakit düşmanın yedek kolordusu yetişir ve biz mahvolurduk.

Mustafa Kemal can alıcı soruyu sorar: "Sizin planla netice alınabilir mi?" "Alınamazsa dahi ordu elde kalacaktır. Varımız yoğumuz, güç halde toplayabildiğimiz ordumuzu ben tehlikeye atamam. Tarihe karşı sorumlu oluruz ve bizi Meclis'in önünde asarlar." Mustafa Kemal diyor ki, "Mademki varımız yoğumuz, bin güçlükle toplayabildiğimiz ordu budur. Sonucu bununla almak zorundayız. Sorumluluğa gelince başkomutan olarak sorumlu benim, korkuya gerek yok." Düşmanın en güçlü olduğu cepheye vurulur. Bizim askerin ayağı çıplak veya çarıklıdır. Taş dolu cephede ilk koşuda çarıklar delinir ve askerin ayağı kan revan içinde kalır. İlk saatlerde en önemli düşman korunakları düşer. Karanlık perde perde inerken düşmanın direnmesi sertleşir. Hatta Yunan askeri birkaç savunma yerini yeniden ele geçirir. Bizim kumandanlarda bir endişe, bir korkudur belirir. Ya cepheyi yaramazlarsa... Mustafa Kemal görünmeyeni gören ku-

mandandır. Geceyi uykusuz, kahve üstüne kahve içerek geçirmiştir. "Merak etmeyin, bu iş yarın biter," der. Ve o gece, bu kan, barut ve ateş denizinde Reşat Nuri'nin *Çalıkuşu* romanını okumuştur, paşalara okumalarını tavsiye eder. Korkuya gerçekten yer yoktur. Gece düşman yorgun argın uykuda iken Fahrettin Paşa'nın (Altay) süvari kolordusu ince bir patikadan Murat Dağları'nı aşmış ve düşmanın gerisine düşmüştür. Aydınlığı bile beklemeden sabahın alacakaranlığında bizim Mehmetçik Yunan mevzilerine yüklenir, cephe yarılır ve Sincan Ovası'nın yemyeşil güzelliği içinde Yunan ordusu İzmir'e kadar kovalanır; sağ kalanlar kendilerini motorlara zor atarak Ege Denizi'nin dalgaları arasında kaçarlar. 9 Eylül'de ordu İzmir'e girer. Afyon'la İzmir'in arası 400 km'dir. Ordumuz bu dört yüz kilometreyi 9 günde, her gün 40 kilometre yürüyerek geçmiştir.

Biz trenle birkaç saat içinde vardık İzmir'e, bizi Buca'da bir okul binasına konuk ettiler. Okulun geniş bir bahçesi ve bağı vardı. Ermenilerden kalma eski bir konakmış. Enver Gökçe'yle sabah erken kalkar, iş arayan veya işe giden işçilerle beraber simit yer, çay içerdik. Enver'in şiirine şu dizeler bu yolculuktan girmiştir:

Sıcak tuzsuz gevreklerini yemişim
Alaca karanlıkta... Bucalı işçilerim.

Tokat Lisesi edebiyat öğretmeni

Tokat bir bağ içinde
Gülü bardağ içinde
Tokat'tan yar sevenin
Yüreği yağ içinde

1949 yılıydı. Ben doktoramı bitirmiştim. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ilmi yardımcı idim. Doktoramı yanında yaptığım ve beni ilmi yardımcı olarak alan Pertev N. Boratav Paris'e gitmişti. Burslu okumuştum, devlete hizmet borcum vardı. Bana bunun için bir iş vermeleri gerekiyordu. Fakültede kalmaktan ümidim yoktu. Çünkü Pertev Hoca'nın mahkemesinde onun aleyhinde ifade vermeyenler fakültede tutulmuyor, aleyhinde konuşanlar ise asistan kadrosuna alınıyordu. Hocam Tahsin Banguoğlu, Nihat Erim tarafından kurulan CHP'nin ılımlılar hükümetinde Milli Eğitim bakanı olmuştu. Beni iyi tanırdı. Edebiyat öğretmeni olmamı ona borçluyum. Yoksa beni de başka Dil-Tarihli solcular gibi bir kitaplığa dehlerlerdi. Orada küflenir kalırdım. Eminim, o zamanki Milli Emniyet, Tahsin Banguoğlu'na beni öğretmen yapmaması için baskı yapmıştır. Hocam direnmiş olmalı. Ben Tokat Lisesi'ne edebiyat öğretmeni atandım. Bu direnme o vakit kolay bir iş değildi. Amerika'ya gittikten yıllar sonra Ankara'ya dönünce Hocam Banguoğlu'nu Selanik Caddesi'ndeki apartman dairesinde ziyaret ettim. Emekli olmuştu, yaşlanmıştı. Bir demet gülle minnetimi ifade edince, öğrencisinin başarısını gören her hoca gibi pek mutlu olmuştu.

Doktoramın hikâyesi

1949 yılındayız, ben doktoramı yazmış bitirmişim. Hocam Pertev N. Boratav işini kaybedip Paris'e gitmiş, Sorbonne Üniversitesi'nde ders veriyor. Tezimi hazırlarken ondan yardım görmemişim. Halk edebiyatı konusunda bana yardım edecek, yol gösterecek kimse yok. Ben

tezim üzerinde çalışırken solcu arkadaşlar benimle alay ediyor. Hapishaneye edebiyat doktoru olacakmışım. İnat ediyorum, tezim bitiyor, ama tez savunmasında ve tezimin okunmasında gerekli jüride yer almak şöyle dursun, kimse bana yakın durmak istemiyor; siyasi hava o kadar ağır. Fakülte idare heyeti bir çıkar yol buluyor. Öyle birini seçiyorlar ki tezimi kabul ederse kimse itiraz edemeyecek, reddederse kimse sesini çıkaramayacak. Bu büyük otorite Ordinaryüs Profesör Fuat Köprülü. Komitede Necmeddin Halil Onan da var. Köprülü'den ortaçağ tarihi dersi almışım ve iyi bir notla dersinden başarılı olmuşum. Sözlü imtihana girdim. Köprülü ne söyledimse itiraz etti ve beğenmedi. Kitaplarının eski yazıyla basılan orijinallerini okumadığımı söyledi, okumuştum. Âşık şiirimiz ile divan şiirimiz arasındaki farkı sordu, dilimin döndüğü kadar anlattım beğenmedi. Koca Köprülü ile nasıl aşık atacaktım. Sonunda sustum. Jüri kapısının önünde heyecanlı ve ümitsiz bir bekleyişten sonra imtihanı geçtiğim söylendi. Köprülü'nün tezimi okuyup görüşünü bildirmesine sıra geldi. Kaç gün bekledim bilmiyorum, sonra rapor geldi.

1949 yılında dersler başlamadan kısa bir zaman evvel Sivas'tan bir otobüse bindim, Çamlıbel'in soğuk sularından içip, Yıldız Dağı'nın ormanlarını seyrederek Tokat'a vardım. Tokat küçük ve şirin bir kentti o vakit. Bir derenin içine uzunlamasına sığınmış dar bir vadide, karşılıklı oturmuş evlerden kurulu. Ortadan bir çay geçiyordu. Nerdeyse her evin altında bir su kanalı vardı. Evin pislikleri bu kanala dökülüyordu. Osmanlı şehirciliğinin güzel bir geleneğidir bu. Geleceğimi haber alan meslektaşlar bana bir ev ayarlamışlar. Eski bir konak, ama okula yakın. Ben daha Tokat'a varmadan şanım, şöhretim varmış: "Bir sol-

cu edebiyat öğretmeni geliyor, aman ha dikkatli olun!" Tokat Mili Eğitim Müdürü Necmeddin Esin Bey'i ziyaret ettik. Herkesin imalı sözlerini duymazdan geldik elbet.

Öğretmenler birliği başkanı

İki gün sonra Tokat Öğretmenler Birliği'nde seçim var. Ben Dil-Tarih'te öğrenci birliği başkanlığı yapmışım. Bu alanda neler yapılabilir biliyorum. Üstelik bir de edebiyat doktorluğumuz var. Bir konuşma yaptım. Şanımızı daha duymayan öğretmenler beni başkan seçmesinler mi? Seçim haberim duyulur duyulmaz, Milli Eğitim Müdürü Necmeddin Esin'i bir telaştır alıyor, doğru valiye. "Efendim böyle iken böyle. Bir solcu öğretmeni başkan seçtiler." Vali Abdulkadir Sarısözen, Muzaffer Sarısözen'in akrabası. Muzaffer Bey, Ankara Radyosu'nda, "Yurttan Sesler" türkü programını idare ediyor. Bunlar ailece saz söz ehli. Abdulkadir Bey de iyi saz çalıyor. Belli ki aklıselim sahibi bir adam. "Daha iyi ya" diyor; "şimdi eline yetki geçti, ne mal olduğunu gösterecektir. Bekleyin." Elime yetki geçti ve onlar iki yıl beklediler. Sonraki dedikodulara göre çok kurnaz adammışım, hiç açık vermemişim. Bense öğretmen olmanın coşkulu sevinci içindeydim. Başka bir derdim yoktu.

Küçük illerin öğretmenliği, sosyal hayatı olmayan bir meslektir. Derse girilir, dersten çıkılır, öğretmenler lokaline uğranır, tavla oynanır, briç oynanır, kumar oynayanlar da vardır. Geç vakit eve dönülür, uzun zaman yol bekleyen hanımla çekişilir ve uyunur. Özellikle genç kadın öğretmenlerin hayatı gerçekten çekilmez. Tek tek olsun, toplu olsun gidecekleri bir yer yoktur. Bir erkek arkadaşları olsa ilkin öğretmen arkadaşları arasında dedikodu başlar. Azı-

cık kısa kollu veya kısa etekli bir elbise giyseler herkesin gözü onların eteğindedir. Evli hanımlar, kocalarını kıskandıkları için bekârları aralarına almaz. Bayan öğretmenler Tokat'ta öğretmenler lokaline de gelmiyor. Zaten lokal de küçük bir oda, sigara dumanından göz gözü görmüyor. Tokat'ta bir halkevi vardı; güzel bir bina, salonları, kitap okuma odası vardı. Halk Partisi tarafından seçilmiş de olsalar kitaplığa dergiler ve bir gazete gelirdi. Demokrat Parti, 1950'de iktidara gelince halkevlerini kapattı, kitaplarının nerede kaldığı belli değil. Bazı illerde sandıklara doldurulup İzmit Kâğıt Fabrikası'na gönderilmiş.

Başkan seçilince, özellikle bayan öğretmenlerin katılabileceği hafta sonu ve gece toplantıları tertiplemeye başladım. Tokat'ta bir kız sanat okulu vardı. Lisede ve ilkokullarda da elbet bayan öğretmenler görev yapıyordu. Şiir okumalar, mani çekmeler, tombala oynamalar filan derken, ilkin sanat okulundan birkaç bayan öğretmen lokale gelmek cesaretini gösterdi. Bu toplantıların birine valiyi davet ettim. Sazını alıp geldi. Bize saz çaldı, türküler söyledi. Valinin gelmesi lokalimizden korkuyu giderdi, saygınlığını artırdı. Başka bir şey daha yaptım. Öğretmenler lokalinin yıllık aidatı 20 liraydı. Kentin öğretmen olmayan seçkin adamları da üye kabul edilebilirdi. Bunlardan birkaç başvuru olmuş, ama başvuranlar Demokrat Parti üyeleri olduğundan Milli Eğitim müdürünün baskısıyla üye kabul edilmemişler. Demokrat Parti henüz muhalefetteydi. Ben onlardan üç kişiyi üyeliğe kabul ettim. Bunlardan biri avukat, ikisi tüccardı. Çok memnun olmuşlardı. Çünkü Tokat'ta oturup eğlenilecek, çay kahve içilecek başka bir temiz yer yoktu. 1950 seçimlerinde bunlardan ikisi milletvekili oldu. Bana hep saygılı davrandılar.

Tokat'ta el üstünde tutuluyorum. Özellikle ilkokul öğretmenlerinden bir grup her gün beni lokantaya davet ediyor. Yiyoruz, içiyoruz, geç vakte kadar oturuyoruz. Bana şiirler okutuyorlar. Ben de okuyorum. Gene böyle içkili yemeklerin birinden sonra, gece evime dönerken, İlkokul Müfettişi Necati Bey koluma girerek, "İlhan Bey seni evine bırakayım," dedi. Beraber yürüdük. Yolda bana şunları söyledi: "İlhan Bey, sakın aldanma. Seni her gün ağırlayan arkadaşlar buranın en tutucu, en 'milliyetçi' öğretmenleridir. Seni söyletip, sana dost görünerek ağzından laf almaya çalışıyorlar. Sen gerçi dikkatlisin, görüyorum, solcu şiirler filan okumuyorsun, ama gene de haberli ol."

Başka bir gün, geç vakit yemekten dönerken, Tarih Öğretmeni Fikret Bey koluma gidi. Lisede iki Fikret Bey vardı. Biri tarihçi, ona öğrenciler Hırt Fikret adını takmıştı, öteki de edebiyat öğretmeni, ona da Kel Fikret derlerdi. İçkiliyiz, tarihçi Fikret Bey bana sordu: "İlhan Bey, Stalin'i sever misin?" "Sevmem," dedim, "pos bıyıkları ile bir kasaba benziyor." Ertesi gün okulda arkadaşlara "Ben öğrendim, İlhan Bey solcu filan değil, Stalin'in bıyıklarını sevmiyor," demiş.

Tokat'ta işe başladıktan kısa bir zaman sonra Tevfik İleri Demokrat Parti'nin Milli Eğitim Bakanı oldu. Gençliğinde solcu ve Nâzım Hikmet hayranıymış. Kendini temize çıkarmak için adı solcuya çıkmış bütün öğretmen ve bakanlık memurlarını kitaplıklara ve pasif görevlere sürdü. Bir kahramanlık günleri icat etti bakan. Okullarda kahramanlık günleri yapılacak. Kahramanlık günlerinde vatan, millet, Sakarya nutukları atılacaktı. Atmayanın vay haline. Ben yapmadım. Onun yerine bir duvar gazetesi çıkardık, öğrenciler bu gazetede yaşayan şairler ve sanatçılar

hakkında kendi çaplarında ufak tefek incelemeler yayımladılar... Orhan Veli öldü, onun için bir duvar sayısı çıkardık. Bir gün sınıfta Bedri Rahmi'nin "Paramparça" adlı şiirini okuduk. Bu şiir "Ağaç bütün,/ meyve bütün,/ ışık bütün,/ benim dünyam paramparça" diye başlar. Anlamı üzerinde tartışma çıktı. Şiirin anlamı üzerinde anlaşamadı öğrenciler. Bunun üzerine, "Çocuklar, Bedri Rahmi'ye yazın bakalım o ne düşünüyor?" dedim. "Hocam cevap verir mi?" diye tereddüt ettiler. Ama ben cesaretlendirdim ve mektup yazıldı. Kısa bir zaman sonra Bedri Rahmi cevap verdi: "Çocuklar siz benim şiirimi nice eleştirmenden daha iyi anlamışınız." Öğrenciler tanınmış bir şairden cevap alınca pek mutlu oldular. Çocuklarda böylece şiire, edebiyata bir ilgi uyandı. Bunları okumaya başladılar. İçlerinden şiir ve hikâye yazanlar çıktı. Erdal Öz bunlardan biridir –Ben Amerika'dayken Erdal'la ilişkimizde bir soğukluk olmuştu. *Yunus Emre* kitabımı yayımlanması için ona göndermiştim. Erdal, Cem Yayınevi'nden ayrılarak Can Yayınları'nı kurmuştu. Bir zaman mektubuma cevap vermedi. Bu gecikmenin nedenini sorunca da biraz ters bir cevap vermişti. Aradan uzun zaman geçince ben alınganlığımı unuttum ve Can Yayınları'nın Galatasaray'daki idarehanesinde Erdal'a uğradım. Büyük bir yayınevini başarıyla çeviriyor ve güzel kitaplar basıyordu. Pek sevindi, çalışanlarıyla beraber oturup yemek yedik. İstanbul'daydım. Ankara'dan İstanbul'a kızımı görmeye gelmiştim. Bir gazetede Erdal'ın ölüm haberini okudum ve müthiş üzüldüm. Erdal için bir anma töreni yapılıyordu, gittim, ben de konuşmak istedim. Toplantıyı düzenleyenler Erdal'ın anılarından beni tanıyorlardı, konuştum; ama neler söylediğimi hatırlamıyorum. Herhalde üzüntümü belirttim.

Tokat'ta öğretmenlik yıllarımda öğrencilerin ders dışı yayınları okumasında Kitapçı Nuri dedikleri Nuri Diren'in büyük yardımı oldu. Nuri Diren'in gözlerinde bozukluk vardı, zor görürdü. Ama o haliyle okur ve okuduğunu anlar bir gençti. Tokat'ın tek kitapçısı oydu. Ve bütün yeni yayınları, dergileri getirtirdi. Çocuklara onun dükkânına gidin demek yeterdi. Nuri bir edebiyat öğretmeni gibi onları doğru dürüst okumaya yönlendirirdi. Ben Tokat'tan ayrıldıktan sonra ölmüş. Anısı unutulmasın.

Tokat'ta olaylar

Tatlı ve acı olaylar oldu ben başkanken. Evvela tatlısını söyleyeyim. Safiye Ayla Sivas'ta konser veriyordu. Tokat'a davet ettim, geldi. Gül mevsimiydi, Tokat gülleri meşhurdur. Okulun dış kapısından avlu boyunca yolun iki yanına kız ve erkek öğrenciler sıraladım. Her biri, önlerinden geçerken Safiye Ayla'ya bir gül verdi. Safiye Ayla'nın halkçı yanını bilmiyordum. Anılarını okuyunca anladım. İzmir'de bir konsere gitmiş. Dinleyiciler arasında Naci Sadullah, Halikarnas Balıkçısı gibi solcular var. Daveti yapan CHP il başkanı subay, "İçimizde komünistler var, onlar çıksın" demez mi? Onlar çıkmış, ama arkalarından Safiye Ayla da onların gittiği koltuk meyhanesine... Orada en güzel şarkılarını söylemiş. Bize de çok iyi bir gün yaşattı. "Salla cicim sallasana mendilini" diye başlayan türküyü ve başka türküleri öğrencilerin de katılımıyla koro halinde söyledik. Ben bile şu bet sesimle koroya katıldım. Para da almadı bizden. İyi ki Safiye Ayla'yı yolunca ağırlamışız.

Öğretmenlikte ikinci yılımdı. Samsun'dan bir coğrafya öğretmeni müdür geldi: Macit Bey. Gölgesinden korkan bir adam. Geceleri yalnız sokağa çıkamaz. İşi gücü öğretmenler arasında solcu aramak. Topun ağzında elbet ben varım. 10 Kasım Atatürk'ün ölüm yıldönümü etkinliğini ben tertipledim ve bir konuşma yaptım. Toplantı salonunu ve okulun duvarlarını Atatürk'ün sözleriyle süslettim. Olacakları tahmin ettiğim için sadece Atatürk'ün sözlerine ağırlık veren bir konuşma yaptım. Konuşmamdan sonra fırtına kopmuş. İlkokullular grubu Milli Eğitim müdürüne koşmuşlar, "İlhan Bey, Atatürk'ü dinsiz yaptı," demişler. O da kalkıp valiye gitmiş, fikrini sormuş. Vali Bekir Suphi Aktan da dinleyiciler arasındaydı. Beni dinlemişti. Cevabı "Çok akademik bir konuşma idi," olmuş. Müdür de dönmüş öğretmenlere "Çok akademik bir konuşma idi," demiş. Olay böylece kapandı.

Bekir Suphi Bey'den söz etmeliyim. Tokat'a 1950 seçimlerinden kısa bir zaman önce geldi. Efendi, iyi giyinir, kültürlü bir vali. Demokrasiye ve laik cumhuriyete inanmış bir idareci. Vali Aktan sık sık lisemize gelir, öğretmenleri toplar bize demokrasi dersleri verirdi. Benden Albert Gabriel'in *Monuments Turcs d'Anatolie* adlı Fransızca kitabından Tokat'la ilgili bölümün çevirisini istedi. Fransızcam iyiydi, çeviriyi yapıp verdim. Böyle bir yakınlığımız var. Elbet emniyette fişim olduğunu da biliyor. Beni hep kolladı zannediyorum. Değerli büyükelçi ve yazar dostum rahmetli Gündüz Aktan'ın babasıdır.

Yeni müdür Macit Bey, okula *Cumhuriyet* gazetesi girsin istemiyor. O yıllarda *Cumhuriyet* okumak solculuk sayılırdı ve tehlikeliydi. Çocuklar parasını kendi aralarında toplayarak kitaplığa *Cumhuriyet* gazetesi alıyorlar.

Müdür, öğrencileri çağırmış, "*Hürriyet* gazetesi alırsanız parasını ben veririm," demiş. Çocuklar bana sordular. Ben de, "Ne iyi, böylece iki gazete okumuş olursunuz," dedim. Müdür, *Cumhuriyet*'i çocuklara okutmak istemiyor, ama cesaret edip almayın da diyemiyor. Fikret Bey, yani Kel Fikret *Cumhuriyet* gazetesinin muhabiri sayılıyor. Arada sırada bu gazeteye yerel haberler gönderiyor. Ben Macit Bey'e çıktım, "Aman Müdür Bey," dedim, "sakın Fikret Bey duymasın. Ertesi gün *Cumhuriyet* sizi diline dolar." Müdür, *Cumhuriyet* gazetesini okuldan kaldıramadı.

Bir başka gün bahçede kızıl yıldız keşfedildi. Tabiat bilgisi öğretmeni Süheyla Hanım, bahçede öğrencilere çiçek tarhları yaptırıyor. Bir yıldız yaptırmış. Süslü görünsün diye nereden bulmuşlarsa kırmızı toprak bulup yıldızı onunla yapmışlar. Üzerine ekilen çiçekler daha çıkmamış. Bir dedikodudur gitti. Bahçeye kızıl yıldız yapılmış. Sessiz sakin, etliye sütlüye karışmayan Süheyla Hanım'ın ödü koptu. Müdür Bey telaşlanmış. Koşmuş, hemen bir de çare bulmuş, "Bunun etrafına bir de ay yapın," demiş. Türk bayrağı olacak. Ben, muziplik olsun diye itiraz ettim. "Olmaz Müdür Bey," dedim, "Türk bayrağı ayaklar altına alınamaz." Çareyi yıldız köşelerinin arasını doldurmakta buldular. Biçimsiz bir yuvarlak oldu.

Daha başka bir gün benim sınıfımda orak çekiç keşfedildi. Orak çekiç de komünizmin sembolüdür. Müdür beni çağırdı: "İlhan Bey sizin sınıfta orak çekiç varmış." Bende şafak attı: "Aman Müdür Bey, nasıl olur, ben görmedim." Meğer soba tahtası tenekeyle kaplıymış. O vakit gaz yağı Rusya'dan tenekelerle geliyor, tenekelerin üzerinde kabartma orak çekiç görüntüleri var. Bir tenekeci de soba tahtasını yaparken o tenekeyi kullanmış. Gerçi hep

küller içinde, ama temizlenir de dikkatlice bakılırsa gerçekten orak çekiç görülebiliyor. Hemen tahta gitti, yerine Müdür Bey'in kesesinden bir yeni soba tahtası geldi.

Bir edebiyat dersinde Cevat Fehmi Başkut'un *Paydos* adlı oyununu okuyoruz. Çünkü ders kitabımızda bu oyundan bir parça var. Bu parça bize madrabaz, düzenbaz, hileci bir bakkalı tanıtıyor. Hacca gidip gelen bu bakkal, sabunları ağır gelsin diye suda tutar, süte su katar, tek ayak üstünde kırk yalan atar. Bu tipi incelerken bir öğrenci, "Hocam böyle bir hacı da Tokat'ta var. Hilebazın biridir, adı da şudur," deyiverdi. Derhal öğrenciyi susturdum ve "Biz bir oyun karakteri üzerinde duruyoruz, sınıfta Tokat'taki hiçbir gerçek insan hakkında böyle söz edilmesini istemem," dedim. Olay çarpıtılarak bu bakkal hacı efendinin kulağına kadar gitmiş. İlhan Hoca sınıfta bu hacının aleyhinde konuşuyormuş. Müdüre şikâyet edilmiş. Bir ara lisemize Trabzon'dan bir edebiyat öğretmeni müdür olarak gelmişti. Adı Hüseyin Gürtunca olacak. Aklı başında, okur, Trabzon'da çıkan *Kıyı* adlı demokrat bir dergide yazılar yazar. Benim haberim yok. Öğrencileri çağırıp sormuş. Onlar da doğrusunu söylemişler. Olay kapandı.

Bir başka gün imtihana tabi tutuldum. Tokat'ta klasik müziği seven, zaman zaman toplanıp şarkılar söyleyen bir grup var. Kendi hallerinde, kimseye zararı olmayan, tatlı insanlar. Bir savcı ve bir müzik öğretmeni de aralarında. Hemen hepsi lokalimize üye. Bir gün beni çağırdılar: "İlhan Bey, size bir şey soracağız," dediler. Bir şarkı vardır, klasik müzikle pek ilgim olmadığı için, hangi makamla yazılmıştır, bestecisi kimdir bilmem. Ama bu şarkı Sivas Lisesi'nde bizim sınıf şarkımızdı. Şarkıda şöyle bir dize

var: "Tan-geri riyaz-ı subh olur idi vücuhiyle." (Yüzünü gösterince seheri utandırırdı.) Bu dizeyi "tanı geri" diye okursanız hem vezin bozulur, hem bir anlam çıkmaz. Onlar böyle yanlış okuyorlar ve anlam vermekte güçlük çekiyorlar. Benim Divan edebiyatı bilgim çok iyidir. *Nedim Divanı*'nından gazeller ezberlemiştim fakültede. Dizenin okunuşunu düzelttim. "Gerçekten edebiyat doktoru imiş" demişler.

Tokat'ta iki yıl öğretmenliğim bana çok şey öğretti. Ankara'da bunalmıştım. Bir avuç solcu öğrenci bir şeyler yapmak istiyoruz. Toplumda bizi destekleyen hiçbir demokratik kurum yok. Devir İsmet Paşa devri. İşçi sendikaları kapalı. Parklarda, evlerde toplanıp sonsuz soyut tartışmalar yapıyoruz. Ne yaparsak yapalım bir kere damgalanmışız, kötüye yorumlanıyor. 50-60 öğrenci Mamak'a gidip yoksul köylülerin, kocası veya oğlu askere gitmiş ailelerin ekinini biçiyoruz. Ertesi gün *Kudret* gazetesinde başlık: "Solcu öğrenciler köylere sızmaya çalışıyor." Tıp fakültesinden arkadaşlarımız, o vakit yeni gecekondulaşan Altındağ'da küçük bir oda kiralayıp, yoksul insanların iğnelerini bedava vuruyorlar. Oda kapatılıyor. Bunalımlar içindeyiz. Annem her yaz Gemerek'e gider. Bize yiyecek getirir. Gemerek'ten bir dönüşünde bana dedi ki: "Siz kendinize köylünün, işçinin, fakir fukaranın dostu diyorsunuz. Köyde senin için 'Rus casusu olmuş' diyorlar." 1945'le 1950 arası, İnönü'nün cumhurbaşkanlığının ikinci beş yılı. Bu yıllar hem CHP'nin, hem yeni kurulan Demokrat Parti'nin komünist avına çıktığı korkunç yıllardı.

Tokat beni bu büyük ruhsal bunalımdan kurtardı. Yaratıcı işin, faydalı olmanın insan sağlığını nasıl düzelttiğini gördüm. Elinize genç ve iyi niyetli insanlar teslim

edilmiş. Dehşetli seviliyorsunuz. Her sözünüz gerçek sayılıyor. Uykularım düzeldi. Sıkıldıkça Yeşilırmak boyunca, ağaçların arasında yürürdüm. Yeşilde ve suda büyük bir sağaltıcı güç var. Rahmetli Ceyhun Atıf Kansu Turhal'da doktordu. Bir görüşmemizde ruhsal sorunlarımı anlatıyorum. Bana ılık suyla banyo yapmamı ve ağaçlıklar arasında yürümemi salık vermişti. Bu ruh sağlığı sizi enerjiyle dolduruyor, daha yeni, daha faydalı işler yapmak istiyorsunuz. Biz bu yüzden politikaya veda ettik.

Lisemize Hasan Âli Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı zamanında yayımlanmış klasik kitaplar serisi gönderilmiş. İçlerinde Fransız, İngiliz, Alman ve Rus yazarlarının en güzel eserleri var. Bu büyük kültür abidesini Hasan Âli Yücel'e ve onun kurduğu Tercüme Bürosu'na borçluyuz. Bu büroda, Demokrat Parti iktidara gelene kadar, Sabahattin Eyüboğlu, Orhan Veli, Melih Cevdet Anday gibi değerli aydınlar görev yaptı. Bu 500 cilt kitap bodrum katında sandıklarda kapalı duruyor. Onları koyacak kitap rafları yokmuş. Mevsim bahar. Kiraz zamanı. Tokat'ın kirazı meşhurdur. Okulumuzda da güzel bir iş atölyesi var. Bir pazar sınıfın en acar öğrencilerini topladım. Kitap rafları yapacağız, ancak tahtamız yok. Öğrencim Doğan Kesim'in babası eczacı. O vakit eczanelere ilaç uzun tahta sandıklarla gelir. Doğan'a "Eczanenizden üç beş sandık getirebilir misin?" diye soruyorum. "Hay hay Hocam," diyor, "babam vermez ama ben çalarım." Sandıklar geliyor. Çivileri de ben alıyorum. Keser, testere, çekiç atölyemizde var. Bir sepet taze kiraz da İlhan Hoca'dan. Şarkılar, türküler söyleyerek kitap rafları yapıyoruz. Ertesi gün bir de ödev veriyorum. Bu sandıklara bir dörtlük yazmalıyız. Şu dörtlük seçildi:

Ali Yıldız ustası
Edebiyatçı kalfası
Parasıyla tahtası
Sınıftandır sınıftan

Ali Yıldız marangozluktan anlar bir öğrencimdi. Rafları toplantı salonunun sahnesine, perdenin arkasına yerleştirdik. Müdüre, bir sürprizimiz olduğunu, dersten sonra öğretmenleri ve öğrencileri toplamasını söyledim. Toplandılar. Perdeyi açtık, kitap rafları boyanmamış, kaba saba ama sağlam, işe yarardı. Klasikleri sandıklardan böylece kurtardık. Ama 500 ciltlik kitabı bodrum katından yukarıya, sınıflara kim taşıyacak? Bunun da çaresini bulduk. Öğrencileri bodrum katından üst kata kadar yan yana dizdim. Kitaplar elden ele verilerek kısa zamanda yukarı taşındı. Bu kitapların eğitici gücünü ben Tokat'ta öğrendim. Edebiyat bölümündeki her öğrencim, ayda en az bir kitap okuyacak ve bana kitap hakkındaki düşüncelerini yazacaktı. Bu yayınlardan tek bir kitap okuyan öğrenci daha gerçekçi oluyor, çevresine ve insanlara bakışı hemen değişiyordu.

Tokat'a sel geldi. Tokat'ın seli korkunç oluyor. Kızılenis Deresi'nden sökülen sular, çer çöp, odun, ağaç, çul çuval ne varsa toplayıp Tokat'a yığıyor. Sokaklar çamurdan geçilmez oluyor. Böyle bir selde öğrencilerle toplandık. Neler yapabileceğimizi konuştuk. Eğer kürek bulunursa bazı sokakların çamurunu temizleyebilecektik. Belediyeden kürek istedim. Öğrencilerimizin, herhalde benim de, elime kürek yakışmazmış. Günlerce çamurlara bata çıka okula gidip geldik.

Tokat'ta kaldığım iki yılda en az üç müfettiş dersime geldi, hakkımda raporlar verdi. Üç lise müdürü ve iki vali

de eminim benim için Bakanlığa ve Milli Emniyete raporlar yazdılar. Bunların hepsi de olumlu raporlardı. Son gelen müfettiş bir müzik hocasıymış. Halim selim, efendi bir adamdı. Yazık ki adını unuttum. Dersime geldi. Kitabımızda Orhan Veli'nin "Anlatamıyorum" şiiri var, onu okuyoruz:

Ağlasam sesimi duyar mısınız,
Mısralarımda;
Dokunabilir misiniz
Gözyaşlarıma, ellerinizle?

Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel,
Kelimelerinse kifayetsiz olduğunu
Bu derde düşmeden önce.
(...)

Sınıfımda yeni şiiri sevenler ve sevmeyenler var. Sevenlerden Şevki Erek'e söz veriyorum. Şiiri sevdiğini ve niçin sevdiğini anlatıyor. Sonra Necmettin Karaerkek'e söz veriyorum. Bu öğrenci Orhan Veli'yi ve yeni şiiri sevmez. Bir tartışma çıksın istiyorum. Her derste olduğu gibi açıkça, çekinmeden müfettiş beyin önünde de fikirlerini söylesinler. Bir ara müfettiş bey de bu şiiri beğendiğini söylemişti. Aldı Karaerkek: "Hocam, müfettiş bey şiirden hiç anlamıyor. Orhan Veli diyor ki, 'duyuyorum, anlatamıyorum,' daha ne desin? İyi şair duygularını anlatır." Müfettiş güldü. O sırada zil de çaldı. Sınıftan çıkınca bu anlayışlı müfettiş bana dedi ki: "İlhan Bey, iyi ki zil çaldı yoksa sizin öğrenciler beni kepaze edecekti." Çok iyi bir rapor yazdığından kuşkum yok.

Öğretmenler zaman zaman yemekli eğlenceler tertipler, beni de bekâr olduğum halde evlerine davet ederlerdi.

Bu benim için bir ayrıcalıktı. Çünkü bekârlar evlilerce pek davet edilmezdi. Bahçe içinde, güller arasında, bir oda bir sofadan ibaret evimde oturuyorum. Kuş yuvası gibi bir yer. Bir akşam ben de onları davete karar verdim. Yemekler, içkiler filan hazırladım. İlkin savcı Fahrettin Bey geldi. Bu iyi ve şakacı insanın yazık ki soyadını hatırlamıyorum. Sonradan öğreniyorum ki, bazı öğretmenler arasında bir tartışma olmuş. Bu solcu hocanın evine, içkili bir yemeğe gidilir mi, gidilmez mi? Savcıya sormuşlar. Fena halde ayıplamış onları, "İşte ben gidiyorum" demiş ve geldi. Arkadan öteki öğretmenler de...

Ali'nin başına gelenler

Ali son sınıf öğrencisi, edebiyat bölümünde. Akranlarından daha yaşlı, olgun, okuyan, tartışmayı seven, anlamayınca hocayı terleten bir öğrenci. Feride Hanım'ın felsefe dersinde Ali, hoca hanıma, "Anlattıklarınızı anlamadım" demiş. Hoca da yeniden anlatmış. Ali "Gene anlamadım hocam," deyince, felsefeci "Sus, otur yerine, ukalalık etme," diye terslemiş. Ali "Hocam ne var bunda, size soru soruyorum, neden susacakmışım. Edebiyat hocamız bize anlaşılana kadar üç beş defa tekrar ediyor," deyince Feride Hanım, "Çık dışarı," demiş "ben edebiyatçı değilim." Ali çıkmamış. Onun üzerine hoca hanım, "Sen çıkmazsan ben çıkıyorum" demiş, çıkmış doğru müdürün yanına. Ali'yi şikâyet etmiş. Çocuğu disiplin kuruluna verdiler, dik başlıdır, ukaladır diye. Beni de öğrencileri dik başlı olmaya teşvik ediyor diye bir daha damgaladılar. Neyse disiplin kurulunda aklı başında iki genç arkadaş var. Fransızca öğretmeni Şerif Demirli ile mate-

matikçi Sırrı Kavlakoğlu. Onların anlayışı sayesinde Ali bir hafta okuldan uzaklaştırma cezasıyla kurtuldu. Yoksa Ali soru sormanın cezasını son sınıfta liseden atılmakla ödeyecekti. Ali okulunu, daha sonra da Ankara Devlet Konservatuvarı'nı bitirdi. Bir ara Muhsin Ertuğrul'la çalıştı. Yıllar sonra ben Amerika'dayken Ali'den bir mektup ve bir şiir aldım. Almanya'da gurbetçi olmuş.

Nevzat'ın hastalığı

Nevzat adlı bir öğrencim vardı. Soyadını hatırlamıyorum. Birkaç gündür derse gelmiyordu. Arkadaşlarına sordum, hasta olduğunu söylediler. Adresini öğrendim ve Nevzat'ı görmeye gittim. Evi, kent merkezinden uzak bir gecekondu mahallesindeydi. Ne sokak adı vardı, ne ev numarası. Araya araya buldum. Nevzat toprak zemin üzerine serilmiş kilimle yatak arası bir yerde yatıyordu. Hatırını sordum, ağladı, doktor getirememişler, sadece yüksek ateşi olduğunu biliyorlar. Hemen okulun doktoru Muzaffer'i buldum, beraber gittik. Nevzat'ın kötü bir gribi varmış. Gerekli ilaçları yazdırdım, aldım, tekrar gidip Nevzat'a verdim. Birkaç gün sonra Nevzat iyi olmuş, derse geldi. Bana ilk sözü "Hocam size ağabey diyebilir miyim?" oldu. Nevzat bana hep ağabey dedi. Aradan 30 yıl geçtikten sonra, Ankara'da Tokat'tan öğrencilerimle bir yemekte buluştuk. Nevzat subay olmuştu ve bana hâlâ İlhan Ağabey diyordu.

Samsun yolculuğu

O yıllarda liseler, yakın illerin liselerini ziyaret ederdi. Ziyaret edilen lisede oyunlar oynanır, maçlar yapılır, maçı

kaybeden lise bazen çok sinirlenir, kavga filan da çıkardı. Biz de Samsun'a gitmeye karar verdik. Voleybol takımımız tam kadro geziye katıldı. Takımın en gözde oyuncusu uzun boyuyla İlhan Hoca'ydı. Samsun voleybol şampiyonu Ticaret Lisesi'ymiş. Onlarla maç yapacaktık. Bu maçtan bende eşofmanlı bir resmim kalmış. Maçı biz kazandık. Gözde oyuncuydum. Akşam da lise ve valilik bize bir yemek verdi. Daha ilerde sözünü edeceğim akrabam Osman Korkut, Samsun'da öğretmendi. Bir gün evvel beni seyredenler, o akşam konuşmamı dinleyenler Osman Ağabeyime uzun uzun beni methetmişler. Tokat'tan bir edebiyat hocası, İlhan Başgöz geldi filan deyince Osman Korkut ertesi gün koşa koşa bana geldi: "İlhan sen Samsun'u fethetmişsin de benim haberim yokmuş." Kucakladı beni, ben de ellerinden öptüm. Ziyafetten sonra gecenin geç bir saatinde erkek öğrencilerden bir grup geldi, benden müsaade istediler. Samsun'u gezeceklermiş. Bunun ne demek olduğunu anladım, geç vakitte elbet Samsun gezilmezdi. Müsaade ettim, ancak saat 12'de yatakhanede olmalıydılar. Sevine sevine döndüler. Ben de hangi mahalleyi ve evleri ziyaret ettiklerini elbet sormadım. Bunlar ergenlik çağını aşmış öğrencilerdi. Tokat'ta da bir genelev vardı, ama sokağın başında polis gireni çıkanı kontrol eder ve öğrencileri kesinlikle içeri bırakmazdı.

Lise Müdürümüz Ekrem Bey'le bir imtihan

Lise bitirme imtihanları yazılıydı. Sorular bakanlıktan gelirdi, imtihan günü hocaların ve öğrencilerin önünde açılırdı. Çocukların kullandığı kâğıtlar da okulca verilir. Öğrenciler bu kâğıtların baş kısmına adlarını ve numara-

larını yazar ve özel bir şekilde hazırlanmış baş kısmı kapatırlardı. Yani imtihan kâğıdını okuyup not verecek öğretmen, kâğıdın kimin olduğunu bilmeden notunu verir, notlar bir listeye yazılır, imza edilir. Daha sonra kâğıdın baş kısmı açılırdı.

İmtihan başladı. Müdürümüz Ekrem Bey de imtihan yapılan salona geldi, dolaşmaya başladı. Sık sık bir öğrencinin yanında duruyor, öğrenciye bir şeyler fısıldıyordu. Bu kesinlikle yasaktır. Bu öğrenci Tokat'ta doktorluk yapan Faruk Bey'in kardeşi. İyi bir öğrenci değil. Birkaç defa imtihana girmiş ve çakmış. Dr. Faruk Bey'le müdür arasında şöyle bir ilişki var: Müdürümüz evli, ancak eşi başka bir ilde görevli, belki öğretmen, ama bütün yılını Faruk Bey'den hasta raporu alarak Tokat'ta eşinin yanında geçiriyor. Müdürümüzün bu öğrenciye yardım etmek istemesinden kuşkulandık. İmtihan bitti. Kâğıtları okuduk, notları verdik, üç hoca imzaladık, listeyi müdüre vereceğiz. Müdür Bey salona geldi, notlara baktı. Bizden, dört alarak sınıfta kalan bir öğrencinin notunu beş yaparak geçirmemizi istedi. Kâğıtlar henüz açılmamış. Biz işkillendik. Herhalde kâğıtta özel bir işaret var, Faruk Bey'in kardeşinin kâğıdı, müdür ona yardım etmek istiyor. Kâğıdı ben okumuşum, imtihan kurulunda iki öğretmen daha var. Ben direndim. "Müdür Bey, bu kâğıt geçecek bir kâğıt değil, değiştiremem," dedim. Kâğıt başka bir öğretmen tarafından ikinci defa okunabilirdi. Salih Bey adlı sakin, şairliği olan, efendi bir öğretmen var komitede; soyadı Akay olacak. Kâğıdı bir de Salih Bey okudu. Durumu Salih Bey de biliyor. Dedi ki "Müdür Bey! Bu kâğıt çok kötü, İlhan Bey cömert davranmış, ben 2 verdim." Ekrem Bey fena bozuldu. Not verdiğimiz listeyi aldı ve 4 numaranın üstü-

nü çizip yerine 5 yazdı. Yemin billah etti ki kimin kâğıdı olduğunu bilmiyormuş. Bir şey olmamış gibi listeyi aldım. Yerimden kalktım. Listeyi cebime koydum ve dedim ki "Müdür Bey, evrakta sahtekârlık yaptınız, şimdi bu kâğıdı Milli Eğitim müdürüne götürüyorum." Müdür Bey'de şafak attı. "Bir dakika İlhan Bey, bir dakika," diyerek beni çağırdı, döndüm, hemen zile basıp hademeyi çağırdı, bize dört çay ısmarladı. Ve kâğıdı açtık. Bir de ne görelim; Niksarlı, yoksul bir öğrencinin kâğıdı. Adını hatırlamıyorum. Soyadı galiba Pehlivan'dı. 1 not yüzünden bir yıl daha Tokat'ta yok yoksul sürünecek. Fikrimi değiştirdim ve dedim ki "Müdür Bey, mademki çok ısrar ettiniz, ben sizin hatırınız için notumu değiştiriyorum."

O vaktin Milli Eğitim Bakanlığı kurallarına göre öğretmen atananlar iki yıl vekil olarak çalışır, sonra asil öğretmenliğe geçerlerdi. Ama Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri beni asil öğretmenliğe layık görmedi ve terfi ettirmedi; vekil öğretmen olarak iki yılı doldurunca da Tokat Lisesi'ndeki öğretmenliğime son verdi. Asıl neden elbette, Milli Emniyet'ten fişli olmam. Bu utanç belgesini tarihe aktarmak için buraya alıyorum. Yazı şöyle:

TC Milli Eğitim Bakanlığı Müdürler Komisyonu

İlhan Başgöz hakkında Orta Öğretim Genel Müdürlüğünün 21/1/1952 tarihli 53/625 sayılı teklif yazısı ve bunların ilişiklerinden müteşekkil dosyası incelendi, gereği düşünüldü. Orta Öğretim Genel Müdürlüğünden alınan teklif yazısından ve ilişiği dosyada beliren durumuna nazaran; Tokat Lisesi edebiyat stajyer öğretmeni Dr. İlhan Başgöz'ün 1702 sayılı kanunun 4'üncü maddesi gereğince vazifesine nihayet verilmesi... İmzalar Müsteşar Reşat Tardu, Teftiş Kurulu Başkanı İrfan Alıcıoğlu, Yüksek Öğr. Gn. Md. Hamdi Akverdi, Orta Öğr. Gn. Md. M.

Doğanay, İlköğretim Gn. Md. Ferruh Sanır, Meslek ve Teknik Öğretim Gn. Md. D. Akbel, Eski Eserler ve Müzeler Gn. Md. C. Kınay, Zatişleri Gn. Md. F. Binal. (*En altta bir mühür ve tarih, üzerinde Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri.*) 31/Mart/ 1952

İşten çıkarılmamla ilgili madde başarısızlıkları nedeniyle 2 yılda stajyerlikten asil öğretmenliğe terfi edemeyen vekil öğretmenlerin işine son verileceğini öngörür. Bana kesinlikle uygulanmaması gerekirdi. Çok başarılı, belki de memlekette tek edebiyat doktoralı öğretmendim. O vaktin Milli Eğitim Bakanı, bir öğretmenin başarılı olup olmadığını, kanun önünde suç işleyip işlemediğini, kendi müfettişlerinin raporuna bakarak öğrenmezdi. İşin tuhafı şu ki, aynı bakanlığın Talim ve Terbiye Dairesi, aynı tarihte başka bir karar veriyor ve beni bir derece üst maaşa terfi ettiriyordu.

"İlhan Başgöz'ün Fransızcadan tercüme ettiği *Türk Halk Edebiyatı* adlı eser bakanlıkça incelenmiş, liselere tavsiyesi uygun bulunmuştur." İmza, Müsteşar Reşat Tardu.

Tokat'tan ayrılış

İşte geldim gidiyorum
Şen kalasın Tokat şehri
Çok nan u nimetin yedim
Helal eyle Tokat şehri.[11]

Bir cumartesiydi. Öğrencilerimle okul bahçesinde futbol oynuyorduk, Muavin Behçet Bey beni çağırdı. Gittim, ezile büzüle elime yukarıdaki yazıyı tutuşturdu. İşten çıkarıldığımı bildiren yazıyı cebime koyarak Behçet Bey'in odasından çıktım. Çocuklarla futbol oynamaya devam ettim.

11 Âşık Garip'in bir türküsüne benzetme.

Bu yazı hafta içinde gelmiş, ama cumartesiyi beklemişler ki, çocuklar okulda olmasınlar. Beni destekleyecek bir öğrenci hareketinde bulunmasınlar. Bundan korkmuşlar.

Beni asıl üzen işten çıkarılmam değildi, bu bir bakıma korkunun sonu oldu. Çok sevdiğim öğrencilerimden nasıl ayrılacaktım? Olanları nasıl izah edecektim. Eve döndüm, kitaplarımı, eşyamı hazırladım. Zaten nem vardı ki; bir yatak, eski bir karyola, bir iki kat elbise ve kitaplar. Bir de bilmece fişleriyle dolu tahta bir kutu. Terziye göç demişler, iğnem başımda demiş. Ertesi gün pazardı, saat 7'de Sivas'a otobüs vardı; kimseye haber vermeden kaçmaya niyetlendim.

Sabah erkenden kapım çalındı. İki öğrencim, "Hocam askere gidiyormuşsunuz, acaba size bir yardımımız olabilir mi?" dediler. Eşyamı otobüse taşıdık. Bir de ne göreyim? Bütün öğrencilerim otobüsün etrafında değil mi? Halis Cinlioğlu eski toprak, namuslu bir aydın. Nice yıllar Tokat'ta dürüstlüğün ve Cumhuriyet'in bekçisi olan bir güzel adam, lisede pansiyon müdürüydü. Evli değildi. Meşrutiyeti görmüş, Balkan bozgununu görmüş, Birinci Dünya Savaşı'nı, Kurtuluş Savaşı'nı yaşamış. Eski çınarlar gibi köklü, dallı budaklı bir tatlı adam. Elinde taşıdığı baston gibi dimdik. Hiç kimsenin önünde eğilmemiş. Pansiyondaki yatılı çocukların paraları ona gelir, her hafta harçlıklarını kendisi dağıtır. Parası gelmeyen, yoksul öğrencilere sezdirmez. Tıpkı parası gelmiş gibi kesesinden onların harçlıklarını vermeye devam eder. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra, Bosna Hersek'i Avusturyalılar Osmanlı'dan koparıp alınca, bir ekonomik boykot başlamış Osmanlı İmparatorluğu'nda. Fes püskülleri Avusturya'dan geldiği için, çoğu aydın püskülü kesip, fesleri püskülsüz giymeye

karar vermişler. Halis Hoca, Tokat'ta bu eylemin öncülüğünü yaptığı için, ona Püskülsüz Halis derlermiş. Üniversiteden hocam İsmail Hakkı Baltacıoğlu da bunlardan biri. Ona da Püskülsüz İsmail derlermiş. Ne etkin bir ekonomik boykot değil mi? Avusturya fes püskülü satmayınca batacak. Sosyal bunalımlar içinde kıvranan aydınlar böyle protestolarla rahatlamaya çalışıyor.

Halis Hoca kahvaltıda çocuklara demiş ki, "Hocanız İlhan Bey askere gidiyor, haydi yolcu edelim." Bir zaman ağlamamak için kendimi zorladım. Ama ayrılık vakti gelip de kucaklaşmalar ve el öpmeler başlayınca daha fazla tutamadım kendimi, gözyaşlarımı da saklayamadım. Ağlaşarak ayrıldık.

Dosyamda Tokat'ın anısını bende yaşatan mektuplar kalmış. Onlar benim hayatımın en güzel hediyeleri. İki yılda genç dimağlardaki değişmeyi benim insan soyuna en büyük katkım sayıyorum. Okuyan, düşünen, çevresinin, yurdunun ve insanlığın sorunlarına açık bir kuşak. Bunlar Edebiyat Öğretmeni İlhan Bey'in çocukları. Bakın ben ayrılınca neler yazmışlar.

Doğan Kesim'in telgrafı:

> Sizinle vedalaşamadığıma çok müteessirim. Arkadaşlar adına bize verdiklerinize teşekkür ediyoruz. Mektup postada, sevgi ve saygılarımla.

> Sevgili Hocam,
>
> Şevki Erek'e göndermiş olduğunuz mektup dün sınıfta okundu. Bütün arkadaşlar ölüm matemini andıran bir sessizlik içinde dinledik. Kendimi tutmasam çocuk gibi ağlayacaktım. Siz gittiniz gideli yaptığımız edebiyat dersleri bana çok sıkıntı veriyor. O serbestliğim sizinle beraber beni terk edip gitti. Sizden sonra

kimse edebiyat dersinden tam numara beşten aşağı not almıyor. Ama derslerin eski tadı kalmadı.

Muhsin İzmir

Sevgili Hocam,

Bize yolladığınız mektubunuzda Tokat'tan ayrılırken duyduğunuz acıyı anlatıyor ve diyorsunuz ki: "Bu acıyı bir gün evinizden ve çocuklarınızdan ayrılırken siz de duyacaksınız." Biz evimizden, kardeşimizden, sevgilimizden ayrılmadık ama, sizi yolcu ettiğimiz gün bu acıyı duyduğumuzu zannediyorum.

Siz arkadaş halinizle, bize hayatı sevdirmek için yaptığınız çalışma ve didinmelerle her zaman gözlerimizin önündesiniz Hocam. Biliyor musunuz sizi ne kadar arıyoruz. Dergilerde ve kitaplarınızda sizin gür sesinizi tekrar işitebilmek bizi çok sevindirecek.

Niyazi

Sevgili Öğretmenim;

Eskiden sizin dersinizi dört gözle beklerdim. Sinirlerim gerginse yumuşardı. İşte siz gittikten sonra, ne sınıfı dolduran "Fahriye Abla"yı (Ahmet Muhip Dıranas'ın şiiri. İlk dörtlüğü şöyledir: "Hava keskin bir bahar kokusuyla dolar,/ kapanırdı daha gün batmadan kapılar. / Bu afyon ruhu gibi baygın mahalleden/ hayalimde tek çizgi bir sen kalmışsın, sen!") duyduk, ne de neşeli bir ders yaptık. Yeni öğretmenimizi biliyorsunuz. Ona hiç ısınamadık. İyi hanım oysa. Sizden sonra Maupassant'ın üç hikâyesini okudum, bu hikâyelere çok hayran oldum. Moliere'in Don Juan'ını okuyorum. Don Juan başka bir âlem. Eskiden çok şen bulduğum bu yer, şimdi bana çok soğuk geliyor, siz yoksunuz da ondan.

H. Aydın

Çok Sevgili Hocam,

Mektubunuzun beni ve diğer arkadaşları ne kadar sevindirdiğini görseydiniz. Sanki otobüs durağında hangimiz ağlamaya-

cak durumda idik. Ya sizin yaşlı gözleriniz. İnşallah bir gün gene karsılaşırız. O güne kadar bizim sizi unutmamız söz konusu değildir, sizin de bizi unutmayacağınızı biliyoruz. Yeni hocamız sınıfa geliyor, masaya oturuyor o kadar, sizin dersinizdeki canlılığın ve zevkin yüzde biri yok. Hepimiz saygı ve sevgilerle ellerinizden öperiz hocam. Sizi çok, pek çok özledik.

(İmzayı okuyamadım)

Sevgili Hocam,

Sizi kaybedince en yakın arkadaşımızı kaybetmiş gibi olduk. Şimdilik okullar kapandı. Hocam kendimi okumaya verdim. Yazık ki Taşova küçük bir yer. Kitap, dergi bulunmuyor. Şiir de yazıyorum. Eğer iyi bir kültürüm olsa nefis şiirler yazarım. Şimdi ricam: Bana gene öğretmence bir bilgi ver. Hangi kitapları okuyayım, şiir yazmam ailemi rahatsız ediyor. Şiir yazdığım için okusam da adam olmayacağımı söyleyenler var. Sizin arkanızdan ufak tefek dedikodular çıktı. Bunları sizden kötü not alan birkaç öğrenci çıkarıyor. Hoş hiçbirimizin sözlerine kulak astığı yok ya!

S. Külekçioğlu

(Külekçioğlu mektubuna şiirlerinden bazılarını da eklemiş:)

Güneş tutulmuş gibi
Dünyam kapkaranlık
Etrafta kimseler yok mu
Tanrım
Beni bu günler için mi yarattın
Her günüm farksız
Uykusuz kaldığım gecelerden
Ölümle aramda postalar işler
Dakika olmadan bir yığın mektup
Okumadan mı gideceğim yanına.
Oduncuyum
Çarığının iplerine dizilmiş

Tespih tanesi gibi çamurlar
Urbası yırtık
Yamalıksız
Ama ayıplamayalım
Zavallı karısız.

16 Haziran 1952 Taşova.

Sevgili Hocam

8/7/952 günü saat dördü beş geçe yanınızdan ayrılmıştım. Ayrılmadan evvel gözlerim doluktu. Sizin tam manasıyla hatırınızı sorup konuşamadım. Akşam Tokat'a geldim. Sizin yaptığınız iyilikleri anne ve babama anlattım. Çok memnun oldular. Eğer siz önayak olmasaydınız ben bu işlerin hiçbirisini yapamazdım. Ankara'dan gelir gelmez öğretmen okuluna girmek sevdasına düştüm. İki defa Sivas'a gittim. Müracaat zamanını geçirmişim. Neyse Sivas milletvekilleri Rifat Öçtem'i, Nazım Ağacıkoğlu'nu buldum. Teker teker öğretmen okulu müdürü ile konuştular. Müdürün gönlünü yaptılar. Yirmi günden beri burnum hiç kanamıyor. Bizim keseye uygun okullardan hangisi iyidir, acele bildirmenizi rica ederim. Ellerinizden öper, sonsuz sevgi ve saygılarımı arz ederim.

Muhsin

Tokat'ta Muhsin'in –soyadı Balak olacak– devamlı burnu kanıyormuş. Ben Tokat'tan ayrılmıştım. Ankara'ya gelmiş, beni buldu. Onu Numune Hastanesi'ne götürerek tedavi ettirdim. Muhsin bu mektubu Tokat'a dönünce göndermişti.

Öğrenci mektuplarının altında kırmızı kalemle askeri savcının imzası var. Belli ki evimden alınan bu mektuplar tek tek okunmuş ve incelenmiş.

Otobüsümüz Tokat'tan ayrıldı. Köroğlu Çeşmesi'nde durdu. Üzerinde artık çam kalmamış olan Çamlıbel'e

şöyle bir baktım. Buraları bir daha uzun zaman göremeyeceğimi biliyordum. Yıllar sonra, belki 30 yıl sonra, bir Amerika dönüşü Tokat'a tekrar gittim. Artık durum değişmişti. Ben Amerika'da anlı şanlı bir profesör olmuştum. Kitaplarım memleketimde de basılıyor, gazetelerde yazılarım çıkıyordu. Divan şairi demiş ki "Mesihi gökten insen sana yer yok, yürü var gel Arap'tan ya Acem'den." Şimdi Amerika'dan ve Avrupa'dan gelince insan değerli bulunuyordu. Sokakta beni görünce yolun karşı tarafına geçen eski dostlar artık etrafımda döneliyor, beni eskiden de çok sevdiklerini söylüyordu. Bana yakınlık gösteremezmişlerse ne yapsınlar, "viran kalası hanede evlad ü ayal vardı." Gerçek dostlar da elbet çok sevinmişti.

Tokat'tan ayrılıp Ankara'ya döndükten sonra, sağdan soldan iş aradım.

O vaktin en ciddi dergisi olan *Varlık* dergisine halk edebiyatıyla ilgili kitaplar yazmayı önermişim. Derginin sahibi Yaşar Nabi Nayır'dan şöyle bir mektup almışım:

> Efendim,
>
> 7/12/952 tarihli mektubunuzda gösterdiğiniz alakaya teşekkür ederim. Türk Klasikleri serisinde Halk edebiyatına ayrılmış olan yerden Köroğlu, Dadaloğlu ve Pir Sultan nüshaları hazırlanmaktadır; Ruhsati listemize girmemiştir. Ancak Halk şiirimizin 13-16, 17, 18, 19. asırlardaki seçmelerinden birer cilt hazırlamak niyetindeyiz. Arzu ettiğiniz takdirde bu ciltlerden biri için yardımınızdan faydalanmayı düşünebiliriz. Kabul ederseniz tekliflerinizi bildirmenizi rica ederim. 10.12.952.

Araya hapislik filan girdi, böyle bir antolojiyi *Varlık* için hazırlayamadım. Çok daha sonra *İzahlı Türk Halk Şiiri Antolojisi* adıyla böyle bir kitap hazırladım ve Ahmet Halit Kitabevi 1956 yılında yayımladı. Pan

Yayınları geçen yıl kitabın bilmem kaçıncı genişletilmiş baskısını yaptı.

Biz dönelim gene İlhan Başgöz'ün Tokat-Sivas yolculuğuna. Sivas memleketim; iyili kötülü dünya kadar anım var orada, akrabalarım var Sivas'ta. Hiçbirine uğramadan doğru istasyona gidip Ankara trenine bilet aldım. Tren beklerken bir de ne göreyim? Benim bilmece kutum Tokat otobüsünde kalmamış mı? Hemen postaneye koştum, arkadaşlara telefon ettim. Neyse kutu sonra Ankara'ya geldi. İçinde binlerce bilmece fişi vardı. Yalnız Ankara'ya gelse iyi, benimle Amerika'ya uçtu bu bilmeceler. Yayımladığımız büyük bilmece koleksiyonunun asıl malzemesini bu Tokat otobüsünde toza toprağa bulanarak gelen bilmeceler verdi. Ofisimde hâlâ durur. Elimle kestiğim sarı saman kâğıdından fişler bunlar. Atmaya kıyamam. Oysa hepsi yayımlandı.[12]

Tokat'ta iki yıllık öğretmenliğimde sonradan pek tanınmış, başarılı insanlar olan öğrencilerim yetişti. Ali Şevki Erek bir ara Adalet Partisi Genel Sekreteri ve Spor Bakanı oldu. Daha önce değindiğim gibi yayıncı ve yazar Erdal Öz de öğrencimdi. Erdal, beni konu edinen bir hikâye de yazdı. "Bir Kuşu Tanımak" adlı hikâyenin kahramanı İlhan Bey benim. Bu hikâye Erdal'ın *Sular Ne Güzelse* kitabında yayımlandı.[13] Anılarımın sonuna bu hikâyeyi de alacağım.

Tokat'tan Ankara'ya dönünce ilk işim Ankara'da bir avukatla görüşmek oldu. Saffet Nezihi Bey'i buldum, o

12 İlhan Başgöz-Andreas Tietze, *A Corpus of Turkish Riddles*, University of California Press, 1964. Türkçesi *Türk Halkının Bilmeceleri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara [Yeni baskısı İş Bankası Kültür Yayınları tarafından hazırlanmaktadır].

13 Erdal Öz, *Sular Ne Güzelse*, Can Yayınları, İstanbul, 1997, s.7-21.

da beni Danıştay davalarında uzman Mehmet Bey adlı bir arkadaşına gönderdi. Saffet Bey, üç solcu hoca davasının avukatıydı. Pek tanınmış bir avukattı. Mehmet Bey'in tavsiyesi şu oldu: "Danıştay siyasi bir kuruluştur. Bağımsız bir karar beklememek gerekir. Ama eğer Tokat'a gittikten sonra, herhangi bir nedenle senin maaşına bir zam yapılmışsa bu bozma nedeni olabilir." Doktora yapmış olduğum için maaşım Tokat'ta bir derece yükseltilmişti. Danıştay'a başvurumu yaptım ve askere gittim. Danıştay bunu dikkate almadı ve davamı reddetti.

O vakit yedek subay adaylarını bir imtihandan geçirerek sınıflara ayırıyorlardı. İmtihanda sorulara rastgele cevaplar yazdım. En düşük not alanı piyade yapıyorlardı, benim notum çok yüksek çıktı ve muhabereye ayrıldım. Muhabere okulu Ankara Mamak'taydı.

Subaylarımız Menderes hükümetine ateş püskürüyorlardı. Unutmam, bir yüzbaşı derste bir gün sövdü. "Ben," dedi "otobüste yer bulup Mamak'a gelmek için saatlerce durakta bekliyorum. Ama manav bilmem kimin karısı kürkler içinde özel arabada geçerken tekerin çamurları bana sıçrıyor. Ben bodrum katta bir ev bulamaz, ayda bir sinemaya gidemezken, Parti ocak başkanı en lüks apartman dairesinde oturuyor." 1950'lerin aşırı enflasyonu subayları fena halde kızdırıyordu. Ortalıkta bir laf dolaşır dururdu. Menderes diyesiymiş ki: "Ben orduyu yedek subaylarla da idare ederim." Aynı kızgın havayı ben Kars'ta yedek subaylık yaparken de hissettim. Hükümete bu kızgınlık, orduyu solculara karşı daha yumuşak, daha anlayışlı kılıyordu.

Başka bir gün okulda süngüleşme talimi yapıyoruz. Öğretmenimiz bir üsteğmen. Bize gösterdiği ne olacak,

işte kendini koruyacaksın, süngüyü hep ileriye doğru tutacaksın filan. O vakit Türk ordusunda Amerikalı uzmanlar vardı. Ordumuzu yeni usullere göre eğiteceklerdi. Bizim süngüleşme dersimize de bir Amerikalı siyah çavuş geldi. Eğitimi seyretti, beğenmemiş. Sonra bize süngüleşme hareketleri gösterdi. Adam tam atlet; sağa sıçrıyor, sola sıçrıyor, atlayınca iki metre atlıyor, elindeki süngüyü bir hokkabazın değneği gibi sallayıp duruyor. Yanındaki tercümanın yardımıyla bize "Böyle yapacaksınız" gibi bazı şeyler söyledi ve gitti. Bu cambazlıktan üsteğmenimiz fena bozuldu. Çavuş çıkınca evvela okkalı bir küfür savurdu, sonra bize dedi ki, "Siz bakmayın arkadaşlar bu adamın kıvırtmasına. Kore'de biz bunlarla beraber dövüştük. Karşılarında düşman görünce bu hokkabazların eli ayağı kesilir. Biz kurtarmasak, hepsi Kuzey Korelilere ve Çinlilere esir gideceklerdi." Türkiye 1952'de Kore Savaşı'na 4500 kişilik bir birlik göndermişti. Türk askerlerinin Amerikan birliklerini kuşatmadan kurtardığına dair hem Türk basınında hem Amerikan basınında övücü yazılar çıkmıştı.

Ben yedek subay okulundayken tevkif edildim

Mapushane çeşmesi yandan akıyor yandan
Mapusluk bir şey değil ayrılık var bir yandan

Ankara'da yedek subay okulunda öğrenciyim. Parolamız: Kaçma, karışma, çalışma. Ondan sonra subaylık garantili. İki katlı ranzalarda yatıyoruz. Bana üst kat ranza düşmüş. 9 Ocak Cuma 1953, saat sabahın beşi. Kalkıp yatağımı yapmaya hazırlanıyorum. Öyle düzgün yapacaksın ki, bir tek kırışık olmayacak. Yoksa o hafta izinsizsin. "Misafirlerin gelmiş," dedi sınıf nöbetçisi. Sabahın körün-

de ne misafiri bu? Cep defterime "erkenci ve uğursuz misafirler" diye yazmışım. Anladım kimlerin geldiğini. Hesapta mahpusluk, işkence ve deli olma vardı. İstanbul'da Birinci Ordu Askeri Mahkemesi'nde 1952 yılının büyük komünist tutuklaması devam ediyordu. Arkadaşlarımın bir kısmı tutuklanmıştı. Eski nişanlım Sıdıka bunların arasındaydı. Zaman zaman haber geliyordu. "Aman İlhan hazırlıklı olsun, bize onu sordular, biz hiçbir şey söylemedik." Hazırlıklı olup da ne yapacaksın? Bir büyük hiç.

Gelen misafirler iki sivil polisti. Beni bir odaya aldılar, dolabımı ve yatağımı didik didik aramışlar. İnsanın yedek subay okuluna yasak kitaplar götürmesi için deli olması gerek. Elbet bir şey bulamamışlar. Sonra bir ciple Halk Sokak'ta, kirada oturduğumuz bodrum kata gittik. Annem kalkmış sabah namazını kılmaya hazırlanıyordu. Kardeşlerim daha uyanmamış. Kapıyı annem açtı. Yanımda iki sivil polisle beni görünce bir şaşaladı. Polisler evi arayacaklarını söylediler. O vakit annem gözyaşlarını tutamadı: "Başımıza bu da mı gelecekti evladım?" dedi ve tombul yanaklarında gözyaşlarıyla hemen namaza ve duaya durdu. Ev arandı, tabii bir şey yok. Tehlikeli denen kitapların neler olduğunu, bunları Fuldüşpatçı Nihat Bey'in kasasında sakladığımı yukarıda yazmıştım.

İki polisle evimden ayrıldıktan sonra akşam treniyle İstanbul'a yola çıktık. Bütün gece uyumadım. Doğrusunu söylemek gerekirse, rahatlamıştım biraz. Her gün tutuklanmayı beklemek daha zordu. Şimdi olanlar olmuştu, daha kötüsü olamazdı. Haydarpaşa'da trenden indik, bizi bekleyen bir ciple Kadıköy vapur iskelesine vardık. Cep defterime "Saat sekize iki kala caminin yanındaki saatin önünden geçtik," yazmışım. Simitçiler, salepçiler,

börekçiler küçük meydanı doldurmuştu. O vakit, birden korkunç bir yalnızlık duygusu sardı beni. Bütün bu cıvıl cıvıl insanları kim bilir bir daha ne vakit görecektim? Dünya birdenbire çok güzel göründü. Her şey sanki beş on defa büyümüş, bir aydınlık seline bulanmış, şakır şakır gülüyordu. Bir bendim bu aydınlığın dışında kalan. Bir bendim yalnız. Vapura girerken benim gibi yedek subay okulundan tutuklanan, arkadaşım Nabi Dinçer'le karşılaştım. Yanında bir polisle geçerken, "Sicilin iyi mi Nabi?" demekten kendimi alamadım. Hikâye şöyle; yedek subayda bir gün Nabi'yle konuştuk, tutuklanmalardan söz ederken bana dedi ki: "Benim sicilim çok iyi, çok iyi, bana bir şey olmaz." Nabi bir yerde ya müze memuru veya başka bir memurdu. Latince dahil birkaç yabancı dili çok iyi bilen çalışkan bir insandı, elbette amirlerinden çok iyi siciller almıştı. Sanki iyi sicil almak fark edermiş gibi. Benim de sicilim çok iyiydi.

Bir gazete almak istedim. Yasakmış. Dünden beri sanki çok şey değişmiş gibi geliyordu bana. Halbuki, işte önümden siyah önlüklü, beyaz yakalı genç kızlar, ellerinde çantalar ve kitaplarla okula yetişmeye çalışıyorlardı. Bana bu kızlar kendi öğrencilerimi hatırlattı. Nesrin, Saffet, Solmaz... Burnumun direği sızladı. Herhalde gazete yazacak, onlar da sevdikleri öğretmenleri için kim bilir neler düşünecekti? Herkes istediği bir yere ulaşmak için vapura koşuyordu. Bir bendim nereye gideceğini bilmeyen.

Sansaryan Hanı

Vapurdan indik, köprüyü yürüyerek geçtik ve Sirkeci'deki Sansaryan Hanı'na vardık. Beni şişman, tombul yanaklı bir yarbay hâkimin önüne çıkardılar. Bana bazı

sorular sordu ve "Sizi tevkif ediyorum," dedi. Adı galiba Halil Bey'di.

Sansaryan Hanı bir eski, beş katlı yapı. Adından anlaşıldığına göre bir Ermeni yaptırmış. Belki de 1915'ten sonra bedavadan Osmanlı'nın eline geçmiştir. Kapıdan girince sağa açılan bir kapıdan koridor gibi uzun bir odaya giriyorsunuz. Koridorun duvarlarının dibine taş hücreler yapılmış. 24 numaralı hücreye kapatıldım. Burası bir buçuk metre uzunluğunda, 80 santim genişliğinde bir yer. Duvarın dibine, uzunlamasına tahtadan bir ranza konmuş, geriye bir insanın güçlükle yürüyebileceği genişlikte bir yer kalmış; burada iki buçuk adım ileriye, iki buçuk adım geriye volta atabiliyorsunuz. Bunun bile ne büyük mutluluk olduğunu en üst kattaki 7 numaralı hücreye nakledilince anlayacaktım. Kapının üzerinde tellerle kapanmış, dışarıdan kontrol edilen bir elektrik lambası var. Başka pencere olmadığı için her zaman onun ışığındasınız. Gece ile gündüzü ayıramıyorsunuz.

Hücreye kapatılan ve dünyayla ilişkisi kesilen adamın ilk duygusu, dışarıda pek büyük değişiklikler olduğudur. Haber alamıyorsunuz, gazete yok, kimseyle görüşemiyorsunuz. Sanıyorsunuz ki memleket altüst oldu. Kanun, hükümet filan yok. Siz düştünüz bir zalimin eline, isterse döver, isterse söver, isterse öldürür, yalnızsınız. Geceleri yukarıdan dayak sesleri ve bağrışmalar duyuyorum. Sesleri arkadaşlarımın sesine benzetiyorum. Korkunç bir işkence, "Sıra bana gelecek" diyorsunuz. Bunların hırsızların ve dolandırıcıların sesi olduğunu çok sonra öğrenecektim.

Cebimde nasılsa bir Ziraat Bankası takvimi kalmış, gene nasılsa küçük bir kurşun kalem. Bu el kadar deftere her gün notlar yazmışım. Bu notlar benim Sansaryan Ha-

nı'ndaki hücre hayatımdan günlük, kısa çizgilerdir. Daha sonra yanımda Amerika'ya götürmüştüm, sonra geri getirmişim, buraya alıyorum o notları.

9 Ocak 1953, Cuma:

Saat sekize yirmi kala yedek subay okuluna misafirlerim geldi, erkenci ve uğursuz misafirler. (Ankara'da tevkif edildiğim gün.)

10 Cumartesi / İstanbul,

Sabah sekize iki kala caminin yanındaki saatin önünden geçtik. Üşütmüşüm. Resim çektiler. Önden, yandan, arkadan resimler... Sonra göğsüme de bir numara koyarak bir resim daha çektiler. Artık sicilli bir mahpushaneci olduk. Kaybolmayız. Bir hâkim sualler sordu. Merdivenler çıkmakla bitmiyor. İnsanı çeşmeye su içmeye kolay çıkarmıyorlar. Bir tas istedim verdiler. Tasın dibi delik çıktı. Herhalde alay ediyorlar insanla.

11 Pazar

Cebimde kalan bir silgiyi kibritle eriterek delik teneke kabı lehimledim. Bayağı tuttu da. Artık yüznumaradan gelirken bu kabı suyla doldurup hücreme alabiliyorum.

12 Pazartesi

Gece saat 12.15'te uyandım. Üstüm açılmış, üşümüşüm. Yukarıdan insan çığlıkları ve sopa sesleri geliyor.

13 Salı

Yüznumaraya gitmek istedim. Kapıdaki nöbetçi, "Yüznumara istemez," dedi. Yanımdaki teneke kaba küçük abdestimi yaptım. Ertesi gün bir yemek kabı almama izin çıktı.

14 Çarşamba

Sabah 7'de uyandım. Kapıdaki nöbetçi polis, genç bir adam. "Dışarı çıkın, ferahlarsınız" diye ısrar etti. Dışarı

dediği hücre kapılarının açıldığı, genişçe, uzun bir koridor. Köşesinde bir mangal var, üstüne çay konmuş, polis bana bir de çay ikram etti. Ne kadar mutlu oldum.

Bugün yukarıya, doktora çıkıp gelene kadar bavulumdan on liram çalındı. Şikâyet ettim. Hâkim iki polis göndermiş, "Hücresini arayın" demiş. Bugüne kadar bu kararın mantığını anlamış değilim. Hücremden param çalınıyor, hâkim hücremi aratıyor. İşi matrağa vurdum ve oturdum bir para destanı yazdım. Horoz türküsünden esinlenerek:

On kâğıdım nazlı idi
Bavulumda gizli idi
Evlenecek sözlü idi.
On kâğıdım on kâğıdım
Param bitti dön kâğıdım.
On kâğıdım katır idi
Ne istesem getirirdi
Gören aklın yitirirdi
On kâğıdım on kâğıdım
Alış tutuş yan kâğıdım.
On kâğıdım eski cinsten
Şaşa kaldım ben bu işten
Ya jandarma ya polisten
On kâğıdım on kâğıdım
Allahessen dön kâğıdım.
On kâğıdımı aşırdılar
Elden ele geçirdiler
Suyuna pilav pişirdiler
On kâğıdım on kâğıdım
Cehennemde yan kâğıdım.

15 Perşembe

Vapur ve güvercin sesleri geliyor. Bütün gün onları dinledim. Bunlar beni hiç yalnız bırakmıyor. Hele vapur düdükleri, sağ olsunlar.

16 Cuma

Bütün gün şiir yazmakla uğraştım ve hayatımın ikinci şiirini yazdım.

24 Numaralı Hücre

Şafak sökmüş
Dağlar yunmuş arınmış
Güne karşı aşkile
Güne karşı şevkile
Bir ürperme bir ürperme dağlarda

Ana serçe yuvasında uyanık
Efil efil yele vermiş bağrını
Yele karşı aşkile
Yele karşı şevkile
Bir ürperme bir ürperme serçede

Gıjgıj dağı Kızıliniş savulun
Şafak sökmüş Çamlıbel'in ardından
Al varıyor Tokat şehri
Şimdi öğrencilerin
Hepsi yunmuş arınmış
İnsanların pisliğinden kirinden
Gömülmüşler düşlerine sıcacık
Hepsi mahmur uykuda
Ela gözler uykuda
İnce kızlar uykuda
Sen 24 numaralı hücrede
Ve sinirlerin halden anlamaz
Rüzgâr vurmuş telgrafın tellerine iniler

Kuşlar konmuş telgrafın tellerine çığrışır
Teller kopmuş salkım saçak
Teller kopmuş perperişan
Telgrafın telleri sinirlerin.

24/1/953 Sansaryan Hanı

Rüyalar çok güzel, rüyamda bir kere bile hapse girmedim, hep dışarıdayım.

17 Cumartesi

Kardeşim Bedriye geldi. Biz ona Bedir deriz. Ankara'dan geldi, ilk defa iştahlı bir pastırma ekmek yedim. Ama görüşemiyoruz. İki satır yazıyor. O kadar. Ben de iyiyim diye cevap veriyorum.

18 Pazar

Yüznumarada aynaya baktım ve suratımdan korktum. Şiş göz kapakları, sarı bir yüz, uzamış sakallar.

25 Pazar

Bir keşifte bulundum. Portakal kabuklarından bir ocak yaptım, kesekâğıtlarını yakarak, yemeklerimi ısıtıyorum, pekâlâ oluyor.

27 Ocak Salı

Gece uyuyamadım. Sabah gözlerim şiş ve kanlı. Sinirlerim beni korkutuyor.

28 Çarşamba

Bütün gün "Gelin Ayşem" türküsünü söyledim. Sesim çok kötü olduğu halde, kendi sesimi sevdim.

Koyun gelir yata yata,
çimenlere bata bata.
Gelin Ayşem sele gitmiş,
kollarını ata ata.

Zihnimi bir şeyle meşgul etmek beni rahatlatıyor. Türkülerin darda kalan insanı ne kadar rahatlattığını orada öğrendim. Şimdi bile ne vakit sıkılsam volta atarak türkü söylerim. Volta atmak da hapishane yadigârı, daracık bir yerde yürümek demek. Volta atarken kendinizi dışarıda hayalliyorsunuz. Bu nedenle idamlıklar volta atarken, önlerine biri çıkar da durdurursa bıçaklarlarmış onu, voltamı kestin diyerek.

29 Ocak

Yüznumaraya giderken kulağıma bir kamp lafı çalındı. Acaba bizi kamplara mı sürecekler? Çok korktum.

30 Cuma

Bedir gene geldi, çok sevindim. Yüznumaraya giderken dairesinin önünde börek yiyen bir kız gördüm, hapisten çıkmış gibi oldum.

Kaldığım taş hücrenin sağında solunda, duvarları benimkine bitişik hücreler var. Onlarda tanıdıklarım olacak. Yüznumaraya gidip gelirken ayak seslerini duyuyorum. Ama kim olduklarını bilmiyorum. Ah bir bilsem, iki satır haber alsam neler olup bitiyor? Zaman zaman aramızdaki kalın taş duvara vurarak varlığımızı haber veriyoruz. Öte tarafta da bir Tanrı kulu olduğunu bilmek insanı yalnızlık duygusundan kurtarıyor. Ama konuşmak olanağı yok. Bir gün yaman bir şey geliyor aklıma. Kendime özgü bir mors alfabesi yapmayı planlıyorum. A harfi yerine bir defa duvara vuracağım; z yerine 29 defa. Pek uzun bir mors ama nasıl olsa vakit bol. Eğleniriz hiç olmazsa. Duvara bir kere vurup bekliyorum. Sonra 29 defa vuruyorum. İki gün uğraştıktan, öte taraftan anlam çıkaramadığım tıkırtılar aldıktan sonra, yanımdaki hücrede kalan arkadaş morsu çözüyor. Adımı yazıyorum, o da

kendi adını yazıyor: İşçi Mustafa. Yakın arkadaş değiliz, ama Türkiye Gençler Derneği üyelerinden, Ankara'dan tanıyorum. Sigara alacak parası yokmuş, battaniyesi ve yastığı yokmuş. Yüznumaraya giderken bana gelen yastıklardan birini karnıma sarıyorum, yüznumarada bırakıp dönüyorum. Benden sonra o gidip alıyor, biraz da para bırakıyorum oraya. Sabahtan akşama kadar morsla yazışıyoruz. Doğrusu vakit geçirmeye çok yardımcı oluyor. İnsanın kuruntuya düşmesini önlüyor.

Çok zayıfım. Bedir kardeşim İstanbul'a geldikten sonra ona zeytinyağı aldırıyorum, her gün bir fincan içiyorum. Bir de hasta olmak korkusu. Bir zaman sonra ensemde çıbanlar çıkmaya başlıyor. Ben acaba kanser mi diye korkuyorum. Meğer kan çıbanları imiş. Aklım fikrim sağlığımda. Geceleri uyuyamıyorum, sakinleştirici bir Bellergal aldırdım, yanıma vermediler, günde bir tane veriyorlar. Bir sabah ümitli, iyi uyanıyorsunuz, ertesi sabah yıkılmış, korkunç üzüntülü. Bir kırmızı, bir yeşil. Sağlığımla bu kadar ilgili olmamın nedenini sonraları çıkarıyorum. Yıkıntıya düşmekten bir kaçış bu. Başka sıkıntıyla uğraşırken insan, asıl büyük sıkıntıdan kaçmış oluyor.

Hücrenin duvarlarında çeşitli yazılar var. Onların rengine göre umutlanıyorsunuz veya umudunuz kırılıyor. "Ah karım ve kızım" yazmış biri. Öteki "Yirmi sene verdiler, ama helal olsun. Şu dünyada ne çektimse arkadaşlardan çektim," yazmış, imza Kürt Memed. Bir başkası, "Hapislik bir şey değil, yoksulluk var bir yandan" yazmış.

30 Ocak

Doktora çıktım. Bir şeyim olmadığını söyledi. Çıbanlar için bir merhem yazdı. İnsan sağlıklı olsa hapislik zor değil.

14 Şubat Cumartesi

Bu günden 22 Şubat'a kadar takvimde, her güne "ifade" yazılmış, başka bir şey yok. Yani ifade vermeye gitmiş gelmişim.

İfadenin ilk günü şişman albay hâkim sorular sordu. Ama ertesi günden itibaren artık bu resmilik oyunu bitti. Her gün kırk ayak merdivenden çıkarak ifade vermeye başladım. Komünist masasının emekli ve en büyük uzmanı Komiser Parmaksız Hamdi ifademi alıyor. Her gün bitip tükenmez gibi gelen merdivenden çıkıp ifade veriyorum. Günün birinde beni pencerenin arkasına oturttu Parmaksız Hamdi. Aşağıda insanlar karıncalar gibi görünüyor. Parmaksız Hamdi bana Hasan Basri'nin hikâyesini anlattı. Benim oturduğum yere oturmuş, kendisini pencereden atarak ölmüş, sonra polis öldürdü diye dedikodu çıkmış. İlk aklınıza gelen şey, beni de buradan iteleseler, güme giderim oluyor. Bu korkunç bir baskı. Korku gelip insanın yüreğine oturuyor. Can korkusu bu. 30 yaşındasınız, gelecek için büyük hayalleriniz ve umutlarınız var. Uzun uzun hayatımı anlattırdı benim. Ben de ne güzel sicillerim olduğunu, nasıl çalışkan bir insan olduğumu filan anlattım. Ben hücredeyken Amerika'da çıkan bir makalem geldi, İngilizce. Türkçesini göndermiştim. Dil-Tarih'te, Çin folkloru hocam olan Prof. Wolfram Eberhard tercüme etmişti. Onu verdim övünerek. Parmaksız Hamdi elinin tersiyle iteledi, "Ben," dedi "dürüst ve çalışkan olmayan bir komünist görmedim. Bunlar bizi ilgilendirmez. Sen gizli Komünist Partisi'ne ne vakit girdin, kimlerle çalıştın, ne vakit ayrıldın, niçin ayrıldın bunları söyle." Sonra bir hikâye daha. Bir muhasibi hırsızlık yaptı, kasadan para çaldı diye getirmişler. Parmaksız bakmış ki adamın ko-

münist diye fişi var, "Bu para çalmaz, başkasını arayın," demiş. Bu Parmaksız, ilk günler pek iyiliksever bir baba gibi konuştu benimle. Ben başkalarına benzemezmişim, değerli bir bilim adamı imişim. Partiyle temasım ya olmuş, ya olmamış, ama başkaları hakkında çok şey bilebilirmişim. Onları anlatmam yetermiş. Tokat'ta öğrencilerim arasında komünistler varsa adlarını söylemeli imişim; gençken çocuklar tevkif edilmeli, tehlikeyi görmeli, gözleri açılmalı, kendilerini kurtarmalı imişler. Cemalettin Aykın adlı bir öğrencim vardı. Komünist olarak tanınmıştı. Onu sordular bana. Öğrencim olduğunu söyledim. Harbiye mahpusuna geçtikten sonra Cemalettin'e de haber gönderdim, "Tevkif edecekler, kaçsın," diye. O da *Tokat* gazetesinden bir gazeteci hüviyeti alıp Suriye'ye kaçmış. Suriye'de onu casus diye zindana atmışlar. Yağmurdan kaçarken doluya tutulmuş zavallı. Bir zaman yatmış, sonra bırakmışlar. Yıllarca sonra Cemalettin'i, Strasburg'da Türkçe profesörlüğü yapan Madam Melikoff'a tavsiye ettim. Melikoff Türkçe okutacak bir insan arıyordu. Cemalettin bu işe alındı. Şimdi Fransa'da yaşıyor.

Başka bir gün Sansaryan Hanı'nda savcı elime kâğıt kalem verdi. Bize hayatını anlat, bildiklerini yaz dediler. Ertesi gün yazdıklarımı beğenmediler. Bu oyun burada bitti. Bu sorgulamadan benim aklımda kalan şey uzun uzun merdivenleri inip çıkışım. Pencereyi, oradan dışarının görünüşünü unutmamışım, ama oda hakkında hiçbir resim yok bende. Parmaksız Hamdi'nin yüzü hafızamda yer etmemiş. Bir de tombul savcı Albay Halil Bey. Konuşurken yüzünde tek duygu çizgisi oynamayan, göbekli bir albay. Polisin sordukları ile savcınınkiler aynı. Belli ki işi siyasi polis yürütüyor, mahkeme filan sadece göste-

riş. Benim Parti'ye bir dokunup, sonra ayrıldığıma karar vermişler. Bunu anlamak benim ifademi kolaylaştırıyor. Çünkü onlara göre ayrılma tarihim 1950'de çıkarılan af kanunundan evvel. O vakit suçlu sayılsam bile af kanunuyla çıkacağım.

İfadeden döndüğüm bir gün hücremin taş duvarında, dibe yakın bir yerde küçük bir delik gördüm. Kalemle kazıya kazıya deliği açtım, içinden buruş buruş bir kâğıt çıktı. Üzerinde Rusça yazılar var. Ödüm koptu beni Rus casusu sanacaklar diye. Kâğıdı yakıp, küllerini yok ettim.

İfademin alınması bitince, beni yukarı kattaki 7 numaralı hücreye naklettiler. Yukarı çıkmayı, aşağısı soğuk diye, ben ısrarla istemiştim. Bir büyük oda düşünün en üst katta, eğri tavanlı çatı katı odası. Duvarların dibine yan yana 12 tane hücre yapılmış. Bana verilen hücre kenarda olduğu için tavanı en eğri olanı. Yataktan başka ne oturacak, ne ayakta duracak yer var. Dehşetli de sıcak, akşama kadar oturup ter dökeceksin. Ayağa ancak iki büklüm olarak kalkabiliyorsun. Bin pişman oldum, aşağıda soğukta kalmadığıma. Soğuk insanı diri tutuyor. Gene üst üste dilekçe yazarak yerimin değiştirilmesini istedim. Ama bir türlü karar çıkmıyor. Burada da duvar yazılarıyla karşılaştım; onların havasına göre umutlandım veya umudum kırıldı. Duvara yazmışlar:

Duvarı nem yıkar, yiğidi gam yıkar.

Hapishane duvarları anı defterleri gibidir. Oraya ince sızılar ve sevinçler yazılır. Sansür edilemez. Basın kanunu etkilemez. Dört duvar arasında kalan insanlar yazılara yüreklerini aktarmış ve duvara silinmemek üzere emanet etmiştir. Kimdi acaba bu gamlı insan?

Salondaki öteki on iki hücrede arkadaşlar olduğunu biliyorum. Ama kimler bilmem. Bir gün yüznumaraya giden birisi benim kapımdan geçerken İlhan dedi. Ne kadar sevindim, anlatamam. Bir can biliyor senin orada olduğunu. Artık yalnız değilsin. Sonra aklıma aruz vezni geldi. Yakın arkadaşım Enver Gökçe'yle Ankara'da, ne vakit birbirimizin evine varsak kapıyı failatün, failatün, failün diye uzunlu kısalı tıktıklarla vururduk. Aruzun hece sayılarına uydurarak kapılarımızı çalardık. Ve bu tıktıklardan gelenin kim olduğunu bilirdik. Aklıma bu geldi. Polisi çağırmak için kapıya failatün ile vurdum. Karşı hücrelerin birinden failatün ile kapıya vuruldu. "Tamam" dedim "Enver Gökçe burada." Ne vakit yüznumaraya gitmek istesek failatün'le giderdik, bu bize bir ferahlık verirdi, oturup konuşmuşuz gibi. Elbet polisler aruzun cahiliydi.

12 Şubat Perşembe

Bugün defterimde şu not var: Yeni odaya nakledildim. Penceresi dışarıyı görüyor, gündüz elektrik yakmıyorum. İlk gece sevincimden uyku uyuyamadım. Geniş oda, ha dolaş ha dolaş. Daha evvel burada Enver, sonra Sıdıka kalmışlar, duvar yazılarından anlaşılıyor bu.

Oda en üst katta, penceresi de karşıdaki yüksek bir apartmanın duvarına bakıyor. Duvarla pencere arasında 3-4 metre ya var, ya yok. Gece pencerenin önünde durup da arkandaki ışığı yakarsan, başının gölgesi, Karagöz perdesinde olduğu gibi karşı duvara düşüyor. Senin başının bir erkek başı olduğu belli. Yandaki odanın da penceresi aynı duvara bakıyor. Oradan da bir kadın başının gölgesi duvara vuruyor. Ellerle işaret ederek anlaşmak olasılığı var. Hani bir oyun oynardık, iki parmağını gerer arasına bir parmak koyunca A harfine benzer, iki yumruk üst üste

koyunca B olur filan. Biz başladık bu yolla yan hücredeki hanımla konuşmaya. Sevim Tarı imiş. Parti üyelerinin listesini sutyeninde Fransa'ya götürürken yakalanmış, tevkifat bu yüzden başlamış. Listede benim adım yok. Bana uzun uzun polisin onu sorguya çektiğini, işkence ettiğini, hiçbir şey söylemediğini anlattı. Ancak benim kanım o ki, bu büyük tevkifatın başından beri polis her şeyi biliyordu. Gizli Komünist Patisi'nin gizli arşivi bile polisin elindedir.

Daha sonra Sevim Tarı ile daha kolay bir haberleşme yolu bulduk. Pencerelerimiz yakındı. Ama demir parmaklıklar yüzünden birinden ötekine uzanmak mümkün olmuyordu. Bir gece, donumun lastiğini çıkardım, Bir ucunu pencere demirine düğümledim. Öteki ucuna bir mektup ekledim. Odamda nasıl olmuş bilmiyorum bir dal parçası kalmış. Ona bir kısa mektup ekledim, ağacı duvar boyu öteki pencereye uzattım. Sevim mektubu aldı. O da bana yazdı, aynı lastikle çekerek aldım. Böylece bize hoş bir eğlence daha çıktı. Tanışmıyorduk onunla. Mihri Belli'nin nişanlısıymış. Bana hep cesaret verdi bu hanım. "Sakın bir şey söyleme" dedi. Bu haberleşmeden ben zararlı çıktım. Çünkü ikide bir dizime kadar düşen donumu çekmem ve elimle tutmam gerekiyordu. Bereket hücrede yalnızdım.

Bir gece kapımın altından bir kâğıt içeri itildi. Korkarak aldım. Şevki Akşit'ten, Dil Tarih'ten arkadaşım, uzun bir mektup. "Aman İlhan," diyor "sakın polislerin sözüne ve vaatlerine kanma. Ellerinde senin için iki ifade yoksa seni mahkûm edemezler." Ulvi'yi (Uraz) böyle vaatlerle kandırmışlar, Ulvi eşinin de partili olduğunu söylemiş, kadını da tevkif etmişler filan. Daha faydalı bilgiler de veriyor Şevki, bu mektup bana umut ve güç verdi.

27 Şubat tarihinde şunları yazmışım: "Kar yağdı, çok soğuk. Bedir geldi, ama konuşamadık, araya bir kara kedi girdi. Yarın Harbiye Hapishanesine geçecekmişim."

Ertesi gün gerçekten bir minder, bir yastık ve battaniyeden ibaret olan yatağımı sarıp elime alarak Harbiye mahpusuna gidiyorum. Daha kapıdan girer girmez, avluda arkadaşlar karşılıyor. Teneffüse çıkmışlar. Ooo! Orası cennet gibi yer. Bütün arkadaşlar orada. Koşup elimden yatağı alıyorlar, geçmiş olsun diyorlar. Arkasından bir koro sesi, "Af var aaaf!" Böylece benim 9 Ocak Cuma'da başlayan ve 27 Şubat'a kadar süren, 48 günlük hücre hayatım sona erdi.

Harbiye mahpusluğu notlarım

Harbiye mahpusunda, iki büyük koğuşta yüz kadar insan kalıyor. Burası aslında asker koğuşlarıymış. Bana Ahmet Fırıncı Dede denilen, eski komünistlerden birinin ranzasının yanında yer verdiler. Dede Laz, taş gibi sağlam bir adam. Ranza altlı üstlü, iki kişi kalıyor; istediğiniz vakit iniyorsunuz, koğuşta arkadaşlarla konuşuyorsunuz. Sansaryan Hanı ile karşılaştırılınca burası cennet gibi bir yer. Geniş bir avlusu var, çıkıp güneşlenebiliyor ve volta atabiliyorsunuz.

Yanda bir hamam odası var, haftada bir hamam var. Su bol. Kantinden istediğiniz şeyi alıp yiyebiliyorsunuz. Yakın bir binada kız tutuklular var. Haftada bir onlar da hamama geliyor. Hamamın önündeki salonun pencereleri bizim avluya açılıyor; gidip onlarla da konuşmak olanağı var. Mihri Belli hamam günleri demir parmaklıklı pencereden nişanlısı Sevim'in elini tutuyor. Konuşması olağan, ama el ele tutuşmayı biz çok ayıplıyoruz o zaman.

Bu koğuştaki hayattan bazı olayları anlatmak istiyorum. Gizli Komünist tevkifleri aylarca devam etti. İki yüz kadar insan içeri atıldı. Lider kadrosu tümüyle yakalandı. Demek oluyor ki basının dehşetli abarttığı gizli faaliyete katılanlar topu topu 200 kişiymiş. Bunların arasında epey işçi var. Onlar da Bulgaristan ve Yunanistan'dan göçmüş tütün işçileri. Ötekilerin çoğunluğu öğrenci. Lider takımında Zeki Baştımar, parti genel sekreteriymiş. Sonra Tayyareci Cemil yahut Fırıncı Ahmet Dede, Şefik Hüsnü Deymer, bir de Mihri Belli. Deymer bir paşa çocuğuymuş, galiba saraya da yakın bir aileden. Almanya'da okumuş. Kibar, efendi bir adam. Her sabah soğuk suyla duş yapar. Mapushaneciler arasında çeşitli insan tipleri var. Lider takımı dehşetli inanmış. Hapse giriyorlar, hapisten çıkıyorlar, gene hapse giriyorlar, çıkıyorlar, yeniden teşkilat kurmaya başlıyorlar. Zeki Baştımar'ın Moskova'dan talimat aldığı söylenirdi. Hapisten çıkınca da Rusya'ya kaçtı. Bu liderlerin toplumla bağları kopuk. Dar bir çerçevede birbirleri ile konuşuyorlar. Türk toplumu hakkında bilgileri yok. Genç arkadaşlar Baştımar'la konuşmak, teorik konularda bilgisinden faydalanmak istiyorlar. Konuşmuyor Zeki Baştımar. Sonra öğreniliyor ki, konuşulanları polise haber verirler diye endişe edermiş. Adamın parti kuruculuğundan kellesi isteniyor, komünist propagandası yapmakla suçlanmaktan çekiniyor. Öğrenciler arasında da bir grup insan var ki, onlar da dehşetli inanmış. Geriye kalan öğrencilerden bir kısmı inanan öğrencilerin arkadaşı. Sosyalizme inanmamış değiller ama asıl bağlarını arkadaşlık oluşturuyor. Öğrenciler arasında kendisini bir gruba bağlamak, o grupla kişiliğini güçlendirmek isteyenler de var. Hapishanede bunlar sorunlar yaşadı. Yeni kanundan faydalanmak için tekrar ihbarcı oldular.

Tevkifler başladıktan kısa bir zaman sonra yeni bir kanun çıktı: Bir sanık, samimi olarak bildiklerinin hepsini anlatır ve polise yardımcı olursa alacağı cezanın üçte ikisi indiriliyor. Koğuşta, kubbealtı denen bir yer var. İki ranza birleştirilmiş, orada bir grup her akşam toplanıyor, fiskos fiskos. Hedefleri şöyle: İlk ifadelerinde adını vermedikleri Parti üyelerini de haber vererek cezalarının bir kısmından kurtulmak. Bu, koğuşta çok ayıplanan, ihanet sayılan bir davranış. Yanlarına yeni insanlar çekerek, sayılarını çoğaltmak istiyorlar. Bu gruptan bazıları, gerçekten ikinci defa ifade vererek, arkadaşlarını tutuklattılar ve kendilerinin cezası indirildi.

Ankara Devlet Koservatuvarı'ndan genç bir kemancı var: Turhan. Bazen o gruba katılıyor, bazen katılmıyor. Belli ki kararsız, sıkıntıda. Kemanını elinden almamış olsalar, çalarak rahatlayacak. Koğuşa müzik aleti verilmiyor. Arkadaşımız, tıp öğrencisi Kamuran Baştuji, Turhan'a tahtadan bir keman yontuyor. Nerden bulduysa teller takılıyor, bir de yay. Turhan'dan bir konser rica ediyor. Hepimiz bu konseri çok ciddiye alıyoruz. En iyi elbiselerimizi giyiyor ve konser dinleme düzeninde Turhan'ın önünde dizilip oturuyoruz. Kamuran kemancıyı takdim ediyor, çalacağı eserleri söylüyor. Elinde tahtadan yontma kemanıyla Turhan çıkıyor. Bizi selamlıyor. O da temiz elbisesini giymiş, kıravatını takmış. Kemancıya bir alkış. Turhan konserini veriyor. Bir alkış daha kopuyor. Uzun uzun alkışlıyoruz. "Bravo!" diye bağıranlar var. Konser Turhan'ı kararsızlıktan kurtaran bir dönüm noktası oldu. O günün akşamı Turhan diyor ki: "Ben hain olmayacağım, kemanımı çalıp namusumla yaşarım." Yıllar sonra Turhan'a rasladım. Ankara'da bir gazinoda keman çalarak hayatını kazanıyordu.

Ahmet Dede'nin bir kedisi var. Nereden gelip, koğuşa girmiş bilmiyorum. Dede yiyeceklerinden artırıyor, kediyi besliyor. Kedi de yanından ayrılmıyor. Ona bir can yoldaşı. İçimizde kediden nefret eden birisi varmış, Trikocu Hasan. Bir gün kediyi bacaklarından tutmuş, sallandırarak koğuşun ortasına çıkıyor, kedinin bacaklarını birbirinden ayırıp koparark, kediciği kan revan içinde yere atıyor. Dede fena kızgın ama hiçbir şey söylemiyor, sadece susuyor. Koğuşta Dede'nin ya memleketlisi veya akrabası Recep Zühtü Yelkenkaya var. Kısa boylu, tıknaz, güçlü bir genç. Hiçbir şey söylemeden Hasan'a yaklaşıyor, bir yumruk atıyor, Hasan yerde. Hepimiz Hasan'ı ayıplıyoruz. Hapislik insanların sinirlerini allak bullak ediyor.

Koğuşta ortak kazan var. Herkes yemek parasını ve dışarıdan gelen yiyeceğini komün kazanına veriyor. Hep beraber bu kazandan yiyoruz. Ben yedek subay okulu öğrencisi olduğum için, bana ordudan ayrı yemek gönderiyorlar. Subaya ne veriliyorsa bana o yemekten çıkıyor. Herhalde küçük bir kap bulunmadığı için benim yiyeceğimi bir büyük kulplu helke ile getiriyorlar. Yemeği ayırtan aşçı da insaflı olmalı ki, bana en az 5-6 kişilik yemek geliyor. Ben de onu işçi arkadaşlarla paylaşıyorum. Buna karşılık onlar da yemek kabını temizliyorlar. Bayramlarda et, irmik helvası, hoşaf. Keyfimiz yerinde. Dışarıdan parası geldiği halde bunu saklayan ve param yoktur diye kazandan ziftlenen birkaç arkadaşımız da yok değildi. Dışarıdan gelen yemeklerden hamsili pilavı dört gözle beklerdik. Pilavı Ayşe Baştımar getirirdi. Ayşe Hanım, Demokrat Parti'nin en azılı komünist düşmanı milletvekili Şevket Mocan'ın kızı. Babasının baskısını ve muhalefetini dinlememiş, Dündar Baştımar'a kaçmış, onunla evlen-

miş. Dündar, Zeki Baştımar'ın akrabası, komünist olarak tanınanların önde gelenlerinden ve hapiste. Dündar'ın babası İbrahim Bey başarılı bir işadamı. Kumaş mağazası işletiyor, Üsküdar'da bir yalıları var. Ve Ayşe Hanım ona her hafta büyük bir tepsi içinde hamsili pilav getiriyor, elbet biz de tadıyorduk, tadına doyum olmuyordu.

Bana hücredeyken dayak atılmadı, işkence görmedim. Polis hakkımdaki her şeyi öğrenmişti. Gizli Komünist Partisi'ne girmek istemişim. Parti'ye üye kabul edilmiş miyim, edilmemiş miyim? Bugün de bilmiyorum. İşin aslı şöyle: Bana gizli Komünist Partisi'ne girmeyi daha 1948 yılında Asaf Karadayı adlı bir arkadaşımız teklif etti. Asaf'ı hiç ciddiye almazdık. Bir gün bana geldi. Parti'nin Ankara Vilayet Komitesi Genel Sekreteri olduğunu, teklifi onlar adına getirdiğini söyledi. Ben durumu Enver Gökçe ile konuştum. Enver'in partili olduğunu tahmin ediyordum. O bana dedi ki, "Asaf'ın sana böyle bir teklif yapmaya hakkı yoktur. Biz senin partiye girmemeni, aydın bir solcu olarak daha bağımsız faaliyet göstermeni uygun gördük, bu teklifi kabul etme." Ben de etmedimdi. Yalnız bu yüzden değil, biraz da Asaf'ın genel sekreter olduğu bir partiyi tuhaf bulduğumdan, küçümsediğimden. Bir yıl sonra doktoramı bitirdim ve kendimi korkunç bir boşlukta hissettim. Boratav Hoca kürsüden atılmış, solcu derneklerin ve sendikaların hepsinin çanına ot tıkılmış. Konuşacak iki arkadaş yok. Basın dünyası bize kapalı. Benim Tokat Lisesi edebiyat öğretmenliğine sürgünüm çıkmış. İnançların doğrultusunda açık faaliyet göstermene imkân kalmamış. Böyle durumlarda insan dayanacak bir güç arıyor, iş yapmak için bir kanal arıyor. Bu ruh hali içinde Enver'e Parti'ye girmek istediğimi söyledim, Enver de konuşalım

konuyu ilgililerle dedi. Ve iş böylece asıntıda kaldı. Ama ben kendimi Partili sayarak Tokat'a gittim. Tokat'ta iki yıl öğretmenlik yaptım. İşimi ne kadar sevdiğimi, Tokat'ta ne kadar mutlu olduğumu yukarda anlatmıştım.

Kısa bir zaman sonra bir Ankara ziyaretimde, Enver Parti'den birinin benimle konuşmak istediğini söyledi. Adı aklımda Kemal diye kalmış. Hacettepe parkında buluştuk. Bana şunları söyledi: İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra, Sovyetler Birliği, birinci beş yıllık ekonomik planını bitirmiş, filan filan alanlarda Amerika'yı geçmiş. Şimdi ikinci beş yıllık plan başlıyormuş. Bu plan bitince ekonomi alanında Amerika çok gerilerde kalacakmış, Sovyetler Birliği dünyanın en güçlü devleti olacakmış. Bunu önlemek için Amerika, Sovyetler Birliği'ne savaş açacakmış. Bunun için bizim silahlanmamız gerekiyormuş, ben Tokat'a dönerken bir tabanca almalıymışım. Bu izah ve bu teklif bana çok komik ve saçma göründü. Bu ne temelsiz bir yorumdu. Ben tabanca alacaktım da ne olacaktı? Ben Tokat'ta dehşetli mutlu ve sevilen bir öğretmendim. Huzurumu bir tabancayla değiştirmeye hiç niyetim yoktu. Böyle acayip kararlar alan bir partide de artık kalamazdım. Bir zaman sonra Ankara'ya giden Cemalettin Aykın adlı öğrencimle, kapalı bir şekilde Enver'e üyelikten ayrıldığımı söylettim. Bu öğrenci elbet ne üyeliği olduğunu bilmiyordu.

Enver Gökçe, Sansaryan Hanı'nda, büyük işkenceler altında, polise verdiği ifadede beni partilediğini söylemiş. O vakit Sıdıka da, polisteki ifadesinde Tokat'tan iki ayda bir, ayda iki buçuk lira para gönderdiğimi bildirmiş. Bu para PTT ile gönderilmiş ve Parti aidatıymış. Benim isteğimle mahkeme Tokat Postanesi'nden sordu. Benim

Ankara'ya Posta ile böyle bir para göndermediğim ortaya çıktı. Ankara Komünist Parti genel sekreteri ise benim Parti'ye alınmadığımı ve herhangi bir parti üyesinin Komünist Partisi'ne üye kaydetmeye yetkisi olmadığını, buna ancak Parti Merkez Komitesi'nin karar verebileceğini ifadesinde söylemiş. Ben de ifademde, Parti ile bir temasım olduğunu ve Tokat'a gittikten sonra Parti'den ayrıldığımı bildirdim. Benim ayrılmam 1950 Af Kanunu çıkmadan evvel olduğu için askeri mahkeme bana iki sene hapis ve 8 ay Adana'da sürgün cezası verdi, af kanununu uygulayarak iki senelik cezamın tamamını kaldırdı. Ben, mahkemem dava hakkında karar vermeden, ifadem alınır alınmaz tahliye edildim.

Henüz ben hücredeyken kız kardeşim Bedriye'nin İstanbul'a geldiğini yazmıştım. Bedriye terzidir. Burada bir Ermeni dostumuz Satenek Abla'dan bahsetmeliyim. Satenek Abla Gemerek Ermenilerinden. Ailesinin kırımdan kurtulmasına büyük babam yardım etmiş. Babamı ve annemi çok iyi tanıyor. Bana çok yardımları oldu diyor. Kardeşim Bedriye İstanbul'a gelince kalacak yer bulamamış. Satenek Ablalara uğramış. Satenek Abla bir apartmanda kapıcı. Kocası da apartmanın işlerine bakıyor. Apartmanın zemin katında bir buçuk odaları var. Kardeşimi yarım odada konuk ediyorlar. Ben Harbiye mahpusundayken her hafta kız kardeşim kirli çamaşırımı götürür, Satenek Abla onları yıkar, ütüler bana gönderirdi. Herhalde sağ değil. Bu tatlı insanlık anısı unutulmasın.

Bedriye İstanbul'da küçük bir odada dikiş dikmeye başlamıştı. Ben çıkınca İstanbul'da kalmak istedim. Fatih'te, Refah Sokağı, Saadet Apartmanı'nın çatı katında bir küçük daire kiraladık. İşimizi yoluna koyabilece-

ğimizi düşündük. İstanbul'da iş bulabilirdim. Bir zaman sonra, mahkeme kararı belli olunca Ankara'ya döndüm ve evlenmeye karar verdim. Yersiz ve zamansız bir karardı bu. İşsizdim, askerliğimi yapmamıştım. Ankara'da evlenip, eşim Bedia Şimşek'le İstanbul'a taşındık, kız kardeşim ve biz, üç kişi bu küçük dairede kalıyorduk. Eşim Ziraat Bankası'nda bir sekreterlik buldu.

Sahaflık maceram

İstanbul'dayım, evlenmişim, işim yok... Kimden duydum hatırlamıyorum. Kuruçeşme'de Saadet Hanım diye bir kadın varmış. Bir sahaf karısıymış. Kocası ölmüş. Bir ev dolusu kitap kalmış. Satmak istiyormuş. Evi gördük. Gerçekten odalar dolusu kitap. Toz toprak içinde yığılmış, içinde ne var ne yok bilinmiyor. Doktor İbrahim Kıray da benim gibi hapisten çıkmış ve işsiz. Biz ona İbo deriz. Mübeccel Belik Kıray'ın eşidir. Onun doktorluğu gerçek, yani benim gibi türkü doktoru değil, o hekim. Ankara Devlet Demir Yolları'nda hekimdi. Zaman zaman doktor lazım olunca görüşürdük. Rahat, şeker gibi, biraz topluca bir arkadaştı. Beraber Harbiye Hapishanesi'nde yattık. O vakit İbo'yu daha yakından tanıdım. Mübeccel çok bilen ve çok konuşan bir kadındır. İbo'ya sormuşlar "Yahu senin eşin her şeyi bilen ve çok konuşan bir hocadır. Nasıl aşağılık duymuyorsun onun yanında?" İbo demiş ki "Hadi canım, Mübeccel iğne yapmayı bile bilmez." Onunla hapiste epey banyoluk odun kırdık. Benim dedem oduncu olduğu için babam odun kırmayı iyi bilirdi, ben de ondan öğrenmiştim. Odunun budağına baltayı vuracaksın. Odunu budağından, dilberi dudağından denmiştir. Hep

baltayı dikine vuruyor, halbuki yan vuracaksın. Neyse bir zaman sonra İbo da odun kırmayı öğrenmişti.

İbrahim Kıray'la karar verdik. Onun ailesi zengin ama "Bir iş yapalım, boş çalışmak boş gezmekten iyidir," dedi. Gidip gördük, gerçekten odalar dolusu kitap. Zil zibil içinde üst üste yığılmış içinden ne çıkacağı belli olmayan bir toz toprak yığını. Alalım dedik. 2500 lira istedi kadın. O vakit kâğıt kıt ve pahalı. Kâğıt olarak satsak bile bu parayı çıkarırız. Dil Tarih'ten yakın dostumuz Nejat Yetkin çok zengin bir baraj şirketinde muhasebeciydi. Ona sordum "Acaba bu parayı ödünç verebilir miydi?" Nejat büyük bir riski göze aldı. "Ben şirketin kasasından veririm ve birkaç ay idare ederim," dedi ve parayı verdi. Biz İbo ile kolları sıvadık, toz toprak içinde didinip duruyoruz. Saadet Hanım da bize güzel yemekler getiriyor. Geleneksel İstanbul yemekleri, elmasiyeler, ayva tatlıları... İyi besleniyoruz. Evvela işe yaramaz kâğıtları ayırdık ve sattık. Bundan 500 lira aldık. İşe yarar kitapları ayırıp listesini yapıyoruz. Değerli bir elyazması Kuran çıktı. 17. yüzyılda Balkanlar'da yazılmış. İki eski atasözü yazması çıktı. Saadet Hanım her gün geliyor, değerli kitapları bir odaya koymamızı istiyor. Biz de koyuyoruz. Saadet Hanım bize odanın bir anahtarını verdi. "Kilitleyin, bir şey olmaz," dedi. İşimizi bitirdik. Kitapların listesini yaptık. 1908'den sonra yayımlanmış, adı sanı duyulmayan eski dergilerden beşer onar sayı var. Onları da ayırdık. Listeyi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kitaplık müdürü Mustafa Bey'e gönderdik. Kitapları 5000 liraya almaya karar verdi. Ayırdığımız kitapları da alacağız. Kapıyı anahtarla açtık. Ne görelim, yazmalar ve değerli kitaplar yok. Saadet Hanım'a göre kitaplar çalınmış. Meğer bu kurnaz sahaf hanımda bir anahtar daha varmış,

kitapları kendisi almış. Yapacak bir şey yok. Polise haber vermeliymişiz. Polis ne yapacak? Zarar etmedik, biraz da kazanç sağlayarak bu işi bitirdik. Nejat Yetkin'e de 2500 lirayı ödedik. Bu değerli dostun iyiliğini hiç unutmayacağım. Sonradan öğrendik ki, Pertev Boratav ve Niyazi Berkes Hocalar da bu kitapları elden geçirmiş ve işe yarar kitapları almışlar. Pertev Hoca'nın bu kitapları neden aldığını sonraları öğrendim. Amerika'da Hoover Enstitüsü adlı bir kurum vardır. Stanford Üniversitesi'ne bağlıdır. Daha çok savaş ve barış konusunda büyük bir kitaplığı vardır. Pertev Hoca'dan kitap istemiş, para da göndermişler. Pertev Hoca da Saadet Hanım'ın evindeki kitaplardan almış ve Hoover Enstitüsü kitaplığına göndermiş. Hoca'nın da işsizlik zamanı. Galiba bu işi ona, daha sonra hakkında konuşacağım Profesör Eberhard sağlamış.

6-7 Eylül Olayları

Bir gün okuldan kaçtım, eşimle Aksaray'da bir sinemaya gittik. Sinemadan çıkınca bir gürültü, bir kalabalık. Sinemanın önünden geçen taksilerin arkasına buzdolapları, kumaş topları, dikilmiş elbiseler bağlanmış. Tangır tungur gidiyor, kumaş topları açılmış, yollara serilmiş sürünüyor. Kimi insanın elinde bir gaz ocağı, ötekinde bir kristal sürahi, bir başkasında duvar saati. Zaman zaman bir grup bağırıyor "Kahrolsun Rumlar, Kıbrıs Türk'tür, Türk kalacaktır." Bir gence soruyorum, "Nedir bu delikanlı, ne oluyor?' Delikanlı yaman heyecanlanmış. Bana yekten "Sen Türk değil misin?" diyor. Üstümde yedek subay elbisesi var. Bugüne bugün, şanlı Türk ordusunun bir parçasıyım. Sert sert cevap veriyorum: "Görmüyor mu-

sun ulan benim kim olduğumu?" Bir şeyler olduğu belli, hemen eve dönüp, eşimi bırakıyorum, arka sokaklardan, kimseye görünmeden okula dönüp, duvarından atlayarak yatakhaneye ulaşıyorum.

Ertesi gün gazeteler olayı aydınlatıyor. Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve Rumlar bomba atmışlar. Zaten Kıbrıs sorunu yüzünden Yunanlılara kızgınız. Demokrat Parti Hükümeti onlara bir ders vermek istemiş. Bir gösteri planlanmış. Ama işin içine yoksul kalabalık girince gösteri yağmaya dönüşmüş; Rum, Ermeni ve Yahudi dükkânlarının kapıları, camları kırılmış, ne var ne yok yağma edilmiş. Ertesi gün suçlular bulunuyor. Elbet, komünistler yapmış. Poliste fişli olanlardan bir grup insan tevkif edilmiş. Bunların içinde galiba Behice Boran ve Aziz Nesin de var. Ben ucuz atlatmış olacağım. Yedek Subay okulundan o gece kaçmışım, o gece olaylar patlıyor ve tam olayların merkezinde görülüyorum. Benden daha iyi suçlu olabilir mi? Üstelik de Milli Emniyet'te fişim var. Bereket yakalanmadım ve okuldan kaçtığım anlaşılmadı.

Yedek subay okulunda başarı gösteremeyenler çavuş çıkarılır. Okulun tarihinde başarısızlıktan çavuş çıkan kimse yoktur. Yalnız Milli Emniyet'te komünist olarak kaydı bulunanlar çavuş çıkarılıyor. Bir evvelki devrede Ankara'da iki arkadaşım Nejat Yetkin ve Mehmet Kemal çavuş çıkarıldılar. Nasıl olduysa ben çavuş çıkarılmadım. Oysa mahkemem devam ediyordu. Ve çavuşluğa hazırlıyordum kendimi. Daha sonra öğrendik ki, genelkurmay bir karar alarak komünistleri askerin arasına salmayı uygun görmemiş, subayların arasında tehlikeli olamazlar, zehirlerini yayamazlarmış. Okulumuzda benim gibi

tehlikeli bir adam daha vardı: Musa Anter. O benden de tehlikeliydi, çünkü Kürt. Çok geçmeden birbirimizi tanıdık. Duvar diplerine oturur, dertleşirdik. Yıllar sonra Musa'nın öldürüldüğünü öğrendim. Kim öldürdü bilinmiyor. Musa'nın bana söylediği bir söz var, unutmam: "Ben enayi miyim ki bağımsız bir Kürt devleti isteyeyim de Diyarbakır'dan İstanbul'a pasaportla gideyim?"

Yedek subay okulunda acayip bir iş yapılıyordu. Öğrencilere "milliyetçi" kitaplar ve dergiler dağıtılıyor, parası da zaten küçük olan maaşımızdan kesiliyordu. Ayda 7,5 lira maaş alırdık. Bu kitaplardan birinin adını hatırlıyorum: *Dokunmayın Bu Aslana.* Yazarını hatırlamıyorum. Kitabın kapağında Kıbrıs dasının önünde yeleleri kabarmış güçlü bir aslan. Düşünün yüzlerce öğrencinin maaşından bu yazara büyük bir para akıtılıyor. Kitap bir şeye benzese yanmazdım. Sadece palavra. Kim seçerdi bunları, kim bize zorla satardı bilinmez. Elbet hikmetinden de sual olunamazdı.

Zafer gazetesi iktidardaki Demokrat Parti'nin gazetesiydi. Bu gazetenin başyazarı, aklımda yanlış kalmadıysa, Mümtaz Faik Fenik'ti. Kardeşi de bizim bölükte öğrenci. Okul bitince yedek subaylar kura çekerler, talihlerine nere düşerse oraya gider, askerliklerini orada yaparlar. Bu öğrenci okula bir kere ya uğradı, ya uğramadı. Bizimle beraber kura da çekmedi. Ne hikmetse askerliğini Ankara'da yaptı.

Asteğmen olmuştum. Omzuma bir demir taktım, kuralar çekildi. Ben Kars, 14. Süvari Tümeni'ni çektim. Sevine sevine eve gelip müjdeyi verdim, çavuş çıkarılmamıştım. Kız kardeşimle eşimi İstanbul'da bırakıp Kars'a hareket ettim.

Kars

Kars'a daha evvel folklor derlemeleri için iki defa gitmiştim. Şehri biliyordum, faytoncular içindeki Âşıklar Kahvesi'nde hikâyeler dinlemiştim. Borluk gazozundan içmiştim, Malakanların çiftliğinden gelen nefis ballardan yemiştim. Malakanlar Sovyetler Birliği'nden kaçıp gelen göçmenlerdi. Küçük bir akarsudan elektrik üretiyorlar ve nefis ballar satıyorlardı. Kars, kalemle çizilmiş gibi düz caddelerden oluşan bir şehir... Bütün büyük binalar Rus işgalinden kalma, kara taşlarla yapılmış, sağlam ve gösterişli binalardı.

Ankara'dan Erzurum'a kadar trenle gidilir. Erzurum'dan sonra demiryoluna Ruslardan kalma geniş aralıklı raylar döşenmiştir ve üzerinde dekovil denen bir tren işler. Dekovilin lokomotifi odunla çalışırdı. Tren Sarıkamış ormanlarının yokuşuna tırmanırken bazen odun biter, tren durur ve odun ikmali yapılırdı. Vagonların içinde bir odun sobası kuruluydu, yolcular onunla ısınırdı.

Levazım dairesi Kars'ta Dereiçi denen yerde, kentin biraz dışındaydı. Bütün kışla binaları gibi Levazım dairesi de taş bir binadaydı. Dereiçi'ne vardım. Kışlayı sordum, Levazım dairesini buldum. Daire başkanı Albay Rami Papakçı'ya çakı gibi selam verdim. "Emriniz albayım, ben geldim." Ayaklarımdaki Churchill'lerin topukları birbirine çarpınca yaman bir ses çıkmıştı.

Bana yatmak için kara taştan yapılmış büyük bir koğuş gösterdiler. Benden başka iki yedek subay arkadaşla beraber üç kişi bir odada kalacaktık. Biri Mustafa Çadır. Mustafa ilkokul öğretmeni, Muğlalıydı. Öteki asteğmenin adını hatırlamıyorum. Koğuş Rusların "peç" dediği

bir sistemle ısınıyordu. Peç duvar içine gömülmüş büyük bir sobadır. Sobanın borusu doğrudan bacaya çıkmaz. Binanın bütün duvarlarının içinden dolaştıktan sonra dışarıya çıkar, bina böylece duvarlardan da ısınır. Sobada ot ve saman yakılsa bile bina kolayca ısınır.

Rami Bey, çalışacağım ofisi gösterdi, Kâtip İmdat'ı tanıttı. Genç bir Karslıydı İmdat. İyi arkadaş olduk. Şimdilik yapacak bir iş yoktu bana. Et mubayaasını alan müteahhitler kışlaya et getirirdi, etin nizamnameye uygun olup olmadığını kontrol etmek bize düşen en önemli görevdi. Haftada bir filan gidip tümene gelen eti kontrol ederdik.

Birkaç gün sonra tanımadığımız birisinden bize et geldi. Birkaç kiloluk et. Hem de galiba bonfileydi. Biz acemiler de eti aldık, kızartıp bir güzel yedik. İki gün sonra etin kokusu çıktı. Nasıl bir tuzağa düşürüldüğümüzü anladık ama iş işten geçmişti. Bizim koğuşa bakan emir erlerinden biri "Teğmenim, o etin kimden geldiğini biliyor musunuz?" diye sordu. Bilmiyorduk. Tümene et veren bilmem hangi müteahhittenmiş. Biz nasıl bir oyuna geldiğimizi anladık. Bal gibi rüşvet almıştık. Bir pazartesi et muayenesine gideceksiniz dediler. Arkadaşlarla konuştuk, bu beladan kurtulmak için etin parasını ödemeye karar verdik. Bir çeşmenin başına hayvanlar getirilmiş. Biz ilkin, müteahhide gönderdiği et için teşekkür ederek parasını ödedik. "Aman efendim, lafı mı olurmuş?" filan. Biz rüşvet yemekten kurtulduğumuz için içimiz rahat hayvanları kontrol ettik. Veterinerin de gelmesi gerekirmiş, ama gelmez, işi acemi yedek subaylara bırakırmış. Hayvanlar bir deri bir kemik. Et denen şeyden zerre yok. Reddettik. Adamda şafak attı. Şuraya gidermiş, buraya şikâyet edermiş, biz üç asteğmen bir rapor yazdık ve etin

talimatnameye uygun olmadığını bildirdik. Müteahhit Bey yeniden hayvanlar getirdi, önümüzde kesildi. Askerin tabağına kemik yerine et girince demişler ki: "Bu asteğmenler rüşvet almıyor." Sevindik.

Bir zaman sonra, tümen levazım dairesi başkanı Albay Rami Papakçı beni çağırdı, oturttu, bir çay ısmarladı ve dobra dobra dedi ki: "İlhan Bey, senin hangi kişisel işlerin varsa onlara bak. Bunlar öküzün altında buzağı ararlar. Nice değerli insanın peşine komünist diye bir kulp takarlar. Bize de dosyan geldi. Sen üzülme, edebiyat doktoruymuşsun. Olgun bir insana benziyorsun, sana bizden kötülük gelmez. Etliye sütlüye karışma, o kadar." Bu baba yakınlığı beni çok etkiledi. Daha evvel söylemiştim, orduda Menderes idaresine kızgınlık, bu idarenin kötüledikleri insanlara karşı bir yakınlık yaratmıştı.

Ankara'dayken Ignaz Goldziher'in *Le Dogme et la Loi de L'Islam* adlı kitabını Fransızcadan çevirmeye başlamıştım. Buna devam edip edemeyeceğimi sordum. "Elbet edersin," dedi Rami Bey. Burada, nerdeyse bitirdiğim bu tercüme, başına uzun işler geldikten sonra *İslamda Fıkıh ve Akaid* adıyla 2004'te Ardıç Yayınevi tarafından basıldı.

Rami Bey bir gün beni çağırdı. Erzurum'a kadar gidip, küçük bir emanet getirecektim. Gittim, bir subay bana açık, küçük bir kutu verdi. Bir asker cipiyle gitmiştim. Önemli bir şey alacağımı tahmin ediyordum. Merak ettim, neymiş ki bu kutu bir subay gidip getiriyor. Açtım kutuyu, içinde bir küçük meşin torba içinde bir mühür var. Mührü okudum. Üzerinde Milli Emniyet Kars Müfettişliği veya Doğu İlleri Müfettişliği yazısı var. O yıllarda Milli Emniyet kimin rüyasına girse korku salardı. Üstelik

Rus hududuna yakınız. Korktum. İşin önemini de anladım. Demek ki Rami Bey bana itimat ediyordu.

Rami Bey benden bir iş daha istedi. Milli Savunma Bakanlığı'ndan bir yazı gelmiş. Son beş yıl içinde yapılan bütün alımların ortalama fiyatını istiyor bakanlık. Rami Bey "Bu işi yapabilir misin?" diye sordu. "Yaparım," dedim. Kayıtlar gayet düzgün tutulmuştu. Dört yıl evvel arpa şu fiyata alınmış, iki yıl evvel şu fiyata, bu yıl şu fiyata. Bu fiyatların ortalaması isteniyor. Matematiğim kötüdür ama o kadar da değil. Üç fiyatı alt alta koyup toplayacaksın, toplamı üçe böleceksin. Ertesi gün hesabı götürüp verdim. Rami Bey de bakanlığa göndermiş. Bakanlığın isteğine ilk cevap Kars Levazım Müdürlüğü'nden gitmiş ve bunun için Rami Albay'a bir teşekkür gelmiş. Çok sevinen Rami Papakçı da bana teşekkür etti. Böylece kredimiz daha da yükseldi.

Daha evvel Kars'ta bulunduğum için Karslı âşıkların çoğunu tanıyordum. Bir gün onların toplanıp hikâyeler anlattığı, çalıp çağırdığı faytoncular içindeki kahveye gittim. Üzerimde subay elbisesi olduğu için iki kat saygı gördüm. Âdettir saz çalan âşık, saygın misafir varsa onun önüne gelir, türküsünü söyler ve bahşiş bekler; misafir de bahşiş verir ve bir marifeti varsa gösterir. Âşık sazı bana verince, ben de bu bet sesimle türkü söyleyecek değilim ya, zaten saz çalmayı da bilmem. Karacaoğlan'dan, Âşık Kerem'den, Veysel'den filan birkaç şiir okudum. Bir hafta kadar sonra bir yazı geldi "Görülen lüzum üzerine Erzurum Merkez Kumandanlığı'na tayin edildiniz, derhal yeni görevinize hareket ediniz." Hayret ettim. Askerlik hizmetimin nerdeyse yarısı bitmişti. Neydi bu kararın sebebi? Rami Bey bir şey söylemedi, ancak Âşıklar

Kahvesi'ne gidip gitmediğimi sordu. Gittiğimi söyledim. Sustu. Anladım ki benim kahveye gidip şiir okumam birilerini rahatsız etmiş. İyi saatte olasılar Erzurum Merkez Kumandanlığı'nda, Rus hududundan uzak bir yerde göz önünde bulunmamı uygun görmüşler.

Erzurum

Erzurum'a gidip Merkez Komutanlığı'na teslim oldum. Beni bir koğuşa verdiler, koğuşta benden başka Ergun Ördekçioğlu adlı bir yedek subay ve bir er kalıyoruz.

Burada unutamadığım olaylar oldu. Bir mide rahatsızlığı hissettim. Subay olduğum için Mareşal Fevzi Çakmak Hastanesi'ne gittim. Bazı tetkikler için yatmam uygun bulundu. Elbiselerim bir torbaya kondu, bana hastanenin pijamaları filan giydirildi. Bir gün kan alınıyor, başka gün idrar filan, tetkikler devam ederken bir hasta bakıcı, "Sizi albay başhekim görmek istiyor," dedi. Vardım, bana yekten sordu: "Dün akşam neredeydin asteğmen?" Nerede olacağım? Hasta koğuşundaydım. "Komutanım, biliyorsunuz beş gündür filan numaralı koğuşta yatıyorum." "Doğru söylemiyorsun, seni dün akşam filan kahvede görmüşler." "Aman komutanım, nasıl olur, benim elbiselerim torbada, nerede olduğunu bile bilmiyorum, pijama ile nasıl dışarı çıkarım? Lütfen durumu inceletin. Bir yanlışlık olacak." Soruşturma biraz daha devam etti. Bu durum karşısında albay daha fazla direnmedi ve ben yatağıma döndüm. Sivas Lisesi'nden Fethi Süngü adında bir arkadaşım vardı. Bu hastanede asker doktor. Sonradan ondan öğrendim. Beni Erzurum'da her gün bir sivil emniyet memuru takip edip, hakkımda raporlar verir-

miş. Ne yazacak? Saat beşte daireler kapanınca Merkez Komutanlığı'nın yakınındaki bir kahveye gidip, arkadaşlarla tavla oynardık. Yahut sohbet ederdik, arada bir sinemaya gittiğimiz de olurdu. Polisçik her gün aynı şeyleri yapmaktan usanmış olacak ki, beni takip etmekten vazgeçmiş, aşağı yukarı birbirine benzer raporlar yazmış. Böylece bütün gün kendi işiyle gücüyle uğraşmış. Ben hastaneye yattıktan sonra da raporlar devam etmiş. "İlhan Başgöz bugün 8'de koğuştan çıktı, Merkez Komutanlığı'na gitti, daire tatil olunca şu kahveye gitti" filan. Benim kahveye gittiğimi hastane böylece öğrenmiş, bir telaştır başlamış. Hastane idarecileri tutuşmuş. Hani solcusun ya, kim bilir ne kılıklara giriyorsun, ne haltlar karıştırıyorsun? Ben bunun için sorguya çekilmiştim. Umarım bu polis görevini iyi yapmadığı için cezalanmamıştır.

Yedek subay arkadaşımız Ergun Ördekçioğlu, tren istasyonunda bir kızı takip etmiş ve laf atmış. Orası Erzurum, kız dönmüş okkalı bir küfür savurduktan sonra yakındaki demiryolu işçilerini çağırmış, "Bu subay bana laf attı, elle sarkıntılık etti, tanık olun," demiş. Üzerinde subay elbisesi olduğu için Ergun dayak yememiş, ama Ergun'u "elle sarkıntılıktan" mahkemeye verdiler. Dille sarkıntılığın cezası altı ay hapis, ama elle olursa 2 yıl filan. Ergun tutuştu. Evvela subaylıktan atılacak, sonra devlet memuru olamayacak. Erzurum'un en iyi dedikleri avukatını tuttuk. Adı Ömer Bey. Dava yargıcı bir hanım. İlk duruşmada avukat "Sayın yargıç vallahi de, billahi de müvekkilim elle sarkıntılık yapmadı," deyince yargıç "Sus sus, avukatın yemini kabul edilmez," diye çıkıştı. Tanıklar dinlenecek. Kız demiryollarında çalışıyor, tanıkların hepsi demiryolu işçisi. Ergun perişan. Kızın ba-

bası veya dedesi de Makasçı Mevlut Dayı. Bu Dayı'nın hikâyesi bilinmelidir.

Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi'ne katılmak için otomobille şehre yaklaşıyor. Yıl 1919. Paşa ve maiyetindekiler, Ilıca denen yerde bir çamın dibine oturup kahve içmek istiyor. Ilıca bugün Erzurum'a varmadan son tren istasyonudur. Kahveler içilirken bir kağnı yaklaşıyor. Öküzleri bir ihtiyar yedekliyor, kağnının üzerinde pılı pırtı, bir yatak, iki delikanlı ve bir kadın var. Paşa, Erzurum'a giden bu ihtiyarla konuşmak istiyor, çağırıyorlar. Hoşbeşten sonra Paşa soruyor: "Nereden gelip nereye gidiyorsun baba?" "Sen sağ ol Paşam, Çukurova'dan gelip, Erzurum'a gidirem." "Baba Erzurum'da savaş tehlikesi var, Ermeni sorunu var. Neden geliyorsun, Çukurova'da geçinemedin mi yoksa?" "O nasıl söz Paşam! Çukurova verimli toprak, adamı diksen yeşillenir, bizim uşaklar da çalışkandır, bey gibi geçinirdik." "O vakit neden geliyorsun?" İhtiyarın cevabı çarpıcıdır: "Paşam duymuşam ki padişah denen ırzı kırık Erzurum'u Ermenilere verecekmiş. Gelim ki görüm, kimin malını kime verir?" Bu cevap Paşa'yı da yanındakileri de sevince ve umuda boğar. Paşa der ki: "Arkadaşlar, bu milletle yapılamayacak hiçbir iş yoktur." Mevlut Dayı bu adamdır, kurtuluştan sonra makasçı yapılır. Mevlut Dayı'nın hikâyesini ben Cevat Dursunoğlu'nun *Milli Mücadelede Erzurum* kitabında okumuştum.

Mevlut Dayı'nın evini öğrendik, bir akşam Ergun'dan 500 lira alıp Mevlut Dayı'nın evine gittim. Mustafa Kemal Paşa ile konuşması için onu tebrik ettim. Elbet duygulandı ve memnun oldu. Demek ki genç bir yedek subay Mevlut Dayı'yı tanıyordu. Ergun'un nişanlı olduğunu, elle sarkıntılık yapmadığını, Mevlut Dayı gibi kahraman

bir ailenin kızına laf atmakla terbiyesizlik yaptığını, bu yüzden hayatının mahvolacağını acıklı bir dille anlattıktan sonra şöyle bir teklifte bulundum. "Mevlut Dayı! Ergun avukata vereceği 500 lira ücreti sana versin. Siz bir babalık yapın, bu davadan vazgeçin." 500 lira o vakit büyük bir paraydı. Aile biraz mırın kırın ettikten sonra parayı kabul ettiler ve davadan vazgeçtiler. Ergun da geniş bir nefes aldı. Biz de elbet bir ziyafete konmadan Ergun'un yakasını bırakmadık.

Erzurum'da Merkez Kumandanlığı'nın karşısında Ali Sabri Sineması vardı. Görkemli, yeni bir bina. Sinemanın yapılışı bitmiş, ama filmlerdeki sesten hiçbir şey anlaşılmıyor. Bir uğultudur gidiyor. Sinema sahibi şaşkın. Bir Yahudi mühendis ordudadır. Ben düzeltirim diyor. İyi bir ücret için anlaşma yapılıyor. Bu mühendis 50-100 metre kadar renkli bez alıyor. Genişlemesine tavandan birkaç metre arayla sarkıtıyor. Ses çıplak tavana çarpıp dağılacağına, bezlere çarpıyor ve sorun çözülüyor. Sinema sahibi mızıklıyor, bu kadar kolay işe bu kadar para verilir mi? Mahkemelik oluyorlar. Ama elde noterden anlaşma var, para ödeniyor.

Bir binbaşımız vardı. Merkez Komutanlığı'nın kantin başkanı. Bu kantinden subay ve erbaşlar alışveriş ederdi. Satılan mal, piyasaya göre daha ucuzdu. Levazım subayı olarak her hafta sonu bir cipe atlar, köylerden tavuk, yumurta, sebze ve meyve satın alırdık. Biz köylerden mal toplarken şehir esnafından daha iyi para ödüyorduk. Tüccar bir tavuğa iki lira veriyorsa biz üç veriyorduk. Böyle olduğu halde gene de sattıklarımız piyasa fiyatından daha ucuza geliyordu. Köylüler de mallarını dükkânlara satmayıp, bizi bekliyorlardı. Bu toplama şikâyet konusu

olmuş, ama o vakit askere karşı gelinemezdi. Bu binbaşı bize sık sık "İki milyon insan kesmeden bu memleket adam olmaz" derdi. Adını milyoncu binbaşı koymuştuk.

Askerliğin bana küçük bir zararı oldu. Yedek subaylar asteğmen olarak başlar ve 6 ay sonra teğmen olurlar. Beni terfi ettirmediler. Omzumda bir demirle işe başladım, bir yıldız takamadım. Asteğmen olarak şerefli Türk ordusuna katıldım, asteğmen olarak tezkere aldım. Yaman bir başarıdır bu. Bu kadarı olacaktı. Bunun için orduyu kınamadım, beni hoş tutmuşlardı. Tezkere geldi, biz de Erzurum'a veda edip Ankara'ya döndük.

Adana sürgünü

Ankara'dayım, yeni evlenmişim, işsizim. Şurdan burdan para koparacak işler buluyorum, eşim gebe. Göz bankasında küçük bir memur. Onun maaşıyla geçiniyoruz. Ben kazanmıyor değilim, ama sürekli değil. Cebeci'de konservatuvarın karşısında bir apartmanın bodrum katında oturuyoruz.

Bir sabah iki sivil polis geldi. "Hazırlan" dediler "Adana'ya sürgüne gideceksin." Neye uğradığımı şaşırdım. Meğer benim cezamı affeden kanun, fer'i cezayı, yani gözaltında bulundurma, yani sürgün cezasını kaldırmıyormuş. Palas pandıras, yanıma bir polis kattılar, ağustosun sıcağında otobüsle, evi perperişan bırakarak yollara düştüm. Adana'ya vardık. Polis memuru beni ve evraklarımı savcıya teslim etti. Savcı imzayı attı. "Siz gidebilirsiniz, ben teslim aldım bu arkadaşı," dedi polise. Sonra bu orta boylu, sevimli yüzlü adam bana döndü ve dedi ki "İlhan Bey, sizi buraya gönderen Türk Ceza Kanunu'nun 142. maddesi hukuk sistemimizin yüz kara-

sıdır. Yorgun olmalısınız. Bir çay için, sonra gider dinlenirsiniz." Şaşırdım, böyle efendi muamelesine alışmamışız. Bir çay ısmarladı, içtim, şuradan buradan konuştuk. Sonra han ile otel arası bir yere telefon ederek, bana yer ayırttı. Hancıya da iyi şeyler söyledi benim için. "Gidin, biraz dinlenin, yarın gelin konuşalım, bakalım size ne yapabiliriz?" dedi. Ben kulaklarıma inanamıyorum. Herhalde diyorum, bu dostluk numaralarının arkasında bir oyun vardır. Benim ağzımdan laf alacak. Sonra hana gittim. Sürgünden beklenen, her gün karakola gidip bir defteri imzalaması. Başka bir sınırlama yok. Adana'da istediğin yere gider, istediğini yaparsın. Melih Cevdet'in bir şiirinde dediği gibi hürriyet var bu memlekette, istediğin berbere gidip tıraş olabilirsin, kimse karışmaz.

Karakol yakın, ertesi gün deftere imzayı atıp, Savcı Mustafa Çelebi'yi görmeye gittim. Meğer İsviçre'de hukuk doktorası yapmış, Tarsuslu köklü bir aileden. Sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili seçildi. Amerika'ya gittikten sonra onu unutmadım. Mektup yazdım. Ankara'ya dönüşlerimin birinde ziyaretine gittim. Bana portakal bahçesinin yanında bir evlik yer vermeyi bile teklif etti, gelip orada bir ev yaptırmamı ısrarla istedi. Sonra ilişkimiz koptu.

Bu gerçekten çelebi adamla oturduk. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nu iyi biliyorum. Çünkü mahkemede avukat filan istememiştim. Savunmamı kendim yapmıştım. Usul kanununa göre iki şey yapılabilirdi, ya Adana'da bu vatandaşa uygun bir iş olanağı yoktur diyerek, Ankara'ya naklim sağlanabilirdi veya bu sürgün cezası mahkeme kararıyla toptan kaldırılabilirdi. Bunun için suç tarihinden sonra 5 yıl yeni bir suç işlememiş ol-

mak yeterliydi. Bu maddeyi kullanmaya karar verdik. Bana, ağır ceza mahkemesi reisi ve azalarıyla görüşmemi ve durumu onlara anlatmamı salık verdi. Tesadüfün güzelliğine bakın. Ankara'da yakından dost olduğumuz, Sacit Uz adında dürüst bir arkadaşım olduğunu yukarıda anlatmıştım. Bir ara ailece de görüşmeye başlayarak dostluğumuzu ilerletmiştik. Sacit, kız kardeşi Sacide ile Ankara'da okuyor, babası bir yerde hâkimlik yapıyordu. Adana'da ağır ceza reisi Sacit'in babasıymış, ama başka bir yere atandığı için birkaç gün evvel Adana'dan ayrılmış. Ancak annesi ve evleri hâlâ Adana'daymış. Annesini ziyarete gittim. O beni yeni reisle ve azalarla tanıştırdı. Hepsiyle tek tek görüştüm. Hepsi de deneyimli, olgun insanlardı. Vardığım sonuç şu oldu. Savcı isterse benim sürgün cezam kaldırılacaktı. Mustafa Bey dilekçemi kendi yazdı. Adana Emniyet Müdürlüğü'nden hakkımda bilgi istedi. Yeni bir suç işlemiş miyim, iyi halli bir insan mıyım? Adana'ya üç gün evvel gelmişim. Poliste belki kaydım bile yok. Kendisi de emniyet müdürüne telefon etmiş olmalı ki, oradan bir iyi hal kâğıdı geldi. Mustafa Bey dilekçeme neler eklemedi... İstanbul Sansaryan hücresinde işime yaramayan İngilizce makalem burada pek önemli bir vesika halini aldı. İstanbul'da Ahmet Halit Yayınevi, *İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi* kitabımı ben hapisteyken yayımlamıştı. Yayınevi gazetelere kitabın ilanını vermiş. Bu ilanlar kesildi, eserin değerine işaret olarak dosyama girdi. Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Dairesi'nin bu kitabı okullara tavsiye eden kararı da dilekçeme eklendi. Üç gün sonra mahkemeden gün alındı. Celse açıldı, reis ve üyeler yerlerini aldılar. Ben sanki işin dışındaymışım gibi hiçbir şey söylemeden bekliyorum. Savcı nefis bir sa-

vunmadan sonra, "Sürgün cezası kaldırılmazsa bu genç ve değerli bilim adamı büyük maddi ve manevi zararlara uğrayacaktır," diyerek konuşmasına son verdi. Ve sürgün kararının kaldırılmasını talep etti. Hâkim bana sordu: "Sürgün cezanın kaldırılmasını istiyor musun?" Şaşkınlıktan bir zaman konuşamadım. Tilkiye tavuk eti yer misin demişler de adamın güleceğini getirmeyin demiş. "İstemem" demek ihtimali varmış sanki. Kanun gereğiymiş bu soru. Elbet "Evet" dedim. Bir celsede gereği düşünülerek benim sekiz aylık sürgün cezam kaldırıldı. Milli Emniyet bu kararı temyiz edecek olmuş. Ama davamda taraf olmadığı için bir şey yapamamışlar.

Bu değerli savcı Mustafa Çelebi'yi sonra da çok aradım. Yargıtay üyeliği yapmış, Cumhuriyet Halk Partisi'nden Tarsus milletvekili seçilmiş. Yakında da vefat etmiş. Uzakta olduğum için görüşememiştim. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde ders vermeye başladıktan sonra, yani 2012 yılında Mustafa Çelebi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden izini buldum. İsviçre'de doktora yapan bir oğlu olduğunu biliyordum. Hemen oğul Faruk Çelebi'ye telefon ettim. Kim olduğumu ve babasıyla ilgili anılarımı paylaşmak istediğimi söyledim. Rahmetli Mustafa Çelebi de beni unutmamış ve oğluna benden bahsetmiş. Anılarımın "Adana Sürgünü" bölümünü Sayın Faruk Çelebi'ye gönderdim, ondan da hemen cevap geldi. Babasıyla yarım yüzyıl sonra yeniden buluşmuş kadar beni sevindiren cevabı buraya alıyorum:

> Sayın Profesör Başgöz,
>
> Ben de sizinle görüşmekten onur duyarım.
>
> Eğer kitabı bastırmadıysanız biz Tarsus değil, Dörtyol, Hatay kökenliyiz. Babam Hatay milletvekiliydi. 94 yaşında vefat

etti. Babam olduğu için söylemiyorum ama bence sıra dışı bir insandı. 5.000 kişilik büyük bir Türkmen aşiretinden o zamanlar kendi çabasıyla İsviçre'de okumaya gitmiş ve doktorasını alarak ülkeye dönmüş, hayatı hep mücadelelerle geçmiş. Bana ve kız kardeşime biz daha çocukken iki yabancı dil öğretmiş, her ikimizi de yurtdışında okutmuş, ileriyi gören ve ülkenin sosyal yapısını çok iyi bilen birisiydi. Bugün kız kardeşim 36 senedir İsviçre Lozan'da, orada dünyaca meşhur Lozan Federal Teknik Üniversitesi'nden elektronik mühendisi olarak mezun olduktan sonra kendi şirketini kurdu. Evlendi ve İsviçre'de kaldı, ailesi şu anda dünyanın en pahalı özel hastanesi La Source'ın ortağı. Ben ise Londra Üniversitesi, Imperial College Makine mühendisliğini bitirdim, ondan sonra 25 yıla yakın Amerika, İsrail, Fransa, Almanya'da çalıştım. Daha sonra orada tanıdıklarımla uluslararası ticaret işine girdim ve o konuda kendimi uzman olarak yetiştirdim. Son sekiz senedir, babamın rahatsızlanması üzerine bütün yurtdışı işlerimi tasfiye ederek Türkiye'ye döndüm ve son zamanlarında onun yanında oldum. Şu anda uluslararası ticaret dersleri ve danışmanlığı yaparak hayatımı kazanmaya devam ediyorum. 57 yaşındayım, dünyanın dörtte üçünü gezdim, birçok ülkede gerçek dost arkadaşlarım var. Sizinle yıllar sonra tekrar görüşebilmek çok büyük bir onur ve büyük mutluluk. Tuncay Çelebi eşim değil, babamın 60 senelik eşi, annem hayatta. Eğer vaktiniz varsa sizi yarın öğleden sonra bir restoranda yemeğe götürmek isterim. Neredeyseniz lütfen bildirin, gelir sizi alırım.

Selam ve saygılarımla
Faruk Çelebi

Faruk Çelebi ile elbet yemeğe gittim. Tıpkı Mustafa Çelebi gibi tatlı, efendi bir işadamı. Boy, bos ve yüz tıpkı babası. Uzun uzun babasından konuştuk. Anılarımızı tazeledik. Dağ dağa kavuşmaz ama insan insana kavuşur-

muş. Sonra İsviçre'deki kız kardeşi'yle de temasa geçtik. Amerika'dan bir dönüşümde onu da ziyaret edeceğim.

Sürgün cezam kaldırılınca, hiç unutmam bir cumartesi günüydü, hana döndüm, otobüs biletimi aldım. Akşama Ankara yolculuğuna hazırlanıyorum. Bir telgraf geldi kız kardeşim Türkan'dan: "Gözüne aydın, ikiz kızın oldu." Karagün kararıp kalmaz demiş Karacaoğlan. İki güzel haber üst üste geldi. Adana-Ankara arasındaki yol bana çok uzun geldi. Gece Ankara'ya yaklaşırken şoförümüz direksiyon başında uyudu. Otobüs bir tarlaya daldı. Az kalsın güme gidiyorduk. Eve geldim ki kızlarım erken doğmuş, biri evde, öteki Hacettepe Üniversitesi'nde yeni açılan çocuk bölümünde kuvezdeymiş. Eşim, Asya gribi olduğu için erken doğmuşlar. Bir çimticik et. Biri iki buçuk, biri bir buçuk kilo. Ama ikisi de gayet hareketli. Bunu görünce korkmadım. Bu canlı çocuklar yaşar, dedim. Sorun onlara bakmaktı. Birinin adını Aslı koyduk, ötekini Nesli. Adlarını ben verdim, yaşlarını ve sağlıklarını Tanrı versin.

Adana'dan Ankara'ya başkentin çok bunalımlı günlerinde dönmüşüm. Ankara'da hava dehşetli gergin. Menderes hükümeti işi gücü bırakmış İsmet Paşa ile uğraşıyor. İsmet Paşa Kayseri'ye gitmek için trene biniyor, orada genel başkanı olduğu CHP'nin bir kongresine katılıp konuşacak. Paşa'nın bindiği tren Himmetdede İstasyonu'nda durduruluyor, Kayseri'ye gitmesine müsaade edilmiyor. İstanbul'da bir kalabalık İsmet Paşa'nın otomobilini çevirip onu linç etmek istiyor. Bir subay, görevi olmadığı halde tabancasını çekip sarhoş kalabalığı dağıtıyor. Uşak Tren İstasyonu'nda İnönü taşlatılıyor, başı yaralanıyor. Bu istasyonu korumakla görevli bir yedek subay ve em-

rindeki bir manga asker İsmet Paşa'ya selam duruyor. Paşa geçerken genç subay bir "Dikkat!" çekiyor, selam vaziyetinde, gözleriyle Paşa'yı takip ediyorlar. Paşa sivil, elinde şapkası, alnında kan var. Generalliğini hatırlıyor: "Merhaba asker!" Asker: "Sağ ol!"

Ankara'da gazeteciler üst üste hapsi boyluyor, hükümeti yazılarıyla küçük düşürdükleri, hükümetin manevi şahsiyetine hakaret ettikleri için... Ben bu manevi şahsiyetin ne olduğunu hiç anlamamışımdır. Kanuna mahsus konmuş. Hükümetin manevi şahsiyeti çok bulanık bir şey. 75 yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın hapse atılır. Yazdığı da ne! Yazmış ki, hükümetin yeni vergi politikası yanlıştır. Manevi şahsiyet gazete sayfasının başındadır, elinde polis ve kanun madddesi. Yalçın, hapse atılır. Çünkü yazısı o vakitki muhalefet partisinin yayın organı olan *Ulus* gazetesinde çıkmıştır. *Vatan* gazetesinin sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman'ı da aynı manevi şeytan vurur, hapistedir. Haftalık *Akis* dergisini iste. Ahmet Emin Yalman hapiste, *Akis* dergisinin kurucusu ve yazarı, İsmet Paşa'nın damadı Metin Toker manevi hakaret fırtınasına çarpar, hapistedir. O kadar ki biz hapishanenin adını Ankara Hilton koymuşuz. Hilton Oteli yeni açılmıştı. "Bugün Ankara Hilton'a kim girdi?" diye işi şakaya vuruyoruz.

İsmet Paşa, CHP'nin lideri, memleketin nabzını yeniden elinde tutuyor. Her olay karşısında Paşa ne diyecek diye soruyoruz. O paşa ki 1945-50 arasında millete nefes aldırmamış. Özellikle solu inim inim inletmiş. Paşa, şimdi bir diktatörlüğe gidileceğinden endişeli. Yeni seçim tarihinin ilan edilmesi için hükümeti sıkıştırıyor. Hükümetten cevap yok. Tam tersi yapılıyor, "memlekette huzur ve

sükûnu tesis için" Menderes, Meclis'in demokrat çoğunluğundan oluşan, bir tahkikat komisyonu kurduruyor. Bu komisyona insanları yargılamak ve tevkif etmek yetkisi veriliyor. Maksat İsmet Paşa'yı ve CHP'yi sindirmek. Komisyon çalışmalarına başlıyor, insanları sorguya çekiyor. Aklımda yanlış kalmamışsa *Akis* dergisinin Yazıişleri Müdürü Kurtul Altuğ'u tutukluyor. Bu komisyonu kuran Meclis kararı Anayasa'nın kuvvetler ayrılığına dayanan maddelerinin açık ihlaliydi. İnsanları ancak bağımsız mahkemeler sorgular, yargılar ve tutuklayabilirdi. Kanun Meclis'te tartışılırken İnönü meşhur sözlerini söyledi: "Bu kanunu kabul ederseniz, sizi artık ben de kurtaramam." Meclis'te kıyametler koptu, hükümete yaranmak isteyen konuşmacılar bas bas bağırdılar: "Paşa, Paşa! Sen kendini hâlâ Garp Cephesi kumandanı mı sanıyorsun? Orduların nerede?" Meclis'teki bu konuşmanın ertesi günü CHP gazetesi *Ulus* kapatıldı. İnönü'nün nutkunun gazetelerde yayımlanması yasaklandı. Ama *Ulus* çalışanları daha evvel önlem almış, CHP milletvekilleri otomobillerinin bagajını doldurarak *Ulus* gazetesini dağıtmışlar. Herkes İnönü'nün konuşmasını merak ediyor, öğrenmek için bir sayfası beyaz çıkan *Ulus* gazetesi arıyordu. Şakalar dolaşmaya başlamıştı. Bir adam lüks bir lokantaya gitmiş, güzel bir yemek yemiş, garson hesabı isteyince, *Ulus* gazetesini vermiş. Lokantacı keyifli. Müşteri "Üstü kalsın" deyip çıkmış. Lokantacıda teşekkürün bini bir para.

İnönü, Kayseri'ye gidiyor. Partisinin toplantısında bir konuşma yapacak. Himmetdede İstasyonu'nda İsmet Paşa'nın treni durduruluyor. Hiçbir nedeni yok. Paşa'yı Kayseri'de konuşturmayacaklar. Saatlerce tren bekliyor. Galiba Kayseri valisi gelip İsmet Paşa'ya, Kayseri'de olay

çıkmasını önlemek için treni durdurduklarını ve İsmet İnönü'nün Kayseri'ye gidemeyeceğini söylüyor. İsmet Paşa valiyi bir güzel tersliyor, "Örfi idare mi var, muhalefet liderinin trenini hangi hakla durduruyorsunuz?" diyor. İnönü görmüş geçirmiş, deneyimli politikacı, istiyor ki idare askerlerin eline geçsin, askerin kendisini sonuna kadar destekleyeceğinden emin. Hükümet mal bulmuş Mağribi gibi örfi idare zokasını yutuyor ve üç büyük şehirde örfi idare ilan ediyor. İstasyon askerin eline geçiyor. Trenin etrafında dolaşan subaylardan birini çağırıp İsmet Paşa soruyor. "Binbaşı burada karanlık işler dönebilir, siz bunun içinde misiniz? Neler oluyor?" Binbaşının cevabı: "Rahat olun Paşam, biz sizi korumak için buradayız." İsmet Paşa'nın beklediği budur. Ankara ayaktadır, hükümeti protesto eden yüzlerce telgraf gönderiliyor Menderes'e. İstasyona yakın köylerden ellerinde bayraklarla köylüler kimi atlı kimi yayan istasyona varmak için yollara düşüyor. Ellerinde Türk bayrakları vardır. Trenin kalkmasına müsaade ediliyor. İsmet Paşa Kayseri'ye varıyor. Şehir ayaktadır. Binlerce insan Paşa'yı kucaklarında taşır gibi parti binasına taşıyor. Paşa konuşmasını yapıyor, Ankara'ya otomobille dönecektir. Yolda bir köye uğrayacaktır. O köyde seçimler sırasında olay çıkmış, CHP'lilerden ölenler olmuştur. Bu sefer de iktidar, köy yolunda bir köprüyü asker kamyonlarıyla kapatmış, başına da bir manga askerle bir subay dikmiştir. İnadı inattır, ille İsmet Paşa'ya bir ders verecekler ve iktidarın gücünü göstereceklerdir. Paşa köprünün önüne gelince otomobilden iner. Birliğin başındaki subayın yanaklarını okşar ve "Ben bu köprüden geçersem bana ateş mi edeceksiniz?" der. Subay, "O ne demek Paşam! Böyle bir emir alırsam evvela kendimi vururum," der. Paşa askerin arasından

yürür, köprüyü geçer ve geri döner. Bununla şunu demek ister: "Sizin emirleriniz bana sökmez."

Benzeri kanunsuz olaylar, Topkapı'da da oldu. Topkapı'da sarhoş bir kalabalık Paşa'nın otomobilini sardı, çıkıp arabanın tepesinde tepinmeye başladılar. Görevli olmayan bir albay tehlikeyi görünce tabancasını çekti, "Açılın, yoksa vururum sizi!" diye kükredi. Paşa linç edilmekten kurtuldu. Aynı şey Uşak İstasyonu'nda yaşandı. Uşak'ta bir konuşmadan dönen İsmet Paşa'yı taşladılar, alnı yarıldı. İsmet İnönü, kanlı yüzüyle istasyona girerken bir kumanda duyuldu: "Dikkat, hazır ol!" Kumandayı veren bir yedek subaydı, meydanı koruyan küçük birliğin komutanıydı. Paşa şapkasını çıkardı, Kendini selamlayan hazır ol durumundaki askere "Nasılsınız, asker!" dedi. Yürekten bir "Sağ ol!"çektiler. Paşa trene bindi. Ankara'ya gelince yaptığı bir konuşmada, "Bilsinler ki benim ölüm dirimden daha tehlikelidir," diyecekti.

Bu keyfi idarenin ilk kurbanları elbet poliste fişleri olan solcular olacaktı. Bir sabah polisler İlhan'ın evini aradılar... Güya tarikat propagandası yapan bir beyanname dağıtılmış da, bunu ben mi yazdım diye araştırıyorlarmış. Şu solcular olmasa bilmem ne yapacaklardı? Amerikan Büyükelçiliği'ne bomba atılır, solcular tutuklanır. Halbuki bombayı hükümet attırmıştır; 7 Eylül'de azınlıkların dükkânları yağma edilir, olayı hükümet programlamıştır, solcular hapse konur. Allah solcuları hükümetlerin kirli işlerini kolaylaştırmak için yaratmış olmalı.

Görünen köy kılavuz istemez, tutuklama geliyor, tutuklanan insanların nerede oldukları bile bilinmiyor... Örfi idare olmayan bir yerlere kaçmalı. Fikret Otyam o vakit *Ulus* gazetesinde çalışıyor. *Ulus* CHP'nin gazetesi, kapatılmış.

"Enver Gökçe ve adını hatırlamadığım bir arkadaşı ile 1944."

"Enver Gökçe ile fakültenin önünde 10 numara yaptığımızın resmidir."

"Ülkü *dergisine haber toplar ve ayda 20 lira alırdım.*"

"Dil Tarih ile Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin voleybal maçından evvel, 1943."

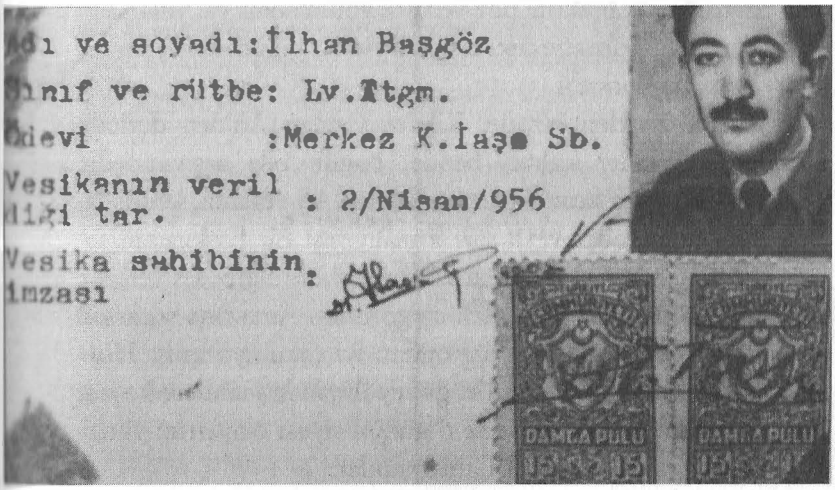
"Tokat Lisesi, solumda oturan biyoloji hocası ve solumda ayakta duran Kel Fikret."

"Tokat Lisesi'nde öğrencilerimle."

"Askerliğim sırasında."

"Askeri hüviyetim."

Bu illerden kaçmalı

Fikret'le buluştuk. Bu illerden kaçmalı dedik. Fikret fotoğraf makinesini aldı, ben ses makinemi; Grundig, Alman malı. O vakit az ele geçer, pahalı, ağır, zebella gibi bir şey. Benim gibi bir fakir bunu nasıl elde etti, yeri gelince söylenir. Fikret nasıl gitti bilmiyorum, ben bir kamyona atlayıp gittim. Gülek Boğazı'nda karpuz patlatan bir su başında buluştuk. Adana, Antep, Maraş, Kilis bir kaçaklar gezisi. Otyam bunlarla ilgili anılarını *Gide Gide* serisinden, *Haran*, *Hoyrat* ve *Maym* adlı kitabında yazdı. Gezimiz bir hafta kadar sürdü, belki daha uzun. Bu geziden albümümde bir fotoğraf var. Adana'da bir portakal bahçesinde, ağacın dibinde oturmuşum, yanımda ses makinem, önümde boş tenekeden bir masa, yanında iki büyük kutu peynir. Elimdeki son parayı verip yeni doğan ikizlerime peynir almışım. Fikret çekmiş fotoğrafı, elleri dert görmesin. Gülümsüyorum, hani objektife poz verince gülümsenir ya, yalandan da olsa gülümseyeceksin ya! Öyle bir gülümseme, sinirli, belki de korkulu.

Bu geziden bir de, Kilis'te Ceylan Ali'den derlediğim türküler kalmış bende, bugün bile arşivimdedir, efkârlanınca açar dinlerim. Ceylan Ali veremli, kendi sazını bulamadık veya sazı arızalıymış. Bir başkasının sazıyla çaldı, söyledi. Adamın sazı orkestra gibi ses veriyor. Bu kadar güzel saz çalan az gördüm. Ama ona sorarsan sazın "acamısıymış" da, ondan iyi çalamıyormuş. Hoyratlar derledik bu gezide, güney illerinde manilere hoyrat diyorlar. Bunların içinde o günün siyasi olaylarını yansıtanlar var. Aklımda kalanlar şunlar:

Paşadan (İsmet Paşa)
Selam gelmiş Paşadan
Toprağıma su salsın
Yalvarırım Paşadan.

Çöllerde
Hışıf gazal (yavru ceylan) çöllerde
Gazataşı kapanmış
Kendi kalmış çöllerde.

İyi gelir
Kötü gider iyi gelir
Kalemini sıkı tut
Sonumuz iyi gelir.

Bütün güney illerini ayakta gördük. Paşa demiş ki, "Meclis'teki komisyona vatandaşı yargılama ve tevkif hakkı verirseniz, ben ve bütün namuslu aydınlar, vatandaşı bu kanuna uymamaya çağıracağız." Fikret tanınmış yazar, Gaziantep Halk Partisi İl İdare Kurulu bizi yemeğe davet ediyor. Üyelerden bir öğretmen diyor ki, "Daha ne bekliyoruz; Paşa işareti verdi, harekete geçmeliyiz." Ama üyelerin çoğunluğu işadamı ve zengin, kaybedecek çok şeyleri var. Onlar ne yapılacaksa Paşa'nın yapacağına inanmışlar. Beklemek istiyorlar. Tarihimizin hiçbir devrinde bir siyasi liderin sözleri böyle beklenmedi. İnönü o sancılı günlerde memlekete hâkim oldu... Ha dese ordu harekete geçecek. O bunu biliyor. "Beni görmeye gelen yüksek rütbeli komutanlarla konuşmaktan korkuyorum. Konuştursam harekete geçeceklerini söyleyecekler." İnönü böyle diyor. Doğrudur. İnönü adım adım ihtilale giden yolu açtı ama kendisi de, Cumhuriyet Halk Partisi de ihtilalin içinde olmadı. Ama meşhur Kızılay nümayişlerini CHP'nin gençlik kolları düzenledi.

Harekete filan geçmekten söz eden üyelere ben soruyorum. İçmişim, kafa biraz dumanlanmış. "Telgraf ve telefon konuşmaları kesilse, Adana ile nasıl haberleşeceksiniz? Antep'teki askerlik birliğinin komutanıyla konuştunuz mu? Asker ne düşünüyor?" Fikret masanın altından ayağıma basıyor, kes sesini anlamında. "Bunların hiçbirini düşünmedik," diyorlar. Böyle bir parti ihtilal yapacakmış. İnönü'nün bir lafı vardır, çok kızarsa "Hadi sen de," der. Ben de içimden hadi siz de diyorum.

Bu gezi Adana'da portakallar yiyerek, Kilis'te türküler dinleyerek, Ceylanpınar devlet çiftliğinde ceylanlar üzerine hoyratlar derleyerek, Urfa'da Mahmut Güzelgöz'den nefis mayalar kaydederek bitti. Mahmut Güzelgöz o vakit tenekeciydi. Güğümler, leğenler yapan küçük bir dükkânı vardı. Ama Allah ses vermiş... Sonradan hafız olmuş, daha iyi para kazanıyormuş. Tenekeci Mahmut bizi kırmadı. Urfa Halkevi'ne günlerce geldi, bizden para da istemeden cömertçe türkülerini okudu, kaydettim. 2010 yılında Urfa'ya davetliydim. Urfa türküleri üzerine bir konuşma yaptıktan sonra "Sizlere bir sürprizim var," dedim. Urfalılara Mahmut Güzelgöz'ün hiçbir yerde duymadıkları türkülerini dinlettim. Bir stüdyoda çekilmiş gibi bizim hantal Grundig, türküleri pek güzel kaydetmiş. Salon alkıştan yıkıldı. Urfa Belediye Başkanı Fakıbaba'nın ilgisiyle bu türküleri Kalan Müzik yayınladı. Sakla samanı gelir zamanı denmiştir.

Urfa'da yaşlı bir hafızdan da türküler kaydettim. Hafız İsmail'in yaşı doksanı geçmiş, ama pek güzel bir sesi var, eski türküleri de iyi biliyor. İlkin nazlandı, söylemek istemedi. Ama ses alma makinesinde kendi sesini dinleyince, "Beyim, bu benim sesim mi?" diyerek pek neşelen-

di. "Şunu da kaydet, bunu da kaydet," diye bildiği bütün türküleri söyledi. Sonradan pek tanınmış bir ses sanatkârı olan genç Vedat Seymen'in de türküleri ses makinemde kalmış. Şimdi bunlar, Indiana Üniversitesi Türk Folklor Arşivindeler. Uzun sözün kısası, konaraktan göçerekten, Gülek Boğazı'nın karpuz patlatan sularından içip, Adana kebabını yiyerekten bu geziyi bitirdik. Hantal Grundig ses makinemiz elimizde Ankara'ya döndük.

Propaganda Programları

Bu ses makinesi beni az kalsın Yassıada'ya gönderecek, devrik iktidar yetkilileriyle beraber yargılanmama neden olacaktı. Hikâye şöyle:

Ankara'da iki Adanalı var, Esat ve bir arkadaşı. Küçük bir reklam şirketi kurmuşlar, Ulus Meydanı'na yakın bir yerde küçük bir stüdyoları var, büyük şirketlere ve bankalara reklam programı hazırlıyorlar. İşleri iyi değil. Kazanamıyorlar. Ben işsizim. Benden yardım istediler. Halk şiirlerinden oluşan programlar hazırlayacağım. İyi şiir okuyan birkaç genç bulduk onlarla çalışıyoruz. Esat'ın aklına harika bir fikir geldi. Menderes hükümetinin yaptıklarını, üstü örtülü bir şekilde metheden bir seri program hazırlayabilir miydim? Eğer beyefendi (Başbakan Menderes) bu programı beğenir ve bir bankaya telefon ederse, seri satılır ve biz zengin olurduk. Ben serinin ilk programını hazırladım. Şöyle bir şey, Ankara'dan yola çıkıyoruz. Kırıkkale'ye yaklaşırken Menderes hükümeti tarafından yeni yapılan köprünün üzerinden geçiyoruz. O vakit programa Âşık Veysel'in söylediği türkü giriyor: "Parça parça etsem seni, fabrikaya tutsam seni, deniz olsam yutsam seni, Kızılır-

mak seni seni." O vakit spiker başlıyor, "Veysel'in hayali gerçekleşmiş, Kızılırmak gemlenmiş, fabrikaya tutulmuştur. Bu köprüyü kuran eller, planlayan insanlar sağ olsun." Programı Esat ve arkadaşı çok beğendi, bunu Beyefendi'ye nasıl dinletecektik. Benim ses makinesiyle beraber, program Başbakanlığa gönderildi. Ama günler gerginliklerle ve krizlerle doluydu. Beyefendi vakit bulup da bir türlü programı dinleyemiyordu. 27 Mayıs Devrimi'nin eli kulağında, baktım benim ses makinesi de güme gidecek. 25 veya 26 Mayıs günü Başbakanlığa giderek makinemi aldım. İki gün filan sonra asker idareyi ele aldı. Eğer kalsaydı elbet dinlenecekti benim program. Kim hazırladı: İlhan Başgöz. Haydi bakalım Yassıada'ya, "Bu katil iktidarı methetmekten suçlusun, kalk ayağa, ver hesabını."

Güney illerinden Ankara'ya dönünce İlhan evine varıp kapıyı çaldı, kapı açıldı. Vakit gecedir. Korkudan evine gündüz varamadı. Eşi Bedia, korkulu gözlerle kapıyı açıp, polislerin kendisini aradığını söyledi. İkiz kızlarını doyasıya göremeden İlhan, eniştesinin Topraklık'taki evine gidip, bodrum katında saklandı. 1960'ın Mayıs ortalarıdır.

27 Mayıs Marşı (1960)

Selam selam orduya
Selam selam millete
Selam selam yurduma
Hürriyete bin selam

Selam kurşun yiyene
Selam cop yarasına
Güller açmış göğsünde
Düşenlere bin selam

Selam selam orduya
Selam selam halkıma
Selam güzel yurduma
Kardeşliğe bin selam

Yazarı ve bestecisi bilinmeyen bir marş

Ankara'dayım. İşsizim. Topraklık'ta, eniştemin bodrum kattaki dairesinde saklanıyorum. Bir gece sabaha karşı uçak sesleriyle gözümü açtım. Ardından silah sesleri. Korkuyla pencereyi araladım. Bu silah seslerini iyi tanıyordum. Haftalardır, gençler Kızılay Meydanı'nda toplanıyor, Menderes'in korkunç bir baskıya dönüşen demokrasisini protesto ediyorlar ve polis ateş açıyor. Böyle bir protestoyu izlemiştim. Siyasal bilgiler fakültesinin öğrencileri, fakülte bahçesinde toplanmış "kahrolsun diktatörler" diye bağırıyor ve böylesi olaylarda siyasal bir protestoya dönüşen "Plevne Türküsü"nü söylüyordu.

Olur mu beyler olur mu
Kardeş kardeşi vurur mu
Menderes'in zalimleri
Bu dünya size kalır mı?

Polis fakülteye yanaşamıyor, öğrenciler taşlarla polisi durduruyordu. Biraz uzaktan protestoyu sevgi ile izleyen halk birden dalgalanıyor. Örfi idare geliyor, gençleri götürecekler. Gelen asker fakülteyi kordon altına alıyor. Öğrenciler de içeri çekilip pencerelerden protestolarını sürdürüyor. "Kahrolsun Menderes, kahrolsun diktatörlük, yaşasın asker!" Bir ara askerin diz çöküp silahlarını fakülte binasına çevirdiğini görüyoruz. Bizim canımız ağzımızda, korkudan gözlerimiz fal taşı gibi açılmış, eyvah çocukları vuracaklar. Birliğin komutanı örfi idareden emir

alınış. Öğrenciler protestodan vazgeçmezse ateş açılacak. Birden bir cip yanaşıyor, içinden bir genç yüzbaşı çıkıyor. Koşa koşa silahlarını fakülteye çeviren birliğin kumandanına yanaşıyor. Ciple gelen subay heyecanlı, birlik komutanına koşuyor. "Ne halt ediyorsunuz?" diyor, "Onlar bizim çocuklarımız, indirin silahlarınızı!" Yeni gelenin rütbesi daha büyük olduğu için emir dinleniyor ve silahlar iniyor. Biz de rahat bir nefes alıyoruz. Bu subayın 27 Mayıs İhtilali'ni gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'nin üyelerinden Vehbi Ersü olduğunu sonradan öğrendik.

Bir akşam İlhan saklandığı yerde duramıyor, kenar yollardan Fikret Otyam'ın Çankaya yakınındaki evine gidiyor. Evde rahmetli Şahap Balcıoğlu, Örsan Öymen, ikisi de yedek subay, toplanmışlar. İlhan soruyor, "Ne yapacağız, gene bu şehri bırakıp, keyfi idaresiz bir şehre mi gitmeli?" Şahap Balcıoğlu diyor ki, "İlhan cumartesine kadar bekle, Menderes gitmezse sen gidersin." Ne var, ne oluyor? Ordu büyük bir nümayiş hazırlıyormuş, bunlara da dövizleri yazmak düşmüş. Serde halk edebiyatçılığı var, İlhan da birkaç döviz yazıp bırakıyor. Ve umutla arka yollardan saklandığı eve dönüyor.

Sabahın erinde uçak sesleriyle uyanınca, bodrum katında saklanan İlhan çok heyecanlanıyor. Pencereden başını uzatıyor. Sokağın başını iki askerin tuttuğunu görüyor, ellerinde otomatik tabancalar var, genç insanlar. Pijamayla dışarı fırlıyor ve soruyor, "Çocuklar ne oldu?" "Menderes hükümeti devrildi, ordu idareye el koydu." Bunlar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde okuyan asker öğrenciler. Öğrencilik yıllarında İlhan'ın onların ağabeylerinden arkadaşları var: Özdemir Sarıca, Osman Adil gibi. Gözyaşları içinde çocukları kucaklıyor, silahları-

nı sevgi ile okşayıp öpüyor. Oysa bu kan kusan soğuk namluların hiçbirini sevmez. Balkonlarda salkım salkım insanlar, uykulu, meraklı. İlhan avazı çıktığı kadar bağırıyor: "Gözünüz aydın olsun, zalimler devrildiler."

Acele giyinip sokağa fırlıyor. Evine gidecek, müjdeyi verecektir. Sokağa çıkma yasağı olduğunu bilmiyor. Cebeci'nin dört yol ağzını askerler tutmuş, genç bir teğmen, İlhan'ı durduruyor, sokağa çıkma yasağı olduğunu söylüyor. İlhan gözyaşları içinde bugün yıktıkları idarenin zulmüne uğradığını, evinden kaçtığını, evine, çocuklarına gitmek istediğini anlatıyor. Teğmen yanındaki cipin şoförüne, "Beyefendiyi evine bırak," diyor. İlhan evine gelip kapıyı çalıyor, sabahın saat beşidir. Kapıda korkulu bir ses "Kim o?" diyor. Gene polisler geldi sanmış eşi, kapı açılıyor, kucaklaşıp seviniyorlar.

Üst katta Hikmet Şimşek oturur. Hikmet Şimşek, Bedia'nın kardeşidir. İlhan bir şeyler yapmak ateşiyle yanarak ona müjdeyi veriyor. Hikmet "Aman İlhan otur, hemen bir marş yaz." Oturuyor masanın başına kaçak adam ve yazıyor. "Bu dize kısa olmalı, bu sözü değiştir müziğe iyi gitmiyor," gibi, tartışmalar ve düzeltmeler içinde 27 Mayıs Marşı, o gün sabahın seher vaktinde doğuyor. Daha insanlar uykuda, kurt kuş uykuda. Güneş Hüseyin Gazi tepelerinden doğup Ankara'yı ışığa boğmamış daha. Hikmet oracıkta marşı besteliyor. Ev konservatuvara karşı. Hikmet konservatuvarda öğretmen, bir korosu var Hikmet'in. Beraber iniyorlar, Hikmet korosuna yeni marşı öğretiyor. Çocuklar da bizim kadar heyecanlı, candan ve gönülden okuyorlar marşı. Fethi Kopuz radyoda müzik şefi ve Hikmet'in arkadaşıdır, ona telefon ediliyor, bir ses alma ekibiyle Fethi Kopuz geliyor. İlhan'a "Aman

bir şeyler söyle de marşı hemen yayınlayalım," diyor. Bir gün evvel korkular içinde bunalan kaçak, en dokunaklı sesini, en güzel sözlerle süsleyerek programı sunuyor. Daha öğrencilik yıllarında radyoda şiir saati olduğu için sesi söze ve şiire yatkın. Ama onu Allah türkü söylemekten korusun. Yüz defa dinlese bir türküyü doğru dürüst söyleyemez. Ankara'da yıllar önce Kırşehir Hanı'nda yaptıkları bir türkü yarışmasını hatırlar.

Sabahın alacakaranlığında Ankara Radyosu'ndan İlhan Başgöz'ün sesiyle 27 Mayıs Marşı top gibi patlıyor: "Selam selam orduya." Öğleden sonra, Hikmet korosunu alıyor, Başbakanlık binasına varıyor. "Size bir marşımız var" diyor, buyur ediyorlar salona. Koronun gür sesi salondan odalara yankılanıyor: "Selam selam orduya." Her odadan bir subay fırlıyor, bellerinde otomatik tabancalar, Menderes daha yakalanmamış, tevkifler bitmemiş. Hepsinin gözleri dolu dolu. "Ne vakit yazıldı, kim yazdı, kim besteledi bu kadar erken? İhtilal olacağını nasıl öğrendiniz?" Nerden bilecekler İlhan Başgöz'ün neler çektiğini ve nasıl sevindiğini; sevincinden nasıl yüreğinin kırmızı gül olup açıldığını ve bir gün evvel kaçacak delik aradığını. O günlerde, Ankara Radyosu sık sık bu marşı çaldı. Hikmet Şimşek de, ben de adımızı söylemedik. Adsız ihtilalin yazarsız marşı.

Sokağa çıkma yasağı bitiyor. Sokaklarda bir insan seli. Türküler yakılmış, halaylar çekiliyor tankların üzerinde. Bir kara bulut kalkmış gibi memleketin üstünden, herkes rahat bir nefes almış. Bu kıyamet kalabalıkta bir tek hırsızlık olmamış, hiçbir kıza sarkıntılık yapılmamış. Ne böyle bir coşku görmüşlüğü var Ankara'nın, ne böyle bir ferahlık duymuşluğu Ankara olalı beri. Tanklar çiçeklere

boğulmuş. İlhan'ın cebinde yirmi iki buçuk lira var. Kendini Kızılay Meydanı'nda, saatin dibinde buluyor. Parasıyla kırmızı karanfiller almış. Her geçen tanka bir karanfil, "Bu da benden aslanım, helal olsun, bu da benden!" Elinde üç beş karanfil kalmış, Siyasal Bilgiler Fakültesine kadar yürüyor. Karanfilleri birkaç gün evvel kurşunlanmak istenen fakülte kapısına bırakıyor, bir de kart iliştiriyor: "Siz silahlara göğsünüzü gererken, bir şeyler yapamadığına üzülen bir insandan." Akşamın alacakaranlığında İlhan'ın kapısı çalınıyor; bir genç kız, bir de erkek öğrenci. Siyasal Bilgilerden. Ellerinde güllerden bir büyük demet. "İlhan Başgöz'ün evi burası mı" diye soruyorlar. "Evet, benim İlhan Başgöz" diyor. "Kartınızı okuduk, çok duygulandık, size bu güllerle sevgi ve saygılarımızı getirdik" diyorlar. Böyle zamanda gözyaşı tutulabilir mi? Sarılıp ağlaşıyorlar. "Çocuklar" diyor, İlhan, "ben de öğretmendim ve öğrencilerimi çok severdim, beni sizlerden ayırdılar, belki okulunuzda öğrencilerim vardır." Gerçekten de varmış, bir maliye doçenti genç kız İlhan'ın Tokat Lisesi'nden öğrencisi çıkıyor. Ve tarihin şu garip adaletine bakın ki, İlhan'ı lise öğretmenliğine layık değildir diye hocalıktan çıkaran Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, bu ihtilalden sonra, Anayasa'yı ihlal etmek suçundan hapis yatarken, Yassıada'da ölüyor.

27 Mayıs hareketine ad vermek bugün de tartışılıyor. İhtilal denemezmiş, bir asker darbesiymiş. Doğrudur , elbet bir asker darbesiydi. Ama Türkiye'ye en özgürlükçü anayasayı bu askerler getirdi. Bu özgürlük havası ile işçi sendikaları kurulabildi, öğretmenler sendikası (TÖS) kurulabildi. İlk defa bir sosyalist parti, Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulabildi. İlk seçimde, TC tarihinde ilk defa, Meclis'e 15 milletvekili soktu TİP. 1960'tan sonra gazete-

ler korkusuz yazılar yazabildi. Büyük Millet Meclisi'nden başka yeni bir senato girdi politika hayatımıza. Komünizm ve sosyalizm açıkça konuşulur oldu. Bu kadar köklü değişiklikleri ancak bir ihtilal yapabilir.

27 Mayıs İhtilali'nden sonra yumuşayan hava içinde, Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurarak, bana Türkiye'nin herhangi bir köyünde öğretmenlik verilmesini istedim. Hayaller kurmuşum, gidip bir köyün çocuklarını eğiteceğim, yetişkinlere okuma yazma öğreteceğim, köyde el sanatlarını geliştireceğim, uzun sözün kısası köyü kalkındıracağım. Gider miyim, giderim.

Zamanın Milli Eğitim Müsteşarı Kodamanoğlu adında biriydi. Bir dostun araya girmesiyle gidip kendisi ile konuştum, cevabı şu oldu: "İlhan Bey, biz Milli Emniyet'in sizin hakkınızdaki dosyasını yok sayamayız." Ona, "Milli Eğitimi siz mi idare ediyorsunuz, Milli Emniyet mi?" dedim mi, yoksa çok kere olduğu gibi bunu sadece düşündüm mü, bilemiyorum.

Bu arada ufak tefek ama önemli bazı işler yaparak para kazandım. Milli Eğitim Bakanlığı Öğretici Filmler Merkezi, sessiz filimler çevirmiş. Bunlardan biri, ihtilalde ölenlerin cenaze töreni, öteki *Çukurova'da Ekmek Yapımı*, bir başkası *Kuş Cenneti* adlı filmler. Beni buldular. Bunlara sözler hazırladım ve okudum, filmler böylece seslendirildi. Şehitlerin cenaze töreni filmindeki konuşmam pek beğenildi. Fransızcaya da çevirmek istedik. Zamanın Milli Eğitim bakanı hocam Bedrettin Tuncel'di, Bedrettin Bey, fakültemizde Fransızca profesörüydü, tanışırdık. Ona rica ettim. Klasik Fransızcasıyla metinleri Fransızcaya çevirdi ve okudu. Öyle görünüyordu ki, Milli Emniyet artık iş almamı önleyemeyecek.

Amerika Amerika... Ve tehlikelidir, yurtdışına çıkamaz

27 Mayıs Devrimi'nden sonraki aylardı. Halk Sokak'ta bir bodrum katta oturuyorduk. Evimin kapısı çalındı. Açtım, Ekrem Üçyiğit. Kendisiyle 1944 yılında Kars'ta tanışmıştık. O vakit Kars Lisesi'nde müdürdü. Ben, Pertev Hoca ve Özdemir Sarıca adlı bir asker öğrenci Kars'a folklor derlemeleri yapmaya gitmiştik, lisede konuk ediliyorduk. Ekrem Bey sözün tam anlamıyla kabadayı, efe bir insandı, dürüst bir insandı, sosyal konulara meraklı ve bu konularda konuşmaya, dinlemeye istekliydi. Pertev Hoca halk edebiyatından başka konuda pek konuşmaz, onun için biz gençler geceleri Ekrem Bey'le Kars çayı boyunca yürür, uzun uzun konuşur, tartışırdık. Orada kurulan dostluğumuz sürdü. Sonra Ekrem Bey, Ankara'da Maarif Koleji'ne müdür atandı. Kolej bizim eve yakındı, gidip gelirken ara sıra bize uğrar, annemin pişirdiği mantıyı yerdi. Hemen Ekrem Bey'i içeri buyur ettim. Oturup konuştuk, Ekrem Bey bana yekten, "İlhancığım Amerika'ya gitmek ister misin?" demesin mi? Gene tavuk eti ve tilki hikâyesi. Olay şöyle: Demokrat Parti'nin son Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri bir eğitim reformu yapmak istiyormuş. O yıllarda modaydı. Amerika'dan bir uzman çağrılır, ondan bir reform programı istenirdi. Eğer rapor bakan beyin istediği şeyleri öneriyorsa kabul edilir. Bazen raporun bir kısmı kabul edilir, bir kısmı değiştirilerek uygulamaya konur, istenilen tavsiyeleri önermiyorsa bir köşeye atılır, unutulurdu. Ben yıllar sonra Kaliforniya Üniversitesi'nde çalışırken bu uzmanlardan birinin kızıyla tanışmıştım. Babası küçük bir kolejde öğretmenlikten emekli olmuş, adı sanı duyulmadık bir eğitimci. Bir gün

Türkiye Büyükelçiliği'nden bir teklif almış. Türkiye'ye gidip bir eğitim reformu programı hazırlayabilir miymiş? Adamın işi yok. Teklifte bol paradan bahsediliyor. Elbet gitmiş ve Köy Enstitüleri hakkında bir rapor vermiş. Enstitülerin kapatılmasını veya ders ve iş programlarının değiştirilmesini önermiş. Çünkü Türkiye'nin Eğitim Bakanlığı böyle bir rapor istemiş.

Tevfik İleri de Amerika'nın Ford Vakfı'na başvurarak, Türkiye'nin eğitim sorunlarının çözümü için ciddi bir araştırmaya ihtiyacı olduğunu söylemiş ve bir Amerikalı uzman rica etmiş, bu Amerikalı uzmanın başkanlığında da bir komisyon kuracakmış. Elbet Bakan Bey'in küçük bir ricası da varmış. Acaba Ford Vakfı bu komisyonun giderlerini karşılayamaz mıymış? İşin içine Amerikalı uzmanlar girince, Sam Amca kesenin ağzını açmakta cömerttir. Amerika'dan, Kaliforniya Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin dekanı Howard Wilson, komisyona başkan seçilmiş, Türkiye'ye gelmiş. Türkiye'den Prof. Fahir İz gibi, Ekrem Üçyiğit gibi dürüst aydınlar da komiteye katılmış. Bu komite Türkiye'nin eğitim sorunları için bir reform planı hazırlayacaktır. Komite üyeleri nedense ilkin dünyayı dolaşmaya, başka memleketlerin eğitim sorunlarını incelemeye karar verirler. Türkiye'de de bazı okullar ve eğitim kurumları ziyaret edilir ve rapor, gene her nedense, Viyana'da lüks bir otelde hazırlanır. Bu rapor Milli Eğitim Bakanlığımız tarafından yayımlanmıştır.

Komitenin Amerikan başkanı Howard Wilson, Türkiye'de hangi okula gitse orada bir Atatürk köşesi görerek şaşırır. Adamın Türkiye ve Atatürk hakkında hiçbir fikri yoktur. Demek ki, Atatürk'ün Türk eğitimine önemli bir katkısı olmuştur. Türkiye'yi tanımayan bir ya-

bancı için Türkiye cumhurbaşkanının eğitimi bu derece etkilemesi şaşılacak bir şeydir. Wilson, Ford Vakfı'na bir öneride bulunur: "Türkiye'den bir bilim adamı seçilsin, gelip iki yıl Amerika'da kalsın ve beraber Türkiye'nin eğitim sorunları ve Atatürk konulu bir kitap yazalım." Öneri kabul edilir ve Ford Vakfı'nın Türkiye temsilcisi Bay Northrop iki aday bulur, Wilson'a bunlardan birini seçme hakkı verilir.

Fahir İz'in ve Ekrem Bey'in adayı ben olmalıyım ki, bana bunu kabul edip etmeyeceğimi soruyorlar. İşsizdim, yeni evlenmiştim, ikiz kızlarım olmuştu. Eşimin küçük maaşıyla zar zor geçiniyorduk. Polisin ve politikanın baskısı bir kara bulut gibi üzerime çökmüştü. Elbet kabul edecektim. Kaliforniya Üniversitesi'nde pek değerli iki tanıdığım vardı. Biri, dünyaca ünlü Türkolog Prof. Andreas Tietze. Kendisiyle İstanbul'da bir iki kere görüşmüştüm. Bu mütevazı bilgin, benim Fatih'te, Refah Sokak'taki çatı katıma kadar gelerek bana bilmeceler hakkında Almanca ve Fransızca kaynaklardan bilgiler vermişti. Öteki, Kaliforniya Üniversitesi'nin Berkeley şehrindeki kampusunda sosyoloji profesörü olan Wolfram Eberhard'dı. Prof. Eberhard Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden hocamdı. Kendisinden Çin folkloru dersi almıştım. İkisine de yazarak bana destek vermelerini rica ettim. Vermişler ki, Prof. Wilson beni seçti. Ford Vakfı kararını verdi, uçak biletimi gönderdiler. Amerika'da bulunacağım sürece bana ayda 450 dolar burs verilecekti. Bu benim rüyamda görmediğim bir paraydı. Ayrıca Wilson 2000 dolarlık bir çek yollattı. Bununla çalışmalarımız için gerekli kitap ve dergileri satın alarak eğitim fakültesi kitaplığına gönderecektim. O vakit bu para büyük bir servetti. Dünyanın kitabını

satın alarak Kaliforniya Üniversitesi Berkeley şehrindeki kitaplığa yollattım. Bugün bile bu kitaplık, Türk eğitimi alanında Amerika'nın en zengin kitaplığıdır.

İlhan Başgöz'ün yurtdışına çıkması tehlikelidir

Sıra pasaport almaya geldi. Emniyet Genel Müdürlüğü'ne başvurdum, uzun zaman bekledim. Bir cevap yok. Bir gün Ankara Valiliği'ne giderek başvuruma bir cevap gelip gelmediğini sordum. Kalemden bir küçük memur, "Geldi, al, Vali Bey'e sen elden götür," dedi. Bana arkası üç kırmızı aylı bir zarf verdi. Üç kırmızı ay, çok gizlidir, kimse açamaz demektir. Bahçeye çıktım, bir kanepeye oturup heyecanla zarfı açtım. İçindeki yazı: "İlhan Başgöz'ün yurtdışına çıkması tehlikelidir, pasaport verilemez," diyor ve nedenlerini şöyle sıralıyordu:

1. İlhan Başgöz, komünist olarak tanınan Yaşar Kemal'e "Çın, çın" diye şifreli bir telgraf çekmiştir. Ama bu şifre çözülememiştir.

2. Komünist olduğu için Türkiye'den ayrılarak Paris'e kaçan Pertev Boratav, ihtilalden sonra İlhan'a bir mektup yazarak, "Şimdi memleketimizde vaziyet müsait görünüyor, bundan gayemiz için istifade edelim," demiştir.

3. Başvuru sahibi İlhan Başgöz'ün komünist olarak tanınan Ruhi Su gibi insanlarla muhtelif şekillerde ilişki ve faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir.

Yazıda başka insanların da adları veriliyor. Bunların çoğu beraber hapis yattığımız, rastladıkça selamlaştığımız, vakit bulursak oturup dertleştiğimiz insanlar. Başkaları sizden kaçıyor zaten, arkadaşlarınızla da konuşmayıp ne yapacaksınız yani? Biletim ve ilk aylık çekim cebimde;

ben havalarda uçarken, Karacaoğlan'ın dediği gibi "Şimdi enginlere düştün mü gönül?"

Beni bir korkudur aldı, elim ayağım titremeye başladı. Ne yapacaktım şimdi? Ya Ford Vakfı'nın temsilcisi duyar da beni göndermekten vazgeçerse. Çünkü Ford Vakfı'nın Türkiye temsilcisi Bay Northrop benim Amerika'ya gitmek için seçildiğimi duyunca rahmetli Erdal İnönü ile beni bir yemeğe davet etmişti. İnönü de, benden evvel aynı vakıftan burs alarak Amerika'ya gitmişti. Yani adamla tanışıyorduk.

Bu küçük memurun bu zarfı bana niçin verdiğini anlamamışımdır. Ya arkasına bakmadı yahut içinde ne olduğunu biliyordu, bana acıdı onun için verdi. Bununla bilerek veya bilmeyerek bana dünyanın en büyük iyiliğini yaptı. Kendimi savunmak hakkı sağladı. O vakit Emniyet Genel Müdürlüğü, daha doğrusu Milli Emniyet bir adama tehlikeli dedi mi, sebebini kimse soramazdı, sorsa da söylemezlerdi. Hikmetinden sual sorulmazdı. Bir adam başvezire pezevenk demiş. Adam mahkemeye verilmiş ve yargıç yedi buçuk sene hapis cezası vermiş. Şaşıran adam "Aman sayın yargıcım, hakaretin cezası 6 aydır, ne oluyor bu yedi sene?" deyince yargıç "Haklısın," demiş "sana hakaretten 6 ay ceza verdim, geri kalan yedi senesi de devlet sırrını açıklamaktan." O vakit Milli Emniyet'in her kararı devlet sırrıydı.

Milli Emniyet raporundaki suçlamaların yahut saçmalamaların aslı şöyle:

Fikret Otyam'la Güney'de gezideyiz. Bir yağmur aldı, bardaktan boşanıyor. Saatlerce sürdü, dinmedi bir türlü. Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'te şöyle bir sözü vardır: "Çukurova yağmuru fırt der, geçer." Ama bu yağmur fırt

deyip geçmedi. Bizi bir güzel ıslattı. Yalnız yağmur değil, nereye gittiysek Çukurova'da Yaşar'ın romanından parıltılar gördük; otu, dikeni, çiçeği, Toros'un tepeleri bize hep Yaşar Kemal'i hatırlattı. Pek aklımda kalmamış; o vakit galiba *İnce Memed* bir roman ödülü kazanmıştı. Biz de tuttuk Yaşar Kemal'e bir telgraf çektik: "Çukurova'da nereye gitsek sesin kulaklarımızda çın çın ötüyor. Seni tebrik ederiz." Bizim çözülemeyen şifrenin aslı işte budur. Tanrı korusun, ya çın çın şifresi çözülseydi?

Pertev Hoca'nın mektubuna gelince, ihtilalden sonra, memleketimizde solcu avı biraz hafifledi, söz ve yazı özgürlüğünün alanı genişledi. Herkes kısıntısız insan hakları taraftarı kesildi. İstanbul ve Ankara sosyetesinin salonları sosyalistlerden geçilmez oldu. Herkes sosyalistmiş meğer de bizim haberimiz yokmuş. İhtilalden sonra Türkiye bu havaya girmişti. İktidardaki Milli Birlik Komitesi'nin askerleri gerçekten dürüst, ne yapacaklarını pek bilmeseler de, iyi niyetli subaylardı. Pertev Bey bana bir mektup yazmıştı, bu mektupta diyordu ki: "İlhancığım, şimdi Türkiye'de hava müsait görünüyor, git İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar'la durumunu görüş, eğer senin üniversiteye alınmanda bir kanun engeli yoksa Ahmet Hamdi Tanpınar'ı gör, o sana edebiyat fakültesinden bir asistanlık kadrosu verebilir." Bu mektubu aldıktan sonra, Sıddık Sami Bey'e gittim; o bana üniversiteye dönmemde kanunca bir sakınca olmadığını söyledi. Sonra Ahmet Hamdi Bey'le görüştüm. O da, "Ben Pertev'i buraya aldıramadım, o yüzden suçluluk duyuyorum. Başvurunu yap, sana bir asistanlık kadrosu veririm," dedi. Sevincimden uçarak Ankara'ya döndüm. Öksüz oğlan hırsızlığa çıkmış, ay akşamdan doğmuş der-

ler. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ömrü vefa etmedi, kısa bir zaman sonra vefat etti. Biz de bu uygun havadan komünist faaliyetimiz için pek faydalanamadık!

Polis raporundaki öteki sezgilerin de neler olduğunu anlatmaya bilmem gerek var mı? Bunlardan biri Ruhi Su ile görüşmem. Kişisel bir meseleden Ruhi Su ile dargındım, görüşmezdim. Ama şöyle bir şey oldu: Tanınmış zenginlerden film yapımcısı İhsan İpekçi bir Köroğlu filmi yaptırmak istiyormuş. Türküleri de Ruhi Su'ya okutmak cesaretini göstermiş. Ruhi, bende Erzurum ve Kars'tan derlediğim Köroğlu türküleri olduğunu duymuş ve İhsan Bey'e bunları satın almasını söylemiş. İhsan Bey'in ofisinden bana bir haber geldi, bu türküleri alarak ofise gelmem isteniyor ve bunların satın alınacağı bildiriliyordu. Türküleri ve ses makinemi alıp gittim. Ofis Karaoğlan Çarşısı'ndan Ankara Kalesi'ne çıkan yokuşa yakın bir yerdeydi. Ruhi Su'yu ofiste beni bekler buldum. Türküleri dinledi ve bazılarının satın alınmasını uygun buldu, ben de o vaktin parasıyla 2500 liraya bu türküleri sattım. Bu anlaşma kitaplarımın arasında Amerika'ya gelmiş, şöyle diyor:

(...)

Yukarda adları yazılan Köroğlu türkü ve hikâyelerini, birer yerli film çevirmeye esas olmak üzere İlhan Başgöz, İhsan İpekçi'ye satmayı kabul etmiştir. İhsan İpekçi iş bu mukavele ile zikredilen mesaisine mukabil Bay İlhan Başgöz'e 2500 Türk Lirası, peşinen verecektir. Bay İlhan Başgöz kendi arşivinde bulunan Köroğlu türkülerini de Bay İhsan İpekçi'ye 2500 Türk Lirası mukabilinde vermeyi kabul eder. İhsan İpekçi çevireceği filmin takdiminde İlhan Başgöz'ün adını belirtmeyi taahhüt eder. İlhan Başgöz, filmin çevrilmesinde, kendi bilgi ve ihtisası ile ilgili hususlarda yardım etmeyi de taahhüt eder.

2500 lira o vakit benim için büyük bir servetti. Ruhi Su ile çeşitli şekillerde gizli faaliyette bulunmanın içyüzü de buydu.

Yeri gelmişken, o vakitki Milli Emniyet'in bir marifetini daha anlatayım: 1957 yılı olacak. İşsizim, evliyim, ekmek tavşan olmuş ben tazı, yakalamak için ardından koşup duruyorum. Vakıflar Bankası'na bir reklam programı götürdüm. Çok sevdiler. Halk şiirlerinden, atasözlerinden filan faydalanarak her hafta yarım saatlik bir program hazırlayacaktım. Programdan şöyle bir şey aklımda kalmış: "Duvara dayanma yıkılır, adama dayanma ölür, Vakıflar Bankası'na dayan ne yıkılır ne ölür." Banka Adana'da bir şube açıyor, ben Adana türküleri ile bezenmiş böyle bir reklam programı hazırlıyorum. O vaktin gözde spikerlerinden Suat Taşer'le beraber okuyoruz. Ve bu işten haftada 500 lira alıyorum. O vakit bir milletvekili maaşı. Bankayla bir yıllık kontrat yapmışız, zevkle çalışıyorum. Birkaç hafta sonra bizim kontratı feshettiler. Milli Emniyet'ten gitmiş demişler ki, "Bu programda İlhan Başgöz Moskova'ya şifreli bilgi veriyor, bu programı kesin." Ve kestiler, tabii bizi de kan revan içinde kesik bıraktılar.

Milli Emniyet'in "yurtdışına çıkması tehlikelidir" diyen mektubunu alıp Fikret Otyam'a gittim. Fikret, "Seni Milli Birlik Komitesi'ne götüreyim," dedi. Randevu alındı. Bir elimde yayımlanmış olan kitap ve makalelerim, ötekinde Milli Emniyet'in mektubu Milli Birlik Komitesi'ne gittim. Neredeyse çıplak denebilecek bir masanın başında, pek sade döşenmiş bir odada, kısaca boylu, sarışın, etine dolgun bir albay oturuyordu. Bu sadeliğe hem hayret ettim, hem de çok sevindim. Bizde güçlüler odalarını maroken koltuklarla ve en pahalı eşyayla donatırdı. Albay Sami

Küçük imiş. Ona neler söylediğimi hatırlamıyorum, yalnız ağladığım aklımda kalmış. Yıllar sonra, bir Türkiye ziyaretimde Sami Küçük Bey'le *Cumhuriyet* gazetesinde karşılaştık. Ben olayı hatırlatınca, "Dur" dedi, "sen iyi hatırlamıyorsun, ben iyi hatırlıyorum; çünkü senin rapor bize Milli Emniyet'in nasıl çalıştığını öğretti, gözümüzü açtı."

1961 yazıydı. Meclis'te salonda otururken bir genç yanıma yanaştı. Tahminen 30-35 yaşlarında birisi. Kucağında kitaplar, yanımdaki masaya kitapları atar gibi dağıttı. "Bu kitapları ben yazdım" dedi ve ağlamaya başladı. "Dur" dedim, durdu. Çay filan içtik. "Anlat bakalım" dedim. "Neden ağlıyorsun?" "Amerika'da bir imtihan açıldı" dedi, "Türk folkloru ve Atatürk enstitüsü kurmak için bir üniversite bir müsabaka, bir yarış açtı. Bu yarışı ben kazandım. Amerika'ya gideceğim. Orada folklor enstitüsü ve Atatürk enstitüsü kuracağım." Tabii aradan kırk yıl geçti kelimelerde bazı değişiklikler olabilir. Mesela enstitü değil de başka bir şey olabilir. (Rahmetli Sami Bey iyi hatırlamıyor, Ford Vakfı Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim ve Atatürk konusunda bir kitap yazmak için bana burs vermişti.) Kaliforniya Üniversitesi bana gerekli kitapları almak için 2000 dolar gönderdi. Biletimi de gönderdiler. Gitmek için pasaporta başvurdum, bana pasaport vermediler." "Neden vermediler?" "Beni 1952 veya 53 senesinde Türk Ceza Kanununun 142. maddesi gereği tevkif etmişlerdi, onun için vermediler" dedi. "Sonra ne oldu?" dedim. "Sonra bir müddet yattım, ondan sonra değiştim. Ben 27 Mayıs gününe kadar tevkif edilmemek için her gece yer değiştiriyordum. 27 Mayıs devrimine candan katıldım. Belki işitmişinizdir, 27 Mayıs sabahı erkenden işittiğiniz, hani ihtilal gününün alaca şafağında silahlarınız

daha omzunuzdayken dinleyip ağladığınız bir marş var ya, onu da yazan benim" diye ekledi. Kendisine oturmasını, sakin olmasını söyledim, kapıcıyı çağırarak bir çay ısmarladım. Elleri titreyerek çayı içti, biraz sakinleştikten sonra devam etti. "Ben zararlı bir insan isem ne iyi, memleketimiz bir zararlı insandan kurtulur, bıraksınlar gideyim. Başına nasıl bir bela aldığını Amerika düşünsün. Yok zararlı bir insan değilsem neden benim ve çocuklarımın ekmeği ile oynuyor, bize zulüm ediyorlar, gene bıraksınlar gideyim." "Oldu" dedim. "Siz şimdi hiçbir karanlık nokta bırakmadan her şeyi olduğu gibi yazın. Niçin tevkif edildiğinizi, komünist faaliyetinden dolayı mı, hücre faaliyetinden dolayı mı, bunların hepsini açık açık yazın." "Olur" dedi. Kitaplarını aldı gitti. Birkaç gün sonra getirdi. Ben de o vakit İçişleri Bakanı Nasır Zeytionoğlu'na telefon ettim. Yanıma Suphi Gürsoytrak'ı aldım. Bakana gittik. Bakana "Böyle böyle bir genç var, şunları şunları yapmak istiyor. Buna pasaport vermiyorlar. Nedir bakın bakalım," dedik. Bakan, birini çağırdı "İlhan Başgöz'ün dosyasını getirin," dedi. Adam dosyayı getirdi. "Anlatın," dedim "neler var?" Tevkifatı anlattı durdu. "Sonra ne yapıyor bu adam, şimdi nerede?" diye sordum. "Türkiye'de ama ne yaptığını bilmiyoruz," dedi. "Ha, şimdi bilmeniz için şu kâğıdı alın, dosyayı tamamlayın ve pasaportunu verin," dedim. Aldılar, pasaportunu verdiler ve İlhan Bey gitti. Aradan üç beş yıl filan geçmişti ki bir gün Meclis'te Sayın Bülent Ecevit'e rastladım. "Sami Bey" dedi "size bir emanetim var vereceğim." "Nedir?" diye sordum. Cebinden bir tükenmez kalem çıkardı. "Bunu" dedi "İlhan Başgöz gönderdi. Sami Bey," diye devam etti, "yaptığınız işin ne kadar değerli olduğunu bilemezsiniz. İlhan Başgöz bugü-

ne kadar Amerika'ya giden büyükelçilerin hemen hemen hepsinden daha fazla Türkiye'yi tanıtan, Türk devrimlerini anlatan bir insan olmuş. Ne kadar iftihar etseniz, ne kadar ülkemiz iftihar etse azdır. (*Sayın Ecevit abartıyor. Sanırım 1972 yılında New York'ta* "Social Change and Politics in Turkey" *konulu bir konferans toplanmıştı. O vakit çalışma bakanı olan Bülent Bey, konferansta* "Türkiye'de İşçi Sınıfı" *konulu bir konuşma yapmıştı. Ben de aynı konferansa* "The Boarding Schools in Turkey"[14] *adlı bir tebliğle katılmıştım. Rahmetli Ecevit elbet dinleyenler arasındaydı. Bu konuşmamdan başka Sayın Ecevit'in hakkımda nerelerden bilgi aldığını bilmiyorum.*)

Yıllar geçti. Bir gün telefon çaldı. İlhan Bey Amerika'dan telefon ediyor. Tahran'dan çalıştığı konularla ilgili bir konferansa davet almış. (*İsfahan'da toplanan İran Halk Sanatı Konferansına davet edilmiştim.*) "Sami Bey" diyor "Ben İran'a gideceğim. Ama Ankara'da durmak ve memleketimi görmek istiyorum." Tam da 12 Mart dönemi. "İlhan" dedim, "ben seni oraya kadar gönderdim, ama bugün belki gönderemem, yazık olur çalışmalarına." İlhan Bey gelmedi. Doğru Tahran'a gitti. Sonra her şey bitti, geldi Türkiye'ye yerleşti. Hep temasımız oldu. Bir Amerikalı ile yazdığı kitabın önsözünde[15] "Eğer Sami Küçük ve Suphi Gürsoytrak olmasaydı bu kitap yazılamayacaktı" diyor.[16]

---

14 Bkz. İlhan Başgöz, "Social Change and Politics in Turkey –Türkiye'de Leylimeccani Okullar–", ed. by Kemal Karpat and Contributors, 1973, E.J. Brill, s. 203-223.

15 Howard Wilson-İlhan Başgöz, *Educational Problems in Turkey and Atatürk*, Amerika.

16 Sami Küçük'ün konuşması Eylül 2002'de Gönül Pultar'la yaptığı söyleşiden alınmıştır.

Benim hatırladığım şöyle: Sami Bey'le görüştükten sonra bana haber geldi ki gidip pasaportumu alayım. Uçarak Emniyet Genel Müdürlüğü'ne gittim. Adımı söyledim. Gözlüğü burnunun ucuna kadar düşmüş pek yaşlı bir memur, bir kutuyu önüne aldı. Kutuda karıştırılmaktan tiftik tiftik olmuş, ufak tefek, kâğıt fişler vardı Onlara baktıktan sonra, birini aldı, içeriye, müdürün yanına girdi. Herhalde benim fişimi bulmuştu. Beni gene bir telaştır aldı. "Bu adama nasıl pasaport verelim" filan gibi bir şey söylemiş olmalı ki, müdürün sesini duydum, "Beyefendiye hiçbir şey sormayacaksınız, pasaportunu vereceksiniz."

Koşa koşa eve döndüm. Eşim, Göz Bankası'ndaki işinden istifa etti. Elden çıkacak eşyaları elden çıkardık. Profesör Eberhard, Türkiye'den ayrılırken bana iki tane güzel kitap rafı bırakmıştı. Onları ve kitaplarımı Deli Necdet dediğimiz, sevgili Necdet Korkmaz'a verdim. Necdet bu kitapları Sivas'ta bir arkadaşına, şair Hasan Hüseyin'e hediye etmiş. O da parasız bir gününde kitapları satmış. Öğrencilik yıllarımın acı tatlı anılarını saklayan bu kitapları yeniden ele geçiremediğim için yanarım. Evimizi Tokat Lisesi'nden öğrencim Cemalettin Aykın'a kiraya verdik, evde ne kalmışsa onlar da Cemalettin'e kaldı. Bavulları sardık, ertesi sabah uçağa binip Ankara'dan ayrılacağız.

Akşam, pek sevdiğim arkadaşlarımdan Kemal Güçhan koşa koşa, tıknefes evime geldi. Tabii bütün hikâyeyi biliyordu. "İlhan sana kötü bir haber vereceğim." Kemal'in Milli Emniyet'te çalışan, benim de Sivas Lisesi'nden tanıdığım Hilmi Arel adlı bir arkadaşı varmış, Kemal'e demiş ki "İlhan Amerika'ya gideceğini sanıyor ama onu yarın uçaktan indireceğiz." Burası artık sinirlerin koptuğu yer.

Hani en yüce umuttan en derin umutsuzluk kuyusuna düşmek gibi bir şey. İnsana inme inebilir. Albay Sami Küçük, bu anlayışlı ve dürüst asker, bana telefon numarasını vermişti. "Bir sorun çıkarsa bana telefon edersin," demişti. Elim ayağım titreyerek yukarıdaki daireye telefona koştum. Gözyaşları içinde haberi verdim. Albay Küçük, yüreğime su serpti: "İlhan Bey, sizi uçaktan indirecek Türkiye Cumhuriyeti'nde hiçbir kuvvet yoktur; merak etme, yolun açık olsun" dedi. Düşünüyorum da, Sami Bey'in yaptığı ne büyük bir insanlık. Bir haksızlığı düzeltmek, bir gerçeği bulmak için işini gücünü bırakıp, içişleri bakanına kadar gidiyor ve üzerine aldığı işi sonuna kadar takip etmeyi görev sayıyor. Büyük ve örnek alınacak bir insanlık.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Milli Emniyet'in kararları önünde eğilmeyen tek idare Milli Birlik Komitesi olmuştur. Sami Bey'in bana daha sonra söylediğine göre, benden sonra, Milli Emniyet'ten bir rapor daha gelmiş. O yıl Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun olan 20 kadar kaymakam adayı için "Bunlar komünisttir tayinlerini yapmayın" deniyormuş. Sami Küçük bana dedi ki "İlhan Bey, senin olay bizim gözümüzü açtı. Bu adayların hepsini kaymakam tayin ettik." Bunların arasında Kadirli'ye kaymakam olan Memet Can da varmış. Memet Can'ın hikâyesi kısaca şöyle: Kadirli ağaları bir akarsuyu sahiplenmişler, Allahın suyunu pamuk tarlası sahiplerine satıyorlarmış. Memet Can köylüleri arkalamış, Kadirli ağaları ile mücadele etmişler ve suyu kurtarmışlar. 1960'ların başında yayımlanmaya başlayan sosyalist *YÖN* dergisi bu mücadeleyi uzun uzun anlatmıştır. Memleketin idaresi tekrar sivil hükümetlere geçince, Memet Can, Kadirli'den alınmış ve İçişleri Bakanlığında kızağa çekilmiştir.

Bugün (11 Aralık 2011) Ankara'dayım, gene Sami Küçük Bey'i ziyaret etmeyi düşünüyordum. Sami Küçük'ün bu değerli, dürüst ve idealist askerin 9 Eylül 2011'de öldüğünü öğrendim. Anısı unutulmasın. Albay Sami Küçük'ün bir oğlu olduğunu biliyordum. Soyadından izini sürdüm: Babür Küçük; değerli bir profesör ve kulak boğaz uzmanı, İbni Sina Hastanesi'nde çalışıyordu. Telefon ettim, görüştük. Beni iyi hatırlıyordu. Bana babasının *Rumeli'den 27 Mayıs'a* adlı anı kitabını verdi. Sami Bey de kitabında benden bahsediyordu. Amerika'dan her gelişimde Sami Küçük'ü ziyaret etmiştim. Yazık ki onu son defa göremedim, nurlar içinde yatsın. Babür Küçük'le sık görüşüyoruz. Onun ısrarıyla bir baston aldım, babasına aldıramamıştı ama ben sözünü dinledim, şimdi bastonla dolaşıyorum.

Milli Emniyet'in bu düşmanca davranışı ben Amerika'ya gittikten sonra, hem de daha büyük yalanlarla sürdü. Ankara'dan ayrılmadan evvel Kara Kuvvetleri Komutanlığı 2 No'lu Askeri Mahkemesi'ne başvurarak iade-i hukuk-u memnua (yasaklanmış hakların geri verilmesi) davası açmıştım. Gerçi benim asıl cezam ve sürgün cezam mahkeme kararlarıyla kaldırılmıştı. Ama rivayete göre gene de ben, sözgelimi devlet memuru olamazdım. Onun için bu vatandaşlık haklarımın geri verilmesini istiyordum. Başvurumdan kısa bir zaman sonra Türkiye'den ayrıldım. Askeri Mahkeme 28 Mart 1966 tarih ve 996/256 sayı ile şöyle bir karar vermiş: "İlgilinin komünist faaliyetine dair Milli Emniyet'ten gelen yazı doğru bir rapora dayanmamaktadır. Bu itibarla kanuni şartları mevcut olduğundan davacının talebinin kabul edilerek 353 sayılı kanunun 258'inci maddesine göre yasaklanmış haklarının geri verilmesine oybirliği ile karar verilmiştir."

Milli Emniyet, bir vatandaşın rahata kavuşmasına elbet tahammül edemez. Bu karara itiraz etmiş ve yeni vesikalar sunmuş. Allah korusun. Bu yeni raporda, evvelki ithamlara bir yenisi, hem de korkunç bir suçlama daha eklenmiş. Benim Amerika'da gizli Amerikan Komünist Partisinin idarecilerinden biri haline geldiğim sezilmekteymiş. Bir makamın böyle bir rapor yazması için gerçekten, aklının başından bir karış yukarda olması gerekir. Meğer neymişim? İngilizce öğrenmek için ben bu attır, bu eşektir demeyi hecelerken, Amerikan gizli komünist partisini idare edenlerden olmuşum. Mahkeme savunmamı istiyor. Savunmamda kısaca, bana bildirilip, görüşüm alınmadan Milli Emniyet'in raporuna dayanarak karar alınmasının Ceza Muhakemeleri Usulü kanununa aykırı olduğunu, benim savunma hakkımın elimden alındığını bildirmiştim. Milli Emniyet raporuyla da alay etmiş olacağım. Demiş olmalıyım ki "Amerika'da Komünist Partisi gizli değildir ve üyelerinin çoğunluğunun FBI ajanı olduğunu herkes bilir." Ama buna rağmen askeri mahkeme, eski kararını değiştirerek, yasak haklarımı kaldırmamaya karar verdi. Çünkü artık Milli Birlik idaresi iş başında değildi. Milli Emniyet'in borusu gene öter olmuştu. Karar bu sefer Askeri Temyiz Mahkemesi'ne gitti. Temyiz benim lehime bozdu, mahkeme kararında direndi. Nihayet Askeri Temyiz Genel Kurulu'na vardı dosya. Bu genel kurula çok acı bir mektup yazdım. Benim Amerika'da nelerle uğraştığımı, yayınlarımı, terfilerimi gönderdim. Sonunda da dedim ki "Sayın yargıçlar! Vereceğiniz kararın bana ne bir faydası, ne de zararı olacaktır. Ben kazandıklarımı kazanmış, kaybettiklerimi kaybetmiş bir insanım. Yurtdışında yaşıyorum. Ama sizin kararınız Türkiye Cumhuriyeti'nin

bir polis devleti olmadığını, memleketimde bağımsız bir yargının bulunduğunu göstereceği için önemlidir. Kararınız benim memleketime olan güvenimi artıracaktır." Askeri Temyiz Genel Kurulu kararı benim lehime bozdu. Ve Askeri Mahkeme bu karara uydu, ben bütün haklarımı yeniden kazandım. Yani bugün başbakan bile olabilirim. Nedir Milli Emniyet'in bu büyük kini ve düşmanlığı? O vakit anlamadımdı. Bugün de anlayamıyorum.

Biz gelelim yolculuğumuza. Uçağımız Ankara'dan ayrıldıktan yarım saat sonra alçalmaya başlamaz mı? İstanbul'a iniyormuşuz. Eyvah, dedik, bizi almak için uçağı indiriyor olmalılar. Meğer bu uçağın normal inişiymiş. Londra'ya inene kadar korkuyu üzerimizden atamadık. Uçağa ilk binmenin korkusu ve son ayların sıkıntılı bekleyişi, umutlar ve umutsuzluklar arasında inip çıkışlar sinirlerimizi harap etmiş, eşim rahatsız. Londra'ya perişan indik.

Londra ve dost Can Yücel

Ford Vakfı benim seyahat programımı yaparken altı ay Londra'da kalmamı, tanınmış tarih profesörü Bernard Lewis'le çalışmamı, orada İngilizcemi de ilerletmemi istemişti. Ben İngilizce bilmiyorum. Hava meydanından ilkin bir otobüsle şehre, oradan bir taksiyle Ekrem Bey'in evine indik. Şoför bizden 7 şilin yerine 7 pound almış ve biz böylece büyük bir kazık yemişiz. Ekrem Bey, Londra kültür ataşesiydi.

Ekrem Bey, büyük bir insanlık örneği göstererek, ev bulana kadar kendisinde kalabileceğimizi yazmıştı. Biz dört köylü, kendi ağamızın evine iner gibi, Ekrem Bey'in

evine indik ve ev aramaya başladık. Dostumuz Ekrem Bey diplomat olmaya pek hevesli görünüyordu. Yeni doğan çocuğunu bir lüks arabaya koyarak, eşini koluna takıp, hemen her gün arabayı iterek Hyde Park'ta *promenade* yapıyordu. Ve hariciyecilerimizin kendisini aralarına almamalarından çok şikâyetçiydi. Bizim hariciye memurları, büyükelçiler ve konsoloslar o vakit pek kasıntılı adamlardı. Kendi okullarından gelmeyenlere yukarıdan bakar, onları adam yerine koymazlardı. Ekrem Bey, kültür ataşesiydi ama İngilizcesi hiç iyi değildi. Siyasal bilgiler fakültesinden gelmiyordu. Nasıl olmuşsa aralarına katılmış bir yabancıydı.

Ben gerçi Ekrem Bey'i tanıyordum, ama eşini ve aile içindeki durumunu bilmiyordum. O da yeni ve yabancı bir çevre içine düşmüştü. Bize Londra'da çok değişik davrandılar. Yediğimiz ekmeği, soğanı ve meyveyi gösteriyorlar, Londra'nın başka bir yer olduğunu Türkiye'ye benzemediğini, Londra'da bunların çok pahalı olduğunu sık sık hatırlatıyorlardı. Televizyon almışlardı, biz televizyon görmemiştik. Türkiye henüz televizyonla tanışmamıştı. Aman televizyona dokunmamalıydık. Biz de pek alaturka olmalıyız ki, aklımıza gelip de, "Yahu gelin şu ekmek ve meyve parasını biz verelim," demedik. Bu bize çok ayıp geldi, yoksa paramız vardı. Bu davranıştan fena halde alındık. Ve Londra'dan ayrıldıktan sonra bu dosta yazmak içimizden gelmedi. Belki profesör olduk, ayağımız yer tuttu da onun için yazmadık diye alınmıştır. Londra'da bir an evvel ev bulup Ekrem Beylerin evinden çıkmak istiyoruz.

İmdadımıza sevgili dost Can Yücel yetişti. O vakit BBC'de çalışıyordu. Onun yardımı ile Belsize Park'ta bir

ev bulduk; eski bir konaktan parçalanan çok yüksek tavanlı daireler. Koca bir salon, küçük bir yatak odası. Böylece hiç olmazsa başkalarınca istenmeyen konuk olmaktan kurtulduk. Can Yücel adı üstünde can adam. Bizim her güçlüğümüze koştu. Çok içerdi. Pırıl pırıl bir beyni, değme adamda bulunmayan bir kültürü vardı. Sözünü sakınmaz, kiminle olursa olsun dobra dobra konuşurdu. Onun aracı olmasıyla BBC'de 27 Mayıs Devrimi konusunda bir konuşma yaptım ve 27 Mayıs Marşı çalındı. Bunun için bana 7,5 pound verilmesine pek şaşırmıştım. Bu konuşma bir zaman her 27 Mayıs'ta yayınlandı ve bana bu para taa Amerika'ya kadar gönderildi.

Can'ı Londra'da kaldığımız altı ay içinde çok yakından tanıdık. Güler'le evliydi, üç çocukları vardı, Yeni Hasan, Güzel ve Su Güzel. Su şimdi ressam. Ben Van'da öğretim üyesiyken orada bir sergi açtı, ben de bu başarılı ressamı evimde ağırladım.

Can'la bir gün yürüyoruz. Bir bahçeden sokaklara çiçekler sarkmış, Can da bir tane kopardı. Hemen bir çığlık evden. Yaşlı bir kadın bas bas bağırıyor. Nasıl olur da çiçeğini koparırlarmış. Can Türkçe bir küfür savurdu ve "Al bu çiçeği bilmem nerene sok! İki gün sonra nasıl olsa solacak," dedi ve sonra yürüdük gittik. Ne vakit dışarı çıksak bir yaşlı kadın, ardında bir köpek. Ne kadar çok yaşlı kadın ve ne kadar çok köpek! Bunları gördükçe Sabahattin Ali'nin "Köpek" adlı bir hikâyesini hatırlardım. Zengin bir ailenin köpeği vardır. Hikâyede köpeğin pahalı maması, köpek tıksırsa hemen veterinere gidilmesi, günlük gezintisi, çiftleşme vakti köpeğe uygun bir eş aranması filan anlatılıyordu. Hikâyenin sonu galiba şöyle bitiyordu: "Bana neden hep insanların sefaletinden

bahsettiğimi soruyorlar, şu köpeğe gösterilen sevginin ve bakımın binde biri insanlarımıza gösterilse, ben sefaletten hiç bahsetmezdim."

Bir başka gün Can'la metronun merdivenlerinden trene iniyoruz. Merdivende iki genç pek hararetli bir şekilde öpüşüyorlar. Ben Türkiye'de böyle bir şey görmemişim, bizde otobüs duraklarında, parklarda, tren istasyonlarında öpüşmeler daha başlamamıştı. Gözümü bu çiftten ayıramıyorum. Can'a dedim ki "Şuna bak Can, ayıp değil mi?" Can benim baktığımı elbet fark etmiş. "Onların öpüşmesi ayıp değil, asıl senin onları dikiz etmen ayıp," dedi. Çok utanmıştım. Sokak öpüşmelerini ben bugün bile ayıp bulurum. Bana bir çeşit gösteriş gibi gelir veya öpülen kıza "Bak seni çok seviyorum," diye, sahte bir mesajdır bu. Çok sonraları memleketime dönüp, Bilkent Üniversitesi'nde çalışırken bir gün Milli Kütüphane'ye gittim. Kopyasını istediğim bir makaleyi bekliyorum. Küçük bir salonda benim gibi bekleyen 15-20 kişi daha var. Bir köşede bir kız bir erkek öpüşüyorlar. Bana çok ayıp geldi bu. Gittim ve dedim ki "Arkadaşlar, galiba öpüşecek yer bulamıyorsunuz, şu anahtarı alın, evimin anahtarıdır. Gidin orada bir zaman kalın, ne yaparsanız yapın. Evim buraya çok yakındır." Sana ne, diye beni tersleyecekler diye korkmuştum. Utanmış olacaklar ki çıkıp gittiler.

Londra'da altı ay kaldık ve hiç sevmedik. İngilizler pek soğuk ama dürüst ve ciddi adamlar. Metroya binersiniz, kimse yanındakiyle konuşmaz. Gazetesini veya kitabını açar, okur. Be adam, yanındaki insanla iki satır konuş, hayır konuşmaz. Bakkala gidersin üzümü salkımla satarlar. Bir salkım üzüm bilmem kaç şilin. Patatesi, soğanı sayıyla

alacaksın. Gözünü seveyim memleketimin, bir kilo üzüm al, bir torba patates al, ye yiyebildiğin kadar! Hele pazarın sonuna yakın gitmişsen her şey zibil, nerdeyse bedavadır memleketimde.

İkiz kızlarım da biz de evde kapalı kala kala bunalıyoruz. Bir parka yürüyelim dersiniz mutlaka yağmur yağar ve güneş yüzü görmezsiniz. Erzurumluya sormuşlar: "Erzurum'da kışlar uzun olur diyorlar doğru mudur?" Erzurumlu demiş ki "Erzurum'da kış on üç ay sürer." "Nasıl olur, yıl on iki ay değil mi?" "Evet ama kış o kadar uzun olur ki her sene gelecek yıldan bir ay çalar. Böylece 13 ay kış olur." Biz de 6 ay kaldık Londra'da güneş çıkacak, yaz gelecek diyorlardı. Biz görmedik. Londra'da parkların çokluğu, büyüklüğü ve bakımı hayret vericidir. O koca kentin nerdeyse yarısı büyüklüğünde park var. Parklar ağaç, çimen, çiçek sarmaş dolaş, pek de bakımlı. İnişli çıkışlı. Her parkın içinde irili ufaklı göller var. Güneş şöyle bir soğuk yüzünü gösterdi mi herkes parklarda.

Edinburgh'da bir festival vardı. Ne festivali hatırlamıyorum. Kalktım, gittim. Orası başka bir dünya. İnsanlar sıcak, dost canlısı. Bir İskoçyalıya yol sordum. Benim yanıma düştü, üniversiteye kadar götürdü. Türk olduğumu öğrenince bana Çanakkale anılarını anlattı. Babasından öğrenmiş. Sonra bir bara gittim. Bar dediğin böyle olur, müzik, dans, kavga, küfür gırla gidiyor. Çok sevdim Edinburgh'yı.

Londra'da, metroya binip inmeyi öğrendikten sonra metroyla Trafalgar Meydanı'na gider olduk. Orada güvercinler var. Tek eğlence kızlarım için Trafal'a gitmek oldu. "Trafal'a gidelim" diye tuttururlardı.

İngilizce öğrenmeyi ben çok kolay sanıyordum. Zor oldu. Çok zor oldu. Belli bir yaştan sonra, şu attır, şu ittir, şu kurttur, diye yabancı dil öğrenmek kolay değil. Daha çocukluğunda, peynir ekmek yer gibi, yabancı okullardan veya dadılardan yabancı dil öğrenen insanlara hep gıpta etmişimdir. Daha sonra bile, İngilizceyi, o dilin asıl konuşmacıları arasında eksikli ve aksanlı konuşmak bana her zaman aşağılık duygusu vermiştir. Londra'da İngilizceyi kendim çalışayım dedim, olmadı. Can, bir ara BBC'den bir hanım buldu. Küçük bir para karşılığında onunla İngilizce konuşacaktık. Faydası olmadı. İngiltere'de, yabancılara İngilizce öğreten özel okullar var. Paralı. Onlardan birine bir zaman devam ettim, pek faydalanamadım, emekli İngiliz öğretmenler oralarda ders veriyorlar. Başarılı bir eğitim yeri değil. Bana da onların birinde Türkçe öğretmek için bir teklif yapıldı, kabul ettim. Birkaç hafta ders verdim. Küçük bir ücret de aldım. Onu da sevmedim, bıraktım...

Evimize taşınmamızdan birkaç gün sonraydı. Apartmanın dış kapısının önünde, iki şişe süt gördük. Biz böyle bir sipariş vermediğimiz, esasen nereden sipariş verileceğini de bilmediğimiz için, elbet almadık. Ertesi gün iki şişe süt daha... Bir gün sonra bekleyen şişelerin sayısı 6 oldu. Ev sahibi kadın farkına varmış. Bize geldi dedi ki, "Bu sütler sizin çocuklar içindir, sağlık ocağından gönderilmiştir." Gerçi sağlık ocağına kaydolmuştuk, ama doğrusu her sabah çocuklarımıza bedava iki şişe süt beklemiyorduk. İngiliz İşçi Partisi'nin, harpten sonra devletleştirdiği hekimlik hizmetlerinden böylece biz de faydalandık. Çocuklarımız, temiz ve taze süt içmeye başladılar. Yıllar sonra, Amerika'da bir dişçi bize soracaktı: "Çok küçük-

ken bu çocukların gıda sisteminde bir değişme oldu mu?" Dişlerin sütlerden evvelki kısımları daha sarımtırak ve zayıfmış, ondan sonrakiler daha sağlıklı gelişmiş ve bembeyazmış. Biz utandığımızdan İngiliz sütünden diyemedik.

Devletleştirilen bu sağlık hizmetlerinin biz çok faydasını gördük. Bir gece eşim hastalandı. Telefonla bir doktor çağırdık, orta yaşlı, biraz şişmanca, babacan bir doktor geldi. Belli ki İngiliz değil, Akdeniz adalarından birinden olmalı. Muayene etti, para almadı; ilaç yazdı, eczaneye birkaç şilin vererek dünya kadar ilaç aldık.

Londra'da "öldürdüğüm" doktor (!)

Ertesi sabah, gazetelerde bir haber. Akdeniz'in bilmem ne adasından olan, Londra'da doktorluk yapan bilmem kim, gece bir hastaya çağrılmış, zavallı babacan doktor elbet gitmiş ve orada öldürülmüş. Doktorun öldürüldüğü saat bizden ayrıldıktan biraz sonraya rastlıyor. Bizi aldı mı bir endişe, ister misin doktoru biz öldürdük sansınlar. Scotland Yard dedektifleri ertesi gün bizim eve damladı. Uzun bir sorgu sual. Ekrem Bey de, İngilizcesiyle bize yardıma geldi. Ben işin matrağındayım, "Ekrem Bey," diyorum, "şimdi bu doktoru bizim öldürdüğümüzü anlayacaklar, yandık." Ekrem Bey kaşla, gözle bu işin şakası olmadığını anlatmaya çalışıyor. Gelen dedektiflerden biri Türkçe biliyor olmalı ki adamlar kulak kesildi. Neyse evraklarımıza baktılar, altı ay için Londra'ya gelen ve Ford bursuyla Amerika'ya gitmeye hazırlanan, iki çocuklu bir ailenin bir aile doktorunu öldüreceğini akılları almamış olacak ki, bir daha bizi aramadılar. Biz de bu tatlı doktora ne olduğunu öğrenemedik.

Bernard Lewis'le görüşme

Londra'da kendimi biraz iyi hissettikten sonra Bernard Lewis'i görmeye gittim. B. Lewis burnu pek yukarılarda, insana önem vermeyen, anlı şanlı bir profesör. Türk dostu. Onun iyi Türkçe bildiğini ve Türkçe konuşacağımızı ummuştum. Türkçesi iyi değil yahut iyi konuşamıyor dilimizi. Bana "Madem İngilizce bilmiyorsun neden geldin?" der gibi bir hava içinde. Bunu hakaret saydım ve pek alındım. İkinci görüşmemizde hava değişti. Onun, *The Emergence of Modern Turkey* adlı kitabı yeni basılmıştı. Bir kitapçı vitrininde görüp satın aldım ve lügat yardımıyla filan okudum. Kitapta bir hayli yanlış okunan dergi isimleri ve tarihler vardı. Onların bir listesini yaptım. İkinci ziyaretimde "Kitabınızı okudum, şunlar da yaptığınız yanlışların listesi," diyerek listeyi verdim. "Kitabı ben bile daha görmedim, siz ne vakit alıp okudunuz?" dedi. Listeye baktı ve teşekkür etti, ondan sonra değişti. Bana daha sonra büyük bir yardımı oldu. Berkeley'den Indiana Üniversitesi'nde açılan bir asistan profesörlüğe başvurunca adını referans olarak vermiştim. Çok güzel bir referans yazmış. Indiana Üniversitesi'ne yerleştikten sonra, bir iki defa toplantılarda karşılaştık. Kendisine desteği için teşekkür ettim. Daha sonra da yayımlanan kitaplarımı kendisine gönderdim. Hangi yıl oldu hatırlamıyorum, B. Lewis bir konuşma için Berkeley'e gelmişti. Evime davet ettim. Dostluğumuz devam etti.

Pasaport meselesinde başıma gelenden korktuğum için Türkiye'den Amerikan vizesi almadan çıkmıştım. O vakit Türkler, Avrupa'da parya muamelesi görmüyorlardı. Türkiye NATO üyesiydi ve biz NATO üyesi olan Avrupa mem-

leketlerine vizesiz gidebiliyorduk. Ben de Amerikan vizesini Londra'dan alırım diye vizesiz çıktım, iyi ki öyle yapmışım.

Londra'da Amerikan Konsolosluğu'na Can Yücel'le beraber gittik. Bize bir form verdiler, "Bunu doldurun," dediler. Doldurduk ve başladı sıkıntılı bir bekleme. Ya vize vermezlerse... İki ay geçti, vizeden haber yok. Biz dokuz doğuruyoruz. Kaç defa telefon ettik Amerikan Konsolosluğu'na. Normalde 20 günde vize gelirmiş, bizimki iki ay olduğu halde gelmiyor. Nihayet beni yeniden çağırdılar. Bu sefer daha uzun bir soru listesi. Gizli komünist partisine üye olmuş muyum? Siyasi bir suçtan hükümlü müymüşüm? Hükümeti devirmeye teşebbüs etmiş miyim? Amerika karşıtı herhangi bir faaliyete katılmış mıyım? Homoseksüel miymişim? Buna benzer biri sürü ince soru ki çık işin içinden çıkabilirsen.

Rus Profesörü Borotof'a asistan oluyorum

Hele bir soru vardı ki, güler misin, ağlar mısın? Ben Borotof adlı bir Rus profesörün asistanlığını yapmışım ve onunla ilişkilerim çok yakınmış, beni niçin seçmiş bu Rus profesör, bunu nasıl açıklıyor muşum? Doldurduğum ilk formda bunu saklamışım. Karşılığı en kolay soru buydu. "Tamam," dedim, "bunlar da bir halt bilmiyorlar. Takılacakları nokta bu ise, biz bu vizeyi aldık." Cevap, "Türkiye Cumhuriyeti'nin üniversitelerinde 1930'lardan sonra hiçbir Rus profesörü görev yapmamıştır. Ben de hiç bir Rus profesöre asistanlık yapmadım." Sevgili Hocam Pertev Boratav, Rus profesörü Borotof olmuştu.

Bir zaman sonra da vizemiz geldi. İnanamadık. Sonradan öğrendik ki bize vize Amerikan genel savcısının özel

bir kararıyla verilmiş. Ford Foundation gibi çok önemli bir vakıftan burs alan, üstelik de Londra'ya kadar gelen bir insanın Amerika'ya sokulmaması büyük skandal olurmuş. Hocam Pertev Boratav, üniversiteden ayrıldıktan sonra Kaliforniya Üniversitesi'ne davet edilmiş, ama vize alamamıştı. McCarthy döneminin kalıntısı olan bu kanun sonradan değişti.

Amerika yolunda

Bizi Londra hava meydanına götüren otobüse biner binmez rahat, cana yakın, konuşmayı seven, giyimine kuşamına pek önem vermeyen, tatlı Amerikalılarla karşılaştık. Zaten daha Londra'dan ayrılmadan bir Amerikalı profesörle tanışmıştım. Nasıl oldu hatırlamıyorum, Kaliforniya Üniversitesi'nden bir folklor profesörü Londra'ya geliyormuş. Eğitim fakültesinin dekanı benimle görüşmesini tavsiye etmiş. Galiba bir otelde buluştuk. Ben kerliferli bir profesör bekliyorum. Giyinip kuşanmışım, gömleğim ve kravatım en yenisinden İngiliz malı. Buluştuk, "Hi İlhan," diyerek at cambazı görünüşlü bir adam yanıma geldi. Üzerinde bin bir renkli bir ipek buluz, bir kot pantolon. Hayretler içinde kaldım. Sonra Los Angeles'ta bu tatlı insan William Bascom'la arkadaş olduk, bizi evine yemeğe davet etti. Amerika'da bir zaman yaşadıktan sonra insanların giyim kuşamında ne kadar rahat olduklarını öğrenecektim.

Hüseyin Rahmi'nin *İki Hödüğün Seyahati* adlı bir romanı olacak. Ortaokuldayken okumuştum. Hiçbir şey bilmeyen iki köylü, İspanya yerine pandispanyaya gitmek istediklerini söyleyerek yola çıkarlar. Kitap onların seyaha-

tinin komik anlatımıydı. Biz de böyle iki hödük Los Angeles Havaalanı'na vardık. Dil bilmeyiz, yol yordam bilmeyiz. Bavullarımızı alıp, ikiz kızlarımızın ellerinden tutarak gürültülü, insan dolu, otomobil dolu, geniş mi geniş bir havaalanında bagajların bulunduğu yere vardık. Bagajlarımızı alıp çıktık. Ben kızlarımın elinden tutmuşum. Bildiğimiz tek şey bir taksiye binip Kaliforniya Üniversitesi'ne gideceğimiz. Dışarı adım atar atmaz genç bir adam geldi, çat pat ama tatlı Türkçesiyle "İlhan Başgöz siz misiniz?" diye sordu. Nereden bildiğini sordum, "Bıyıklarından ve iki çocuktan" dedi. William Griswold, Profesör Tietze'nin öğrencisiymiş, bizi karşılamaya Tietze göndermiş. Ona Jim diyorlar. Jim'le, bu güzel Amerikalı ile, dostluğumuz köklü oldu. Ben 2004 yılında Van Üniversitesi'nde ders verirken Jim, eşi Nancy ve iki çocuğu Van'a geldiler; onları evimde ağırladım. Jim Colorado'da bir kolejde tarih profesörlüğünden emekli oldu. Bugün de haberleşiriz.

Prof. Tietze, yalnız bununla kalsa iyi, bize bir ev ayırtmış. Daha doğrusu beni davet eden eğitim fakültesi bu evi sağlamış. Tietze, bu büyük Türkolog, buzdolabımızı da yiyecekle doldurmuş. Ne kadar sevindiğimizi anlatamam. Bu evler Amerikalılar için kulübe, ama bizim için içinde sıcak suyu, havagazı ve iki odasıyla bir saray yavrusu, hele ucuz kirası. İşte Amerika'ya böylece ayak bastık.

Evimiz çayır çimen içinde, her taraf yemyeşil, ağaçlarla çevrili, şenlikli bir yer. Çevremizde 15-20 kadar ev var. Bunlar İkinci Dünya Savaşı'nda dövüşen ve sonra üniversiteye devam etmek isteyen Amerikalılar için devlet eliyle yaptırılmış, sade ama kullanışlı evler. Oturanlardan hepsinin ya karısı, ya kocası veya ikisi birden öğrenci. Bahçe görevi yapan büyük bir çimenlik evlerin önüne serilmiş

yeşil bir halı gibi. Bütün gün cıvıl cıvıl çocuklarla dolu. Ertesi gün bizim çocuklar dışarı çıktı, öteki çocuklarla oynamak istediler. Londra'da yavrular evde hapis kalmıştı. Dışarı çıkıp çocuklara katıldılar. Ağlayarak döndüler, "Baba biz bunların dilini anlamıyoruz," dediler. On gün sonra ikisi de çatır çatır İngilizce konuşmaya ve bizim aksanımızla alay etmeye başladılar. Pek tatlı yeni kelimeler de yapıyorlardı. Çöpçüye, Türkçe ile İngilizceyi karıştırarak "çöpman" diyorlardı. Küçük oldukları için ailelerin oluşturduğu bir anaokuluna devama başladılar. Bu okulda anneler sırayla çocuklara bakıyorlardı.

Howard Wilson

Birkaç gün sonra gidip, beni davet eden Prof. Howard Wilson'la tanıştım. Wilson eğitim fakültesinin dekanıydı. Bu güzel Amerikalı beni çok sıcak karşıladı. Bana ayrılan odanın anahtarını verdi, yanıma düşüp kütüphaneyi gösterdi. Amerikan alçakgönüllülüğü ile böyle tanıştım. Ofisime hangi saatlerde gelip gidebileceğimi sordum. "İsterseniz gece burada yatabilirsiniz" demesin mi? Biz Ankara'da fakültemize gündüz girerken çantamız aranırdı. Beni bir korkudur aldı. Ya koca binadan bir şey kaybolursa veya kitaplıktan bir kitap çalınırsa benden bilecekler.

Howard E. Wilson 1901 yılında Illinois'de doğmuş. Babası doktor olduğu halde ilkokulu herkes gibi yakın bir *public school*'da, halk okulunda okumuş. 1945 yılında UNESCO'nun kuruluşunda görev almış, sosyal bilimlerde dünya çapında öğretim yöntemleri hazırlamakta ciddi katkıları olmuş. Daha sonra Carnegie Endowment for International Peace'te (Uluslararası Barış İçin Carnegie

Vakfı) en önemli rolü oynamış. California School of Graduate Education'ı Amerika'nın en önemli eğitim kurumu haline getirmiş. Bana "Bir zaman dinlenin," dedi. Türkiye hakkında hiçbir bilgisi yoktu. Bir eğitim reformu raporu için iki ay Türkiye'de dolaşmıştı. Hepsi o kadar. Bir zaman sonra benden, birlikte yazacağımız kitabın planını istedi. Ben yaptım, beraber düzene soktuk. Kitabımı Los Angeles'ta yazmaya başladım.

Wilson'la birkaç tatlı anım var. Her gün yeni öğrendiğim İngilizce kelimeleri ufak fişlere yazıp yanımda taşıyorum. Yolda, otobüste, ofiste sık sık onlara bakıp ezberlemeye çalışıyorum. O gün yazdığım bir kelime *circumcision*, sünnet demek. Birkaç gün evvel de *circumstance* kelimesini öğrenmişim; yerine göre koşul, durum filan demek. Dekana bu işi ben bu koşullar altında yapamam diyeceğime bu sünnetle yapamam deyivermişim. Adamcağız daha sonra Tietze'ye telefon ederek zor işle sünnet arasında Türk kültüründe ne ilişki var diye sormuş. Sonra açıkladım ve çok güldük.

Başka bir seferde bir yemek partisi veriyoruz. Eşim yaprak dolması yapmış, yiyenler bayılıyor. Bir hoca soruyor başka ne ile yaparsınız bu dolmayı. Kabakla (*cabbage*) diyeceğimize *garbage* (zibil) deyiveriyoruz. Dili böyle yanlış kullanmanın başka tatlı bir hikâyesi var. Bir grup kaymakam Türkiye'den Amerika'ya gitmiş. Bir partide Amerikalı meslektaşlarıyla konuşurken sorulmuş: "Siz Türkiye'de *birth* (doğum) kontrolu için ne yaparsınız?" Bizimkiler bunu *bird* (kuş) kontrol anlamışlar. Cevap vermişler: "Hükümetimiz her yıl bir kararname çıkarır, biz de onun için aylara dikkat ederiz." Amerikalılar elbet şaşırmış "Yani siz hükümetinizin emriyle mi yatağa girer, eşinizle yatarsınız?"

Evimiz kampusa yakın olduğu için yürüyerek ofisime, kütüphaneye ve kampusun öteki binalarına gidip gelmeye başladım. Oturduğumuz ev kampusun içindeydi amma oradan yürüyerek şehrin alışveriş merkezlerine gitmek imkânsızdı. Komşular, özellikle Jim, ne vakit alışverişe gitse bizi de arabasına alırdı. Los Angeles dehşetli büyük bir şehir. Otobüs servisi çok kötü. Herkesin arabası var. Araban yoksa yandın. Bir yere gidemezsin.

Tietze, aynı üniversitede görev yapıyordu. Adı University of California at Los Angeles (UCLA) olan bu üniversitede Middle East Languages and Literature (Ortadoğu Dil ve Edebiyatları) adlı bölümde ders veriyordu. Türkiye'de lektörlük bile verilmeyen bu değerli bilim adamına herkes büyük saygı gösteriyor, onu el üstünde tutuyordu. Çok büyük bir ofisi vardı. Duvarlar raf raf kitap doluydu. Türkiye'de bulamayacağım nice kitabı onun ofisinde bulacaktım. Tietze Arapça, Farsça ve Türkçe okutuyordu. Orta Asya Türk lehçelerini onun kadar iyi bilene ben rastlamadım. Almanca anadiliydi. Fransızca, İngilizce, Latince, Türkçe (bütün Türk lehçeleriyle), Arapça, Farsça, Rusça, klasik Rumca bilirdi. Çince bilmediğine üzülürdü. Türkçeyi benden iyi konuşurdu dersem mübalağa olmayacaktır. O derecede de mütevazı ve efendi bir insandı. İki yıl Tietze ile çalışmak hayatımın en zevkli yılları olmuştur. Los Angeles'ta Ermeniler, Türkler aleyhindeki kışkırtmalara ve Türkleri öldürme kampanyasına başlamadan Tietze'ye gidip demişler ki: "Biz Türklere dünyayı dar edeceğiz. Burada önemli bir Türkçe programını da yaşatmayacağız. Sizi severiz, lütfen buradan gidin." Tietze bu yüzden memleketi olan Avusturya'ya göçtü ve *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı* gibi dev bir eseri

tamamlayamadan hayata gözlerini kapadı. Bu dev eserin A'dan E'ye kadar olan kelimeleri içine alan birinci cildi yayımlandı. Müthiş bir hafızası vardı Tietze'nin. Çalışma konusuyla ilgili bir makale sorsanız, "Filan derginin, filan yıl yayımlanan filan sayısında bulabilirsiniz," derdi.

Ermeniler, Los Angeles'taki büyük sayılarına dayanarak gerçekten de dediklerini yaptılar. Değerli tarihçi Stanford Shaw'un evini bombaladılar. Çünkü Prof. Show kitabında Türklerin Ermeni soykırımı yapmadığını yazmıştı. Los Angeles'ta artık bir Türkçe programı yok. Sadece Orta Asya Türk Uluslarının Türkçesini okutan bir lektörlük pozisyonu kaldı.

Yukarıda Tokat'tan ayrılırken benim bilmece kutusunun başına gelenleri anlatmıştım. Bu kutuyu Amerika'ya kadar götürdüm. Tietze ve Amerika'nın bir numaralı bilmece uzmanı Prof. Archer Taylor, bilmecelerimiz üzerinde çalışıyorlarmış. Ellerinde ancak yayımlanmış metinler vardı. Benim halktan topladığım binlerce bilmece bir hazine oldu. Beraber çalışmaya karar verdik. Daha sonra Türkçe bilmeyen Archer Taylor bizden ayrıldı, Tietze ile ben bu çalışmayı tamamladık ve yayınlandı

Hıristiyanlık teklifi

Los Angeles'ta bize Hıristiyan olmamız teklif edildi. Şöyle oldu: Amerikalıların Şükran Günüydü. Bazı kiliseler bu günde yabancılara bir sepet dolusu yiyecek gönderirler. Bize de geldi. İçinde bir hindi, çeşitli meyveler, yiyecekler vardı. Doğrusu pek sevindikti. Sepetten bir de davetiye çıktı. Bizi kiliselerine davet ediyorlardı. Birkaç gün sonra gittik, pek kibar karşıladılar. Ayrılmadan bi-

raz evvel "Acaba Hıristiyan olmak istemez miyiz?" diye, gene pek kibarca sordular. Ben, "Neden olmasın?" dedim "Bize sık sık böyle sepetler yollarsanız..." Hoşlarına gitmedi, bir daha bizi aramadılar, sepet de göndermediler.

Los Angeles'ta devamlı mide ağrısı çektim. Büyük ve dayanılmaz bir sancı değil, zaman zaman gelip giden ama bir türlü geçmeyen bir ağrı. Görünmediğim doktor kalmadı. Kanlar alınıyor, incelemeler yapılıyor, röntgen çekiliyor ama bir hastalık bulunmuyor. İşi bir psikologla görüşmeye kadar uzattım. Ruhsal tedavinin aslı, esası şöyle: Bir doktor seni boyuna konuşturuyor, çocukluğundan başlayarak geçirdiğin hayatı uzun uzun anlatıyorsun. Doktor sadece dinliyor, yorum bile yapmıyor. Ama sen başlıyorsun sorunların üzerinde düşünmeye. Haftalar sonra bir gün farkına vardım ki voleybol oynarken midem hiç ağrımıyor. Bunu doktora söyleyince, "Tamam" dedi, "bu gözlem rahatsızlığında dönüm noktası olacak, bir daha ağrı çekmeyeceksin." Gerçekten de öyle oldu. Amerika'ya varanlarda kültür şoku çeşitli şekillerde ortaya çıkarmış. İngilizce konuşamıyorsun, ne istediğini yarım yamalak söyleyebiliyorsun. Anadilini konuşmanın rahatlığını da kaybetmişsin. Bedri Rahmi'nin şiirde dediği gibi *canımın için* diyemiyorsun, *kırmızı gülün alı var* diyemiyorsun, *keçiyi yardan uçuran bir tutam ottur* diyemiyorsun, tepen atınca küfür de edemiyorsun. Eş yok, dost yok. Bu memleketin hali ne olacak deyip, saatlerce tartışarak rahatlayamıyorsun da. Bütün bunlar ruhsal bir sıkıntı yaratmış ve bir ağrıyla kendini açığa vurmuş.

Los Angeles'ta büyük bir havuza balık tutmaya gittik. Havuzu denizden yakalanan canlı balıklarla doldurmuşlar. İki buçuk dolar ödeyerek bir olta kiralıyorsun ve is-

tediğin kadar balık tutuyorsunuz. Havuz balıkla o kadar dolu ki, oltanın boş çıkmasına imkân yok. Biz de bir hayli balık yakaladıktan sonra, sepetimizi doldurmuş sevine sevine çıkıyoruz. Çıkış kapısında görevliler bizi durduruyor. Ne o? "Balıkları ölçeceğiz" diyorlar. Boy boy ölçüyorlar. Uzunluklarına göre bizden para istiyorlar. Meğer biz sadece oltayı kiralamışız. Balıklara dünyanın parasını ödedik. Bir daha da o havuzun önünden geçmedik.

Los Angeles'ta iki yıl kaldıktan sonra Berkeley'de bir okutmanlığa başvurdum, kabul edildim ve Kaliforniya Üniversitesi'nin Berkeley kampusunda 1963 yılında işe başladım. Berkeley, San Francisco körfezine bakan pek şirin bir şehir. Dört mevsim bahardır Berkeley. Berkeley'e bir otobüsle gittik. Shattuck Caddesi'nde birkaç gün aynı adı taşıyan bir otelde kaldıktan sonra bir ev kiraladık. Bahçesinde limon ağaçları, çimeni, çiçekleri ve küçük avlusu olan bir ev.

Berkeley Üniversitesi, Amerika'nın on büyük üniversitesinden biri. Hocalarından yedi tanesi Nobel Ödülü almış. Amerika'nın en liberal üniversitesi sayılır. Öğrencileri ve hocaları, sık sık kurulu düzene karşı çıkar, seminerler, toplantılar yapar ve protestolarda bulunurlar. Vietnam Savaşı'na gitmemek için hüviyetlerini yakan, vatandaşlıktan ayrılıp Kanada'ya göçen öğrencilerin çoğu Berkeley'dendir. Daha aşağıda belirtileceği gibi Amerika'nın en büyük protesto toplantılarına imza atan öğrenci hareketi Berkeley Üniversitesi'nde başlamıştır.

Berkeley'de Ortadoğu Dilleri ve Edebiyatları bölümünde Türkçe öğretmeye başladım. Benden evvel Bay Salinger adlı bir göçmen Türkçe dersi veriyormuş. Ben Türkçe dersine başlayınca Bay Salinger işini kaybetti. Onun Türkçe

bildiği filan yoktu. Herhalde bir kayırma ile geçici olarak bu dersi vermişler. Berkeley'de iki yıl Türkçe dersi verdim. Benden bir sömestr ders alan öğrenciler Bay Salinger'dan daha iyi Türkçe öğrendiler. Zaman zaman derslerime Türk folkloru ve Türk edebiyatı konularını da katıyordum.

Protest movement (Protesto hareketi)

Berkeley'de Amerikan kültüründe unutamayacağım bazı olaylara tanık oldum. Berkeley'den bütün Amerika'ya ve dünyaya yayılan *free speach* (serbest konuşma) hareketi, benim orada bulunduğum yıllarda başladı ve gelişti. Hareketi küçük bir öğrenci grubu başlattı. Kampusta, tıpkı Londra'da olduğu gibi bir Hyde Park için yer ayrılmasını ve orada herkesin dilediği gibi, serbestçe konuşmasını istediler. Üniversite idaresi bu isteğe pek karşı değildi. Fakat yazılı medya devi ve Amerika'da bir hayli gazeteyi elinde tutan *San Fransisco Cronicle* adlı gazeteyi de çıkaran Hearst grubu karşı geldi bu isteğe. San Francisco Berkeley'le nerdeyse iç içedir. Öğrenciler toplantılarına devam ettiler. Polis engellemeye kalktı. O vakit öğrenciler yaman bir taktik uyguladı; üniversite merkez binasını işgal ettiler. Polis geldi, kızlı erkekli öğrencileri sürüye sürüye binadan çıkardı. Bu olay dönüm noktası oldu. Amerika'da polis müdahalesine karşı büyük bir kızgınlık vardır. Bu duyguyla öğrenciler arkadaşlarının tarafını tuttular ve hafta sonunda yapılan bir protestoya binlerce öğrenci katıldı. İdare de kendi görüşünü belirtmek için bir açık hava toplantısı planladı. Ilımlı konuşmalar yapıldı, protestodan vazgeçmeleri istendi. O vakit, protesto hareketinin lideri Mario Savio pek etkili

bir şey daha yaptı. Sahneye fırladı ve idarenin tertiplediği bu toplantıda konuşmak istedi. Polisler elinden mikrofonu alarak konuşturmadılar. O vakit kıyamet koptu. Futbol sahasını dolduran on bin kişi koro halinde "Mario Savio, Mario Savio!" diye kükredi. Koro o kadar büyüdü ki polis sahneden çekilmek zorunda kaldı. Mario Savio çıktı, mikrofonu aldı ve dedi ki "Arkadaşlar, ben sadece bizim de yarın filan yerde toplantımız olacak, karşıt görüşümüzü dinlemek isteyenler oraya gelebilir," diyecektim. "Demokrasi ve insan hakları burada bir komediden ibaret, görüyorsunuz bana bunu bile söyletmediler." Bu olaydan sonra *free speach* hareketi önlenemedi. Benim de çalıştığım Berkeley kampusunda 500 profesör, öğrencileri desteklemek için bir gün dersleri boykot ettiler. Ben boykota katılmaktan korktum. Vizemi iptal edip beni memleketten çıkarabilirlerdi. Boykot günü derse girdim ve öğrencilere sordum "Sınıfta mısınız?" Hayret ettiler, bu ne biçim soruydu. İzah ettim "Eğer derse geldiyseniz ben ders yapacağım, yok gelmediyseniz ders yapmayacağım, böylece boykota katılmış olacağım." Öğrenciler, "Tamam, sınıfta değiliz hocam," dediler ve sınıfı terk ettiler, ben de boykota katılmış oldum.

Bu protesto daha sonra Amerika'nın öteki üniversitelerine de yayıldı. Berkeley'deki bu olaydan sonra üç ayaklı meşhur barış sembolü, protestonun sembolü olarak ortaya çıktı. Binlerce insanın şurasında, burasında, duvarlarda, metro istasyonlarında, banliyö trenlerinde süs oldu bu barış sembolü. Amerikan tüccar ve sanayicilerinin, tehlikeli buldukları sembolleri yozlaştırmada yaman becerileri vardır. Barış sembolünü hemen gömleklere, kazaklara, süs eşyasına, defterlere, boyun bağlarına

işlemeye başladılar. Böylece bu sembol artık bir protesto sembolü olmaktan çıktı ve unutulup gitti.

Berkeley'de Esebalı adlı bir Ermeni vardı. Görevinin ne olduğunu şimdi hatırlamıyorum, ya bir memurdu veya Ermenice okutuyordu. Yakınlık gösterdim, arkadaş olduk. Halim selim, iyi bir insandı. Ama Esebalı her nisan ayının 15'inde, Ermenilerin düzenlediği soykırım toplantılarında kaybolurdu, bir zaman görüşemezdik. Sonradan öğrendim ki ailesi 1915 olaylarında Türkiye'de öldürülmüş. Ve bana kötü davranmamak için uzak dururmuş.

Kıbrıs olaylarının adada tehlikeli boyutlara tırmandığı yıllardı. Kıbrıs'ın Rum dışişleri bakanı San Francisco'ya geldi. Birleşmiş Milletler binasında bir konuşma yapacaktı. Biz Türkler de bir grup insanla gittik, konuşmasını protesto ettik. Bakan, Türkleri çok kötü gösteren bir konuşma yaptı. Evvela bir Hıristiyan olarak Aziz Francisco'nun kentini ziyaretten duyduğu sevinci belirtti. Ben üniversitede öğretim üyesiydim, istesem konuşmaya cevap verebilirdim. İngilizcem iyi değildi, cesaret edip konuşamadım. Sonra bir hafta uykularım kaçtı, neden konuşamadım, neden şunu şunu söyleyemedim diye.

Berkeley'de kötü bir anımız var, çok kötü. Bir gün eşim, iki kızım ve ben Prof. Eberhard'ın asistanının evine davetliyiz. Ernest'in de bizimkilerden büyükçe çocukları var. Nasıl olmuşsa çocuklar dışarı çıkmış, sokaktan geçerken kızım Aslı'ya bir otomobil hafifçe çarpmış, Nesli biraz geride olduğu için kurtulmuş. Bize haber geldi ki Aslı'ya otomobil çarpmış. Dışarı fırladık. Araba hemen durmuş, Aslı'nın yüzü kan içinde kalmış, bunu gören kardeşi koşmuş Aslı'nın boynuna sarılmış. İkisi birlikte yolun ortasında ağlaşıyorlar. Fena sarsıldık. Ernest'in arabasına

attık Aslı'yı, yakında bir çocuk hastanesi var. Oraya gittik. Hemen Aslı'yı ameliyata alıp, üst dudağındaki küçük bir yarayı diktiler. Bu iz bir zaman Aslı'nın dudağında kaldı, sonra kayboldu.

Prof. Wolfram Eberhard Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi'nde Sosyoloji bölümü başkanıydı. Eşi Alide Hanım'la bizi fevkalade iyi karşıladılar. Ne vakit bir güçlüğümüz olsa yardıma koştular. Ben üniversitede ilk konuşmamı Berkeley'de yaptım. Konu Şamanlıktaki mesleğe giriş törenleriyle bizim âşıkların rüyaları arasında bir karşılaştırmaydı. Çok heyecanlıydım. Konuşma ilgi uyandırdı ve yayımlandı.

Eberhard'ların Napa Valley denen, bağları ve şaraplarıyla tanınmış vadide bir evleri ve geniş arazileri vardı. Orada geçirdiğimiz hafta sonlarından tatlı anılar kaldı bende. Prof. Eberhard'ı ben Indiana'ya gidip profesör olduktan sonra bir konuşma yapması için Indiana Üniversitesi'ne davet ettirdim. Hocam olduğunu bildikleri için arkadaşlar benim takdim etmemi istediler. Çıktım ve dedim ki "Bir itirafta bulunacağım: Prof. Eberhard Ankara Üniversitesi'nde hocamdı. Ne vakit fakülte koridorunda onu görsem koşar yanına giderdim. Hocam, kendisini çok sevdiğim için yanına gittiğimi zannederdi. Ben uzun, çok zayıf ve sipsivri bir öğrenciydim. Bu yüzden müthiş bir aşağılık duygum vardı. Prof. Eberhard benden uzundu. Ancak onun yanında bu aşağılık duygumdan kurtuluyordum. Bunun için koşar yanına giderdim." Eberhard dahil, hepimiz gülüştük.

Profesör Eberhard'ın acı bir sonu oldu. Alide Hanım eşinden ayrıldı, boşandılar. Boşanmanın sebebini bana Prof. Eberhard söyledi. Kendisi sık sık Tayland'a gider,

folklor araştırmaları yapardı. Orada bir Çinli hanımla yaşamış, bu hanımdan bir kızı olmuş. Kız büyüyünce Eberhard onu Amerika'ya getirmiş ve bir hemşire okuluna öğrenci yazdırmış. Alide Hanım bunu öğrenmiş ve hazmedemeyip eşini boşamış. Eberhard çiftinin Berkeley'in en güzel tepesinde bütün körfezi gören bir evleri vardı. Mahkeme, evi kadına bıraktı. Bu evi karı koca, temelden çatıya kadar kendi elleriyle yapmışlardı. Profesör Eberhard yalnız kaldı. Bir antropoloji profesörüyle evlendi. Bu hanım kısa bir zaman sonra kanserden öldü. Berkeley'i bir ziyaretimde hocamı bir huzurevinde yalnız buldum. İkimizin de ağzını bıçak açmadı. Teselli etmek için bir şeyler söylemek istedim. Beceremedim. Üzgün ve ağlamaklı ayrıldım. Çin tarihi ve folkloru üzerindeki çalışmalarıyla adını dünyaya duyuran Hocam Eberhard, 80 yaşında, 15 Ağustos 1989'da bu dünyadan göçtü.

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun sergisi

Berkeley'deyiz. Bedri Rahmi'yle haberleştik. New York'taymış. Ne yolla haberleştiğimizi hatırlamıyorum. Los Angeles'ta da bir sergi açmış. Bir hayli de resim satılmış. Hollywood artistlerinden bile resim alanlar olmuş. Sergiyi hazırlayan sanat galerisinin elinde daha 10-15 tane de resim kalmış. Berkeley'de de bir sergi açmak istemiş. Bize geldi. Bir iki gün konuk ettik Reis'i. O, herkese reis derdi, biz de ona reis dedik. Evimizde Bedri Rahmi'nin "İstanbul Destanı" adlı şiirini kendi sesinden kasete kaydettim. Fakat Berkeley'de hiçbir sanat galerisi ilgilenmedi, sergi açılmadı. Bedri Bey ayrılırken, "Reis," dedi, "Los Angeles'taki sergide toplanan paraları sen al, bana gönderirsin. Kalan

resimleri de ya bana iade etsinler veya sen al bana gönder." Bir zaman sonra sanat galerisiyle haberleştim, zaten Bedri Rahmi de yazmış galeriye, satılan resimlerin parasını istedim. Bana bir hesap gönderdiler. Serginin duyurulması için basılan broşüre ödenen para, gazeteye verilen ilanlara verilen para, kokteyl için verilen para. Bedri Bey biraz da borçlu kalıyor. Resimleri sigorta etmeden ne bana ne Türkiye'ye gönderebilirlermiş. Resmin sigortası çok pahallıymış. Böylece resimleri New York'ta Bedri Bey'in bildirdiği bir arkadaşına sigortasız göndermişler. Resimler uzun yıllar bu arkadaşın elinde kalmış. Yıllar sonra Türkiye'ye dönünce Bedri Reis'in oğlu, rahmetli Memet Eyüboğlu ile tanıştım, resimleri soruyordu. Bu dostun adresi bulundu. Memet yazıp resimleri istedi. Bu dosttan gelen cevap şöyle: "Resimler uzun zamandır evimde kaldığı ve geniş bir yer işgal ettiği için büyük bir miktar kira ödemeniz gerekir, yoksa resimleri göndermem." Durumu avukat kızım Aslı ile konuşmuşlar. Aslı işin hukuk cephesini iyi bildiği için, bir mektup yazmış. Galiba, ortada bir anlaşma olmadığını ve bu isteğin emanete hıyanet olduğunu ve bunun Amerikan kanunlarına göre suç teşkil ettiğini yazmış. Eğer resimleri göndermezse mahkemeye başvuracaklarını bildirmiş. Amerikalıların avukattan ödü kopar. Bunun üzerine adam isteğinden vazgeçmiş ve resimler Memet'e gelmiş.

Ermeni sorunu

Berkeley'de Esebalı nedeniyle karşılaştığım, daha sonra Indiana Üniversitesi'nde George Nakhnikian'ın hikâyesini anlatırken gene karşıma çıkan bir Ermeni sorunumuz var: Tietze'yi Los Angeles'tan kaçıran Ermeniler. Ben Indiana

Üniversitesi'ne geldikten sonra da folklor kongrelerinde sık sık benimle karşılaştılar. Benim 1915 Ermeni olaylarının içinde yaşayan bir yakınım var; annem Zeycan Hanım. İlerde onun gördüklerini anlatacağım.

Indiana Üniversitesi, Bloomington

Berkeley'de iki yıl çalıştıktan sonra Indiana Üniversitesi'nde bir asistanlık pozisyonu açıldı. Ben de başvurdum. Prof. Bernard Lewis'ten, Hocam Pertev Boratav'dan ve Tietze'den referans istedim. Üçü de çok iyi birer referans yazmış. Beni Bloomington'dan mülakata çağırdılar. Uçakla gittiğim Indianapolis'ten bir otomobil kiralayarak 60 mil uzaklıktaki Bloomington kentine gittim. Indiana Üniversitesi'nin en büyük kampusu bu kenttedir. Birkaç defa yolu şaşırdıktan sonra Bloomington'a girerken iki trafik hatası yaptım. İşaretleri doğru okuyamadığım için ters bir yola girmişim. Trafik polisi beni durdurdu. Hem kendimi, hem birkaç kişiyi bu gidişle öldüreceğimi söyledi. Soru, cevap derken acemi olduğumu ve üniversiteye bir görüşme için geldiğimi öğrenince bana ceza yazmadı. Böylece Bloomington'u ilk adımda sevdim. O vakit burada 32 yılımın geçeceğini ve buradan emekli olacağımı elbet bilmiyordum.

Indiana Üniversitesi Ural ve Altay Araştırmaları Bölümü (*Department of Uralic Altaic Studies*)

Amerika, İkinci Dünya Savaşı'na girince savaşan milletlerin dillerini bilen uzmanlara ihtiyaç duymuş. Tıpkı 2010'larda Afganistan'da savaşa girince Farsça ve Arap-

ça bilenlere ihtiyaç duyması gibi. Bu nedenle 1943 yılında Indiana Üniversitesi'nde Amerikan ordusu için bir dil eğitimi programı başlatılmış. Burada Rusça, Türkçe, Macarca ve Fince eğitimi yer almış. 1956 yılında Indiana Üniversitesi'nde bu çalışma "Uralic ve Altaic Studies" programına dönüşmüş. 1965 yılında program yeniden organize edilerek Ural Altay Çalışmaları Bölümü halini alıyor.

Benim Indiana Üniversitesi'ne başvurmam bu bölümde Türkçe ve Türk Kültürü okutacak bir eleman arandığı zamana rastlar. Bu bölüm 1993'te ad değiştirerek "Central Eurasian Studies" (Merkezi Avrasya Çalışmaları) adını aldı. 1964'te Denis Sinor'un bölüm başkanı olmasıyla departmanda başka Türk dilleri de okutulmaya başlandı. Prof. Denis Sinor, Macar asıllı bir göçmen. Savaşta Macaristan'ın Naziler tarafından işgalini yaşamış, sonra İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde okutmanlık yapmış. Bölümün gelişmesi onun başkanlığında oldu. Çok iyi bir idareci olan Denis Sinor 2011 yılında vefat etti. Denis Sinor, Macarların çoğu gibi Türkleri sevmezdi. Verdiği derslerden biri "Barbarlar" başlığını taşır. Barbarlar Asya'da yaşayan Türklerdi.

Bloomington'da bir otele indim ve üniversiteye giderek Sinor'u ziyaret ettim. Hemen College of Arts and Sciences başkanından randevu aldı. Onunla da görüştükten bir gün sonra Denis Sinor beni almaya karar verdiklerini söyledi ve yıllık 9.500 dolar maaş teklif etti. O vakit maaş için pazarlık edilebileceğini bilmiyordum. Hoş, bilsem de pazarlık gücüm yoktu. Bunun yarısını da teklif etse kabul edecektim. Berkeley'deki işim geçiciydi. Vizemi her yıl uzatmam gerekiyordu. Indiana'daki pozisyon *tenure* almaya varacaktı; alırsam sürekli kalacaktık

Bloomington'da. *Tenure*, Indiana Üniversitesi'nde 7 yıl başarılı çalıştıktan sonra bağışlanan bir imtiyazdır. *Tenure* aldıktan sonra sizi işten çıkaramazlar.

Berkeley'e döndüm. Kullanılmış bir Mercedes otomobil almıştım. Bu eski arabanın tamirine verdiğim parayla bir yeni otomobil alabilirdim. Pılımızı pırtımızı arabanın üstüne sardık. Yola çıktık. Yolumuz bin kilometreden fazla. Ne cesaret! Al Allah delini, zapt eyle kulunu. Yolda yaman bir fırtınaya tutulduk. Amerika'nın tornado denen bu fırtınaları korkunçtur. Evleri havaya uçurur, mahalleleri yerle bir eder. Arabanın üzerinden bavullarımız uçtu. Arabamızın havaya uçmamış olduğuna şükrettik. Bir motele zor bela başımızı soktuk. Sora sora Bloominton'a yaklaştık derken meğer bir de Bloomington Illinois varmış. Bizim gideceğimiz yer Bloomington Indiana imiş. Biz yanlışlıkla ötekine yönelmişiz, geri döndük. Nihayet Bloomington Indiana'yı bulduk. Birkaç gün bir otelde kaldıktan sonra üniversite evlerinden birinde taşındık. Üniversitenin acil durumlar için ucuz fiyatla kiraya verdiği evleri vardır. Yeni gelen hocalar, ev bulup yerleşene kadar üç yıl bu evlerde kalabilirler. Biz de böylece Bloomington'a yerleştik.

Evimize eşya lazım, otomobiliniz olmazsa işinize gidemezsiniz. Bir araba lazım. Bizim eski Mercedes artık iyice nazlandı. Kış günü bizi yolun ortasında bırakır, sabahın soğuğunda çalışmaz. Bir Dodge Dart satın aldık. Türkiye'de bir taşıt yazımız *kurbanda koç, arabada doç* diyor. Satıcı Güney Amerikalı bir adam. Ertesi sabah gelip evimizin kapısını çaldı. Dün tanıştığımız bir satıcının gelip bizi bulmasına biraz şaşırmadık değil. Herhalde dedik, satışta bir evrak eksikliği filan vardır. Yokmuş. Adam bizden borç istemeye gelmiş. Annesi hastanedeymiş, sağlık hizmetini

ödeyemiyorlarmış. Bizden 300 dolar borç istiyormuş. Bir ay sonra ödeyecekmiş. Amerika'da böyle şey olmaz. Dün tanıştığınız bir satıcı gelip sizden borç istemez. Adam bizim de kendisi gibi garip olduğumuza güvenmiş olacak. Borç vermekte tereddüt ettik. Sonra verdik. Dört gözle ay başını bekliyoruz, adam parayı getirecek mi diye. Para pek önemli değil, ama ilk günden insanlara güvenimiz sarsılacak. Bu satıcı ilk ay borcunu ödeyemedi, geldi bizden özür diledi. Ama ikinci ay borcunu ödedi. Biz de geniş bir nefes aldık.

Üniversite evinde üç yıl yaşadıktan sonra güzel, bahçe içinde, iki katlı bir ev satın aldık. Amerika'da sağlam bir işiniz varsa ev almak sorun değildir. Ev alacaklara banka bir uzman gönderir ve gelirinizin evin *mortgage*'ını ödemeye yetip yetmeyeceğini kontrol eder. Parayı ondan sonra verir. Siz bunu ay ay kira verir gibi 15-20 senede ödersiniz. Elbet iyi bir faiz de vereceksiniz. İkiz kızlarım ilkokula burada başladı. Amerika'da okullar birbirine benzemez. İlkokul vardır, çok iyidir, öğretmenleri seçmedir. İlkokul da vardır kenar mahallededir, iyi değildir, öğrenciler de okul da yoksuldur. Şehirler okullara göre bölgelere ayrılmıştır. Filan okula ancak belli mahallelerde oturan insanların çocukları gidebilir. Üniversitemizin çok seçkin bir ilkokulu vardı, bu okula üniversite öğretim elemanlarının ve çalışanlarının çocukları gidebiliyordu. Bu okulun programı öbür ilkokullara benzemiyordu. Daha ilkokulda yabancı dil, müzik ve sanat eğitimi veriliyordu. Çocuklarım Fransızcaya bu okulda başladılar. Aynı zamanda çok tatlı bir emekli felsefe profesöründen özel Fransızca dersi aldılar. Yıllar sonra bir değişim programından faydalanarak Fransa'ya gittiler, orada bir yıl kaldılar. Aslı da Nesli de iyi Fransızca konuşur.

Bir gün kızım Aslı okuldan pek heyecanla döndü. Öğretmeni sınıfa bir kuzu getirmiş. Biz bunu öğrenince çok şaşırdık. Kuzunun altını değiştirmek, sütünü içirmek öğrenciler için bir imtiyaz olmuş. Öğrencilerin okulu sevmesinde bu kuzu çok önemli bir iş gördü. Kimse de buna itiraz etmedi. Ancak Bloomington halkı bu okula ısınamadı. Kıskandı. Neden okulun bu kadar iyi programları vardı? Neden kendi okullarında, söz gelimi yabancı dil okutulmuyordu. Baskı arttı. Nihayet bu okul kapatıldı.

Indiana Üniversitesi'nde 1997 yılına kadar görev yaptım. Asistan profesörlükten associate profesörlüğe terfi ettim. Türkçe programını kurdum ve geliştirdim, üniversitede bir Türk Folkloru Arşivi kurdum, bir yayın serisi başlattım ve 20 cilt İngilizce kitap yayımladım. Yayın listesi anılarımın sonundadır. Bölümde geliştirdiğim Türkçe programına direktör oldum. Full profesör oldum. Amerikan Folklor Cemiyeti'ne fellow (şeref üyesi gibi bir unvan) seçildim. 1997 yılında emeritus profesör olarak emekli oldum. Emeritus seçkin emeklilere verilen bir unvandır. Her emekli bu unvanı alamaz.

Bu uzun yılların bazı önemli olaylarını anlatacağım...

Vietnam Savaşı'ndan görüntüler, film seyreder gibi savaş seyrediyoruz

Benim Indiana Üniversitesi'ne geldiğim 1965 yılı, Amerika-Vietnam savaşının en kanlı ve yoğun günleriydi. Bu savaştan bende, savaşın kanlı görüntüleri kadar Amerikan halkının savaşa son vermek için yiğit davranışları da kaldı. Vietnam savaşını Amerikalılar gibi biz de evimizde görerek ve duyarak yaşadık. Teknolojinin bu kadar geliş-

tiği devirde uzaklık ve gizlilik diye bir şey kalmıyor artık. Savaş bizim için ve Amerikalılar için bir filim halini aldı. Savaş değil sanki film seyrettik.

Vietnam'da iki taraf vardı. Biri dünyanın en gelişmiş silahlarıyla donanmış 500.000 Amerikan askeri, öte yanda evini, toprağını ve avuç kadar bahçesini korumak isteyen ufacık, küçücük, hepsi birbirine benzeyen, çıplak ayaklı bir avuç direnişçi, Vietkong güçleri. Ellerinde doğru dürüst silah yok. Ama akla hayale gelmeyen usullerle savaşı sürdürüyor. Bataklıklara zehirli yılanlar salıyor veya iğnesi adam öldüren arılar atıyorlar Amerikan askerlerine. Bu savaşta hayalimde yer eden iki sahne var: İşbirlikçi hükümetten bir polis direnişçilerden ufak tefek bir askeri karşısına almış, askerin elleri arkasından bağlı. Polisin elinde bir tabanca, adamın alnına dayamış. Aralarında on santim ya var ya yok. İkisi de ufak tefek, çocuk sanıyorsunuz. Polis tetiği çekiyor. Milyonlarca Amerikalının gözü önünde bu küçük adam düşüyor. Ama düşen küçük adam herkesin gözünde birden büyüyor, devleşiyor. Asıl küçülen tabancalı polis oluyor. Mideniz bulanarak seyrediyorsunuz. Adam kapınızın önünde vurulmuş gibi.

Bir başka gün genç bir savaş karşıtı Amerikalı Pentagon'un önünde üzerine benzin dökerek kendini yakıyor. Aynı yıl Detroit'te bir kadın da savaşa hayır diyerek, kendini yaktı ve öldü. Yalnız bu kadın yanmadı, milyonlarca Amerikalının yüreği de beraber yandı. Bizim çok iyi tanıdığımız Boksör Muhammed Ali "Ben adam öldüremem" diyerek savaşa gitmeyi reddetti ve elinden şampiyonluk alındı. Amerika'da Quaker adı verilen bir tarikat vardır. Bunlar savaş karşıtı olarak kabul edildikleri için hiçbir savaşa gitmezler. Vietnam savaşının en kanlı

günlerinde bu tarikat üyeleri bir vapura ilaç, sargı bezi ve yiyecek yüklediler. Amerikan savaş gemilerinin arasından geçerek, Vietnam'da Vietkong kuvvetlerine verdiler. Bunların cesareti kadar, Amerikan savaş gemilerinin bunları engellememiş olması bizi hayrette bırakmıştı. Amerikan demokrasisinin tatlı bir tarafıdır bu. Protestolar devam etti. Beyaz Saray'a davet edilen yazarlardan bir kısmı Başkan Johnson'un davetini reddettiler. Her gün on binlerce insan "L. B. Jey how many children did you kill today" (Başkan Lyndon B. Johnson, bugün kaç çocuk öldürdün) diye kafiyeli türkülerle sokaklara döküldüler ve sonunda Johnson istifa etti. Ve biz Amerikan halkının bu korkusuz ve yiğit davranışını hayranlıkla izledik. Sonunda Vietkong'un küçük askerleri koca Amerikan ordusunu bozguna uğrattı. Ordu Vietnam'da 55 bin ölü bırakarak palas pandıras kaçtı.

Indiana Üniversitesi'ne dönelim. Bilimsel çalışmalarıma geçmeden evvel yayın serimizi (Indiana University Turkish Studies Publication Series) nasıl başlattığımı anlatmalıyım. 1973 yılı olacak. Türkiye'de Birinci Uluslararası Folklor Kongresi toplanıyor. Bana da davetiye geldi. Kabul ettim ve tebliğimi gönderdim, öbür katılımcıların tebliğleriyle beraber kabul edildi. Ve özetler bir kitapta yayımlandı. Bana kongrenin programı ile beraber kültür bakanının kokteyl ve yemek davetiyeleri, İstanbul'da kalacağım otelin adresi filan bildirildi. Biletimi alıp İstanbul'a geldim ve bize ayrılan otele gittim. Kapıda Bakanlığın bir masası var. Gelenlere yardımcı oluyorlar. Kim olduğumu ve elimdeki bakanlık belgelerini gösterdim. İlgili memur benim adımı davetliler listesinde uzun zaman aradı ve bulamadı. Sonra aralarında bir fısıltı başladı. Bir

zaman bekledikten sonra bana bildirildi ki adım davetliler listesinden çıkarılmış. İtiraz ettim. Bunun siyasi bir nedeni yokmuş, yol paraları yetmemiş de onun için. Etrafta o vakit yeni türeyen ülkücüler dolaşıp duruyor. Korktum, daha fazla üstelemedim. Sonra öğrendim ki Hocam Pertev Naili Boratav'a da benim gibi evvela Paris'e davetiye gönderilmiş, sonra adının çıkarıldığı kendisine bildirilmiş. Hoca kongreye gelmemiş. Bana da Indiana Üniversitesi'ne bildirmişler, ama ben telgrafı almadan Türkiye'ye hareket etmişim. Karşılaştığım bu acayip durumu, Indiana Üniversitesi'ndeki bölüm başkanımız Prof. Denis Sinor'a bir telgrafla bildirdim.

Olay şuydu: Bize davetiyeler gönderilince Ecevit başbakandı ve Kültür Müsteşarı Bozkurt Güvenç'le adeta Amerika'dan gelecek davetlilerin listesini beraber hazırlamıştık. Bu arada hükümet değişmiş, Süleyman Demirel başbakan olmuş. Kültür Bakanlığı Müsteşarlığına Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde doçent olan ve beni koridorda görse yolunu değiştiren Emin Bilgiç getirilmiş. Onun kişisel emriyle Boratav Hoca ve ben kongre listesinden çıkarılmışız. Oysa davetlilerin çoğu, Balkanlar ve Macaristan, Polonya, Rusya gibi o vakit komünist olan memleketlerden geliyordu.

Kongre toplanınca kıyametler kopmuş. Delegelerin bir kısmı bakanın bu kararını protesto için tebliğlerini çekmişler. Sorular sorulmuş, bizim listeden çıkarılmamız kınanmış, Cengiz Bektaş açacağı bir sergiyi kapatmış. Ertesi gün gazeteler ilk sayfada büyük başlıklarla bu olayı rezalet olarak nitelemişler. Nasıl olur da dünyaca tanınmış iki folklorcu hem davet edilir, hem de kongreden çıkarılırdı. Bu arada Denis Sinor'dan Cum-

hurbaşkanı Korutürk'e bir telgraf gelmiş: "Prof. İlhan Başgöz, kongrede yalnız kendisini değil bölümümüzü ve Indiana Üniversitesi'ni temsil ediyordu. Duyduğuma göre Başgöz'ün söz hakkı elinden alınmış. Bilim geleneğine ve insan haklarına ağır bir darbe olan bu karara lütfen müdahale ediniz ve Başgöz'ün kongrede temsilini sağlayınız." Korutürk, bu telgrafı Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş, bakanlık araya girmiş, ama Kültür Bakanlığı Müsteşarı Emin Bilgiç direnmiş. Çünkü Süleyman Demirel ancak bu müsteşarın kardeşi olan Sadettin Bilgiç'in (adı aklımda yanlış kalmış olabilir) bir iki milletvekilli küçük bir partisinin desteği ile hükümet kurabilmiş. Ben bu olaydan sonra Kültür Bakanlığı'nı mahkemeye verdim. Danıştay cesur bir karar vererek bu kararı aldıran Kültür Müsteşarı Emin Bilgiç'i benim yol giderlerimi ödemeye mahkûm etti.

Dışişleri Bakanlığı Kültür Dairesi Genel Müdürü Büyükelçi Semih Günver beni bakanlığa davet etti. Üzüntüsünü belirtti ve bana "İlhan Bey, sizi Paris'e gönderelim bizim hesabımıza 15 gün dinlenin," dedi. Kabul etmedim ve bana yapılacak masrafı Indiana Üniversitesi Türkçe programına göndermesini rica ettim.

Olayın çirkinliğini öğrenen Rahmetli Bülent Ecevit beni evine davet etti. Bu kibar ve dürüst devlet adamı bana kendi elleriyle çay ikram etti ve dedi ki "Sayın Başgöz, bu bağnaz adamları siz daha iyi bilirsiniz, lütfen kırılmayın." O vakit *Özgür İnsan* adında bir dergi yayımlıyordu. Benden dergisine yazı rica etti. Ben de derginin genel yayın yönetmeni olan değerli yazar Erhan Bener'e birkaç yazı gönderdim. Bülent Bey'le tanışıklığımız böyle başladı ve devam etti.

Bu olaydan sonra ben memleketime küsmedim, ama Pertev Hoca küstü. Uzun zaman hiçbir resmi toplantı için memleketine gelmedi. Hocanın küskünlüğünü Kültür Bakanlığı Müsteşarı Emre Kongar'ın Hoca'ya verdiği Üstün Hizmet Ödülü yumuşattı. Sonra Truva Kültür ve Turizm Derneği de bir ödül verince Pertev Hoca Türkiye'ye gelme kararı verdi. Hoca ödülü almak için İstanbul'a gelmiş ve dernek başkanı değerli adaşım İlhan Gülek'in söylediğine göre Hoca ödülü almak için kürsüye çıkmış, yumruğunu kaldırarak bir komünist selamı vermiş ve "Merhaba Yoldaşlar!" demiş. Çok gülmüştüm bu şakaya.

Dışişleri Bakanlığımız, zaman zaman Amerika'daki Türkçe bölümlerine para yardımı yapardı. Ertesi yıl Indiana Üniversitesi'ne 2.500 dolar para geldi. Bu yardım birkaç yıl devam etti. Bizim Turkish Studies Publication Series yayına böyle başladı. İlk kitabımız bu gelen parayla yayımlandı.[17] Bu seriyi, Amerika'da yerleşen Türklerden her yıl 100 dolar bağış alarak devam ettirdim. Ben emekli olunca seride 20 İngilizce kitap yayımlanmıştı. Değil kişiler, dünyanın hiçbir hükümeti Amerika'da böyle bir seri yayımlayamamıştır.

Sonra Emre Kongar kültür müsteşarı oldu ve Bloomington'a geldi

1993 yılı olacak... Indiana Üniversitesi'nde bir halk sanatı kongresi topladık. Toplantının bütün yükü Prof. Henry Glassie'nin omuzlarındaydı. Gerekli parayı o sağ-

17 *Studies in Turkish Folklore in Honor of Pertev N. Boratav*, ed. by İlhan Başgöz and Mark Glazer, Indiana University Turkish Studies 1, 1978.

ladı, Kütahya'dan çini ustalarını getirtti... Emre Kongar Kültür Bakanlığı Müsteşarıydı. Davetlimiz olarak geldi, Kongar'ı evimde konuk ettim. *Ben Müsteşarken* adlı kitabında Sayın Kongar, evimde kaldığı günlerden uzun uzun bahseder. Ben kısa keseceğim. Şu kadarını söyleyeyim, Emre Kongar bu ziyaretinde Indiana Üniversitesi'ni fethetti. Kongremizi üniversitenin başkan yardımcısı Gross Louis'le beraber Emre Kongar birer konuşmayla açtılar. Kongar kendine dehşetli güvenen bir idareci. Yabancı bir dil konuştuğu halde derhal sahneye hâkim oluyor ve dinleyiciyi avucunun içine alıyor. Konuşmasının rahatlığıyla herkes gibi beni de hayran bıraktı.

Indiana Üniversitesi'nde ikinci başarım, orada bir Türk Folkloru Arşivi kurmam oldu. Bu arşivin temeli daha ben Türkiye'deyken atılmıştı. 1943 yılında ben daha Dil Tarih'te öğrenciyken Kars'a bir derleme gezisine gitmiştik. Pertev Hoca, bir asker öğrenci olan Özdemir Sarıca ve ben. Kars'ta lisede konuk edildikti. Yukarda adını andığım Müdür Ekrem Üçyiğit'le orada tanışmıştık. Orda kaldığımız yirmi gün boyunca her gün âşıklarla buluşuyor ve çalakalem onların hikâyelerini, şiirlerini yazıyorduk. Kars'tan sonra, Kızılçakçak Köyü'ne gittik. Rus hududuna yakın bir köydü. Geceleri Rus bekleme kulelerinin ışıkları görünüyordu. Dünya savaşı bitmek üzereydi, Ruslar Türkiye'ye hücum eder diye bütün köprülere dinamit lokumları yerleştirilmiş; bir tehlike anında köprüler atılacakmış. Orada benim Hamdi Alper adlı bir akrabam var, levazım subayı. Ona konuk olduk. Her istediğimiz âşığı, Hamdi Ağabey davet ediyor, biz de onlardan hikâyeler, türküler, masallar ve atasözleri derliyorduk. Ben çok zayıftım, bir deri bir kemik.. Hamdi Ağabey'in tavukları vardı.

Ve ben her sabah 5-6 taze yumurta içiyordum. Hayatımda ilk defa kilo aldım. Hamdi Ağabey bir gün beni kenara çekti, "İlhancığım, kavakta nar biter mi derlerse kafam kadar diyeceksin." Pertev Hoca'nın dedikodusu elbet ona ulaştırılmıştı. Bana nasihat ediyordu. Bu gezilerden derlediğimiz malzemeyle Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bir arşiv oluşmaya başlamıştık (Bu arşiv için benim ve Pertev Hoca'nın yazıları *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi* dergisinde bulunabilir). Arşiv, fakülteyi bitirip yurdun dört yanına öğretmen olarak dağılan arkadaşlarımızın gönderdiği malzemeyle zenginleşiyordu. Pertev Hoca Dil-Tarih'ten ayrılınca bu arşivin bir kısmını yanında götürdü. Bir kısmını da ben aldım. Daha sonra hapislik, sürgün filan derken arşiv büyüyemedi. Ama ben 1949 yılında filan bir ses makinesi temin ettim. Tesadüfler şöyle gelişti:

Ankara'dayım. İkiz kızlarım doğmuş. İşsizim, elde avuçta para yok. Orhan Veli diyeni, "Cep delik cepken delik." Bir gün Suat Taşer beni buldu. Onunla bir ara Vakıflar Bankası'na program hazırlamıştık. Solcu tanınırdı. Şairdi, "Deli Dumrul" konusunda galiba bir oyun da yazmıştı. Sesi ve diksiyonu fevkalade iyiydi, Suat Kıbrıs Radyosu'na kendisinin yazdığı ve okuduğu *Binbir Gece Hikâyeleri* gönderirmiş. Kıbrıs o vakit İngilizlerin idaresinde. Hikâyeler uzayınca usanmış, bana "İlhan bunları sen yaz ben okuyayım, gelen parayı paylaşalım" dedi. Bundan daha güzel teklif olur mu? Ben başladım yazmaya. Adı üstünde binbir gece. Bir zaman devam ettim. Her program için İngilizler pound olarak iyi para veriyorlar. Gelen parayla bebelerime Almanya'dan mama getirttim. Bir de Grundig marka ses makinesi. Hantal, ağır bir şey. Bunları o vakit Almanya'da yaşayan, eşim Bedia'nın kar-

deşi Uğur göndermişti. Makine geldi ama bunlara teyp, yani ses şeridi lazım; o da pahalı. Pertev Hoca yardım etti. Ankara'da Fransız Kültür Heyeti Başkanı Prof. Bauneau idi. Bana 30 kadar ses şeridi verdi. Kullanılmışlardı, ama gene de bir hazineydi benim için. Derlemelerimi ondan sonra ses makinesiyle yapmaya başladım.

İlkin Karagöz'ün son temsilcilerinden Hayali Küçük Ali'nin bildiği Karagöz oyunlarını teybe aldım. Bunları Milli Kütüphane'nin değerli müdürü Sami Özerdim Milli Kütüphane için satın aldı. İyi para verdi bize, Küçük Ali ile paylaştık. Böylece elime para geçer oldu. Milli Kütüphane'deki folklor arşivi böyle kuruldu. Fransız Kültür heyetinden gelen eski şeritler de bugün kütüphanededir. Umarım çürümemişlerdir. Sonra Dursun Cevlani'nin hikâyelerini kaydettim. Daha sonra da Ardahan'ın Posof Köyü'nden değerli hikâyeci Sabit Mudami'yi Ankara'ya davet ettim. 15 gün kadar evimde kaldı, hastaydı. Ateş gibi yandığını söylüyordu. Rahmetli Doktor İrfan Titiz'e muayene ettirdim. Şeker hastalığı varmış. Mudami bunu öğrenince pek şaşırmıştı. "İlhan Bey biz şeker bulup yiyemiyoruz ki, neden şeker hastalığı olmuşuz?" diyordu. Bu büyük hikâyecinin bildiği halk hikâyelerinin hepsini kaydettim. Fırsat buldukça makinemi alıp adım adım Anadolu'yu dolaştım. Nerede hikâye, bilmece, masal, türkü bulursam hemen teybe alıyordum. Ankara, Akhisar, Sivas, Gemerek, Erzurum, Divriği folklor malzemeleri böylece benim ses makineme girdiler.

Divriği'de enteresan bir olay oldu. Doğudan Sivas'a dönüyorum. Divriği'de yol param bitti. Sivas'a tren param yok. Divriği'de daha evvel sözünü ettiğim Kemal Güçhan kaymakam. Beni oranın pek tanınmış türkücüsü

Nuri Üstünses'le tanıştırdı. Üstünses'in bütün türkülerini kaydetmiştim. Ses makinemi alıp kahveye vardım. "Size sanatçınız Nuri Üstünses'i dinleteceğim," deyip makineyi açtım, uzun zaman dinlediler. Ve dehşetli memnun oldular. O vakit kahveciyi çağırıp eline bir tabak verdim. "Haydi bakalım, parsa topla, bedava dinlemek olmaz," dedim. Epey bir para toplandı. Onunla Sivas'a dönerken Koyuncu Köyü'nde çok dikkate değer bir toprak reformu olayını öğrendim... 1950'den evvel köyün en verimli toprakları CHP'yi destekleyen ağaların elindeymiş. Onlar İstanbul'da, Ankara'da oturur, topraklarını köylüye ya kiraya verirler veya köylüleri yarıcı olarak çalıştırırlarmış. Bu ağaların elinde tarlaların tapuları da yokmuş, belki Ermenilerden kalmış araziymiş. 1950'de Demokrat Parti iktidara gelir gelmez, köylü bir sabah ellerine urganlar ve kâğıt kalem alarak tarlaları bölüşmüşler. Herkesin tarlası olmuş. Taşlar dikerek sınırları çizmişler. Bir çeşit kadastro... Ağalara da haber salmışlar "Eğer gelirseniz sizi öldürürüz," diye. İktidarın desteğini kaybeden ağalar elbet köye bir daha gelememiş. Ben bu köyden bir de halk hikâyesi derledim.

Derlenen bütün malzemeyi Amerika'ya götürdüm. Daha sonra Amerika'dan Türkiye ve Ortadoğu'da yaptığım seyahatlerde derlediğim malzeme de bunlara eklendi. Artık daha hassas ve küçük bir ses makinesi ve bol parayla seyahat edebiliyordum. Amerika'da Indiana Üniversitesi'nde Traditional Folklore Archive'in içinde bir Turkish Folklor Archive kurdum. Bu arşivde büyük hikâyeci Âşık Sabit Müdami'nin bütün hikâyeleri ses şeritlerinde, Türkiye'nin dört bucağından derlenen türküler, Alevi semahları, Karagözcü Hayali Küçük Ali'nin bütün

Karagöz oyunları ve daha bir hayli folklor malzemesi bulunuyor. Bunlar özel ısılı bir yerde korunuyor. Arşiv kurulduktan 50 yıl sonra orada babalarının, dedelerinin sesinin bulunduğunu haber alanlar benden bu sesleri rica etmeye başladılar. Murat Çobanlar'a babası Gülistan Çobanlar'ın sazının sesini ve Kars türkülerini gönderdim. Aşkale'den Aziz Dede'nin sesini torununa gönderdim ve bana çok dua etti. Zaman geçtikçe bu arşivin kültür değeri artıyor.

Türk Kültürü Araştırmaları için vakıf

Ben emekli olmadan kısa bir zaman evvel Indiana Üniversitesi'nde çok önemli bir gelişmeye imza atıldı. Amerika'daki bütün öteki üniversiteler gibi Indiana Üniversitesi de vakıf kürsüler kurulmasını destekleyen bir politika izlerdi. Vakıf kürsü şu demek. Bir insan, bir kuruluş veya bir yabancı hükümet, herhangi bir üniversiteye önemli bir para yatırarak bir vakıf kürsü kurabilir (*Endowed chair*). Bu parayı kişi veya hükümet yatırır. Diyelim ki, bir kişi veya hükümetimiz şöyle bir karar aldı: "Türk kültürünü geliştirmek ve okutmaya devam etmek için üniversitenize 5 milyon dolar bağışlıyorum. Bu parayla bir vakıf kürsü kurulacak, faiziyle öğrencilere burs verilecek, yayın yapılacak, Türk kültürü derslerinin okutulmasına devam edilecektir." Üniversite bu kürsüyü kurar. Bir profesör atar veya zaten varsa kürsü gelişerek devam eder, yayın yapılır... Ancak parayı yatıran kişi veya kurum kürsüye yapılacak tayinlere, kürsünün yapacağı yayınlara, okunacak derslere müdahale edemez. Bunlar üniversitece kararlaştırılır. 1995 yılında ben ayrılmadan iki yıl evvel Indiana Üniversitesi şöyle bir karar aldı: Herhangi bir ku-

ruluş veya hükümet Indiana Üniversitesi'nde vakıf kürsü kurulması için 1 milyon dolar yatırırsa bunun her yıl yüzde 5'ten faizi hesaplanacak; bu 50.000 dolar ediyor. Bu paraya üniversite her yıl 50.000 dolar da kendisi ilave edecek. Yani vakıf kürsü dünyanın sonuna kadar 100.000 dolar gelir sahibi olacak. Bu çok önemli bir karar idi. Washington Büyükelçiliğimize durumu bildirdim. Kararı Dışişleri Bakanlığı kanalıyla hükümetimize duyurduk. Bakanla, müsteşarla defalarca haberleştim, konuştum. Herkes bu yatırımı önemli buluyor, fakat bir türlü para gelmiyordu. Ankara'daki dostlarım bana dediler ki, "Karar verecek komitede Genelkurmay Başkanlığı'nın temsilcisi vardır, onun desteği sağlanırsa para kolayca çıkar." Birkaç yıl evvel Ankara'dayken, bir dostun kır eğlencesinde Hava Kuvvetleri Kumandanı Orgeneral Ahmet Çörekçi'yle tanışmıştım. Pek kibar, kumandanım diye kasılmayan, demokrat yapılı bir asker. Tuttum ona bir büyük kutu ile yayınlarımızı gönderdim ve bir de mektup ekledim. Yazdım ki, "Biz burada şu işleri yapıyoruz. Ben askeri tanırım, iyi bir projenin varlığına inanırlarsa o işi yapar veya yaptırır." Projeyi de izah ettim. Ve yardım etmesini istedim. Aradan iki hafta geçti. Bir gün Bloomington'daki evimde oturuyorum. Telefon çaldı, Ankara'dan arıyorlarmış. Hiç unutmadığım bir hanım sesi şöyle dedi: "Ben Teğmen Nazan, Çörekçi Paşa'nın yaveriyim. Paşam sizinle konuşacak." Sonra Çörekçi Paşa konuştu, kısaca "İlhan Bey, çalışmalarınızı takdirle karşıladık, Indiana Üniversitesi'ne bir milyon dolar verilecektir." Sevincim iki katlı olmuştu. Ben ordumuzda kadın subay olduğunu bilmiyordum, ilkin buna çok sevindim, sonra da gelen habere. Gerçekten bir hafta sonra Washington Büyükelçiliğimize bir milyon

dolar geldi. Ben de Indiana Üniversitesi'nin özel uçağıyla, kasıla kasıla Washington'a gittim. Büyükelçimiz güzel bir kokteylden sonra çeki verdi. Şimdi bu kürsünün adı I.U. Turkish Studies Endowed Chair'dir ve her yıl 100.000 dolar geliri vardır. Bu sayede Türk Kültürü çalışmalarının geleceği garanti edilmiş oldu. Çünkü bir kürsünün öğrenci sayısı azalırsa üniversite kürsüyü kapatabilir. Böyle bir vakıf geliriyle desteklenen çalışmalar artık kapanamaz. Şimdi öğrencim Prof. Kemal Silay bu kürsünün başkanıdır ve çalışmalara başarı ile devam etmektedir.

Yunan başbakanına 1 dolar veriyorum

Yunanistan'da EOKA'cı subaylar darbe yaptı. Kıbrıs'ta Türk köylerine hücumlar başladı, Güney Kıbrıs'taki Türk köylerinin halkı zulümden ve kırımdan kaçmaya başladılar. Türk köyleri boşalıyordu. Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, İngiliz bölgesine sığınarak hayatını kurtardı. Yunan başbakanı Papandreu'ydu. Amerikalıların yardımıyla o da kurtulup Amerika'ya geldi. Eşi Amerikalı olduğu için Amerikan gizli servisi darbeyi vaktinde haber vermişti. Üniversitemizde Papandreu'nun bir konuşma yapacağı duyuruldu. Dinlemeye ben de gittim. Papandreu Türkiye'yi kötüleyecek hiçbir şey söylemedi. Hatta Kıbrıs'ta barışçı bir çözüme taraftar olduğunu bile açıkladı. Sonunda da Amerika'da bir sürgün hükümeti kuracağını söyleyerek dinleyicilerden maddi, manevi yardım beklediğini söyledi. Konuşma bitince başka insanlarla beraber ben de yanına gittim. Kendimi tanıttım. Sıram gelince cebimden bir dolar çıkararak başbakana verdim ve dedim ki "Sayın Başkan, cebimde bozuk olarak sa-

dece bir dolar var. Bunu size veriyorum. İnanıyorum ki bu biricik doların sembolik bir anlamı var. Çünkü bu para bir Türk'ten geliyor." Herkesi birkaç dakikada klişe sözlerle başından savan başbakan benimle bir zaman konuştu. Kendisine tarihin ve coğrafyanın bizi dost olmaya mahkûm ettiğini söyledim. Ecevit başbakan'dı ve dış politikamızı Amerika'dan bağımsız kılmak için adımlar atıyordu. Haşhaş ekimini yasaklayan Amerikan kararını dinlememiş ve Afyon çevresinde haşhaş ekimini yeniden başlatmıştı. Papandreu olayı biliyordu ve Türkiye'nin bu kararını çok olumlu buluyordu, çünkü o yıllarda Yunanistan da Amerika'dan bağımsız karar alamıyordu.

Türk Kültür Dünyası Konferansları

Indiana Üniversitesi'nde iki Uluslararası Türk kültürü konferansı topladım ve bunun ne baş belası bir iş olduğunu öğrendim. İlkin para bulacaksınız. Çünkü davetlilerin yol parasını, 7 günlük otel giderlerini, yiyeceklerini ödemezseniz kimse kesesinden büyük paralar harcayarak Amerika'ya gelmez. Para için başvurduğum bütün vakıflar ve kurumlar kesenin ağzını açtı: Ford Foundation, The National Endowment for the Humanities, IREX ve üniversitemin katkılarıyla 50.000 dolar sağlandı. Sonra davetlileri seçmek sorun oldu. Dünyanın her tarafından seçkin bilim adamları bulacaksınız, adreslerine yazacaksınız. Kıskançlıkları körüklemeyeceksiniz, çünkü "Neden beni değil de ötekini davet ettiniz..." her zaman sorun oluyor. Davetlilerin geliş saatlerini tek tek kaydedeceksiniz, Indianapolis Havaalanı'nda karşılatacaksınız. Havaalanı ile Bloomington arası 60 mil, araç bulup

onları üniversiteye getirteceksiniz. Üniversitenin otel ve yatakhanelerinde yer bulacaksınız. İçlerinde yalnız yatmak isteyenler var. Bir odayı paylaşamazmış. Horlayanlar olurmuş...

Neyse bunları çözdük. Bir kısmı kaldıkları yerden konferans salonuna gelemiyorlar. Onlara taksi veya başka araçlar bulacaksınız. Üniversiteye gelirler, toplantı odalarını bulamazlar. 15 günlük uykusuzluktan sonra güçlüklerin üstesinden geldik. Konferans toplandı. Tebliğler okundu. Ama istekler bitmedi. Koca koca profesörlerden acayip istekler geldi. Biri konferanstan sonra Seattle'da yaşayan kızını görmeye gidecekmiş, yol parasını bizim ödememizi istiyor; ötekine üniversitesi yol parasını vermiş, ama bir de benden para istiyor. Elbet vermedik, darılanlar oldu. Ne yapalım o kadarcık kusur kadı kızında da olur dedik. İlk toplantıya katılanlar arasında İran Azerbaycanı'ndan Dr. Cevat Heyet, Türkiye'den Nermin Abadan Unat, İsveç'ten bir zaman Birleşmiş Milletler teşkilatının genel sekreterliğini yapmış olan Gunnar Jarring, Fransa'dan Madam Melikoff, Altan Gökalp, Prof. Bazin, Macaristan'dan George Hazai, İngiltere, İspanya, İtalya ve Sovyetler Birliği'nden adlarını hatırlamadığım profesörler vardı. Amerika'dan katılanlar arasında Tietze, Halasi Kun, Eberhard ve daha pek çok isim vardı. Konferansımızı üniversitemizin başkan yardımcısı Gross Louis açacaktı. Benden dinleyicileri memnun edecek kısa bir cümle istedi, bunu Türkçe söyleyecekti. Ben de Atatürk'ün çok değişik koşullarda söylediği, "Bir Türk dünyaya bedeldir" ifadesini verdim. Açılışta konuşmasını bitirirken, acemi ama tatlı bir Türkçeyle "Bir Türk dünyaya bedeldir" dedi ve dehşetli alkış aldı.

Bu konferansa biraz renk katması için, tanınmış orkestra şefimiz Gürer Aykal'ı ve piyanist İdil Biret'i davet etmiştim. Aykal'a bir orkestra bulmak gerekiyordu. Bizim müzik bölümümüzün güzel bir orkestrası vardır. Ama öyle her şefe teslim etmezler. Gürer Aykal'ın adını duyunca, "Tamam," dediler, "ona veririz." Gürer bir iki provadan sonra orkestrayı idare etti ve bu bir olay oldu. Bizim müzik okulu yalnız Amerika'nın değil, dünyanın en iyi birkaç okulundan biridir. Konser bitince bu Türk şefi uzun zaman ayakta alkışladılar. Aynı başarıyı İdil Biret de gösterdi ve performansını hayranlıklar uyandırarak bitirdi. Zülfü Livaneli'yi davet etmiştim. Son anda bir önemli engeli çıkmış, gelemedi.

Bu konferans pek başarılı bir halk dansları grubunu da ağırladı. Milwauki denen şehirde bir Türk folk dansları grubu varmış. Oyuncuların hepsi Amerikalı kız ve erkekler. Onlarla temas ettim, 15 kişiye gidiş dönüş uçak parası veremedim. Bir minibüsle gelmeyi kabul ettiler. Takdim ederken oyuncuların Amerikalı olduğunu söylemedim. Bana bunların Türkiye'nin hangi bölgesinden geldiğini soranlar oldu. O kadar başarılıydılar.

İkinci konferans çok kolay oldu. Üniversitede bir ofis kurulmuş, aldığınız paraların belli bir yüzdesini zaten binaların kullanımı, elektrik, su parası filan gibi şeyleri ileri sürerek alıyorlar. Meğer buna karşılık konferansları da düzenleyebiliyorlarmış. Siz isimleri veriyorsunuz, gerisini onlar yapıyor.

Indiana Üniversitesi'nde Bilimsel Çalışmaların

Indiana Üniversitesi'nde 1965 yılında asistan profesör olarak ders vermeye başladım. Bir insanın kendi başarıla-

rından söz etmesi kolay değil. Her zaman başarıyı abartmak tehlikesi vardır. Aslında bunu başkalarının yapması gerekir. Onlar da seni sevip sevmediklerine göre tarafsız olamıyorlar. Zaten yazacağım konuyu en iyi bilen benim, çünkü öz hayatımın parçası bunlar. Bu bilimsel çalışmaların her birinin çilesini çekmişim, geceler boyu uyumamışım, yazmışım beğenmemişim, yeniden yazmışım. Bir dergiye gönderirken endişe duymuşum, acaba yayımlanacak mı? Şunu hemen belirtmeliyim ki, ciddi dergilere gönderilen yazılarda kesinlikle hatır, gönül işe karışmaz. Yazı, konuyu bilen bir bilim adamına gönderilir. Kim olduğu açıklanmaz. Basılmayacaksa nedeni bildirilir ve reddedilir. Yazınızda bazı değişmeler istenmişse bunların neler olduğu size, değerlendirmeyi yapan insanın kaleminden çıktığı gibi gönderilir. Ama siz eleştiriyi yanıtlayabilirsiniz, istenen değişikliği yaparsınız veya yapmazsınız.

Ben elimden geldiğince tarafsız olmaya çalışarak Indiana Üniversitesi'nde çalıştığım 32 yılda yaptığım bilimsel çalışmaları anlatacağım. Ankara'da Pertev Boratav gibi değerli bir Hoca'dan folklor ve halk edebiyatı dersleri almıştım. Fakat bunlar Türk folkloru dersleriydi, karşılaştırmalar yoluyla uluslararası folklor ve halk edebiyatı çalışmalarına pek az değinirdik. Gerçi Hoca'nın yayınlarında bu yaklaşımın değerli örnekleri vardır. Ancak ağırlık Türk folkloru üzerindeydi. Zaten hiçbir öğrenci iyi yabancı dil bilmezdi. Benim Fransızcam okuduğumu anlayacak kadar iyi idi. Dil-Tarih'teki Türkoloji Enstitüsü kitaplığında yabancı dillerle yazılmış birkaç kitap vardı. Bu kitaplar da Enstitü kurulurken alınmış, Atatürk ölünce desteği kaybolmuş ve tahsisat yokluğu araya girdiği için yeni kitaplar satın alınamamıştı. Fransız-

ca kitaplardan birinde okuduğum bir makaleyi örnek alarak "Düğün Türküleri mi, ağıt mı?" adlı bir makale yazmıştım. Bu makale daha ben Türkiye'den ayrılmadan Salim Şengil'in yayımladığı *Seçilmiş Hikâyeler* dergisinde basılmıştı. Ancak Amerika'daki folklor çalışmaları hakkında hiçbir fikrim yoktu. Bloomington'da hem Türkçe öğretiyordum, hem de zaman zaman Türk folkloru dersleri veriyordum. Orada her sömestr vermek istediğiniz dersi size sorarlar. İşe başladıktan kısa bir zaman sonra anladım ki, öğrenci üç beş kredi almak için dersinizi alıyor. Bunun için ders vermek zor olmuyordu. Bir defa öğrenci sayısı azdı. Sonra folklorumuzu öğrenmek için öğrencilerde ciddi bir istek yoktu. Kimi üç kredi almak için geliyor, kimi Türkçe öğrenip bir hükümet dairesinde iş bekliyor, kimi kızlar da sevgilileri Türk olduğu için dersimi alıyordu. Türk kültürü üzerinde derinleşmek için bir istek yoktu. Türk folkloru üzerinde çalışmak için Türkçeyi iyi bilmek gerek. Ama iyi not verirseniz sorun çıkmaz. Bu nedenle ders verdiğim konuları çeşitlendirdim. Türkiye'de eğitim, Türkiye'de siyasi partiler ve politika ve Türk edebiyatı gibi dersler vermeye başladım.

Amerikan üniversitelerinde eğitim, hocanın konuşmasına ve ders anlatmasına dayalı değildir. Hoca okunacak makale ve kitapları bir araya getirir, öğrenci onları okumak zorundadır. Türk halk edebiyatı üzerine hiçbir İngilizce yayın yoktu. İngiltere'de basılmış, bir Nasreddin Hoca fıkraları bir de *Journal Of American Folklore*'da çıkmış beş Bektaşi fıkrası vardı. Bunu, güneyde bir üniversitede çalışan bir bilim adamı, İngilizce bilen bir Türk öğrenciden derlemiş, hiçbir yorum katmadan yayımlamıştı. Yani iş başa düşüyordu. Bunun başka bir güçlüğü

de vardı. 1960'lı yıllardan beri Amerika'da folklor metinleri yayımlamak modası artık tarihe karışmıştı. Çünkü Amerika'da ve Avrupa'da özellikle İskandinav memleketlerinde on binlerce sayfalık metinler toplanmış, arşivlenmiş, araştırma bekliyordu. Bu nedenle hiçbir dergi yeniden masal, türkü, bilmece metinleri yayımlamıyordu. Mutlaka yorum bekleniyordu. Yorum için de bir yandan teorik bilginiz olacak, bir yandan da yorumunuzu sosyoloji ve psikoloji gibi sosyal bilimlerden birine dayanarak yapacaktınız. Ben ne sosyoloji, ne psikoloji okumuştum, ne de bu konularda bilgim vardı. 1960'larda moda yaklaşım, içerik (*contextual*) ve işlev (*functioal*) analizleriydi. Benim bunlardan haberim bile yoktu. Gerçi genel bilgim metnin sosyal çevre içinde analiz edilmesi merkezindeydi. Ama teoriyi bilmiyordum. Pertev Hoca'ya, Paris'e yazdım, "Hocam araştırma yaparken güçlük çekiyorum," dedim. Hoca şöyle cevap verdi: "İlhancığım, biz sosyoloji okumadık, antropoloji okumadık. Bizim yapacağımız namuslu bir işçiliktir. Metinleri dürüstçe toplayacağız, gerekli notlarla yayımlayacağız." Hocam haklıydı. Hint-Avrupa mitolojisi üzerindeki çalışmalarıyla tanınan George Dumezil'in bir sözü vardır. O diyor ki en sağlam teori on yıl yaşar, sonra yerini başka bir teoriye bırakır. Ama yolunca derlenip yayımlanan folklor metni her zaman yaşayacaktır. Doğru ama gel gör ki Amerika'da yorumsuz metin yayımlanmıyordu artık.

Yeni yorumlara, yeni teorilere önderlik eden önemli isimlerin hepsi ben varmadan birkaç yıl evvel Indiana Üniversitesi Folklor Enstitüsü'nden mezun olmuşlardı. Bunlar Alan Dundes, Dan Ben-Amos, Robert Georges gibi gençlerdi. Onların hocası ve Folklor Enstitümüzün

başkanı olan Richard Dorson bunlara *Young Turks* (Genç Türkler) diyordu. Bizim tarihimizde *Jeune Turques* adı verilen gruptan alınan bu isim, Amerika'da genç isyancılar anlamında her alanda kullanılır. Amerikalı folklor öğrencileri gibi ben de yavaş yavaş folklor teorilerini öğrenmeye başladım. O vakit gördüm ki elimdeki arşiv benim için yaman bir hazineymiş. Teoriye fazla ağırlık vermeden bu malzemeden yayınlar yapabilirdim. Amerikalı *Young Turk*'lerin elinde malzeme bolluğu yoktu. Bunlar pek akıllı bilim adamlarıydı. Birkaç masalı inceleyerek yaman bir teori ortaya koyabiliyorlardı. Sonradan öğrendim ki hiçbir teori bir kültürü tümden izaha yetmez. Teori, kültüre değişik bir açıdan bakmayı sağlıyor, o kadar. Elimde binlerce bilmece vardı. Bilmecelerimizin nerelerde ve niçin kullanıldığını da biliyordum. Türk bilmecelerinin fonksiyonu konusunda bir makale yazdım. Çalışmam Amerika'nın en önemli folklor dergisinde yayımlandı.[18] Bu dergi Amerikan Folklore Society'nin dergisidir. Pek ilgi çekti. İşin en güzel tarafı, Güney Amerika'da bir dergi bu makalenin İspanyolca tercümesini yayımlamak için müsaade istedi. İngilizce yayımlanan bir araştırmanın yabancı bir dile çevrilmesi önemli bir şeydir ve pek az folklorcuya nasip olur. Bölümde değerim birden yükseliverdi. Bunun ardından Berkeley'deyken yaptığım bir konuşmam da ben Indiana Üniversitesi'ndeyken *Asian Folklor Studies* adlı dergide yayımlandı. Konusu Şamanlıkla halk hikâyelerimiz arasındaki motifler benzerliğiydi.[19]

18 İlhan Başgöz, "The Functions of Turkish Riddles", *Journal of the Folklore Institute*, II/2, 1966, s.132-147.

19 İlhan Başgöz, "Dream Motif and Shamanistic Initiation", *Asian Folklore Studies*, 1, 1966, s.1-20.

Bunlar bana cesaret verdi. Daha Berkeley'deyken American Folklore Society'ye üye olmuştum. Bu cemiyet her yıl bir şehirde toplantı yapar, bütün üyeler davet edilir. Toplantıda herkes yeni çalışmalarını sunar, tartışmalar yapılır. Her üniversite, hocalarının bu toplantılara katılmasını teşvik eder, yol ve otel ücreti dahil bütün giderlerini karşılar. Ben de daha evvel yalnız dinleyici olarak katıldığım bu toplantılarda tebliğler sunmaya başladım. En büyük korkum böyle tebliğleri verirken dinleyici bulup bulamayacağımdı. Böyle toplantılarda herkes büyük yıldızların konuşmalarını dinlemeye gider. Sana birkaç Asyalı ve Afrikalı dinleyici ya gelir ya gelmez. İngilizceyi iyi bilmeyen bu garipler de bir iki soru sorarak kendilerini göstermek isterler ve konuşmadan sonra gelip size neler yaptıklarını anlatırlar. Bu konuşmalarımdan bir kısmı sonradan, yeni değişikliklerle, makale olarak yayımlandı, bir kısmını beğenmedim bir köşede kaldı. Böylece, Indiana Üniversitesi'nden, ısrarla Türk folkloru üzerinde konuşan bir insanın adı yavaş yavaş duyulmaya başladı. Demek ki Indiana Üniversitesi'nde bir Türk folklorcusu varmış. Bizim hakkında hiçbir şey bilmediğimiz bir kültürden tebliğler sunuyormuş: Mr. Bazgoz (İngilizcede ş ve ö harfleri olmadığı için adımı böyle telaffuz ediyorlardı). Bu ilgide elbet Amerikan'ın en eski ve önemli folklor enstitüsünde öğretim üyesi olmamın da etkisi vardı. İyi olmayan bir bilim adamı bu enstitüye alınmazdı.

1970'lerden sonra Amerikan folklor araştırmalarında *performance* (gösterim) yaklaşımı moda oldu. Kısaca folklor bir metin olarak değil, canlı bir gösterim olarak ele alınıyordu. Bu gösterime katılan dinleyici, geleneksel metin ve metni sunan sanatçı, yani masalcı, türkü söyleyen

veya dans eden kimse, gösterimin oluşumuna katkıda bulunuyordu. Bunlar incelenmeden metnin doğru anlaşılması mümkün değildi. Ben bu yaklaşımı çok doğru buldum. Sonraki çalışmalarımın hepsi bu yaklaşımdan etkilendi.

Türk bir tarih hocasının acayip hikâyesi

Indiana Üniversitesi'nde çalışıyorum. Ama yakın şehirlerdeki Türkler ve Türk dernekleriyle iyi ilişkiler içindeyim. Chicago'ya sık gidip geliyorum. Chicago'dan bir arkadaş bana yerel gazetelerin birinden bir haber gönderdi. Ankara'dan bir lise tarih öğretmeni gelmiş ve ilk işi bir kiliseye uğramak olmuş. Sonra da gazetelerin birine bir konuşma yapmış: "Ben Hıristiyan bir Türk'üm, Türkler din ayrımcılığı yaptıkları için bana çok kötü davranıyorlar, işimde çalışamaz oldum. Bunun için Amerika'ya geldim." Bu tarih öğretmenini isim olarak iyi tanıyordum. Ankara'da bir numaralı milliyetçiydi. Vatan millet Sakarya lafları ile mangalda kül bırakmazdı. Hamdullah Suphi Tanrıöver Romanya'da büyükelçi iken, Hıristiyan olan Gagauz Türklerinden Türkiye'ye bazı öğrenciler yollamıştı. Prof. Kemal Karpat bu öğrencilerden biridir. Adını söylemeyeceğim, soyadı galiba Çoban olan bu tarih öğretmeni de onlardan biri idi. Ankara'da bir liseye öğretmen olarak atanmak zor bir işti o yıllarda. Büyük torpil isterdi. Ama bu Çoban yolunu bulup Ankara'ya yerleşmişti. Sonra Chicago'da kendisiyle görüştüm. Beni tanıyordu, bana bir iltifat, bir iltifat... Efendim beni tanıyormuş, ne kadar akıllı imişim, bana komünist demişler ama o inanmamış filan. Sonra hikâyesini anlattı. Bu hoca kanser olmuş, boğaz kanseri; hemen müdahale edilmezse kanser

yayılacakmış. Ankara'da Amerikan Başkonsolosluğu'na giderek Hıristiyan olduğunu, Türkiye'de başına bela geleceğinden korktuğu için dinini sakladığını, Amerika'ya gitmek istediğini söylemiş. Amerika'da bir kilise ile de yazışmış. Vizesini alıp gelmiş. İlk işi ona vize sağlayan kiliseye gitmek olmuş. Buna yatacak yer sağlamışlar, bir de aylık bağlamışlar. Kanser tedavisi de yapılmış. Ama Amerika'da iyi bir iş bulmak, İngilizce bilmeyen insanlar için kolay olmaz. Bir zaman sonra memleket ve eş dost hasreti ağır basmış, Ankara'ya dönmüş. O beyanatı vermek zorunda kalmış. Yoksa Türkiye'yi çok severmiş, gerçek bir milliyetçiymiş. Benden gazetede çıkan haberi kimseye duyurmamamı rica etti. Bir zaman düşündüm, acaba haberi Dışişleri Baklanlığımıza bildireyim mi diye. Sonra vazgeçtim. Herhalde eski işine dönmüştür. Âşık Hüseyin'in bir dizesi vardır: "İnsan çeşit çeşit de yer damar damar." Belki bu garip de tedavisini yaptırmak olanağı bulamamıştır Türkiye'de.

Türkiye'den ayrıldıktan 7 yıl sonra, 1975'te ilk defa Türkiye'ye geldim. Bu seyahatim aynı zamanda bir araştırma için yapılıyordu. Üniversitem bunun için bana para vermişti. Elimde daha güzel ve küçük bir ses makinesiyle Posof'a, büyük hikâyeci Sabit Müdami'nin memleketine gittim. Niyetim halk hikâyesi anlatımına dinleyicinin etkisini elle tutulur bir örnekle bilim âlemine sunmaktı. Dinleyicinin, genel olarak folklorun, özel olarak da halk anlatısının biçimlenmesindeki rolü, gösterim kuramının 1960'larda ortaya çıkmasından önce de biliniyordu. Özellikle Türk destanları üzerinde çalışanlar, dinleyicinin anlatıma etkisini belirtmişlerdir. Yugoslavya'da destan anlatanlar, "Müslüman dinleyiciye, savaşın Müslümanlar

tarafından kazanıldığını anlatıyorlardı." Eğer dinleyici ilgilenmiyorsa, destan anlatıcı konuyu kısa kesiyordu. "Özbek ozanı *–bahşi–* okuduğu destanı dinleyicisinin talep ve tercihlerine göre değiştiriyordu; anlatıyı kısaltıp uzatabildiği gibi, destana bölümler ekleyebiliyor, genişletiyor veya kısaltabiliyordu. Aynı destanı bahşi, bir emirin sarayında farklı, köylünün önünde farklı anlatabiliyor, hatta yaşlı ve genç dinleyicilerin önünde aynı destanı değiştirerek okuyabiliyordu." Bu etkinin güzel örneklerinden birini Pertev Boratav belirtmişti. 1940 yılında Kilis'te, bir âşık, "Kerem ile Aslı" hikâyesini anlatıyormuş. Sona doğru, Kerem yanıp da ölmek üzereyken, dinleyiciler arasındaki bir *ağa*, kalkıp tabancasını çekmiş ve anlatıcı âşığa demiş ki: "Eğer Kerem'i öldürürsen, senin de yaşamana gerek yok, ben de seni öldüreceğim." Hayatının tehlikede olduğunu gören âşık, hikâyesinde değişiklik yapmış, geleneğe uyarak Kerem'i öldürdükten sonra, Hızır Aleyhisselam'ı getirip, Kerem'i yeniden canlandırmış. Kerem ile Aslı'yı evlendirip düğünlerini tutmuş. O zamandan beri, bu anlatıcıdan "Kerem'i yaşatan âşık" diye söz edilirmiş.

Posof'ta Âşık Sabit Müdami bir akşam "Öksüz Vezir" adlı hikâyesini bir esnaf kahvesinde anlattı. Gösterime altmış beş kişi gelmişti. Aralarında, küçük dükkân sahipleri, oduncular, çiftçiler, çıraklar vardı. Bunlar onun geleneksel dinleyicileriydi. Ertesi akşam, Müdami'ye aynı hikâyeyi öğretmenler sendikasının şube binasında yeniden anlattırdım. Sendika salonu, kahvehane gibi kent merkezinde değildi, kentin bir ucundaki yeni bir binadaydı. Kahvehaneden daha büyük olan salon, sadece kırk beş kişiden oluşan dinleyiciyle yarı yarıya doluydu. Salonun yarısı boştu. Öğretmenler, vali yardımcısı, bazı devlet dairelerinin müdürleri

ve memurları, kasaba doktoru, veteriner, kısacası kasabanın irili ufaklı devlet memurlarıydı bunlar. Halktan insanlarla pek az kaynaşan farklı bir toplumsal sınıfa aittiler.

Müdami'nin gösterimi iki akşamda da saat 7'de başladı; kahvehanede 11:45'te bitti, sendikada ise 10:30'da bitti. Yani ikinci anlatış birinciden bir saat 15 dakika kısa olmuştu. Sendika salonundaki ikinci gösterimde Müdami bazı giriş türkülerini söylemedi. Müdami elinden geleni yapsa da dinleyicisini coşturamadı, gösterime katamadı. O türkü söylerken veya hikâyeyi anlatırken, dinleyiciler aralarında konuşanlar veya salondan çıkıp gidenler oldu. Hikâye bittiğinde dinleyicilerden ancak yarısı salonda kalmıştı. Müdami'nin gösterimi kısa kesmesinin birincil nedeni dinleyicinin ilgisizliği olmuştu. İki anlatım karşılaştırıldığında görülecekti ki kahvehanedeki anlatıda, anlatıcı dinleyicisiyle daha iyi bir iletişim kurmuştur, çeşitli toplumsal ve siyasi meselelere ilişkin daha fazla konu dışı yorumlarda bulunmuştur, hikâyeyi geleneksel unsurlarla süslemek için daha fazla sözlü formül kullanmıştır, birinci anlatımda daha açık saçık ifadeler kullanmış, ikinci de bunları kullanmaktan çekinmiştir. Hikâyesini kahvehanede şakalarla süslemiş, dinleyiciyi daha çok güldürmüştür. Hikâyeyi daha fazla yerelleştirmiş, kendisini hikâye kahramanıyla daha kolayca özdeşleştirmiştir. İkinci gösterimdeyse Müdami, türküleri bile değiştirmiştir. Hikâyede türkülerin değiştirilmemesi gerekir. Kısacası, devlet memurları hikâye gösteriminin başlıca unsurlarını fazlasıyla etkilemiş, ancak hikâyenin ana konusu değişmeden kalmıştı.[20] Her iki anlatımı da teyple tespit ettim ve yukarı-

20 Her iki gösterimin İngilizce metinleri için bkz. Başgöz 1974: 142-202 ve 1998: 76-130.

daki yorumları American Folklore Society'nin bir toplantısında bildiri olarak sundum.

Konuşmam bitince dinleyiciler arasından orta yaşlı, değirmi aydınlık yüzlü, sakallı bir adam bana sordu: "Mr. Bazgoz, sen ne kadar önemli bir iş yaptığının farkında mısın?" Soru beni hem sevindirdi, hem tuhafıma gitti. Şaşırdım, kekeleyerek cevap verdim. "Farkında olmasam kalkıp taa Sovyet hududuna kadar gitmezdim herhalde, değil mi?" "Sizinle bir kahve içelim de biraz konuşalım" dedi bu sakallı adam. Bana soru soran meğer meşhur Alan Lomax imiş. Prof. Lomax önemli bir antropoloji enstitüsünün başındaymış. *Folk Song Style and Culture* adlı pek önemli bir kitap yayımlamış. Amerikan halk türkülerini ilk defa bilimsel olarak derleyenlerden biriymiş. Herkes ona yaklaşmak istermiş. Bütün gözler bana dikildi. Çıkıp bir kahve içtik. Bana çalışmalarımı sordu, kitaplar ve çalışmalar tavsiye etti. Bunların arasında Conrad Arensberg'in *Culture and Community* adlı bir kitabı da vardı. Bu kitabı Prof. Lomax pek önemli buluyordu. Lomax'ın benimle oturup kahve içmesi günün olayı oldu. Herkes beni sormuş. Bu ilgi yüzünden bir editör, benden konuşmamı istedi. Oysa kendisi konuşmamı dinlememişti. Ve hazırladığı bir kitapta konuşmam seksen sayfalık bir makale halinde yayımlandı.[21] İçinde tanınmış Amerikan folklor bilimcilerinin de makaleleri bulunan bu kitap yayımlandıktan sonra Kanada'da basılan bir dergi benim makalemi kitabın en iyi makalesi seçti.[22]

21 Dan Ben-Amos and Kenneth Golstein, *Folklore: Performance and Communication*, The Hague: Mouton 1975, s.142-220.

22 Bkz. Dimitri Segal "Folklore Text and Social Context", *Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature* Vol.1.no 258, 1970.

Kanada'da yayımlanan bu değerlendirme yazısı benim maaşımın artırılmasına neden oldu. Üniversiteye düşük bir maaşla başlamıştım. Gerçi her yıl normal bir zam almıştım ama yüksek maaşla başlayanların seviyesine bir türlü ulaşamıyordum. Makaleyi alıp üniversite rektörüne çıktım, bunu büyük bir başarı sayan rektör maaşıma iyi bir zam yaptı.

Ben batıdaki folklor çalışmalarını öğrendikten sonra elimin altında zengin bir arşiv olmasının, araştırmalarıma ve yayınlarıma çok faydası oldu. Robert Georges, Amerikan Folklor Kongrelerinin birinde kısa bir tebliğ sundu. Sonra bu tebliği yayımladı.[23] Robert Georges'un Yunanlı annesi ona fıkralar anlatırmış. Anlatımın arasında, zaman zaman kendinden bahseden eklemeler yaparmış. Diyelim fıkra bir adamı eleştiriyorsa anne dermiş ki "Ya o vakit işte böyle kötü adamlar varmış." Bu kısa makaleyi okuyunca birden ayıktım. Demek folklor araştırmalarında bu eklemelere *digression* veya *audience aside* diyorlarmış ve önemliymiş. Arşivime baktım. Hikâyecinin hikâyeye müdahalesi başlıklı an az 50 tane fiş var. Onları alt alta koyup kümeleyince, bunların nerelerde, niçin hikâyeye katıldığı ve dinleyicinin bunlara reaksiyonu anlaşılıyordu. Kolayca bir makale yazdım. Ve bu makale *Journal Of American Folklore*'da ilk sayfada, editörün pek methedici bir notu ile yayımlandı. Abartmadan söyleyebilirim ki bir hayli araştırıcı bu konuda çalışmalar yaparken, benim makalemin önemine işaret ettiler.[24]

23 Robert Georges, "Do Narrators Really Digress, a reconsideration of Audience Asides in Narrating", *Western Folklore* 40, 1983, s.245-252.

24 "Diggression in Oral Narrative: A Case Study in Oral Narrative by Turkish Romance Teller", *Journal of American Folklore* 99 (1986): 5-29. Daha sonra Turkish Folklore and Oral literature, Selected Essays of Ilhan Başgöz.ed.by Kemal Silay, 1998, s.231-249.

Bu geçitleri aştıktan sonra araştırma yapmak, kitap ve makale yayımlamak sadece zaman meselesi halini aldı. Yayın listemde görülecek olan kitaplar ve makalelerin bir kısmı Amerika'da İngilizce, bir kısmı memleketimde Türkçe yayımlandı.

Kanada Milli Müzesi (National Museum of Canada) büyük bir araştırma projesi hazırlamış. Kanada'da yaşayan bütün azınlıkların hayatını incelemek isteyen bir proje bu. Müze istemiş ki sosyal bilimler alanında çalışan bilim adamları gelsin, diyelim Kanada'da yaşayan Macarların hayatını, sorunlarını, hangi ekonomi alanında iş tuttuklarını, anayurtları ile ilişkilerini incelesin. Bu araştırmalar yayımlansın. Kanada'daki Türk azınlığı üzerinde çalışmak için de beni seçmişler; bana 1982 yılında bir araştırma bursu vererek iki ay Türkler arasında çalışmamı istediler. Kabul ettim ve Toronto'ya gittim. İlk işim Türk Kanada dostluk cemiyetiyle temas etmek oldu. Toronto'da eski bir dosta da rastladım Bu bana çok tatlı bir sürpriz oldu. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yıllarında yakından tanıdığım Nezihe Araz'ın kız kardeşi Vecihe Kanada'ya yerleşmişti. Eşiyle bir labaratuvar işletiyorlardı. Vecihe'nin evinde unutamadığım bir Nakşibendi ayini dinledim. Çağdaş müzik aletleriyle çalınan bu yorum şaşılacak derecede Afrika yerlilerinin danslarına benziyordu. Müthiş hareketli, mistik, yavaşlıktan eser bulunmayan ayini dinleyen gerçekten etkileniyor ve yerinde duramaz oluyordu. Söz yoktu ancak arada bir "ya Hakk, ya Muhammed" sözleri şimşek gibi parlıyor ve sizi başka dünyalara taşıyordu. O vakit, acaba dedim bizim Nakşibendi ve Mevlevi ayinleri Afrika danslarından mı etkilenmiş? Araştırılması gereken bir konudur bu.

Kanada'da üç Türk grubu ile tanıştım. Bunlardan biri işçilerdi. Özellikle 1960'dan sonra büyük sayıda göçe başlamışlar ve Kanada'nın sanayi bölgelerine yerleşmişlerdi. İkinci grup beyaz yakalı dediğimiz memur takımı idi. Üçüncü grup Kanada'da küçük işler kurmuş olan demirci, fırıncı, pastacı, berber gibi zanaat sahipleri idi. Bunlardan beyaz yakalılar Halkevi çevresinde toplanıyorlar, diğer iki gruba camiciler diyorlardı. Türk-Kanada Dostluk Cemiyeti'nin seçimlerinde hangi grup kazansa öteki çalışmalara katılmıyordu. Camiciler kazansa beyaz yakalılar çekiliyor, beyaz yakalılar kazansa camiciler çalışmaları boykot ediyordu.

Türklerin hepsi üç beş yıl çalışıp para kazandıktan sonra memlekete dönmek için geliyorlardı. Üç beş yıl sonra çocukları doğuyor, hele ilkokulu bitirsin sonra döneriz diyorlardı. İlkokul bitiyor, çocuk İngilizce öğreniyor, bu sefer çocuğun memlekette iletişim güçlüğü çekeceği düşünülüyordu. Bu sorunlara karşın memlekete dönen iki Türk tanıdım. Bunlardan biri fırıncı idi. Kanada'da çok güzel işi vardı, çok iyi para kazanıyordu. Fırınını kapatıp İstanbul'a gidiyor. Güzel bir fırın açıyor, ama rahat vermiyorlar adama. Belediye zabıtası gelip ekmek alıyor, parasını vermiyor. Polis geliyor evinin günlük ekmeğini beleş almak istiyor. Bizim fırıncı usanıp tekrar Kanada'ya dönüyor. İkinci vatandaş daha geleneksel... Bir Trabzonlu demirci. İki oğlu var. İkisi de çalışıyor. Kazandıkları parayı getirip babalarına veriyorlar. Böylece eve üç kazanç giriyor. Evde bir kazan kaynıyor. Her ay önemli bir miktar para birikiyor. Birkaç yılda bir Trabzon'dan bir daire satın alınıyor. Oğlanlardan biri Kanadalı bir kıza âşık oluyor, eve vaktinde gelmemeye başlıyor. Kızı sık sık yemeğe

çıkarıyor. Bazı geceler kızın evinde kalıyor. Demirci baba tehlikeyi seziyor. Aile birliği bozulacak, atlayıp Trabzon'a gidiyor. Bir genç kız alıp geliyor. Oğluna "Bu kızla evleneceksin da," diyor. Oğlan hık mık etse de babaya direnemiyor. Evleniyor. Ekonomik birlik devam ediyor. Eminim bu aile Türkiye'ye dönüp Trabzon'a yerleşmiştir.

Kanada'da Türk işçiler ve bu zanaatkârlar uyum sağlıyorlar. Kendi değerlerini koruyorlar. Ama beyaz yakalı memurlar ufak gelirleriyle kendilerini Türkiye'dekiler gibi efendi sayıyorlar, istiyorlar ki öteki gruplar bunlara saygı göstersin. İşçiler bile bunlardan daha çok kazandığı için kimse takmıyor bunları. Kanadalı olmaya ve yeni değerler edinmeye en hevesli olanlar bunlar. Kızları Kanadalı erkeklerle takılsın istiyorlar. Bir kısmı eski karısını boşuyor. Sıradan bir Kanadalı kadınla evleniyor. Kızları Kanadalı erkeklerle ilişkilerini iyi ayarlayamıyor. Kanada'da en çok bunalan ve güç sorunları olanlar bu beyaz yakalı efendilerdi.

Çalışmamı iki ayda tamamlayıp müzeye raporumu gönderdim. Bu çalışma yayımlandı.[25]

Amerika'daki çalışmalarımın en büyük mükâfatını 1983 yılında aldım. Yukarıda American Folklore Society'nin her yıl bir şehirde yıllık toplantısını yaptığını yazmıştım. Yıl 1983'tü, toplantı güneyde Nashville şehrinde yapılıyordu. Çalışmalar bitince son gün genel kurul toplanır, gelecek yıl için cemiyetin idarecileri seçilir ve o yıl kimlerin *fellow* seçildiği ilan edilir. *Fellow* bir nevi şeref üyesi demektir. Her yıl çalışmaları ile tanınan iki kişi *fellow* seçilir. Bu seçimde üç bin üyeyi temsil eden, daha

25 İlhan Başgöz, "Turks in the Canadian Social Mosaic", *North Nytt* 20, 1983, s. 63-78.

evvel seçilmiş *fellow*'lar oy verir ve son güne kadar sonuç gizli tutulur. İsimler açıklanmadan evvel adayın araştırmaları ve başarıları anlatılır, sonra seçimi kazananların adı açıklanır. Toplantıda derneğin sekreteri çıkıp dedi ki "Bu yıl *fellow* olmaya layık iki kişi bulamadık, ancak bir kişi seçtik. Size her zaman yapıldığı gibi adayın çalışmalarını anlatmayacağım. Çünkü onun alanında çalışan başka kimse yok, çalışmalarını anlatırken kim olduğunu bileceksiniz. Bunun için hemen adını söyleyeceğim. Bu yıl Indiana Üniversitesi'nden Prof. İlhan Başgöz *fellow* seçildi. Kendisini tebrik ediyorum." Bir alkıştır koptu. Beklemediğim bir şeydi bu. Yerimden kalktım, gözyaşlarımı tutamadım. Herhalde bir şeyler söyleyerek teşekkür ettim.

Sonra onur mükâfatları birbirini takip etti. Guggenheim bursu aldım. Bu Amerika'nın en önemli araştırma bursudur ve sadece seçkin bilim adamlarına ve sanatçılara verilir. Artık Amerika'da Türk folklorunu tanıtan bir bilim adamı vardı. Her önemli toplantıya davet edilir oldum. Sovyet Bilimler Akademisi beni Rusya'ya davet etti. Bu Rusya macerasını aşağıda anlatacağım.

Amerikan folklor çevrelerinde artık iyice tanınır oldum. Yazdıklarım en iyi folklor dergilerinde yayımlanıyor, mesleğimle ilgili olsun olmasın, Amerika'da veya Amerika dışında hemen hemen her bilimsel toplantıya davet ediliyordum. Bunlardan bende unutulmaz anılar bırakan bazılarından söz etmek istiyorum.

Norveç, Bergen'de Amerikan Folklor Cemiyeti'nin yıllık toplantısı yapılıyor. Toplantıyı tertipleyen üniversite, bize öğrenci yatakhanelerinde yer ayırtmış. Yatakhane üniversiteye en az 20 kilometre uzaklıkta, küçük bir oda, içinde bir karyola, küçük bir elbise dolabı filan. Ve

bizden bu odanın geceliğine 90 dolar istiyorlar. Tam bir vurgun. İlk gün gidip odayı gördükten sonra bir de şehir merkezini göreyim dedim. Şehir, toplantı yapılan yere çok yakın. Şehre indim dolaşıyorum. Bergen bir kıyı şehri, bir balıkhanesi var. Her sabah taze tutulan balıklar orada sandalların içinde satılıyor. Tıpkı İstanbul gibi. İşin güzel tarafı, balıkhanenin her tarafı çiçekçi dükkânları dolu, bir şirin yer. Gözüme bir pansiyon ilanı ilişti. Hemen varıp baktım. Balıkhaneye bakan bir otelde, büyücek bir oda, içinde mutfağı ve bir de banyosu var. Haftalık ücret 100 dolar. Hemen tuttum. Gidip üniversite yatakhanesindeki odamı boşalttığımı söyledim. Pansiyonda geçirdiğim ilk gecenin sabahında balık pazarına indim. Norveç'in somon balıkları meşhurdur. Bütün dünyada ve memleketimizde bu balıklar füme olarak satılır. Büyücek bir balık aldım, yanına bir hayli yeşillik. Arkadaşları akşam yemeğe davet ettim. Bayıldılar ziyafete. Burayı nasıl keşfettiğimi sordular. Türk aklı demedim elbet. Bergen'de meşhur folklorcu Alan Dundes'le bir resim çektirdik. Amerika'ya döndükten sonra bu resmi kendisine yolladım. Resmin arkasına da "Alan, benimle resim çektirdin, artık sen de meşhur oldun," diye yazdım. Çok gülmüş alınca.

Michigan'da Nasreddin Hoca'yla buluşuyorum

Indiana Üniversitesi'nde bölüm başkanımız olan Richard Dorson bir gün beni çağırdı, "İlhan, Michigan'da Oakland Üniversitesi'nde bazı fıkralar buldum. Bunları 1930'lu yıllarda Thelma James isimli bir kadın folklorcu, Ortadoğu'dan Amerika'ya gelen göçmenlerden derlemiş. Bunlar Mazurdine Joe adlı bir fıkra kahramanınınmış.

Kimdir bu Mazurdine Joe? Böyle bir fıkra kahramanı biliyor musun?" Serde gençlik var, atladım bizim eski Dodge dart arabaya. Bloomington'a gelince satın aldığım bu araba çok eskimişti. Ayaklarımı dayadığım yerler delinmişti. Ben de oraya ince tahtalar yerleştirmiştim. Arkadaşlara şaka yapardım, çok işe yarıyor bu delikler diye. Arabayı durdurmak isteyince ayaklarımı oralardan yere dayıyorum. Amerikalıların bir araba sevdası vardır. Daha yeni, daha pahalı arabalar kullanacaklar. Özellikle eline para geçen siyahlar ille bir Cadillac satın alacaklar. Bu sevdayı elbet rahatlıkla ve taksitle araba alabilmek kolaylaştırıyor. Araba eskiyip de tamir gerekince, sık sık tamire verilecek para ile yeni bir otomobil almak mümkün oluyor. Neyse Oakland Üniversitesi'ne vardım. Bana hemen elyazısı ile bir dosya verdiler. Ne göreyim bu fıkraların hepsi bizim güler yüzlü, babacan Nasreddin Hoca hikâyeleri değil mi? Birinci Dünya Savaşı bitince Osmanlı İmparatorluğu'ndan Amerika'ya büyük sayılarda göçmen geliyor. Bunların çoğu Rum, Ermeni, Kürt, aralarında Türk işçiler de var. Otomobil sanayisinin merkezi olan Michigan'ın işçiye ihtiyacı var. Gelenler oraya yerleştiriliyor. Henüz evleri yok, barakalarda yaşıyorlar. Bir de kahveleri var. Her akşam orada toplanıyorlar, Amerikalı arkadaşlarına Nasreddin Hoca fıkraları anlatıyorlar. Amerikalı işçiler Nasreddin Hoca adını söyleyemiyorlar, çok zor geliyor onlara bu. Onlar da kendi aralarında Hocamıza Mazurdine Joe adını takıyorlar. Böylece elmalarıyla meşhur olan Michigan'ın dumanlı kahvelerinde Nasreddin Hoca, Mazurdine Joe olarak ad değiştiriyor ve milleti orada da güldürmeye ve eğlendirmeye devam ediyor. Thelma James bir Amerikalı kadın folklorcu, bunları

yazıp bir dosya ile kitaplığa veriyor. Dönüşte bölüm başkanımıza anlattım. Çok sevindi. Çünkü Nasreddin Hoca ile ilgili kitaplar vermiştim. Onları okumuş. Amerika'da bilimsel toplantılarda güzel bir âdet vardır. Yemeklerde, özel konuşmalarda sık sık şakalar yapar, fıkralar anlatırlar. Dorson her yemekte Hoca'nın "Ye kürküm ye" fıkrasını anlatırdı.

Türkmenistan'da Yesevi ziyareti

Türkmenistan'da Ahmet Yesevi'nin türbesinin bulunduğu kentte bir toplantıya katılım. Havaalanına iner inmez geleneksel kıyafetleri içinde Türkmen çocuklar ellerinde çiçeklerle bizi karşıladılar. Ruslar devrinden kalma geniş ve rahat bir kültür evleri var. Toplantıya Türkiye'den de Milli Eğitim Bakanlığını temsil eden bir grup gelmişti. Onların konuşmaları beni şaşırttı. Hepsi anlaşmışlar gibi Hoca Ahmet Yesevi'den abartılı övgülerle bahsediyor, oradan Mevlana'ya atlıyor, öylece bir kültür zinciri oluşturuyorlardı. Mevlana'dan sonra adını sanını duymadığım, Orta Asya'dan birtakım Abüzziddin, Ziyaettin denen şeyhlerden bahsediyor, bu şeyhlerin öneminden söz ediyorlar, Türklük dünyasının tek bağımsız devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni de göklere çıkarıyorlardı. Ancak konuşanlardan hiçbiri Atatürk'ten söz etmiyordu. Sonunda dayanamadım, söz aldım ve dedim ki: "Genç arkadaşlar! Hepinizin gururla söz ettiğiniz bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kanla ve ateşle kurulmasında, büyük bir liderin rolü vardır. Adı Mustafa Kemal Atatürk'tür. Birbirinizle anlaşmış gibi bu büyük adamın adını bile anmadınız. Onu atlayarak Cumhuriyetimizle Orta Asya Türklü-

ğü arasında bir bağ kuramazsınız, bu zincir kopuk kalır. Ben bunun nedenini öğrenmek istiyorum. Lütfen biriniz izah eder misiniz?" Kimseden ses çıkmadı elbet.

Ziyaretçiler arasında Ruslar ve Finliler de vardı. Onlar da türbedeki büyük aş kazanına ellerini sürüyorlar ve Yesevi'den yardım umuyorlardı. Bu beni şaşırttı. Biz de Ahmet Yesevi Türbesi'ni ziyaret ettik. Moskova üzerinden Türkiye'ye döneceğiz. Moskova'da birkaç gün kaldık ve ben renkli desenlerle süslenmiş büyük bir keçe aldım. Keçeyi nereden ve kaça aldığınız bir mühürle kanıtlanmazsa gümrükten geçiremiyorsunuz. Keçe yanımda gümrükten çıkıp uçağa bineceğiz. Gümrük memuru yoldaş keçeyi götüremezsiniz, diye tutturdu. Keçeyi aldığım müzenin tek bir imzası yetmezmiş, iki mühür ve iki imza gerekiyormuş. Memur rüşvet istiyor, benim de inadım tuttu vermeyeceğim. Keçeyi uçlarından tuttuk, memur çekiştiriyor, ben çekiştiriyorum. Azerice konuşan biri yaklaştı: "Sizi tevkif ederler, yapmayın, keçeyi uşağıma bırakın, biz size gönderirik," dedi. Ben de keçeyi bu iyi niyetli Azeri yoldaşın yanındaki oğluna bıraktım. Halime Hanım'a vermesini söyledim. Halime Hanım Kazakistan'ın Moskova'daki temsilcisiydi. Kendisiyle Türkistan'da tanışmıştık. Moskova'ya dönünce beni evinde bir yemeğe davet etmişti. Amerika'dan ayrılmadan arkadaşlar Rusya'da en iyi hediyenin diş macunu olduğunu söylemişlerdi, Sovyetler Birliği'nde diş macunu bulunmuyormuş. Ben de bir buketle beraber yemeğe giderken Halime Hanım'a bir de diş macunu hediye götürmüştüm. Halime Hanım bunu büyük bir hakaret saydı ve bütün akşam surat etti. Ama keçeyi bir zaman sonra Amerika'ya benim adresime gönderdi. Hem ona hem keçeyi ona veren Azeri yoldaşa

minnet borçluyum. Ben de bu keçeyi Indiana Üniversitesi vakfına hediye ettim.

Ural Altay Araştırmaları bölümünde acayip olaylar

Bölümümüzdeki öğretim üyelerinin büyük kısmı yabancı. Bir kısmı siyasi nedenlerle alınmış. Prof. Norbu Tibetli, Dalay Lama'nın kardeşi. Tibetçe öğretiyor. Tibet'e girmesini Çin hükümeti yasak etmiş. Bloomington'da bir Tibet merkezi kurdu. Ormanlık bir bölgede, ağaçlar ve yeşillikler arasında bir mabet. Bilmem kaç bin küçük tahta parçasından yapılmış, kitaplığı, okuma salonu filan olan güzel bir bina. Hâlâ hayranlık uyandıran bir yapı. Norbu, derse yerel kıyafetle gelir. İngilizcesi iyi değil. Çin bir ara Tibet'i ziyaret yasağını kaldırdı. Prof. Norbu Tibet'e gitti. Dalay Lama olduğu için herkes ona Tanrı gibi davranıp, ayaklarını öpmüş. Prof. Norbu gerçekten tanrı olduğuna inanmış döndü. Bir Budist tanrısı profesörlük gibi aşağılık bir işe devam edemezdi. İstifa etti.

Bölümde Moğolca öğreten bir profesör vardı. Adı John. K. Ofislerimiz birbirine bitişik, sık sık görüşürüz. Kendisi Amerikan. Acayip bir kişilik. Odasına gir "Senin ofisin duvarı siyah" de. "Elbet siyahtır" der. Şaka yapmıyorum. Beş dakika sonra var ve "Bu duvar beyaz" de. Ona da "Evet beyaz" diye karşılık verir. Bir gün bölümde bomba gibi bir haber patladı. Bu profesör kız pazarlıyormuş. Cebinde kızların listesi, fotoğrafları, özellikleri varmış. Gazetelere ilan veriyor, ofisindeki telefon numarasını da ekliyor. Kızlar geliyor. Gelen her kız ile önce kendisi ilişki kuruyor sonra kız başına 10 dolar alarak bu kızları pazarlıyormuş. Bu hocanın aylık maşı 4-5 bin dolardı.

Kent bu haberle çalkalandı. Verilen telefon numarasından bu rezaleti öğrenen polis müdürlüğü, müşteri olarak pazarlansınlar diye iki kadın polis gönderiyor K.nın ofisine. Pazarlık yürürken kadınlar hüviyetlerini göstererek suçüstü yapıyorlar. Prof. J.K.yı hapse attılar. Birkaç gün sonra bölüm başkanı araya girdi. J.K. emekliliğini istedi ve bir antikacı dükkânı açtı. Eşi bu rezaletin ardından adamı boşadı. Sonra öğrendik ki, komşumun çok ciddi cinsel sorunları varmış. Hiçbir kızla cinsel ilişkide bulunamazmış. Onlarla sapık ilişkilerde bulunurmuş.

Amerikalı karakteri
Kültür şoku veya ne mene Amerika

Amerika'ya veya Kanada'ya giden her Türk'ün yaşadığı bir şaşkınlıktır kültür şoku. Kanada'da böyle insanlara "kafayı yemiş" diyorlar. Özellikle İngilizceyi iyi bilmiyorsanız, sizi avutacak bir güvenli işiniz de yoksa kafayı yiyorsunuz.

Biz grup halinde, daha doğrusu küçük arkadaş ve dost grupları halinde yaşayan insanlarız. Bir sevincimiz mi var, koşar yakın arkadaşlarla paylaşırız. Bir acımız, bir sorunumuz mu var, paylaşırız. Amerikalılar öyle değil. İnsanların öz kişilikleri çok gelişmiş, kendine yeten insanlar bunlar; yaşam alanlarında tek olmayı yeğliyorlar. Kimse bana karışmasın, ben işimi kendim yaparım. Bunun iki nedeni var. Biri işleri çok, çok çalışıyorlar. Başlarını kaşıyacak vakitleri yok. Sizi evlerine davet ederler saat 18'den 22'ye kadar diye not korlar davetiyeye. Bize bu çok tuhaf gelmişti. Sonra kendi sorunlarına başkalarını ortak etmekten kaçınıyor Amerikalılar. Kişisel bir nedenle baş-

kasını rahatsız etmek, onun vaktini almak istemiyorlar. Bunu, sosyal kulüpler kurmak, onlara üye olmakla telafi ediyorlar. Sarhoş bir şoför kaza mı yaptı, hemen sarhoş araba kullanmaya karşı anneler kulübü (MADD, Mothers Against Drunk Driving). Belediye mahallenize yakın yolları genişletmeye mi karar verdi, hemen bir kulüp kurulur, "Yol karşıtları kulübü". Yabancı öğrencilere kötü muamele mi yapılıyor, hemen "Yabancıları Koruma Kulübü"... Şehir merkezinde büyük bir ağaç mı kesiliyor, hemen "Ağaçları Koruma Kulübü". Televizyonda fazla açık saçık filmler mi gösteriliyor, hemen bir kulüp: Televizyon Kanalını Boykot Etme Kulübü. Bu kulüpler çok yaygın, ciddiye alınıyor ve sözleri dinleniyor. Bunlar kentin veya eyaletin kendi kulüplerinin işine karışmasını istemez. Gelir sağlamak için yemek yapar satarlar, el işleri satarlar filan. Amerikalılar, özellikle ev kadınları, boş vakitlerinin çoğunu bu kulüplerde değerlendiriyor. Böyle kulüplere üyeler küçük bir aidat verir. Danslar, eğlenceler, piyangolar filan çekilir, onun geliri ile kulüp yaşar.

Kanada'da araştırma yapıyordum. Bir Türk berberin evine gittim. Çok başarılı, iyi bir yerde dükkânı var, çok iyi para kazanan bir Türk. Kafaya Hollywood'a gitmeyi takmış. Sinema sanatçılarına berber olacakmış. Evde dört arkadaşı var. Onlar, "Gitme arkadaş, orda tutunmak kolay değil, sefil olursun," diyorlar. Berber dinlemiyor, ille gidecek. Tartışma bütün akşam, pek ateşli devam etti. Ben de gitmemesini isteyenlere katıldım. Sonunda berber kalmaya karar verdi. Karar içkilerle kutlandı. Bu olayı Amerikalı arkadaşlara anlattım, çok acayip buldular. Ne karışıyorlarmış berberin kararına, ona müdahaleye ne hakları varmış? Bir Amerikalı bunu gerçekten anlamaz. Bunu kişi

bağımsızlığına karışmak sayar. Tek olmak, kararlarını kendisi vermek en önemli kişilik hakkı sayılıyor. Daha küçük yaştan, ailede çocuğa pek az müdahale ediliyor.

Evime bir Amerikalı arkadaşım gelmişti, yanında beş altı yaşlarında bir oğlu var. Çocuk yüznumaraya gitmek istedi. Evde, biri alt katta oturduğumuz odaya yakın, öteki üst katta, daha uzakça iki yüznumara var. Hangisine gitmek istediğini sordum , "I would rather have my privacy" demesin mi bacak kadar çocuk. Bu *privacy* ilkesi bize o kadar yabancı ki tam Türkçe bir karşılığı bile yok. "Ben yalnız kalmayı, rahatsız olmayacak bir yerde bulunmayı tercih ederim," gibi bir şey. Osmanlıcada "Ben mahremiyeti tercih ederim," demek olur.

Bir gün Indiana Üniversitesi'ndeki Eğitim Fakültesi dekanının evine davet edildik. Dekan Ford Vakfı'nın temsilcisi olarak Afganistan'da bulunmuş, iyi maaş almış. Dönünce Bloomington'un en güzel yerinde muazzam bir ev yaptırmış. Evde bize övünürken dekanın hanımı evlerinde beş tane yüznumara olduğunu söyledi ve ben pek şaşırdım. Karı kocaydılar, üç de çocukları vardı. Evimize dönünce konuştuk, acaba bunların hepsi sık sık aynı zamanda ishal mi oluyorlardı?

Bloomington'a yerleştikten sonra bölüm üyelerinin partilerine davet ediliyorduk. Gideriz, genellikle bir masa üzerine dizilmiş, çoğu kolayca hazırlanabilecek yemekler vardır. Buyur ederler. Tabağımıza yemeklerden küçük birer parça alırız. Ayıp olur diye fazla almayız. Bitiririz, bekleriz ki "Buyurun, Allah aşkına biraz daha alın," desinler. Demezler, sofradan aç kalkarız. Bunu ayıp sayıyorlar, zorlama sayıyorlar. Neden sonra öğrendik de aç kalmaktan kurtulduk, gidip bir daha, bir daha yemek

almaya başladık. Ama biz onları davet edince etlisi, sütlüsü, otlusu, tatlısı ile en az 6-7 çeşit Türk yemeği yaparız. Bayıla bayıla yerler.

Aziz Nesin'in bir hikâyesini okumuştum. Kısaca şöyle: Bir genç Amerika'dan dönüyor. Fena bozulmuş ve Amerikan toplumundan şikâyetçi. "İnsanlık yok onlarda, kalmamış," diyor da başka bir şey demiyor. Amerika'da yolda bir adam düşmüş, bayılmış, kimse gidip de yardım etmemiş, bir ambulans gelmiş adamı götürmüş. Benzeri bir olay Türkiye'de oluyor. Bir sara hastası yol ortasında düşüp bayılıyor. Etrafını bir kalabalık alıyor. Her kafadan bir ses: "Adama bak saralı", "İnsan yolun ortasında da bayılır mı?" "Saralı yalnız çıkmamalı idi sokağa", "Şuna bak yahu, pantolonu da yırtılmış." Kimsenin aklına gelip de bir ambulansa telefon etmiyor. Hoş etse de belki bir ambulans gelmeyecek.

Amerika'da bu tip sosyal hizmetler çok iyi organize edilmiş. Bloomington'da genç bir öğrenci kız öldürüldü. Halkın olay karşısındaki davranışı akıl almazdı. Hemen bütün elektrik direklerine, görülebilir başka yerlere, arabalarına sarı kurdeleler taktılar. Bütün kent sarılara boyandı. Sarı burada yas rengidir. Halk örgütlendi; ormanlarda, göllerde, mısır tarlalarında kızın cesedini bulmaya girişti.

Amerikalı bir şeye inanmaya görsün. Akıl almaz şekilde organize oluyor. Mississippi Nehri ki Amerika'nın en uzun nehridir, fena kirlenmiş, pislikten içine girilemiyor, çevreye pis kokular salıyormuş. 70.000 gönüllü bir araya geldi. Üç günde yüzlerce ton pislik çıkardılar ve nehir şimdi pırıl pırıl.

Boston'da kızımın evinde rahatsızlandım. Acil bir durum vardı. Kızım San Francisco'da bir toplantıya git-

mişti. Boston'da değildi. Kızımın çalıştığı hastanenin acil servisine telefon ettim. Beş dakika sonra hastanenin ambulansından evvel bir polis arabası evime yetişti. Hastane biraz uzakçaydı. Hemen yakın bir polis istasyonuna telefon etmişler, acil bir durum varsa onlar müdahale edecekmiş. Ambulans gelene kadar polisler benim yanımdan ayrılmadılar. Ambulans geldi, hastanenin acil servisine kaldırıldım. Tuhaf bir durum. Amerika'da olmaması gereken bir ihmal bu. Uğrayan, bakan yok. Karnım davul gibi şişiyor. Bir hemşire geliyor. Karnıma bakıyor, bir şey yok deyip gidiyor. Nihayet kızıma telefon etmeyi başardım. O da hemen bir nöbetçi doktor arkadaşına telefon etti. Yaşlıca, tonton bir doktor geldi. Hemen bir odaya yatırttı beni, koluma serum bağladılar. Ben sabaha kadar kımıldamadan yattım ve iyice bunaldım. Sabahleyin kızım Hızır gibi yetişti. O gelir gelmez hastabakıcılar, hemşireler akın etti. Biri girip biri çıkıyor. Bir şeye ihtiyacımız olup olmadığını soruyorlar. Kızım benim perişan halimi görünce "Baba ben doktorum, yarım saat sonra hiçbir şeyin kalmayacak," dedi. Prostat tedavisi oluyordum. Kullandığım ilaçlar için çok su içmem gerekirmiş. Bunu da biliyordum ama serde alaturkalık var ya! Su içmemişim yeteri kadar. Yarım saat sonra hakikaten karnım fiss diye indi.

Bu karın şişmesi bana Laleli Dede'nin hikâyesini hatırlattı. Laleli Dede İstanbul'da yaşayan bir adam. Tertemiz, bembeyaz sarığına bir kırmızı lale takar da gezermiş. Onun için Laleli Dede diyorlar. Laleli oruç tutmaz, namaz kılmazmış. Halk onu nerdeyse kâfir sayacak. Sormuşlar neden oruç tutmadığını, namaz kılmadığını. Dede "Ben hem orucumu tutuyorum, hem namazımı kılıyorum, ama siz görmüyorsunuz" demiş ve kendisini ayıplayan adama

"Bas ayağıma, kapa gözlerini," demiş. Adam denileni yapmış, birkaç saniye sonra "Aç gözlerini" demiş Dede. Adam gözlerini açınca Mekke Camisi'inde olduğunu görmüş. Namazı orda kılmışlar. Gene aç gözünü kapa gözünü İstanbul'a dönmüşler. Laleli Dede'nin adı evliya ve keramet sahibi diye İstanbul'da yayılmış. Bunu duyan Sultan Mustafa, Dede'yi çağırmış, "Dede dünyada en güzel şeyler nelerdir?" deyince Dede "Yemek, içmek, osurmak, sıçmak sultanım," demiş. Bu terbiyesiz cevaba çok kızan Sultan Mustafa "Atın bu adamı zindana" emrini vermiş. Dede zindana atılmış ama Sultan'ın karnı şişmeye başlamış, yemek yiyemiyor, su içemiyor, yüznumaraya çıkamıyormuş. Dünyada en güzel şeylerin bunlar olduğunu anlamış ve Dede'ye yaptığı kötülüğü hatırlamış. Çağırtmış Dede'yi, "Aman Laleli Dede, ben ettim sen etme, haklıymışsın," demiş. Dede okuyup üfledikten sonra eliyle Sultan'ın karnına dokununca davul gibi şişen karın fissss diye inivermiş. Sultan rahat rahat yellenmeye başlamış. Sultan "Dile benden ne dilersen Dede," deyince, Laleli Dede, "Sultanım, bir cami yaptır adını da Laleli Camisi koy," demiş. İstanbul'daki beyaz mermerlerin oya gibi işlenmesi ile yapılan Laleli Camisi bu nedenle yapılmış.

Benim maceramdan sonra Bostan'daki Massachusetts hastanesinin acil servisi iyi çalışır hale konmuş.

Amerika'da her üniversitede bir yüzme havuzu, bazılarında yaz ve kış için ayrı iki havuz vardır. Beni en çok utandıran olay bu havuzlardan birine Kaliforniya Üniversitesi'nde girmem oldu. Havuza girmeden evvel her şeyinizi, mayonuzu da çıkarıp bir duş almanız gerekiyor. Duş almazsanız yüzme havuzuna giremiyorsunuz. Kirinizin, pisinizin havuza girmeden temizlenmesi gerek.

Duş yapılan yer ise ortada, herkes sizi görüyor. İlk seferinde çırılçıplak görünmekten utandım, geri döndüm. Çok ayıp geldi bu bana. Herkes bana bakıyor sandım. Ancak bir zaman sonra alışabildim.

Amerikalı, rahat konuşan, hükümeti eleştirmeyi en koyu milliyetçilik sayan insandır. Korkusuz konuşur. Çünkü bizim gibi devlet babanın yumruğunu yememiştir. Amerikan Anayasasının ikinci maddesi herkesin söz hakkını korumaya almıştır. Bir Amerikan vatandaşı herhangi bir daire veya kurumda yer alan bir kanunsuz davranışı açıklarsa, o vatandaşa kimse dokunamaz. Bunlara *whistle blower* (düdüğü ilk çalan) derler ve böyleleri Anayasanın koruması altındadır. Anayasa pek ciddiye alınır. Anayasa yargıçları hayatlarının sonuna kadar görev yaparlar, dokunulmazlıkları kesindir. Bunları cumhurbaşkanı seçer ama Temsilciler Meclisinin seçimi onaylaması beklenir. Üyelerin Anayasa'yı objektif yorumlamaları beklenir. Buna rağmen bir hayli önemli konuda yorumlar birbirini tutmaz. Demokrat Parti cumhurbaşkanı tarafından atanan üyelerle, Cumhuriyetçi başkan tarafından seçilen üyeler sık sık ters düşerler. Biri kadınların çocuk aldırmasını uygun bulur, öteki bulmaz. Cumhurbaşkanı George W. Bush'un seçimi bir hayli karışık sorunlar nedeniyle Anayasa Mahkemesi'ne gitmişti. Yargıçların çoğunluğu Cumhuriyetçi başkanlar tarafından atandığı için Bush'un cumhurbaşkanlığını onayladılar. Böylece oğul Bush başkan oldu. Amerika'da derin devlet Anayasa'dır. Hükümetler değişir, iktidar değişir, ama Anayasa'ya saygı değişmez. Amerika'da kimse çıkıp da Turgut Özal gibi "Bir kere ihlal edilmekle Anayasa'ya bir şey olmaz," diyemez. Özellikle laiklik konusunda Anayasa insafsızdır.

Dinle devlet işlerini karıştırmak isteyen politikacılar zaman zaman ortaya çıkar. Teksas'ta küçük bir kentte öğrencilerin dua etmesini öngören bir yasa kabul edilmişti. Sabahleyin, öğrenciler ilk derse girmeden evvel bir odada veya salonda toplanacak ve herkes kendi inandığı Tanrı için, kısa bir zaman, sessizce dua edecekti. Anayasa mahkemesi bozdu bu kararı, laikliğe aykırı buldu. Bir başka seferinde İsa'nın On Emri okul duvarına asılmak istendi. Bu istek de Anayasa'ya aykırı bulundu.

Amerikalı genellikle dindardır. Onlarca din ve mezhepten farklı kiliseler vardır. Ve kiliseler pazar günleri tıklım tıklım doludur. Her dinin kendi okulu ve üniversitesi olabilir. Buna kimse karışmaz. Ancak devlet kesesinden bu kiliselere para yardımı yapılamaz. Ve gelirlerinden vergi alınır. Bir zamanlar memleketimizde, "Amerika kadar laik olalım yeter," fikri sık sık tekrar edilirdi. Orada, önemli toplantılarda papaz efendi, söz gelimi cumhurbaşkanının meclisi açış konuşmasında çıkar ve dua eder. Ama o kadar. Bizde olduğu gibi yüz binlerce imama devletin maaş bağlaması düşünülemez. Zaten kiliselerin çoğu sosyal faaliyet merkezi olarak da çalışır. Orada gençler için dans partileri verilir, doğum günleri kutlanır, konserler düzenlenir. Sorunlu insanlar ve aileler için danışmanlar ve psikiyatri doktorları bulundurulur kiliselerde. Bazı kiliseler, erkek erkeğe veya kadın kadına evlenenlere de kapılarını açmıştır.

Bürokrasi hazretlerinin Amerika kadar iyi çalıştığı başka hiçbir yer görmedim. Hangi daireye girseniz size ilk soru, "Size nasıl yardım edebilirim?" olacaktır. İşleriniz hemen görülür. Rahmetli Hikmet Şimşek, üniversitemize gelmişti. Bir konuşması için ona Türk araştırmalarının

bütçesinden para verdim. Hikmet ille de bunu belirten bir yazı istedi. Yoksa parayı Türkiye'ye sokamazmış. İlgili ofise telefon ettim. Durumu anlattım. Bana "Neden siz vermiyorsunuz böyle bir yazıyı?" dediler. Güven önemlidir. İşe koyduğunuz adama güveneceksiniz.

Amerikalı kendini eleştirmekten ne korkar ne çekinir, ne de bundan aşağılık duygusuna kapılır. Bir Amerikalıya "Siz aptal bir milletsiniz," derseniz, gönül rahatlığı ile "Gerçekten öyleyiz," cevabını verebilir. Amerikalı dobra konuşmaktan, düşündüklerini açıkça ifade etmekten çekinmez. Biz birisini dinlerken her zaman dikkatliyizdir. Acaba ne demek istedi? Söylediğinin arkasında neler gizli? Amerikalı ile böyle bir endişeyi kesinlikle duymazsınız. Kişi olarak gerçekten dürüst insandır Amerikalı. Bir kız öğrenciye burs vereceğiz. Kız "Benden daha çok ihtiyacı olan öğrenciler vardır. Bu parayı onlara verin hocam," demesin mi? Para önemliceydi ve kızcağız zengin değildi. Bu dürüstlük kesinlikle aile terbiyesinden geliyor. Çocuk aile içinde görerek öğreniyor. Okul öğrenciyi şu veya bu ilkeye göre eğitmiyor. Ancak onlara kendilerine güvenmeyi, kendi kişiliklerini geliştirmeyi öğretiyor. Çocuklara daha ilkokulda araştırma görevleri veriliyor. Kitaplığa gidip kişisel araştırmalar yapıyorlar. Sosyal çevre de çocuğun kişiliğine saygı gösteriyor.

Hiç unutmuyorum, Amerika'nın aya adam indirdiği günlerdeydi. Bir çocuk karakola gidiyor, aya gitmek için bir pasaport istiyor. Polis gayet ciddi, bir resim getirmesi gerektiğini söylüyor. Çocuk resmi götürüyor, karakolda bir pasaport hazırlanıyor, fotoğraf yapıştırılıyor ve çocuğa veriliyor. Kişiliğin gelişmesi için bu çok önemli bir davranış.

Kızım ortaokul öğrencisiydi. Âdettir, siyasi partilerden üyeler gelir, öğrencilerle konuşur, sorularına cevap verir. Cumhuriyetçi Parti'den biri geliyor, kızımın bulunduğu sınıfta konuşuyor. Kızım adamın yüzüne karşı şu yorumu yapıyor: "Cumhuriyetçi Parti'densiniz ama gene de iyi konuştunuz." Gülüşüyorlar. Kızım Demokrat Parti'yi tutardı. Çocuğu bu kadar kendi haline bırakmanın zararı da yok değil. Küçük yaştaki öğrenciler sosyal bir yol gösterici bulamıyorlar. Bu da ciddi sorunlara neden oluyor. Özellikle fakir ve zenci ailelerde, çöküp dağılan ailelerde çocuk kolayca zehir kullanmaya açık kalıyor.

Amerika'ya giden bir Türk'ün en çok şaşırdığı şey, kızların üç beş kişilik, yakın arkadaş grupları olmamasıdır. Kız, vakti gelince bir erkek arkadaş bulur, onunla çıkmaya başlar. Erkek arkadaş bulamayan kız yalnızdır. Cuma akşamları erkek arkadaşı olan kızlar, yatakhaneden veya evinden eğlenmeye çıkar. Arkadaşı olmayan kızın hali haraptır. Tek başına kalır. Birkaç kızın bir araya gelip kendince eğlenmeleri diye bir şey bilinmez. Cuma gününün yalnızlıklarına *friday bleu*, yani cuma yası derler. Annelerin en büyük derdi liseye geçen kızının bir erkek arkadaş bulamamasıdır. Hele üniversitede bir erkek arkadaş bulunamamışsa bu aileye büyük bir dert olur.

Bunu gören Türk öğrencilerde yanlış bir kanı vardır. Zannederler ki Amerikalı kızlar Türk öğrencilere bayılacak. Dört gözle bir Türk öğrenci bekliyorlar. Bunun böyle olmadığını kötü tecrübelerle öğrenirler. Bir Türk doktora öğrencisi kendisine güler yüz gösteren bir kızı Türk kahvesi içmek için evine davet eder. Kahve filan yoktur, bir zaman sonra kıza dokunmaya başlar. Kız bir güzel tersler Türk'ü. Gene iyi niyetli bir insanmış ki, polise gidip

bu adam beni taciz etti dememiş. Yoksa yanmıştı bizim delikanlı. Amerikalı kız erkekle yatar, ama ancak sevdiği ve güvendiği erkekle yatar. Bu davranışın elbet istisnaları vardır. Arap şeyhliklerinden gelen petrol zenginleriyle parası için beraber yaşayan kızlar elbet bulunur. Ben daha bir tuhafına tanık oldum. Masa tenisi oynamayı severim. Salona arada sırada fevkalade güzel bir kız gelir, onunla pinpon oynardık. Kız bir içim su, uzun boylu, incecik, sarışın. Bir zaman sonra arkadaş olduk. Rahat rahat bir İranlı öğrenci ile yattığını söyledi. Bu İranlı öğrenciyi tanıdım, kara kuru, kısa boylu, acayip bir yaratık. Kıza sordum, dedi ki "İlk yattığım erkeğe âşık olabilirim. Çirkin birini seçtim ki seksle sevgiyi birbirine karıştırmayayım." Acayip değil mi?

Sıradan Amerikalının dış dünya hakkında bilgisi ya hiç yoktur, ya çok kıttır. Londra Filarmoni Orkestrası'nın viyola ustası Ruşen Güneş, Indiana Üniversitesi'ne davet edilmişti. Ruşen pek kabiliyetli bir Türk'tür. Bizim üniversitenin müzik fakültesinin dekanı Ruşen'e sorar "Siz Türk'sünüz, merak ediyorum hangi dili konuşursunuz?" Ruşen kızar ve "İspanyolca" diye cevap verir. Dekan, *how nice* (ne iyi) der. Ben her yıl ilk derste sorarım: "Osmanlı İmparatorluğu adını duyanınız var mı?" 25 kişilik sınıftan bir iki el ya kalkar, ya kalkmaz. Sıradan Amerikalının Türkiye konusundaki bilgisi *Midnight Express*'i görmekten ibarettir. Bir berberde tıraş oluyorum. Berber nereli olduğumu ve nerede okuduğumu sordu. "Benim de sizin başkent Kahire'de bir arkadaşım var" deyiverdi.

Berkeley'de ders vermeye başlayınca öğrenci profesör ilişkileri beni şaşırtmıştı. Dersime ellerinde sandviç ve kola şişeleriyle giren öğrenciler vardı. Bir kız, köpeğiyle girdi

dersime, öteki sırtında sarılı bebeğiyle. Gerçi ne köpek havladı, ne kız ağladı. Bunu bana hakaret saydım. Arkadaşlara yakındım. "Bunun saygısızlıkla ilgisi yok İlhan Bey, bizim dersimize de öyle girerler," dediler. Sonraları öğrendim ki, gerçek saygı başka bir şeydir. Size Doktor Başgöz demeden hitap etmezler, ilişkilerinizde cıvıklığa kesinlikle girişmezler. Not için kimse gelip size yalvarmaz. Notunuza itirazları varsa sizi şikâyet eder. Bunun istisnası bir İranlı kız öğrencim oldu. Ödevini kopya ile yazmıştı. Çağırdım, kırık not vereceğimi söyledim. Yalvardı, "Hocam ne isterseniz veririm," dedi. İran hükümeti bursunu kesermiş. Gene de sınıfta bırakmadım bu kopyacı öğrenciyi. Her yıl öğrencilerinize bir parti vermeniz beklenir. Bu yerleşmiş bir gelenektir. Öğrenciler irili ufaklı yemekle veya içki ve meyveyle gelirler. Hocalar da çeşitli zamanlarda meslektaşlarına parti verir. Bir seferinde ben kuzu kızarttım böyle bir partide, olay oldu. Bir başka seferinde yakın bir kente, Rockford'a iki kuzu ve 20-30 kadar mısırla gittik. Orada genç suçlular için bir hapishane var. Üniversiteler halkla ilişki kurmadıkları için eleştirilir. Birkaç arkadaşa bu hapishaneyi ziyaret fikrini açtım. Katılırız dediler. Üniversitemizin ilgili dairesine projeyi izah ettim ve bize iki kuzu almalarını teklif ettim. Seve seve bize iki kuzu aldılar, temizlenmiş bizim koyunlar kadar. Hapishane müdürüne telefon edildi, "Buyurun," dediler. Tutukluların hepsi siyah çocuklardı. Arabamızdan iki kuzu gövdesi çıkınca hayret ettiler. Acaba biz çiğ et mi yiyorduk? Onlara derince bir kuyu kazdırdım. Yanımızda getirdiğimiz kömür torbalarını çukura doldurup ateşledik. İki çatal direğin üzerine kuzularımızı yerleştirdik. Kuzular pişerken ben yanımda götürdüğüm bir kaseti

çalarak gençlere Sivas halayları öğrettim. Bu çocukların oynama kabiliyeti şaşılacak şey. İlk örnekte hemen halayları öğrendiler, müthiş bir enerji ile oynadılar. Yalnız elleri ayakları değil, vücutlarının her noktası oynuyordu. Sonra mısırları külde kızartıp yedik. Bu ziyaret olay oldu. Yerel gazeteler hep bizden bahsetti. Katılan arkadaşlar bana bugünü unutamadıklarını hâlâ söylerler.

Üniversitelerde atamalar, terfiler ve öğretim elemanlarından beklentiler sağlam kurallara bağlanmıştır. Açık bir pozisyona aday olan kimse davet edilir. Bir konuşma yapar. Bir de öğrencilere ders verir. Beğenilirse, konusuyla ilgili bilim adamlarından ikisinden tavsiye istenir. Atama kararına bölüm öğretim elemanlarının hepsi katılır. Dekanlık genellikle bölümün kararını onaylar. Ben bunun tek bir istisnasını gördüm. Bir öğretim elemanını biz reddettik. Ama dekan atadı adamı. Sonra öğrendik ki, bu aday aynı zamanda üniversitemizdeki bir merkeze başkan olacakmış ve hükümetin desteğine sahipmiş. Bu merkeze her yıl Washington'dan birkaç yüz bin dolar gelirdi. Adam gerçekten de başkan oldu bu merkeze.

Üniversite öğretim elemanları konuşmaları için cezalandırılmaz. Ama son yıllarda, 11 Eylül'de Amerika'nın ikiz kuleleri yıkıldıktan sonra, Cumhuriyetçi hükümetlerin çıkardığı bir kararnameyle öğretim elemanlarının üzerine bir çeşit mahalle baskısı kondu. Öğrenciler, konuşmalarında fazla siyaset yapan, eleştirilerinde çok ileri giden hocaları ihbar etmeye teşvik edildi. Bu baskının işleyeceğini ummam. Amerika üniversite geleneği bu baskıya direnecektir. Üniversite öğretim elemanları Amerika çapında örgütlenmişlerdir. Ama genellikle siyasetten uzak dururlar. Memleketimizde 1971 asker müdahalesi yapı-

lıp da, demokratik bir yürüyüş için yüzlerce öğretmen mahkemeye verilince Amerikan Profesörleri Birliği'ne bir mektup yazarak, bu olayı kınamalarını istedim, Amerika'dan giden böyle bir yazının faydalı olacağını bildirdim. "Bu siyasi bir karar olur," gerekçesiyle reddettiler. Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) organize ettiği bu yürüyüş için, avukat ücretlerine yardımı olur diye düşünerek TÖS'e birkaç yüz dolar para göndermiştim. O yaz Türkiye'ye dönünce TÖS'ü ziyaret ederek parayı alıp almadıklarını sordum. Genel sekreter Osman Bey adlı bir emekli öğretmendi. Daha kapıdan girer girmez, Osman Bey bana bir çıkıştı: Efendim ben bırakıp kaçmışım, sosyalizm için mücadelenin bütün sıkıntısını Osman Beylere bırakmışım. Şaşırdım, "Bir dakika Osman Bey" dedim "siz burada necisiniz?" Genel sekretermiş. Hiçbir öğretmenin rüyasını bile göremeyeceği kadar büyük bir maaş alıyormuş. Dayalı döşeli bir ofisi vardı. Öğretmenlikten emekli olmuş, oradan da Osman Bey emekli maaşı alıyordu. Galiba bir de otomobili ve şoförü vardı. Osman Bey biz hapislerde, zindanlarda yatarken Ankara'da öğretmendi, bizi sokakta görse konuşmamak için karşı kaldırıma geçerdi. 1960'tan sonra zengin konaklarında moda olan sosyalizmin neden kısa zamanda dejenere olduğunu Osman Bey'i tanıyınca anladım. "Osman Bey" dedim "size gerçekten acıyorum, sosyalizm düşkünlüğünüz sizi fena çarpmış. Yakında bir apartman dikerseniz adını lütfen sosyalizm apartmanı koyun." 1960 Anayasası'nın getirdiği özgürlük havası ve Menderes diktatörlüğünün baskısı nedeniyle herkes sosyalist olmuştu. Sakıp Sabancı bile bir konuşmasında, "Ben sosyalistim," demişti. Bir memleket düşünün ki zengin çocukları sosyalist oluyor,

fakir çocukları faşizan partilere üye oluyorlar; o memlekette vay sosyalizmin haline.

Amerika'da üniversiteye yeni alınan her öğretim üyesi bir zaman yıllık kontratla çalışır. Benim çalıştığım üniversitede bu süre 7 yıldır. Kontrat her yıl yenilenir. 7 yılın bitiminde ya öğretim üyesi işten çıkarılır veya ona *tenure* verilir. Üye, seçilerek alındığı için işten çıkarılma az görülür. Yedi senenin sonunda sizden üç alanda iyi hizmet beklenir: ders verme, araştırma ve yayın yapma ve topluma hizmet etme. *Tenure* için başvuran üye bu üç alandan birinde *outstanding*, yani fevkalade başarılı, öteki ikisinde de başarılı olacaktır. *Tenure* alan üye artık işten çıkarılamaz. Bir fakülte üyesi için verilen en önemli karar budur. *Tenure* verme eylemi ilkin ilgili bölümde başlar. Bölüm olumlu karar verirse dosya *tenure* ve terfi komitesine gider. Üniversitenin en önemli komitesi budur. Ben bu komitede üç yıl görev yaptığım için orada nasıl çalışıldığını gördüm. Komitenin üyeleri kesinlikle gizlidir, onları gerçekten kimse bilmez. Üyelerin kim olduğunu sormak bile doğru bir davranış sayılmaz ve ayıplanır. *Tenure* veya terfi kararı bu komiteye gelince bir raportör üye seçilir. Bu üye dosyayı inceler. Dosyada bölümün kararından başka üniversite dışından, üyenin çalışma alanında tanınmış iki profesörden tavsiye mektubu beklenir. Bu iki ismi ya aday kendisi veya bölüm verecektir. Bundan başka dekanlık da ilgili alandan iki profesör daha seçer, onlardan da dekanlık tavsiye mektubu ister. Bu son iki isim adaya bildirilmez. *Tenure* ve terfi komitesi raportörün görüşünü aldıktan sonra konu tartışılır. Komite üyeleri oylarını gizli olarak bildirir. Komitede *tenure* veya terfi teklif edilen üyenin bölümünden biri varsa karara bu üye katılmaz.

Komite kararı kesindir. Ve dekana gönderilir, dekanın imzasından sonra üniversite başkanı (*president*) imza eder. Daha sonra da mütevelli heyetine gider. Bu heyetin imzası rutindir. Daha evvelki kurumların kararını mütevelli heyeti bozmaz, imza eder. Bu yol genellikle izlenir. Ben üniversitemde çalıştığım 32 yılda tek bir istisna görmedim.

Amerika insan haklarının gerçekten garanti edildiği bir memlekettir. Bir konuşman veya davranışın için kimse seni rahatsız etmez. Amerika siyasetinin kendi memleketlerinin dışında kalan milletlere tutumu bu insan hakları korunmasına çok defa ters düşer. Geçenlerde Amerikan füzeleri, uzaktan kumanda ile Afganistan'da El Kaide terör örgütünün bir evini vurdu. Terör liderlerinden bazıları ile beraber bir de Amerikalı öldü. Bu Amerikalı El Kaide üyesiymiş, Amerikalılara büyük zararlar veriyormuş. Bu füzelerle yüzlerce suçsuz Afganlı öldürülür, hastalar ve çocuklar öldürülür, kimsenin kılı kıpırdamaz. Ama bir Amerikan vatandaşı El Kaide üyesi öldürülünce Temsilciler Meclisi'nde kıyametler koptu. Bir vatandaş ancak mahkeme kararı ile hapse konur ve öldürülebilirmiş. Çünkü Amerikalıların kanı kırmızıdır.

Amerika'da özgürlükler gerçekten korunur. Mahkemelerde siyasi baskı ile karar verilmesi görülmemiş şeydir. Amerikan mahkemelerinde jüri sistemi vardır. Yargılanan bir insanın suçlu olup olmadığına jüri karar verir. Üyeler sıradan Amerikalılar arasından seçilir. Karar üyelerin tümünün katılımıyla verilmelidir. Yoksa suçlu beraat eder. Ve jürinin karar toplantısı açıklanana kadar kimse toplantı odasına giremez, yanından geçemez, bir jüri üyesi ile telefonda olsun konuşamaz. Bu müzakere tam bir hapisliktir. Bana da bir defa jüri üyeliği teklifi geldi. İşitme so-

runum olduğu için kabul etmedim. Jürinin de her zaman doğru karar verdiği söylenemez. Meşhur bir futbolcu O. J. Simpson sevgilisi kadını öldürdü. Ölen kadının kanı kendi eldivenine, otomobilinin kapısına ve kadının evinden futbolcunun otomobiline kadar damlamıştı. Amerika'nın en iyi avukatları davaya katıldı. Deliller açıkça futbolcuyu suçlu gösterdiği halde, jüri beraat kararı verdi. Çünkü üyelerin çoğunluğu futbolcu gibi siyahiydi.

Amerikan şehirlerinin intizamına ve yeşilliğine hayret edersiniz. Uzun zaman yaşadığım Bloomington'ın yeşilliğine, temizliğine ve yerleşimdeki düzenine şaşırdım. Yetmiş bin nüfuslu bir şehir, yarısı öğrenci. En yağışlı günde yürü, ayağına bir parça çamur bulaşmaz. Hani halkımızın bal dök yala dediği türden. Yeşil, yeşil, yeşil. Hangi sokakta yürüsen seni iki yandan kucaklayan bir yeşil güzellik içindesindir. Yalnız en işlek yollarda değil, en yoksul mahallelerde bile yeşilin eksikliği yok. Evlerin çok büyük bir bölümü iki kat ve önlü arkalı bahçe içine oturtulmuş. Şehrin dört yanı ormanla çevrili. Merkezden birkaç kilometre ayrılırsan kendini bir ağaç denizinde bulursun. Nedir bu yeşilin sırrı diye hep düşünürdüm. Sonra bir olaya tanık oldum ve nedenini anladım. Yeşili kimin koruduğunu ve hangi usullerle koruduğunu öğrendim. Bunu anlatmalıyım:

Yıllar önce bir ev yaptırıp satmak sevdasına tutuldum. İnşaattan hiç anlamam. Ancak burada bir akrabam var, Fatih. Tek başına bir evi temelden çatıya kadar yapar. Yapıp kiraya verdiği veya sattığı evlerin sayısı on ikiyi geçmiştir. Bugün de yapar satar. Benim aklımı çeldi. Güzel bir arsa varmış, şunu alalım dedi. Şehrin değerli bir yerinde, her yanı ormanlık, cennet gibi. Dört tane bahçeli ev

yapacak kadar geniş. Ancak, şehir planında buraya bir ev yapılması uygun görülmüş. Tek bir ev yapılırsa kazançlı değil, iki ev yapılırsa kazançlı. Bize belediyeye başvurun, iki ev yapılmasına müsaade alabilirsiniz dediler.

Belediyeye başvurduk. Bize "İlk adımda bütün komşularınıza iadeli taahhütlü bir mektup gönderecek ve bu arsaya iki ev yapmak istediğinizi bildireceksiniz, gelen cevaplarla filan gün gene gelin," dediler. Arsanın komşularına birer mektup gönderdik. Gelen cevapları özetliyorum.

Bir komşu diyor ki, "Evlerimizin önünden geçen yol dardır. Bu yoldan geyikler geçer. İki evin en az iki arabası olacağına göre dar yolun trafiği artacak. Geyiklerimiz daha büyük bir tehlike içine düşecek." İkinci komşumuz şöyle diyor: "Biz çocuklarımızı her gün okula götürüp okuldan getiriyoruz. Yolumuzda trafik olmasını istemeyiz." Üçüncü komşu da diyor ki: "Bu arsada iki büyük çam ağacı var. Bunların kesilmesini istemiyoruz. Bu çamları özel yöntemle yerlerinden söksün, arsanın başka yanına diksinler." Bir başka komşunun isteği şu: "İki ev yapılırsa evler anayola arsa içinden bir yolla bağlanacak. Bu yol ya asfalt olacak veya beton. O vakit bu yolun iki tarafındaki ufak ağaçların köküne su gitmeyecek. Ağaçlar kuruyacak. Bu ağaçların en az sekiz yıl, özel bir şekilde sulanıp, gübreleneceği garanti edilsin." Başka bir komşu "Evin planını görelim," dedi, "bakalım bizim evlere yakışacak mı, kötü ve küçük bir ev yapılırsa bizim evlerin değeri düşer." Bir başka komşumun derdi şu, adam spor hocası, çok geniş, önlü arkalı bir bahçesi var. Etrafında çit filan yok. Komşu gelirse bahçeleri bir çitle ayırmak gerecek. Yeni evler de etraflarına çit çekecek. Bunu istemezmiş. Böylece geniş yeşilliğimiz kaybolmamış olur.

Arsanın 500 metre kadar ilerisinde, ağaçların arasında kaybolmuş küçük bir göl var. Şehrin kanalizasyonu yok bu bölgede, septik tank kullanılıyor. Bu tanktan sızıntı olurmuş, göl kirlenirmiş. Özel izolasyonu olan pahalı bir septik tank yaptırmalıymışız...

Biz Türkiyeliyiz. Cevaplara şaşarak belediyeye gittik. Öyle ya, biz ev yaptıracağız, arsa alacağız. Bu nasıl demokrasi? Benim yaptıracağım eve neden bu kadar insan burnunu sokuyor? Oturup, belediye ile konuştuk. Bütün istekleri yerine getirmeye söz verdik. Ancak geyikler için bir çözüm bulamadık. Çevremizdeki ormanlar gerçekten geyik cenneti. Bu güzel hayvanlar yem bulamazsa şehrin kenar mahallelerine inerler. Bahçelerdeki elmaları, şeftalileri, boyları yetişirse yerler. Biz bazen bahçelerimize, bu hayvanlar için meyve filan atarız, gelir yerler. Bu güzel gözlü, ürkek hayvanlar, ilkin bizi görünce kaçıyorlardı. Sonra alıştılar, kulaklarını dikip, sürmeli gözleriyle bizi bir zaman tartıyorlar, zarar gelmeyeceğine inanırlarsa kaçmıyorlar. Anadolu evliyasından bir Geyikli Babamız vardır. Bursa'nın fethinde, yanındaki erenleri ile Sultan Orhan'a yardımcı olmuş. Menkıbe onun geyiklere binip gezdiğini anlatır. Şimdi ben buna inanıyorum. Zaten halkımız "erenlerin biniti geyik" demiş. Geyik sayısı bazen o kadar çoğalır ki belediye bunların avlanmasına müsaade eder. Böylece hem geyik sayısı azalır, hem de fakir fukara bol et yer. Biz de yaptıracağımız evin çevresinde, ne yapacağımızı bilmesek de bu hayvanları korumak için istenenleri yapmaya karar verdik. Bütün komşuların mektuplarını gördükten sonra, belediyenin ilgili dairesi evin planını yapıp komşulara göndermemizi istedi. Gönderdik. Planı belediye de inceledi. Arkaya bakan pencereler

üç santim daha geniş olmalıymış, yangın olur da kapıdan kaçılamazsa pencereden kaçmak gerekebilirmiş. Planımız komşulardan olumsuz bir tepki almadı. Ancak bir komşu çatıyı örtecek malzemenin renginin öbür evlerle uyumlu olmasını istedi. Belediye bu isteği önemsemedi.

Burada bir sokaktaki evlerin büyüklüğü, küçüklüğü, iyi veya kötü olması komşular için önemli oluyor. Eğer bir ev ötekilere yakışmayacak kadar küçükse bütün çevrenin değeri düşüyor. Eskiden bir sokağa siyahların ev yapması istenmezdi. Şimdi bu sorun olmuyor. En zengin bölgelerde de zencilerin evleri var. Yeter ki ev büyük ve güzel olsun.

Belediyenin karar vereceği gün, projeyi savunmak bana düştü. Neler söylemedim? Bir göçmen kuş olduğumu, kentin bizi çok iyi karşıladığını, iki kızımın burada eğitildiğini, hiçbir kanunsuzluğa katılmadığımı, vergimi düzenli ödediğimi, bir eğitim kurumunda şehre hizmet verdiğimi filan anlattım. Dinleyenler "Çok etkili oldu, karar olumlu çıkacak" dediler.

Karar bildirildi. İlkin kentin kanun ve nizamlarına uyma gayretimiz için bize teşekkür edildi. Gayet kibarca. Sonra isteğimizin reddedildiği açıklandı. Sebep şuymuş: Bu bölgede bizimkine benzer bir hayli arsa varmış, bize iki ev için müsaade verilirse, öbür arsa sahipleri de iki ev için başvururlarmış. Bize olur deyip onlara olmaz diyemezlermiş. Böyle geniş arsalara da ikişer ev yapılırsa şehrin yeşillikler içindeki görüntüsü bozulur, güzelliği gölgelenirmiş. Ben bu karara sevindim, üzülmedim. İşlerini bu kadar ciddiye aldıkları, şehrimizin üzerine böyle titredikleri için içim neşeyle doldu. Bir şehrin güzelliğini korumak pek ciddi bir işmiş. Neden bir güzel yerde yaşadığımızı o vakit anladım.

Sonra belediyemizin başka marifetlerini de öğrendim. Bahçemden bir ağaç kesemezmişim. Ancak ağacım çok yaşlıysa yerine yenisini dikmek koşuluyla ağacımı kestirebilirmişim. Bahçemin çimenleri fazla uzar da kestirmezsem, sokağın güzelliği bozulmasın diye, belediye hemen birini gönderir kestirirmiş ve adama ödenen parayı da benden alırmış. Evinde kiraya verilen bodrum katı olan bir arkadaşımdan öğrendim: Belediye iki yılda bir burayı kontrol edermiş. Kiracı hakları belgesi diye bir belge vermişler arkadaşa. Bu belgede ev sahibi ve kiracı hakları teker teker belirtilmiş. Söz gelimi, eğer evde belli bir yerde yangın alarmı ve yangın söndürücü bulunmazsa evin kira belgesi iptal edilirmiş. Onlar tamamlanmadan ev kiraya verilemezmiş.

Akrabam olan inşaatçı, yeni bir ev için belediyeye bir ev planı sundu. Alaturkalık bu ya! İnşaat bitmek üzereyken, çatı katına, planda olmayan bir oda daha kondurdu. Ertesi gün bir yazı geldi belediyeden. Bu plansız odayı yıkmadığı sürece, her gün 2500 dolar ceza ödeyecekti. Akrabam o gece uyumadı ve odayı yıktı.

Amerikalılar rahat insanlardır. Giyim kuşamları, davranışları rahatlarına göre seçilir. Rahatlarını kaçıracak giyim kuşama pek yanaşmazlar. Yaz olsun kış olsun resmi giyinen insana pek rastlamazsınız. Sonbaharda havalar serinleyince bile üniversite kampusunda çıplak ayakla gezen kızlar görürsünüz. Kaliforniya Üniversitesi'nde Dekan Wilson bizi yemeğe davet etmişti. Vardık ki, arkasında allı pullu bir kimono, kıllı bacakları diz kapaklarına kadar açık, mangalda hamburger pişiriyor. Çok betimize gitmişti. En büyük davetlerde bile yemek mönüsü şaşılacak kadar sadedir. Indiana Üniversitesi başkanı kendi şeref listesinde yer alan profesörlere bir yemek verdi. Ye-

mekte bir tavuk kızartması ve yanında sebzeden başka, hiçbir özelliği olmayan küçük bir kek vardı. Hepsi bu kadar. Bu sadelik nekeslikten gelmiyor. Gösterişe hiç önem vermiyor bu insanlar. Resmi toplantılarda uzun konuşma huyu da yok Amerikalılarda. Yemeği veren insan kısa bir konuşma yapar. Arkasından kimlerin emeği geçmişse onlara söz verilir. Hepsi yaptıkları işle ilgili birkaç söz söyler yerlerine otururlar. Bizdeki gibi eline mikrofonu geçirenin sizi bıktırana kadar konuşması yoktur bu topraklarda. Turkish Studies Programı'nın direktörüyken verdiğimiz bir yemeği kısa bir konuşmayla açtım. Konuşma biterken "Bizde bir atasözü vardır. Çok mal haramsız, çok söz yalansız olmaz," dedim. Yemeğin tek davetli konuşmacısı, Amerika'nın Türkiye Büyükelçisi Mark Grossman'dı. Daha söze başlarken "Prof. Başgöz beni fena korkuttu. Ne kadar kısa keseceğimi bilemiyorum," dedi. Tabii çok kısa bir konuşmayla yemeği açtı.

Amerikalı büyüklük düşkünüdür. Her şeyin en büyüğünü yapacaklar veya dünya çapında her şeyin en büyüğüne sahip olacaklar. Bir fil hikâyesi vardır. Çeşitli uluslardan insanlar toplanmış, nasıl bir fil yetiştireceklerini tartışıyorlar. Alman en güçlü fili yetiştirmek istemiş, Fransız en güzel görünüşlüsünü, İngiliz öteki fillerden farklı olmayanı, Amerikalı en büyük fili yetiştirmek istediğini belirtmiş. Gerçeği yansıtır bu hikâye.

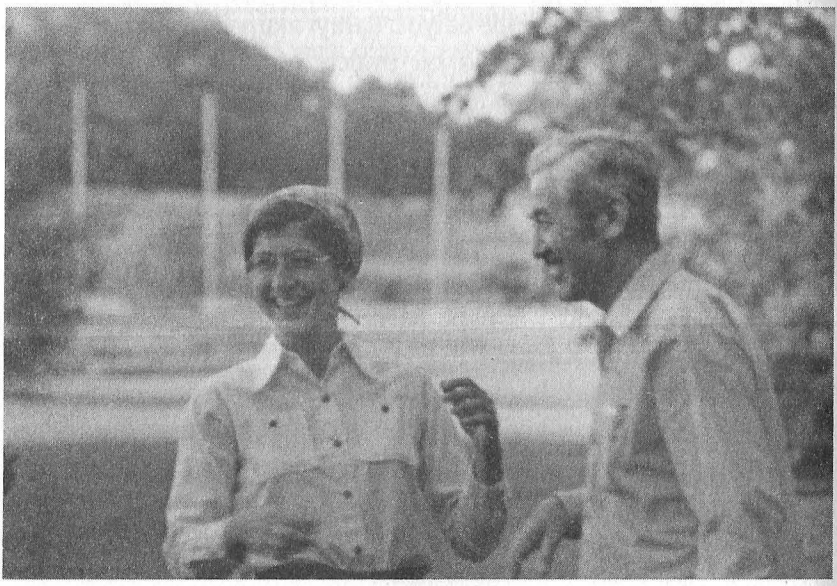
Amerika'nın acayip hukuk sistemi

Amerika'da iki hukuk sistemi vardır. Federal devletin kanunları, polisi ve yargıçları. Bir de her eyaletin kendi hukuk sistemi, kanunları filan. Başımıza şöyle bir iş geldi. Bir yaz ailece Türkiye'ye gidiyoruz. Üç ay için evimizi

kiraya vermek istedik. Eli yüzü temiz bir kadın, yanında kızıyla geldi. Bize bir aylık kira için bir çek verdi. İki ay için de kirayı her ay hesabımıza bir bankaya yatıracak. Biz de evi bırakıp memleketimize geldik. Dönüş tarihimizi bilen kadın, bir gün evvel çıkmış. Biz iyi niyetli aptallarız. Telefonumuzu kapatmadık, elektrik, havagazı, su filan gibi şeyleri öylece bıraktık. Kadın bin doları aşkın telefon konuşması yapmış, bizim hesaba yazılmış. Kiraları ödememiş. Bıraktığı çeki bozdurduk, ama kadını bulamıyoruz. Adres bırakmamış. Okulda çocuğu vardı. Gidip okul idaresine durumu anlattım. Çocuğun ev adresini sordum. Veremezlermiş. Bu özel bir durummuş, çocuğun mahremiyetini açıklayamazlarmış. Ben de bir gün çocuk okuldan çıkınca takip ettim, ev adresini öğrendim. Mahkemeye başvurdum. Savcı bana dedi ki "İadeli taahhütlü bir mektup yazacakmışım, kadın mektubu alınca adresi belli olacakmış." Kadına mektup yazdım, hinoğlu hin kadın. Mektubu açmadan iade ediyor. Parayı alamadık. Aradan yıllar geçti. Kadın başka bir eyalete göçmüş. Ama bir dava için Bloomington'a gelmiş. Gazete, kadının adresini de yazıyordu. O adrese iadeli taahhütlü bir mektup gönderdim. Zarfa benim adresimi de yazmadım. Kadın mektubu açmış. Hemen mahkeme bir celp gönderdi. Kadın cevap vermek zorunda kaldı. Geliri yetmediği için her ay borcunu ödeyeceğini kabul etti. Bize bir 50 dolar gönderdi. Sonra metelik vermedi. Meğer eyalet mahkemesinin usulü buymuş. Karşılıksız çek yazmak federal suç olduğu için insanı hemen hapse atabilirlermiş. Bu bize ders oldu. Bir daha kimseye güvenmeyelim dedik. Hani Temel Reis idam edilirken sormuşlar: "Son dileğin nedir?" Temel Reis: "Bu bana bir ders olsun" demiş.

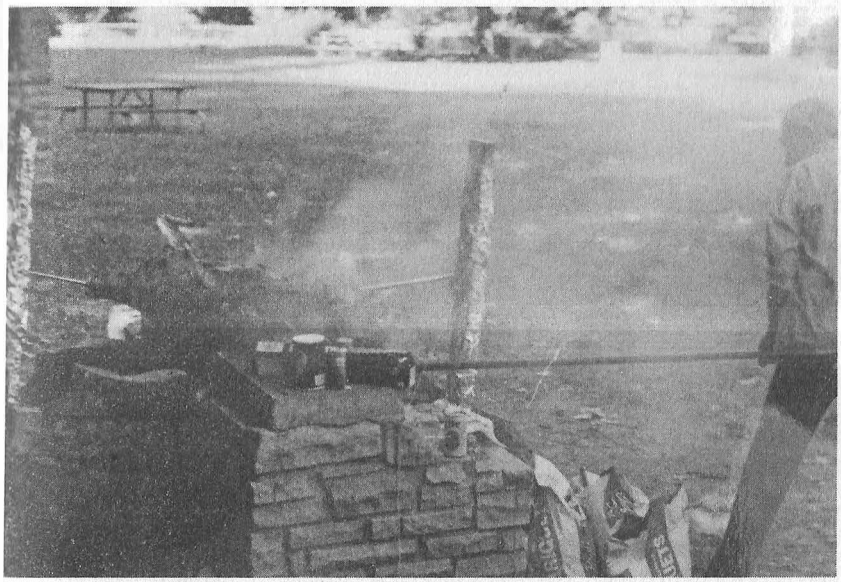
"Eşim Bedia ve ikiz kızlarım Aslı ve Nesli."

"Nesli ile Bloomington'daki evimde, 1973."

"Solda ayakta Gemerekli Beşir Yalçın. Uzun yıllar Erzurum'da Emniyet Müdürlüğü yaptıktan sonra ailesini İstanbul'a göndermek için 4.000 TL. borç alan dürüst insan. Solunda oturan kızım Aslı Başgöz."

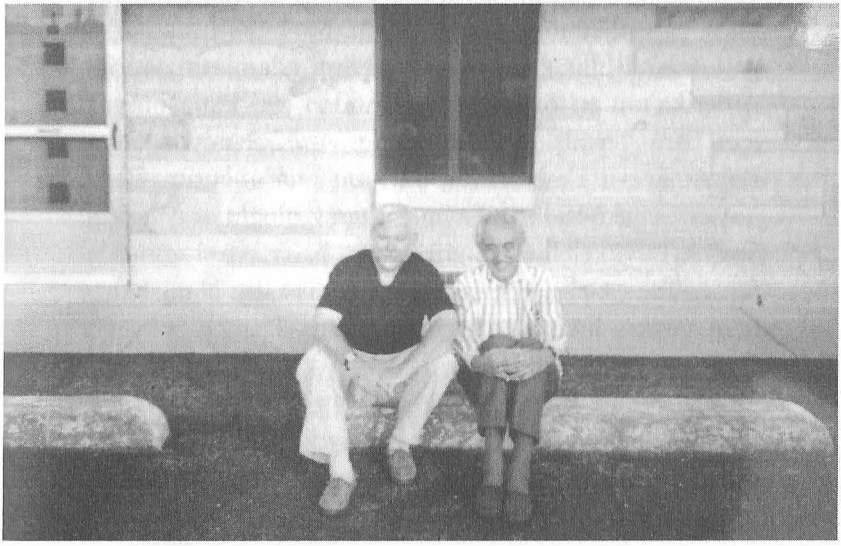
"Indiana Üniversitesi'nde kuzu kızarttığımın resmidir."

"Prof. Andreas Tietze, Prof. Cevat Heyet, Nermin Abadan, Hocam Pertev Boratav."

"Türkmenistan'da kutsal sayılan peynir ekmekle karşılandık."

"Indiana Üniversitesi Folklor Bölüm Başkanı J. McDowell ile, 1993."

Sovyetler Birliği macerası

1977 yılında Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Başkanı Gafurof beni Sovyetler Birliği'ne davet etti. Davet, yaz tatilimize kısa bir zaman kala yapıldı. Ben de tatil planımı yapmıştım. Bir yaz kursu verecektim, bir de zamana bağlı araştırma projem vardı. Onu yapmalıydım. Nazik bir cevap vererek, bu davete teşekkür ettim, ancak bu yıl gelemeyeceğimi, gelecek yıl Sovyetler Birliği'ni ziyaret edeceğimi ve bunun benim için önemli olduğunu bildirdim. Başkan Gafurof'tan cevap almadım. Bürokrasi hazretlerinin ihmali olacak diye düşündüm ve daveti geçerli sayarak, hazırlığımı yaptım. 1978 yılı Mayısında, Ankara'ya gittim. Sovyet Büyükelçiliği'ne başvurarak davet mektubunu gösterdim ve vize istedim. Uzun zaman bir karşılık vermediler; sıkıştırdım. O vakit, bu davetin geçen yıl için geçerli olduğunu ve bana bu yaz için vize veremeyeceklerini söylediler. Ben bu araştırma gezisi için bir Guggenheim bursu almıştım. Bu burs Amerika'da pek önemli bilinir, ancak sayılı bilim adamlarına verilir. Amerika'nın en önemli vakıflarından biri bana bu gezi için para vermiş. Ama Sovyetler vize vermiyor. Sayın Bülent Ecevit başbakandı, durumu ona anlattım. Basın Yayın Genel Müdürü, Sayın Orhan Koloğlu araya girdi, Sovyet Büyükelçiliği ile görüşmüş, bana ertesi gün telefon edildi. "Gelin vizenizi alın," dediler. Bu alaturkalığa hem şaştım, hem de elbette sevindim. Demek Sovyetler Birliği'nde de torpil işliyormuş.

Vizeyi almak için Büyükelçiliğe gittim. Sovyet Büyükelçiliği'ndeki değişim hayret vericiydi. İlgililer beni kapılara kadar yolcu ediyor, Rusya'da nereyi ziyaret etmek is-

tersem sorun çıkmayacağını söylüyorlardı. Ben de Bakü, Aşkabat, Taşkent ve Leningrad'a gitmek istediğimi yazılı bildirdim. Vizemi aldım.

Moskova'da SSCB Bilimler Akademisi'nin konuğu olacaktım ve araştırma planımı Akademi ile beraber yapacaktık. Sovyet havayolları Aeroflot'tan biletimi aldım, ertesi gün Moskova'ya hareket ettim. Bana verilen bilgiye göre beni havaalanında karşılayacaklar ve Akademi'nin oteline götüreceklerdi.

Uçakta, Türkiye'den giden işçi sendikaları liderleri ve şimdi adını unuttuğum Kültür Bakanlığı Güzel Sanatlar Dairesi'nden bir film sanatçısı ile tanıştık. Onlar da davetli olarak Sovyetler Birliği'ne gidiyordu. Yanlarında Moskova büyükelçiliğimizde çalışan bir konsolos da vardı. Sovyetler Birliği ile bir kültür alışverişi başlamıştı. Uçakta başka davetlilerle bu tip karşılıklı ziyaretlerin faydası üzerinde konuşarak Moskova havaalanına vardık. Türkiye Büyükelçiliği'nden bir görevli bizimkileri karşılayacak, otellerine götürecekti. Bana da onlara katılmamı önerdiler. Ben "Olmaz" dedim, "ayıp olur. Beni Akademi'den karşılayacaklar."

Moskova havaalanına indik. Gümrükten geçtik, Türk heyetini ilgililer karşıladılar, alıp götürdüler. Ben beklemeye başladım. Bir bekledim, iki bekledim, ne gelen var, ne giden. Yolcular gitti, meydan boşaldı, ilgililere davet mektubunu gösteriyorum, Akademi'den beni karşılamaya geleceklerini söylüyorum... İngilizce bilen yok, Fransızca bilen yok, Türkçe bilen yok. Vakit gece, meydanda sabahlamak olmaz. Elimde bavulum dikilip duruyorum. Bari bir otele gideyim diyorum. Bir taksiye atlayıp otele gidemezmişim. *Intourist*'in bana bir otelde yer ayırtmış

olması gerekirmiş. Hiç kimse öyle elini kolunu sallayarak bir otele gidemezmiş. Hele Amerika'dan gelen bir yolcu... Kızıyorum, ilgililere çıkışıyorum, Akademi'ye telefon etmek istiyorum. Telefon rehberi yok. Kimse sana telefon numarası söylemiyor. Ne sorsam *niyet*[26].

Nihayet Vera Feonova aklıma geldi. Türkiye'den ayrılmadan Aziz Nesin'le görüşmüştüm. Aziz Nesin Moskova'da karşılaşacağım güçlükleri bildiği için bana Yazarlar Birliğinde sekreter olan bu vefakâr Türk dostu hanımın telefon numarasını vermişti. Moskova'ya her giden Türk'ün çilesini Vera çekermiş. Ama telefon etmek için yanımda Rus parası yok, meydanda para değiştirecek banka yok. Her şeyin tıkır tıkır planlandığı Amerika'dan alışmışım. Bu dağınıklığı, bu başıbozukluğu aklım almıyor. Amerikalı bir dostum, giderken yanına birkaç paket Amerikan sigarası al demişti. Aklıma geliyor, ilgili memura bir paket sigara vererek telefon numarasını gösteriyorum. Vera'ya telefon ediyoruz. Bu vefalı, iyi kalpli kadın, ilgililerle konuşuyor, Akademi oteline telefon ediliyor; Akademi otelinde bana yer ayrılmış olması gerektiğini söylüyor. Bu sefer başka bir korku bende. Ya yer ayrılmamışsa, Neyse, yer ayrılmış. Vera gece vakti bir taksiye atlayıp geliyor ve beni Akademi oteline götürüyor. Hafta sonunda bankalar açık olmayacağı için bana bir miktar ruble bırakmayı da unutmuyor. Olanları anlatıyorum, "İlhan Bey, daha bir şey görmediniz, hazır olun," diyor. Vera Feonova ile uzun zaman haberleşmemiz devam etti. Son haberini Sovyetler Birliği çöktükten sonra aldım. "İlhan Bey," diyordu "bizi ancak kapitalist sistem kurtarır." Umarım doğru söylemiştir.

---

26 Niyet (Rusça): Hayır.

Memurların ilgisizliği, seni adam yerine koymamaları, işlerin düzensizliği, meydanın bakımsızlığı Sovyet rejimi hakkında daha ilk adımda dehşetli bir hayal kırıklığı yaratıyor bende. Gerçi öğrencilik yıllarımın hayalci sosyalisti değilim, ama gene de daha iyisini bekliyor olmalıyım. Neden bir taksiye atlayıp bir otele gidemeyeyim, neden bir telefon rehberi olmasın? Aklım almıyor.

Akademi oteli eski bir yapı. Küçük küçük odaları var, temiz ama elbise koyacağınız dolabın kapağı kırık. Her odada bir yatak, ancak her katta bir banyo, her odada telefon var. Ama bir yere telefon edecekseniz mutlaka araya birileri girecek ve telefonunuzu bağlayacak, direkt telefon bağlantısı yok. Bilmem kaçıncı katta da bir yemek yeri, biraz restorana, biraz kafeteryaya benzer bir yer. Sabah kahvaltıya iniyorum. Kahvaltı odasının görünümü iç açıcı değil. Orta yaşlı, şişman bir kadın, size istediğiniz yiyecekleri veriyor. Kafeteryada çay büyük bir demlikte hazır bekliyor, kara bir çay. Daha evvel kaynatılmış ve zehir gibi acı olmuş. Belki bir gün evvelden kalma. Yumurta, peynir, ekmek, tereyağı var. Meyve veya sebze gibi bir şey yok. Peynir ve tereyağı iyi cins, ekmek kuru ama yeniyor, dondurma da var. Galiba para da ödemedik kahvaltı için, şimdi pek aklımda kalmamış.

Pazartesi günü Akademi'den geliyorlar. Başıma gelenleri anlatıyorum. Bir yanlışlık olmuş. Gelen iki kişi bunu pek olağan bir şeymiş gibi karşılıyorlar. Biri Rus biri Azeri olan bu iki görevli beni görmeye her zaman beraber geliyorlar. Akademi'yi ziyaret ediyoruz. Hangi daireye giderseniz ilkin votka sunuluyor, sonra nutuklar atılıyor. Bu nutukların iki belli konusu var: Halkların dostluğu ve barış özlemi. Ben de artık konuyu kavradım. Üstelik

benim gerçekten inandığım iki ilke bunlar. Ama her vardığım dairede, sabah olsun, öğleden sonra olsun votka içmeye alışık değilim. Votkayı reddederseniz alınıyorlar. Bir kadehten sonra ben sallanmaya başlıyorum.

Akademi'de yeniden benim nereleri ziyaret edeceğim soruluyor. Ben gene Bakü, Aşkabat, Taşkent ve Leningrad diyorum. "Olmaz" diyorlar, bunlardan ancak ikisini ziyaret edebilirmişim. Ben ayak diriyorum. "İlk başvurumda da belirttim, Ankara'da da söyledim. Eğer buralara gidemeyeceksem ben geri dönerim." Uzun gelgitlerden sonra benim için bir istisna yaptıklarını söylüyorlar ve bunu benim Ecevit'le tanışıklığıma bağlıyorlar. Hayret ediyorum. Nerden çıkıyor bu? Ben Sayın Ecevit'i tanıdığımdan kimseye söz etmedim. Sonra öğreniyorum ki, yorum şöyle yapılmış: Başbakan Ecevit, Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmek üzereydi. Vize almamı da Başbakanlığa bağlı bir ofis gerçekleştirmişti. Bunlar benim Rusya'ya Ecevit'in bir politik öncüsü olarak gittiğime inanmışlar. Ben güya Ankara'ya dönecek, Sayın Başbakan'a rapor verecek ve gördüklerimi anlatacakmışım. Bana her gün yollanan şoförlü Zil marka nefis bir otomobilin de anlamı herhalde bu olacak.

Bir gün sonra Doğu Bilimleri Enstitüsü'nü ziyaret ediyoruz. Orada beni eski bir sosyalist olarak tanıtmaya önem veriyorlar. Radi Fish'le ve Nâzım Hikmet'in yakın dostu Ekber Babayev'le ve Svetlana Uturgauri ile tanışıyoruz. Kütüphaneyi görmek istiyorum. Düzensiz, özellikle yeni yayınlar konusunda dehşetli fakir bir kitaplık. Türkiye'de 1930'larda yayımlanmış tek tük kitabın dışında hemen hemen hiçbir kitap ve dergi yok. Hayret ediyorum. Yurtdışından nasıl kitap getirdiklerini soruyorum. Her yıl bir liste yaparlarmış. Liste partiye gidermiş. Par-

ti uygun bulduğu kitapların alınmasına karar verirmiş. Sonra o kitaplar ısmarlanabilirmiş. Bir kitabin alınması böylece en az 6 ay, bazen bir yıl sürüyormuş. Zaten kitap almak için tahsisat da pek yokmuş.

Enstitüden biraz buruk ayrılıyorum. Resmi nutuklar ve konuşmalar biter bitmez herkes bir yerlere kayboluyor, ben iki rehberimle kalıyorum. Halbuki, ben onlarla konuşmak, yapılan çalışmalardan haber almak, Amerika'da Türkoloji çalışmaları hakkında bilgi vermek, yayınlarımızı değiş tokuş etmek için bir şeyler yapmak istiyordum. Türk kültürü, edebiyatı üzerinde çalışan hiçbir uzmanla yakınlık kurmaya olanak yok. Radloff'ların, Jirmunski'lerin Doğu araştırmaları alanı, bir avuç bürokrata kalmış. Onlar da gölge gibi, hiçbir konu ile ilgili görünmüyor. Öyle zannediyorum ki benimle görüşmeleri bile bir emirle oluyor. Bana yeni araştırmacılardan birinin, eşi yüksek bir hariciye görevlisi olduğu için orada bulunduğu söyleniyor. Öbürü Türk romanı üzerindeki ileri hareketler konusunda bir kitap yazmış. Öteki Aziz Nesin'i Rusçaya çevirmiş. O kadar. Hiçbiri bir Batı dili bilmiyor. Yahut biliyorlar da içlerinde parti temsilcisi kimse, kuşkulanır diye çekiniyorlar da onun için yabancı dil konuşmuyorlar. Rusya dışında yapılanları izlemek olanakları da, istekleri de yok.

Bu yakınlaşma korkusunu bir doçent hanım kırdı. Adı Kalina Belova. Anlattıkları enteresan. Daha öğrenciyken Moskova'da bir Türkoloji kongresi toplanmış. Kongreye Türkiye'den katılan bilim adamları da varmış. Nasıl olmuş bilmem, o vakit öğrenci olan bu hanım, Türk hocalardan birinin kitaplarını taşımış ve onunla konuşmuş. Kongre bittikten sonra Kalina hakkında soruşturma başlatılmış. Yakasını kurtarana kadar epey uğraşmış.

Bayan Belova'nın Türkçesi iyi, ben ordayken Vedat Türkali'nin *Bir Gün Tek Başına* adlı romanını çeviriyordu. Ben Vedat Türkali'nin kim olduğunu ondan öğrendim. Meğer beraber hapis yattığımız Yüzbaşı Abdülkadir'miş. Bunu öğrenmek benim için tam bir sürpriz oluyor. Romanını Moskova'da okuyor ve seviyorum. "Salkım salkım tan yelleri estiğinde" diye başlayan bir şiiri vardı, daha hapse düşmeden okurduk, kimin yazdığını bilmiyorduk, ama çok sevdiğimiz bir şiirdi bu. Onun olduğunu hapiste öğrenmiştik. Şimdi bu şiir "Bekle Bizi İstanbul" adıyla türkü olarak söyleniyor.

Bayan Belova, Ecevit'in o vakit yeni çıkan şiir kitabını da Rusçaya çevirmek istediklerini, ama kitabı bulamadıklarını söylüyor. İyi bir rastlantı, ben Türkiye'den ayrılırken, yeni yayımlanan bu kitabı yanıma almışım. Hemen veriyorum. Ve çeviri başlıyor. İyi anlamadıkları yerleri izah etmek için yardımcı da oluyorum. Kitap kısa zamanda çevrilmiş ve basılmış. Zannediyorum Ecevit'in Rusya gezisinde kendisine sunulmuş.

Çeviri işinde Sovyetler Birliği çok başarılı. Her eser bir dil uzmanının ve bir sanatçının işbirliği ile hazırlanıyor. Dil uzmanı doğru bir çeviri yapıyor ve sanatçı onu Rusçada en iyi anlatacak şekilde yeniden düzenliyor. Milyonlarca basılıyor ve hemen bitiyor. Kitap ve plak çok ucuz.

Moskova'da gördüğüm tek özel ev Bayan Kalina Belova'nın evi oldu. O beni evine davet etmek cesaretini de gösterdi. Bu ev bir büyük apartmanda küçük bir daire. Bütün dairenin genişliği 35 m^2 kadar bir şey. Oturma odası hem yemek, hem yatak, hem de çalışma odası görevini yapıyor. Duvarların içinde açılıp kapanabilen bir çekyat var. Yanında da çocuğu için, bir dolap büyük-

lüğünde, tek karyola sığacak bir yer. Küçük bir mutfak, banyo. Kirası, havagazı, elektrik ve sıcak su ücreti içinde 10 ruble. Bayan Belova'nın maaşı 100 ruble. Yani kira, elektrik, su, havagazı giderleri gelirin onda biri. Bizim kira giderleri ile karşılaştırıyorum. Türkiye'de hemen hemen gelirin yarısı kiraya gidiyor. Sovyetlerde o vakit yeni bir kooperatif evleri uygulaması başlamış. Belli bir parayı peşin ödeyen insan kendi dairesini satın alabiliyormuş. Moskova'da herkesin evinden şikâyetçi olduğunu anlıyorum, gerçekten çok küçük. Ama evi olmayan kimse yok. Evinin giderlerini ödeyemeyen kimse yok. Evinin kirasını ödeyemeyen kimse de yok. Hiç kimsenin aklına bununla övünmek gelmiyor. Gecekondu denen bir olay yok. Çünkü işi olmayan ve kendisine daire verilmeyen kimsenin Moskova'ya gelip yerleşmesine müsaade yok.

Vera beni Yazarlar Birliği'ne davet ediyor. Akşam yemeğini Birliğin lokantasında yiyeceğiz. Aaa! Bizim A. Kadir de orda değil mi? A. Kadir ilk defa geliyor Moskova'ya. Lokantaya da ilk defa. Ülseri varmış. Sövüş, tavuk eti, domates istiyor. Vera göz kırpıyor bana ve garsonu çağırıyor. Bekliyoruz. Gelen, giden yok. 15 dakika, yarım saat. Kimse gelip de ne yemek istediğimizi sormuyor. Vera hikâyeyi anlatıyor: Bir Rus lokantaya gitmiş. Garson gelmiyor. Beklemekten bıkmış, tabağı yere vurup kırınca tangır tungur bir gürültü... Müdür dahil herkes koşuşmuş, olay çıkmasından ödleri kopuyor. Adam sakin sakin tabağın parasını ödemiş ve bana bir yemek getirin demiş. Aziz Nesin'in bir hikâyesini hatırlıyorum; sonra oyun da olan *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz.* İki arkadaş bir otomobil kazası geçiriyor. Biri yaralanmış, yolda yatıyor. Bir polis arabası geliyor, ondan yar-

dım istiyorlar. "Burası benim bölgem değil," deyip gidiyor. Bir başka polis geliyor, o da yardım etmiyor, çünkü trafik polisi değilmiş. Bir başkası da galiba, "Ben cinayet işlerine bakarım, bu bir kaza" diyerek yardım etmiyor. O vakit arkadaşı yaralıya diyor ki, "Ulan kahrolsun hükümet diye bağır." Yaralı "Kahrolsun hükümet!" diye bağırınca bütün polisler koşuyor, yaralıyı yaka paça tevkif edip doğru hastaneye götürüyorlar.

Lokantada bir zaman bekledikten sonra bin naz ü niyaz ile garson geliyor. Vera bir şeyler söylüyor garsona. Sonra A. Kadir'e dönüp diyor ki, "Bugün şansınız yok Kadir Bey, istediğinizi veremiyorlar." A. Kadir bu sefer ızgara köfte ve bir domates çorbası istiyor, gene konuşmalar, gene Vera bana göz kırparak aynı cevabı veriyor. A. Kadir şaşkın, koskoca Yazarlar Birliği lokantasında, Yazarlar Birliği'nin davetlisine istediği hiçbir yemeği veremiyorlar. O vakit A. Kadir kızıyor, "Peki ne varmış burada" deyince, Vera bildiği mönüyü sayıyor. Hıyar salatası, bir bayat av eti, bir de lahana kapuskasına benzeyen bir yemek.

A. Kadir'in midesine iyi gelmeyeceğini bile bile yemekler ısmarlandı. Ama garson gelmez. Ne kadar bekledik Allah bilir. Sonra A. Kadir, nedenini buldu bu gecikmenin. İnsanın insana hizmet etmesi aşağılık bir şeydi, onun için garsonlar nazlanıyor, gelmiyordu. Vera gene bana göz kırparak matrağını geçti: "Tabii" dedi, "bizim rejimimiz insanın hayvana ve makineye hizmet etmesini esas alarak kurulmuştur." Gülüştük. Gerçekleri idealleştirmek, rejimin nasıl çalıştığını bu kadar açık şekilde belirten bir örnekten sonra da, gerçekleri tozpembe gösteren bir gözlük takmak, herhalde insanoğluna has bir nitelik.

Moskova'da sebze ve meyve yoktu, lokantalarda yiyecek yoktu, hizmet sektörü laçka olmuştu. Devlet dükkânlarında temel gıda maddeleri ekmek, yumurta, peynir ve tereyağı; bir de dondurma bol, ucuz ve iyi cinsti. Onun dışında sebze ve meyve bir gün bir dükkânda beliriyor, ya birkaç saat içinde satılıp tükeniyor veya karaborsaya düşüyor, devlet dükkânının kapısında, üç misli fiyatla karaborsada satılıyordu. Kaldığım otelin yanı başında küçük bir dükkânın önünde bir gün uzun bir kuyruk gördüm. Ben de sıraya girdim. Seylan'dan çay gelmiş, çok iyi cins ve çok ucuz. Ben de üç beş paket aldım. Çay, bir saat sonra, dükkânın önünde elinde torbalarla "Çay, çay!" diye bağıran karaborsacıların eline geçti ve dörde katlanmış fiyatla satıldı.

Vera anlattı. Orhan Kemal'in de başına aynı şey gelmiş. Yanında eşi ve Vera dolaşıyorlar. Bir dükkânın önünde uzun kuyruk, Orhan Kemal soruyor: "Ne kuyruğu bu?" "Muz kuyruğu." Tamam, muz bir lüks meyve, dışarıdan dövizle alınıyor, gerekli de değil, onun için kısıtlı getiriliyor. Devletin bunu ölçüyle satması, lükse para ayırmadığına işaret, iyi bir işaret. Biraz ilerde bir kuyruk daha. "Bu ne kuyruğu?" "Ispanak kuyruğu." Bir kuyruk daha, makas kuyruğu. Makas gelmiş, iyi cins ve ucuz. Onun için kuyruk var. Biraz daha ilerde bir kuyruk daha. Bu sefer domates kuyruğu. Orhan Kemal demiş ki: "Karıcığım domates bir burjuva yiyeceği onun için az bulunuyor, devlet parasını daha önemli yerlere harcıyor." Eşi demiş ki: "Allah aşkına Orhan, hangi burjuva yiyeceği, domates ve peynir bizim amelenin yiyeceğidir." Bunun üzerine gerçeği kabul etmek zorunda kalan Orhan Kemal'in beti benzi kireç gibi olmuş. Uğruna hayat

boyu mücadele ettiği bir ideolojinin başarısızlığı, Orhan Kemal'i derinden sarsmış. Vera onun geçirdiği kalp krizini buna bağlıyordu.

Ertesi gün Lenin Kitaplığı'na gidiyorum. Yazmalar bölümüne emir gitmiş, istediğim her şeyin fotokopisi verilecek. Kapıdan girer girmez, o eski ve haşmetli saray binasında bir sidik kokusu genzinizi dolduruyor. Akıl almaz bir şey. Lenin'in adına kurulan bu kitaplıkta sidik kokusundan bayılacak gibi oluyorsunuz. Nedenini alt kattaki yüznumaraya inince anlıyorum. Küçük abdest yapılacak yerlerdeki bütün delikler tıkalı, kullanınca yere akıyor ve yer bir göle dönüşüyor. Burnumu tıkayarak ve korkunç bir hayal kırıklığıyla yukarı çıkıyorum. Ve çıkışıyorum. Yahu bu ne iştir? Sosyalizm adına, insanlık adına, bilgi ve kitaplık saygısı adına utancımı söylüyorum. Sendikaya bildirmişler, işçiler gelmiş, ama boru teşkilatında esaslı tamir gerekliymiş, gitmişler, bir daha gelmemişler. Akıl alır şey değil. Aradığım yazmalardan birkaçını buluyorum, fotokopileri ve mikrofilmleri çekiliyor. Bir daha bu sidik deryasına girmemek için kendi kendime söz verip çıkıyorum, gerçekten de bir daha gitmiyorum. Lenin Kitaplığı böyleyse kim bilir ötekiler nasıldır?

Akademi oteline dönüyorum. Akşam bir telefon: "Merhaba gardaşım, hoş geldin gardaşım, ben Şükrü Martel. Seni görmek istiyorum." Güzel bir Türkçe. Ama öyle bir kardeşim yok Moskova'da. Zaten kimse de benimle ilişkiye girmeye cesaret edemiyor. Ertesi sabah elinde bir torba, içinde bir yeşil soğan demeti, iki salatalık, birkaç domatesle yaşlı, ama çivi gibi bir adam içeri giriyor. En kıymetli şeylerini bana hediye getiriyor. Kendi bahçesindenmiş?

Şükrü Martel yetmişini geçmiş, kısa boylu, sağlam yapılı, yere çaksan delip girecek gibi bir görünüşü var. Mersinli. 1930'larda Mersin'de komünist propagandası yapmış, aranırken Rusya'ya kaçmış, ama memleketini şimdi çok özlüyor. "Mersin, Mersin, dünyanın en güzel şehri sensin" diye şiirler yazıyor. Türkiye'yi ziyaret etmek için pasaport almış, ama Türkiye Cumhuriyeti vize vermiyormuş. Oysa artık Rus vatandaşı. Şükrü Martel Moskova'daki Türk Komünist Partisi'ne de üye oluyor. Moskova'daki Türk Komünist Partisi'nin başı olan İsmail Bilen yoldaş, kendini kurtarmak için, Türk komünistlerinin hepsi casustur diye Stalin yoldaşa muhbirlermiş, Stalin de bu idealist Türk komünistlerinin hepsini Sibirya'ya sürmüş. Çoğu Sibirya'da ölmüşler, Şükrü Amca dayanmış, ta Stalin'in ölümüne kadar. 1952'de Stalin ölünce onu affetmişler, Moskova'ya dönmüş, ama ev hapsine koymuşlar. Bir başka çeşit sürgün, işini vermemişler, partiye de almamışlar. O vakit Nâzım Hikmet Moskova'da ve Şükrü Martel'i tanıyor. Telefon etmiş. Nâzım, "Şimdi bir taksiye atlayıp bana geleceksin," demiş. Martel korkmuş, ama gitmiş. Nâzım güçlü adam, bir yerlere telefon ederek Şükrü Amca'nın ev hapsini kaldırmış, ziraat eksperliği olan işini de almış ve yeniden Parti'ye yazdırmış.

Şükrü Amca'nın tek tutkusu Mersin'i görmek. O gün bir karar veremiyorum. Kimdir, inanmak gerekir mi? Vera'ya telefon ediyorum. Hikâyeyi doğruluyor. Birkaç gün sonra, Şükrü Amca, bu sefer elinde bir yağlıboya tablo ile geliyor, bana hediye. Balaban'ın ilk yapıtlarından iki köylü kadın. Hem de yağlıboya aslı, inanamıyorum. Buna gerek olmadığını söylüyorum, Ecevit'e söylememi istiyor. Ben de söz veriyorum. Bu resim şimdi evimin duvarlarında.

Ankara'ya döndükten sonra Sayın Ecevit'e Şükrü Amca'nın dramını anlattım. Aynı konu ile ilgili olarak Aziz Nesin de ricada bulunmuş. Benim yanımda İçişleri Bakanlığı'na telefon ederek vize işini çözdü Ecevit.

Ben Amerika'ya döndükten sonra Şükrü Martel İstanbul'a gelmiş, onu Yaşar Kemal ve Oğuz Akkan, Park Otel'de misafir etmişler. Sokakta önüne gelene komünistlikten laf açıyor ve Rusya'yı methediyormuş. Yaşar Kemal, "Şükrü Amca, burada böyle konuşmak suçtur, yapma," filan deyince Şükrü Amca'nın verdiği cevaba çok gülmüştük: "Ben Parti üyesiyim, cebimde hüviyetim var," diyormuş. Sonra Mersin'e gitmiş. Dağlar gibi yığılı portakalları görünce şaşırmış Şükrü Amca, "Bunları ben satın alabilir miyim?" demiş. "Paran varsa elbet hepsini alırsın" demişler. Bir gün Şükrü Amca'dan bir mektup aldım. Geldiğinden duyduğu sevinci belirtiyor ve benden 250 dolar istiyordu. Bu parayı gönderemedim. Çünkü bir öğrencim Rusya'da tanımadığı bir gençle mektuplaştığı için, bir askeri okula ancak, mahkemeye başvurup karar alarak girebilmişti. Sonra öğrendim ki, Şükrü Amca bununla bir otomobil satın almak istiyormuş. Çünkü dolarla alınca otomobil yüzde elli ucuza geliyormuş Rusya'da.

Moskova'da benim için pek öğretici bir olay Kremlin Sarayı'ndaki çocuk tiyatrosuna gitmem oldu. 5000 kişilik salon tıklım tıklım çocuklarla doluydu. Oyun Rusça olduğu için elbet bir şey anlamadım, ama bir masaldı. Sonunda çarpıcı bir olay yaşadım. Yüzlerce çocuk ellerinde çiçeklerle sahneye koştu, çiçekleri oyunculara fırlatmakla kalmadılar, ileri çıkan oyuncularla kucaklaştılar. Bu göz yaşartıcı sahneyi hiçbir yerde görmek mümkün değildi. Oynayanla dinleyen arasında bu kadar sıcak bağlar kurulmasını ilk

defa görüyordum. Sahne bir çiçek bahçesine dönüşmüştü, çocuklar salonu bir şölen yerine çevirmişlerdi.

Müzik ve tiyatro alanındaki bu başarıyı başka yerlerde de gördük. Bale, opera, tiyatro gösterilerine bilet bulmak sorun oluyordu. Bize özel muamele yapılmasa bilet bulmanın olanağı yoktu.

Akademi otelinden çıkarken bir sabah kapıda Prof. Byrns'e ve eşine rastladım. Prof. Byrns benim çalıştığım üniversitede tanınmış Rus tarihi uzmanı bir bilim adamıdır, kendileri ile ailece de görüşürüz. Indiana'da adı bir tartışmaya karıştı. Üniversitenin genç öğretim üyeleri Byrns'ü CIA için çalışmakla suçladılar. Byrns bir çıkış yaparak, "Evet" dedi "bu benim için bir onurdu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında memleketime böyle hizmet ettim." Bu açık tartışmayı Sovyetlerin bilmemesine imkân yoktu. Bir araştırma için Moskova'ya gelmiş, ama bu arada Sovyet-Amerikan ilişkilerinde bir gerginlik yaşanmış. Sovyetler iki Amerikalı gazeteciyi, ajanlıkla suçlayarak tutuklamışlar. Amerika da iki Rus diplomatını sınırdışı etmiş.

Prof. Byrns kalbinden rahatsız olduğu için odasından dışarı çıkmadığını söyledi. Ama rahatsız görünmüyordu. Bunun siyasi bir rahatsızlık olduğunu, Sovyetlerin de siyasi bir karşılık olarak kendisini tevkif edeceklerinden korktukları için dışarı çıkmadığını anlamam zor olmadı. Bana her gün şoförlü bir lüks Zil araba geldiğini görünce şaşmak sırası ona geldi. Resmi kıyafetli bir şoför yerlere eğilerek arabanın kapısını açıyor, aynı saygıyla kapatıyordu. Bir gün beraberce bir lokantaya gidip yemek yememizi önerdim. Kabul etti. Akşam Moskova lokantasının yolunu tuttuk. Bizi kapıda resmi elbiseli bir adam karşılayarak, rezervasyon yapıp yapmadığımızı sordu. Yapma-

mıştık. Daha doğrusu rezervasyon gerektiğini bilmiyorduk. O vakit lokantaya giremeyecektik. Bunu söyleyen adama baktım, Türk'e benziyordu. Bildiğim Türk lehçelerini birer birer deneyerek, benim İstanbul Türk'ü olduğumu söyledim, "Bize bir yer bulsan gerektir," dedim. Anladı. Başkırt Türklerindenmiş. Arka kapıya gitmemizi söyledi. Arka kapıya gittik. Biraz sonra bir hanım garson gelerek bizi yukarı çıkardı ve Kremlin bahçesine bakan en güzel masalardan birinde yer gösterdi. Oturduk, yemekleri ısmarladık. Prof. Burns şaşıyordu, " Nasıl oldu İlhan Bey? " dedi. Yoksa rüşvet mi vermiştim? "Hayır" dedim "sadece Türk dayanışması."

Benzer dostluk duygularıyla Ortadoğu'daki ve Sovyetlerdeki bütün gezilerimde karşılaştım. Oralarda yaşayan Türkler bu İstanbul Türk'üne yardım için birbirleriyle yarış ettiler.

Bir gün Ekber Babayev'le Nâzım Hikmet'in mezarını ziyaret ettik. Siyah mermer üzerinde Nâzım'ın "Yürüyen Adam" şiirinden esinlenen bir kabartma taş "Alnı yukarıda, kırmızı boyun atkısı rüzgârda, yürüyor ağır ağır, yürüyor adım adım" diye başlayan şiirden esinlenmiş bir kabartma. Ben sevmedim pek. Bu mezarda yatan büyük şair öz vatanına getirilmeli ve bir şiirinde dediği gibi "Anadolu'da bir yalnız kavak ağacının dibine gömülmelidir." Mezarın başında el kavuştururken, Bursa hapishanesinden kaçak gelen şiirlerini okuyup, ezberleyip, korkudan yırttığımız yıllar aklıma geldi. Sonra Moskova'da memleket hasretiyle yanıp yakıldığı yılların şiire dökülmüş, o dayanılmaz acısı: *"Memleketim, memleketim, memleketim, / ne kasketim kaldı senin ora işi, / ne yollarını taşımış ayakkabım, / son mintanın da sırtımda para-*

landı çoktan, / Şile bezindendi. / Sen şimdi yalnız saçımın akında, / enfarktında yüreğimin, / alnımın çizgilerindesin memleketim / memleketim, / memleketim.....”

Sonra, Babayev'le İhmalyan Amca'yı ziyarete gittik. İhmalyanlar iki kardeş Türkiye Ermenisi. Biri mühendis, öteki Jak İhmalyan ressam. İstanbul'da hayatları gayet iyi. Bu iki idealist komünist, neleri varsa satıp savıp yüklüce bir dolarla, 1940'lı yıllarda, büyük sosyalist devrimine katkıda bulunmak, orada yaşamak için Rusya'ya kaçıyorlar.

Türk okuyucusu İhmalyan Amca'yı, Cem Yayınevi'nin bastığı çocuk kitaplarıyla tanır. Evde bizi yaşlı bir Ermeni hanım ve İhmalyan Amca karşıladı. Tek odalı, pek fakirce döşenmiş, nerdeyse çıplak bir apartmanda ana oğul oturuyorlardı. Ana biraz Ermeni ağzı ile, fakat pek güzel Türkçe konuşuyordu. Moskova'ya geldikten sonra İhmalyan Amca'ya radyoda Türkçe spikerliği gibi ufak bir iş veriliyor ve tek odalı da bir daire. Ve bir kuşku çemberinin içine alınıyor. Bankadan 40 bin dolarını çekemiyor. Türkiye'yi ziyaret etmek için pasaport alamıyorlar. Kimseyle ilişki kurmasına göz yumulmuyor.

Jak çok iyi ressam olduğu halde uzun zaman Sanatkârlar Birliği'ne üye edilmiyor. Yani devletten bir maaş bağlanmıyor. Küçük meslek kıskançlıkları ve daha bilmem hangi nedenlerle resim yaparak hayatını kazanmaya çalışıyor. Biz Moskova'ya varmadan bir hafta evvel, zamanında müdahale edilemeyen basit bir apandisit patlamasından Jak ölmüş. Bu ölüm aileyi fena halde sarsmış. İhmalyan Amca'nın imdadına Cem Yayınevi'nin sahibi Oğuz Akkan yetişmiş. İhmalyan çocuk kitapları yazıyor, Oğuz yayımlıyor; hem eline biraz para geçiyor,

hem de daha önemlisi İhmalyan Amca Türkiye'ye açılmış bir pencereye kavuşuyor. Anadilini kullanmanın mutluluğuna açılan bir pencere. Bununla ayakta durduğunu söylüyor İhmalyan Amca. Oğuz Akkan Moskova'ya her gidenle İhmalyan Amca'ya para gönderiyor. "İlhan Bey, gençlik idealizmimizin kurbanı olduk," diyor İhmalyan Amca, evinden buruk ve kederli ayrılıyorum.

Ertesi gün Jak İhmalyan'ın atölyesini ziyarete gidiyoruz. Resim, resim, resim... Yaptığı resimleri satamıyor. Resmen yasak olduğu halde, benden bazı resimleri Türkiye'ye götürmemi rica ediyorlar, "memnuniyetle" diyorum. Aziz Nesin bunlarla bir sergi açacakmış. Bunları İstanbul'a dönünce Oğuz Akkan'a bırakıyorum. Bu sergi açılmış.

Babayev'le Nâzım Hikmet üzerine konuşuyoruz. O günlerin tartışma konusu, Nâzım'ın hayal kırıklığı içinde kendini öldürmek istemiş olması. Babayev'e soruyorum. Ne evet, ne hayır anlamına gelen bir karşılık veriyor. Açıkça konuşmak istemediği belli.

Sonra benim Amerika'daki ofisimde bulunan, Nâzım'ın sesinden doldurulmuş iki saatlik bir ses şeridinden söz ediyorum. Prof. Tietze bir toplantı için Moskova'ya gitmiş ve Nâzım'ın kendi sesinden bir ses şeridi doldurmasını istemiş. Nâzım öneriyi duyunca demiş ki "Bak yahu, Batılı adam, bizim bunca yıldır aklımıza gelmedi. Bu ölümlü dünyada adam bizim sesimizden şiirler saklamak istiyor." Hemen bir stüdyo bulunmuş, Nâzım iki saat okumuş, şiirler kaydedilmiş ve Tietze'ye verilmiş. Ben Kaliforniya Üniversitesi'nde çalışırken bunun bir kopyasını aldım, onun da bir kopyasını Nâzım Hikmet Vakfı'na hediye ettim. Ne oldu bilmiyorum. Nâzım Hikmet iyi şiir okumuyor.

Ben Moskova'ya giderken, terzilik yapan kız kardeşim Fevziye Başgöz benden bir Rus makası getirmemi istedi. Bir yerlerde görmüş, pek beğenmiş. Bütün bir günü makas aramaya ayırıyoruz. Makas yok. Piyasada bir dikiş makası yok. Bir ara çıkmış, dağılmış ve bitmiş.

Moskova'nın görülmeye en değer yeri metrosu. Yerin altını bir müzeye çevirmişler, özellikle eskiden yapılan metro istasyonlarını seyretmeye doyamıyorsunuz. O vakit metro veya otobüs beş kopekti, akşama kadar nereye gidersen git, beş kopek. Otobüslerde zaten bilet soran da yok. Devlet elinde ulaşım, dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş kadar ucuz ve güzel.

Leningrad'dayız. Trenle gitmeyi yeğliyorum. Bana biletimin getirileceği söyleniyor. Son güne kadar bilet yok. Son saate kadar bilet yok. Telefon ediyorum, "Siz merak etmeyin, istasyona getireceğiz," diyorlar. Gerçekten de tren kalkmadan 15 dakika evvel biletim geliyor. Bu hep böyle oldu Sovyet Rusya'da. Bürokrasi akıl almaz kargaşa içinde, biletlerimi hep son dakikada havaalanına veya istasyona getirdiler.

Leningrad'a kadar ekilmemiş, bomboş duran verimli topraklardan geçiyorsunuz. Ara sıra köyler görünüyor, dehşetli harap, bakımsız köyler, daha doğrusu köy de değil tek tük veya gruplar halinde bakımsız evler. Eski evlerin kenarında bir tutam yeşillik. Bu verimli kara toprakların neden işlenmediğine, ekilmediğine şaşıyorsunuz.

Leningrad pek şirin bir kent, Lena Nehri üzerinde yüzükler gibi geçirilmiş eski köprüler gözünüzü alıyor. Bir de eski görkemli yapılar. Avrupa Oteli diye bir heybetli ama bakımsız otele iniyorum. Çarlık Rusyası'nın en gözde otellerinden biri olduğu belli. İçi bakımsız ve harap. Her katta asansörün hemen başında, bir masada yaşlı bir

kadın oturuyor. Odanıza kim gelse onun önünden geçecek, hüviyet gösterecek.

Leningrad'ın Beyaz Gecelerine rast gelmişim. Bütün gece aydınlık, 24 saat aydınlık. Karanlık inmiyor şehre. Halk sabahlara kadar parklarda. Gençler el ele. Bir geceyi ben de bu aydınlık içinde parklarda geçiriyorum. Bir çocuğun elinden tutmuş genç bir hanımla, bir bankta oturuyoruz. Şaşılacak bir şey, kadın İngilizce konuşuyor. Ertesi gün, bana rehberlik edenler, "İlhan Bey, siz genç kadınlardan hoşlanıyorsunuz," diyor. "Siz hoşlanmaz mısınız?" diye işi alaya vuruyorum. Demek ki ya kadın polis, gidip haber verdi veyahut iyi halde olsunlar peşimi bırakmıyor.

Ermitaj Müzesi'ni geziyoruz. Ermitaj Müzesi'nden çıkınca, bir büyük binanın önünde bir kuyruk görüyorum. Ben de kuyruğa giriyorum. Kapının önünde üniformalı, göğsü madalyalı bir adam var. Kapıyı açmıyor ve herkes bekliyor. Ben de bekliyorum. Bu kuyruklar yeni gelen bir sebze, meyve veya bir alet filan işareti. Fiyatlar çok ucuz olduğu için herkes hemen sıraya giriyor, ne gelmişse kapışılıyor. Kılık kıyafetimden yabancı olduğumu anlayan kapıdaki üniformalı soruyor: Fin miyim, Alman mıyım, İsveçli miyim? Hepsine karşılığım: "*Niyet* / hayır." "Türk müsün?" "*Da* / evet." Türk olduğumu anlar anlamaz adam Türkçe bir eski marşa başlıyor: "İleri, ileri, arş ileri, dönmez geri, Türk'ün askeri." Şaşırıyorum. Yolu açıyor adam, buyur ediyor, içeri giriyorum. Meğer burası gençlerin devam ettiği bir barmış. Beni bir masaya oturtuyor. Tavuk ve votka ısmarlıyor. Adam Azerbaycanlıymış. Stalingrad'da madalya almış, burada bekçi imiş. Oturup konuşuyoruz. Ecevit tutkunu, benden Ecevit'e bir mektup götürmemi istiyor. Kâğıt kalem alıyorum. O söylüyor ben

yazıyorum: "İki gözüm Ecevit, men seni çok sevirem, dilirem ki yüz yıl yaşayasan..." Böyle bir mektup. Ecevit'in Rusya ziyaretinin eşiğinde, onun adı bir efsane. Ecevit gelecek, nice yıllar süren Türk-Sovyet düşmanlığı yerini dostluğa bırakacak. Ankara'ya dönünce bu mektubu Ecevit'e veriyorum. Ecevit çok memnun oluyor.

Rusya ile kültür ilişkileri bakımından Türkiye çok değişmiş. Biz Ankara'da Rus Sefareti'nin önünden geçerken korkardık. Şimdi sendika liderleri, yazarlar, tiyatrocular, tek tek ve gruplar halinde Rusya'yı ziyaret ediyorlar. Ecevit bana "İlhan Bey, gidip görsünler de bizim sosyalistler biraz gerçekçi olsunlar, oranın hayal ettikleri memleket olmadığını anlasınlar," diyor.

Benim Moskova'daki rehberlerim anlatmıştı. Rusya'ya gelen Türk sendika liderlerinin isteklerine sınır yokmuş. Her şeyi istiyorlarmış, akşamları kendilerine eşlik edecekler ille de genç kızlar olacakmış.

Ertesi akşam bir konsere gidiyoruz. Şili'den gelen bir müzik grubunun konseri var. Bütün öteki müzik etkinliklerinde olduğu gibi, büyük bir konser salonu. Tıklım tıklım dolu. Belli ki gelen grup bir sosyalist grup. İlk defa sosyalizmin anayurdu olan bir memlekette konsere gelmişler. Dehşetli heyecanlılar. Rehberim takdimleri ve söylenenleri tercüme ediyor benim için. "Viva Maria" diye biten bir şarkı söylenecek. Maria Şilili bir sosyalist kadın. Askerlerin idaresindeki Şili'de polis, Maria'yı işkenceyle öldürmüş. Adına türkü yakılmış. Türkünün nakarat dizesi "Viva Maria!" Grubu sunan istiyor ki, dörtlükler bitip nakarat başlayınca dinleyiciler de katılsın, binlerce insan hep beraber "Viva Maria!" diye salonu çınlatsın. Kalabalıkların elbirliğiyle yaptığı her iş, ağız birliğiyle söyledikle-

ri her türkü beni dehşetli heyecanlandırır. "Viva Maria!" diye salon yıkılacak sanıyorum. İlk dörtlük söyleniyor, sıra Viva Maria'ya gelince koroyu idare eden dinleyicilere dönüyor, eliyle işaret ediyor. O ne? Salonda çıt yok. Benim gibi şef de şaşırıyor. Galiba iyi anlatamadım diye isteği tekrar ediyor. Gene salonda çıt yok. Üçüncüde, şuradan buradan "Viva Maria" diye birkaç çatlak ses çıkıyor, o kadar. Belli ki bu da devrim heyecanından filan değil, koro şefine acıdıkları için. Bunun kadar anlamlı ve Rusya'yı tanıtıcı bir olay görmedim ben. Bıkmış halk devrimden, devrim sloganlarından. En ufak bir heyecan duymuyor. Büyük devrim, kendi ilkelerini yaşatacak idealist kuşağı yetiştirememiş. Bunda elbet hem ekonomi, hem politika alanında halkın yıllardır bekledikten sonra eline sadece yoklar geçmesinin payı var. Vera anlatıyordu: "Her memlekette mevsimi gelince hasat yapılır. Ama bizde bunun adı 'Hasat seferberliği'dir. Bir türlü seferberliklerden kurtulamadık."

Oriental Institute'u ziyaret ettim. O vakit başkan, sonradan Ermenistan cumhurbaşkanı olan Petrosyan'dı. Türkçesi iyi. Oturup konuştuk. Sovyetlerin resmi politikası etnik gruplar arasında dostluk oluşturmaya dayalıydı. Bunun tersini kimse söyleyemiyordu. Petrosyan'la da öyle oldu. Bol bol halkların dostluğu üzerine nutuklar attık, barıştan ve kardeşlikten söz ettik. Bu konuşmalarda insanların ne kadar samimi olduklarını anlamanın yolu yok. Ziyaret ettiğim her yerde böyle oluyor, votkalar içildikten sonra bir kardeşlik edebiyatıdır gidiyordu. Petrosyan bana bir kitabını hediye etti, ben de ona. Petrosyan'ın ne yaman bir Türk düşmanı olduğunu sonra öğrenecektim. Orada, Doğu Dilleri Enstitüsü'nün üyeleriyle tanıştık. İki genç Kazak bilim adamı Manas Destanı üzerinde

çalışıyorlardı. Hatto'nun İngiltere'de yayımlanan büyük kitabını haber verdim. Adı "Kökötey'in Aşı". Haberleri elbet yoktu. Benden bir kopyasını rica ettiler. Amerika'ya dönünce kitaptan bir tane gönderdim. Bu onlara pek değerli bir armağan oldu.

Sosyal bilimler alanında Sovyetler Birliği Batı'dan 50 yıl geride, zor kırılır bir yalnızlık içindeler. Yurtdışındaki gelişmeleri ve yayınları izleyemiyorlar. Büyük Türkologlar geleneği yazık ki bitmiş. Radloff gibi, Jirmunski gibi bilginler artık yetişmiyor. Sovyet Türkolojisi korkular içinde bir katı ulusçu yaklaşımdan ileri gidememiş bürokratların elinde kalmış. Moskova Doğu Enstitüsü'nde de sadece adları duyulmamış bürokratlar vardı, başlarında da kocası önemli bir mevkide olan bir hanım. Batı dillerinden birini bilen hemen hemen yoktu. Avrupa veya Amerika ile ilişkileri yoktu. Kitap getirtemiyorlardı. Bu nedenle tuhaf bir eziklik ve aşağılık duygusu içindeydiler. Aşağılık duygusunun bu derecesi beni dehşetli rahatsız etti.

Leningrad'ın bana en çok dokunan yeri Leningrad savunmasını anıtlaştıran yeraltı anıtını gezmem oldu. Leningrad, İkinci Dünya Savaşı'nda 700 gün Nazi kuşatmasına direnmişti. Kentte evler yıkılmış, fareler yenmiş, ama korkunç bombardımanların ardından apartman yıkıntılarının arasından kadınlar, erkekler ve çocuklar gene ortaya çıkmış, gene direnmişlerdi. Kar, korkunç soğuk, açlık ve düşman bombardımanı bu insanların dayanmasını kıramamıştı. Bu konuda anlatılan hikâyelerin her biri bir destandı. Bu yeraltı anıtı ona göre hazırlanmış. 700 mum dikilmiş, bir yanda direnmenin coğrafyası ve her tarafta küçük küçük anılar. Nefesiniz kesiliyor. Kurşunla delik deşik bir miğfer konmuş bir camekânın içine, baş-

ka hiçbir yazı yok. Başka bir camekânın içinde kanlı bir not defteri. Küçük. Bir sayfasında, "Bugün babam öldü" yazıyor, ötekinde: "Bugün annem öldü." Başka bir sayfada: "Açım." En son sayfada da "Bugün yapayalnızım" yazmış. Bir çocuk tutmuş bu defteri. Üniversitenin Japon Araştırmaları bölümünden bir doçent bana rehberlik ediyor. İngilizce konuşuyoruz. Ben bu direniş destanının ve gördüğüm korkunç manzaraların etkisiyle, dokunsalar ağlayacağım. Tarif edilemez bir ağırlık altında çıkıyorum. Kapının yanında dolarla satış yapan bir hediye dükkânı var. Rehberim bana yanaşıyor, kendisine bir transistorlu radyo almamı ve bedelini ruble olarak ödeyeceğini söylüyor. Numara şu; dolarla alıyorsunuz ve çok ucuz, sonra size o doların resmi rayici üzerinden ruble ödeyecek ve böylece iki defa kâr edecek. Fena halde kızıyorum ve adama bağırıyorum: "Siz burada yatan insanlara layık değilsiniz." Birden şaşırıyor ve nedenini soruyor: "Onların yaptığı fedakârlığı görüyorsunuz, size bu memleketi bağımsız bırakmak için canlarını, kanlarını sebil etmişler. Siz üç kuruş kazanmak için karaborsa peşindesiniz." Utancından bir şey söyleyemiyor. Ama bir daha da yanıma gelmiyor, başka bir rehber gönderiyorlar.

İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği 20 milyon ölü veriyor. Bu savaş yeni bir birleşme hamuru yoğurmuş. Hangi ulusu ziyaret etseniz, Türkmenlerden, Kazaklardan aynı şeyi işitiyorsunuz: "Vatan harbinde biz de çok ölü, kurban verdik." Bu, insanları birbirine bağlayacak pek kuvvetli bir bağ. Sanki Sovyet bütünlüğü 1940'la 44 arasında kurulmuş bütün azınlıklar, öz vatanlarını korumada beraber dövüşüp ölme nedeni ile yeniden bir kültür temeli bulmuşlar. Övünecekleri bir tarihleri olmuş.

Aşkabat'tayım. Türkmenistan'ın başkenti bu şehir. Ben bu kadar şirin kenti dünyanın hiçbir yerinde görmedim. Küçük bir kent. 1950'lerde bir zelzele Aşkabat'ı yerle bir etmiş. Onun yerine Sovyet Cumhuriyeti sokak sokak, ev ev yepyeni bir kent kurmuş. En dar bulvarı bizim Atatürk Bulvarı'nın ikisi genişliğinde. Suyun, yeşilin, çiçeğin ve temizliğin bir cenneti burası. Çöl ortasında bir inci. Geniş bulvarları sık sık uzunlamasına parklar kesiyor. Parklar özellikle akşamları milli partalları (giysi) içinde erkeklerle ve genç kızlarla doluyor, kol kola, el ele gecenin ve güzelliğin tadını çıkarıyorlar. Rehberlerimin sık sordukları bir soru var: Milli parklarımızı sevdin mi, kızlarımızın partallarını beğendin mi? Kızlar gerçekten, uzun boylu, incecik. Ben onları geniş kalçalı, kısa boylu düşünüyordum. Benim de Türkmen olduğumu söylüyorum. İnanılmaz bir şey duymuşa dönüyorlar. Ertesi gün bir gazeteci Türkiye'de Türkmenlerin durumunu soruyor. Türkmen'den paşa var mıymış Türkiye'de, Türkmen profesör var mıymış, Türkmen milletvekili var mıymış? Meğer Türkmen'i tıpkı Sovyetlerde olduğu gibi dışlanan bir azınlık sanıyorlarmış. Ertesi gün gazetede çıkan yazıda benim Türkmen olduğum özelikle belirtiliyordu.

Aşkabat'ta Halı Müzesi'ni ziyaret ettim. Türkmen halıları meşhurdur. Bir halının üzerinde eski yazı ile bir dize. Çevremdekiler bana soruyor bunun ne olduğunu. Tevfik Fikret'in bir şiirinden. "Zulmün topu var, güllesi var, kalesi varsa; Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır." Fikret'in bir halıda Türkmenistan'a gelmesi beni duygulandırdı.

Ertesi gün kol yazması (onlar elyazmasına bu adı veriyorlar) kitaplığında bir yazmada Karacaoğlan'ın da

Türkmenistan'a geldiğini görünce bu kültür yakınlığına artık şaşırmıyorum. Yukarı sınıftan Fikret, halk katından Karacaoğlan bana yolculuk ettiler; sık sık onların şiirlerini okudum yalnız kalınca.

Bir gün de Teze Gülistan Kolhozunu ziyarete gittik. Kolhozda hem toplantı, tiyatro, hem sergi evi görevini yüklenmiş büyük bir bina var. İçeri girer girmez sizi duvarlarda genç insanların resimleri karşılıyor. Bir değil, beş değil bir sürü genç. Bunlar vuruşmaya gidip de dönmeyen kolhozlu gençler. Direktörün odasındayız. Bana uzun uzun ne kadar sebze, ne kadar meyve ürettiklerini anlatıyor. Ben, "Ama" diyorum, "Moskova'da sebze ve meyve bulamıyoruz." Nakil güçlüğündenmiş. Bu rakamlar doğru olabilir. Çünkü Türkmenistan gerçekten bir sebze ve meyve cenneti. Bunu ertesi gün köylü pazarında göreceğim. Müdüre damdan düşer gibi soruyorum. "Ben dünyanın en güçlü insanı olsam, her istediğimi de yapabilsem, benden ne isterdin?" Müdür hiç beklemeden: "Vuruş olmasın" diyor, savaş olmasın demek. Her gittiğim yerde, bir nakarat gibi bu sözü işiteceğim. Savaş olmasın. Savaştan çok çekmişler.

Oradan beni bir eve götürüyorlar. Bu ev iç içe girmiş odalardan oluşuyor, taban Türkmen halıları ile döşeli. Genişçe olmasından başka hiçbir özelliği yok. Zengince bir adamın evi görünümünü veriyor. Evin büyüklüğünden benim hayranlık duyacağımı hesaplamış olmalılar ki, kolhoz müdürü, "Bu ev kimin olabilir?" diye soruyor. Ben de "Senin" diyorum. Sonra, bak bizde şoförün bile böyle evi vardır demeye getiren bir gururlanma ile "Şoförün" diyorlar. Doğru mu, yanlış mı bilmem. Ve bir yoğurt ikram ediyorlar. Bizim torbada kalmış da ekşimiş yoğurtların tadı var. Pek sevmesem de yiyorum. Meğer deve yoğurduymuş.

Aşkabat'ta size Mahdumkulu Müzesi'ni ille de gezdirecekler. Bütün Türk Cumhuriyetlerinde kendi bilim ve sanat adamları için müzeler, enstitüler kurulmuş. Bakü'de Fuzuli, Taşkent'te Nevaî, Kırgızistan'da Manas müze ve enstitüleri bunlardan sadece benim görebildiklerim. Bunların eserleri hem kendi dillerinde, hem Rusça basılıp dağıtılıyor ve pek çok sayıda satıyor. Hem de çok ucuz. Kâğıt bulsalar milyonlara ulaşmak işten değil.

Üniversiteden iki doçent bana yardımcı oluyorlar. Her yerde beraberiz. Ancak beni bir köye götürmüyorlar. Ayrılacağım gün sitem ediyorum. Adamlar ağlamaklı oluyor nerdeyse: "Vallahi biz isterdik, ama yollar iyi değil." Bu doğru. Kentlerin 20 kilometre dışına çıktıktan sonra, yollar taksi işleyecek gibi değilmiş.

Gene son anda uçak biletim hava meydanına yetiştiriliyor ve Taşkent'e uçuyorum. Beni Taşkent Oteli'ne konuk ediyorlar. Büyük ve eski bir otel Taşkent Oteli, odalar küçük ama temiz. En önemli konukları burada ağırlıyorlarmış. Zaten başka el içine çıkacak bir otel yok. Biraz sonra bana rehberlik edecek Kemal Kemalof'la buluşuyoruz. Onun adını Amerika'da bir kitapta okumuştum. Özbekistan'ın önemli şairlerinden biri sayılıyor. Daha genç, 40, 45 arası. Parti üyesi olduğu için bana yalnız gelmiş olacak. Kenti dolaşmaya çıkıyoruz. En merkezi yerde havuzlar, park, parti bayrakları ile süslü görkemli binalar var... Ali Şîr Nevaî adına kurulmuş enstitüyü ve üniversiteyi ziyaret ediyoruz. Sonra kol yazmaları kitaplığını... Kitaplıkta Müdür Süleyman Bey'in etrafını almış genç yardımcılar var. Öğle vakti, sofraya oturuyoruz. Süleyman Bey elleriyle ekmeği bölüp yardımcılarına dağıtmadıkça yemeğe başlamıyorlar. Bana da bir parça veriyor.

Gelenek böyle. Belli ki Rus kültürünün baskısı altında kişiliklerini ancak geleneğe sarılarak koruyabiliyorlar. Süleyman Bey'e herkes içten bir saygı gösteriyor. Sonra ikimiz, bahçeye çıkıp yürüyoruz. Burada kimse bina içinde açık konuşmaya yanaşmıyor. Soruyorum: "Bana söyler misiniz, Sovyet idaresi size ne verdi?" Süleyman Bey büyük bir açık yüreklilikle konuşuyor: "İlhan Bey, biz Sovyet idaresinden evvel birlikten mahrum aşiretler ve küçük beylikler halindeydik. Buhara Beyliği, Taşkent Beyliği. Ve hep birbirimizle kavga ederdik. Ortak bir dilimiz olmadığı gibi, ortak bir kültürümüz de kalmamıştı. Şimdi 12 milyonluk bir Özbek Cumhuriyetimiz var. Özbekçe konuşuyor, yazıyor, yayın yapabiliyoruz. Biliyorsunuz hürriyetimiz yok. Biz hürriyetin ne olduğunu hiçbir zaman görmedik, tadını bilmiyoruz. Bu bakımdan fark etmiyor. Eskiden de pek zengin değildik. Şimdi de kıt kanaat geçiniyoruz. Ama karnımız doyuyor, işsiz insanımız çok az. Özbekçe bir kitap basıldığında milyonlarca satılıyor. Kâğıdımız olsa daha da fazla basacağız. Bize şimdilik bu yetiyor. Memnunuz." Bu samimi görüşün doğru olduğuna ben de inanıyorum. Candan iki dost gibi ayrılıyoruz. Bir toplantıda, onun söylediklerine dayanan bir konuşma yaptım ve "Sovyet Türk Cumhuriyetlerinde Din ve Milliyetçilik" adıyla yayımladım.[27]

Ertesi gün benim için büyük bir sürpriz olan halk pazarına gidiyoruz. Bizim pazarlar gibi. Her ne ararsan var: ev ekmekleri, çeşit çeşit meyveler, etler, halılar, kilimler, süs eşyası... Akıl almaz bir zenginlik, devlet dükkânlarının

27 İlhan Başgöz, "Religion and Ethnic Consciousness Among Turks in the Soviet Union", *Islam in the Contemporary World*, editör: Cyriac Pullapilly, Cross Roads Books, 1980, s. 238-250.

yoksulluğuna bakınca inanılır gibi değil. Bütün bunlar, yeni çıkan bir kanunla mümkün olmuş. Bu kanun her evin etrafına beş metre karelik bir özel bahçe yapılmasına müsaade etmiş. Pazardaki sebze ve meyveler bu küçük özel bahçenin ürünüymüş. Moskova'daki tanıdıklara hediye olmak üzere bir sepet meyve alıyorum. İçinde kavun bile var. Kaldığım Akademi otelinde çalışan hanım garsona iki domates veriyorum. O kadar makbule geçmiş ki her sabah hangi yiyecek taze, hangisi değil bana işaretle anlatıyor. Özbekistan'da çok kalmıyorum. Moskova'ya elimde bir sepet meyve ile uçuyorum. Herkes öyle. Uçak ücretleri halk için çok ucuz. Orta Asya'dan bir sepet taze meyve getiren bunları Moskova'da satarak uçak ücretini çıkarıyormuş. Gözü açık Gürcüler, uçak kiralayıp, bir uçak dolusu portakal getirip Moskova'da satınca milyoner oluyorlarmış. Sovyetler Birliği'nden çelişkili duygularla ve çok şey öğrenerek döndüm. Türkiye'ye döndükten sonra eski dostlara Sovyetler Birliği'nde gördüklerimi anlattım, bana "Amerika'da uzun zaman yaşadığın için sen de kapitalist olmuşsun" dediler, güldüm.

Benzer dostluk duygularıyla Ortadoğu'daki ve Sovyetlerdeki bütün gezilerimde karşılaştım. Oralarda yaşayan Türkler bu İstanbul Türk'üne yardım için birbirleriyle yarış ettiler.

Amerika'ya dönüş

Sovyetler Birliği'nden Amerika'ya karışık duygularla dönüyorum. New York havaalanında pasaport kontrolünden geçerken güler yüzlü bir memur "Memleketinize hoş geldiniz," diyor. Daha uçaktayken bir form doldura-

rak Sovyetler Birliği'nden döndüğümü, orada hangi şehirleri ziyaret ettiğimi ve ne kadar kaldığımı bildirdim.

Azerbaycan maceram

1973 yılında bir Guggenheim araştırma bursu aldım. Doğu Anadolu'da ve Azerbaycan'da halk edebiyatı araştırmaları yapacaktım. Eşim ve iki kızımla Almanya'ya uçtuk. Ses makinemi, gerekli kâğıt, not defteri gibi malzemeyi yükledikten sonra, arabayı Türkiye'ye kolaylıkla sokup çıkarmak için gerekli evrakları da tamamlayıp ilk durağımız Sofya'ya vardık. Sofya'da bir Intourist Oteli'nde mola verdik. Yemek için salona geçtik. Elimize yemek listesini tutuşturdular. Bütün yemeklerin adı Bulgarca, başka hiçbir dille yemek adı yok. Biz Bulgarca bilmiyoruz. Otel personelinin arasında da İngilizce, Fransızca veya Türkçe bilen yok. Huduttan çıkarken öğrenecektik ki Türkçe biliyorlarmış, ama konuşmak yasak olduğu için konuşmaya korkuyorlarmış. Bir masaya oturduk. Yan masada yemek yiyenlerin yediklerini göstererek bir şeyler ısmarladık. Sonra bir hıyar salatası isteyeceğimiz tuttu. Hıyar nasıl söylenir bilmiyoruz. Yan masada hıyar salatası yiyenleri gösterince garsonlarda bir kahkaha koptu. *Kratsavitsa*, *kratsavitsa*. Herhalde bu kadar basit bir şeyi bilmediğimize şaşırmış üstümüze gülüyorlardı. Sonra Türk kahvesi istedik, onu anlamış olacaklar ki, "Türk Kahve yok, Bulgar kahve" dediler. Bulgar kahvesini içtik ve yolumuza devam ettik. Türk hududuna girmeden evvel bir çeşme başında su içmek için durduk. Çeşme başında bekleyenlere Türkçe bilip bilmediklerini sordum. Kısa bir sessizlikten sonra birisi Türkçe, "Hayır bilmiyoruz,"

demesin mi? O vakit meseleyi çözdük. Ailemi Ankara'da bırakıp birkaç gün dinlendikten sonra ver elini Azerbaycan deyip yollara düştüm. Erzurum, Doğu Bayazıt üzerinden İran Azerbaycanı'na geçeceğim.

Erzurum'dan çıktıktan sonra iki erkek bir kıza rastladım. Omuzlarında çantalar, otostop işareti yaptılar: Azerbaycan'a giden üç İngiliz. Aldım. Hudutta güzel bir pınar var, su içmek için durduk. Su başı epey kalabalık. Kız mini etekli, ceylan gibi uzun bacakları var. Su içmeye eğilince, bir baktım bütün erkekler sipere yatmışlar kızı dikizliyorlar... "Ayıptır, ayıp," dedim "utanmıyor musunuz kızı seyretmeye, size yakışır mı?" "Bize niye ayıp olsun, ona ayıp, bu kadar kısa giyinmeseydi," demesinler mi?

Huduttan Makü kentine girdik. Vakit gece. Hemen hudutta, turistler için bir otel var. Ben bir oda ayırttım, bavulumu filan aldım gidiyorum. Bizim üç silahşorun paraları yokmuş, otel pahalıymış, bahçede yatmak istemişler, "Yasak," denmiş. Sokakta yatmayı düşünüyorlarmış. Başlarına çeşme başındakinden daha kötü işler gelir diye korktum, yerde yatmaları koşuluyla odamı teklif ettim. Zaten tulumları sırtlarında, kafayı vurup bir güzel uykuya daldılar. Otelde kalan başka müşteriler için bu bir acayip iş olmuş. Bir genç kız ve üç erkek, tek odada. Görülmüş şey değil, kıyamet alameti. Bir zaman dışa bakan pencerenin arkasında gölgeler dolaşıp durdu. Tıpkı Karagöz perdesinde olduğu gibi, gidip gelen insanların arkasından elektrik ışığı vurunca gölgeleri bizim pencerenin perdelerine yansıyor. Bir zaman sonra gezinmeler kesildi, ben de uyudum.

Ertesi sabah onları kaderleriyle baş başa bırakarak ben erkenden Tebriz'e doğru yola çıktım. Tebriz'de tanı-

dığım yoktu. Bir gece kaldıktan sonra Tahran'a vardım. Tahran'da Dr. Cevat Heyet'i bulacağım. Onu herkes tanıyor. Dr. Heyet Şahin, eşinin adına kurulmuş bir hastanenin başhekimi. Babası, Şah Pehlevi zamanında adliye bakanlığı yapmış. Tahran'da bir sokak bugün de Heyet adını taşıyor. Dr. Heyet Azerbaycan Türk dili ve tarihinde değerli çalışmalar yapmış bir bilim adamı. Kendisini bulmak zor olmadı. Cevat Bey beni güzel bir otele yerleştirdi. Ben de TC büyükelçisini buldum ve Azerbaycan'da halk edebiyatı araştırmaları yapmak istediğimi söyledim. Azerbaycan Kültür Bakanlığı'ndan müsaade almak gerekiyormuş. Başvurumu yaptım ve beklemeye başladım. Bir türlü cevap gelmiyor.

Dr. Heyet beni bir akşam yemeğine davet etti. Saray gibi bir evi ve geniş bir salonu vardı. Kırk kadar Azeri aydınıyla yemek yendi; kahveler içilirken Dr. Heyet bana "İlhan Bey, milli marşımızın sözlerini ezbere biliyor musunuz?" diye sordu. Bizim milli marşımıza Dr. Heyet milli marşımız diyordu. Biliyordum. "Okur musunuz?" dedi. Tereddüt ettim. SAVAK, İran Gizli Servisi, Azerbaycan milliyetçiliğine nefes aldırmıyordu. Cevat Bey tereddüdümü görünce "İlhan Bey" dedi "sağında oturan Tahran polis müdürüdür, solunda oturan Şah'ın özel kuvvetlerinin kumandanıdır. Endişelenme." Ve ben heyecanla bütün marşı baştan sona okudum. Ezberimdeydi. Kırk kişi milli marşımızı ayakta dinledi, ben çok heyecanlandım. Meğer Şah, İranlılara güvenmezmiş, en önemli yerlere Türk subaylar getirmiş, onlara güvenirmiş.

Dr. Heyet beni Sehend Karaçorlu adlı dünya tatlısı bir Azeri ile tanıştırdı. Sehend şair, Dede Korkut Destanını manzum olarak Azerice yeniden yazmış ve *Sazımın*

Sözü adıyla yayımlamış. İkinci Dünya Savaşı yıllarında İran İngilizler ve Sovyetler tarafından işgal edilince Azerbaycan'da Milli Azerbaycan Devleti kuruluyor. Seyit Cafer Pişeveri'nin liderliğinde kurulan bu hükümete İran özerklik tanıyor. Azerbaycan Milli hükümeti köklü reformlara girişiyor. Hükümet büyük bankaları millileştiriyor, devlet memurlarının rüşvet almasını engelleyen ciddi yasalar çıkarıyor, şehirlerde ve köylerde hizmet verecek seyyar hastaneler ve sağlık ocakları kuruyor, önemli ürünlerin fiyatlarını ciddi biçimde kontrol ediyor, yiyecek saklanmasına ağır cezalar koyuyor, Güney Azerbaycan Milli Ordusu'nu kuruyor. Bu milli ordunun temelini fedai halk birlikleri teşkil ediyor. 1946'da Türkçe, devletin resmi dili kabul ediliyor. Azerbaycan Güzel Sanatlar ve Ressamlık Mektebi, Devlet Tiyatrosu Azerbaycan Radyo Ajansı ve Tebriz Devlet Üniversitesi açılıyor. Sovyet askeri birlikleri ile Güney Azerbaycan'a Azeri sanat ve fikir adamları geliyor. Süleyman Rehimov, Süleyman Rüstem, Memmed Rahim, Osman Sarıvelli, Evez Sadıg, Cefer Hendan, Abbas Zamanov, Gulam Memmedli, İsrafil Nezerli ve diğerlerinin faaliyetiyle Tebriz'de edebiyat ve yayın alanında büyük bir canlanma yaşanıyor. *Veten yolunda*, *Azerbaycan*, *Feryad*, *Azad millet*, *Gelebe*, *Yeni Şerg*, *Maarif*, *Demokrat*, *Felahet* (Tebriz), *Cövdet*, *Gızıl Esger*, *Veten* adlı gazete ve dergiler art arda yayımlanmaya başlıyor. Milli Hükümetin bayrağında Devlet-i Hod (Öz) Azerbaycan, Ya Sahibüzzaman (Ya Ali demek) yazıyormuş. Azeri halkı bu reformları destekleyerek milli hükümeti heyecanla bağrına basıyor. Hedef devletçi ve bağımsız bir Milli Azerbaycan devleti kurmaktır. Öyle görünüyor ki bu reformlar Mustafa Kemal Atatürk devrinde Türkiye'de

gerçekleştirilen büyük değişimden etkilenmiş, tıpkı bizim reformlara benziyor.

Bu milli bağımsızlık hareketi hem Sovyet rejimini, hem Şah Pehlevi'yi fena halde rahatsız ediyor. Şah, Özerk Azerbaycan Milli hükümetini bir anlaşmayla tanıdığı halde, anlaşmayı bozuyor, İran ordusu Azerbaycan'a hücum ediyor. İlk Milli Azerbaycan hükümetini yıkıyor, binlerce Azerbaycanlıyı katlediyor. Çok büyük bir kitle de kuzeye göç ediyor ve anavatandan uzak bir sürgün hayatı yaşayan bu aydınlar "sürgün edebiyatı" adı ile önemli bir edebiyat hareketi yaratıyorlar. Caferi de 1947 yılında, kimsenin inanmadığı bir otomobil kazasına kurban gidiyor. Sehend Karaçorlu bu milli Hükümet zamanında çok önemli sorumluluklar ve görevler yükleniyor. Yıllar sonra bile bu milli hükümetten söz ederken korkunç üzülüyor ve gözyaşlarını tutamıyordu.

Sehend, otelde kalmamı uygun bulmadı ve beni evinde konuk etti. İran hükümetinden benim araştırma yapmama izin bir türlü çıkmayınca Sehend bana "İlhan Muallim, sen hangi âşıkla veya hikâyeciyle çalışmak istiyorsan, onların ayağına gitmene gerek yok, men onları buraya getirerem," dedi. Bana "İlhan Muallim" derdi. Gerçekten de bütün bu sanat erleri benim evime geldiler, Sehend bize üç öğün yemek yaptırdı. Ayrılık günü yaklaşınca benden bir ricada bulundular. Azeri aydınlar tam 6000 atasözü ve deyim toplamışlar. Bunları saklıyorlarmış. Çünkü Şah, Azeri milliyetçiliğine yarayacak her türlü malzemeyi bulup yaktırıyormuş. Benden bunları yurtdışına çıkarmamı istediler. Yüzlerce sayfa tutan bu büyük tomarı yanımda götürmekten korktum. SAVAK girip çıkanları sıkı kontrol ediyordu. Şöyle bir çare bulduk. Ben ayrılmadan bir gece

evvel bu atasözlerini kasetlere okuyacaklardı. Ben bunları kolaylıkla çıkarıp Amerika'ya götürebilirdim. Sehend, Cevat Heyet ve adlarını hatırlamadığım üç Azerbaycanlı bütün geceyi harcayarak bu atasözlerini beş kasete okudular. Ben de onları Amerika'ya kaçırdım. Sınırdan geçerken bir sorun çıkmadı. Kimse bu kasetleri dinleyecek değildi ya! Bu kasetleri Azeri asıllı bir öğrencim yazıya aktardı, İngilizceye çevirdi ve bunlarla bir doktora çalışması yaptı. Bu çalışmayı İş Bankası Kültür Yayınları, Türkiye'de yayımlayacak.

Tebriz'den ayrılınca birkaç gün Rezaiye'de durdum. Orada iyi halk hikâyesi anlatanlar Aslan Baba Kahvesi adlı bir kahvede buluşuyorlarmış. Ses makinemi alıp bu kahveye gittim. Ses makinemi kurdum. Memnun oldular. Kayıtları yaparken birden kahvenin sahibi ses makinemin üzerine bir minder attı ve kapatmamı söyledi. Ne olduğunu sordum. Bir adamını sokağın başına yollamış, Mollalar görününce adam ıslık çalmış. Çünkü bu kara kargalar, saza da söze de düşmanmış. Mollaların görünmesi SAVAK'ın beni takip ettiğine bir işaret sayıldı. Ben tası tarağı topladım, saatte 120 kilometre yaparak Türkiye'min hududundan girdim. SAVAK geç uyanmıştı. İran maceram böylece son buldu.

Irak'a seyahatimin hikâyesi

Aynı yıldaki araştırma planımın içinde Irak'ta, özellikle Kerkük çevresinde Türkmenler arasında çalışmak da vardı. İran'dan sonra Irak'a gittim. 1967 Arap-İsrail savaşı yeni bitmiş ve İsrail iki cepheden kendisine hücum eden Mısır, Suriye ve Irak ordularını kısa bir zamanda darmada-

ğın etmişti. Irak'a girerken elbet durduruldum, sınır nöbetçileri pasaportumu kontrol ettiler. Hiçbirisi Latin alfabesini okumayı bilmiyordu. Adımı sordular, ben de Mehmet İlhan'ı Muhammet İlhan olarak söyledim. Başka hiçbir kontrola gerek duymadan bana "Ehlen ve sehlen, buyur," dediler. Bu saflığa şaşırdım. Ben casus olabilirdim, tehlikeli bir insan olabilirdim. Savaş biteli daha üç beş gün olmuştu.

Sınıra yakın yerde Irak Petrol Şirketi'nin bir misafir evi vardı. Orada kaldım ve Türkmenlerin tanınmış aydınlarından Ata Terzibaşı'nı sordum. Kendisi daha Amerika'dan ayrılmadan haberleşmiştik. Terzibaşı'nın çalışmalarında folklor önemli bir yer tutar. *Kerkük Hoyratları ve Mânileri*, *Kerkük Şairleri*, *Kerkük Eskiler Sözü (Atasözü)*, *Türkmen Sözlüğü*, *Arzu ile Kamber* adlı eserleri yayımlanmıştır. Terzibaşı hem Araplar hem Türkmenler arasında saygı gören, rahat çalışmasına müsaade edilen bir bilim ve politika adamıydı. Benim yapmam gereken çalışmaların hepsini kendisi yapmıştı. Bana kitaplarını hediye etti. Bu gezide unutmadığım iki olay var. Kerkük'te Abdussamed adlı bir hikâyeci Antername adlı bir Arap destanının Türkçe tercümesinden bana birkaç sayfa okudu ve ben bunu kaydettim. Ama bir de ne göreyim? Abdussamed'in okuduğu metin kitaptaki metinden farklı, sordum. "Efendim bu başlangıcı size okumak ayıp olur," demesin mi? Bu çok önemli bir gözlemdi. Demek ki dinleyici okunan kitapta bile değişmelere neden olabiliyordu. Buna bir kitabımda değindim.[28]

Antep sınırından memleketime giriyorum. Türk gümrüğünde beni durdurdular. Arabamın kasko evrakları-

28 İlhan Başgöz, *Hikâye: Turkish Folk Romance as Performance Art*, s. 157.

nı, pasaportumu, nereden gelip nereye gittiğimi tek tek kontrol ettiler. Her şey tamam. İhtiyar bir gümrük memuru, "Senin görevin nerede?" diye sordu. Ben de Indiana Ünivrsitesi'nde profesör olduğumu söyledim. İhtiyar, "Ama senin üniversiteden ayrılmana müsaade edildiğine dair elinde bir evrak olması lazım, nerede bu müsaade kâğıdın?" demesin mi? Bunun kendilerini ilgilendirmediğini, yaz tatili olduğunu dilim döndüğünce anlatmaya çalıştım. "Diyelim ben üniversiteden kaçtım, size ne bundan," filan dedim. Adam Nuh dedi peygamber demedi. "Ankara'ya telefon edin," dedim. "Biz edemeyiz, sen git Ankara'dan bir kâğıt getir," diyorlar. İki saat bekledim, çare yok. Adam rüşvet bekliyor, ben de inat ettim vermeyeceğim. Akşam yaklaşıyor, karanlık basmadan Antep'e varmam lazım. Adamı bir kenara çektim. Pasaportumdaki damgaları gösterdim. İran'ı, Azerbaycan'ı, Irak Türkmenlerini ziyaret etmişim. "Gördün mü," dedim, "benim kim olduğumu anladın mı, ister misin yarın seni Çemizgezek'e sürdüreyim?" Adam düşündü ve birden havası değişti, "Affedersiniz Memur Bey, sizi tanıyamadık," dedi. Arabamın bagajını bile açmadı, ben yola çıktım. Beni Milli Emniyet Müfettişi zannetti galiba.

Antep'e girerken bir adam el kaldırdı, nereye gittiğimi sordu, "Ankara'ya" dedim. "Beni de alır mısınız?" dedi, "Alırım. Parasıyla değil mi?" dedim. Konuşa konuşa, ahbaplık ede ede Ankara'ya kadar geldik. Adam ne kadar para vereceğini sordu, elbet para almadım.

Ankara'da bir hafta, on gün kadar kaldıktan sonra bizim arabaya bavulları yükledik. Çocuklar, ben ve eşim yola çıktık. Edirne sınır kapısından Almanya'ya varacağız, arabamızı oradan vapura yükletip biz Indiana'ya

uçacağız. Çünkü Almanya'dan araba daha ucuza gidiyor. Sınır kapısına geldik, uzun bir kuyruk var, arabalardan bavullar indiriliyor, tek tek aranıyor. Saatlerce bekleyeceğiz. Birden yanımdan bir ses geldi. "Hocam merhaba, hoş geldiniz." Benim Antep'ten Ankara'ya getirdiğim yolcu değil mi? Bizi bir ağacın gölgesine oturttu, birer çay ısmarladı. "Hocam pasaportlarınızı bana verin," dedi. Verdik, binaya girdi çıktı. "Gidebilirsiniz hocam, beklemenize gerek yok," deyiverdi. "Bizim bavullar açılmayacak mı?" "Gerek yok Hocam, açılmayacak," demesin mi? Beni bir meraktır aldı. Meğer yetkili müdür bizim yolcunun kardeşi değil miymiş. İyilik et de denize at, balık bilmezse, Halik bilir denilmiştir. Amerika'ya döndük, arabamız da Şikago'ya geldi. Kullanılmış arabanın gümrük vergisi ucuz olduğu için bizim Volkswagen'i, binlerce kilometre yol yaptığımız halde, aldığımız fiyata sattık.

Linda Degh'le Çiçek Pazarı'nda

1970'li yılların sonuna doğru olacak, pek iyi hatırlamıyorum. Bir toplantı için Linda Degh'le İstanbul'dayız. Bu hanım Macar asıllıdır, Indiana Üniversitesi'nde benim çalıştığım bölümde profesördür, pek tanınmış, dünya çapında bir folklorcudur. Bana bir gün "İlhan beni bir halk lokantasına götür" dedi. Ben de Linda'yı Galatasaray'daki Çiçek Pazarı meyhanesine götürdüm. Rakı içip, taze balıklar yiyerek eğleniyoruz. Yanımızdaki masada bir genç öğrenci grubu var, onlar da yemek yiyorlar. Biraz sonra gençlerden biri masamıza geldi, "Affedersiniz, İngilizce konuştuğunuza göre Amerikalı olacaksınız. Masamıza buyurmaz mısınız, bizim konuğumuz olun, size rakı ısmarlayalım," dedi.

Tabii pek memnun olduk. Hele Linda bu davete pek sevindi. Ben de cevap vererek dedim ki, "Ben Amerikalı değilim ama arkadaşım pek meşhur bir Amerikalı folklorcudur." Bunu işitince genç "Bizim de Amerika'da pek tanınmış bir folklor bilginimiz var, acaba tanır mısınız?" dedi. Linda "Adı nedir bu meşhur folklorcunuzun?" deyince delikanlı, "İlhan Başgöz" demesin mi? Linda şaşırdı ve hayretle bana bakıyor. Çünkü Amerika'da bir halk lokantasında bir bilim adamının, hele bir folklorcunun tanınması görülmemiş bir olaydır. Ben "İlhan Başgöz'ü görseniz tanır mısınız?" deyince, cevap "Hayır," olarak geldi. Öyleyse siz bizim masamıza buyurun, İlhan Başgöz birazdan gelecek, ben sizi tanıştırırım," dedim. Efendi çocuklar, geldiler, beraber yiyip içiyoruz. Epey vakit geçti. İlhan Başgöz bir türlü gelmiyor. Konuklarımızdan biri dayanamadı, sordu: "Bir yanlışlık mı oldu, acaba İlhan Bey gelmeyecek mi?" "Çocuklar" dedim, "İlhan Başgöz benim." Hayret etmek sırası bu sefer onlara gelmişti, adresler alıp vererek ayrıldık. Linda Amerika'ya döndükten sonra bütün arkadaşlara, biraz da abartarak, "İlhan'ı Türkiye'de tanımayan yok. Hangi lokantaya veya meyhaneye gitseniz herkes İlhan'ı tanıyor," diye anlatıyormuş.

Başka bir sefer İstanbul'dan bir otobüse atladım bir hafta filan dinlenmek için Marmaris'e gidiyorum. Yanımdaki koltuğa genç bir hanım düştü, dereden tepeden konuşuyoruz. Elinde *Cumhuriyet* gazetesi var. Hangi yazarları sevdiğini sordum. O vakit ara sıra *Cumhuriyet* ekinde yazılar yazıyordum. Hanım kız, "İlhan Başgöz adlı bir yazar var, kendisi galiba yurtdışında yaşıyormuş, onun yazılarını çok seviyorum," demesin mi? Aynı oyunu bu hanımla da oynadım. O da Marmaris'e gidiyormuş.

Ertesi gün geldi, görüştük. Adını hatırlamadığım bu hanım İlhan Başgöz'ü tanımaktan pek mutlu göründü, ben de uzun yıllar uzak kaldığım memleketimde unutulmamış olmaktan pek gururlandım doğrusu.

Memlekete dönüş

Çeşitli Amerikan üniversitelerinde 36 yıl öğretim üyeliği yaptıktan sonra, 1997'de Indiana Üniversitesi Folklor ve Avrasya Çalışmaları Bölümlerinden emekli oldum. Indiana Üniversitesi beni emeritus unvanı ile onurlandırdı. Sağlığım yerindeydi. Emekliliğimden sonra üç yıl birer sömestr Bilkent Üniversitesi'nde, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde ders verdim. Bölüm başkanı Talat Halman'la 30 yılı aşkın dostluğumuz var. Onun Kültür İşleri Büyükelçiliği zamanında bizim yayın serimize büyük yardımları olmuştu... Bilkent dünyanın en iyi üniversiteleri ile her bakımdan rahatça boy ölçüşebilecek bir üniversite. Öğrencilerimden, idareden ve akademik personelden çok memnundum, orada zevkle çalıştım. Sonra Talat Halman'la aramızda bazı soğukluklar oldu. Bilkent'ten ayrılmayı düşünürken. 2001 yılında, Van 100. Yıl Üniversitesi'nden bir konuşma daveti aldım. Dostum Cengiz Bektaş bir Van ziyaretinde üniversitenin beni mutlaka tanımasını istemiş. Van maceram böyle başladı. Ben de kalkıp Van'a gittim...

Van'da Yunus Emre üzerine bir konuşma yaptım. Onun şiirlerini okudum. Göl kıyısındaki kampusunu, sakin ve temiz havasını, üniversitenin mütevazı, bilgili ve aydınlık düşünceli rektörü Yücel Aşkın'ı ve onun değerli çalışma arkadaşlarını çok sevdim. Hele Van halkına ba-

yıldım. Van'da öğretim üyeliği yapmayı kararlaştırdım. Van'a gideceğimi duyan arkadaşlar, "Gitme," dediler, "orası üniversite değil medrese, geçen yıllarda orada bir öğrenciyi, oruç tutmadığı için bıçaklayıp öldürdüler." Kararımdan dönmedim. Ertesi yıl tası tarağı toplayıp Van'a vardım, yerleştim.

Derslere başladıktan kısa bir zaman sonra ilk bomba patladı. Yerel bir televizyon istasyonu sormuş: "İlhan Başgöz'ün Van'da ne işi var?" Beni kırmızı halılarla karşılamalarını beklememiştim ama böyle bir hoş geldinden doğrusu alındım. Bu yayını, değerli bir edebiyat öğretmeni Mehmet Çelik duymuş, üzülmüş. Bir gün benim yanımda bu televizyon istasyonunu arayarak ayıpladı ve benim gibi bir bilim adamının Van'a gelmesinden memnun olmaları gerektiğini söyledi. Mehmet Bey, Van'ın yerlisidir. Tanınmış bir ailedendir. Ondan sonra bu televizyon kanalı benimle uğraşmayı kesti. Birkaç yıl sonra bu kanalda bir konuşma yapmaya bile davet edildim. Elbet kabul etmedim.

Aradan çok geçmeden ikinci bomba patladı. Rektöre ve öğretim üyelerine imzasız bir elektronik posta gönderilmiş. Şöyle diyor: "İlhan Başgöz, Van'a Hizbullah'ın ve PKK'nın emrinde bir Kürt Enstitüsü kurmak için gelmiştir. Kendisi bu enstitünün rektörüdür." Duyup da üzülmemem için arkadaşlar haberi bir zaman benden saklamışlar. Sonra öğrendim. Üç Amerikan üniversitesinde saçı sakalı ağarttıktan sonra, bu yaşta Van'a Kürt Enstitüsü kurmaya gidiyorum. Kim inanır buna? Yalanın azıcık inanılacak bir yanı olmalı... Bu nedenle haberi pek ciddiye almadım. Yücel Bey'le, "Rektörlüğüne sahip ol, sana rakip geldim" yollu şakalaşıyordum. Yücel Bey, "Ciddiye alın İlhan

Bey!" dedi, "Burada kötülükler, dedikoduyla başlar." Cidiye alsam ne yapacağım? Yapılacak bir şey yok ki! Adam beni rektörlüğe bile atamış, oysa enstitünün müdürü olur, rektörü olmaz. Meğer orada imzasız ihbar mektupları ve dayanağı olmayan dedikodular için soruşturma açılıyormuş. Benim bildiğim imzasız ihbarla soruşturma açmak suçtu. Ceza kanununda bu madde belki değişmiştir.

Van'a giderken planladığım faaliyetleri bir bir gerçekleştirmeye koyuldum. Nevruz ve Hıdrellez günlerinde konuştum. Sabahın köründe iki çayın birleştiği yerde halkın Hıdrellez kutlamasına katıldım. Hızır'la, İlyas Peygamber'in o gün bir araya geldiğine inanıldığı için, bu tören iki suyun birleştiği yerde yapılır. Orada, kumlar üzerine çizilmiş dileklerin resimlerini çektim. Biri kuma ev çizmiş, öteki telli duvaklı bir kız, bir başkası otomobil... Hızır'dan bunları bekliyorlar. Telli duvaklı resmi çizen de evlenmek istiyor. O akşam, bir apartman dairesinde Hıdrellez'i kutlayan hanımların toplantısına davet edildim. Katılanlara niyet mânileri okuyan yaşlı kadının mâni dağarcığı bitince ben mâniler söylemeye devam ettim. Bunlar bezlere yazılıp yollara asılsın istedim. Bu manilerin birkaçı şunlar:

Süphana varak kardaş
Ters lale derek kardaş
Din olan yerde kin olmaz
El ele verek kardaş
Kol kola girek kardaş.

Bahar indi göllere
Çiğdem çiçek dallara
Düşmanlıklar öldürür
Dostluk serpek yollara

Edremit Van'a bakar
Önünden Şamran akar
Van toprağı bu kardaş
Çiçeği dostluk açar
Çiğdem kardaşlık kokar.

Lalenin tersi Van'da
İnsanın hası Van'da
Düşmanlığı koğalım
Dostluk mayası Van'da

Başka bir Hıdrellez için tanıdıklardan 2 milyon lira para topladım. Birkaç büyük kazanla pilav pişirip fukara mahallelerinde Vanlılarla beraber yiyelim istedim. Ankara'dan emir geldi; hem yerel kutlama yapılamazmış, hem yoksul mahallelerde yemek dağıtılamazmış.

Van'da Bülent Ecevit'in ve Ayla Kutlu'nun davetlerine önayak oldum. Bülent Ecevit, zorlukla yürümesine rağmen, eşi Rahşan Hanım'la beraber geldi. Ecevit'i uçaktan iner inmez ellerinde mavi kır çiçeklerinden demetlerle iki öğrencim karşıladı. Mavi, Ecevit'in çok sevdiği bir renktir, Ecevit mavisi diye ün kazanmıştır bu renk. Ertesi gün üniversitede bir toplantı düzenledim. Ecevit'in şiirleri üzerinde ben bir konuşma yaptım. Öğrencilerim Ecevit'ten seçtiğim şiirleri okudular. Çok duygulanan Ecevit kürsüye geldi. Yalnız güçlükle yürümüyor, güçlükle konuşuyordu. Başladığı bir cümleyi bitiremiyor, cümlelerin başı sonunu tutmuyordu. Kısa konuşacak sanmıştım, oturduğu yerden Rahşan Hanım "Bülent şunu da söyle, bunu da söyle" diye müdahale edince Ecevit uzattıkça uzattı. Ertesi gün Ecevit'i Van Kahvaltıevi'ne götürdüm. Partili partisiz, genç ihtiyar, kadın erkek Vanlıların Ecevit'e saygısı müthiş bir şeydi. Ecevit Van'dan pek memnun ve neşeli ayrıldı,

bana defalarca teşekkür etti ve evine davet etti. Ankara'ya gittikçe Oran'daki küçük ve pek sade döşenmiş evine uğradım. Ev kitaplarla doluydu. Yanında koruması, sonradan milletvekili seçilen Reşat Bey'den başka yardımcı ve koruma yoktu. Uzun uzun edebiyattan, politikadan, tarihten konuştuk. Hayatının bu devresinde Ecevit, tıpkı Yunus Emre gibi kainatın sevgiden yaratıldığına, sevginin yalnız insanları değil, taşı toprağı da kucaklayan yaman bir tutku olduğuna inanıyordu. Fevkalade romantik bir halk anlayışı vardı. Bana hayatı hakkında çekilmiş bir dokümanter film ve şiirlerinin pek lüks bir baskısını, imzalayarak hediye etti. Kitaplığımın başköşesinde saklarım.

Âşıklar kahvesine gittim, atışan âşıklara ayaklar verdim. Erciş'e gittim, Ercişli Emrah için bildiklerimi söyledim. Bir ara ordu, Van Üniversitesi'nden konuşmacılar istedi. Öğretim üyeleri gidecek, ordu birliklerine konuşmalar yapacaktı. Gönüllü oldum. İlkin Şırnak'a gittim. Beni Asayiş Kolordusu helikopterle götürüp getirdi. Kayalıklardan oluşan dar ve derin vadilerden uçarak Şırnak'a varıyorsunuz. Helikopterimizin pervanesi nerdeyse kayalara dokunacak. Şırnak kayalıklar içinde kayıp bir yer. Kolordu'nun kurduğu ordu evi çöl ortasında bir yeşillik. Konuklar için odaları, güzel bir lokantası var. Lokantada elleri beyaz eldivenli askerler hizmet veriyor. Yemekler nefis. Konuşmamı geniş bir salonda büyük bir asker ve subay topluluğuna yaptım. Konuşmadan sonra bana Silahlı Kuvvetler adına özel yapılmış bir çini tabak verdiler. Evimde saklarım. Dağ Komando Kolordusu Kumandanı Yıldıray Berk'le hemşeri çıktık. Şarkışlalıymış. Şarkışlalı Serdari'yi severmiş. Ben de severim. Sayın Berk'te bende bulunmayan bir kitapçığı varmış. Bana bir kopyasını yap-

tırdı. Ben de Kumandan Bey'e Serdari'nin bende bulunan şiirlerini gönderdim, ilişkimiz böyle başladı. Yıllar sonra Yıldıray Paşa Mamak'ta konuşlanmış ikinci orduya komutan oldu. Ankara'daydım, ziyaretine gittim. Kendisini beklerken, sivil giyinmiş, incecik bir adam geldi odaya. Ben yaveri filan zannettim, "Paşa herhalde meşgul, ben kendisini beklerim, vaktim var," dedim. "Yıldıray Berk benim," deyince çok utanmıştım.

Hakkâri daha değişik bir yer. Hakkâri'ye de Silahlı Kuvvetlerin helikopteriyle gittim. Orada da konuştum. Ben gitmeden kısa bir zaman evvel Hakkâri'de bir film çekilmiş. Adını hatırlamıyorum. Kütüphanesi ve kütüphane binası olmayan bir kütüphaneye müdür atamasını anlatan bir film bu. Ben gidince film çekimi için yapılan salaş binalar ve dekor hâlâ yerinde duruyordu. Filmin çekilmesi akıl almaz bir değişim gerçekleştirmiş Hakkâri'de. Kadınlar evden çıkar, erkeklerin arasına karışır olmuşlar. Artistlerle resim bile çektirmişler.

Şiir ve edebiyat günleri tertipledik. Uzun sözün kısası Van 100. Yıl Üniversitesi, doğuda, özverili, aydın ve çalışkan öğretim üyelerinin elbirliğiyle, Mustafa Kemal'in hayalledığı çağdaş bir kültür yuvası olmak yolunda hızla ilerliyordu. Bu çalışmalara katkıda bulunmaktan çok mutluydum. Bana bu fırsatı veren yönetime minnetle doluyum.

Amerika'dan gelmiş...

Bir haberleşme hatası yüzünden Van'a üniversitede dersler başladıktan iki hafta sonra vardım. Kimse bana neden geciktiğimi sormadı. Gerçi çalışmadığım zamanlar için maaş almadım. Haftada kaç saat hangi dersleri

vereceğimi iki aydır daha buraya gelmeden soruyordum. Sömestr başlamadan dersim hakkında bir karar verilmiş, öğrencilere duyurulmuş olmalıydı. "O iş siz buraya gelince çözülecek," dediler. Gelince tekrar sordum, "Hocam siz Amerika'dan geliyorsunuz. İstediğiniz kadar ders verirsiniz," dediler. Madem böyle benden evvel aynı dersi veren üç arkadaştan ikişer saat ders aldım, altı saat ders vermeye karar verdim. Haftada iki saat de Türkiye'de sosyal değişim ve eğitim adlı bir kurs vermek istiyordum. Bu dersi Amerika'da da verdiğim için hazırlıklıydım. Bu da olacaktı. Ama artık gelecek sömestre bıraktım. İlk derse girdim. Sınıfta elli iki öğrenci var. Son sınıf öğrencileri. Pencereler sıraların arkasında olduğu için güneş arkadan vuruyor, hiçbirinin yüzünü göremiyorum. Çocuklarda bir merak. "Çocuklar," dedim, "biraz farklı olacak derslerimiz. Ben her hafta anlatacağım dersleri notlar halinde ve daha geniş olarak kitaplığa bırakacağım, siz onları okumuş olarak derse geleceksiniz. Derste siz de soracaksınız, ben de soracağım, tartışıp duracağız. Ama sınıfta yalnız üç beş kişi konuşmayacak. Herkes çekinmeden, sıkılmadan düşündüklerini söyleyecek, yorumunu yapacak, sorusunu soracak. Burada not ezberlemeyeceksiniz, düşünmeyi öğreneceksiniz. Bir parmak kalkıyor. Sözü veriyorum. "Hocam düşünmeyi nasıl öğreneceğiz?" Çok yerinde bir soru. Hazır bir cevabım yok, bir şey diyemiyorum. Sahi bu çocuklar düşünmeyi nasıl öğrenecekler? Ama öğreneceklerini biliyorum. Başka bir parmak kalkıyor: "Hocam Amerika'dan niçin geldiniz?" "Bak delikanlı" diyorum, soracaksınız, ama dersimizle ilgili şeyleri sınıfta sorarsınız. Benim çarşamba, perşembe, cuma saat 13'le 14 arasında ofis saatim var, o vakit gelir her şeyi

sorarsınız." Dersten çıktım ofisime doğru gidiyordum ki öğrenci yanaştı: "Hocam gelip sizinle konuşabilir miyiz?" "Sınıfta Türkçe konuştum, evladım. Ofis saatimde gelirsiniz?" Onlar bozuluyor, ben üzülüyorum. Zaman mefhumuna bakalım nasıl alışacaklar?

Üniversite şehir merkezinden 17 km uzaklıkta. Bölüm dekanı çok anlayışlı bir insan. Sekretere ne istiyorsam alınmasını söylemiş. Sekreter geldi. "Hocam odanızı hazırladık. Size dört tane koltuk ısmarlayacağım, halıyı da değiştirtiyorum." "Neden bunlar?" "Hocam siz Amerika'dan geldiniz. Bir şube müdürünün odasındaki koltuk 80 liralık. Size elbet daha iyisini alacağız. Yoksa ayıp olur." Lüks koltuk istemediğimi bir türlü anlatamıyorum. Indiana Üniversitesi'nde kırk yıl oturduğum koltuk, çıplak, ortası çukurca bir tahta koltuktu. Bazı dersleri odamda yaptığım için 6 tane de sandalye. Sekretere bir türlü anlatamıyorum. "Olur mu hocam siz Amerika'dan geldiniz," diyor da başka bir şey demiyor. Baktım olmayacak, söz anlatamayacağım, "Ben de seninle şehre iniyorum, ben seçeceğim koltukları" dedim. Möbleci dükkânına vardık, "Hocam Amerika'dan geldi, şöyle ona layık dört koltuk, iki çay masası," diyor. Adam koltukları gösteriyor, "Beğenmedim bunları," diyorum. Üst kata çıkıyoruz. Van'ın möbleci dükkânları dehşetli zengin. Memleketin en tanınmış firmalarının takımları var. Üst kattaki koltukları da beğenmiyorum. "Beyim bundan daha iyi koltuklarımız yok," diyor adamcağız, suç işlemiş gibi. İnerken gözüme kromdan yapılmış çok sade, dirsek dayayacak yerleri de krom, basit sandalyeler çarptı. "Bunları çok beğendim, bunlardan dört tane istiyorum," dedim. Dükkân sahibi de, sekreter de yıldırım-

la çarpılmışa döndü. Ne diyeceklerini şaşırdılar, "Aman Hocam! Onlar çok ucuz, siz Amerika'dan geldiniz, öyle şey olur mu? Odanıza çay içmeye gelen hocalar ne der?" "Ben genellikle evimde çalışırım. Odama yalnız öğrenciler gelecek. Sonra ben koltukta oturamam belim ağrır." Bir çekişmedir gidiyor aramızda. Ben ayak diredim, onlar ayak diredi. Hani möbleciyi anlıyorum, daha çok para kazanacak pahalısından. Ama sekreterin davranışını aklım almıyor. Aklıma kötü şeyler geliyor. Acaba yüzde filan mı alıyor? Benzemiyor. Adam sadece benim ofisimin bilmem hangi hocanınkinden daha gösterişsiz olmasını bana hakaret sayıyor, o kadar. Bu yüzden ne kırgınlıklar, ne kavgalar olmuş, onun ofisi şöyle de, benimki böyle filan. Oradan başka bir dükkâna giriyoruz, bilgisayarım için bir printer alacağız. İçeri girer girmez: "Hocam Amerika'dan geldi de..." diye başlıyor gene. Dükkâncı şaşıyor: "Hocam Amerika'dan niye geldiniz?" "Geçen yıl, Van'a bir konuşma yapmaya gelmiştim de." Van'a niçin geldiğimi bir türlü anlamıyorlar. Sanki Van Türkiye'nin bir ili değil. Aynı soruyu sora sora beni gerçekten bunalttılar. Nihayet diyorum ki, "Bir Kürt kızına âşık oldum, onun için geldim." Bunu ciddiye alıyorlar, gerçekten inananlar bile var bu cevaba. "Ne okutuyorsunuz hocam?" "Folklor okutuyorum." "Maşallah bu yaşta." Van'da halk oyunlarını oynamaya folklor yapmak diyorlar. O vakit anlaşılıyor maşallah çekmelerin anlamı.

Tıraş olmam lazım, bir berbere gidelim diyorum. Van'da bile bütün berber dükkânları kuaför olmuş. Hoş, ne berber ne dükkân sözü Türkçe. Demek yabancı uygarlık bir memlekete böyle giriyormuş. Bizim Türkmenlerin tıraş olmaya yülünmek dediğini düşünüyorum. Yülün-

mek evvela bir Farsça söze dönüşmüş, tıraş olmak olmuş. Sonra da kuaför. Berber dükkânlarımıza kadar Avrupalı olmuşuz. Daha ne bekler Avrupalılar bizi birliklerine almak için bilmem. Bir erkek kuaförüne giriyoruz. "Hocam," diyor yanımdaki sekreter, "Amerika'dan geldi. Şöyle bekletmeden hocama layık güzel bir tıraş." Berber gerçekten bekletmiyor, bir başkasının sırasını bana veriyor. Ben "Olmaz, sıra o arkadaşındı," diyorum. "Aman hocam siz Amerika'dan geldiniz. Olur mu?" Sırası alınan genç de "Estağfurullah," diyor "siz buyurun."

Ben de buna alışmaya başladım. Hani bir adama kırk gün deli dersen deli olduğuna inanırmış. Nerede bir güçlükle karşılaşsam "Ben Amerika'dan geldim de," diye başlıyorum. Bütün kapılar açılıyor. Telefon almak için Telekom'a gittik, bir form dolduracağız. Masanın etrafını müşteriler sarmış. Sıra kimin, kimin işi evvel yapılacak belli değil. Masada oturan adama yaklaşıyorum: "Ben Amerika'dan geldim, bak bey, benim orada bir sevgilim var, her gün telefonlaşmazsak zanneder ki geldim burada genç bir kıza sevdalandım. İkimiz için de bu felaket olur. Lütfen!" Adam yerinden fırlıyor. "Hoş gelmişsen, sefa gelmişsen, başım üste. Bundan daha iyi sebep olabilir mi?" Basıyor imzayı, yukarıdaki memura da telefon ediyor, "Zekeriya, bak hocam Amerika'dan gelmiş, maşallah bu yaşta! Hemen yap işini göreyim seni."

Ama bürokrasi hazretleri bir yere gelip takılınca Amerika artık sökmez oluyor. Üniversitedeki odama telefon bağlanacak. Dış hat. İdarenin en yukarısındaki Rektör Bey, ki eşi bulunmaz bir adam, "İlhan Bey ne isterse yapacaksınız" demiş. Ama iş ofisime telefon bağlatmaya gelince bu sökmüyor. Daha doğrusu ilgili Teknisyen

Mehmet Efendi'yi bir türlü bulup da "Ben Amerika'dan geldim," diyemiyorum. Diyemeyince de iş yürümüyor. Odamda dış bağlantı varmış, teknisyen gelip bağlayacak, on dakikalık iş. Ama teknisyen Mehmet Efendi'yi kimse bulamıyor. Rektör yardımcısı aratıyor, yerinde yok. Dekan aratıyor, yok. Bölüm sekreteri, "Vallahi Hocam," diyor, "bir haftadır arıyorum. Bulamıyorum." "Bu adam görevli değil mi?" "Evet görevli." "Eee! Neden dairesine gelmiyor?" "Bilinmez ki Hocam, şehre inmiştir, işi vardır. Yahut bir yere gitmiştir izinsiz, arkadaşları idare ediyordur." "Kuzum bir haftadır, olur mu bu? Bu adam işini kaybetmekten korkmaz mı?" "Hocam biz kimseyi işten atamayız. Olsa olsa bir daireden ötekine süreriz." Tam yedi gündür Teknisyen Mehmet Efendi'yi arıyoruz. Bir bulabilsem, "Kardeşim ben Amerika'dan geldim," diyebilsem telefonum hemen bağlanacak. Bundan eminim.

Haftada iki saatimi öğrencilerimi dinlemeye ayırdım. Amerika'da ofis saati normaldir. Her profesörün bir ofis saati vardır. Öğrenciler gelir, konuşur tartışırlar. Van Üniversitesi'nde bu gelenek yokmuş. Öğrencilerim ilkin utana sıkıla, "Hocam sizi rahatsız ediyoruz," diye geldiler. Sonra alıştılar, ama zaman fikrini benimsemeleri vakit aldı. Kapımda ofis saatim ilan edildiği halde vakitli vakitsiz geliyorlardı. Zamana uymayı da öğrendiler. Sorunlarını konuştuk, dertlerini paylaştık. Hemen hepsi ondan artık çocuklu ailelerden geliyorlardı. Bu geniş ailenin tek okuyan üyesiydiler. Türkçe anadilleri değildi. Doğru yazamıyorlar, istediklerini doğru dürüst ifade edemiyorlardı. Onlardan biri, "Hocam ezberlemeyin, düşünün diyorsunuz, biz düşünmeyi nasıl öğreneceğiz?" deyince ilkin şaşırdım. Ama çocuk haklıydı. Hocalarından bazıları da

düşünmeyi bilmiyordu. Üniversitede ezber ettikleri bilgiyi, her yıl biraz daha unutarak öğrencilerine aktarıyorlardı. Bilim üreteceklerine dedikodu üretiyorlar, odalarında saatlerce çay kahve sohbetleri yapıyorlar, şunu bunu çekiştirmekle vakit öldürüyorlardı.

Yıllar geçti. Bir gün dersteyim. Bir kız öğrenci söz istedi ve dedi ki, "Hocam ben Alevi'yim. Edebiyat öğretmenimiz bize Pir Sultan Abdal'ı okutmuyor." Heyecanlıydı, gözlerinde korku ve yaş vardı. "Biz bu memleketin evladı değil miyiz?" Hayret ettim, keyfi bir davranıştı bu. Bir öğretim üyesi ders programını nasıl uygulamazdı? Bu kızın sınıfına Alevilikle ilgili doğru bilgiler verdim. Zamanı gelince elbet Pir Sultan Abdal'ı da okuttum. Bu davranışımdan sonra dedikodu makinesi gene işledi. Ben "gizli Alevi"ymişim. Bu gizlilik dikkate değer bir olguyu açıklıyor. Demek ki Alevi olmak gizli olmayı gerektiriyormuş. Gizli cemiyet üyeliği gibi bir şey. Alevi olsam gizlemezdim, açıkça söylerdim. Değilim. Sonra çok daha kötüsünü duydum. Dehşet verici bir olay. Öğretim üyesi derse giriyor, bir kız öğrenciye Alevi olup olmadığını soruyor. Kız da, "Evet hocam, Aleviyim" diyor. Hocanın cevabı: "Çabuk çık dışarı, yoksa abdestim bozulacak." Bu olay, Avrupa Birliği'ne girmeye aday olan, daha demokratik bir eğitim sistemi kurmaya çalışan, laik Türkiye Cumhuriyeti'nde, bir üniversitede ve 50 kadar öğrencinin önünde yaşanıyor. Ve memleketimizde milyonlarca Türk-Müslüman-Alevi var.

Başka bir zaman, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt vatandaşlarından birine, ilk derste hoca adını soruyor. Kızın adı Kürt adı. Hocanın karşılığı: "Bu ad PKK'nın kod adı mıdır?" Siz bu öğrencilerin yerinde olsanız hocanızı, üniversitenizi, eğitim sisteminizi sevebilir misiniz?

Başka bir dersin hocası, başı açık kızlara çeşitli yollarla baskı yapıyor. Bu baskıdan ürken bir kız, başını örtmek zorunda kalıyor: "Aferin kızım, hidayete ermişsin." Hoca, sınıfta böyle diyor.

Öteki yalanlar tutmayınca bu sefer Ermeni olduğum söylendi. Değilim. Bir Türkmen aşiretinden geliyorum. Cadoğulları derler. Dadaloğlu'nun bir şiirinde geçer: "Ali Beyim her attığın düşürdü, Cadoğlu'nun tebdilini şaşırdı." Tebdili şaşan bu Türkmen aşireti Çukurova'dan göçüp, doğduğum yer olan Gemerek'e yerleşiyor. Ermeni olsam ne çıkacak? Türkiye'de yaşayan binlerce Ermeni asıllı TC vatandaşı var. Bu yalan da tutmadı ama dedikodu makinesi yalan döktürmeye devam etti. "Acaba İlhan Bey misyoner miymiş?" Bu misyonerlik son üç yılın modası. Kilise yaptırır oluyorsunuz. Bu da tutmazsa üniversite bahçesine haç diktirmiş oluyorsunuz. Altan Öymen bu haç heykellerinin resimlerini yayımladı. Öymen'in görmediği bir heykelden de ben söz edeyim. Göl kenarında çok büyük, soyut bir heykel var. Bir altında, bir üstünde büyük delikler olan bu heykeli göle yuvarlamaya çalışmışlar. Bereket çok ağır, yerinden oynamamış. Ortası delik olunca akla kötü şeyler getiriyormuş.

Dedikodular azala azala bitti, artık atacak bir iftira kalmadı sanıyordum. Yanılmışım. Rektör Yücel Aşkın davasının iddianamesi geldi. Davanın tanıklarından Doçent Yaşar Şenler'in savcıya verdiği ifadeyi okudum. Bu tanığın ifadesinde Yücel Aşkın'a atılan suçla ilgili hiçbir şey yok. Tanık, "Ben sağ görüşlüyüm," diye söze başlıyor. Oysa, savcı sağ görüşlü müsün, sol görüşlü müsün diye sormamış. Sormamış ama konu dışı konuşuyorsun diye de tanığı ikaz etmemiş. Demek ki orada sağ görüşlü olmak, ifadeye inanılırlık katıyor, kabul gören bir özellik.

Sonra ifade şöyle devam ediyor (Türkçe hatalarını ve cümle düşüklüklerini düzeltmeden ifadeyi aynen veriyorum): "Rektör Yücel Aşkın (?) getirdiği şahısların (?) bizim bilimsel açıdan tenkit etmemiz mümkün değildi, çünkü bu şekilde bir eleştirimiz karşısında rektör Yücel Aşkın bize karşı âdeta bir kızgınlık gösterisiyle baskı kurmaya çalışıyordu. Buna örnek İlhan Başgöz'ün vermiş olduğu bir konferanstır. Konferansın konusu Yunus Emre idi. Ancak konferansta anlatılan husus Yunus Emre'nin cinsel arzuları ve cinsel yaşamıyla ilgiliydi. Konferansa katılan bizler çok şaşırdık. Tepkilerimizi rektörden çekindiğimiz için dile getiremedik." (İddianame sayfa 97).

Bu edebiyat doçentinin ilkin, Türkçesine bakalım. Kendi deyimiyle, Yücel Aşkın kızmıyormuş da, kızgınlık gösterisi yapıyormuş. Baskı kurmuyormuş da baskı kurmaya çalışıyormuş. Hatta kızgınlık gösterisi de yapmıyormuş, "âdeta" kızgınlık gösterisi yapıyormuş. Bu ne biçim ifade? Böyle Türkçe cümle kurulur mu? Varsın rektör âdeta gösterisini yapsın. Ne var bunda çekinecek?

Sonra, tanık diyor ki "Buna örnek." Neye örnek? Bir evvelki cümleye bakarsanız benim konuşmam rektörün baskı kurmasına örnekmiş. Benim konuşmamdan sonra rektör baskı kurmamış. Tanıkla görüşmemiş. Zaten tanık da böyle bir baskıdan söz etmiyor. Çünkü korkmuş da soru sormamış. O vakit benim konuşmam nasıl oluyor da rektörün "kızgınlık gösterisiyle âdeta baskı kurmaya çalışmasına" örnek oluyor? Ben anlamadım. Öğrencilerimin ödevlerinde böyle cümleler görsem en düşük notu verirdim. İfadeyi kâtipler yazar ama tanık veya sanık kendi ifadesini dikkatle okur ve doğru olduğunu belirtmek için altına imzasını atar.

Bu konuşmayı beş yıl evvel yaptım. Yunus Emre hakkında bir kitap yazdığım için konuşmamı yazmak gereğini duymadım. Hazırlıksız konuştum. Neler konuştuğumu bütün incelikleriyle hatırlamıyorum. Yalnız iyi hatırladığım bir şey var. Bu tanık demek istiyor ki, konuşma konusu Yunus Emre'ydi, ama Başgöz'ün "anlattığı husus" Yunus Emre'nin cinsel duyguları ve cinsel hayatıydı. Yani ben 1,5 saatlik konuşmamı Yunus Emre'nin cinsel hayatına ayırmışım. Bu, çok kötü niyetli bir yanıltmadır ve bunu yapmak çirkindir. Bu ifadeden sonra Yunus Emre kitabımı yeniden okudum. Acaba ben Yunus'un cinsel duyguları hakkında neler biliyorum ve neler yazmışım? Doğrusu pek bir şey bildiğim yokmuş. Yunus Emre tekkede, şeyhinin kızına âşık olmuş. Şeyhi de dedikodu olmasın diye kızını Yunus'la evlendirmiş. Ama Yunus Emre şeyhine o kadar saygılıymış ki, evlenmiş olduğu halde, sabaha kadar Kuran okumuş ve kıza dokunmamış. Bu, çeşitli yorumlara açık bir efsanedir. Herhalde bundan söz etmişimdir. 700 yıl evvel yaşamış Yunus'un cinsel hayatı hakkında bir şey bilinmiyor. Diyelim, ben bütün konuşmamda gerçekten Yunus Emre'nin cinsel hayatından bahsettim. Ne var bunda şaşacak? Bir bilim adamı, bir şairin cinsel hayatından bahsedemeyecek mi? Vesikalara dayanıyor, tarafsızlıktan ayrılıp cinsel bayağılığa kapılmıyorsa, bilim adamı elbet sanatçının cinsel hayatından söz edecektir. Bu doçent, cinsel hayatla yaratma olayı arasında nasıl bir ilişki olduğunu öğrenmek için Orhan Pamuk'un *Benim Adım Kırmızı* adlı romanını okusun. Cinseli en kaba, en açık seçik biçimde veren örnekler için Fuat Köprülü'nün Şeyyat Hamza'dan aktardığı mânilere baksın, Nedim'in "Hamamiye"sini görsün. Divan şairle-

rimizin, "Merd olan eyleye merde rağbet, şahs-ı namerde sezadır avret" diyen gazellerine baksın. Şikari tarihinde açık saçık anlatılan Kayseriye Beyi'nin oğlu Mehmet'le Sultan Alaeddin'in ilişkilerini okusun. Bunlar birbirlerine "Öyle muhabbet eylemişler ki bir saat ayrılmaları mümkün olmazmış." Osmanlı Bahnamelerini incelesin. Bursalı Deli Birader'in "Dafi el Gumum Rafi al Humum" adlı baştan sona müstehcen hikâyelerle dolu yazmasına baksın. Araştırmacılara cinsel konulara eğilmeyi yasak edecek bir devre mi giriyoruz? Üniversitelerimiz yeniden ortaçağ medreseleri mi olsun? Herhalde artık tıp fakülteleri insan kadavraları üzerinde çalışmamalı. Cinsel organları olmayan mumyalar üzerinde çalışmalı. Sultan Mahmut'un Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye insan kadavraları üzerinde çalışmayı sokmak için çektiği zorlukların üzerinden 170 sene geçti. Demek onun emekleri boşa gitmiş. Hâlâ bu zihniyette üniversite üyeleri varmış. Cinsellik, toplumun ve insanın hayatında önemli bir yer tutar. Cinsellik üzerinde baskı artıkça, cinsellikten konuşmak isteği çoğalır. Bizim halkımız cinsellikten konuşmayı ayıp saymıyor, komik sayıyor ve buna dehşetli gülüyor. Yoksa Nasreddin Hoca'nın hikâyeleri bu kadar uzun yaşar mıydı?

Tanık Şenler'in övünerek söylediği sağcılığının ne mene bir sağcılık olduğunu anlamak için kitaplarını okumak istedim. Öyle ya, eskiler "üslûb-ı beyan ayniyle insan" demişlerdir. Sağcı vardır bilgilidir, dürüsttür, kendine göre değerleri vardır. Böylesi sağcıya saygı duyulur. Sağcı vardır, cahildir, tembeldir, dedikoducudur. Sağcı da vardır, her sakala tarak uydurmayı marifet sayar. Yaşar Şenler'in kitaplarını bulmak için Türkiye'deki bütün kitaplıkları taradım. Sayın doçentin yazdığı tek bir kitap bulamadım.

Van halkı böyle aydınlardan daha anlayışlı, daha sağduyulu. Yaşım ve Amerika'dan gelmiş olmam Van'da büyük bir ilgi uyandırdı. Sıradan halk, ilk merhabalaşmamızda sevdi beni. Dükkânlarına davet edilir oldum. "Taa Amerika'dan Van'a, bize hizmete gelmişsen, başım gözüm üste gelmişsen, buyur bir çayımızı iç," demeye başladılar. İşim yoksa oturdum, çaylarını içtim. Bir mobilya mağazası, beni çok şaşırtan bir şey yaptı. Özel bir sandalye yaptırmıştım. Bedelini sorunca dükkân sahibi, "Sözü mü olur İlhan Bey, size hediyemiz olsun," dedi. Beklemiyordum, çok duygulandım. Ben de ona kitaplarımı hediye ettim. Bir lokantanın garsonu kim olduğumu öğrenince *Karac'oğlan* adlı kitabımdan ezber ettiği bir şiiri okudu. "Sabahınan bir taş attın, kırdın belimi belimi, bir gececik misafirdim Tanrı zalımı zalımı" diye başlayan bu güzel şiiri Yaşar Kemal'den öğrenmiştim. Çok mutlu oldum bu garsonun kitabımı okumasından.

Bu kadar güzel insanların diyarında, üniversitedeki yalan, dedikodu ve gerilik makinesini kimler işletiyor? Aşiret ilişkileriyle, etnik çatışmalarla, tarikat parçalanmalarıyla, kaçakçı ve mafya örgütlenmeleriyle bölük bölük bölünen bu şehri, kimler bir de Alevi-Sünni, Kürt-Türk, laik-İslamcı diye bölmek istiyor? Bu çarkın içinde bazı öğretim elemanlarının bulunduğu belli. Bunların herhalde şehirde de destekçileri var. Ama hiçbir sorumlu hükümetin bu kadar tehlikeli, bu kadar bağnaz bir politikanın içinde olabileceğine ben inanmıyorum. Rektör Yücel Aşkın bu fikir bağnazlığına ve yıkıcı politikaya karşı duran insandı. Ama misyonunu daha tamamlayamadı. Çünkü birilerinin abdesti hâlâ bozulmaya devam ediyor üniversitede.

Öğrencilerimden sık sık e-postalar alıyorum. "Hocam sizi çok özledik, ne vakit geleceksiniz?" diyorlar. Ben de onları çok özledim. Varıyorum, dayan şehr-i Van.

Zeycan Hanım, Şefik Dayı ve Ermeni Kırımı

Birinci Dünya Savaşı'nda büyük felaketler yaşanmış, milyonlarca insan ölmüş veya yaralanmış, Avrupa ve Ortadoğu'da imparatorluklar batmış, hudutlar yeniden çizilmiş. Bu felaketler tarih kitaplarında kalmış ve unutulmuş. Bunlardan biri Türk Ermeni sorunu, aradan yüz yıl geçmiş olduğu halde unutulmuyor. Ermenilerin de Türklerin de yeni kuşakları bu felaketin ağırlığını dün olmuş gibi omuzlarında taşıyorlar. Bu gerginlikten ve düşmanlıktan yakalarını bir türlü kurtaramıyorlar. Her iki taraf için de bu sağlıklı bir durum değil. Bu yüzden, rahatça karşı karşıya gelip konuşamıyorlar, soğukkanlılıkla tartışamıyorlar. Öyle görünüyor ki bu düşmanlık gelecek kuşakları da zehirlemeye devam edecek.

Ben 1915 olaylarını yazan, Türk olsun Ermeni olsun, tarihçilere inanmıyorum. Nasıl inanayım ki onların kimine göre 1915'te 1,5 milyon Ermeni öldürülmüştür, kimine göre öldürülenlerin sayısı 400 bindir. En küçük rakam bile doğru olsa bu büyük bir insanlık ayıbıdır. Ben bunun için 1915'te Gemerek'te neler olduğunu, sözüne güvendiğim bir görgü tanığının ifadesinden özetleyeceğim. Bu tanık, annem Zeycan Hanım'dır.

Zeycan Hanım'a göre olaylar Gemerek'te şöyle başlamış ve gelişmiştir: Osmanlı üç cephede savaşmaktadır. Doğu'da Enver Paşa, Beşinci Kafkas ordusunu Allahuekber Dağları'nda dondurunca Ruslar Kars, Erzurum ve

Erzincan'ı işgal etmişlerdir. Sivas'a doğru ilerlemektedir. Gemerek'e haber ulaşır ki Ruslar Sivas'ı alınca Gemerek Ermenileri de Müslüman Türkleri öldürecektir. Bunun için kilisede şarap küplerinin içine silah sakladılar. Kaybedilmekte olan bir savaşın korkusu bir yandan, bir yandan da doğru haber alamamanın sıkıntısı Gemereklileri paniğe uğratır. Varır kiliseyi aramak isterler. Papaz kapıyı açmaz, bunu silah saklamanın bir işareti sayan Gemereklilerin gözünü kan bürür. Toplanan halk kilisenin kapısını kırar, gerçekten de büyük şarap küplerinin içine saklanmış silah ve cephane bulurlar. "Biz sizinle yıllardır beraber yaşadık, en iyi topraklarımızı siz ekip biçtiniz, biz cephelerde öldük siz geride keyf çattınız. (Ermeniler askere alınmazdı.) Şimdi de bizi öldüreceksiniz öyle mi? Biz sizi öldürelim de görün," derler. Gemerek nüfusunun üçte biri Ermeni'dir. Silahını, baltasını kapan Ermeni ailelere hücum eder, grup grup götürür, Topaç denen tepenin arkasında bütün Ermeni'yi keserler.

Yalnız Türkler değil Ermeniler de nerede ellerine fırsat geçse orada Türkleri öldürmüşlerdir. Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam* adlı kitabında yazdı. 1917 Devrimi üzerine Rus ordusu, Doğu Anadolu'dan çekilip gidince, yalnız kalan Ermenilerden Doğu Anadolu'yu kurtarmak zor olmaz. Gönüllü yedek subay Şevket Süreyya birliğinin başında Erzincan'ın Cinis Kasabası'na yakın Evreni Köyü'ne girerken görür ki, köyün bütün insanları, hayvanları, kedileri, köpekleri kesilmiş; kasap dükkânına asılır gibi parça parça çengellere asılmıştır. Köy bir büyük mezbahaya dönüşmüştür. Türk askeri Erzurum'a girerken, dondurulmuş insan cesetleriyle örülmüş duvarlar bulmuştur; bu insan duvarlarının

arasındaki boşluklar çocuk cesetleriyle doldurulmuştur. Rus ordusundaki Ermeni birliklerinin işidir bu. Cevat Dursunoğlu diri diri yakılan Türklerden kalan izlerin, Erzurum'da cami duvarlarından uzun zaman silinmediğini, bunları gördüğünü *Milli Mücadelede Erzurum* adlı kitabında yazdı. Ben Dursunoğlu'na inanırım. 1923'ten beri bürokrasinin en yüksek yerlerinde çalıştığı, uzun zaman da milletvekilliği yaptığı halde, bu yiğit ve dürüst dadaş ölünce, daha taksitleri ödenmemiş bir kooperatif evinden başka varlığı çıkmadı.

Gemerek'te Ermenilerle Türkler çok sıcak dostluk ilişkileri içinde yaşarlarmış. İki ayrı dine bağlı insanların birbirine böylesine saygılı davranışı az bulunur bir olaydır. Bir Ermeni hasta olur da papaz efendinin duasından fayda görmezse, gider bir de hoca efendiye okuturmuş. Aynı şekilde bir Müslüman da hoca efendinin dualarından faydalanamazsa, gider bir de papaz efendinin duasını alırmış. Çocukluğumdan hatırlıyorum. Ermenilerin kızıl yumurta törenlerinde annem de soğan kabukları ile kaynatarak yumurtaları kırmızıya boyar ve komşulara dağıtırdı. Bizim bayramlarımızda da Ermeni komşularımız bize tatlılar getirirdi.

Hoca Hasan Efendi bir gün, Ermeni evlerinden eşya talan eden bir grup çapulcuya rastlar. Ellerinde bir Singer dikiş makinesi vardır. Hasan Efendi çapulcuları tersleyip makineyi ellerinden alır, eve getirir. Bir el makinesiydi bu. Makinenin üzeri bir bezle örtülür, uzun zaman kimse dokunmaz, günahtır; ola ki sahibi gelir de ister bir gün. Bu makine 1940'lara kadar bizim evimizde kaldı. Sahibinin gelmesinden umut kesilince, biz onu kullandık, sonra da galiba yeni bir Singer dikiş makinesiyle değiştirdik.

Gemerek insanlarından çoğu bu kırıma katılmamıştır. Hoca Hasan Efendi gibi kızgınlık dalgasının önüne dikilecek kadar kendine güvenenler, kadınlı erkekli nice Ermeni'yi kurtarmıştır. Bunu Ermeni tarihçileri pek yazmazlar. Bunlardan sadece bir örnek veriyorum:

Bir Ermeni komşu aile, Hasan Efendi'nin evinin önünden geçip ölümlerine giderken, Zeycan Hanım'ın kucağına küçük bir kız çocuğu atar. "Zeycan Hanım! Bizi öldürecekler, biz seni biliriz, bu çocuğu senin sütüne emanet ediyoruz. Ne edersen et, yavruyu kurtar," der ve ağlayarak uzaklaşır. Zeycan Hanım, bu kızın adını Emine koy, Öteki çocuklarından ayırmaz... Biz ona Emine Abla derdik. Bu abla büyür, kara kaşlı, kara gözlü, ama incecik yüzünde her zaman keder taşıyan, bir genç kız olur. Onu Talat adlı bir gençle evlendirir ailem. Talat Dayı da bir Ermeni oğludur. Başka bir Türk ailesi de onu ölümden kurtarmış, evinde saklayıp büyütmüştür. Talat Dayı bir zaman Dedem Ahmet Ağa'ya azap durur, ona dürüstlükle hizmet eder; sonra da ortakçısı olur. Bu Dayı'nın tatlı bir sesi vardı, eli kulağa atınca dokunaklı türküler söylerdi. İlhan, "Kızılırmak" türküsünü bu dayıdan öğrenmiştir. Efkârlanınca, bugün bile, bet sesi ile "Kızılırmak" türküsünü söyler:

Silah getir şu kartalı vuralım, vuralım
Dalgıç getir şu gelini bulalım
Gelinsiz köylere nasıl varalım, varalım
Kızılırmak yedin allı gelini
Gelini gelini suna boylumu.

Köprüye varınca köprü yıkıldı, yıkıldı
Üç yüz atlı birden suya döküldü
Nice yiğitlerin boynu büküldü, büküldü.
Kızılırmak yedin allı gelini
Gelini gelini suna boylumu.

Talat ve Emine çiftinin üç kızı, bir oğlu olur. İlhan üniversite öğrencisiyken, eşini kaybeden Dayı Ankara'ya geldi. Cebeci'de, bir okulun önünde, küçük bir barakada bir zaman koz helvası filan sattı. Toprak adamıydı. Ticaret nedir bilmezdi. Üç beş kuruşluk yemiş isteyene bir avuç doldurur verir. Zarar mı ediyor, kazanıyor mu düşünmezdi. Oğlu sanat okulunu bitirdi, Ankara'ya yerleşti. İlkin büyük bir dükkânda çalıştı. Sonra dükkân sahibinin güvenini kazandı, dükkâna ortak oldu. Dükkân sahibinin kızı ile evlendi. Dükkânı kayınpederinden satın aldı. Şimdi o, Türkiye'nin zengin tüccarlarından biridir. Evleri, apartmanları ve motelleri var. İlhan Amerika'ya gittikten sonra, ne vakit Ankara'ya gelse bu Ermeni asıllı akrabanın dükkânına gider, hal hatır sorar, hediyeler alır verirler.

1990 yılındaydı, İlhan gene bu dostun dükkânına varınca, uzun boylu bir delikanlı ile karşılaştı. Talat Dayı'nın torunuymuş. Mimarlık fakültesini bitirmiş, Amerika'da mastır veya doktora yapmak istiyormuş. Acaba İlhan amcası ne düşünürmüş? İlhan bu delikanlıya destek verdi, Amerika'ya gelmesi için gerekli kolaylıkları sağladı. Delikanlı gelip bir zaman Bloomington'da İlhan'ın evinde kaldı, sonra Ball State Üniversitesi mimarlık bölümüne girdi. Kısa zamanda arkadaşları arasında parladı, mastırını aldı ve memleketine döndü. "O şimdi komando" Siirt'in Şırnak kazasında bir küçük karakolda, köylüleri ve köyleri savunuyor. Babası istese, ya para ile ya hatır ile bir yolunu bulur, onu geri hizmete geçirirdi. Ama demiş ki, "Bak oğlum, biz bu memleketin aşıyla, ekmeğiyle büyüdük, bu fukara halkın vergileri ile okuduk, eğitildik. Hizmet sırası gelince kaçmak olmaz; sen de öteki ana kuzuları gibi git, vatan hizmetini yap. Yoksa bizimki nankörlük olur, ben bundan çok huzursuzluk duyarım."

George Nakhnikian'ın hikâyesi

Böyle Ermeni dostlardan biri de George Nakhnikian'dır. George Indiana Üniversitesi Felsefe bölümünün başkanıydı. Şimdi aynı üniversiteden benim gibi emekli oldu. George'un babasını Şebinkarahisar'da, 1915 olaylarında öldürmüşüz. Türkçeyi babasından öğrenmiş, sesi dehşetli güzel. Eli kulağa atıp da "Kadifeden Kesesi" türküsünü söylerse hayran kalırsınız. Dış gurbetin yalnızlığında bu bana kültürümüzden tam bir şölen gibi gelirdi. Bütün Türkiyeli Ermeniler gibi onda da bir sevgi ve nefret kompleksi var. Türkiye'ye hem çok kızıyor, hem de Türkiye'yi çok seviyor. Nasıl tanıştık hatırlamıyorum. Herhalde Indiana Üniversitesi'nde bir yerlerde karşılaştık. Dost olduk. Evime gelir, tavla oynarız. Ben ona Koca Gavur derim, o da bana Kasap der, güleriz.

George Türkiye'ye gelmek istiyor, ama korkuyor. Annesi "Gitme, Türkler seni öldürürler" diyormuş. 1976 filan olmalı. Benim Amerika'dan Türkiye'ye geleceğim bir bahara denk geldi. George'a "Haydi," dedim, "Türkiye'ye gidelim, ben seni korurum merak etme." Atladık Türk Hava Yolları'nın bir uçağına Ankara'ya geldik. Bir iki gün kalıp Ankara'yı dolaştık. Sonra, atladık bir otobüse ver elini Çorum. Çorum üzerinden Şebinkarahisar'a, George'un memleketine gideceğiz.

Çeltik'e yaklaşırken otobüsümüzün lastiği patladı. Lastik tamir edilene kadar yol boyu yürüdük. Bahar, etrafı burcu burcu iğde kokuları sarmış. Baharda Anadolu toprağı şöyle bir silkinir, kış uykusundan uyanır. O vakit Anadolu toprağının tadına ve kokusuna doyum olmaz. Açıklı, koyulu yeşilin her çeşidi sizi cömertçe kucaklar.

Haziran dedi mi bozkırdan bir saman sarısı bunaltır sizi. Bir iğde ağacının gölgesinde dinlenen bir köylüye selam verdik. "İğdelerinden küçük bir parça alabilir miyiz, pek güzel kokuyor," "Büyücek bir dal koparın ne olacak, Allahın iğdesi dedi." Bu Allahın iğdesi sözü ta Eski Roma'dan gelir. Oradan Yunan'a, Osmanlı Anayasasına ve Anayasamıza geçmiştir. Anadolu'nun eski kültüründe dağlar, ormanlar, göller Ana Tanrıça'nın yaşadığı yerler sayılırdı. Oralarda kişisel mülkiyet olmazdı. Kutsal yerlerdi oralar. Allahın dağı, Allahın gölü, Allahın ırmağı bu inanıştan sürüp gelmiştir. Hani ormanları oturmaya açmak istiyoruz ya bugün. Bin yıllar süren bir geleneğin de kırılması demektir bu.

Küçük iğde dallarından kopardık, konuşurken, bahçe sahibi: "İçeri buyurun, size bahçemden gül toplayım, kendim yetiştirdim," dedi. Yolcuyduk, kabul etmedik. Bir ara kayboldu bizimle konuşan adam. George'a dedim ki "Bu adam bize gül toplamaya gitti." "Hadi canım," dedi, "bizi tanımaz bilmez, neden gül toplasın bize?" Biraz sonra elinde iki demet gülle, Aşir Efendi geldi. Gülleri verdi. "Gül kokusu mübarektir, buyurun içeri gelin, bir kahvemi için, bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır," demez mi Aşir Efendi. George Türkçeyi biraz anlar, ben tercüme ediyorum. Davranışını görmek için "Aşir Efendi benim arkadaşım Ermeni'dir," dedim. Ne demekmiş, o da Allahın kulu değil miymiş? Aşir Efendi 72 buçuk millete bir gözle bakarmış. George, ilk şokunu bu cevapta yaşıyor. Aşir Efendi ısrar ediyor, ille bir kahvesini içmeliymişiz, akşam yemeğe de kalmalıymışız, bize pilav pişirirmiş, bir de tavuk kesermiş, rakısı da varmış. Gece de konuğu olmalıymışız. Biletlerimiz varsın yansınmış. Yarın biletimizi alacak ka-

dar parası da varmış. George bu konukseverlikten şaşkına döndü. "Bu adamı daha evvel tanıyor muydum?" Hayır tanımıyordum. "Sor bakalım," dedi "Bu adam tipik bir Müslüman mıymış?" Sordum, Aşir Efendi'nin cevabı: "Müslümanım, Allah'ı bir bilirim, Peygamberi hak bilirim. Bence Müslümanlığın esası budur." "Aşir Efendi siyasetle ilgin var mı?" Aşir Efendi sosyalistmiş. George'a söyledim. "Sor bakalım sosyalizmden ne anlıyormuş?" Sordum.

"Biz ne kimsenin sırtına binerik, ne kimseyi sırtımızda taşırık" dedi Aşir Efendi. Onun sosyalizm anlayışı George'u da beni de hayran bıraktı.

Aşir Efendi 30 yıl Kelkit kömür madeninde çalışmış, emekli olmuş, bu bahçeyi şenlendirmiş. Ecevitçi. "Eğer," diyor "Ecevit faşizm olsa onu da başımızdan atarık." Aşir Efendi'ye veda edip ayrıldık. Aldı George'u bir düşünce. Ağzını bıçak açmıyor. İçinde fırtınalar koptuğu belli. Ben de üsteleyip bir şey sormuyorum. Tokat'a vardık. Benim Tokat'ta iki yıl edebiyat öğretmenliğim vardır ya... Kaleyi geziyoruz. Yanımıza üç sıkılgan ve saygılı çocuk geldi. Utana utana kim olduğumuzu sordular, söyledik. 10-12 yaşlarında öğrenciler, ikisi İmam Hatipli, biri ortaokullu. İmam olacakları yokmuş, ama giriş sınavsız ve okul yatılı olduğu için İmam Hatip okulunu seçmişler. Bizimle dolaştılar, tatlı çocuklar, bize akıllı sorular sordular. George'un pek hoşuna gitti çocuklar. "Ben," dedi "aşağıda bu çocuklara dondurma ısmarlamak istiyorum." Çocuklar kabul ettiler, aşağı parka indik, onlar otururken ben öğrencilerimi görmeye gittim, biri eczacı olmuş, öteki ziraat mühendisi. Ne güzel öğretmen olmak. Kendi çocukların gibi seviyorsun öğrencilerini, onların başarısı seninmiş gibi oluyor.

Öğrencilerimle lafa daldım, geciktim. George çocuklara dondurma ısmarlamış, ben gecikince çocuklar fısıldaşmışlar, George'a demişler ki: "Amca, siz bize dondurma ısmarladınız, biz de size bir çay ısmarlayacağız, yoksa ayıp olur." Paralarını denkleştirip George'a bir çay ısmarlamışlar. Ben gecikince George demiş ki, "Çocuklar siz gezintinize devam edin, benim için burada beklemeyin." En büyüğün cevabı: "Olmaz amca, siz garipsiniz, arkadaşınız gelene kadar sizi yalnız bırakamayız." Ben dönüyorum, George uzaktan el kol işaretleri ile bir şeyler söylemek istiyor. Yaklaşınca heyecanla "İlhan bu çocuklar bu terbiyeyi nereden aldılar?" diyor ve heyecanla olanları anlatıyor. "George" dedim, "bunlar Aşir Efendi'nin çocukları olmalı. Aynı kuşaktan geliyorlar."

Şebinkarahisar'a gidemedik. Yol bozukmuş, oradan atladık otobüse, ver elini Sivas. Çamlıbel'de Köroğlu çeşmesinden buz gibi su içtik, vardık benim memleketim Sivas'a. Tanıdıkları, akrabayı, eşi dostu bulduk. Birkaç gün Sivas'ta kaldık. Hısım, akraba George'u da beni de evlerinde konuk ettiler, ağırladılar.

Sivas Hükümet Konağı'nın önündeyiz bir gün. Ben bir gazete almaya gittim. George da bir simit almak istemiş, yüz kuruş. Geroge'un parası çıkmamış, 75 kuruş vermiş. Tablası başında simitçi çocuk, "Olsun amca sonra verirsin," demiş. "Ben Amerikalı, gelmek yok," filan derken çocuk anlamış. "Öyleyse amca o 25 kuruş sana hediyem olsun" deyivermiş. Ben döndüm, George'da bet beniz kireç gibi, boynuma sarıldı, hüngür hüngür ağlıyor. Ben de onu kucakladım. İki ak saçlı adam Sivas Hükümet Konağı'nın önünde birbirine sarılmış, ağlıyorlar. Etrafımıza toplanıp bize yardım teklif edenler oluyor. Ben

"Hayrola, ne oldu George, niçin ağlıyorsun?" diye sordum. George simitçi çocuğun yaptığını anlattı ve hüngür hüngür ağlayarak bana dedi ki "İlhan, bu güzel insanlarla bizim aramıza kan girmemeliymiş." Öyle zannediyorum ki o an George bütün korkularından, kinlerinden yundu, arındı.

Oradan Yeni Çubuk Köyü'ne vardık. Teyzem Lütfiye orada oturur. Habersizce kapıyı itip, içeri girdik. Teyzem Lütfiye Hanım, tandırda açık ekmek pişiriyor. Beni görür görmez, "Amanın, gadan alıyım İlhanım gelmiş!" diye fırladı, kucaklaştık. Bize yumurta, soğan ve açık ekmekle (lavaş) birer dürüm yaptı. George'un yediği en lezzetli sandviç buymuş. Ve bana dedi ki "İlhan benim de annem bana gadan alayım," derdi.

Köyde bir Kürt ailesinin düğünü varmış, kim olduğumuzu bile sormadan bize buyur ettiler. Rakı, şarap, yiyecek masamız doldu. İlkin ev sahipleri, sonra konuklar sırayla gelip elimizi sıkıyorlar, "Hoş geldiniz," diyorlar. George'un keyfinden ağzı kulaklarına varıyor. "Haydi bakalım bu kadar yemek bedava olmaz, bedelini ödemek gerek, at bakalım eli kulağa." George eli kulağa atıp "Kadife'den Kesesi" türküsünü söyleyince yer yerinden oynuyor. "Ciğerimin ah ciğerimin köşesi" dizeleri herkesin katılımı ile koroya dönüşüyor. Masamıza yeni yiyecekler, gelip George'a sarılmalar, elini öpmeler. George ne yapacağını bilemiyor, keyfi yerinde. "Teşkür, teşkür" deyip duruyor. Gemerek'ten, Kömeren'den akrabalarım da düğünde. Hepsi bizi köyüne, evine davet ediyor. Kimi "Ermeni Satenik bizim komşumuzdu, iyi insanlardı" diyor. Kimi "Bizim evi Toros Usta yapmış," diyor. Kimsede kinden, nefretten eser yok. Belki biraz suçluluk var içle-

rinde. Çıbık'la Karacalar'ın arasında Mencikon'un değirmeni denen bir değirmen vardı. Sonradan öğrendim ki Mencikon pek varlıklı, iyiliksever bir Ermeniymiş. Gemerek Çayı'nın üstündeki taş köprüyü de o yaptırmış. Babam Gemerek'te otuz üç yıl ilkokul öğretmenliği yapmış. Orada evlenmiş, bizler altı kardeş orada doğmuşuz. Ben ilkokulu son sınıfa kadar Gemerek'te okudum. Babam orada bir ev yaptırmış. Şimdi, başkalarının oturduğu evimizi ziyaret ettik. O vakit bana büyük görünürdü, meğer küçücük bir evmiş. Karşılıklı iki oda, ortada aralık, sağ uçta mutfak veya tandır evi, sol uçta ambar. Dışarıda bir de ahır ve samanlık vardı. Gaz lambası ile ders çalıştığım odada George gezinin en büyük sürpriziyle karşılaştı. Tavanda Arap harfleriyle "Bu evi yapan Toros Usta" yazıyor. George'a söyledim. "Yani bir Müslüman hocanın evini bir Ermeni usta mı yapmış?" dedi. "Evet. Anadolu Müslümanlığıdır bu ve Anadolu Ermeniliği. Oturup caminin yanındaki kahvede birer çay içtik. Ayrılırken George'a sordum "Yaşadıklarını, gördüklerini yazacak mısın George?" dedim. "Elbet" dedi, "çünkü ben artık ne Amerikalıyım, ne Ermeni'yim, ben Anadoluluyum." Onu Amerika'ya yolcu ettim. Ama George Amerika'daki Ermeni diasporasından ve Indianapolis'teki Ermeni kilisesinden ürktü, yaşadıklarını yazamadı.

Bir otomobil kazası

Amerikalıların Christmas ve yılbaşı tatili yakın... Üniversitemiz kapalı. Ohio'ya Fethi Kopuz'u görmeye gidiyoruz. Fethi Bey'i Ankara'da tanımıştık. Bir ara Ohio'da bir koleje keman hocası olarak geldi. Orada üç beş yıl

hocalık yaptı. Pek romantik pozlarla keman çalardı. Öğrenciler bu ak saçlı ve romantik adamı çok sevdiler, el üstünde tuttular.

Karlı bir günde Bloomington'dan ayrıldık eşimle, Fethi Kopuz'u görmeye gidiyoruz. Berkeley'i geçtik. Yol buzlu ve çok kaygan. Çok yavaş ve dikkatli kullanıyorum arabayı. Bir ara ne oldu bilmiyorum. Araba sola kaydı, ben de paniğe kapılıp frene bastım ve kendimizi yolun kenarında karla dolu bir hendeğin içinde bulduk. Bereket hendek derin değil hiçbirimizde yara filan yok. Hava çok soğuk, araba geri vitese alınamıyor, tekerlek kara gömülmüş. Amerikalıların kutsal günü. Herkes evinde, aileler toplanmış, sıcak şaraplarını içiyorlar. Yoldan gelip geçen yok. Arabanın içinden çıksak donuyoruz, içinde dursak başka sıkıntı. Bir zaman sonra yoldan geçen bir araba bizi gördü ve durdu. Biz hemen arabadan fırladık. O da yardımcı oldu, ama arabamızı battığı yerden çıkarmanın imkânı yok. "Siz bekleyin," dedi "ben size yardımcı getireceğim." Yirmi dakika mesafedeki ilçedenmiş. Hakikaten yarım saat kadar sonra bir otomobil dolusu insan, yanlarında kürekler, zincirler, kalın halatlarla geldiler. Arabamızı zincirle kendi arabalarına taktılar, bizi battığımız çukurdan çıkardılar. Bize dediler ki "Bu İsa'nın bir mucizesidir. Kızımız bir hastaya çağrıldığı için evden ayrılmıştı. Yoksa siz bugün burada donardınız. Bugün kimse evinden çıkmaz." Bizi kurtaran hanım kız, hemşireymiş. Biz elbet hangi peygamberin mucizesi olduğunu düşünecek halde değildik. İsa olsun, Musa veya Muhammed olsun fark etmezdi. Bizi kurtarmışlardı. Bu ailenin adresini aldık ve evimize döndükten sonra minnetimizi bir hediyeyle ödemeye çalıştık.

Böyle bir sıkıntı da New York'ta yaşadım. Fakülteden arkadaşım Leyla Özbay Amerika'ya geliyor. Tesadüf o gün de ben New York'tan Kanada'ya gideceğim. Leyla'yı havaalanında karşıladım. Sıra sıra taksiler dizilmiş, Leyla'yı bir taksiye bindireceğim. Sırası gelen şoföre dedim ki, "Bu arkadaş İngilizce bilmez, lütfen şu adrese götür." Şoför sordu, "Arkadaşınız hangi dili konuşur?" Ben de "Fransızca ve Türkçe" dedim. O vakit şoför Türkçe, "Ben Türk'üm, benimle neden Türkçe konuşmasın" demesin mi? Bu tesadüfe ikimiz de çok şaşırdık. New York gibi milyonlarca nüfusu olan, binlerce taksisi bulunan bir şehirde, bir taksi havaalanında sıraya girmiş, şoförü Türk.

Her neyse, Leyla'yı bir otele gönderdim, ben de ver elini Kanada deyip yola çıktım. Vakit epey ilerlemiş, saat gece yarısına yakın, elimde harita, meydandan ayrıldım. New York'ta *freeway*'lerin, yani anayolların ne bela olduğunu anlamak zor değildir. Bir çizgiye girersiniz, iki yanınızdan sel gibi otomobil akar, gideceğiniz yeri iyi bilmezseniz girdiğiniz yol çizgisinden bile çıkamazsınız. Kanada'ya giden yolu haritadan öğrendim. Yola çıktım. Gidiyorum, gidiyorum, Kanada çıkışını göremiyorum; gece karanlık, hem araba kullanıp hem haritaya bakamıyorum. Her neyse bıraktım kendimi yola, bir zaman sonra küçük ve dar sokaklara girdim. Sokakların adını bile okuyamıyorum karanlıkta. Arabadan çıktım, yanımdan vızır vızır arabalar geçiyor, işaret ediyorum, hiçbiri durmuyor. Amerikalılar bilinmeyen kimselerin işaretine kesinlikle durmazlar, korkarlar. Hırsızı var, soyguncusu var, katili var. Epey bir zaman geçti, gece yarısından bir saat sonra filan, işaretime bir araba durdu. Bir hanım başını camdan çıkardı, "Bir sorunuz mu var, yardım edebilir

miyim?" demesin mi? Dünyalar benim oldu. Deri ceket giymiş, efe, eke bir kadın. Hüviyetimi gösterdim, korkmasın diye ve Kanada'ya gideceğimi, yolumu şaşırdığımı söyledim. "Beni takip edin" dedi. Takip ettim. Bir yerde hanım ayrıldı, ben de kendimi üç dört çizgili bir yolda buldum. Tamam, yolu buldum derken bir de baktım yeniden havaalanına gelmişim. Fena halde kızdım kendime. Meydanın yanındaki bir motele indim, havaalanına yakın oteller çok pahalıdır, geceliği 150 dolar. Olsun, gün açılana kadar otelde kalırım dedim. Zaten ortalığın ışımasına birkaç saat kalmış. Vurdum kafayı yattım. Ama kendime kızgınlığımdan gözüme uyku girmedi. İlk ışıklarla beraber yola çıktım, Kanada'ya giden yolu bulunca çok rahatladım, bir Köroğlu türküsü tutturdum. Divriğili Nuri Üstünses'in ruhu şad olsun, ondan öğrenmiştim bu türküyü: "Kırat hastalanmış, yemez yemini, vurdu hersileyin kırdı gemini, severim Kıratı bir de güzeli." Hep böyleyimdir, neşelenir türkü söylerim, üzülürüm türkü söylerim. Türküler beni tedavi eder, ruh doktorumdur onlar. Sonra düşündüm, Köroğlu, Kırat'ın üstünde şu yollara düşseydi. Türkiye'de kanatlanıp uçan Kırat, burada apışıp kalır, bir adım atamazdı. Her horoz kendi çöplüğünde ötermiş.

Tavla partisi

Amerikalılar tavla bilmezler. Tavla Amerikan sosyal hayatının bir parçası değildir. Bilen birkaç kişi de tavla kültürünü bilmez. Bir fincanın içine zarları koyup atarlar. "One, two" filan. Buz gibi bir oyun. Tavlanın eğlenceli tarafı, tavla ile gelen oyun kültürüdür. Zarı elinde evirip çevireceksin, "Haydi aslanım, senin taşağını gümüşletirim, bir düşeş" di-

yecek ve elini bağrına vuracaksın. Göğsünden güm diye ses gelecek. Atacaksın penc ü se'yi, "severler güzeli gencise" diyeceksin. "Gele yavrum gele" diye rakibine takılacaksın. Rakibin düşeş isteyecek sen, "Onu ben bile atamam" diye takılacaksın, yenilen arkadaşının koltuğuna tavlayı vereceksin, "Haydi biraz talim et, öğren de öyle gel" diyeceksin. Sonra garsonu çağıracaksın, "Bak evladım, burada bir çay ağacı var, ondan seyircilere birer çay" diye şişineceksin. Türkiye'de bile bir iki diye zarı sayan oyuncu ile ben tavla oynamam. Farsçasını söyleyeceksin. Yek, dü, se, cihar, penç, şeş diyeceksin. Çift atınca düşeş, dübeş, düsse filan... Tavlanın tadı böyle çıkar. Minnesota'da bir şehirde folklor kongresi var, toplantı Hilton Oteli'nde. Bir ara sıkıldım, çıktım, sağda solda dolaşırken küçük bir kahve gördüm. Bir kahve içmek için girdim. Ne göreyim, birden çok masada tavla oynuyorlar. Hasret kalmışım tavla oynamaya. Biz Dil-Tarih'te öğrenciyken tek eğlencemiz Hergele Meydanı'ndaki 15. Yıl Kıraathanesi'ne gitmek ve sayısız tavla partileri yapmaktı. Bizi arayan sivil polis orada bulurdu. Tavla oynayanlardan birinin masasına gittim ve "Seyredebilir miyim?" dedim. "Ebette, buyurun" dediler. Tam Amerikan tipi, büyücek bir fincanın içine zarları koyup atıyorlar. Üçü beşi de parmaklarıyla sayana kadar yarım saat geçiyor. Dehşetli de acemiler. Tavlanın klasik oyunları vardır, ilk elde şeş yek atarsan şeş kapısını kapatırsın. Bilmiyorlar. Üstelik şüvetli oynuyorlar. Şüvetli şu demektir: Oyunun bir noktasında eğer kazanacağından emin olursan bir yere basar ve "şüvet" dersin. Bu demektir ki kazanırsan tek yerine iki kat kazanacaksın, kaybedersen iki kat vereceksin. Bazen senin güvendiğin dağlara kar yağar, karşındakinin bir iyi zarı oyunun kaderini değiştirir. Bu sefer

o ikinci şüveti çeker, yani kazanan kaybeden dört sayı kazanıp kaybedecektir. Bir zaman seyrettikten sonra bildiğimi anladılar ve bana "Oynar mısın?" diye teklifte bulundular. Epey oynadık 50-60 dolarlarını aldım. Gene buyur ettiler. Ertesi gün kentten ayrıldığımız için bir daha o kahveye gidemedim. Yoksa yevmiyeyi tavladan doğrultacaktım.

Arşivin hikâyesi

Doğu Anadolu'ya yaptığım bir seyahatten dönüyorum. Trenle Divriği'ye geldim. Bu ilçenin kaymakamı Kemal Güçhan'dı. Biraz aşağıda Kemal Bey'den söz edeceğim. Ayrıca Divriği'de sesi ve türkü dağarcığının zenginliğiyle tanınan Nuri Üstünses yaşıyordu. Ondan türküler kaydedecektim. Nuri Üstünses Kızılay Şubesi başkanıydı. Ondan ses şeridine aldığım türküler şimdi Indiana Üniversitesi Türk Folkloru Arşivi'nde korunmaktadır. Nuri saz çalmayı bilmez, sazı oğlu Yaşar Üstünses çaldı. İbrahim isminde bir sanatçı da darbuka çalıyordu. Yazık ki soyadını hatırlamıyorum. Kaymakam Kemal Güçhan, Göndüren isimli bir köye çeşme yaptırmış. Nuri Üstünses de olaya bir türkü yakmış. Türküde şu dizeler var: "Kaymakam Güçhan'ın azm ü sebatı, içirdi halkına ab u hayatı."

Divriği'de param tükendi. Sivas'a kadar yol param yok. Ses makinemi aldım. Bir kahvehaneye vardım. Herkes elbette elimdeki bu zebella ses makinesini merak ediyor. Dedim ki, "Şimdi size çok sevdiğiniz Nuri Üstünses'ten türküler dinleteceğim." Seve seve dinlediler elbet. Türküler bitince garsonu çağırdım, eline bir tabak verdim. "Bak oğlum, bu kadar türkü beleş dinlenmez, haydi herkesin önünde durup parsa toplayacaksın. Yol

parasından daha fazlası toplandı. Oradan trenime binip Koyuncu Köyü'nde indim. Köydeki insan adlarıyla ilgili bilgi toplayacağım. Bu köyde tarihçilerin ve politikacıların duymadığı, bilmediği bir olayla karşılaştım. Köyün sulak ve verimli tarlaları var. 1950'de Demokrat Parti iktidara gelene kadar bu tarlalar Cumhuriyet Halk Partisi'nden ağaların elinde. Onlar İstanbul'da oturuyor, tarlaları yarıcıya veriyor. Hasat vakti gelip buğdayı, arpayı satıyorlar. Tarlada çalışıp ürün alanlara da küçük bir pay veriyorlar. Bu ağalar tarlaların sahibi değil. Tarlaların belki çoğu Ermenilerden kalma. Ağalar arkasını iktidar partisine dayadığı için kimse sesini çıkaramıyor. 1950'de CHP seçimi kaybedince köylü bir sabah kalkıyor. Ellerinde urganlarla tarlaları ölçüyor, herkese eşit pay vererek bir güzel toprak reformu yapıyorlar. Demokrat Parti'ye 10 yıl boyunca halk desteğinin sağlanmasında, bunun gibi bilmediğimiz, kim bilir ne kadar sosyal olay vardı.

Alan araştırmalarından anılar

Tarihler pek aklımda kalmıyor. 1950'li yılların sonu olacak. Daha evvel hikâyesini anlattığım Grundig marka ses alma makinem elimde, trenle Erzurum'a gittim. Erzurum'da İshak Kemali'den türküler, Behçet Mahir'den, Dursun Cevlani'den hikâyeler kaydettikten sonra Aşkale'de bir Alevi dedesinin adını verdiler: Aziz Dede. Güzel saz çalar ve eski türküler bilirmiş. Bir at kiraladım, ver elini Aşkale. Dede Alevi olduğuna göre heybenin gözüne de bir şişe rakı koydum. Varıp Dede'nin evini sordum, öteki evlere baka daha büyük bir ev. Kapıyı çaldım, açtılar. Aziz Dede'ye misafir geldiğimi söyledim, buyur ettiler. Aziz

Dede 65-70 yaşlarında, ak sakallı, bıyıkları sakalına karışmış, dinç bir dede. Duvar dipleri sedirlerle kaplı, büyük bir oda, sedirler ev yapımı kilim ve yastıklarla donanmış, dedenin yanı başında duvarda bir saz asılı. Dede ile yan yana oturuyoruz. Ama ikimizde de bir tutukluk var. Dede kim olduğumu, ne için geldiğimi soramıyor; Alevilerde mihman Ali'dir, sorulmaz. Çay, kahve, tütün... keyifler oldu büsbütün. Sonra ben açıkladım: "Dede ben tahsildarım, koyunlarınızın sayısını vergi dairesine eksik bildirmişsiniz, ben doğrusunu öğreneceğim ve size ceza yazacağım." Dede pek inanmadı, ama benim gülümsemem de havayı yumuşattı. Doğrusunu söyledim, sazını ve türkülerini kaydetmeye geldiğimi açıkladım. Cevap vermedi. Yemek vakti geldi, yere sofralar serildi, üzerine yüksekçe bir tahta ve geniş bir bakır sini kondu. Herkes bağdaş kurup otururken ben dışarı çıkıp, şişeyi getirdim ve sofra tahtasının üzerine koydum. "Dede" dedim, "demsiz yemek yenmez, günahtır." Bunu duyar duymaz Dede'nin yuvarlak yüzünde bir rahatlık belirdi. "Getirin sazımı, bu adam cin midir, şeytan mıdır?" diyerek rakıdan bir kadeh aldı ve vurdu sazının tellerine. Bir yandan demleniyor, bir yandan çalıp söylüyordu. Birinci fasıl böylece bitti, yemekten kalktık. Dede minderine rahatça oturdu. Kaydettiğim türkülerini dinlettim. Sesini bir makineden ilk defa dinliyordu. İkinci fasla başladık ve Dede'nin bildiği bütün nefesleri kaydettim. Geceyi de yün bir döşeğin içine gömülerek deliksiz bir uykuyla geçirdim. Ertesi sabah Dede beni dua ile yola vurdu. Ben de bu türküleri Milli Kütüphane'de kurmakta olduğum folklor arşivine hediye ettim.

Aradan 60 yıl geçti. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde ders veriyorum. Bir akşam lojmanımda otururken te-

lefon çaldı, açtım; Aşkale'den biri telefon ediyor. Aziz Dede'nin torunuymuş, dedesinin sesini dinlemek istiyor. Nereden öğrenmişse benim Aşkale'ye vardığımı ve dedesinin türkülerini derlediğimi öğrenmiş. Bu torunu Milli Kütüphane'ye yönlendirdim. Ben de kütüphane müdürüne telefon ederek, bu delikanlıya yardımcı olmasını rica ettim. Kayıtları bulmuşlar, kopya etmiş. Bana duygulu bir teşekkür yazdı. Ben de mutlu oldum. "Baki kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş." Böylece başka birkaç kişiye ölmüşlerinin seslerini hediye ettim. Hepsi de pek sevindiler.

Kars'ta Âşık Dursun Cevlani'den hikâye dinliyorum. Bunlar uzun türkülü hikâyelerdir, Âşık Garip gibi, Âşık Kerem gibi. Hikâyeci yorulunca hikâyeyi keser ve bir çay içer, tekrar başlarken kısa bir türkü ile dinleyicilere sorar. "Aziz dinleyiciler hikâyemiz nerde kaldı?" Baktım kimse cevap vermiyor, ben de dikkatle dinleyip notlar alıyorum. Yıl 1947. Daha ses makinem yok. Nerede kaldığını gayet iyi hatırladığım için söyledim "Âşık" dedim, "hikâyenin şurasında kalmıştın." Dinleyicilerde bir gülmedir gitti. Nedenini anlamadım. Cevlani yerinden kalktı, önüme geldi, sazını omzundan indirip bana uzattı. "O ki sen daha iyi biliyorsun, al devam et, biz de dinleyelim." Fena halde bozuldum. Meğer "Âşık sen daha iyisini bilirsin" diye cevap vermek gerekiyormuş. Bana 10 bardak çay cezası verdi. Bereket çay ucuzdu, ben de dinleyenlere on bardak çay ısmarlayarak yakamı kurtardım, bir daha da böyle uḳalalıklar etmedim.

Yugoslavya'da Türkler arasında isimler derliyorum. İsimler üzerinde bir çalışma yapmak niyetim. Bir saatçinin dükkânına vardım. Derlememin gayesini anlattım ve ismini, soyadını sordum. "Yanlış kapıya geldin?" dedi. Ş-

şırdım. Bir daha niyetimi daha etraflıca anlattım. Biz böyle oyunlara gelmeyiz, siz CIA ajanısınız, bizden bu Amerikan gizli teşkilatı için bilgi topluyorsunuz." Önünde bir telefon rehberi vardı. Açtım "Bak" dedim, "yalnız senin değil yüzlerce Türk'ün adları bu defterde kayıtlıdır, buradan kolayca isimleri almak varken CIA neden beni buralara kadar göndersin." Nuh dedi peygamber demedi, ondan isimler hakkında bilgi alamadan ayrıldım. Buna benzer bir olay Azerbaycan'da başıma geldi. Tebriz'de Âşıklar Kahvesi'nde elimde bir küçük film makinesi, hikâye anlatanların, türkü söyleyenlerin filmini çekiyorum. İşler olaysız gidiyor. Pencere kenarında bir adama sıra geldi, makinemi ona çevirdim. Adam yerinden fırladı ve objektifi eliyle kapattı. "Sen film çekemezsin burada" dedi. Şaşırdım, nedenini sordum. Dedi ki, "Sen benim filmimi çekmiyorsun, dışarıdaki yıkık duvarların ve fukara evlerinin filmini çekiyorsun. Bunları Amerika'ya götüreceksin ve bizim ne kadar yoksul olduğumuzu anlatacaksın." Ne denir?

Fıkra gibi inanılmaz anılar

Ankara'dayım. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde ilmi yardımcıyım. Almanya'dan bana bir Pelikan dolmakalem gelmiş. O vakit kolay bulunmuyor ve kıymetli. Bir pazar günü Yenişehir Postanesi'ne gittim. Bir mektup göndereceğim. Bu kıymetli kalemle zarfa adresi yazdım. Yanımda genç bir delikanlı, "Affedersiniz dolmakaleminizi bir dakika kullanabilir miyim, zarfın üzerine adres yazmak için." Efendi bir genç. Verdim ve verdiğimi unutup postaneden çıktım. Biraz sonra "Eyvah! Kalemi unuttum," diyerek postaneye koştum, delikanlı yok. Çok

üzüldüm. Başladım dedektifliğe. Bu genç herhalde öğrenci. Pazar günü mektup gönderdiğine göre yatılı bir okulda öğrenci olabilir. Yakında Maarif Koleji var, yatılı okul. Pazartesi günü kalkıp koleje gittim. Ekrem Üçyiğit kolejin müdürü. Hikâyeyi anlattım. Masasının gözünü çekti, bir şey çıkardı ve "Kalemin bu mu?" deyiverdi. Benim kalemdi, şaşırdım kaldım. Kalemimi kullanan delikanlı ertesi gün okul müdürüne gitmiş, demiş ki "Müdür Bey, böyle böyle oldu bu kalem bende kaldı. Size bırakıyorum." Ne kadar isterdim bu dürüst delikanlıyı tanımayı.

Amerika'da küçük ama bahçe içinde güzel bir ev aldım. Evin tuvaletinin tabanı kötü, yeni karo döşenmesi lazım. Bloomington'daki bütün dükkânlara gittim, sevdiğim renkte ve biçimde karo yok. Karo satış broşürlerine baktım, aradım, taradım yok. Yüzlerce renkli karodan birini beğenmiyorum. Ya renk güzel, karo çok büyük veya çok küçük... Ev sahibi olduk ya. Artık titizleniyoruz. Ümidimi kestim. Bir zaman ne varsa onunla idare etmeye karar verdim. Evin bir çatı arası var. Merdiveni biraz tehlikeli olduğu için çıkmıyordum. Bir öğle sonu cesaret edip çıktım. Bir sürü işe yaramaz hırt hışırın arasında iki büyük mukavva kutu gördüm, kutular kapalı. Merak edip açtım. Ne görsem beğenirsiniz! İki kutu, tam benim istediğim renkte ve büyüklükte karo. Hem de tuvaletin zeminine yetecek sayıda. Üçer beşer indirdim ve yerine yapıştırdım. Bir arkadaşım dedi ki "Keşke Tanrı'dan başka bir şey dileseydin."

Bir arkadaşım Henry. G. üniversitede bir bölümün başkanlığını kabul etti. Yaşı ilerlemiş, zengin, paraya ihtiyacı yok. Çünkü bölüm başkanları iyi maaş alırlar. Bir gün karşılaştık. Sordum "Neden bu başkanlığı, yani baş

belası işi kabul ettin?" Hık mık etti, akla yakın bir şey söylemedi, bunun üzerine dedim ki "Erkeklerin de menopoz dönemleri varmış. 40, 50, 60'lı yaşlarda erkekler de bir menopoz geçirirmiş. Sen herhalde böyle bir dönemi yaşıyorsun. Yakında eşini de boşarsan hiç şaşmam." Eşi meslektaşımız, akıllı, kendisine göre çok genç. Üniversitede öğrencisi iken arkadaşım H.G., ilk eşini boşayarak bu öğrencisiyle evlenmiş. Hakikaten bir iki hafta sonra H.G. eşini boşamasın mı? Bana hep "İlhan ben senden korkarım, herhalde keramet sahibisin" der.

Hocalarım ve tanıdıklarım

Öğretmen Osman Korkut

Osman Korkut başka kumaştan biçilmiş, bir değişik adam. Bizim toplumumuzda eşi az bulunan medeni cesaret sahibi bir idealist. Anne tarafından akrabam olur.

Sivas'ta başöğretmendir. 1930'ların başı olacak. Bir gün öğretmenler lokalinde içkisini içerken, okulun hademesi gelir. Ankara'dan müfettiş gelmiştir, okul yatakhanesinin açılmasını istiyor. Müfettiş Bey orada yatacaktır. Gece vakti başöğretmen gidip konuğu ağırlamalıdır. Osman Korkut, "Gitsin otelde yatsın," der, "okul yatakhane değildir. Devlet ona yolluk ve yiyecek, yatacak parası vermektedir." Hademe gider, gene gelir. Müfettiş Bey kızmıştır, Osman Korkut'u istemektedir. Osman Bey'in kafası atar, belki de içkilidir. Bastonunu kapıp gelir. Müfettişe "Beyefendi burası otel değildir," der, müfettiş horozlanır, Osman Korkut'un üzerine yürür. Osman Korkut bastonu çeker, bir güzel döver müfettişi. Bu yüzden

Osman Korkut Sivas'tan Havza'ya sürülür. Bu sürülmede Fethi Bey'in Serbest Fırka'yı Sivas'ta kurmuş olmasının da rolü olabilir.

Sivas'ta öğretmenken maarif müdürü bütün öğretmenleri çağırıp onlara bir iş verir. Yapılacak bir iş değildir. Öğretmenler aralarında anlaşır görevi yapmazlar. Durumu öğrenen maarif müdürü hepsini toplar ve der ki: "Ben size öncülük edip bu işi yaptırmayanın kim olduğunu biliyorum, sensin bu Osman Korkut." Osman Korkut konuşur: "Efendim, siz ki yetkiniz olduğu halde bir tek öğretmeni müspet bir yola götüremiyorsunuz, ben ki yetkili olmadığım halde 70 öğretmeni peşime takıp, menfi bir yola götürebiliyorum. Sizden beklenen bir görev vardır. Lütfen yerinizi ehline terk ediniz." Müdür, "Ben sana gösteririm," demekle yetiniyor. Osman Ağabeyim, bana "Hâlâ gösterecek..." demişti.

Havza'da öğretmenken büyük bir aile geçimsizliği olur ve Osman Korkut genç bir öğretmenle sevişmeye başlar. Dedikodu dallanır, budaklanır. Bakanlığa yansır. Bir gün Sivas'ta babama bir telgraf geldi Osman Ağabey'den: "Hoca Efendi lütfen gel, beni kurtar." Babam gitti. Aile büyük bir çatışma içinde, Osman Bey nereye gitse eşi Hafise Abla komşu evlerin çatısına kadar çıkarak onu gözetliyor. Babam onların ayrılmasını hazırladı ve döndü.

Osman Korkut, başka yere atanması için Ankara'ya gider. Bakan Hasan Âli Yücel'e çıkar. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

Bakan: Osman Korkut sen misin?

— Evet Efendim, benim.

Bakan: Sen evli olduğun halde bir öğretmenle sevişiyormuşsun? Öyle mi?

— Evet Efendim.

— Sen bakanlık sandalyesine karşı böyle konuşmak cesaretini nereden alıyorsun?

— Zat-ı âliniz benim özel hayatıma karışmak cesaretini nereden alıyorsanız ben de ordan alıyorum.

— Ukalalık ediyorsun, seni öğretmenlikten attırırım.

— Ben Cumhuriyet idaresinde ve kanunların himayesinde yaşadığımızı zannediyordum. Eğer Türkiye Cumhuriyeti'ni siz çiftliğiniz sayıyor, kendinizi de bu çiftliğin kâhyası olarak görüyorsanız, ben zaten emrinizde çalışmaya tenezzül etmem. Allahaısmarladık.

Osman Korkut kapıyı kapatır ve çıkar, Hasan Âli hoşgörülü bir bakandır. Müsteşarını çağırır, "Bu adam tok sözlü bir öğretmene benziyor, şunun işini yapın," der.

Osman Korkut titiz ve temiz adamdı. Mendilleri her gün değişecek ve ütülü olacak. Çok güzel şiir okurdu. Ahmet Paşa'yı, Fatih'in zindanından kurtaran "Kerem Kasidesi"nden onun okuduğu dizeler kalmış aklımda, ilkin ondan duymuşum:

Ey vücudu keremin katresi umman-ı kerem
Bağ-i cud ebr-i kefinden dolu baran-ı kerem.
Kul hata etse n'ola kanı gufran-ı kerem

Fatih'e Yeniçerilerin hediye ettiği güzel bir cariyeye Ahmet Paşa sarkıntılık etmiştir. Fatih onu hapse attırmış, "Öldürün" emri vermiştir. Ahmet Paşa "Adem Kasidesi"ni zindanda yazar. Dostları kasideyi Fatih'e sunarlar. Fatih kasideyi okuyunca, "Böyle bir ağza ot doldurmak olmaz, çıkarın zindandan, ama bir daha böyle bir halt ederse, derisini yüzdürür saman doldurturum" demiş. Kerem eylemiş.

Osman Korkut benim şiir okumamda ilk hocam oldu. Onun kadar tok sözlü ve medeni cesaret sahibi olamadım, ama o benim için mükemmellik modeliydi.

Osman Korkut Samsun'da Öğretmenler Birliği'ne başkanlık etti, emekli oldu. Halk Partisi'nin bölündüğü yıllarda Ecevitçi oldu. Partisinde disiplin kurulu üyeliği yaptı. Oysa İsmet Paşa'yı gözü gibi severdi. Öldüğü vakit, bir zaman Öğretmenler Birliği'ndeki masası boş bırakılmış, üzerine de her gün bir kadeh rakı ve bir demet çiçek konmuş. Nurlar içinde yatsın.

Ferit Kam

Ferit Kam (Ruşen Ferit Kam'ın babasıdır) benim Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde metin şerhi hocam oldu, iki yıl. Sonra karlı bir kış günü götürüp Cebeci Mezarlığı'na gömdük Ferit Hoca'yı.

Bize hocalığa başlayanda Ferit Bey, 75'ini geçmişti. Yuvarlak, nur yüzlü, kısa boylu, etine dolgun bir ihtiyardı. Onu hep bölümün kitaplığında bir masanın başında oturmuş kitap okurken görürdük. Zaman zaman uykusunu önleyemez, başı kitabın üzerine düşer ve uyuyakalırdı.

Ferit Hoca Fransızcayı, Arapça ve Acemceyi çok iyi bilirdi. Divan edebiyatımızı onun kadar iyi bilen bir başka insan yok derlerdi. Bir gün Nef'i'yi okurken bize dedi ki "Çocuklar bakın Nef'i iyi şair, sözün ustası, ama tangur tungur, pek şaşaalı. Fransız şairi Lamartine gibi ince, insanca duyguları yok." Abdulbaki Gölpınarlı, ki Divan edebiyatında kimse onunla aşık atamazdı, Ferit Bey'i çok sayardı. Koridorda ne vakit Ferit Bey'i görse, öğrenci gibi önünü kavuştururdu.

Ferit Bey 1932'lerde yapılan üniversite reformunda işten çıkarılmış. Hasan Âli Yücel bakan olunca onu tekrar hocalığına iade etmiş. Ferit Bey İstanbul Üniversitesi'nde derse girmiş, oturduğu sandalyenin bir bacağı kırıkmış, Ferit Bey düşecek gibi olmuş. Eskilerin deyişi ile tab-ı şairanesi olan bir adamdı. Sandalyeden kalkmış, öğrencilerin önünde demiş ki:

Ferit
Sana mevki vermezler bundan öte
Böyle sandalye gerek böyle göte.

Sanırım 1943 yılında Dil Tarih'te derse başladı. Bir gün Hoca'ya sorduk, "Hocam şu kelimeyi bülend mi okumak gerek, belend mi?" Ferit Bey dedi ki "Çocuklar Muallim Naci merhum bunu bülend yazmıştır. Kamus belend yazmıştır, bilmem hangi lügat da bilend yazmıştır. Hepsi de doğrudur, ama lügatte cesaret olmaz, getirin bakalım." Lügatleri getirdik, Ferit Bey doğru söylemişti. O yaşta korkunç bir hafızası vardı. Derslerinde ince nükteler yapmayı severdi.

İkinci Dünya Savaşı yıllarındayız. Memleketimizde tifüs salgını var. Tifüs bitten geçiyor. Neremiz kaşınsa bit var, tifüs olacağız korkusundayız. Ferit Hoca bir gün derste kaşındı ve dedi ki, "Bir bitler, bir de Hitler dünyayı felakete götürecek."

Bir başka gün zil çaldı. Ferit Hoca'nın kulağı ağır işitirdi. İşitmedi veya işitti de dersi kesmek istemedi. Arkadaşlarımızdan Zeynep beklenmediği yerden çıkan, sabırsız bir kızdı. Zeynep, "Hocam zil çaldı," dedi. Ferit Bey duymazdan geldi. Birkaç dakika sonra bu öğrenci gene "Hocam zil çaldı," deyince, Ferit Hoca nükteyi yapıştır-

dı, "Anladık a kızım, zil çaldıysa ne yapalım yani, biz de kalkıp oynayalım mı?"

Bir gün dersteyiz. Ortalık milletvekillerinin yolsuzluğu ve rüşvetçilikleriyle çalkalanıyor. Ferit Bey dedi ki "Çocuklar kimseye söylemezseniz size bir kıt'a okuyacağım." Ve okudu:

Sefaletle geçer ömrün muhakkak
Eğer yoksa pederden nakd-i mevrus
Sefaletten halas olmak dilersen
Tereddüd yok ya deyyus ol, ya mebus.

Ferit Hoca'nın şiirlerinden aklımda bir dörtlük daha kalmış:

Bu elem yurdu deni dünyanın
Cevrine mihnetine gayet yok
Bir çürük diş gibidir bence bu can
Çıkmadan sahibine rahat yok.

Ferit Bey bildiklerini yazmadı. Sadece *Tasavvuf* adlı küçük bir kitabı var. Doğu zihniyeti; yanlış yapmaktan korkardı.

Pertev Naili Boratav

Pertev Hoca'yı yakından tanıdım. Onun bilim adamlığı kadar medeni cesaretine ve insani değerlere bağlılığına da hep hayran olmuşumdur. İki yabancı dili, Fransızca ve Almancayı çok iyi bilirdi. Farsçayı anlardı. Arapçayı ne kadar iyi bildiğini bilmiyorum. Daha Fuat Köprülü'nün İstanbul Üniversitesi'nde asistanıyken kendisine sonradan düşmanlık eden Zeki Velidi Togan'ı savunmak için İstanbul Üniversitesi'nden ayrılmayı ve Konya Lisesi edebiyat öğretmenliğine sürülmeyi göze almıştı.

Bu olayı kısaca aktarmak isterim: Hoca, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Fuat Köprülü'nün asistanıdır. Zeki Velidi Togan da aynı bölümde hocadır. 1932 Türk Tarih Kongresi'nde Zeki Velidi, Cumhuriyet'in Tarih tezini tenkit eden bir konuşma yapar. Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip bu konuşma için der ki "Ne mutlu bana ki bu sıralarda oturup Zeki Velidi'yi dinlemek mecburiyetinde değilim." Bunun üzerine Zeki Velidi'nin öğrencileri bir telgrafla bakana Zeki Velidi'nin öğrencileri olmaktan gurur duyduklarını bildirirler. Pertev Naili Boratav bu telgrafı imza eden birkaç kişiden biridir. Bakanın bu öğrencilere kızacağından çekinen Köprülü "Ben artık sizi koruyamam öğretmenlik isteyerek üniversiteden ayrılın," der. Pertev Hoca böylece Konya Lisesi edebiyat öğretmenliğine tayin edilir. Yıllar sonra hem Zeki Velidi hem Fuat Köprülü Pertev Naili Boratav'a kötülük yapan kişiler oldular.

Tahsin Banguoğlu

Tahsin Bey Drama doğumlu, Almanya'da Berlin ve Breslau üniversitelerinde Türk dili üzerinde doktora yapmış. Ben 1940 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne girince Tahsin Bey Türk dili dersi veriyordu. Çok genç bir doçentti. Öğrenci ile sıcak ilişkiler kurabilen ve öğrencinin halinden anlayan bir doçentti. Benimle yakından ilgilenirdi. Daha önce Banguoğlu Hoca ile şiir saati maceramızı anlatmıştım. Pertev Boratav, fakülteye gelmeden evvel ben Türk dili üzerinde doktora yapmak hazırlığındaydım. Tahsin Bey 1943 yılında CHP'den Bingöl milletvekili seçildi. Demokrat Parti'nin kuruluşunda, sertlik

taraftarı olan Recep Peker hükümetini değiştirince, İsmet İnönü genç ve ılımlı isimlerden bir hükümet kurdu. Tahsin Bey bu hükümette 1950 yılına kadar Milli Eğitim Bakanı olarak görev yaptı.

Benim Tokat Lisesi edebiyat öğretmenliğine atanmam Tahsin Hoca'nın bakanlık devrine rastlar. 1967'de ilk defa memleketime dönünce, Hoca Edirne senatörüydü. Kendisini evinde ziyaret ettim. Eminim beni öğretmen yapmaması için Milli Emniyet Tahsin Hoca'ya baskı yapmıştı. O yıllarda adı solcuya çıkanlar, daha doğrusu Milli Emniyetçe fişlenenler, bir kütüphaneye sürülür orada çürütülürlerdi. Öğrencilerle temas etmeleri istenmezdi. Melih Cevdet Anday, Sefer Aytekin, Hasan Bıçakçı kütüphanelere sürülmüştü. Tahsin Bey'e bu konuyu sordum, acaba kendisine benim için böyle bir baskı yapılmış mıydı? Hoca pek önemsemedi, "Galiba öyle bir şey oldu, ama ben seni tanıyordum," cevabını verdi. Bu edebiyat öğretmenliğinin beni nasıl kurtardığını anlattım. Yoksa şimdi bir kütüphane memuru olarak sürünüyor olacaktım. Indiana Üniversitesi'nde öğretim elemanı olduğumu söyledim. Pek sevindi, tebrik etti beni. Bu Hocamı son görüşüm oldu.

Necmettin Halil Onan

Necmettin Halil Onan Divan edebiyatı hocamdı. Konusunu iyi bilen bir hocaydı. Yazdığı *İzahlı Divan Şiiri Antolojisi*, bugün de aranan, konusunda en iyi kitaptır. Dürüst insandı, iyiye iyi, kötüye kötü demekten çekinmezdi. Hoca ile iki anım var. Divan edebiyatından bitirme imtihanına girdik, yazılıda çok iyi bir notla geçmişim.

Yazılımda şöyle bir fikir belirtmişim. Nef'i'nin bir hicviyesi vardır. Bir paşayı "A köpek" redifli bir kasideyle kepaze eder. Ben demişim ki, burada halkın saraya karşı duygularını görüyorum. Necmettin Hoca "İlhancığım tevehhüm ediyorsun," dedi, bunda halk filan yok, Nef'i bir paşaya kızmış terbiyesizce küfrediyor." Hoca haklıydı.

Necmettin Halil Bey doktora tezimi bitirirken de jüri üyesiydi. Pertev Naili Boratav Paris'e gitmiş, fakültede korkunç bir cadı avı havası hâkim. Fuat Köprülü de jüri üyem. Ödüm kopuyor, acaba tezim kabul edilecek mi? Necmettin Hoca büyük bir tarafsızlık ve anlayış gösterdi. Tezimin kabulü için şu raporu yazdı:

İlhan Başgöz'ün Biografik Türk Halk Hikâyeleri adlı tezi umumiyetle iyi malzeme ile işlenmiştir. Aday, konusu ile ilgili yazılı kaynaklardan başka yirmiden fazla özel surette tesbit edilmiş metin üzerinde çalışmıştır. Tezin bibliografyası, adayın sahasındaki neşriyattan gereği gibi faydalandığını göstermektedir.

Tez esas itibariyle bir girişle dört bölümden terekküp etmektedir. Bunlara metinler ve notlar eklenmiştir.

Giriş kısmı (9-23) halk hikâyeleriyle Fransız, Arap, İngiliz halk hikâyeleri arasında bir mukayese denemesine tahsis edilmiştir. Burada sayılan milletlerin halk hikâyeleri üzerinde adayın yeter derecede bilgiye sahip olmaması yüzünden karşılaştırmanın hayli sathi kaldığı görülmektedir. Bu konunun esaslı surette işlenebilmesi folkloru zengin başka milletlerin, mesela Alman, İspanyol, halk hikâyelerinin tetkikine ihtiyaç gösterir ki, bu milletlerin dillerini de bilmeye muvakkıf olan böyle bir çalışmayı adaydan istemek şimdilik insaflı bir şey olmaz. Esasen, aday da bu hususiaki malzemesi ile imkanlarının noksanlığını muteriftir.

Böyle olmakla beraber, halk edebiyatımızda bu mahiyette başka bir çalışmayı hatırlamıyorum. Binaenaleyh, namzedin

esas konusuna girişmeden önce, böyle bir mukayese tecrübesine girişmesini, mevzuuna bakış yönünden dikkate ve kıymetlendirilmeye değer bulmaktayım.

Tezin 2inci bölümünde, hikâye kahramanı olmuş âşıkların biografileri incelenmiştir. Burada, her âşık hakkında şimdiye kadar, yazılmış olan şeylerin sıralanıp tahlil ve tenkit edilişi itinalıdır. Ayrıca sözlü rivayetlerle âşıkların hayatına ait hikâyelerden çıkarılan bilgilerin bunlara ilavesi bahsi değerlendirmiştir.

İkinci bölümde biografik halk hikâyelerinde âşıkların gerçek hayatına ait izler aranmıştır. Aday, eski âşıkların hayatlarının yazılı kaynaklara geçmemiş olmasından dolayı, başlarından geçenlerin menkabeleştiğini kabul ederek, şimdi yaşayan âşıklarla eski âşıkların hayatlarını ve cemiyet içindeki fonksiyonları arasındaki benzerliği göz önünde tutmuş ve araştırmalarında isabetli bir yol bulmuştur.

Üçüncü bölüm şimdiye kadar belli başlı kitap ve dergilerde neşredilmiş halk şiirlerinin ayaklı mısralarının indeksine dayanmak itibarı ile dikkate değer. Bu çalışma bu bahis için iyi bir temel olduğu gibi halk şiirlerinin kontrolü bakımından da beğenilecek bir iştir ve tekemmül ettirilmesi temenniye şayandır. Bu sayede İlhan hikâyelerde kahraman âşıka ait şiirlerle anlatıcılar tarafından bunlara eklemeleri ayırabilmiştir.

Tezin en önemli kısmı dördüncü bölümdür. Burada hikâyelerin teşekkülü konusu incelenmektedir. Aday, halk hikâyelerinin teşekkülü gibi, çok yakın yıllarda tetkik edilmeye başlanmış olan bir konuda yapılan neşriyatı gözden geçirdikten sonra, evvela şiir-vak'aların, rivayetlerin, menkabelerin ve küçük türkülü hikâyelerin teşekkülünü, sonra da ananevi biografik hikâyelerin teşekkülünü ele almaktadır. Asıl konu olan Biografik halk hikâyelerine teşekkülüne doğru gidişte tekip edilen tahlilli, tenkidi metod önemli ve başarılıdır.

Ben doğrudan doğruya ihtisas konuma girmeyen bu tezi incelerken bilhassa, konuyu incelemekte adayın takip ettiği usu-

lün mahiyet ve değerine dikkat ettim. İlim yoluna giren bir gencin başarısı çalışma metodunun isabetli ve verimli olması ile taayyün eder. Bu bakımdan İlhan'ı muvaffak olmuş sayarım. Şimdilik hocası Boratav'ın kıymet hükümlerine fazla bağlı görünüyorsa da bunu tabii görmek lazımdır.

Bu sahadaki tetkikler, gerek mensur gerek manzum, fakat bilhassa manzum halk hikâyelerinin alınışında metin tenkidi hususuna pek dikkat edilmez. Türlü şifahi kaynakları gördükten sonra tesbit edilen bir manzumede, nâkillerin yaptıkları hataları eser sahibine mal etmek doğru olmaz. İlhan Başgöz de eserine aldığı manzumelerde çok defa bu gibi hataları muhafaza etmiştir. Halkiyat tetkiklerinin ehemmiyetli bir safhasını da metinleri kontrol ve tenkid etmek teşkil eder. Adaya ilerdeki çalışmalarında buna dikkat etmesini tavsiye ederim.

Netice, İlhan Başgöz'ün doktora tezini halk edebiyatı tetkiklerimizin bugünkü durumu içinde bibliografya, bilgi ve metod değeri bakımından başarılı saydığımı ve iyi bir derece ile kabule şayan bulduğumu arz ederim.

7/IV/1949
Necmeddin Halil Onan

Yaşar Kemal

Değerli dostum Yaşar Kemal'in ölümü üzerine *Cumhuriyet* gazetesinde 12 Mart 2015'te yayımladığım yazıyı onunla ilişkilerimizin en önemli yanlarını izah ettiği için buraya almak istedim. Ardından Yaşar Kemal'in 1972'de bana yazdığı bir mektubu ekliyorum.

Yaşar Kemal'e Ağıt

Ay tutuldu sen öldüncek[29]

Yıl 2008'di. Bilkent Üniversitesi Yaşar Kemal için bir gün tertiplemişti. Yaşar da gelmişti. Ben de konuk profesör olarak çalıştığım Van'dan gelmiş, bir konuşma yapmıştım. Konuşmam bittikten sonra Yaşar söz aldı: "Bu İlhan doktordur. Ama hekim değil. Kale'de otururdu. Bir sabah uyanmış ki kapısının önünde bir kuyruk, konu komşu toplanmış ki, 'Doktor İlhan bedava hasta bakıyor, bize de baksın,' diye." Bu abartıydı. Ama beni sorguya götüren bir sivil polis "Doktor Bey, ben geceleri uyuyamıyorum, ne ilaç tavsiye edersiniz?" demişti. Ben de hiç bozuntuya vermeden "Akşamları ılık su ile banyo yap, iyi gelir," demiştim. Polis "Doktor Bey bizim gecekonduda soğuk su bile yok, ben sıcak suyu nereden bulacağım" cevabını vermişti. Yaşar'a bunu söylemiştim. Konuşmam bitince "Bak sevgili Yaşar, aynı tarihte doğmuşuz, acele davranıp beni yalnız bırakmayacaksın. Beraber gelmişiz dünyaya, beraber gideceğiz, eşte bile peşte bile." Yaşar'la yaşıttık. Gülmüştü. Sözümü dinletememişim. Televizyonda gördüm. Gitmiş. Onun kökleri Anadolu toprağının derinlerindeydi. Dayanır diyordum. Dayanamadı. Ben Çukurova'da insan adları üzerinde derleme yaparken çocuklarda İnce Memed ve Yaşar Kemal adlarına rastlamıştım. Yaşar o vakit sağdı. Ad sahibi çok saygın bir insan olmadıkça adı çocuklara verilmez. "Esti bir acayip ruzigâr, kendi gitti, adı kaldı çocuklarda yadigâr." Bizim kuşak çoktan birer birer bu dünyadan elini eteğini çekiyor. "Hayata beraber başladığımız, dostlarla da yollar ayrıldı bir bir, gittikçe artıyor yalnızlığımız."

1940'lı yıllar, Enver Gökçe'nin şanlı fakülte dediği, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde öğrenciyim. Hergele Meydanı'nda Kırşehir Hanı'ndaki bir odada, bizim gariban arkadaşlar kalır.

29 Yaşar'ın derlediği bir Çukurova ağıdından.

Köylü İbrahim, Laz Naci, zaman zaman Patriot Hayati, o vakit daha bir lise öğrencisi olan Ahmet Arif, Azerbaycanlı Atom Hüseyin filan. Bu odaya ara sıra Enver Gökçe, Şevki Akşit ve ben de düşerdim. Bir gariban gelince odaya bir şilte daha atılır, bir zaman orada konuk edilirdi.

1943 olacak, bir gün bu odaya Çukurova'dan bir garip köylü düşmüş. Galiba Abidin Dino tavsiye etmiş arkadaşlardan birine. Adı Yaşar Kemal Göğceliydi. Yere bir şilte de Yaşar için serilmiş. Bir akşam vardım. Yaşar şiltenin üstüne oturmuş, önünde gazete rulolarından arta kalan, atılmış, işe yaramaz kağıtlar. Arkadaşlara "Bakın," diyor "bir hikâye yazdım, bakın okuyayım." Arkadaşlar ciddiye almıyor. Kim takar bu garibanı. Yaşar türküler söylerdi: "Sabahınan bir taş attın, kırdın belimi belimi, bir gececik misafirdim, Tanrı zalımı zalımı" Bir türkü yarışıdır başlıyor. Yarışmada ben sondan birinci oluyorum, Yaşar ikinci. Halbuki Yaşar Çukurova türkülerini iyi söylerdi. Tok bir sesi vardı.

Günün birinde bu Kemal Göğceli, odaya daldı, şiltenin üstüne bir tomar banknot attı. "Buna para derler, bu akşam hepiniz bendensiniz, haydi şaraba ve lokantaya." Şaşırdık, Bol Kepçe lokantasına gittik. Yerli, kaçak, zehir gibi acı birer bardak şarap içtikten sonra yemekleri ısmarladık: Pilav üstü kuru. Meğer Yaşar, derlediği Çukurova ağıtlarını Dil Kurumu'na iyi bir para ile satmış. Hovardalık oradan geliyormuş. Sonra Yaşar *Cumhuriyet*'teki röportajları ve *İnce Memed* romanı ile uzun, kararlı ve hep yücelere doğru yürümesine devam etti. Kendisini ciddiye almayan arkadaşları da bir güzel mahcup etti. Biz koptuk, Yaşar İstanbul'a gitti, ben Ankara'da kaldım.

1960 yılında ordu idareyi ele alınca Milli Birlik Komitesi'ndeki subaylara sormuşlar, sizi en çok etkileyen kitap hangisidir? Hepsi de *İnce Memed*'den çok etkilendiklerini söylemişler. Yaşar'ın sözü etkiliydi. Kutsal kitaplar da sözün etkisine tanıktır. Kitab-ı Mukaddes şöyle başlar: "Başlangıçta kelam vardı. Kelam

Tanrı'yla bileydi. Kelam Tanrı'ydı." Bizim kutsal kitabımıza göre de kainat Tanrı'nın bir tek kelamı ile, kün (ol) demesi ile yaratıldı. Koca Türkmen babası Yunus Emre de der ki: "Söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı, söz ola ağulu aşı, bal ile yağ ede bir söz." Milli Birlik Komitesi'nin toprak reformu yasasını Yaşar'ın sözü etkilemiştir. Bundan kuşkum yok. Yaşar sözünü hep ağuyu bal etmek ve savaşı kesmek için kullanmıştır.

Aynı yıl Yaşar benim hayatıma tekrar girdi. Amerika'ya davet edilmiştim. Milli Emniyet yurtdışına çıkmamı tehlikeli buluyor, pasaport vermiyordu. Bunun saçma nedenlerinden biri komünist olarak tanınan Yaşar Kemal'e "çın çın" diye şifreli bir telgraf çekmiş olmamdı (Devamında olanları daha önce anlatmıştım).

Ben Amerika'ya gittim. İyili kötülü yıllar birbirini kovaladı. Yaşar'a New York'ta lüks bir otelde rastladım. Geçenlerde rahmetli olan Talat Halman bir konferans düzenlemişti. Adı "Edebiyatta Ortadoğu ve Ortadoğu'da Edebiyat". Ben de davetliydim. Otelin koridorunda Yaşar'ı Amerikalı kızlarla çevrilmiş buldum. Herkes, her iki anlamda da iri olan bu yazara hayran. Çevresinden ayrılmıyorlar. Yaşar ilginin odağı olmuştu. Onunla resim çektiren çektirene. Sıram gelince ben orada "Halk Edebiyatımızda Protesto Geleneği" konulu konuşmamı yaptım. Âşık Ali İzzet'in "Bir Allah'ı tanıyalım, ayrı ayrı bu din nedir?" şiirini okuyordum. Talat Halman konuşmamı kesti, "Bu türküyü Yaşar Kemal çok iyi söyler, rica ediyoruz..." deyiverdi. Yaşar oturduğu sıradan, ayağa kalktı ve başladı. "Bir Allah'ı tanıyalım, ayrı ayrı bu din nedir, senlik benliği n'idelim, bu kavga döğüş kin nedir, dost dost dost." Mikrofonun başından ben de katıldım. Konferansa gelen Türkler de katıldı. Acayip seslerden oluşan bir koro salonu doldurdu. Böyle konferanslarda böyle bir koro ve Türklerden gelen böyle bir dostluk mesajı görülmüş şey değildir.

Yıllar birbirini kovaladı. Amerika'da olduğum için Evren'in yumruğunu yemedim. Daha sonra da benim Türkiye'ye dön-

memde tehlike kalmadı. İstanbul'a her gelişimde evine uğradım, Tilda ile evlenmişti. Eserleri İngilizceye, Fransızcaya çevriliyor, üst üste ödüller alıyordu. Yaşar'la Kapalı Çarşı'dan indiklerimizi hatırlıyorum. Hangi dükkânın önünden geçsek "Buyur Yaşar abi, bir çayımızı iç" diyorlardı. Bir gün, Tarabya'da yeni açılan pek lüks bir balıkçıya gittik. Yedik, içtik. Hesabı istedik. Yaşar parasını montunun kolunda taşırdı. Biraz sonra lokanta sahibi geldi "Müessesemizden olsun Yaşar Abi," deyiverdi. Ben de "Yahu Kocaoğlan" dedim, "seninle her gün balık yiyelim." Büyük yazarların burnu havada olur, kendilerini mal müdürünün yeğeni, kaymakamın eniştesi sayarlar. Yaşar halkından hiç kopmadı, başı da, ayakları da hep halkın arasında kaldı.

Yaşar'ın mahkemeye düştüğünü ve bir beyanatı için iki yıl hapis cezası aldığını hatırlıyorum. Amerika'daydım Türkçe ve Türk edebiyatı okutan 7-8 kadar profesörden imza topladım. Demirel başbakandı. Ona şöyle bir mektup gönderttim: "Bizler öğrencilerimize Yaşar Kemal'in eserlerini okutuyoruz. Onun bir konuşması nedeni ile hapse girmesini öğrencilerimize nasıl izah edeceğiz?" Demirel cevap verdi: "Yaşar Kemal'in hapisle cezalanmasından biz de çok üzüldük. Ne yapalım ki kanun küçük adam, büyük adam ayırmıyor, herkese eşit uygulanıyor. Zaten cezası da tehir edildi."

Van Üniversitesi'nde hocalık yaparken Yaşar Kemal'in köyüne gittim. Köyün adı Hemite olacak, şimdi değişmiş. Köy adlarını değiştiren bağnazlar, yalnız tarihimizi değil, coğrafyamızı tanınmaz kıldılar. Köyde Yaşar'ın arkadaşı olduğunu söyleyince gece beni bırakmadılar. Muhtarın odasında geceledim. Herkes dehşetli mutluydu, köylerinden bir büyük adam çıkmıştı.

Van Üniversitesi'nde hocalık yaparken, Yaşar'ı birkaç defa davet ettim, "Köyüne beraber gidelim," dedim. Kürtlerin yapacağı bir büyük bir nümayişle karşılanmaktan korkuyordu. Devir PKK'nın terör estirdiği yıllardı ve Yaşar'ın Kürtlüğü de vardı.

Bana bile Van Üniversitesi'nde bir Kürt Enstitüsü kurmak için geldiğimi söylüyorlardı. 80 yaşımdan sonra.

Sevgili Yaşar! Sana ölüm arkasından edilen sıradan sözler etmeyeceğim. "Nur içinde yat" derler. Mezarına nur yağacağına inanmıyorum. Ama inanıyorum ki seni okumakta devam edecek olan Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt, Çerkes, Laz ve de 72 milletin sevgisi mezarını her zaman ışıklar içinde tutacak, her yıl binlerce insan tarafından ziyaret edileceksin. Nur yağmasını ben bu sevgi seli olarak anlıyorum. Unutulmayacaksın. Toprak seni incitmesin sevgili Yaşar Kemal.

Yaşar'ın mektubu

18.12.1972, İstanbul

Canım İlhan, Ağam Evliya,

Ulan mektubuna bir sevindim, bir sevindim ki, dünyalar benim oldu. Sana İtalya'dan bir telefon çakacak, belki sonra da oraya uçacaktım ama, kursağımda kaldı, pasaport alamadım. Vermesinler be, canları sağ olsun. Ben de onlara veryansın ediyorum. Onlar haksız. Bana pasaport vermemeleri için hiçbir nedenleri yok. Ben de veryansın ediyorum. Dur bakalım ne olacak? Ben zaten siz orada olmasanız hasretlik de cana tak etmese Türkiye'den hiç ayrılmak istemiyorum. Kuyunun dibindeki taş gibi burada oturur kalırım. Ne yapacağım gavur illerinde? Eşek sıpalarının hiçbirisi yüreğiyle, kanıyla bağlı değiller ki toprağa anlasınlar senin derdini. Allah bin belalarını versin böyle sığır heriflerin. Eşek bile şu dünyadan bir şeyler çakar be! Şu bizimkiler sıpa olmuşlar da gözlerini kör kulaklarını sağır etmişler, şu dünyadan bir şey anlamamağa da yemin etmişler, öyle dünyaya aval aval bakıp duruyorlar.

Bak arkadaş, sen eline neyi alırsan iyi yaparsın ya, şu masal işini iyi etmişsin. Biz dünyada çok yalnız bırakılmış, anlaşılma-

mış, bu eşekler yüzünden, bir milletiz. Ne yaparsak, nerede, ne için olursa olsun adımız geçerse kârdır. Yani kötülükle demek istemiyorum, anlarsın ya, iyilikle. Bu yüzyılda Anadolu toprakları üstünde böylesine unutulmuş olmak, dünyanın dışına düşmek utanç vericidir evliyam. Bu bizim omuzlarımızı çökertiyor. Suç bizim değil ama, bu sorumluluktan biz de kurtulamayız. İnsan kardeşlerimizin ellerini daha çok tutmağa gayret etmeliyiz, sevgimizi sıcaklığımızı insanlara daha çok, daha çok anlatmalıyız. Bizim topraklarımız sevgi dolu. Büyük dost, muhabbet geleneği var. Bu yüzyılda bu sevgi, dostluk, muhabbet geleneğimizden bir şeyler aktarabiliriz. Onun için Koman milletinin toptan masallara, tekerlemelere sarılması beni sonsuz kıvanca boğdu. Ha gayret ela gözlülerim, ha gayret bre. Şimdi arkadaş şu masalcı Yaşar amcadan da bir miktar bir şeyler isterseniz masal üstüne, can baş üstüne deyip derhal da, derhal kolları sıvarım.

Şimdi arkadaş şu yengemiz hatun bir iki taşbaş, bir iki geyik de bize yollasa da görsek ne olur yani.

Bak evliya Allah senin o ela gözlerini kör etmesin, Türkiye'den bir eksiğin olur da neden bana yazmazsın be mendebur adam?

Şimdi arkadaş bu günden tezi yok seni *Cumhuriyet*'e abone ediyoruz. Öyle para mara sözü etme, sen biliyorsun ki azıcık mangır tutuyoruz. Türk okuyucular sağ olsunlar. Aslan gibi okuyorlar kardeşini, biz de mangırsız kalmıyoruz. Bak oğlum gazete, kitap, dergi ne istersen gönderirim. Sen de benden sana gerek olanları istemezsen büyük vebal altına giriyorsun.

Milliyet'e bir roman sattım. Kocaman bir roman ki yalnız bir cildi 700 sayfayı aşkın. Adı da *Demirciler Çarşısı Cinayeti*. Bak ben kül yutmam. İyi oldu dediysem azıcık iyidir.

Thilda hepinizi öpüyor. Beraat etti karı ki, keyfine diyecek yok. Can (Yücel) 7,5 yıl içeri girdi. Benim cezamı aynı temyiz bozdu. Yalnız oğlanın mahkemesi var. Gelin de içerde, buna

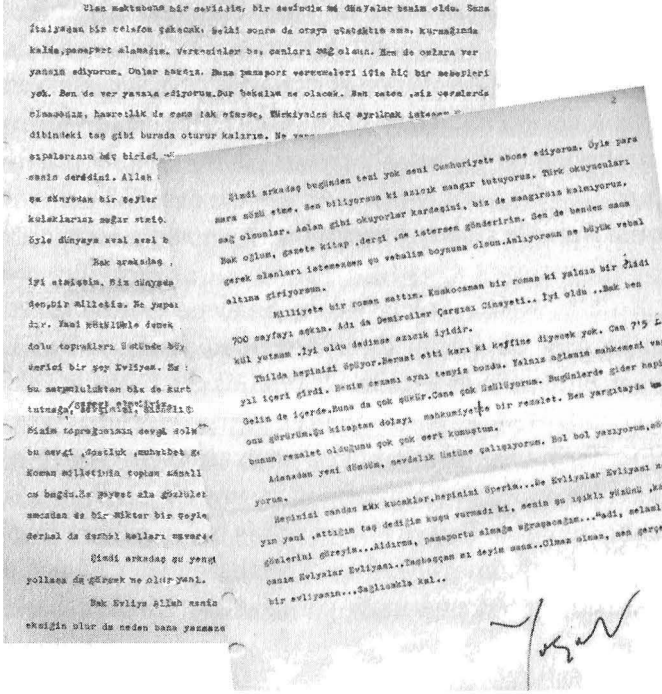
da çok şükür. Can'a çok üzülüyorum. Bugünlerde gider hapiste onu görürüm. Şu kitaptan dolayı mahkumiyet de bir rezalet. Ben Yargıtay'da bunun rezalet olduğunu çok çok sert konuştum.

Adana'dan yeni döndüm. Sevdalık üstüne çalışıyorum. Bol bol sövüyorum.

Hepinizi candan kucaklar hepinizi öperim.

Be evliyalar evliyası! Ne yapayım attığım taş dediğim kuşu vurmadı ki senin ışıklı yüzünü, kara gözlerini göreyim. Aldırma, pasaport almağa uğraşacağım. Hadi selamlar, canım evliyalar evliyası. Taşbaşçam mı deyim sana. Olmaz olmaz. Sen gerçek bir evliyasın. Sağlıcakla kal.

Yaşar

18. 12. 1972
İstanbul

Canım İlhan, Ağam Evliya,

Ulan mektubuna bir sevindim ki dünyalar benim oldu. Sana İtalyadan bir telefon çakacak, belki sonra da ortaya utanacaktım ama, kucağımda kalsa pasaport alamazdım. Verecekler ha, canları sağ olsun. Ben de onlara ver yanasın ediyorum. Onlar haklıdır. Buna pasaport verecekleri iğin hiç bir sebepleri yok. Sen de ver yanasın ediyorum. Bir bakalım ne olacak. Sen zaten ,siz yerlerde olmazsınız, hasretlik de sana lak olmuş, Türkiyeden hiç ayrılmak istemeyen dibindeki taş gibi burada oturur kalırsın. Ne yapayım

2

Şimdi arkadaş bugünden teni yok seni Cumhuriyete abone ediyorum. Öyle para sara sözü etme. Sen biliyorsun ki azıcık mangır tutuyorsa. Türk okuyucuları sağ olsunlar. Aslan gibi okuyorlar kardeşini, biz de mangırsız kalıyoruz. Bak oğlum, gazete kitap ,dergi ,ne istersen gönderirim. Sen de benden onun gerek olanları istemekten yo vatalım boynuna olsun. Anlıyorsun ne büyük vatal altına giriyorsun.

Milliyete bir roman sattım. Kuskocaman bir roman ki yalnız bir ciddi 700 sayfayı aşkın. Adı da Demiroller Çarşısı Cinayeti.. İyi oldu ..Bak ben kül yutsam .İyi oldu dedimse azıcık iyidir.

Thilde hepinizi öpüyor.Berrant etti karı ki keyfine diyecek yok. Can 7'5 yıl içeri girdi. Benim cezamı aynı temyiz bozdu. Yalnız oğlenin mahkemesi var. Gelin de içerde.Buna da çok çüzür.Cana çok üzülüyorum. Bugünlerde gider hapiste onu görürüm.Şu kitaptan dolayı mahkumiyette bir rezalet. Ben yargıtayda bunun rezalet olduğunu çok çok sert konuştum.

Adanadan yeni döndüm, sevdalık üstüne çalışıyorum. Bol bol yazıyorum,sövüyorum.

Hepinizi candan kkk kucaklar,hepinizi öperim...Be Evliyalar Evliyası ne yapayım yani ,attığım taş dediğim kuşu vurmadı ki, senin şu ışıklı yüzünü ,kara gözlerini göreyim...Aldırma, pasaporta almağa uğraşacağım...Hadi, selamlar, canım Evlyalar Evliyası..Taşbaşçam mı deyim sana..Olmaz olmaz, sen gerçek bir evliyasın...Sağlıcakla kal..

Yaşar

Bak Evliya Allah senin ekmeğin olur da neden bana yazmazsın

Can Yücel

Can Yücel'le arkadaşlığımız Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki öğrencilik yıllarında başlar. Can Türkiye'nin en başarılı Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in oğludur. O devrin bakan çocukları gibi kasılmayan, afra tafra yapmayan, biraz kalender bir öğrenciydi. Giyimine kuşamına da pek dikkat etmezdi. Klasik filoloji bölümünde Latince okuyordu. İngilizcesi çok iyiydi. Fakültedeki bütün sol hareketlerin içine, bakan babanın baskısına rağmen Can da katılmıştır. Can'la tren yolu boyunca Sincan'a kadar yürüdüğümüzü ve bir ağacın altında kafayı çekip şiirler okuduğumuzu hatırlıyorum. Şairdi, daha sonra *Beşi Bir Yerde* adlı bir şiir kitabı yayımladı. Düşündüklerini açıkça, bazen de biraz edepsizce söylemekten, yazmaktan çekinmezdi. Şiirleri hepimizin bugün de dilindedir. *YÖN* dergisinde yayımlanan çevirileri eşine az rastlanır çevirilerdi. Mezarı Datça'dadır, her yıl hayranları tarafından bir mabet gibi ziyaret edilir.

Kemal Tahir'le anılar ve mektubu

Fatih'te Refah Sokağı'ndaki Saadet Apartmanı'nın çatı katında bir küçük daireye yerleşmişiz. Eşim Bedia, Ziraat Bankası'nda sekreterlik bulmuş. Ben işsizim, akşama kadar kırk kapının ipini çekiyorum iş bulmak için. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nden tanıdığım Asaf Karadayı bir matbaa kurmuş. Bu matbaayı Niyazi Berkes'le beraber almışlar. Berkes Kanada'da iş bulup gidince matbaa Asaf'a kalmış. Matbaa Kapalıçarşı'ya Cağaloğlu kapısından girerken hemen yol ağzında. Modern baskı

makineleriyle donanmış bir güzel matbaa. Gidip gelirken Asaf'a uğruyorum, laflıyoruz. Bir gün gene matbaaya gidince Asaf beni Kemal Tahir'le tanıştırıyor. Kemal Tahir hapisten yeni çıkmış. Üst üste romanlar ve hikâyeler yayınlıyor. Kemal Tahir'in *Sağırdere* romanı bir gazetede tefrika edilmiş veya basılmış. Okumuşum. İhsan Ada'nın yazı işleri müdürlüğü yaptığı bir gazeteye bu roman için bir yazı yazmışım ve demişim ki bu romanda tek bir kahraman sivrilmemiş, bütün köylü bu romanda kahraman. Kemal Tahir beğenmiş bu yazımı Asaf'a Kemal Tahir'de sık uğruyor. Görüşmelerimiz bir zaman devam ediyor.

Sonra ben askere gidiyorum. Eşim Bedia evde yalnız kalıyor. Bir kış günü Kars 14 üncü Süvari Tümeni'ndeki görevimden izinli geliyorum. O vakit kömür karneye bağlı. Bir ton kömür hakkın varsa yarısını veriyorlar, yarısı 6 ay sonraya kalıyor. Kömür almak bir bela, paranla rezil oluyorsun. Gidip kömür deposunda günlerce sıra bekleyeceksin. Tam sıran gelince kömür kalmıyor filan. Kömür sıramız gelmiş nereye başvursak sıranız gelmedi diyorlar. Soğukta titreyip duruyoruz. Kömür İdaresi Müdürlüğüne gidiyorum. Askerim filan diye rica edeceğim. Ben müdürün kapısı önünde beklerken Kemal Tahir müdürün odasından çıkıyor. Beni görünce ne beklediğimi soruyor. Anlatıyorum. "Ver karneni bana," diyor, veriyorum. Müdürün odasına giriyor, çıkıyor, karnemi bana veriyor ve "git bugün al kömürünü," diyor. İnanılır şans değil. Yedek subay elbisemle kömür arabasının üzerine oturup eve kışlık kömür bırakarak askerliğe dönüyorum. Sonra uzun zaman görüşemedik. Ben Amerika'ya gittim ve Kemal Tahir'in *Devlet Ana* romanı yayınlandı. Kitabı severek, büyük heyecanla okudum. Bugün de başucu ro-

manımdır. Kitabın önemli özellikleri var. Göçebe devrinin dili olan epik dil bu romanda büyük bir başarıyla çağdaş bir esere uygulanmış. Bu zor bir iştir. İkincisi Kemal Tahir romanın sosyal ve politik çevresi olan Anadolu tarihini bir tarihçiden daha iyi incelemiş. Moğol istilası, Selçuklu devri, Rumlarla halifelerin ilişkileri, Osmanoğulları'nın kuruluş yılları bir romancının renkli yorumuyla veriliyor. Hele Osmanlıların Anadolu'yu bırakıp Rumeli topraklarına geçtiklerinin anlatışı bir tarihçiden çok bir tarih felsefesi yazarının derin analizini yansıtıyor. Bu sayfaları hayranlıkla okumuşumdur. Rum reayasının toprakla beraber alınıp satılan serflik sistemi yüzünden Balkanlar'da Osmanlıların kolay ilerledikleri ve zaman zaman Rum reayası tarafından davet edildiği bile oluyor. Bu tarihi gerçekleri bir romancının dilinden okumak pek zevkli oluyor. Roman için düşündüklerimi Kemal Tahir'e Amerika'dan yazdım. Aşağıdaki mektup benim görüşlerime Kemal Tahir'in cevabıdır.[30]

Sayın İlhan Başgöz,

Hatırnaz mektubunuza çok sevindim. Karşılığında geciktiğim için özür dilerim (Bir dinlenme köyünde on beş gün kaldık). *Devlet Ana* için yazdıklarınız bana yeni güçler, çalışma heyecanı, güven verdi. Sağ olun. Romanın etkileri sürüp gidiyor. Aslında temel meselelere dokunanlar çok az. Gerisi ya sonuna kadar ölçüsüz beğeniyor ya da sonuna kadar en kıyıcı biçimde yeriyor. Yerenler, kendilerini, bugünkü ters anlayışla batılaşmacı oldukları için, hiçbir gayret harcamadan

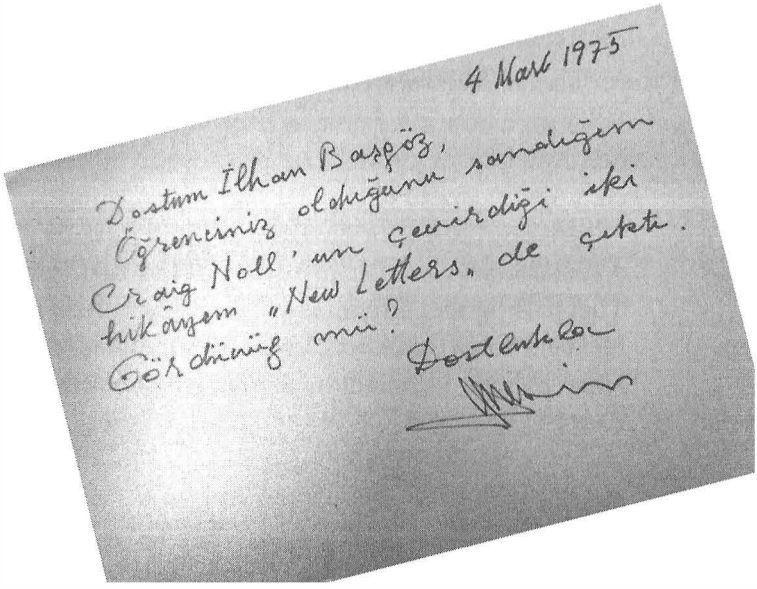
30 Bu mektubu Van'da iyi komşuluklar içinde olduğumuz Alaeddin Karaca'ya vermiştim. O vakit doçentti. Bir fazla yayını olsun istemiştim. Alaeddin mektubun tamamını yayınlamamış. Kendisinden istedim, göndermedi.

İLERİ sayan garip çete... Bunlar, romanın çeşitli zümreler üstündeki müspet ilgisinden haklı olarak pirelendiler. Şimdiye kadar sürdürdükleri sahte batı kültürcüklerinin, aslında fikir dolandırıcılıklarının sonunun geldiğini sezdiler. Bütün bilgilerinin, şimdiye kadar insanları öncelikle de kendilerini aldatan temelsiz durumun artık sökmeyeceğini, her şeyi yeni baştan ve yerlilik açısından ölçüp biçmek gerektiğini fark ettiler. Oysa şimdiye kadar uyguladıkları batılılaşma biçimi onları –Benim deyimimle– Batı devşirmeciliğinin sefil rahatlığına alıştırmıştır... Her yeni durumda, batıdaki kalıpları olduğu gibi –hatta olduğu gibi değil, yarım yırtık alıp sahte bilgiçliği, ukalalığı rahatça sürdürecekler, delikanlılardan güçleri yettikçe birkaçını şaşırtıp geçineceklerdi (Bunların çoğunluğu da esefle söylemeli, kendilerini sosyalist filan da sayıyordu. Bu da fikir dolandırıcılığının kötülüklerini birkaç kat arttırıyordu. Yerlileşmek, yani batı kültürünü yerli gerçeklerimize doğru aşmak bunlar için öldürücü bir çabalamaydı. Göze alamadılar. Alabilmeleri umudu da artık yok. Şimdiden sonra, yalanda, yanlışta, kandırmacada debelenecekler. Bunları savunabilmek için ne kadar parlak söz bulurlarsa o kadar daha beter, daha acıklı batacaklar. Silinip gidecekler. Küçük akılla küçük idrâklerini gerçeğin üstünde sanmanın, gerçekleri fantezilerine benzetebileceklerini sanmanın olağan cezasıdır bu... Beğenenlerin çoğunluğu da bir başka açıdan yanıldı. *Devlet Ana*'yı bir çeşit milli onur kuranı sayıp bitirdikten sonra üç kez öperek alınlarına götüren saçlı sakallı adamlar, yaşlı başlı hanımlar göründü. Bu destan uslubuyla İstabul'un fethini, Çaldıran zaferini okumak isteyenler var. Bu durum karşısında kitabı tamamlamak için bu suluzepken etkinin de geçmesini beklemek gerekiyor. Ben *Devlet Ana*'yı BATI ÇIKMAZI adlı bir romanla tamamlamayı düşünmüştüm. Destan etkisi basılmadan okurların çoğunluğuyla anlaşmak galiba mümkün olmayacak... Bugünkü ruh hâlleri içinde impa-

ratorluğun hangi koşullar altında yıkıldığını bunlara anlatmak hemen hemen imkânsız... (*Devlet Ana* 1290 yılının iki ayını kapsamıştı. BATI ÇIKMAZI 1807-1897 arası 90 yılın serüveni olacak... Kabakçı Mustafa'yı imparatorluğu yıkılmaktan kurtarmak için ortaya çıkaranların umutsuz çabalamasını, ondan daha umutlu olmayan Genç Osmanlılar fiyaskosunu, sağırlar diyaloğu hâlinde süren Abdülhamit-Genç Türkler boğuşmasını yadırgayacaklardır. (Yani baştan aşağı uydurma) tarihle taban tabana zıtlaşan bazı "garip" görüşleri uzun süre kabullenmek istemeyecekler. Okurlarımın –galiba ezici çoğunluğunun– hayal kırıklıklarını mümkün mertebe azaltabilmek için araya uzunca bir zaman parçası koymaktan başka bir çıkar yol aklıma gelmiyor. Bir yandan tükenen romanların ikinci baskılarına çalışıyorum. Öte yandan yeni isteklere karşılık vermek için dosyaları evirip çeviriyorum. Önümde hemen hemen yazılmaya hazır birkaç roman var. Dam Ağası (Yeni adıyla KÜÇÜK HÜKÜMET) Büyük Mal, Gülen Azap Yokuşlu, Grev Nöbetçisi... Bakalım hangisi, içinde yaşadığımız dönemin sosyal psikolojisi için daha uygun çıkacak... Öne geçecek... *Devlet Ana* dışardan da epey ilgi gördü. Romanın konusunu değil, meselelerini ve roman yönünü açıklayan 30 sayfalık bir sinopsis hazırladılar. İngilizcesini, Fransızcasını bazı editörlere teklif edecekler çevirmek isteyenler. İşte şimdilik hâller böyle İlhan Başgöz... Sizler nasılsınız? Neler hazırlıyorsunuz. Sayın Boratav'la, üzülerek açıklayayım aramız hiç iyi değil. Çalıştığı konular yerli olduğu halde hazret bir türlü devşirmelikten kurtulup yerlileşemedi. Köroğlu üstündeki korkunç yanılgısının bu sebeple hiç mi hiç farkında değil. Acıklı çok... Düpedüz rezillik. "Bu kadar bilgisizlik Allah'tan olmaz yaman tahsil ister" lafına nerdeyse inanacağım. Sıhhatlar, mutluluklar, üstün başarılar kardeşim. Mektup beklerim. Hanımefendiye saygılar çocuklara sevgiler.

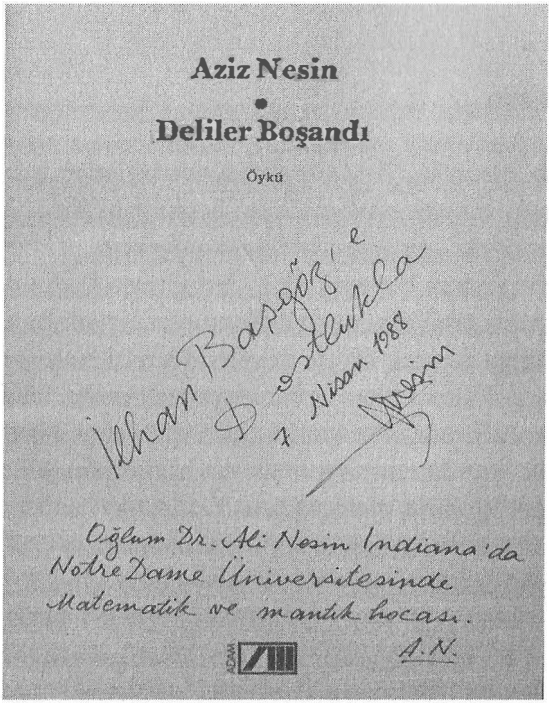
Aziz Nesin

Aziz Nesin'le 27 Mayıs 1960 devriminden galiba bir gün sonra tanıştık. Asker idaresi benim gibi Aziz Nesin'in de üzerindeki ağır siyasi baskıyı kaldırmıştı. İkimiz de istenmeyen adam durumundan kurtulmuştuk. Aziz Nesin yazılarında artık takma ad kullanmıyor, öz adıyla yayınlıyordu. Ben de artık devlet dairelerinden işler almaya başlamıştım. Fikret Otyam'ın tavsiyesiyle benden Menderes polisi tarafından ölürülen insanlar için çekilen bir filmin sözlerini hazırlamam istenmişti. Aziz Nesin'in Ankara'ya niçin geldiğini hatırlamıyorum. Kızılay'da bir lokantada veya *Cumhuriyet* gazetesinin idarehanesinde buluştuk. Film için hazırladığım konuşmayı çok beğenmişti. Ben de herhalde onun yazılarını çok beğendiğimi söyledim ve Aziz Nesin'in Sabahattin Ali ile beraber çıkardığı *Marko Paşa* dergisine arada sırada yazılar göndermiş olduğumu söyledim. Bunlardan iki mani aklımda kalmış. Bunlar polisin Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ni basıp rektöre zorla istifa yazısı imzalattıkları günlerde gönderilmişti.

4 Mart 1973

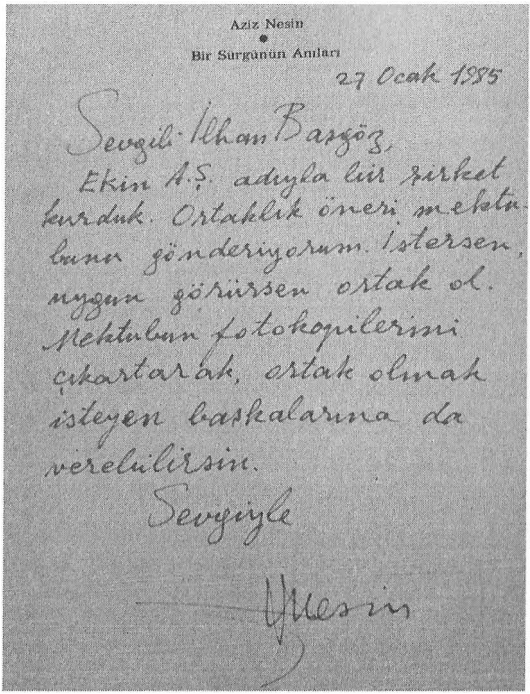
Dostum İlhan Başpöz,
Öğrencimiz olduğunu sanadığım
Craig Noll'un çevirdiği iki
hikâyem "New Letters" de çıktı.
Görebilir miyim?

Dostlukla

Dil Tarihte su durur
Rektör ağlamış mendilini yudurur
Kız cahil oğlan cahil Sökmensüer zır cahil
Aman Allah şimdi bunlar kudurur.

Sökmensüer polis baskını zamanında CHP'nin İçişleri Bakanıydı. Sonra Aziz Nesin'le uzun zaman görüşmedik. Ben Amerika'ya gittim. Aziz Nesin şöhretinin doruğuna çıktı. Bütün gazete ve dergiler ondan yazı almak için sıraya giriyor, Aziz Nesin birbirinden güzel kitaplar yayınlıyor, uluslararası ödüller alıyordu. Ben Indiana Üniversitesi Türkçe Programı'nın direktörü olmuştum. Aziz Nesin'in hikâyelerinden bazılarını İngilizceye tercüme ettirip kasetler halinde yayınladım. Bunlar iyi satıyordu. Ben de

Aziz Nesin
•
Bir Sürgünün Anıları

27 Ocak 1985

Sevgili İlhan Başgöz,

Ekin A.Ş. adıyla bir şirket kurduk. Ortaklık öneri mektubunu gönderiyorum. İstersen, uygun görürsen ortak ol. Mektubun fotokopilerini çıkartarak, ortak olmak isteyen başkalarına da verebilirsin.

Sevgiyle

Aziz Nesin

kendisine sık sık telif hakkı olarak dolar gönderiyordum. O da bana her çıkan kitabını imzalayarak gönderiyordu. Türkiye'ye bir gelişimde Trakya'da kurduğu Vakfı ziyaret ettim. Onun sineklerden şikayet ettiğini biliyordum. Geniş bir çevrede sinekleri öldüren bir lamba hediye ettim, öğrencileriyle beraber yemek yedik. Şimdi bu vakıf dışında İzmir çevresinde oğlu Ali Nesin'in idaresinde bir de Matematik Köyü çalışmaları yapılıyormuş.

Aziz Nesin'in bana gönderdiği kitapların hepsinde onun el yazısıyla sunuşlar var. Bunlar benim için elbet çok değerli, ama bazılarında Aziz Nesin'in hayatına ve girişimlerine ait izler de var. Bunun için kopyalarını veriyorum.

Tenekeci Ali Koçyiğit

Tenekeci Ali'den söz etmeliyim. Ona Deli Ali de derlerdi. Sarıoğlan'ın bir Türkmen köyündendi. Okumamıştı. Tam adı Ali Koçyiğit'tir. Nasıl olduğunu bilmiyorum, her zaman hasta olan eşini yanına alıp Ankara'ya geldi. Ankara'da otomobil tamirciliğini öğrendi. O vakitki Hergele Meydanı'na iki metre karelik bir gecekondu dükkân kondurdu. Kimsenin tamir edemediği hurda otomobilleri, bir parçayı bir yerden alır, ötekine kor, şu fazla diye bir parçayı çıkarır ve tamir ederdi. Hayatımda gördüğüm çok zeki insanlardan biriydi. Bir zaman devri daim makinesi yapmaya kalktı olmadı. Sonra bir gün mademki önde bulunan pervanelerin itmesiyle uçaklar uçabiliyor, pervaneyi uçağın tepesine koyunca da dikine havalanabilmeli diye düşündü. İkinci Dünya Savaşı öncesiydi. Helikopterler henüz icat edilmemişti. Bu görüşünü fizik profesörlerine anlattı. Alay ettiler. Amerikan uçak şirketlerine yazmak istedi. Amerikan büyükelçiliğine gitti. Herkes tahsilini ve diplomasını sordu. Ciddiye almadılar. Kısa bir zaman sonra helikopterler dikine havalanmaya başladı. Ali çok üzüldü. Ama iş işten geçmişti. Ali bir ara dükkânını genişletmeye karar verdi. Hergele Meydanı'nda çok geniş bir arsanın etrafını çitlerle çevirdi, dükkânını oraya taşıdı. Birkaç gün sonra polisler yıkmaya geldi. "Sen kimsin, nasıl bu kanunsuzluğu yaparsın?" diyen polislere "Benim mevkiim milletvekilinden daha yüksektir, dükkânımı yıkamazsınız," dedi. Sorular tehdide dönünce "Ben milletim, milletvekillerini ben seçerim, onlar benim vekilimdir," deyiverdi. Polisler ürktüler, dokunmadılar. Bir zaman da o dükkânda epey para kazandı. Bu pırıl pırıl zekâ, bu kabına sığmaz enerji söndü gitti.

Son söz

Benim gibi uzun yaşamış bir insanın kendi hayat hikâyesini yazması kolay iş değildir. İlkin hafıza denen acayip bir yaratık işe karışır. Bazen yılların ötesinde kalan bir olayı, ay aydın, getirir bütün incelikleriyle gözünüzün önüne serer, bazen en yakın ve basit bir olayı derin bir sis perdesinin arkasına saklar, hatırlatmaz size. Yalnız bu kadarla kalsa iyi. Yazdıklarınız kendiniz için iyi kötü değer yargılarını içine alacaktır. Siz kendinizi hiçbir şey saklamadan okuyucunuza sunacak, kalbinizi akı, karası, şeytanı meleği ile okuyucunuza açacaksınız. Bu da zor bir iştir. Şundan ki kendiniz hakkında verdiğiniz hüküm bazen sizin kişiliğinize başkaları tarafından konmuştur. Ben işte buyum dediğiniz vakit, siz farkında olmadan başkalarının sizin için verdiği hükmü tekrarlarsınız. İstediğiniz kadar objektif olmaya çalışın, Yunus Emre'nin dediği gibi "Bir ben vardır bende benden içeri," bilemezsiniz ki konuşan odur, siz değilsiniz.

Yazık ki hayatım hakkında pek az not tutmuş, olayları nadiren sıcağı sıcağına yazıya aktarmışım. Güçlü bir hafızam var, güvenirim. Ama özellikle olayların tarihini yazarken yanılmış olabilirim. Okuyucularım bağışlasın, bu kadarcık kusur kadı kızında da olur. Hayal perdesi kapanırken Karagöz'ün dediği gibi "Her ne kadar sürç-i lisan ettikse affola, bir dahaki oyunda yakanız elime geçerse vay halinize vay! Ustamızın adı hıdır, elimizden gelen budur."

Arpalar Gemerek'te temmuz veya ağustos ayında biçilir. Hangisi olur olsun, sonbahar gelecektir ardından. Yahya Kemal çok sevdiğim bir dörtlüğünde der ki :

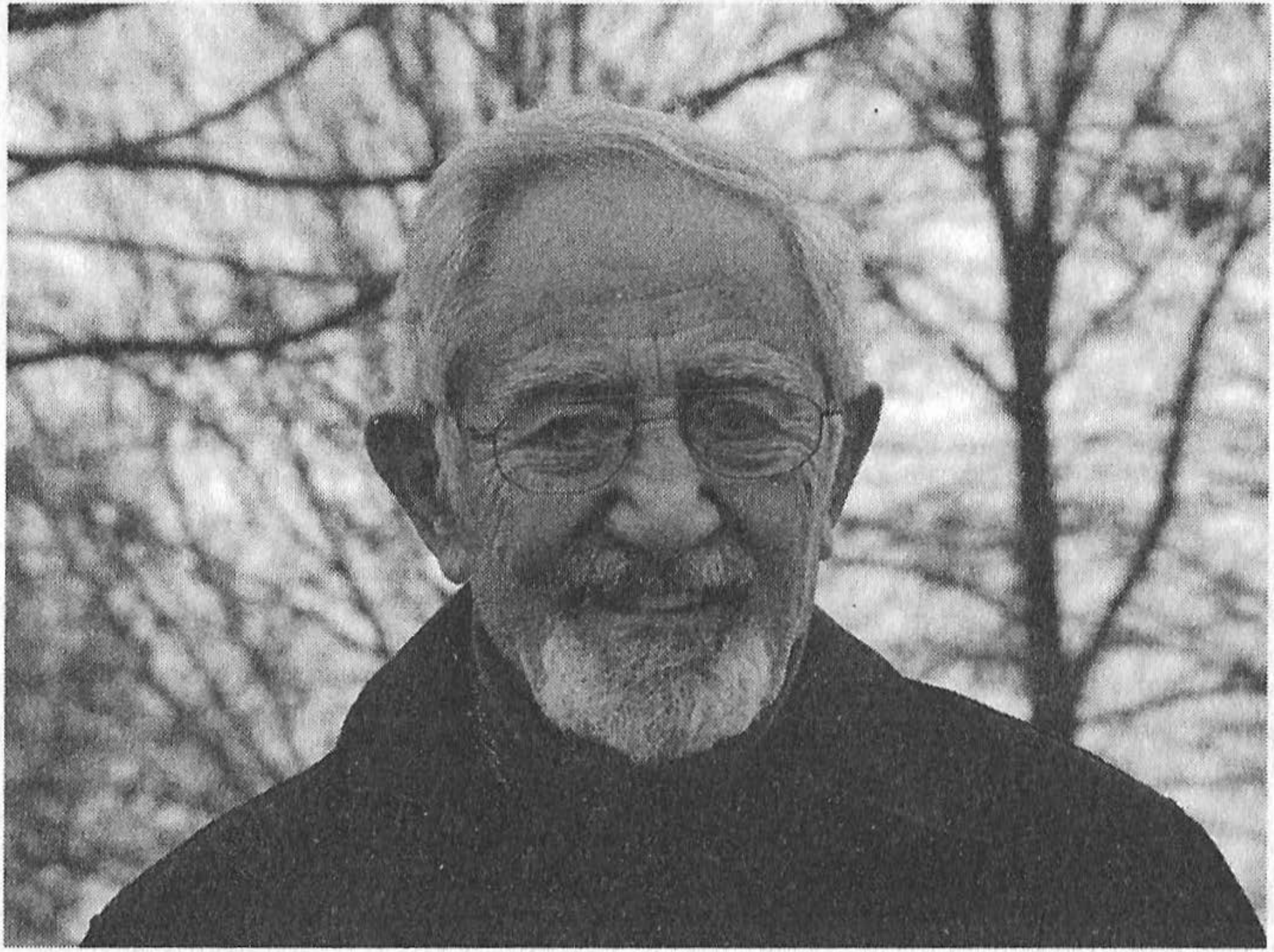
Bir merhaleden güneşle derya görünür
Bir merhaleden her iki dünya görünür
Son merhale bir fasl-ı hazandır ki sürer
Geçmiş gelecek cümlesi rüya görünür.

Hayat bana henüz bir rüya gibi görünmüyor. Okuyorum, yazıyorum, dostlarımın ve öğrencilerimin yüreklerine dokunuyorum. Gerçek bunlar, rüyadaki gibi cansız ve hareketsiz değiller. Ama artık hazan faslına da yaklaşmışız. "Ceres feryad mizened ki ber bend-i mahmil ha." (Göç davulu çaldı, artık yükünü sar, hazırlan). Çoğu zaman böyle olur, benim düşündüklerimi, duyduklarımı şiirimiz ve türkümüz benden daha iyi anlatır. Âşık Garip, yedi yıl gurbette yaşadıktan sonra sılaya dönmek üzere Halep'ten ayrılırken benim dilimden konuşur:

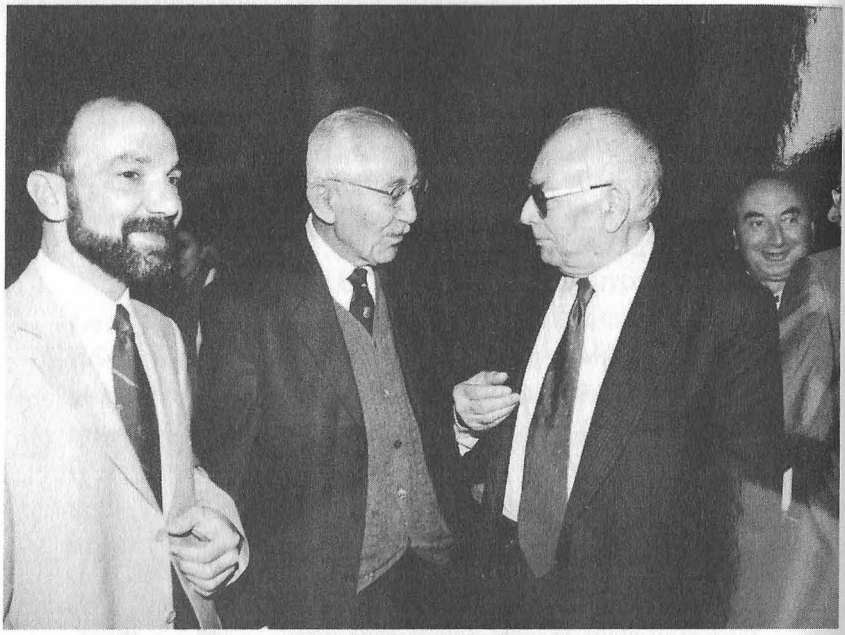
İşte geldik gidiyoruz
Şen kalasın Halep şehri
Çok nan u nimetin yedim
Helal eyle Halep şehri

Bâkisi düruğ-u binihayet, temmet.

--Geri kalanı bitmeyen bir yalan, SON–

Bloomington, 2016.

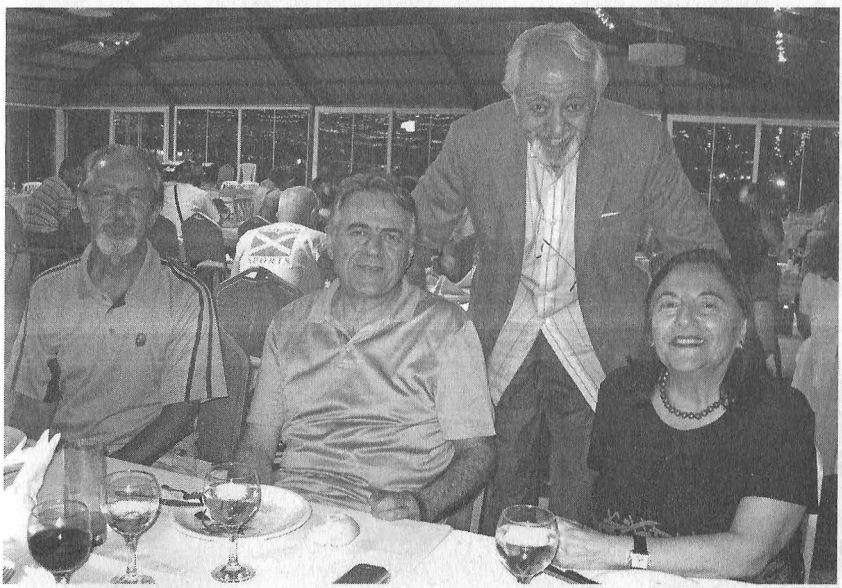
Yaşar Kemal ve Süha Oğuzertem ile.

Koç Üniversitesi'nde Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı ile.

"Davetimle Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ne gelen Bülent Ecevit ve Rahşan Hanım, Van Valisi ve ben."

"Van'da Rektörüm Yücel Aşkın ile."

"Önce öğrencim olan ve sonra Indiana Üniversitesi'nde benden sonra Bölüm Başkanlığına gelen Prof. Dr. Kemal Silay ile."

"Tebriz'de, Âşıklar kahvesi. Saz çalan Azeri, balaban çalan Ermeni."

"Aşkale, Burnaz Köyü'nde kendisinden kişi adlarıyla ilgili önemli bilgiler aldığım bir hanım, yazık ki adını hatırlamıyorum."

"İyi pişmaniye çekerim."

"Sivas'ta doğduğum yerlerde..."

DİZİN

A. Kadir (İbrahim Abdulkadir Meriçboyu) 365, 366
Abasıyanık, Sait Faik 76
Ada, İhsan 453
Adıvar, Adnan 134
Adıvar, Halide Edip 138
Adil, Osman 248
Ahıskalı, Yusuf 151
Ahmet Ağa (Anne tarafından dedesi) 4, 10, 17, 18, 29, 37, 416
Ahmet Dede (Tayyareci Cemil) 208, 209, 211
Ahmet Haşim 119
Akay, Salih 182
Akın, Naci 103, 137
Akın, Rauf 92
Akın, Tuğrul 92
Akkan, Oğuz 370
Akşit, Şevki 137, 140, 207
Aktan, Bekir Suphi 172
Aktan, Gündüz 172
Aldoğan, Sadık 134
Ali Galip (Elazığ valisi) 46, 47
Ali Şîr Nevaî 120, 383
Altay, Behram 62
Altay, Fahrettin 164
Altuğ, Kurtul 235
Anday, Melih Cevdet 109, 176, 229, 441
Anıl, Ekrem 139
Anter, Musa 219
Aras, Tevfik Rüştü 138
Araz, Nezihe 137, 322
Arel, Hilmi 264
Arensberg, Conrad 320
Arif Bey (Sivas'ta komşusu) 83
Arot Usta (Sivas'ta kebap ustası) 78
Âşık Dursun Cevlani 149, 303, 429, 431
Âşık Hüseyin 317
Âşık Kerem 223, 431
Âşık Ruhsati 80
Âşık Serdari 400, 401
Âşık Veysel 21, 73, 102-105, 223, 245, 246
Aşir Efendi (Bir yolculuktan tanıdığı) 419-421
Aşkın, Yücel 396, 397, 408, 409, 412, 465
Ataç, Nurullah 119, 120
Atalay, Besim 54
Atatürk, Mustafa Kemal 4, 37, 41, 46, 47, 68-71, 76, 90, 91, 101, 103, 106, 107, 163, 172, 218, 226, 254, 261, 309, 311, 328, 389, 401
Atsız, Nihal 76, 127, 128
Aybar, Mehmet Ali 130, 136
Aydemir, Şevket Süreyya 414
Aydın, H. (Tokat Lisesi'nden öğrencisi) 187
Aykaç, Ali Namık 72
Aykal, Gürer 310
Aykın, Cemalettin 204, 213, 264
Aziz Dede (Aşkale'de Alevi türküleri derlediği dede) 305, 429, 431

Babayev, Ekber 362, 372-374
Bahri (Sivas'ta ortaokul arkadaşı) 57, 58

Balak, Muhsin 189
Balcıoğlu, Şahap 248
Baltacıoğlu, İsmail Hakkı 186
Banguoğlu, Tahsin 93, 117, 120, 122, 125, 165, 440, 441
Bascom, William 277
Başer, Adnan 73
Başgöz, Aslı (Kızı) 1-3, 6, 233, 287, 288, 290, 294, 295, 354, 355
Başgöz, Bedia (Eşi) 215, 246, 249, 302, 354, 452, 453
Başgöz, Bedriye (Kız kardeşi) 58, 200, 214
Başgöz, Fevziye (Ablası) 58, 92, 137, 152, 375
Başgöz, Hasan (Babası, Muallim Hasan Efendi) 4-6, 10, 12, 13, 15, 18, 31, 34, 37, 38, 41, 47, 48, 50-54, 58, 61, 108, 415, 416
Başgöz, Mahmut (Amcası) 41, 46, 47
Başgöz, Nesli (Kızı) 1, 233, 287, 294, 354
Başgöz, Safiye (Ablası) 92
Başgöz, Türkan (Kız kardeşi) 20, 38, 86, 233
Başgöz, Vahit (Amcasının oğlu) 30
Başgöz, Zeycan (Annesi) 4, 34, 47, 291, 413, 416
Başkut, Cevat Fehmi 174
Baştımar, Ayşe 211, 212
Baştımar, Dündar 211, 212
Baştımar, İbrahim 212
Baştımar, Zeki 209, 212
Baştuji, Kamuran 210
Bayar, Celal 100
Bayburtlu Zihni 12
Baykurt, Cami 138
Bazin, Louis 309
Beethoven, Ludwig V. 63, 64, 70
Behçet Bey (Tokat Lisesi'nde müdür muavini) 184
Behçet Dayı (Halasının eşi) 22, 23, 25, 30
Behçet Mahir (Erzurum'dan hikâye anlatıcısı) 429
Bektaş, Cengiz 28, 44, 298, 396
Belli (Tarı), Sevim 207, 208
Belli, Mihri 207-209
Belova, Kalina 363-365
Ben-Amos, Dan 313, 320
Bener, Erhan 299
Berk, Yıldıray 400, 401
Berkes, Niyazi 127, 134, 136, 158, 217, 452
Beyatlı, Yahya Kemal 144, 461
Beygo, Ömer 65-67, 69, 70, 72, 73
Bıçakçı, Hasan 441
Bilen, İsmail 369
Biret, İdil 310
Boran, Behice 97, 127, 134, 136, 137, 218
Boratav, Pertev Naili 44, 52, 67, 116, 117, 127, 132, 134-136, 138, 139, 143, 148, 158, 165, 212, 217, 253, 256, 258, 276, 277, 291, 298, 300-303, 311, 313, 318, 356, 439, 440, 442
Bölükbaşı, Saffet Nezihi 191, 192, 195
Bursalı Deli Birader 411
Bush, George W. 337
Byrns (Indiana Üniversitesi'nde Rusça Profesörü) 371

Cadoğlu Ahmet Ağa (Anne tarafından büyükbabası) 10
Cadoğlulardan Fikri Bey (Gemerek'te öğretmen) 27
Cadoğlulardan Himmet Efendi (Gemerek'te çiftçi) 27
Cadoğlulardan Seyfi Bey (Gemerek'te çiftçi) 27
Can, Memet 265

Cebesoy, Ali Fuat 107
Celal (Musahipzade) 58
Cemal Efendi (Sivas'ta yazıcı) 47
Cemgil, Adnan 138
Cevherlioğlu, Celil 140
Ceylan Ali (Urfalı saz ve söz ustası) 242
Churchill, Winston 110, 111, 158, 220
Cinlioğlu, Halis 185, 186

Çadır, Mustafa 220
Çağlar, Behçet Kemal 125
Çakmak, Fevzi 73, 107, 121, 125, 126, 224
Çarbaş, Hasibe 117
Çatak, Ali Turgut 15-18
Çehov, Anton 158
Çelebi, Faruk 231, 232
Çelebi, Mustafa 229-232
Çelik, Mehmet 397
Çeliker, Rasim 98, 99
Çobanlar, Gülistan 305
Çobanlar, Murat 305
Çörekçi, Ahmet 306

d'Espèrey, Franchet 4
Dadaloğlu 12, 27, 408
Dalay Lama 330
Daver, Abidin 140
Degh, Linda 394, 395
Demirağ, Nuri 85
Demirel, Süleyman 298, 299
Demirli, Şerif 179
Demirkan, Abdülkadir (Vedat Türkali'nin hapisteki adı) 364
Deymer, Şefik Hüsnü 139, 209
Dıranaz, Faik 67, 73-75
Dinçer, Nabi 195
Dino, Abidin 3, 116, 140
Dino, Güzin 3
Diren, Nuri 171
Doğan, Avni 100
Dorson, Richard 44, 314, 326, 328
Dumezil, George 313
Dundes, Alan 313, 326
Dursunoğlu, Cevat 57, 121, 226, 415
Durukan, Hamdi 38

Eberhard, Alide 288, 289
Eberhard, Wolfram 203, 217, 255, 264, 287-289, 309
Ecevit, Bülent 262, 263, 298, 299, 308, 358, 362, 364, 369, 370, 376, 377, 399, 400, 420, 465
Ecevit, Rahşan 399, 465
Ekrem Bey (Londra'da Kültür Ataşesi) 268, 269, 274
Elçin, Şükrü 76, 77
Eliçin, Emin Türk 132
Emekcil, Süleyman 152, 153
Emine (Üvey Ablası) 416, 417
Emir Ağa (Gemerek'li genç) 8, 9
Engin, Rengin
Enver Paşa 126, 413
Ercişli Emrah 400
Erdem, İbrahim 103, 137
Erek, Ali Şevki 178, 191
Erem, Faruk 130
Erim, Nihat 165
Erişirgil, Emin 74
Eronat, Muammer 137
Ersoy, Mehmet Âkif 124, 144
Ersoy, Oya 89
Ersü, Vehbi 248
Ertan, Nuran 140
Ertuğrul, Muhsin 180
Esat (Reklamcı) 245, 246
Esebalı, Paul 287, 290
Esen, Ahmet Şükrü 9
Esendal, Memduh Şevket 124, 126
Esin, Necmeddin (Tokat Milli Eğitim Müdürü) 167

Ethem Bey (Sivas'ın bir zengini) 85
Evren, Kenan 447
Eyüboğlu, Bedri Rahmi 170, 283, 289, 290
Eyüboğlu, Mehmet 290
Eyüboğlu, Sabahattin 109, 176

Fadime Bacı (Anneannesi) 4, 10, 11
Fahrettin Bey (Tokat savcısı) 179
Fakıbaba (Urfa'nın eski belediye başkanlarından) 244
Faruk Bey (Tokat'ta doktor) 182
Fatih Sultan Mehmet 4, 436
Fazlı Çavuş (Gemerek'li Emir Ağa'yı vuran kişi) 8, 9
Fehmi Kubilay 61, 62
Fenik, Mümtaz Faik 219
Feonova, Vera 360, 365-369, 378
Feride Hanım (Tokat Lisesi'nde felsefe öğretmeni) 179
Fikret Bey (Hırt Fikret, Tokat Lisesi'nde tarih öğretmeni) 169
Fikret Bey (Kel Fikret, Tokat Lisesi'nde edebiyat öğretmeni) 169, 173, 240
Fish, Radi 362
Fuzuli 147, 383

Gabriel, Albert 172
Gafurov (Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Başkanı) 358
Gani (Gemerek'li) 9
George, Robert 313, 321
Geyikli Baba 349
Glassie, Henry 300
Goldziher, İgnaz 222
Göçmen Sabri 25, 26
Göğçeli, Tilda 448
Gökalp, Altan 309
Gökçe, Enver 97, 98, 132, 137, 140, 143-152, 164, 206, 212, 213, 238
Gökçen, Sabiha 69
Gölpınarlı, Abdülbaki 67, 93, 117, 146, 437
Gönen, Fikri 6
Görkey, Muazzez 117
Griswold, William 278
Grosman, Mark 352
Güçhan, Kemal 264, 303, 428
Gül Baba (Türk erenlerinden) 25
Gül Nene (Sivas'tan masal anası) 44, 45
Gülbeyaz (Gemerek'ten ilkokul arkadaşı) 9, 14
Gülek, İlhan 300
Güneş, Ruşen 341
Güntekin, Reşat Nuri 164
Günver, Semih 299
Gürpınar, Hüseyin Rahmi 134, 135, 277
Gürsoytrak, Suphi 262, 263
Gürtunca, Hüseyin 174
Güvenç, Bozkurt 298
Güzelgöz, Mahmut 244

Hacı Ağa Dayı (Gemerekli hademe) 38
Hafız İsmail (Urfalı hafız) 244
Hafız Naciye Hanım (Sivas'tan komşusu) 84
Hafız Osman (Gemerek İlkokulu'ndan bir öğretmeni) 15
Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı) 171
Halil Bey (Yarbay hakim) 196, 204
Halman, Talat 396
Hamdi Alper (Gemerek'ten akrabası) 52, 301, 302
Harçoğlu Memed Efendi (Gemerek'ten bir doğa adamı) 23-25
Hasan Hüseyin (Korkmazgil) 264
Hatto, Arthur Thomas 379

Hazai, George 309
Hendan, Cefer 389
Heyet, Cevat 309, 356, 388, 391
Hirsch, Ernst 130, 131, 135, 136
Hitler, Adolf 68, 126, 438
Hoca Ahmet Efendi (Gemerekli, Konya Kuvayı Milliye başkanı) 49

İhmalyan, Jak 373, 374
İhmalyan, Vartan 373, 374
İleri, Tevfik 169, 183, 251, 253, 254
İlyas Peygamber 398
İnönü, Erdal 257
İnönü, İsmet 59, 71, 107-109, 115, 116, 125-128, 130, 138, 139, 142, 161, 175, 235
İpekçi, İhsan 259
İsa Peygamber 338, 424
İshak Kemali 429
İz, Fahir 254, 255

James, Thelma 326
Jarring, Gunnar 309
Jirmunski, Viktor 363, 379
Johnson, Lyndon B. 297

Kalost (Gemerek'ten ilkokul arkadaşı) 9
Kam, Ferit 117, 134, 437-439
Kamil Bey (Sivas'tan, Kamil Matbaası'nın sahibi) 83, 84
Kanık, Orhan Veli 3, 73, 76, 109, 144, 170, 176, 178, 302
Kansu, Ceyhun Atuf 95, 176
Kansu, Şevket Aziz 139
Kantar, Baha 130, 139
Kanuni Sultan Süleyman 94
Karababa, İbrahim 87
Karabekir, Kazım 107
Karacaoğlan 73, 139, 144, 223, 233, 257, 381, 382
Karaçorlu, Sehend 388, 390, 391
Karadayı, Asaf 212, 452, 453
Karaerkek, Necmettin 178
Karpat, Kemal 263, 316
Kemal Tahir (Demir) 453, 454
Kemalof, Kemal 383
Kesim, Doğan 176, 186
Kıray, İbrahim 215, 216
Kıray (Belik), Mübeccel 215
Koçyiğit, (Tenekeci) Ali 460
Kodamanoğlu, Mehmet Nuri 252
Koloğlu, Orhan 358
Kongar, Emre 77, 300, 301
Kopuz, Fethi 249, 423, 424
Korkmaz, Necdet 264
Korkut, Osman 181, 434-437
Korkut, Saffet 97, 98
Korutürk, Fahri 299
Köprülü, Fuat 120, 121, 123, 138, 166, 410, 439, 440, 442
Köroğlu 122, 259, 426
Kun, Halasi 309
Kutlu, Ayla 8, 399
Küçük, Babür 266
Küçük, Sami 260, 261, 263, 265, 266
Küçük Ali (Hayali) 303, 304
Külekçioğlu, S. (Tokat Lisesi'nden öğrencisi) 188

Laleli Dede 335, 336
Lamartine 437
Lasky, Harold 158
Lenin, Vladimir 143, 368
Lewis, Bernard 268, 275, 291
Livaneli, Zülfü 310
Lomax, Alan 320
Louis, Gross 301, 309
Lütfiye (Teyzesi) 22, 30, 422

Macit Bey (Tokat Lisesi Müdürü) 172, 173

Mahmut Ağa (Köserelli Aşireti reisi) 22
Makaşçı Mevlut Dayı (Erzurum'dan) 226, 227
Martel, Şükrü 368-370
Mazurdine Joe (Nasreddin Hoca) 326, 327
Mehmet (Kayseriye Beyi'nin oğlu) 411
Mehmed Kemal (Kurşunluoğlu) 140, 218
Mélikoff, Irène 204, 309
Memmedli, Gulam 389
Memo Ağa (Baba tarafından dedesi) 41, 43
Mencikon (Gemerek'ten) 423
Menderes, Adnan 138
Mergube (Sivas'tan çocukluk arkadaşı) 86
Mevlana 328
Mithat Paşa (Sadrazam) 18
Mocan, Şevket 211
Muhammed Ali 296
Mukaddes (DTCF'den arkadaşı) 117
Mustafa (Hapishane arkadaşı) 202
Mustafa Bey (DTCF Kitaplık müdürü) 216

Naci (Muallim) 438
Naci Sadullah 171
Nakhnikian, George 290, 418-423
Namık Kemal 59
Nasreddin Hoca 312, 327, 328, 411
Nayır, Yaşar Nabi 190
Nazun Bey (Sıfırcı Nazım, Sivas Lisesi'nden öğretmeni) 67, 78
Nâzım Hikmet (Ran) 3, 25, 26, 73, 142, 148, 149, 169, 362, 369, 372, 374
Necati Bey (İlkokul Müfettişi) 169
Necile (DTCF'den arkadaşı) 117
Nedim 147, 410
Nef'i 146, 437, 442
Nenni, Pietro Sandro 158
Nesin, Ali 459
Nesin, Aziz 218, 334, 360, 363, 365, 370, 374, 457-459
Nevzat (Tokat Lisesi'nden öğrencisi) 180
Nezerli, İsrafil 389
Nezihe (Yeğeni) 20
Niyazi (Tokat Lisesi'nden öğrencisi)
Norbu (Indiana Üniversitesi Ural Altay Araştırmaları bölümünde profesör) 330
Northrop (Fort Vakfı'nın eski Türkiye temsilcisi) 255, 257
Nureddin Paşa (Mustafa Kemal'in Harp Akademisi'nde hocası) 163

Oğuzertem, Süha 464
Onan, Necmeddin Halil 166, 441, 442
Onar, Sıddık Sami 131, 258
Orhan Gazi 349
Orhan Kemal 367, 368
Otyam, Fikret 237, 242-244, 248, 257, 260, 457

Ördekçioğlu, Ergun 224-227
Örnekol, Bahattin 67
Öymen, Altan 408
Öymen, Örsan 248
Öz, Erdal 170, 191
Özal, Turgut 337
Özbay, Leyla 425
Özerdim, Sami 303
Özgütürk, Cavidan 117

Pamuk, Orhan 410
Papakçı, Rami 220-223
Papandreu, Andreas 307, 308

Parmaksız Hamdi 203, 204
Peker, Recep 136, 142, 153, 441
Petrosyan, Giorgio 378
Pir Sultan Abdal 41, 81, 82, 407
Pişeveri, Seyit Cafer 110, 389

Radloff, Wilhelm 363, 379
Rahim, Memmed 389
Rehimov, Süleyman 389
Reşit Galip 440
Reşit Paşa (Sivas valisi) 84
Rıza Emmi (Gül Nene'nin kocası) 44
Rüstem, Süleyman 389

Sabahattin Ali 28, 29, 76, 127, 146, 270, 457
Sabancı, Sakıp 344
Sâbit Müdâmî 149, 303, 304, 317, 318
Sadıg, Evez 389
Sağlam, Tevfik 131, 132
Saka, Hasan 131
Sâmih Rifat 60
Sancar, Necdet 76
Saracoğlu, Şükrü 126, 127
Sarç, Ömer Celal 131
Sarıca, Özdemir 248, 253, 301
Sarısözen, Abdulkadir 167
Sarısözen, Muzaffer 102, 167
Sarıvelli, Osman 389
Savio, Mario 285, 286
Sertel, Sabiha 138, 143
Sertel, Zekeriya 87, 88, 138
Sevig, Vasfi Raşit 133
Seymen, Vedat 245
Shaw, Stanford 282
Silay, Kemal 307, 321, 466
Silone, Ignazio 139
Simpson, O. J. 347
Sinor, Denis 292, 298
Sirer, Reşat Şemsettin 131-133, 139, 400
Soysal, Ragıp 153
Sökmensüer, Şükrü 139, 458
Stalin, Josef 111, 169, 369
Su, Ruhi 256, 259, 260
Sultan Alaeddin 411
Sultan Mahmut 411
Sultan Mustafa 336
Sultan Vahdettin 4
Sungu, İhsan 121
Suzan (Sivas Lisesi'nden arkadaşı) 96
Süheyla Hanım (Tokat Lisesi'nde tabiat bilgisi öğretmeni) 173
Süleyman Bey (Taşkent'te kütüphane müdürü) 52, 383, 384
Süngü, Fethi 224

Şah Pehlevi 388, 399
Şair Eşref 116
Şemsi (Turhal'dan arkadaşı) 95
Şengil, Salim 312
Şenler, Yaşar 408, 411
Şeyh Şemsi Sivasi 93
Şeyyat Hamza 410
Şımay, Şahap 67
Şimşek, Hikmet 249, 250, 338, 339
Şimşek, Uğur 303
Şükran Hanım (Sivas Ortaokulu'nda müzik öğretmeni) 63, 64

Talat Dayı (Gemerek'ten) 416, 417
Tandoğan, Nevzat 99, 101
Tanpınar, Ahmet Hamdi 7, 67, 258, 259
Tanrıöver, Hamdullah Suphi 107, 316
Tardu, Reşat 184
Targan, Safiye Ayla 171
Tarhan, Abdülhak Hamit 118
Taşer, Suat 260, 302
Taşkıngöl, Fatma 137
Taylor, Archer 282
Tecer, Ahmet Kutsi 102, 105, 121-123

Temelkuran, Ece 89
Tepsi, Burhanettin 118
Terzibaşı, Ata 392
Tevfik Fikret 381, 382
Tietze, Andreas 191, 255, 278, 280-282, 290, 291, 309, 356, 374
Titiz, İrfan 303
Togan, Zeki Velidi 128, 439, 440
Toker, Metin 234
Tonguç, İsmail Hakkı 109, 139
Toros Usta (Sivaslı Ermeni yapı ustası) 39, 422, 423
Tör, Vedat Nedim 122
Trikocu Hasan (Harbiye mahpusundan) 211
Tuncel, Bedrettin 252
Turan, Remzi 14
Turhan (Harbiye mahpusundan arkadaşı) 210
Türkkan, Reha Oğuz 128
Türkeş, Alparslan 126, 128
Türksal, Melahat 140

Uğural, Mustafa Necati 57
Unat, Nermin Abadan 309, 356
Uraz, Ulvi 207
Udçu Zöhre (Sivas'tan) 50
Uturgauri, Svetlana 362
Uz, Sacide 230
Uz, Sacit 113, 230

Üçyiğit, Ekrem 253-255, 301, 433
Üstünses, Nuri 304, 426, 428
Üstünses, Yaşar 428
Vecihe (Nezihe Araz'ın kız kardeşi) 322
Vedat Türkali 364
Voroşilof (Rus Generali) 141

Wilson, Howard E. 254, 255, 263, 279, 280, 351

Yalçın, Hüseyin Cahit 234
Yalınan, Ahmet Emin 234
Yanık, Rukiye 117
Yaşar Kemal 3, 103, 151, 256-258, 370, 412, 444, 445, 464
Yelkenkaya, Recep Zühtü 211
Yesevi, Ahmet 328, 329
Yetkin, Nejat 216-218
Yetkin, Sultan 86
Yıldız, Ali 177, 179, 180
Yorulmaz, Haydar Rifat 143
Yunus Emre 147, 396, 400, 409, 410, 461
Yurdakul, Mehmet Emin 19, 124
Yusuf Efendi (Cadoğullarından) 18-20, 54
Yücel, Can 129, 269-271, 273, 276, 452
Yücel, Güler 270
Yücel, Hasan Âli 109, 127-129, 136, 139, 176, 435, 436, 438, 452
Yücel, Su 270
Yücel, Yeni Hasan 270

Zamanov, Abbas 389
Zedong, Mao 110
Zekine (Sakine; Âşık Veysel'in kızı) 106
Zeytinoğlu, Nasır 262
Ziya Gökalp 5, 55, 76, 124

Gemerek Nire Bloomington Nire türkülerimizin, manilerimizin, bilmecelerimizin doktoru; hocası Pertev Naili Boratav'ın "Hayatımın ilk övünülecek ve güvenilecek meyvesi" dediği İlhan Başgöz'ün serüvenli hayatının kısa hikâyesi.

Başgöz, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü 1945'te bitirdi. Pertev Naili Boratav ve Wolfram Eberhard gibi önemli hocaların öğrencisi oldu. Enver Gökçe ile dostluğu fakülte yıllarında başladı ve Gökçe'nin ölümüne dek sımsıkı sürdü. Halk Edebiyatı Kürsüsü'nde asistanken siyasi nedenlerle kürsü kapatılınca Tokat Lisesi'ne sürüldü. Edebiyat öğretmeni olarak iki yıl görev yaptığı Tokat'a pek çok yeniliği taşıdı. Şehrin kültürel ortamını zenginleştirdi. Öğrencilik ve öğretmenlik yaşamı boyunca peşini bırakmayan komünist avına o da yakalandı. Sansaryan Han'da sorguya çekildi. Ülkesinde akademi kapıları yüzüne kapatıldığı için 1960'ta ailesiyle birlikte Ford Vakfı bursuyla önce Londra'ya gitti. O sırada BBC'de çalışan dostu Can Yücel'le çokça birlikte oldu, Londra'yı onunla tanıdı ve şairliğe yakışır anılar biriktirdiler. California Üniversitesi Los Angeles Kampusu'nda iki yıl görev yaptı ve *Educational Problems in Turkey* kitabını yazdı. Ardından iki yıl Berkeley kampusunda çalıştı ve Andreas Tietze ile beraber *Bilmece: A Corpus of Turkish Riddles* kitabını yazdı.1965'te gittiği Indiana Üniversitesi'nin Ural-Altay Dilleri Bölümü'nde, Türk Araştırmaları Programı'nın yöneticiliğini üstlendi. Başgöz, Amerikan Folklor Derneği'nin onur üyesidir ve halen Bloomington'daki masasının başında, yıllarca biriktirdiği ses kayıtlarından halk hikâyeleri, türküler, maniler derlemektedir.

Bu kitapla Sivas, Gemerek'ten Indiana, Bloomington'a taşan, Türkiye Cumhuriyeti'yle yaşıt bir bilim adamı, doğduğu topraklara geri dönüyor. Bu hikâyeye eşlik eden Enver Gökçe, Yaşar Kemal, Andreas Tietze, Sabit Müdami, Fikret Otyam, Kemal Tahir, Aziz Nesin gibi nice dostlarını yâd ederek.

9 786052 950043

KDV dahil fiyatı
26 TL

